MICHAEL WALZER

HAKLI SAVAŞ

TARİHTEN ÖRNEKLERLE DESTEKLENMİŞ AHLAKİ BİR TEZ

HAKSIZ SAVAŞ

ALFA® | ARAŞTIRMA

Haklı Savaş Haksız Savaş
© 2017, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Just and Unjust Wars
© 1977, Basic Books

Hachette Book Group, Inc., New York, USA'ın alt kuruluşu Perseus Books, LLC.'nin alt Markası Basic Books ile yapılan antlaşma sonucu yayımlanmıştır.

Kitabın Türkçe yayın hakları Nurcihan Kesim Ajans aracılığıyla Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Çeviri Mehmet Doğan
Kapak Tasarımı Füsun Turcan Elmasoğlu
Sayfa Tasarımı Mürüvet Durna

ISBN 978-605-171-478-3
1. Basım: Nisan 2017

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul
Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29
Sertifika no: 12088

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00
www.alfakitap.com - info@alfakitap.com
Sertifika no: 10905

MICHAEL WALZER

HAKLI SAVAŞ

TARİHTEN ÖRNEKLERLE DESTEKLENMİŞ AHLAKİ BİR TEZ

HAKSIZ SAVAŞ

Çeviri
Mehmet Doğan

ALFA | ARAŞTIRMA

Aux martyrs de l'Holocauste
Aux révoltes des Ghettos
Aux partisans de forêts
Aux insurgés des camps
Aux combattants de la résistance
Aux soldats des forces alliées
Aux sauveteurs de fréres en peril
Aux vaillants de l'immigration clandestine
A l'éternité

Soykırım şehitlerine
Gettolardaki isyancılara
Ormanlardaki partizanlara
Kamplardaki ayaklanmacılara
Direniş savaşçılarına
Müttefik güçleri askerlerine
Kardeşlerimizi felaketlerden kurtaranlara
Kaderi göçebelik olan cesurlara
Sonsuzluğa

Kudüs *Yad Va-shem* Müzesindeki (soykırım müzesi) Yazıt

İÇİNDEKİLER

Üçüncü Baskıya Önsöz, 9
Önsöz, 17
Teşekkür, 25

Birinci Kısım

SAVAŞIN AHLAKİ GERÇEKLİĞİ

1. "Gerçekçiliğe" Karşı 31
2. Savaş Suçu 54
3. Savaş Kuralları 70

İkinci Kısım

SALDIRGANLIK KURAMI

4. Uluslararası Toplumda Hukuk ve Düzen 91
5. Öncelemek 119
6. Müdahaleler 134
7. Savaşın Amaçları ve Kazanmanın Önemi 163

Üçüncü Kısım

SAVAŞ KONVANSİYONU

8. Savaş Yöntemleri ve Düzgün Savaşmanın Önemi 185
9. Muharip Olmayanların Dokunulmazlığı ve Askerî Gereklilik 198
10. Sivillere Karşı Savaş: Kuşatmalar ve Ablukalar 225
11. Gerilla Savaşı 244
12. Terörizm 269
13. Misilleme 281

Dördüncü Kısım

SAVAŞIN İKİLEMLERİ

14. Kazanmak ve Düzgün Savaşmak 303
15. Saldırganlık ve Tarafsızlık 312
16. En Üst Derecede Olağanüstü Durum 333
17. Nükleer Caydırıcılık 356

Beşinci Kısım

SORUMLULUK MESELESİ

18. Saldırganlık Suçu: Siyasi Önderler ve Vatandaşlar 377
19. Savaş Suçları: Askerler ve Subayları 398

SONSÖZ

ŞİDDETE BAŞVURMAMAK VE SAVAŞ KURAMI, 426

Dizin, 433

ÜÇÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

Elinizdeki kitabı neredeyse yirmi beş yıl önce yazdım. Bugün tekrar okuduğumda, 1970'li yıllarda umduğumun aksine kitabın güncelliğini yitirmediğini görüyorum. Dünyada şiddet azalmadı. Savaş biçimleri birçok siyasi önderin, generalin, medya yorumcusunun, entelektüelin beklediğinden çok daha küçük bir değişime uğradı. Yeni savaşlar eskilerin tekrarıdır, hep böyle olmuştur. İran ile Irak arasında 1980'den 1988'e kadar süren kanlı mücadeleyi düşünelim. I. Dünya Savaşının bir canlandırması gibiydi: Nispeten küçük savaş meydanlarında zalimce çarpışan büyük ordular; makineli tüfeklerin ve topçu ateşinin üzerine doğru hücuma kalkan onca genç; verilen kayıpları umursamayan generaller. Çok daha ileri bir teknoloji kullanılmış olsa bile 1991 Basra Körfezi Savaşı, Kore Savaşının siyasi, ahlaki ve hukuki yapısına sahipti; oysa Kuveyt çölünde ilerleyen tank tümenleri, benim yaşımdaki insanlara, Rommel ile Montgomery'nin II. Dünya Savaşı sırasında Kuzey Afrika'daki mücadelesini anımsattı. 1980'li yıllarda ABD askerleri Grenada ile Panama'ya girdiğinde gerçekleşen kısa çatışmalar, XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılın başında gerçekleşen sömürge savaşlarına benziyordu. Bu savaşlar öncesinde, esnasında ve sonrasında ileri sürülen ahlaki tezler, *Haklı Savaş Haksız Savaş* kitabında ele alınan ahlaki tezlere epey yakındır. Sesler farklılık gösterse bile kullanılan kelimeler aynıdır.

Fakat hem savaşlarda hem de kullanılan kelimelerde büyük, ciddi bir kayma olmuştur. "Müdahaleler" (6. Bölüm) başlığı altında incelediğim meseleler, kitabın ana kaygılarına nispetle dış çeperde bulunuyordu, oysa geçen süre içinde bunlar merkezî konuma yerleşmiştir. Günümüz dünyasında çoğu insanın karşılaştığı en büyük tehlikeyi kendi devletlerinin oluşturduğunu ve uluslararası siyasetin ana ikileminin de tehlike altındaki insanların dışarıdan gelecek askerî güçlerle

kurtarılıp kurtarılmaması olduğunu söylemek abartılı değildir. "İnsancıl müdahale" kavramı uzun süredir uluslararası hukuk kitaplarında yer alsa da, gerçek dünyada çoğunlukla emperyalist yayılmanın gerekçesi olarak kullanıldı. İspanyolların Meksika'yı, Azteklerin insan kurban etme törenlerini durdurmak adına (başka sebeplerin yanı sıra) fethetmesinden bu yana, bu terim hep alaycı yorumlara davetiye çıkarmıştır. Şüphesiz insancıl müdahalelere ihtiyatla bakılmalıdır, fakat artık bunları alaya alıp yok saymak da mümkün değildir.

Müdahaleleri, çağdaş savaşlar arasında en önemlisi ya da en azından en ilginci konumuna getiren tarihî süreçleri ve çağımızın siyasi şartlarını sıralamak kolaydır, gerçi böyle erken bir aşamada anlaşılmaları o kadar kolay olmaz. Eski imparatorlukların parçalanması, ulusal özgürlük hareketlerinin başarısı, devletlerin sayıca artması, toprak anlaşmazlıkları, etnik ve dinî azınlıkların belirsiz durumları gibi sebepler, yeni kurulan ülkelerde yoğunluklu bir kimlik siyaseti güdülmesine yol açtı, sonra da bu ülkelere korku ile güvensizlik havası yayıldı, nihayetinde ise Hobbesvari bir "herkesin herkese karşı savaşı" durumu ortaya çıktı. Fiilen bu savaş, iki tarafın karşı karşıya geldiği, taraflardan birinin devlet desteği aldığı ya da devletin kendisi olduğu bir savaştır (Hobbes'u dikkatle okuyanlar bundan bahsedildiğini görür). Bazen mücadelenin amacı söz konusu bölgede siyasi egemenlik kurmaktır, fakat çoğunlukla amaç, atadan kalan topraklar denen bölgeye tek başına sahip olmaktır; sonra da "etnik temizlik" ya da katliamlar (daha doğrusu ikisi birlikte) devlet siyaseti haline dönüşür.

Bu noktada dünyanın geri kalanına bir meydan okuma vardır: Müdahale etmeden önce, ne kadar süre insanların acı çektiğini izlememiz gerekir? Yeni iletişim teknolojilerinin yapabildiklerini düşünürsek, özellikle güçlü bir meydan okumadır bu. Çoğu örnekte şiddeti kelimenin gerçek anlamıyla "izleyebiliyor," hatta izlemenin yanı sıra işitebiliyoruz. Örneğin Srebrenitza katliamından sağ kurtulanların ağlayıp inlemelerini dinledik, katledilmiş veya "ortadan kaybolmuş" anne babaların, çocukların, arkadaşların hüzünlü, korkunç öykülerini duyduk. Etnik temizlik ve toplu katliamların durdurulması ge-

rektiği konusunda fikir birliği sağlamak kolaydır, fakat bunun nasıl yapılacağı üzerinde anlaşmak öyle kolay değildir. Kim, ne gibi bir yetkiyle müdahale etmeli, nasıl bir güç kullanılmalı? Yanıtlaması zor olan bu sorular, savaş ve ahlak konularının artık temel meselesidir.

Okur 6. Bölümde, tek taraflı müdahale fikrinin savunulduğunu görecek: "İnsanlığın ahlaki vicdanını yaralayan" suçlar işlendiğinde, bunları durdurabilecek herhangi bir devletin müdahale etmesi gerektiğini ya da en azından buna hakkı olduğunu söylüyorum. Bu tez, o günkü devletler cemiyeti şartlarında ortaya koyduğum bir tezdi, günümüzde de hâlâ bu görüşün yanındayım. Küçük devletlerin yerel müdahalelerde bulunduğu örneklerde bu tezin hayata geçirilişini görüyoruz. Örneğin Vietnam'ın, "ölüm tarlaları"nı kapamak için Kamboçya'ya girmesi ya da Tanzanya'nın, İdi Amin yönetimini devirmek için Uganda'ya girmesi gibi. Küresel boyutta çıkarları bulunan büyük güçlerin müdahale etmesinin, bu devletlerin gizli amaçlarının olduğu şüphesini uyandırması muhtemeldir. Fakat küçük devletlerin de gizli amaçları vardır. Siyasi yaşamda saf irade diye bir şey yoktur. Müdahaleleri gerçekleştirecek olanlardan ahlaki bir saflık beklenemez.

Yakın geçmişte, yapılması haklı olan tek taraflı müdahalelerin sayısı haksız müdahalelerden daha fazla olmuştur. Fakat müdahale etmenin haksız yere reddedildiği birçok örnek de var. Belki "haksız" sözü doğru kelime değildir: Tibet, Çeçenistan ya da Endonezya'ya bağlandıktan sonraki Doğu Timor gibi yerlerde, müdahalelerin reddedilmesi için sakınmayı gerektiren makul sebepler gösterilebilir. Buralarda gerçekleşen olaylar her şeye rağmen rahatsız edicidir. Müdahalenin genel sorunu; yapılması haklı olup korkunç suçların durdurulması için gerekse ve bölgesel ya da küresel dengelere tehdit oluşturmasa bile eksik tanımlı bir görev olmasıdır, yani belirli bir kişinin üstüne vazife olan bir görev değildir. Birilerinin müdahale etmesi gerekir, fakat belirli bir devlet ya da devletler topluluğu bunu yapmakla ahlaken yükümlü değildir. Bu olayların çoğunda kimse işe karışmaz. Aslında insanlar izleyip, dinleyip hiçbir şey yapmayabilirler. Katliamlar devam eder,

bunları durdurmaya muktedir her ülke de daha acil görevleri, müdahaleyle çelişen öncelikleri olduğuna karar verebilir; müdahalelerin olası bedeli fazlasıyla yüksektir.

Müdahalenin gereksiz bir çare olarak görülmesinden çok, bu şekilde boşlanması yüzünden, insanlar müdahale edebilecek daha iyi, daha güvenilir bir makam aramak zorunda kaldı. Altını çizmeliyim ki bu boşlamanın uzun bir tarihinin olması, belirli durumlarda müdahale edilmesini haksız kılmaz. Tibet, Doğu Timor, Güney Sudan halklarını kurtarmayı başaramadığımız için, ahlaki tutarlılık adına Kosovalıları da kurtarmamalıyız denemez. Bu tez, biraz farklı bir dille olsa da, yaygınlıkla ileri sürülmektedir, fakat bence yanlış bir tezdir. Yine de müdahale etmeyi beceremediğimiz durumlar için endişelenmeli, tek başlarına devletlerin ya da yerel ittifakların şimdiye dek sergilediği tavırlara kıyasla tutarlı davranabilecek bir makam aramalıyız.

İnsancıl müdahale devlet egemenliğinin ihlalini gerektirdiği için, devletler dışı bir yetkisi olan ya da bu yönde makul bir yetkisi olduğunu iddia edebilecek bir makam, yani Birleşmiş Milletler ya da Uluslararası Adalet Divanı gibi uluslararası kuruluşlar aramak doğaldır. Dünyanın her yerinden gönüllülerin katıldığı, kendi komuta teşkilatı olan, örneğin BM Güvenlik Konseyinden emir alan bir ordu hayal edebiliyorum; önümüzdeki birkaç on yıl boyunca böyle bir ordu oluşturup göreve göndermek yönünde deneysel çabalar muhtemelen olacaktır. BM tarafından güç kullanılması, devletlerin kendi başına böyle bir güç kullanmasına göre daha meşru olabilir, fakat daha adil veya zamanında olacağı kesin değildir. BM'nin siyaseti, üyelerinin çoğunun siyasetinden daha aydınlık sayılamaz, ayrıca müdahalede bulunma kararı da, ister yerel isterse küresel olsun, ister tek başına ya da topluca yapılacak olsun, daima siyasi bir karardır. BM'nin türlü amaçları olacaktır; eyleme geçmek için topluca gösterilen irade, bireysel irade kadar saflıktan uzaktır (müdahalenin daha yavaş seyretmesi de olasıdır).

Yine de BM'nin müdahale etmesi devletlerin tek başına müdahale etmesinden daha doğru olabilir. BM müdahalesi muhtemelen daha geniş kapsamlı bir görüş birliğini yansıtır-

dı; bu terimin uluslararası siyasette ne kadar geçerliliği varsa, o kadar demokratik bir hareket olurdu (şu anki düzeniyle Güvenlik Konseyi elbette bir oligarşidir). Böyle bir müdahale, katliamlar ile etnik temizliği suç olarak kabul edip bu hareketleri her yerde bastırmayı öngören dünya genelindeki bir hukuk ilkesinin ortaya çıkmasının ilk belirtisi olabilirdi. Bununla birlikte, küresel orduya sahip küresel bir yönetim bile bazen doğru zamanda doğru yerde harekete geçmeyi beceremeyebilir. O durumda, bu gücün yerine başka bir şey, yani bir devlet ya da devletler ittifakı eyleme geçebilir mi diye sorabiliriz. BM'nin asla onaylamayacağı Kamboçya ya da Uganda'daki insancıl müdahaleler, BM bunlara gerçekten onay vermese, yani aleyhlerinde oy kullansa, gerçekleşmeyebilirdi. Tek bir küresel makama dayanmanın da kimi dezavantajları vardır.

Fakat bu şekilde tek bir kuruma güven duymak yakın gelecekte mümkün görülmüyor; böyle bir şey sağlansa bile buna çok yavaş ulaşılacak ve birçok denemenin yapılması gerekecektir. Bu esnada, müdahale etme (ya da etmeme) kararları da Kosova kararı gibi verilecektir, yani bir veya daha fazla devlette yürütülen siyasi ve ahlaki tartışmalar sonrasında. Müdahalelerde bir devlet faaliyeti söz konusudur, bu yüzden faaliyete geçen devletlerin siyasetleri de illaki sahneye çıkacaktır. Çağımızdaki uluslararası toplumun ortak özellikleri olan güvensizlik ve kıskançlık, söz konusu devletlerde sürdürülen tartışmaları kaçınılmaz olarak biçimlendirecektir. Fakat sıradan vatandaşlar için, üzerinde konuşulan müdahalenin temel siyasi ve ahlaki meselelerini tanıyıp bunlara odaklanmak mümkün olmalıdır. Onlara bu konuda yardımcı olmak, haklı savaşlar kuramının, ayrıca bu kitabın da amacıdır. İlginin saldırganlık ile nefsi müdafaadan katliamlar ile müdahalelere kayması (bu hikâyenin sadece bir kısmıdır; eski moda savaşlarla işimizin bittiğini söyleyemeyiz), ortaya konması gereken tezleri değiştirmez.

Başlıca meseleler şunlardır:

1) Belirli bir devletin topraklarında yaşayan insanlar için egemenliğin ve vatan bütünlüğünün değeri nedir? Bu soruya verilecek yanıt, müdahaleler için ahlaki bir engel oluşturur:

Verilen değer ne kadar büyükse, söz konusu engel de o kadar yüksektir. Bir devletin topraklarında iki ulus veya iki etnik grup ya da iki dinî cemiyet varsa, bu toplumlardan birinin fertleri öteki toplumun insanlarını sistemli bir şekilde öldürüyor, kamplarda topluyor, sınırdışı ediyorsa, o durumda söz konusu değer küçük, engel de alçaktır.

2) "Sistemli öldürme" sayılması için kaç kişinin öldürülmesi gerekir? Kaç cinayet bir katliam eder? "Etnik temizlik"ten bahsetmeden önce kaç kişinin yerinden yurdundan edilmesi gerekir? Sınırın öte yakasında işler ne kadar kötüye gitmeli ki sınırı askerî güçle aşıp savaşa girmek haklı olsun?

3) Savaşmak haklı bir duruma gelmişse, bu savaşta kim çarpışmalı? Herhangi birinin buna hakkı var mı? Herhangi birinin görevi mi? Bu noktada, müdahalelerle ilgili standart tezler üzerinde, tarafsızlıkla ilgili tezlerin üzerinde çalışıldığı gibi çalışmak gerekir. Zorlu bir iddiadır bu, yine de 15. Bölümde şunu savunuyorum: Bir devlet, taraflardan birinin haklı, ötekinin haksız olduğu bir savaşta, savaşan bu iki devlet arasında tarafsız kalma hakkına sahiptir. Fakat bir ulusun ya da halkın başka bir halkı katlettiği durumda bir devlet tarafsızlığını ilan edebilir mi?

4) Bir devlet veya devletler grubu müdahale etmeye karar verirse, bu müdahale nasıl yürütülmeli? Ne tür bir askerî güç kullanılmalı, müdahale eden ordunun askerlerine bunun bedeli ne olmalı, istila edilen ülkedeki askerler ve siviller ne gibi bir bedel ödemeli? Bu sorular özellikle Kosova Savaşında vahim bir şekilde ortaya çıktı; NATO buradaki müdahalesinde kendi askerlerinin yaşayabileceği tehlikeleri azaltmak (sıfırlamak) yolunu seçmişti. Herhangi bir siyasi ya da askerî komutan haklı olarak askerlerinin hayatına mâl olmayacak bir çarpışma biçimi bulmaya çalışır; demokrasilerde ana kaygı budur. Fakat *onların* hayatları harcanabilirken *bizim* hayatlarımızın harcanamaz olduğunu söyleyen sabit siyasetin haklılığı, kanımca, ispatlanmaya muhtaçtır (*Bkz.* 3. Bölüm: Askerlerin Ahlaki Eşitliği ve 9. Bölüm: Sivil Dokunulmazlığı Hakkındaki Tezler).

5) Müdahale planlanıp yürütülürken, istilacı kuvvetler nasıl bir barış hedeflemeli? 6. Bölümde, işgalcilerin (özellikle

tek taraflı müdahale durumlarında) insancıl niyetlerini gözler önüne serecek en önemli sınavın, askerî zafer kazanılıp katliamlar ile etnik temizlik durdurulduktan sonra ülkeyi terk etmek için gösterecekleri heves olduğunu ileri sürüyorum. Kendi siyasi çıkarlarının ya da emperyalist hırslarının peşinde olmadıklarını, yani kurtardıkları insanların ülkesini denetim altına alma taleplerinin bulunmadığını ortaya koyacak en iyi kanıt budur. Fakat bu "gir ve çık" sınavı, ilk yazdığımdan yirmi beş yıl sonra o zamanki kadar güvenilir görülmüyor. Bazı durumlarda (Somali, Bosna, Doğu Timor'u düşünün), insancıl müdahale muhtemelen orada kalıp bir tür vasi rolünü üstlenmeyi gerektirir, böylece barış korunur, kurtarılan toplumun can güvenliği sağlanır. Fakat kimi devletlerin müdahale etmeyi istememesine yol açan sebepler, öteki devletlerin müdahaleden sonra bölgeyi gereğinden çabuk terk etmesine yol açabilir. Bunun örneklerini yakın zamanda gördük. Bu devletler, her şeyden önce müdahalenin bedelinden kaçmak ya da bu bedeli azaltmak peşindedir. Emperyalist bir büyüme meselesi değildir bu; iyi ki ya da maalesef, müdahale yapılması istenen birçok ülke, emperyalist hırsların odağında değildir. Buradaki tehlike, ekonomik hırs ya da güç arzusu değil, ahlaki kayıtsızlıktır.

Tüm müdahaleler, hatta tüm haklı müdahaleler, demokratik devletler tarafından yapılmaz, bu yüzden tüm müdahaleler vatandaşlar tarafından tartışılmaz. Buradaki durum, savaşların geneliyle aynıdır. Haklı savaş kuramının dili bugünlerde neredeyse her yerde, meşru olsun olmasın tüm yöneticiler tarafından kullanılır oldu; askerî bir müdahaleye kalkışan önderlerin, bu eylemi, değindiğim meselelere atıfta bulunarak savunmadığını düşlemek zordur. Fakat sadece demokratik devletlerde vatandaşlar, bu tartışmalara özgürce katılıp etki edebilir. Elinizdeki kitap, haklı savaş kuramının demokratik karar verme sürecinde gerekli bir kılavuz olduğu inancıyla, şimdi bahsettiğim bu vatandaşlar için yazıldı.

Çarpışmaya asker gönderilsin mi diye tartışılırken, alınan risk yüksektir, özellikle başka birilerinin ülkesine müdahalede bulunmak üzere asker gönderilecekse. Önderler ile sıradan va-

tandaşlar, ne yapılacağı konusunda endişelenmeli, tartışmalı, hatta kavga etmelidir (şiddete başvurmadan). Endişelenip tartışır, hatta kavga ederken, bu kitapta yaptığım gibi tarihten çeşitli örnekler gösterecek ve haklı savaş kuramının terimlerinden faydalanacaklardır. Bunu, tiranlara kıyasla daha adil bir şekilde yapacaklardır, çünkü vatandaşlarının kendileriyle fikir ayrılığına düşmesine saygı gösterirler. Bu anlamda haklı savaş kuramı, haklı savaş uygulamasının zıddıdır; bu kuram, sadece bir tezdir, asla bir saldırı değildir. Yine de bazen, bir saldırıyı haklı çıkarmak için bir kurama dayanmak gerekir.

Michael Walzer
Ağustos 1999

ÖNSÖZ

İşe genel olarak savaş hakkında düşünerek değil, bazı belirli savaşlar üzerinde, hepsinin de ötesinde Vietnam'daki Amerikan müdahalesi üzerine kafa yorarak başladım. Felsefeci olarak değil, siyasi aktivist ve taraf tutan biri olarak yola çıktım. Zor dönemlerde taraf seçip kendimizi seçtiğimiz tarafa adadığımızda, siyasi, ahlaki felsefe bize elbette yardımcı olmalıdır. Fakat bunu sadece dolaylı bir şekilde yapar. Kriz anlarında çoğunlukla felsefe yapmayız; buna zaman yoktur. Özellikle savaş, ciddi bir girişim olarak felsefeyle muhtemelen uyumlu olmayan zorunlu bir hal dayatır. Felsefeci, sükunet içinde geçmiş deneyimler (ya da başka insanların deneyimleri) üzerine kafa yoran, çoktan yapılmış siyasi ve ahlaki tercihler hakkında düşünen Wordsworth'un şairi *gibidir. Yine* de *bu tercih*ler, önceki düşünceler sayesinde doğmuş felsefe terimleriyle yapılır. Örneğin 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarında Amerikan savaş karşıtı hareketinde yer alan bizler için, hazır bir ahlaki doktrin bulmak, hepimizin bildiği, başka herkesin de bildiği terimler ve kavramlara sahip olmak çok önemli bir meseleydi. Öfkemiz, kızgınlığımız kendimizi ifade etmek için kullanabileceğimiz mevcut kelimelerle şekillendi. Daha önce anlamlarını ve birbirleriyle bağlantılarını incelememiş olsak bile bu kelimeler daima dilimizin ucundaydı. Saldırganlık ile tarafsızlık, savaş tutsakları ile sivillerin hakları, zulümler ile savaş suçları hakkında konuşurken, daha önce isimlerini bile duymadığımız onca insanın nesiller süren birikimle ortaya çıkardığı eserlere dayanıyorduk. Böyle bir sözcük dağarcığına hiç ihtiyacımız olmasa daha iyiydi, fakat madem ki ihtiyacımız vardı, buna sahip olduğumuz için müteşekkir olmalıyız. Bu dağarcık olmasa, düşüncelerimizi başka insanlara aktarmak bir yana, Vietnam Savaşı üzerinde o zamanki gibi düşünemezdik.

Mevcut kelimeleri özgürce, çoğunlukla da umursamadan kullandık şüphesiz. Bazen içinde bulunduğumuz anın getirdiği heyecan ve taraftar olmanın yarattığı baskı yüzünden böyle oldu, fakat aynı zamanda daha ciddi bir sebebi de vardı. Aldığımız eğitim bize, bu kelimelerin durumu uygun bir şekilde tasvir etmediğini, nesnel anlamları olmadığını öğretmişti. Ahlaki söylemler, bilim dünyasından, hatta sosyal bilimler dünyasından bile dışlanmıştı. Bu söylemler algıları değil duyguları ifade ediyordu, bu ifadelerin de sahih olması için hiçbir sebep yoktu. Aslında ahlaki söylem, sahih bir şeylerden bahsettiğinde bütünüyle öznel bir kaynağa dayanıyordu, bu da şairlerin ve edebiyat eleştirmenlerinin alanıydı. Bu bakış açısını uzun uzadıya anlatmama gerek yok (daha sonra ayrıntılarıyla anlatacağım). Gerçi günümüzde eskiden olduğu kadar etkili değil. Önemli olan nokta, ne zaman Amerika'nın Vietnam'daki eylemlerini eleştirsek, ahlakı dışlayan bu bakış açısına bilerek veya bilmeyerek bir itiraz yöneltmiş olmamızdır. Çünkü bizim eleştirilerimiz en azından, sadece kendi ruh halimize değil, gerçek dünyada olan bitene dayanıyordu. Bu eleştirilerde kanıtların öne sürülmesi gerekliydi; ahlak dilinin gevşek kullanımıyla eğitilmiş olsak da çözümlemelere, incelemelere başvuruyorduk. Aramızdaki en şüpheciler bile bu eleştirilerin doğru (ya da yanlış) olabileceğini anlamıştı.

O öfkeli tartışmaların yaşandığı günlerde kendime söz vermiştim; bir gün, gösterişsiz ve açıklayıcı bir yolla, savaşla ilgili ahlaki bir tez ortaya koymaya çalışacaktım. Amerika'nın Vietnam Savaşına karşı çıkışımızın temelini oluşturan tezlerin (çoğunun) hâlâ arkasındayım, fakat daha önemlisi, tartışılma işinin ahlaki terimler kullanılarak yapılmasını savunuyorum; bizler gibi birçok insan da bu şekilde tartışmıştı. Bu yüzden elinizdeki kitap, arada sırada ortaya çıkan umursamazlığımız için bir özür ve temel girişimimiz için bir doğrulama olarak görülebilir.

Savaş ile adaletten bahsederken kullandığımız dil, uluslararası hukuk diline benzer. Fakat elinizdeki kitap, pozitif savaş hukuku hakkında değildir. Böyle birçok kitap var, ben de onlardan sıklıkla faydalandım. Bununla birlikte, hukuk metinleri ah-

laki tezlerimize dair bütünüyle makul veya tutarlı açıklamalar sunmaz, ayrıca bu metinlerde belirtilen en yaygın iki hukuksal yaklaşımın, yasaların dışından bir destek almaya ihtiyacı vardır. Bu yaklaşımların ilki, yani XIX. yüzyılın sonunda, XX. yüzyılın başında önemli akademik çalışmalara sahne olmuş yasal pozitivizm, Birleşmiş Milletler çağında gittikçe ilginçliğini kaybeder oldu. BM Sözleşmesinin yeni dünyanın anayasası olması bekleniyordu, fakat sık sık tartışılan sebepler yüzünden işler başka türlü gelişti.[1] BM Sözleşmesinin tam anlamı üzerinde uzun uzun düşünmek, artık bir tür ütopyacı gevezeliktir. Zaman zaman BM, kuruluşunda amaçlanan yapıya kavuşmuş gibi davrandığı için, verdiği hükümler entelektüel ya da ahlaki açıdan yetersiz kalmaktadır. İşleri bu hükümleri yorumlamak olan pozitivist hukukçular dışında bu hükümlere saygı gösteren olmaz. Hukukçular kâğıttan bir dünya kurmuştur. Bu dünya, geri kalanımızın içinde yaşadığı dünyayla önemli noktalarda ayrılır.

İkinci hukuksal yaklaşım ise siyaset hedeflerine göre konumlanır. Bu yaklaşımı savunanların çağdaş uluslararası idarenin yetersizliğine tepkisi, söz konusu idareye, örneğin bir tür "dünya düzeni"ne ulaşmak gibi hedefler yüklemek, sonra da hukuku bu amaçlara uyacak şekilde tekrar yorumlamaktır.[2] Aslında yasal çözümlemenin yerine faydacı tezler koymuş olurlar. Bu yer değiştirmeye ilginç değil diyemeyiz, fakat felsefi açıdan savunulması gerekir. Çünkü uluslararası toplum hukukunu meydana getiren alışkanlıklar ve gelenekler, antlaşmalar ve sözleşmeler, bu hukukun tek bir amaç veya amaçlar dizisi bağlamında yorumlanmasına davetiye çıkarmaz. Ayrıca bunların gerektirdiği hükümler de her zaman faydacı bir yaklaşımla izah edilemez. Siyasetin ihtiyaçlarına göre tavır alan

---

1 Bu sebeplerin en özlü ve en güçlü sunumu Stanley Hoffmann'ın "International Law and the Control of Force" adlı makalesidir; *The Relevance of International Law*, ed. Karl Deursch ve Stanley Hoffmann (New York, 1971), s. 34-66. Hukukun bugünkü durumu göz önüne alındığında çoğunlukla daha önceki dönem pozitivistlerinden, özellikle W. E Hall, John Westlake ve J. M. Spaight'ten alıntılar yaptım.

2 Bu tür çalışmaların öncüsü Myres S. McDougal ve Florentino P. Feliciano'nun *Law and Minimum World Public Order* (New Haven, 1961) kitabıdır.

hukukçular gerçekte ahlak ve siyaset felsefecileridir, kendilerini bu şekilde sunmak da yapabilecekleri en iyi şeydir. Başka bir seçenek de, bunların hukukçu veya hukuk araştırmacısı değil, sözde yasa koyucu olmalarıdır. Bunlar ya da en azından çoğu, kendilerini uluslararası toplumu yeniden yapılandırmaya adamıştır; değerli bir görevdir bu; fakat o toplumun bugünkü yapısını izah etmeye adanmamışlardır.

Kendime biçtiğim görev ise farklı. Hukukçu değil de sade vatandaş (bazen de asker) olan insanların savaşı tartışma biçimlerini anlatmak ve hepimizin yaygınlıkla kullandığı terimleri açıklamak istiyorum. Ahlak dünyasının bugünkü yapısıyla ilgileniyorum. Arkasında farklı niyetlerimiz olsa da, hepimizin anlayabileceği bir şekilde tartışıyoruz. Yoksa *tartışmanın* bir anlamı olmazdı. Davranışlarımızı haklı çıkartır, başkalarının davranışlarını yargılarız. Mahkeme kayıtları gibi incelenemeseler de, bu yargıların incelenmesinde sakınca yoktur. Bana kalırsa, bu inceleme sonucunda savaşı bir insan etkinliği olarak ortaya koyan ve her zaman olmasa da zaman zaman yerleşik yasal doktrinle örtüşen, sistemli bir ahlaki doktrin olarak tanıtan bir görüş ortaya çıkacaktır.

Aslında kullanılan kelime dağarcığı, tartışmalarda ortaya konan tezlerden daha fazla örtüşür. Bu yüzden kullandığım dille ilgili bir şeyler söylemeliyim. Her zaman uluslararası toplum hukukuna, *pozitif* hukuk olarak atıfta bulunmam gerekecek (kelimeleri yasa kitaplarında, askerî elkitaplarında geçtiği gibi kullanacağım). Bunun dışında yasadan bahsederken ahlaki yasayı kastediyor, yani onlara bağlı yaşayamasak ya da bu şekilde yaşamayacak olsak bile hepimizin kabul ettiği o genel ilkelere gönderme yapıyorum. Savaş kurallarından bahsederken, çarpışmalardaki eylemler hakkında verdiğimiz yargıları belirleyen özel kurallara atıfta bulunuyorum; bu kurallar, Lahey (Den Haag) ve Cenevre sözleşmelerinde ancak kısmen ifade edilmiştir. Suç işlemekten bahsederken, bu özel kuralların genel ilkelerinin ihlallerini betimliyorum: yani adli makamlarca suçlu bulunmasalar bile kimi insanlara suçlu denebilir. Uluslararası pozitif hukuk hiç yeterli olmadığı için, bu hukuku ahlak ilkelerinin ışığında yorumlayıp ortaya çıkan

sonuçları da "pozitif hukuk" olarak nitelemek daima mümkündür. Belki de hukuk sistemini zenginleştirip şu anki halinden daha çekici bir duruma getirmek için yapılması gereken budur. Kitap boyunca saldırganlık, tarafsızlık, teslimiyet, siviller, misilleme vesaire gibi kelimeleri ahlak terimleriymiş gibi ele alıyorum. Aslında öyledirler, her zaman da öyle olmuşlardır, her ne kadar son zamanlarda bu kelimelerin çözümlenmesi, bunlara incelik kazandırılması üzerinde neredeyse sadece hukukçular çalışmış olsa da.

Siyasi ve ahlaki haklı savaş kuramını yeniden ele almak istiyorum. O halde kitabım, Batı siyaseti ile ahlakının şekillendirildiği dinî geleneğe göz atacak, İbn Memun, Aquinalı Thomas, Vitoria, Suarez gibi yazarların kitaplarına değinecektir. Sonra da Hugo Grotius gibi, bu geleneği alıp ona dünyevi bir biçim kazandıran yazarların kitaplarına eğileceğim. Fakat amacım haklı savaş kuramının tarihini yazmak değil, klasik metinlere de özellikle aydınlatıcı, güçlü tezler sunmak adına ara sıra yer verdim.[3] Çağdaş felsefeciler ile ilahiyatçılara daha sık atıfta bulundum (askerlere, devlet adamlarına da), çünkü başlıca derdim bir ahlak dünyası meydana getirmek değil, ahlakın günümüzdeki karakterine bakmaktır.

Belki de anlatımımın en sorunlu yanı, kullandığım çoğul zamirleridir, yani biz, bizim, kendimiz, bize gibi zamirler. Bu kelimelerin muğlaklığını, bunları şimdiye kadar iki farklı şekilde kullanarak zaten göstermiş oldum: Vietnam Savaşını lanetleyen Amerikalılar grubunu tarif etmek için, bir de bu lanetlemeyi anlayan daha büyük bir grubu (aynı fikirde olsunlar olmasınlar) tarif etmek için "biz" dedim. Bundan böyle kendimi o büyük grupla sınırlamalıyım. Bu grubun fertlerinin ortak bir ahlak anlayışını paylaşıyor olması, bu kitap için önemli bir varsayımdır. İlk bölümde bu varsayımı savunuyorum. Fakat bu sadece bir savunmadır, bir kesinlik barındırdığını söyleyemem. Şu her zaman sorulabilir: "*sizin* bu ahlak anlayışınız nedir?" Fakat bu soru, soran kişinin düşündüğünden daha ra-

[3] Bu yazarların yararlı bir çalışması için *bkz.* James Turner Johnson, *Ideology, Reason, and the Limitation of War: Religious and Secular Concepts*, 1200-1740 (Princeton, 1975).

dikal bir sorudur, çünkü onu ahlak konusunda varılan uzlaşmanın rahat dünyasından dışlamakla kalmaz, aynı zamanda uzlaşma ile uzlaşmama, gerekçelendirme ile eleştiri dünyasından da dışlar. Savaşın ahlak dünyası, kimin savaşının haklı kimin savaşının haksız olduğu konusunda hemfikir olduğumuz için ortak değildir; ahlak dünyamız ortaktır, çünkü bir yargıya varmak için aynı zorlukları çeker, aynı sorunlarla yüzleşir, aynı dili konuşuruz. Bu dünyadan uzak durmak kolay değildir. Sadece kötü niyetli, basit insanlar buna teşebbüs eder.

Ahlak meselesini en başından anlatacak değilim. İşe ahlakın temellerine girerek başlasam, muhtemelen asla bunun ötesine geçemezdim; her durumda bu temellerin ne olduğuna da emin değilim. Ahlak dünyasının altyapısı, sonu gelmeyeceği anlaşılan derin fikir ayrılıklarıyla örülüdür. Oysa biz üstyapıda yaşıyoruz. Bu bina büyüktür, inşası da inceliklidir, kafa karıştırıcıdır. Fakat burada bir rehber sunuyorum: odalar arasında dolaşabilir, mimari ilkeler hakkında konuşabiliriz. Bu kitap, pratik ahlakla ilgili bir kitaptır. Gerçek dünya olayları için vardığımız hükümler, bulduğumuz gerekçeler bizi birbirimize, belki de ahlak felsefesinin en derin meselelerine yaklaştırır, fakat bu esnada o meselelerle doğrudan temas etmek gerekmez. Aslında bunun gibi temas noktaları arayan felsefeciler hemen yanıbaşlarındaki siyasi, ahlaki tartışmaları ıskalamış olurlar, böylece zorlu tercihler yapmak zorunda kalan insanlara pek de hayırları olmaz. Pratik ahlak en azından şu an için temellerinden kopmuştur; bizler de bu kopuş, ahlaki hayat için olası bir koşulmuş gibi hareket etmeliyiz (çünkü söz konusu kopuş gerçektir).

Fakat bu, insanların yaygınlıkla ileri sürdüğü hükümleri ve gerekçeleri betimlemekten fazlasını yapamayacağımız anlamına gelmez. Ahlakla ilgili bu iddiaları tahlil edebilir, aralarındaki tutarlılığa bakabilir, örneklendirdikleri ilkeleri açıkça ortaya koyabiliriz. Taraftar sadakatinden ve savaşın getirdiği zorunluluklardan daha derin olan bağlılıkları su yüzüne çıkarabiliriz; çünkü böyle bağlılıkların olması sofuca bir dilek değil, bulgularla kanıtlama meselesidir. Sonra da, kamuoyu önünde bu bağlılığı kabul edip aslında sadece kendi çıkarları peşinde olan

askerlerin ve devlet adamlarının ikiyüzlülük maskesini düşürebiliriz. İkiyüzlülüğün gözler önüne serilmesi, en sıradan, belki de aynı zamanda en önemli ahlaki eleştiri biçimidir. Yeni ahlak ilkeleri icat etmemiz nadiren istenir; bunu yapıyor olsaydık, eleştirilerimiz, davranışlarını lanetlemek istediğimiz insanlar için anlaşılır olmazdı. Bunun yerine, bu insanları kendi ilkelerinden sorumlu tutarız. Gerçi bu ilkeleri, o insanların daha önce düşünmedikleri biçimde resmedip düzenlediğimiz de olur.

Bu ilkelerin belirli bir düzenlenişi, ahlak dünyasına belirli bir bakış açısı vardır; bana kalırsa en iyisi de budur. Savaşla ilgili tezlerimizin bütünüyle, bireylerin ve belirli zümrelere mensup insanların haklarını tanıyıp bunlara saygı gösterme çabası olarak anlaşılması gerektiğini belirtmek isterim (gerçi başka türlü anlamak da mümkündür). Açıklayacağım ahlak anlayışı, felsefi biçime bürünmüş bir insan hakları doktrinidir. Bu doktrinin muhtemelen içinde barındırdığı kişilik, eylem, niyet fikirleriyle ilgili bir şey söylememe gerek yok. Faydacılıkla ilgili kaygılar birçok noktada sahne alır, fakat bu doktrine bütün olarak bir açıklama getiremezler. Bu faydacı kaygıların payı hakların payına kıyasla yardımcı niteliklidir; faydacı kaygılar, haklar tarafından kısıtlanır. Her şeyin ötesinde bu, haçlı seferleri, proletarya devrimi, "savaşları bitirecek savaş" gibi askerî faaliyetin klasik uç noktaları için geçerlidir. Fakat aynı zamanda, "askerî gereklilik"lerin getirdiği daha acil baskılar için de geçerlidir; bunu göstermeye çalışacağım. Hayatı, özgürlüğü mutlak değerler olarak kabul edip bu değerlere meydan okuyan veya bunları savunan ahlaki ve siyasi süreçleri anlamaya çalışırsak, her aşamada vardığımız yargılara (söylediğimiz yalanlara) en iyi açıklamayı getirmiş oluruz.

Pratik ahlakı, tek tek olaylara bakarak değerlendirmek en uygun yöntemdir. Gerçek hükümlerle, gerekçelerle ilgilendiğim için, tarihten örneklere sık sık değineceğim. Tezim bu tarihî örneklerin arasından ilerliyor, ayrıca tarihî gerçekliğin nüanslarını, ayrıntılarını belirtmek adına sistemli bir sunum yaptım. Bahsettiğim olaylar elbette ki taslak halinde verilmiştir. Örnek olaylar haline getirmek için, belirsizlikleri özetleyerek anlatmak zorundaydım. Bunu yaparken adil davranmaya, yanlışlık

yapmamaya çalıştım, fakat olaylar çoğunlukla tartışmalıydı, şüphesiz bunu başaramadığım yerler olmuştur. Hatalarımdan hayal kırıklığına uğrayan okurlar, verdiğim örnekleri kurmaca olarak kabul edebilir, yani araştırılıp ortaya çıkarılmadıklarını, kurgulandıklarını düşünerek de onlardan yararlanabilirler. Gerçi bana kalırsa, gerçekten yaşanan deneyimlerini anlatıp insanların gerçekten savunduğu tezlerden bahsetmek bu kitabı yazma uğraşım için önemlidir. Tartışma konusu olacak deneyimleri, tezleri seçerken çoğunlukla II. Dünya Savaşının Avrupa'da gerçekleşen kısmına başvurdum. Bu, anılara sahip olduğum ilk savaştır, ayrıca benim için bir haklı mücadele örneği oluşturmuştur. Gerisi için bariz örnekler seçmeye çalıştım: savaş yazınında kendine büyük yer bulmuş, çağdaş tartışmalarda yer alan olayları aldım.

Kitabın yapısı 2 ve 3. Bölümde açıklanmıştır. Burada ana tezi ortaya koyuyorum. Şimdilik sadece demek isterim ki, savaşın ahlak kuramıyla ilgili sunumum, bu kuram içinde bulunup da kuramı sorunlu hale getiren, savaş zamanı yapılan tercihleri zorlu ve acı verici kılan gerilimlere odaklanmıştır. Bu gerilimler, kazanmak ve düzgün savaşmak ikileminde özetlenmiştir. Bu ikilem, araç/amaç sorununun askerî biçimidir, ayrıca siyasi etik için merkezî bir meseledir. Burada konuya doğrudan değiniyorum, IV. Kısımda meseleyi çözüyorum, belki de çözemiyorum; sunduğum çözüm işe yarar bir çözümse, siyasette genelde karşılaşılan tercihler için de geçerli olmalıdır. Çünkü savaş en zorlu yerdir: burada kapsamlı, tutarlı ahlaki yargılara varmak mümkünse, bu yargılara varmak her yerde mümkündür.

Cambridge, Massachusetts, 1977

TEŞEKKÜR

Savaş hakkında yazarken, kurumsal veya kişisel birçok müttefikten destek aldım. Araştırmama, 1971-72 öğretim yılı sırasında California, Stanford Üniversitesi, davranış bilimleri ileri araştırmalar merkezinde çalışırken başladım. Önsöz ile birinci bölümün taslağını 1974 yazında İsrail, Kudüs'te, Mişkenot Şa'ananim'de [Huzurlu Yerleşim] yazdım. Bu ziyareti gerçekleştirmek, Kudüs Vakfı sayesinde mümkün olmuştu; kitabın büyük kısmı 1975-76 yıllarında tamamlandı, o esnada Guggenheim'da akademisyendim.

Dokuz yılı aşkın süre, ahlak ve hukuk felsefesi topluluğunun üyeleriyle birlikte aynı okuldaydım. Bu kitaptaki tezlerin hiçbirinden sorumlu olmasalar bile bunların yazıya dökülmesinde toplu katkıları büyüktür. Özellikle kitabın bütün taslağını okuyup değerli önerilerde bulunan Judith Jarvis Thompson'a müteşekkirim; savaş kuramının en zorlu meseleleri hakkında Robert Nozick ile dostça tartıştık; onun tezleri, kurmaca örnekleri, soruları ve önerileri kendi sunumumu şekillendirmem için bana yardımcı oldu.

Arkadaşım ve meslektaşım Robert Amdur, bölümlerin çoğunu okuyup yazdıklarım hakkında bir daha düşünmem için beni zorladı. Marvin Kohl ile Judith Walzer taslağı kısmen okudular; içerik ve esasla ilgili yorumları sayfalarımda kendine yer buldu. Ayrıca Philip Green, Yehuda Melzer, Miles Morgan ve John Schrecker'e teşekkürü borç bilirim.

Stanford Üniversitesinde bulunduğum üç ay ve Harvard'ta geçirdiğim yıllar boyunca haklı savaşlar üzerine ders verdim; bir yandan öğretirken bir yandan da meslektaşlarım ve öğrencilerimden bir şeyler öğrendim. Stanley Hoffmann ile Judith Shklar'ın soğukkanlı şüphecilikleri beni daima sevindirmiştir.

Ayrıca Charles Bahmueller, Donald Goldstein, Miles Kahler, Sanford Levinson, Dan Little, Gerald McElroy, David Pollack'ın yorumları ve eleştirilerinden de faydalandım.

Basic Books'tan Martin Kessler, neredeyse daha ben yazmadan kitabıma inandı ve yazım sürecinin her aşamasında bana yardımcı olup cesaret verdi.

Bitirmeye yaklaştığımda, Betty Butterfield son taslağı yazma işini üstüne aldı ve bu işi hem kendisi için hem de benim için inanılmaz bir hızla yaptı. O olmasaydı, kitabın bitmesi çok daha uzun sürerdi.

Terörizm hakkında olan 12. Bölümün eski bir versiyonu 1975 yılında *The New Republic* dergisinde yayımlandı. 4 ve 16. Bölümde açıkladığım tezler ilk önce 1972 yılında *Philosophy and The Public Affairs* dergisinde ortaya kondu. 14 ve 15. Bölümde, senede dört kez çıkan bir İsrail dergisi olan *Iyyun*'da yayımlanmış bir makaleden parçalar kullandım. Bu üç derginin editörlerine, bu yazıları basmama izin verdikleri için teşekkür ederim.

Nezaket gösterip daha önce kendilerinin yayımladığı metinleri kullanmama izin veren aşağıdaki yayımcılara müteşekkirim:

Rolf Hochhuth, "Little London Theater of the World/Garden" 38-40 satır arası, *Soldiers: An Obituary for Genova* (© Grove Press, Inc., 1968. Grove Press Inc.'in izniyle yeniden basılmıştır) kitabı içinde.

Randall Jarrell, "The Death of the Ball Turret Gunner," 1. satır (© Randall Jarrell, 1945, yenilenmiş telif hakkı © Bayan Randall Jarrell, 1972) ve "The Range in the Desert," 21-24 satır arası (© Randall Jarrell, 1947, yenilenmiş telif hakkı © Bayan Randall Jarrell, 1974). Her ikisi de *The Complete Poems*'de yer aldı. Farrar, Strauss & Giroux şirketinin izniyle yeniden basılmıştır.

Stanley Kunitz, "Foreign Affairs," 10-17 satır arası, *Selected Poems 1928-1958* (© Stanley Kunitz, 1958) içinde. Bu şiir ilk olarak *The New Yorker*'da yer aldı. Atlantic Monthly Press'in işbirliği ile Little, Brown & Co. izniyle yeniden basılmıştır.

Wilfred Owen, "Anthem for Doomed Youth," 1. satır ve "A Tere," 6. satır, *The Collected Poems of Wilfred Owen*, C. Day

Lewis tarafından derlenmiştir. Owen Vakfı, Chatto ve Wandus Ltd. ve New Directions Yayın Şirketi tarafından yeniden basılmıştır.

Gillo Pontecorvo, *The Battle of Algiers*, PierNico Solinas'ın yazdığı bir önsözle birlikte derlenmiştir. 68. Sahne s. 79-80. Charles Scribner's Sons'ın izniyle yeniden basılmıştır.

Louis Simpson, "The Ash and the Oak," *Good News of Death and Other Poems, Poets of Today II*" (© Louis Simpson, 1955). Charles Scribner's Sons'ın izniyle yeniden basılmıştır.

Birinci Kısım

SAVAŞIN AHLAKİ GERÇEKLİĞİ

1
"GERÇEKÇİLİĞE" KARŞI

İnsanlar savaş hakkında her zaman doğru ve yanlış terimlerini kullanarak konuşmuştur. Kimileri de bu tür konuşmalarla alay edip bunları maskaralık olarak nitelemiş ve savaşın, ahlaki yargıların ötesinde (veya aşağısında) olduğunu söylemişlerdir. Savaş başka bir dünyadır; burada bizzat yaşamın kendisi tehlike altındadır, insan doğası özüne döner, çıkarlar ile gerekliliklerin egemenliği başlar. İnsanlar bu ortamda kendileri ile toplumlarını kurtarmak için ne gerekirse yapar; savaşta ahlak ve hukuka yer yoktur. *Inter arma silent leges*: savaş zamanı hukuk susar.

Bazen bu sessizlik, farklı rekabetçi etkinlik biçimlerine de sirayet eder, örneğin "savaşta ve aşkta her şey mubahtır," diyen özdeyiş gibi. Yani aşkta her türlü yalan söylenip savaşta her türlü şiddet uygulanabilir. Bu durumu ne övebilir ne de yerebiliriz; söylenecek hiçbir şey yoktur. Yine de nadiren susarız. Savaş ve barış hakkında konuştuğumuz dil, ahlaki anlam bakımından öyle zengindir ki ancak yüzyıllar süren tartışmalar sayesinde bu derece gelişmiş olabilir. Sadakat, bağlılık, namus, utanç, zina, baştan çıkarma, ihanet; saldırganlık, nefsi müdafaa, taviz, zalimlik, acımasızlık, gaddarlık, katliam ... bunlar yargılama kelimeleridir, yargılamak da tıpkı sevmek ve savaşmak gibi bir insan etkinliğidir.

Fakat yargılarımızı çoğunlukla cesurca ortaya koyamadığımız doğrudur, özellikle de askerî çarpışmalar sırasında. İnsanlığın ahlaki duruşu, savaş ile aşk hakkındaki o ünlü özdeyiş tarafından düzgün bir şekilde temsil edilmez. Benzerlik yerine zıtlıkları öne çıkarsak daha iyi ederiz: Venüs'ün huzurunda eleştirmen, Mars'ın huzurunda çekingenizdir. Belirli saldırıları haklı ya da haksız bulmadığımızı söylemiyorum, fakat bunu yaparken duraksıyor, tedirgin (ya da gürültülü ve

atak) davranıyoruz, sanki yargılarımızın savaşın gerçeğine ulaşabileceğine emin değiliz.

Gerçekçi Tez

Mesele gerçekçiliktir. *Silent leges* [sessiz hukuk] savunucuları korkunç bir gerçeği keşfettiklerini iddia eder: Geleneksel olarak insanlık dışı olarak nitelendirdiğimiz şey, aslında baskı altında ortaya çıkan insanlıktır. Savaş uygarlık süslerimizi üzerimizden atar, bizi çıplak bırakır. Hiçbir lezzet katmadan bu çıplaklığı bizim için tarif ederler: İnsan ürkektir, bencildir, zorlayıcıdır, cinayete yatkındır. Her bakımdan hatalı nitelemeler olduklarını söyleyemem. Kelimeler bazen olan biteni tanımlar. Fakat bu tanım çoğunlukla bir özür gibidir: evet, savaşın akışında askerlerimiz zulmetti, fakat savaş insanları bu hale getirir, savaş böyle bir şeydir. Her şeyin mubah olduğunu söyleyen deyiş, mubah görülmeyen bir davranışı savunmak için yardıma çağrılmıştır. Normalde hukuk dışı kabul edilecek etkinliklere bulaşan kişi, hukukun sessiz kalmasını ister. O halde burada, kendi tezime dahil edebileceğim kimi tezler vardır: gerekliliğe, baskıya atıfta bulunmayı, gerekçeler ve bahaneler sunmayı, ahlaki söylem biçimleri olarak kabul ederiz, bunların da özel olaylarda bir etkinliği vardır ya da yoktur. Aynı zamanda savaşı, bir gereklilik, bir baskı dünyası olarak niteleyen genel bir açıklama da vardır. Bunun amacı özel olaylar hakkındaki söylemleri boş gevezelik gibi göstermek, korkunç gerçekleri herkesten, hatta kendimizden saklamak için bir gürültü maskesi oluşturmaktır. Kendi işime başlamadan önce bu genel açıklamaya meydan okumak istiyorum, bunu da kaynağına inerek, en zorlayıcı biçimini ele alarak yapmak istiyorum, yani tarihçi Thukydides ile felsefeci Thomas Hobbes tarafından ortaya konan teze bakacağım. Bu iki adamın arasında 2000 yıllık bir zaman dilimi olsa bile aralarında bir tür işbirliği vardır; çünkü Hobbes, Thukydides'in *Peloponnessos Savaşları* eserini çevirmiş, sonra da oradaki tezlerin kapsamını *Leviathan* adlı kitabında genişletmiştir. Benim buradaki amacım Thukydides ve Hobbes'a tamamen felsefi bir yanıt vermek değildir. Önce tezimi ortaya koyup sonra da tarihten

örneklere değinerek, savaş ve savaş zamanı hakkında yargılara varmanın ciddi bir iş olduğunu göstermek istiyorum sadece.

Melos Diyaloğu

Atinalı generaller Kleomedes ve Tisias ile bir ada devleti olan Melos'un yargıçları arasında geçen diyalog, Thukydides'in eserinin en önemli yerlerinden biri ve aynı zamanda gerçekçiliğinin doruk noktasıdır. Melos, Sparta'nın kolonisiydi, bu yüzden Melos halkı "diğer adaların halkları gibi Atinalıların uyruğu olmayı reddettiler; en başta tarafsız kalmışlardı; fakat sonra Atinalılar, topraklarını yakıp yıkarak onları mecbur bırakınca savaşa gireceklerdi."[1] Bu, saldırganlığın klasik bir tarifidir, çünkü saldırganlık Thukydides'in dediği gibi "insanları mecbur bırakmaktır." Fakat Thukydides bize böyle bir tarifin sadece dışsal bir betimleme olduğunu söyler ve bize savaşın içsel anlamını da göstermek ister gibidir. Eserinde konuşturduğu iki Atinalı general, düşmanla görüşme talep eder ve askerî tarihte pek görülmeyen bir şekilde konuşurlar. Adalet hakkında süslü püslü konuşmaları bir kenara bırakalım, derler. Persleri yenmiş olmamıza rağmen, imparatorluğumuzu övmeyeceğiz; ama sizler de Atina halkına zarar vermediğinizi ve rahatsız edilmeme hakkınız olduğunu iddia etmemelisiniz. Bunun yerine neyin işe yarar, neyin gerekli olduğundan bahsedeceğiz. Çünkü savaş böyle bir şeydir: "gücü elinde tutan ne alabilirse alır, zayıf taraf da bu koşullara teslim olmak zorundadır."

Burada gerekliliğin yükünü sırtlayanlar sadece Meloslular değildir. Atinalılar da böyle davranmaya mecburdur: Kleomedes ile Tisias, eğer imparatorluklarını genişletmezlerse, elde ettiklerini de kaybedeceklerine inanmaktadırlar. Atinalı generallere göre Melos'un tarafsızlığı "hükmettiğimiz halklar arasında zayıflığımızın işareti ve gücümüze duyulan nefretin göstergesi olacaktır." Bu durum insanların "uyruk olmak zorunda kaldıkları için hakarete uğradığını hissettiği" tüm adalarda isyan çıkmasına sebep olacaktır; ayrıca özgürlük için tutuşan,

---

[1] Bu ve ardından gelen alıntılar *Hobbes' Thucydides* kitabından alınmıştır; ed. Richard Schlatter (New Brunswick, N. J., 1975), s. 377-85, *Peloponnes Savaşları Tarihi*, 5. Kitap: 84-116.

fatihlerinden nefret eden hangi uyruk kendini hakarete uğramış hissetmez ki? Atinalı generaller, insanoğlunun "gücü yeten her yerde hüküm süreceğini" söylerken, sadece zafer ve yönetmek arzusunu değil, aynı zamanda devletler arası siyasetin dar kapsamlı gereklerini de tarif etmektedirler: Hükmet ya da uyruk ol. Eğer ellerinde fırsat varken başka toprakları fethetmiyorlarsa, o zaman zayıflıklarını gözler önüne sermiş ve fethedilmeye davetiye çıkarmış olurlar; o halde "doğanın bir gerekliliği uyarınca" (Hobbes'un kendi ifadesidir) ellerinden geldiğinde başka yerleri de fethedeceklerdir.

Öte yandan Meloslular fetih yapamayacak kadar zayıftır, yani daha acımasız bir gereklilikle yüzleşmektedirler: Boyun eğ ya da yok ol. "Çünkü elinizde bizimkine eşdeğer cesurlukta bir ruh yok ... bu yüzden can güvenliğiniz için bizimle müzakere yapmalısınız" diyen generallere karşı Meloslu yöneticiler, özgürlüğe can güvenliğinden daha büyük değer biçeceklerdir: "Eğer yönetimi elinde bulundurmak istiyorsanız, en büyük tehlike vasallarınızla bağların gevşemesidir; ama bizim için böyle bir tehlike yok, biz zaten özgürüz; üstelik tehlikeyle yüzleşmek yerine köleleştirilmemize izin verirsek, esas korkaklık ve soysuzluk bu olmaz mı?" Ayrıca Atinalıların gücüne ve talihine direnmenin "zor bir mesele" olduğunu bilseler de şöyle düşünüyorlardı: "Tanrılar bizim yanımızda olduğu için, talihimizin sizden daha aşağı olmayacağına inanıyoruz, çünkü bizler haksızlık yapanların karşısına dikilen masum insanlarız." Üstelik güç için de Spartalılardan yardım gelmesini umuyorlardı: "Aynı kandan gelmemiz ve şereflerini korumaları adına, başka bir sebepten ötürü olmasa bile sırf bu gereklilikler yüzünden yardıma gelmeye yükümlüdürler." Fakat tanrılar da ancak sözlerinin geçtiği yerde hüküm sürer, diye yanıt veren Atinalı generaller, kan bağı ve şerefin gereklilikle ilgisi olmadığını da eklerler. Onlara göre Spartalılar sadece kendilerini düşünecektir: "açıktır ki tüm insanlar arasında Spartalılar, hoşlarına giden şeyi şeref, kâr getiren şeyi ise adil sayarlar."

Tartışma böyle biter. Yöneticiler teslim olmayı reddeder, Atinalılar şehri kuşatır ve Spartalılar destek göndermez. Nihayet birkaç ay süren çarpışmaların ardından MÖ 416 yılı kışında

birkaç vatandaşı Melos'a ihanet eder. Daha fazla direnmeleri mümkün olmayınca Meloslular da "kendilerini Atinalıların merhametine bıraktılar; fatihler eli silah tutan tüm erkekleri boğazladılar, kadınları ve çocukları köle yaptılar; daha sonra gönderdikleri 500 adamla buraya koloni olarak yerleştiler."

Generaller ile yöneticiler arasındaki diyalog, Thukydides'in edebî ve felsefi bir kurmacasıdır. Yöneticiler konuşarak ellerinden geleni yapmışlardır; fakat onların geleneksel dindarlıkları ve kahramanlık taslamaları, klasik dönemin eleştirmeni Halikarnaslı Dionisius'un dediği şekilde, Atinalı generallerin "ayartıcı kurnazlığı"nı belirtmeye yaramıştır sadece.[2] Kulağa inanılmaz gelen çoğunlukla generallerdir. Dionisius şöyle yazar: "kullandıkları dil doğulu hükümdarlara özgüydü... fakat Atinalıların ağzına uygun değildi..."[3] Belki de Thukydides buradaki uygunsuzluğu fark etmemizi istedi, yani kullandıkları kelimelerden çok generallerin savunduğu siyasetin uygunsuzluğunu, rezil eylemlerine "haklılık bahanesi" giydirirken dile getirmelerine izin verdiği, muhtemelen de söylediklerinde kaçırmış olabileceğimiz düşünceleri görmemizi istedi. Yani anlamalıydık ki Atina artık kendisi değildir. Kleomedes ile Tisias, özgürlük adına Perslilerle savaşmış o soylu insanları, Halikarnaslı Dionisius'un dediği gibi siyasetleri ile kültürlerinin "gündelik hayatı insanlaştırıcı bir etkisi bulunan" o kişileri temsil etmezler. Bunun yerine bir şehir devletinin yozlaşıp imparatorluğa dönüşmesi-

---

2 Halikarnaslı Dionisius, *On Thucydides*, çev. W. Kendrick Pritchett (Berkeley, 1975), s. 31-33.

3 Aslında doğulu hükümdarlar bile bu Atinalı generaller kadar gerçekçi değildir. Herodotos'a göre, Kserkses Yunanistan'ı işgal planlarından ilk kez bahsederken daha geleneksel bir bağlamda konuşuyordu: "Çanakkale boğazına köprü kurup Yunanistan'a, Avrupa'ya ordu geçireceğim, böylece babama, bize zulmeden Atinalıları cezalandıracağım." (*The Histories*, VII. Kitap, çev. Aubrey de Selincourt) Kserkses burada Sardes'in yakılmasına gönderme yapmaktadır ve Pers işgalinin bahanesi olarak bunu kabul edebiliriz. Bu örnek Francis Bacon'ın şu değerlendirmesini desteklemektedir: "İnsanların doğasında savaşa doğrudan girmeyi değil (bunun ardından birçok felaket gelir), sahte bile olsa bahaneler ve tartışmalar öne sürerek savaşa katılmalarını gerektiren bir adalet anlayışı vardır." (29. Makale, "Of the True Greatness of Kingdoms and Estates").

ni temsil ederler. Modern anlamda savaş suçlusu olduklarını söyleyemeyiz; bu fikir Thukydides'e yabancıdır. Fakat ahlaki denge kaybının, kısıtlamaların, ılımlılığın ortadan kalkmasının ete kemiğe bürünmüş halidirler. Devlet adamlıkları hatalıdır, "gerçekçilik" kokan konuşmaları da Atinalıların ancak birkaç ay sonra, felaket doğuran Sicilya işgalini başlatırken takındıkları kibirli tavırla, düştükleri körlükle tezat oluşturmaktadır. Bu bakımdan Thukydides'in tarihçesi bir trajedidir ve Atina da bu eserin trajik kahramanıdır.[4] Thukydides bize, Yunan tarzıyla bir ahlak oyunu sunmaktadır. Onun anlatmak istediği şey aslında Euripides'in *Truvalı Kadınlar* eserinde de gözümüze ilişiyor. Melos'un fethedilişinden hemen sonra yazılmış bu eserin niyeti, şüphesiz kıyımlar ve kölelikte insanoğlunun önemine değinmek, ilahî adaletin yerini bulacağını söylemektir:[5]

> Ne kadar körsünüz
> Şehirleri ayakları altında ezen sizler,
> Tapınakları harabeye çeviren sizler,
> Mezarları yağmalayan sizler,
> Ayak basılmamış bu aziz sığınaklarda
> Atalarımızın ölüleri yatar;
> Sizlerin de ölümü yakındır!

Fakat sanki Thukydides, bu alıntının söylediğinden nispeten farklı, daha dünyevi bir şeylerden bahsetmekte, Atina üzerine değil de savaş hakkında bir ifadede bulunmaktadır. Atinalı generallerin katılığını muhtemelen bir yozlaşma belirtisi olarak ortaya koymamıştı, daha çok bir hoşgörüsüzlük, gerçekçilik, dürüstlük belirtisi olarak düşünmüştür. Bu nitelikler, askerî komutanlar için uygunsuz değildir. Werner Jaeger'in dediği gibi, Thukydides, "güç ilkesinin kendi dünyasını kurduğunu, kendi hukukunu yürüttüğünü," bunun da ahlaki hayatın kurallarından müstakil ve farklı olduğunu ileri sürer.[6] Hobbes, Thukydides'i kesinlikle bu şekilde okumuştur, bizim de olayın

---

4 *Bkz.* F. M. Cornford, *Thucydides Mythistoricus* (Londra, 1907), özellikle 13. Bölüm.

5 *The Trojan Women*, çev. Gilbert Murray (Londra, 1905), s. 16.

6 Werner Jaeger, *Paideia: the Ideals of Greek Culture*, çev. Gilbert Highet (New York, 1939), c. I, s. 402.

bu şekilde okunduğunu kavramamız gerekir. Çünkü güç dünyası gerçekten müstakilse, kendine özgü bir hukukunun olmasının sebebi de buysa, o zaman savaş zamanı sergiledikleri davranışlardan ötürü Atinalılar eleştirilemez, tıpkı yere düşen bir taşın eleştirilemeyeceği gibi. Meloslulara katledilmesi savaş koşulları ve doğanın gereklilikleri gerekçe gösterilerek açıklanabilir ve bir kez daha söylenecek hiçbir şey yoktur. Ya da her şey *söylenebilir*, gerekliliğe zulüm, savaşa iğrenç yakıştırması yapılabilir; fakat bu ifadeler kendi bağlamlarında doğru olsa bile söz konusu olayın siyasi gerçeklerine temas etmezler ya da Atinalıların verdiği kararı anlamamıza yardımcı olmazlar.

Bununla birlikte, Thukydides'in Atinalıların kararıyla ilgili hiçbir şey anlatmadığının altını çizmek gerek. Kendimizi bu zalim siyasetin izah edildiği Melos'taki konsey odasında değil de, bu siyasetin ilk kez gündeme geldiği Atina'daki mecliste bulsaydık, generallerin tezinin çok farklı bir tınısı olurdu. Yunancada olduğu gibi bizim dilimizde de *gereklilik* kelimesi, "vazgeçilmez ile kaçınılmaz kelimelerini kısmen eşleştirir."[7] Melos'ta Kleomedes ile Tisias bu ikisini birbirine karıştırmış, kaçınılmaz kelimesinin üzerinde durmuşlardır. Oysa Atina'da meclisteyse iddialarını sadece ilk kavramın, yani vazgeçilmezliğin üzerinden ortaya koyabilir ve Melos'u yok etmenin imparatorluğu korumak için gerekli (vazgeçilmez) olduğunu öne sürebilirlerdi sanırım. Fakat bu iddia, iki anlamda samimi değildir. Öncelikle, imparatorluğun korunması ahlaken gerekli mi sorusunu görmezden gelir. En azından bazı Atinalılar bundan şüphe duyuyordu, daha fazlası ise imparatorluğun hükmetme ve köleleştirmeye dair her yerde birörnek davranış ve siyaseti gütmesinin gerektiğinden emin olmamalıydı (Melos için uygulanması istenen siyaset buydu). İkinci olarak bu iddia, generallerin bilgisini ve öngörü yeteneğini abartır. Onlar aslında Melos yok edilmezse Atina'nın kesinlikle çökeceğini söylememektedir; tezleri olasılıklara ve tehlikelere dayanmaktadır. Böyle tezler her zaman tartışmaya açıktır. Melos'un yıkımı, Atina'nın yüzleşeceği tehlikeleri gerçekten azaltacak mıdır? Alternatif siyasetler yok mudur? Bu

[7] H. W. Fowler, *A Dictionary of Modern English Usage*, 2. ed. Sir Ernest Gowers, (New York, 1965), s. 168; krş. Jaeger, I, 397.

siyasetin olası bedeli nedir? Bunu uygulamak doğru olur mu? Yürürlüğe konursa diğer halklar Atina hakkında ne düşünür?

Tartışma bir kere başladıktan sonra, her türlü ahlaki ve stratejik soru gündeme gelecektir. Tartışmaya katılanlar için sonuç, "doğanın gereklilikleri uyarınca" değil, sahip oldukları fikirler ya da sunulan tezleri dinleyip bireysel olarak ya da topluca verdikleri kararlar sonucunda özgürce ulaştıkları fikirler tarafından belirlenecektir. Sonuçta generaller yıkım kararının kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüş ve muhtemelen Thukydides inanmamızı istemiştir. Fakat bu iddia ancak her şey bittikten sonra ortaya konabilir, çünkü buradaki kaçınılmazlığın, siyasi bir niyetle ilgisi vardır, bu niyetin gerektirdiği süreç tamamlanmadan da Thukydides neyin kaçınılmaz olduğunu bilemezdi. Gereklilikle ilgili bu tür hükümler her zaman geriye dönük bir nitelik taşır, bu da tarihin aktörlerinin değil, tarihçilerin uğraş alanıdır.

Ahlaki bakış açısı, kendi meşruluğunu, aktörün bakış açısından türetmektedir. Ahlaki yargılara vardığımızda, bu bakış açısını tekrar elde etmiş oluruz. Karar verme sürecini tekrarlarız ya da benzer koşullarda biz ne yapardık diye sorarak ileride kendi vereceğimiz kararların provasını yaparız. Atinalı generaller bu tür soruların öneminin farkındadır, çünkü kendi siyasetlerini savunarak "siz ya da başkaları bizim gücümüze sahip olsanız, aynı şeyi yapardınız," derler. Fakat şüpheli bir bilgidir bu, özellikle de "Melos kararnamesine" Atina meclisinde şiddetle karşı çıkıldığını düşünürsek. Bakış noktamız, bu kararnameyi tartışan vatandaşların bakış noktasıdır. O halde ne yapmamız gerekir?

Elimizde Atinalıların Melos'a saldırma veya Melos halkını öldürüp köle yapma kararıyla (muhtemelen aynı zamanda alınmışlardır) ilgili bir açıklama yok. Plutarkhos, Sicilya işgalinin baş mimarı olan Alkibiades'in "kararname lehine konuşarak... kıyımın baş sorumlusu" olduğunu ileri sürer.[8] Alkibiades, Thukydides'in kaydını tuttuğu birkaç yıl önceki tartışmada

[8] *Plutarch's Lives*, çev. John Dryden, rev. Arthur Hugh Clough (Londra, 1910), I, 303. Alkibiades de "kendisi için Meloslu tutsak kadınlardan birini seçmişti..."

Kleon'un, Midilli'nin kaderinde oynadığı rolü oynar. Şu anda daha önceki bu tartışmaya göz atmak faydalı olacaktır. Pers Savaşlarından beri Midilli, Atina'nın müttefikiydi; asla resmen vasal şehir olmamıştı, fakat anlaşmalar gereği Atina'nın davasına bağlıydı. MÖ 428 yılında Midilli isyan edip Spartalılarla ittifak kurdu. Zorlu savaşlar sonrasında şehir Atina güçleri tarafından ele geçirildi. Meclis "eli silah tutan tüm Midilli erkeklerinin idam edilmesine, kadınlar ve çocukların köle yapılmasına," karar verdi: "isyanın suçu onlara yüklenmişti, çünkü başkalarının aksine, vasal olmadıkları halde isyan etmişlerdi..." Fakat ertesi gün Atina vatandaşları "bir tür pişmanlık duydu... sadece yöneticilerin değil bütün bir şehrin mahvedilmesinin ne kadar korkunç, ne kadar zalim bir karar olduğunu düşünmeye başladılar."[9] Bu tartışmanın da kaydını tutan ya da en azından bir kısmını kaydetmiş olan Thukydides bize iki konuşma nakleder. Bir tanesi asıl kararnameyi savunan Kleon'un, ötekisiyse kararnamenin geçersiz kılınmasını isteyen Diodotus'un konuşmasıdır. Kleon konuşmasında onların topluca suçlu olduklarından ve adalet için cezalandırılmaları gerektiğinden bahseder; Diodotus ise bu kadar büyük bir cezalandırmanın caydırıcı etkilerine dair eleştiri getirir. Diodotus'a hak veren meclis, Midilli'nin yok edilmesinin, anlaşmaların gücünün korunmasına yaramayacağına ve imparatorluğa denge getirmeyeceğine ikna olurlar. Sıklıkla işaret edildiği gibi, burada çıkarlara yönelik bir itiraz başarılı olmuştur, gerçi vatandaşların pişmanlık duymasıyla bu itirazın ortaya çıktığı unutulmamalıdır. Verdikleri kararın sonuçları konusunda endişelenmelerine siyasi hesaplar değil, ahlaki kaygılar yol açmıştır.

Melos'la ilgili tartışmada, bu iddialar tersine çevrilmiş olmalı. Cezalandırma tezi ileri sürülemezdi, çünkü Meloslular Atinalılara zararı dokunmamıştı. Muhtemelen Alkibiades, belirttiğim önemli farkı da göz önüne alarak Thukydides'in generalleri gibi konuşmuştur. Vatandaşlarına bu kararnamenin gerekli olduğunu söylerken, güç dünyasını yöneten yasaların bunu mukadder kıldığını kastetmiyordu; Atina İmparatorlu-

[9] *Hobbes' Thucydides*, s. 194-204, (*Peloponnes Savaşları Tarihi*, 3. Kitap: 35-49)

ğunun vasal şehirlerinde isyan çıkma tehlikesini azaltmak için bu önlemin (ona göre) gerekli olduğunu söylüyordu sadece. Karşıtları da muhtemelen Meloslular gibi bu kararnamenin haksızlık ve onursuzluk olduğunu, adalarda korku yerine nefret uyandıracağını, Melos'un Atina'yı hiçbir surette tehdit etmediğini, bunun yerine başka bir siyaset uygulamanın Atina'nın çıkarlarına ve özsaygısına hizmet edeceğini ileri sürmüşlerdir. Belki Midilli örneğinde vatandaşların pişmanlık duyduğunu da anımsatarak katliam ve köleleştirmenin zalimliğinden bir kez daha uzak durulmasını istemişlerdir. Alkibiades'in nasıl kazandığını, oylama sonuçlarının ne kadar yakın olduğunu bilmiyoruz. Fakat kararın önceden verildiğini, tartışmaların faydasız olduğunu düşünmek için hiçbir sebep yoktur: Midilli için geçerli olan durum Melos için de geçerliydi. Hayali olarak kendisini Atina meclisinde gören bir kişi, özgürlük hissini yine de duyabilir.

Fakat Atinalı generallerin gerçekçiliğinin başka bir etkisi daha vardır. Burada, ahlaki bir kararın verilmesini mümkün kılan özgürlüğün yanı sıra ahlak tezlerinin anlamlılığı da yadsınmıştır. Bu ikinci sav, birincisiyle yakından ilgilidir. Çıkarlarımız uyarınca hareket etmemiz gerekiyorsa ve birbirimize duyduğumuz korkuyla harekete geçmişsek, o zaman adalet hakkında konuşmak sadece gevezelik olur. Benimseyemeyeceğimiz amaçlara ve başkalarıyla paylaşamayacağımız hedeflere atıfta bulunmuş oluruz. Atinalı generallerin "haklı bahaneleri"ni Meloslu yöneticiler kadar kolayca üretebilmelerinin sebebi de budur; çünkü bu tür görüşmelerde her şey söylenebilir. Kelimelerin açık kaynakları, kesin anlamları ve mantıksal çıkarımları yoktur. Hobbes'un *Leviathan*'da yazdığı gibi, bu kelimeler "ancak bunları kullanan kişilere atfen kullanılabilirler," ayrıca o kişinin hevesleriyle korkuları dışında hiçbir şey ifade etmezler. Sadece Spartalılar için geçerli sayılan "açıkça görünse de, hoşlarına giden şeyi şeref, kâr getiren şeyi adil saymak" özelliği aslında tüm insanlar için geçerlidir. Ya da Hobbes'un daha sonra açıkladığı gibi, erdemler ile ahlaksızlıkları belirten kelimeler "muğlak bir anlama" sahiptir.[10]

[10] Thomas Hobbes, *Leviathan*, 4. Bölüm.

> Çünkü aynı şeye biri bilgelik der, öteki korku; biri zalimlik der, başkası adalet; biri müsriflik der, başkası yüce gönüllülük ... vesaire. Bu yüzden tüm bu kelimeler, muhakeme yürütmek için asla gerçek bir zemin sağlamaz.

"*Asla*" – dil konusunda da yetkin bir hükümdar, ahlak dağarcığındaki kelimelerin anlamını sabitlemediği sürece, bu zemin sağlanamaz; fakat savaş halinde, bir niteleme belirtilmeden "*asla*" denebilir, çünkü savaş halinde tanım gereği hiçbir egemen güç hüküm süremez. Aslında sivil toplumlarda bile egemen güçler erdem ve ahlak dünyasına bir kesinlik kazandırmak konusunda bütünüyle başarılı olamazlar. Bu yüzden ahlak söylemleri her zaman şüphelidir, savaş da sadece ahlaki anlam anarşisinin uç bir örneğidir. Başka insanların ne dediğini, ancak onların "haklı bahaneleri" açısından bakarsak ve ahlak dilini, çıkarların zorlu diline çevirirsek anlayabileceğimiz yaklaşımı genelde doğrudur, fakat bu durum özellikle şiddetli çatışmaların yaşandığı dönemlerde geçerlidir. Meloslular davalarının haklı olduğunda ısrar ederlerse, sadece başkasının tebaası olmak istemediklerini söylemiş olurlar; generaller Atina'nın imparatorluğu hak ettiğini söylerse, kendi fethetme arzuları ya da mevkilerini kaybetme korkularından bahsetmiş olurlar.

Bu, güçlü bir tezdir, çünkü çok karşılaşılan ahlaki anlaşmazlık deneyiminden, yani acı verici, yapışıp kalan ve sonu gelmez bir deneyimden faydalanır. Fakat bütün gerçekçiliğine rağmen bu tez, söz konusu deneyimin gerçeklerine temas etmeyi ya da bu deneyimin özelliklerini açıklamayı başaramaz. Midilli'yle ilgili kararnameye tekrar bakarsak, bunu açıkça görebiliriz sanırım. Hobbes "birinin zalimlik dediğine öteki adalet der..," diye yazarken, herhalde aklında bu tartışma vardı. Thukydides, Atinalıların zalimliklerinden pişman olduğunu yazarken, Kleon da onlara zalimlik yapmayıp tam tersine adil bir ciddiyetle hareket ettiklerini söylemiştir. Yine de bu durum, kelimelerin anlamına dair bir anlaşmazlık değildir. Eğer bu kelimelerin ortak anlamları var olmasaydı, ortada tartışma falan olmazdı. Atinalıların zalimliği, sadece isyandan sorumlu olan kişileri değil başkalarını da cezalandırmaktan kaynaklanıyordu; böyle bir şeyin zalimlik olduğunu Kleon da kabul ediyor. Ardından da onun konu-

mundaki birinin yapması gerektiği gibi tartışmayı sürdürerek Midilli'de "başkaları"nın olmadığını söylüyor: "Suçu birkaç kişinin sırtına yükleyip, halkı bağışlama hatasına düşmeyin. Çünkü bize karşı hepsi silaha sarıldı ..."

Bu tartışmayı daha ileri götüremeyeceğim, çünkü Thukydides de burada kesiyor, fakat Kleon'a, Midilli'deki kadınlarla çocukların statüsüyle bağlantılı bir yanıt verilebilir. Bunun için yeni ahlaki terimleri işe dahil etmemiz gerekebilir (örneğin masumiyet); fakat zalimlik ile adalet tezleri gibi bu tez de özel tanımlara dayanmaz. Aslında buradaki mesele tanımlar değildir, betimlemeler ve yorumlar önemlidir. Atinalıların ortak bir ahlak dili vardı, bunu Midilli ve Melos halkıyla da paylaşıyorlardı; aramızda kültürel farklar olsa bile bizimle de paylaşırlar. Meloslu yöneticilerin, adalarının işgalini haksızlık olarak nitelemesini anlamakta Atinalılar zorluk çekmemiştir; bunu anlamakta biz de zorlanmayız. Burada fikir ayrılığına düşülen nokta, üzerinde anlaşılan kelimelerin gerçek olaylara uygulanması meselesidir. Bu uyuşmazlık kısmen, karşıt çıkarlar ile ortak korkular tarafından yaratılır ve hep bunlarla açıklanır. Fakat başka sebepleri de vardır, bunlar da kadınlar ve erkeklerin (benzer çıkarlara sahip olup birbirlerinden korkmaları için bir sebep olmasa bile) kendilerini ahlak dünyasında konumlandırdığı karmaşık ve birbirinden farklı yolları açıklamaya yardımcı olabilir. Her şeyden önce, algılama ve bilgilenme konularında (genel olarak savaş ve siyasette) ciddi zorluklar vardır, bunu sonucunda da "olayın gerçekleri" üzerinde ihtilaflar doğar. Ortak değerlerimize verdiğimiz ağırlık meselesinde bile keskin ayrılıklar bulunur, tıpkı bu değerler tehdit edildiğinde ortaya konan ve mazur görmeye hazır olduğumuz eylemlerimize dair keskin ayrılıkların olması gibi. Karşımızdakinin konumunu anlasak bile bizleri şiddetli bir karşıtlığa iten birbirine zıt yükümlülükler ve manevi bağlar vardır. Üstelik tüm bu yükümlülükler ve bağlar yeterince gerçek, yeterince yaygındır: bunlar tıpkı ideolojiler dünyasıyla sözlü manipülasyona bir ahlak unsuru yerleştirmeleri gibi, ahlakı da iyi niyetli çekişmeler dünyasına sokarlar.

Her halükârda, manipülasyon olasılıkları kısıtlıdır. İnsanlar iyi niyetle konuşsun ya da konuşmasınlar, hoşlarına giden her

şeyi söyleyemezler. Ahlak dilinin zorlayıcı bir yanı vardır; bir şey başka bir şeye yol açar. Belki de Atinalı generallerin bu dille konuşmaya başlamak istememesinin sebebi budur. Hobbes'tan aktaracak olursam, haksız denen bir savaş, onaylanmayan bir savaş değildir; bu onaylamamanın belirli sebepleri vardır ve bu tür bir suçlamada bulunan kişi ortaya kanıtlar dökmek zorundadır. Benzer olarak, kendi savaşımın haklı olduğunu iddia ediyorsam, aynı zamanda bana saldırıldığını (Meloslular gibi savaşmaya mecbur bırakıldığımı) veya saldırı tehdidi aldığımı ya da başka birinin saldırısının kurbanlarına yardıma gittiğimi ileri sürmeliyim. Her birinin kendine özgü çıkarımları olan bu iddialar beni söylemler dünyasının iyice derinlerine çeker; gerçi sonsuza kadar konuşabilsem de diyeceklerim aslında sınırlıdır. Söyleyeceğim şeyler, uzun bir tartışmanın her aşamasında doğru veya yanlış olarak nitelendirilecektir. Ahlak dilini anlamak için, bunu çıkarlar diline çevirmek zorunda değiliz; çünkü ahlak, gerçek dünyaya kendi yoluyla atıflarda bulunmaktadır.

Gelin Hobbes'un verdiği bir örneği inceleyelim. Hobbes *Leviathan*'ın XXI. Bölümünde, bizim insanoğlunun "doğal pısırıklığı"na göz yumduğumuzu söyler: "Ordular çarpışırken, taraflardan biri veya her ikisi de kaçabilir; bunu kalleşliklerinden değil korkudan yapmışlardır, böyle davrandıklarındaysa haksız değil, onursuz hareket ettikleri kabul edilir." Burada çeşitli yargılara gerek vardır: korkaklarla hainleri ayırmamız gerekir. Bu kelimeler "değişken bir anlam" taşıyorsa, bu iş imkânsız ve saçmadır. Her hain doğal bir pısırıklığa sahip olduğunu iddia edebilir, bizler de askerin dost veya düşman, ilerlememize engel ya da müttefikimiz ve destekçimiz olmasına göre bu iddiayı kabul ederiz ya da etmeyiz. Bazen bu şekilde davranırız sanırım, fakat vardığımız yargıların sadece yukarıda bahsettiğim bağlamda anlaşılması söz konusu değildir (örnekleri incelerken Hobbes de bunu yapmaz). Kişiyi ihanetle itham ettiğimizde, bu konuda ona çok özel bir öykü ortaya koymalı ve bu öykünün doğru olduğunu gösterecek somut kanıtlar sunmalıyız. Eğer böyle bir öyküyü anlatamadan kişiyi hain olarak nitelendirirsek, değişken anlamlı kelimeler kullanmış olmayız, yani düpedüz yalan söylemişizdir.

Strateji ve Ahlak

Ahlak ile adalet hakkında, aşağı yukarı askerî stratejiden bahsedildiği gibi konuşulur. Strateji, savaşın öteki dilidir. Genelde ahlaki söylemlerin zorluklarını taşımadığı söylense de, bu dilin kullanımı da aynı şekilde sorunludur. Generaller tuzak kurmak, geri çekilmek, çevirme manevrası, güçlerin toplanması vesaire gibi strateji terimlerinin anlamları konusunda uzlaşsalar da, stratejik açıdan uygun düşen eylemler konusunda anlaşamazlar. Ne yapılması gerektiği hakkında tartışırlar. Savaş bittikten sonra da ne olduğu konusunda fikir ayrılığına düşerler, eğer savaşı kaybetmişlerse de kimin suçlanacağı hakkında atışırlar. Ahlak gibi strateji de bir gerekçelendirme dilidir.[11] Her kafası karışık, korkak komutan, duraksama ve endişelerini incelikli bir planın parçası gibi sunar; stratejinin kelime dağarcığı ona da açıktır, yetkin komutanlara da. Fakat bu, strateji terimlerinin manasız olduğu anlamına gelmez. Böyle olsaydı, en çok yetersiz komutanların işine yarardı, çünkü o zaman yetersizlik hakkında konuşamazdık. Şüphesiz, "birinin geri çekilme dediğine, öteki stratejik konuşlandırma diyecektir..." Fakat bu ikisi arasındaki farkı biliyoruz, gerçi olaylarla ilgili bilgileri toplamak, yorumlamak zor olabilir, yine de önemli yargılara varmamız mümkündür.

Benzer şekilde ahlaki yargılar da verebiliriz: Ahlak kavramları ile strateji kavramları gerçek dünyayı aynı şekilde yansıtırlar. Bunlar sadece, askerlere (çoğunlukla dinlemeseler de) ne yapmaları gerektiğini söyleyen kural terimleri değildir. Açıkla-

[11] Bundan ötürü, Thukydides'in ahlaki söylem için yaptığı gibi stratejik söylemlerin de "maskesini düşürebiliriz." Diyelim ki bu iki Atinalı general, Meloslularla konuştuktan sonra önlerindeki savaşı planlamak için kamplarına dönerler. Önce rütbece üst olan konuşur: "Bana güçlerimizi toplamamızın gerektiği ya da stratejik şaşırtmanın önemi hakkında süslü bir konuşma yapma. Doğruca cepheden saldıracağız; adamlarımız mümkün mertebe düzene girecek; işler her halükârda karışacak nasılsa. Burada hızlı bir zafere ihtiyacım var, böylece Sicilya harekâtıyla ilgili tartışmalar başlamadan önce Atina'ya muzaffer bir komutan olarak dönebilirim. Bazı tehlikeleri göze almalıyız; fakat önemli değil, çünkü bu tehlikelere ben değil siz gireceksiniz. Kaybedersek suçu sana yüklerim. İşte savaş böyle bir şeydir." Strateji neden duygusuz adamların dilidir? Bunu anlamak o kadar kolay ki.

yıcı terimlerdir, ayrıca bunlar olmasa savaş hakkında tutarlı şekilde konuşamazdık. İşte askerler savaş sahnesinden uzaklaşıyor, geçen gün üzerinde yürüdükleri topraklardan geçiyorlar, fakat şimdi sayıları daha az, hevesleri sönmüş, çoğunun silahı yok, çok sayıda yaralı var: buna geri çekilme diyoruz. İşte askerler köy sakinlerini, yani kadınları, erkekleri ve çocukları sıraya dizip vuruyorlar: buna katliam diyoruz.

Ancak esas anlamları yeterince açık olduğu zaman, ahlak ve strateji terimlerinin kullanılması elzem olabilir, ayrıca temsil ettikleri bilgi de kurallar biçiminde ifade edilir. Teslim olmak isteyen askere aman vermeyi asla reddetmeyin. Ordunun kanatlarını koruma altına almadan asla ilerlemeyin. Bu tür emirlerden ahlaki ya da stratejik bir savaş planı meydana getirilebilir, sonrasında savaşta olup bitenin plana uyup uymadığına bakmak da önemli olacaktır. Plana uyulmayacağını varsayabiliriz. Savaş, bu tür bir kuramsal kontrole karşı dik başlıdır; bu niteliği tüm insan etkinlikleriyle ortaktır, fakat özellikle yoğun bir dik başlılığa sahip olduğu görülüyor. *Parma Manastırı* adlı romanında Waterloo Savaşını anlatırken Stendhal'ın niyeti, stratejik plan fikrini alaya almaktır. Çarpışmayı bir kaos olarak tasvir eder, o yüzden de yaptığı bir tasvir sayılmaz, bunun yerine çarpışmaların tasvir edilebileceği fikrinin yadsınması olarak kabul edilebilir. Bu tasvir Waterloo Savaşının bir stratejik çözümlemesiyle, örneğin savaşı düzenlenmiş bir dizi manevralar ve karşı manevralar olarak gören Tümgeneral Fuller'ın yazdığı çözümlemeyle birlikte okunmalıdır.[12] Strateji uzmanı olan kişi, savaş alanındaki karışıklık ve düzensizlikten habersiz değildir; ayrıca onun bu durumu savaşın bir özelliği, çarpışma baskısının doğal etkileri olarak kabul etmek istemediğini de söyleyemeyiz. Fakat o tüm bunları komuta sorumluluğunun, disiplinsizliğin ya da kontrol eksikliğinin bir meselesi olarak görecek, stratejik gerekliliklerin göz ardı edildiğini söyleyecek ve buradan ders çıkaracaktır.

Ahlak kuramcısı da aynı konumdadır. O da kurallarının sıklıkla ihlal edilip görmezden gelindiğini anlamak zorunda

[12] *Parma Manastırı*, I, 3 ve 4. Bölüm; J. F. C. Fuller, *A Military History of the Western World* (1955), II, 15. bölüm.

kalır; savaşan askerler için bu kuralların, içinde bulundukları uç şartlarda bir anlam ifade etmediğini derinden kavrar. Ama bunu anlasa bile savaşın bir insan etkinliği, maksatlı bir tertip olduğu ve birilerinin de bütün bu olan bitenden sorumlu tutulabileceği duygusundan vazgeçmez. Savaşın akışında işlenen birçok suçla ya da zaten kendisi suç olan saldırgan savaşla karşı karşıya kalacak ve işte o zaman bu suçlardan sorumlu olan insanları arayacaktır. Bu arayışında da yalnız değildir. Savaşı insanoğlunun başına gelen diğer felaketlerden ayıran en önemli özelliklerden biri, savaşa yakalanan kadınlar ve erkeklerin sadece kurban değil, aynı zamanda katılımcı da olmalarıdır. Hepimiz, onları yaptıklarından sorumlu tutmak isteriz (gerçi belirli olaylarda baskı altında olma itirazını anlayışla karşılayabiliriz). Zaman içinde tekrarlanan tezlerimiz, yargılarımız, *savaşın ahlaki gerçekliği* olarak nitelemek istediğim şeyi şekillendirir; yani ahlak dilinin betimlediği ya da bu dilin illa kullanıldığı tüm o deneyimlerden bahsediyorum.

Savaşın ahlaki gerçekliğinin askerlerin gerçek eylemleri tarafından değil, insanoğlunun kanıları tarafından belirlendiğini vurgulamak önemlidir. Yani savaş kısmen de olsa felsefecilerin, hukukçuların ve her tür gazetecinin eylemleri tarafından belirlenir. Fakat bu insanlar çarpışmalardan yalıtılmış bir halde çalışmaz ve onların görüşlerinin ancak bu deneyime geri kalanımız için makul olan yollarla şekillendirip bir yapı kazandırdığı zaman bir değeri vardır. Örneğin sıklıkla deriz ki savaş zamanında askerler ve devlet adamları ıstıraplara yol açan kararlar vermek zorunda kalır. Acı yeterince gerçektir, ama çarpışmanın doğasında var olan etkilerden biri değildir. Istırap ise Hobbesvari bir korku değildir, tamamen bizim ahlak görüşlerimizin sonucudur ve savaş koşulları altında yalnızca bu ahlak görüşlerinin paylaşılabilirliği kadar paylaşılabilir. Örneğin Midilli'nin erkeklerini öldürme kararından "pişman" olan kişi sıra dışı bir Atinalı değil, genel olarak vatandaşlardı. Pişman oldular, çünkü birbirlerinin pişmanlıklarını da anlayabiliyorlardı, çünkü zalimliğin ne anlama geldiğiyle ilgili ortak bir hisse sahiptiler. Bu tür anlamların devreye sokulmasıyla savaşı şu anda olduğu şey haline getiririz; yani farklı bir şey de olabilirdi (muhtemelen de öyleydi).

Bu ıstırabı çekmeyen askerler veya devlet adamları için ne denmelidir? Bu insanların ahlaken cahil ya da kayıtsız olduğunu söyleyebiliriz, tıpkı (gerçekten) zor bir karar verirken hiç zorluk yaşamayan generalin, kendi konumunun stratejik gerçeklerini anlamadığını ya da tehlikenin farkında olmayıp umursamaz davrandığını söyleyebileceğimiz gibi. Daha da ileri gidip bu generalin savaşla ya da çarpışma sırasında başkalarına önderlik yapmakla işinin olamayacağını söyleriz; diyelim ki ordusunun sağ kanadının zayıf olduğunu bilip tehlikenin farkında olmalı ve gerekli önlemleri almalıdır. Bir kez daha durum ahlaki kararlar vermekle aynıdır: askerler ve devlet adamları zalimlik ile haksızlığın tehlikelerini bilmeli, bunu kendilerine dert etmeli ve gerekli önlemleri almalıdırlar.

Tarihsel Görelilik

Fakat bu görüşe karşı çoğunlukla, sosyal veya tarihsel biçime sahip Hobbesvari bir görelilik sunulur: Denir ki ahlaki bilgi ile stratejik bilgi zamanla değişir veya bir siyasi topluluktan diğerine değişkenlikler gösterirler; yani birine cehalet olarak görünen şey, başkasına bir anlayış gibi gelebilir. Değişiklik ile çeşitlilik yeterince gerçektir, bunlar da etkisi karmaşık bir hikâye meydana getirir. Fakat bu hikâyenin, ahlaki hayat ile ya da her şeyin ötesinde ahlak davranışlarıyla ilgili verilen hükümler için önemi kolaylıkla abartılır. Birbirine hiç benzemeyen kökten farklı kültürler arasında algılama ve anlayış bakımından büyük karşıtlıkların bulunması beklenir. Şüphesiz ki savaşın ahlaki gerçekliğinin Cengiz Han için anlamıyla bizim için anlamı aynı değildir; stratejik gerçekliği de aynı değildir. Fakat belirli bir kültürün temelden geçirdiği sosyal ve siyasal dönüşümler bile ahlak dünyasının bütünlüğünü bozmayabilir ya da en azından atalarımızla hâlâ aynı değerleri paylaştığımızı söyleyebileceğimiz kadar bütünlüğünü kaybetmez. Aslında bizim ahlak dünyamızın çağdaşlarımızınkiyle ortak olmadığı durumlar nadiren görülür ve çağdaşlarımız arasında nasıl davranacağımızı genellikle bizden önce gelenlerin eylemlerini inceleyerek öğreniriz. Bu incelemeyi yaparken, dünyaya az çok bizim gözlerimizle baktıklarını varsayarız. Bu, her zaman

doğru değildir, fakat ahlak hayatımıza (aynı zamanda askerlik hayatımıza da) denge ve tutarlılık kazandıracak kadar doğrudur. Modern çağın başlarında aristokratik şövalyeliğin yüceltilmesinden vazgeçilmesi gibi, dünya görüşleri ve yüce idealler terk edilse bile doğru davranmakla ilgili düşünceler yok olmamış, savaşçı idealizminin ölmesi, askerlik kurallarının ortadan kaybolmasına yol açmamıştır. Bu konuyla ilgili daha çok şey anlatacağım, fakat şimdilik feodal Avrupa'dan bir örnek ele alarak bu kuralların yok olmadığını gösterebilirim. Bu çağ bazı bakımlardan bize, Yunan şehir devletleri çağından daha uzaktır, fakat yine de feodal çağla ortak olan ahlaki, stratejik algılarımız vardır.

Agincourt'un Üç Anlatısı

Aslında stratejik algılarımız, ahlaki algılarımız kadar ortak değildir. Agincourt'da ölen onca Fransız şövalyesinin çarpışmayla ilgili fikirleri bizimkilerden çok farklıydı. Çağdaş eleştirmenler onların "eski çarpışma yöntemlerine fanatikçe bağlılıklarını" (sonuçta Kral V. Henry farklı savaşmıştı) eleştirmeden ve pratik öneriler getirmeden duramamıştır: "Fransız hücumu ağaçlığın etrafından bir çevirme harekâtıyla desteklenmeliydi," diye yazar Oman.[13] Fransız komutan kendine "aşırı güvenmeseydi" bu manevranın avantajlarını görebilirdi. Çarpışmanın sonuna doğru, İngilizler zaferlerinin kesin olduğunu düşündükleri bir anda Henry'nin verdiği önemli ahlaki karar için de benzer şekilde konuşabiliriz. Birçok esir almışlardı, bunlar da cephe gerisinde pek sıkı güvenlik önlemi alınmaksızın bir arada tutuluyordu. Aniden arkada destek çadırlarına yönelen bir Fransız taarruzu çarpışmaların yeniden başlaması tehlikesini ortaya çıkardı. Olayı XVI. yüzyıldan Holinshed'in anlatışı şöyledir (daha eski tarihli bir vakayinameden kopyalanmıştır):[14]

---

[13] C. W. Oman, *The Art of War in the Middle Ages* (Ithaca, N. Y., 1968), s. 137.

[14] Raphael Holinshed, *Chronicles of England, Scotland, and Ireland*, alıntı: W. Shakespeare, *The Life of Henry V* (Signet Classics, New York, 1965), s. 197.

> ... at sırtındaki Fransızların ... sayısı altı yüzü buluyordu; bunlar İngiliz çadırlarının ordudan uzakta olduğunu ve başlarında yeterince asker bulunmadığını duyduklarında hemen atlarını dörtnala sürdüler ... kralın kampına girdiler ve oradaki ... çadırları soydular, hazine sandıklarını kırdılar, mücevher kutularına el koydular, onlara direnmeye çalışan uşakları kılıçtan geçirdiler ... Fakat Fransızların korkusundan kaçan uşakların ve oğlanların çığlıkları ... kralın kulağına gelince, düşmanın tekrar toparlandığını, yeni bir hat oluşturduğunu sandı; aldıkları tutsakların düşmana destek olmayacağına güvenemedi ... alışılmış kibarlığının aksine, trompetleri çaldırarak her askerin tutsağını sakınmadan katletmesini emretti.

Bu emrin ahlaki karakteri, "alışılmış kibarlık" ile "sakınmadan" kelimelerinde gösteriliyor. Bu ifadeler, kişisel ve anlaşmaların getirdiği kısıtlamaların (bu kısıtlamalar 1415 yılında belirlenmişti) çiğnenmesi demekti; Holinshed de bunu açıklayarak mazeret bulmaya çalışır; kralın, tutsaklar yeniden savaşa katılacak diye korktuğunun altını çizer. Shakespeare *V. Henry* adlı oyununda Holinshed'in anlatımına sadık kalıp daha da ileri gider, İngiliz uşakların Fransızlar tarafından katledilmesine vurgu yaparak sadece direnenlerin öldürüldüğünü görmezden gelir:[15]

> *Fluellen.* Oğlanları öldürüp yükleri almak! Bu, savaş yasasına açıkça aykırıdır. Dikkat et, hırsızlık yapmak gibi berbat bir düzenbazlıktır bu.

Fakat aynı zamanda ironik bir yorum yapmaktan da kendini alamaz:

> *Gower.* ... kralın çadırındaki her şeyi yakıp alabildiklerini aldılar. Bunun üzerine kral, askerlerine tutsakların boğazını kesmelerini emretti. İşte kahraman bir kral!

150 yıl sonra aynı olayı anlatan David Hume, gerçeği anladığında kralın emrini iptal ettiğini vurgular:[16]

---

[15] V. Henry, 4:7, II. 1-11.

[16] David Hume, *The History of England* (Boston, 1854) II, 358.

> ... Picardy'nin bazı adamları ... İngiliz ordusunun ağırlıklarına el uzattı ve ayrıca kampta önlerinden kaçmaya çalışan silahsız adamları öldürdüler. Düşmanı her yanda gören V. Henry, elindeki tutsakların varlığı konusunda endişeye kapıldı ve bunları öldürmek için genel bir emir çıkartmanın gerekli olduğunu düşündü; fakat gerçeği anlayınca, kıyımı durdurdu ve birçok insanın hayatı kurtuldu.

Buradaki ahlaki anlam, "gerekli" kelimesi ile "kıyım" kelimesi arasındaki gerilimdedir. Kıyım, insanları hayvanlar gibi boğazlamak olduğu için bunun gerekli olduğu söylenemez. Şair Dryden kıyım hakkında "savaşı katliama çevirir," diye yazar. Tutsakları öldürmek bu kadar kolaysa, muhtemelen öldürmeyi gerektirecek kadar tehlikeli değillerdi. Durumu kavrayan V. Henry, ahlaklı bir insan olduğu için (Hume buna inanmamızı ister), idamları iptal etmiş.

Fransız vakanüvisler ve tarihçiler de olayı az çok aynı şekilde anlatır. Bunlar sayesinde birçok İngiliz şövalyenin tutsaklarını öldürmeyi reddettiğini öğreniyoruz, bunu da insanlıklarından ötürü değil, fidye almayı umdukları için yapmışlardır; fakat aynı zamanda "korkunç infazların üzerlerine düşüreceği onursuzluğu da düşünüyorlardı."[17] İngiliz yazarlar kralın buyruğuna daha çok odaklanmış, bu konuyu kendilerine daha çok dert etmişlerdi; çünkü nihayetinde onların krallarıydı. XIX. yüzyılın ikinci yarısında, tutsaklarla ilgili savaş kurallarının derlenip düzenlendiği zamanlarda onların bu olay hakkındaki eleştirileri de gittikçe keskinleşecekti: "vahşi bir kasaplık" ve "soğukkanlı toplu cinayet" nitelemelerinde bulundular.[18] Hume bunu demezdi, fakat onun söylediğiyle bu sözler arasındaki fark küçüktür ve bu fark ahlaki ya da dilsel bir dönüşümü yansıtmaz.

V. Henry'yi yargılayabilmemiz için, çarpışmanın burada sunabileceğimden daha ayrıntılı bir tasvirine ihtiyacımız var.[19] Çarpışmanın heyecanına ve getirdiği baskıya göz yumma

---

[17] René de Belleval, *Azincourt* (Paris, 1865), s. 105-06.

[18] Bu konudaki görüşlerin özeti için *bkz.* J. H. Wylie, *The Reign of the Henry the Fifth* (Cambridge, İngiltere, 1919), II, 171.

[19] V. Henry'nin eyleminin savunulamaz olduğunu iddia eden mükemmel ve ayrıntılı bir çalışma için *bkz.* John Keegan, *The Face of Battle* (New York, 1976), s. 107-12.

isteğimize bağlı olarak, elimizdeki anlatı bile düşüncemizi değiştirebilir. Fakat bu, hem strateji hem de ahlakta yaygın olan bir durum için açık bir örnektir. Bu durumla ilgili en keskin anlaşmazlıklarımızın yapısı ve düzeni, temeldeki kabullerimiz ve ortaklaşa kullandığımız anlamlarla şekillenir. Holinshed, Shakespeare ve Hume'a (geleneksel vakanüvis, rönesans dönemi oyun yazarı, aydınlanma dönemi tarihçisi) göre, hem de bize göre, V. Henry'nin emri, inceleme ve araştırma gerektiren askerî eylemler sınıfına girer. Bu emir *esasında* ahlaken sorunludur, çünkü zalimlik ve haksızlığın tehlikelerini göze alır. Aynı şekilde, Fransız komutanın savaş planını da stratejik bakımdan sorunlu olarak değerlendirebiliriz, çünkü tahkim edilmiş bir mevkiye cepheden saldırmanın tehlikelerini göze almıştır. Tekrar aynı noktaya geliyoruz: bu tehlikelerin farkında olmayan bir generalin, ahlaki ya da stratejik açıdan cahil olduğunu söylemek uygundur.

Ahlak hayatında, cahilliğe o kadar sık rastlanmaz; daha çok dürüstçe olmayan davranışlar görülür. Verdikleri sorunlu kararların ıstırabını hissetmeyen askerler ve devlet adamları bile bu şekilde hissetmeleri gerektiğini bilirler. Harry Truman'ın Hiroşima'ya atom bombası atma kararını verdikten sonra bile geceleri rahat uyuduğu yönündeki tatsız açıklaması, siyasi önderlerin sıklıkla söylediği türden bir şey değildir. Onlar genelde karar vermenin zorluklarını öne çıkartır; bu zorluk, üstlendikleri görevin yüklerinden biridir ve bu yüke katlanmak yapılacak en doğru şeydir. Birçok yetki sahibinin de bu yönde bir beklenti olduğu için acı çektiğinden şüpheleniyorum. Eğer bunu yapmıyorlarsa, yalan söylüyorlardır. Değerlerimizin zamana karşı değişmezliğini gösteren en açık kanıt, askerler ve devlet adamlarının söylediği yalanların değişmeyen karakteridir. Onlar kendilerini haklı çıkarmak adına yalan söyler ve böylece bizim için adaletin ayırıcı niteliğini betimlemiş olurlar. Nerede ikiyüzlülük görürsek, orada ahlaktan haberdar olunduğunu da anlarız. İkiyüzlü kişi, Soljenitsin'in *Ağustos 1914* romanındaki Rus general gibidir. Bu generalin incelikli savaş raporları, çarpışmaları kontrol etme ya da yönlendirmedeki yetersizliğinin üstünü örtüyordu. En azından anlatacak bir hikâye olduğunu, olup bi-

tene birtakım isimler yakıştırmak gerektiğini biliyordu, bu yüzden de bir hikâye anlatıp isimler yakıştırmaya çalışıyordu. Bu çabası basit bir taklitçilik değildi; bu çabayı, yetersizliğin anlayışa ödediği bir haraç olarak niteleyebiliriz. Aynısı ahlak hayatı için de geçerlidir: gerçekten de anlatacak bir hikâye, savaşlar ile çarpışmalar hakkında geri kalanımızın ahlaken uygun olarak kabul edeceği bir konuşma şekli mevcuttur. Belirli kararların illaki doğru ya da yanlış veya sadece doğru ya da yanlış olmasını kastetmiyorum; dünyaya, ahlaki karar vermeyi anlamlı kılan şekilde bakmanın bir yolu olduğunu söylüyorum. İkiyüzlü kimse bunun doğru olduğunu bilir, gerçi dünyayı gerçekten de farklı bir şekilde görüyor olabilir.

Savaş zamanı söylemlerinde, ikiyüzlülük bol keseden dağıtılır, çünkü böyle bir zamanda haklı görülmek özellikle önemlidir. Büyük tehlike içinde olan sadece ahlak değildir; ikiyüzlü kişi ahlakın tehlikede olduğunu anlamayabilir; onun için önemli olan şey eylemlerinin ikiyüzlü olmayan insanlar tarafından yargılanacak olması ve bu insanların yargılarının ona karşı yürütülecek siyaseti etkileyecek olmasıdır. Farklı bir durumda, ikiyüzlülük yapmanın bir anlamı olmazdı, tıpkı kimse doğruyu söylemese yalan söylemenin anlamının kalmayacağı gibi. İkiyüzlü kişi, geri kalanımızın ahlak anlayışı uyarınca davranır, bana kalırsa, onu değerlendirmeyi ciddiye alıp ahlaki gerçekçilik sınavına sokmaktan başka çaremiz yoktur. Geri kalanımızın ondan beklediği şekilde düşünüyor ve hareket ediyormuş gibi yapar. Bize ahlaki bir savaş planı uyarınca çarpıştığını anlatır: sivilleri hedef almıyor, teslim olmak isteyen askerlere aman gösteriyor, tutsaklara asla işkence yapmıyordur, vesaire. Bu iddialar doğrudur ya da yanlıştır, ayrıca bunlar hakkında bir yargıya varmak kolay olmasa da (savaş planları gerçekte bu kadar basit değildir), önemli olan bu çabayı göstermektir. Aslında kendimizin ahlaklı insanlar olduğunu söyleyeceksek, bu çabayı harcamamız şarttır, kanıtlar da bunu düzenli olarak yaptığımızı göstermektedir. Savaş durumunda hepimiz o Atinalı generallerin ya da Hobbesçuların anlayışı uyarınca gerçekçi davransaydık, hem ahlakın hem de ikiyüzlülüğün gayesi aynı olurdu. Ne yapmak istediğimizi ya da ne yaptığımızı birbirimize doğrudan,

kaba bir şekilde söylerdik. Fakat savaşta bile çoğumuzun ahlaka uygun davranmayı istediği veya en azından böyle görünmeyi tercih ettiği doğrudur. Bunu isteriz çünkü ahlakın ne anlama geldiğini biliriz (en azından anlamının ne sanıldığını biliriz).

Elinizdeki kitapta, bu anlamı irdelemek istiyorum. Genel karakteriyle ele almayı değil, savaş idaresindeki uygulamalarının ayrıntılarına bakmayı düşünüyorum. Kitap boyunca, gerçekten ahlak dünyasına uygun davranışlar sergilediğimizi varsayacağım; belirli kararları vermek gerçekten zordur, sorunludur, ıstıraplıdır, bunun da ahlak dünyasının yapısıyla ilgisi vardır; bu dil, ahlak dünyasını yansıtır ve içine girmemizi sağlar; nihayetinde ahlaka dair kelime dağarcığı anlayışımız yeterince ortak bir hale gelip dengeye kavuştuğunda, ortak yargılara varmamız mümkün olur. Belki de ortaya koyacağım tezlerin anlaşılmaz ve tuhaf geleceği başka dünyalar vardır. Fakat bu dünyalara mensup insanların bu kitabı okuması pek muhtemel değil. Kendi okurlarım tezlerimi anlaşılmaz ve tuhaf bulacak olursa, bunun sebebi ahlak söylemlerinin imkânsızlığı ya da kullandığım kelimelerin değişken anlamları değil, ortak ahlakımızı kavrayıp açıklamaktaki kendi başarısızlığımdır.

2
SAVAŞ SUÇU

Savaşın ahlaki gerçekliği iki kısma ayrılır. Savaşlar her zaman iki kere yargılanır. İlk olarak savaş sebepleri, ikinci olarak da kullanılan yöntemler yargılanır. İlk türden yargıyı sıfatlarla ifade ederiz: haklı ya da haksız bir savaştır deriz. İkinci yargıyı zarflarla ifade ederiz: adilce ya da haksızca savaşıldığını söyleriz. Ortaçağ yazarları bu farkı bir edat meselesi haline getirmiştir; *jus ad bellum* (savaşın haklılığı) ile *jus in bello* (savaşta adalet) kavramlarını birbirinden ayırmışlardır. Bu dilbilgisi farklılıkları derin meselelere işaret eder. *Jus ad bellum*, saldırganlık ve nefsi müdafaa hakkında yargıya varmamızı gerektirir; *jus in bello*, geleneksel ve pozitif çarpışma kurallarının ihlali ya da gözetilmesi hakkında yargıya varmamızı gerektirir. Bu iki yargı türü mantıksal olarak birbirlerinden bağımsızdır. Haklı bir savaşın haksız bir şekilde yürütülmesi ya da haksız bir savaşın adil yürütülmesi gayet mümkündür. Belirli savaşlarla ilgili görüşlerimiz bu ayrımın bağlamına uysa bile bunların birbirinden bağımsız olması kafaları karıştırabilir. Saldırganlık eylemi bir suçtur, fakat saldırgan savaşta bile kurallar geçerlidir. Saldırganlığa direnmek bir haktır, fakat bu direniş ahlaki (ve yasal) kısıtlamalara tabidir. *Jus ad bellum* ile *jus in bello* arasındaki ikilik, savaşın ahlaki gerçekliğinin en sorunlu kısmının merkezinde yer alır.

Niyetim savaşı bütün olarak ele almaktır, fakat bu ikiliğin savaşın bütünlüğü için önemli bir özellik olmasından ötürü, bu parçaları açıklayarak işe başlamalıyım. Bu bölümde, savaş başlatmanın suç olduğunu söylerken ne kastettiğimizi anlatacak, sonraki bölümdeyse, savaşları haksız olan askerler için bile geçerli olan çarpışma kurallarının neden var olduğunu açıklamaya çalışacağım. Bu bölüm, II. Kısma giriştir; orada suçun doğasını ayrıntılı bir şekilde inceliyor, direnişin uygun

biçimlerini betimliyor, haklı savaşlarda çarpışan askerler ve devlet adamlarının meşru amaçlarının ne olabileceğinden bahsediyorum. Sonraki bölüm ise III. Kısma giriştir; orada savaşın meşru araçlarını, yöntemlerini, temel kuralları anlatıyor ve çarpışma şartlarında bu kuralların nasıl uygulandığını, "askerî gereklilikler" uyarınca nasıl esnetildiklerini gösteriyorum. Amaç ile araç, *jus ad bellum* ile *jus in bello* arasındaki gerilimle karşılaşmak ancak o zaman mümkün olacaktır.

Savaşın ahlaki gerçekliğinin bütünüyle tutarlı olduğuna emin değilim, fakat şu an için bununla ilgili bir şey söylememe gerek yok. Fark edilebilir, nispeten dengeli bir şekli olduğunu, parçalarının fark edilebilir, nispeten dengeli biçimde birbirleriyle bağlantılı ya da bağlantısız olduğunu belirtmek yeterlidir. Savaşın ahlaki gerçekliğini bu hale biz getirdik, bunu keyfî bir şekilde yapmadık ama yine de iyi niyetli sebeplerimiz vardı. Savaşın gerçekliği; devletler ile askerlere, savaşın baş aktörlerine, çarpışmalara, çarpışmalardaki başlıca deneyimlere dair anlayışımızı yansıtır. Bu anlayışın terimleri ilk anda değineceğim konudur. Bunlar her gün verdiğimiz kritik kararların aynı anda hem tarihsel ürünü hem de gerekli koşullarıdır; bunlar savaşın doğasını ahlaki (veya ahlak dışı) bir girişim olarak belirler.

Savaşın Mantığı

Savaş başlatmak neden yanlıştır? Hepimiz yanıtı iyi biliriz. İnsanlar öldürülür, hem de çok sayıda insan. *Savaş cehennemdir*. Fakat bundan fazlasını söylemek gereklidir, çünkü savaşa ve askerlerin davranışlarına dair fikirlerimiz genelde insanların nasıl öldürüldüğüne ve kim olduklarına göre değişir. Belki de savaş suçunu betimlemenin en iyi yolu, bu noktaların hiçbirinde sınır olmadığını söylemektir: Yaş, cinsiyet, maneviyat ayrımı yapılmaksızın her türden insan her türlü şiddet eylemiyle öldürülür. Savaşla ilgili bu görüş, Karl von Clausewitz'in *Savaş Üzerine* adlı eserinin birinci bölümünde harika bir şekilde özetlenmiştir. Clausewitz'in savaşı suç olarak gördüğüne dair bir kanıt olmasa da, kendisi başka insanların böyle düşünmesine yol açmıştır. Ardıllarının fikirlerini şekillendiren nokta (son-

raki nitelendirmelerinden çok) kitabın başındaki tanımlarıydı, öyleyse bu tanımları ayrıntılarıyla incelemek faydalı olacaktır.

Karl von Clausewitz'in Tezi

Clausewitz şöyle yazar: "Savaş, kuramsal olarak sınırı bulunmayan bir güç eylemidir."[1] Ona göre savaş fikri, toplumlarda fiilî kısıtlamalar ne olursa olsun, yanında sonsuz bir serbestlik fikrini de getirir. Toplumsal bir boşlukta, "tesadüfî" etkenlerden etkilenmeksizin gerçekleşen bir savaş düşlesek, kullanılan silahlar, uygulanan taktikler, saldırılan insanlar ya da yerler açısından hiçbir sınırlama olmazdı. Çünkü askerî faaliyetlerde içkin bir sınır yoktur; Clausewitz'in zaman zaman "hayırsever" olarak nitelediği o haricî ahlak yasalarını savaşın yapısına yerleştirmek adına savaşla ilgili kanaatlerimizi saf hale getirmek de mümkün değildir. "Savaş felsefesine değiştirici bir ilke sokmak, illaki saçmalıklar doğurur." Çarpışma ne kadar korkunçlaşmışsa, tarafların birbirine uyguladığı şiddet o kadar genelleşir, yoğunlaşır, kavramsal anlamda savaşa ("mutlak savaş") o kadar yakınlaşır. Hain ve zalim olmayan, savaşın dışında kalan, savaş sayılmayan bir şiddet eylemi de olamaz, çünkü savaşın mantığı insanları sürekli olarak ahlaki aşırılıklara iten bir zorlamadır. Bu süreci başlatmak o yüzden bu kadar korkunçtur (gerçi Clausewitz bize bunu anlatmaz): Saldırgan taraf, başlattığı savaşın tüm sonuçlarından sorumludur. Belirli durumlarda bu sonuçları önceden bilmek mümkün olmayabilir, fakat bu sonuçların korkunç olma potansiyeli daima mevcuttur. General Eisenhower bir keresinde şöyle demişti: "Güce başvurduğunuzda, işlerin nereye gideceğini bilemezsiniz. Derinlere indikçe, gücün kendi sınırlarından başka bir sınır kalmaz."[2]

---

1 Clausewitz (*On War*, Princeton, 1976 [*Savaş Üzerine*, May Yayınları, çev. Şiar Yalçın, 1975; Özne Yayınları, çev. H. Fahri Çeliker, 2000 –ed.n.]), Michael Howard ile Peter Paret'in yeni çevirisinden okunmalıdır. Ancak bu kitap benim çalışmam tamamlandıktan sonra yayımlanmıştır; alıntılarım Edward M. Collins'in kısa ama incelikli çevirisi *War, Politics and Power* (Chicago, 1962) kitabındandır, s. 65; *krş.* Howard ve Paret, s. 76.

2 Basın Konferansı, 12 Haziran 1955.

Clausewitz'e göre savaşın mantığı şu şekilde işler: "karşıt güçler, birbirinin elini mecbur eder." Sonuçta ortaya çıkan şey "karşılıklı bir eylem" ve kesintisiz bir gerilimdir; bu durumda ilk harekete geçen taraf bile suçlu sayılmaz, çünkü her eylem caydırıcı olarak nitelenebilir, neredeyse kesinlikle de böyledir. "Savaş, azami güç harcanmasına doğru kayar," yani merhametsizlik gittikçe artar, çünkü "kan dökmekten çekinmeyen acımasız güç sahibi, rakibi aynı şeyi yapmıyorsa avantaj kazanır."[3] Thukydides ve Hobbes'un "doğanın gerekliliği" dedikleri şey tarafından harekete geçirilen rakibi de aynı davranışı sergileyip elinden geldiğince karşı tarafın merhametsizliklerine uyar. Fakat bu tanım, karşılıklı gerilimin nasıl tırmandığını açıklasa da, çoktan ortaya koyduğum eleştirilere açıktır. Askerî ve ahlaki karar verme süreciyle ilgili somut bir örneğe odaklandığımızda, soyut eğilimler tarafından değil insan tercihleri tarafından yönetilen bir dünyaya gireriz. Karşılıklı gerilimi tırmandıran gerçek baskılar kimi yerde daha büyük, kimi yerde daha küçüktür, hareket alanı bırakmayacak kadar devasa boyutlara nadiren çıkar. Şüphesiz savaşlar sık sık tırmandırılır, fakat aynı zamanda (bazen) oldukça sakin şiddet ile vahşet seviyelerinde de savaşılır, bu seviyeler de (bazen) oldukça düşüktür.

Clausewitz bunu kabul eder, ama mutlak savaşa olan bağlılığından da feragat etmez. Savaş, diye yazar, "zaman zaman daha yüksek, zaman zaman daha düşük seviyede savaşılan bir şeydir."[4] Sanırım bu ikisi arasında bir yerde her şey mubahtır, ne yapılsa olur vesaire demeye başlarız. Bu şekilde konuştuğumuzda, savaşın genel sınırsızlığından değil, tırmandırılmasından ve belirli güç uygulamalarından bahsetmiş oluruz. Kimse "mutlak savaş" diye bir şey yaşamamıştır. Farklı mücadelelerde, farklı vahşetlere katlanırız (ya da vahşeti uygularız), bunlar da daima somut terimlerle betimlenebilir. Cehennemde de aynısı geçerlidir: kamçıları, akrepleri, kızgın demirleri, başka insanları kafamda canlandırmadan sonsuz acıyı kavramlaştıramam. Savaşın cehennem olduğunu söylediğimizde aklımız-

[3] Clausewitz, s. 64; krş. Howard ve Paret, s. 75-76.

[4] Clausewitz, s. 72, 204; krş. Howard ve Paret, s. 81, 581.

dan ne geçer? Savaşmanın hangi özellikleri, savaş başlatmayı bir suç eylemi olarak görmemize sebep olur?

Aynı sorular başka şekilde de sorulabilir. Bu eylemin meydana geldiği, anlamını kazandığı bağlam tanımlanmadan, savaşı bir güç eylemi olarak betimlemek işe yaramaz. Buradaki durum, diğer insan etkinliklerinin (örneğin siyaset ile ticaret) durumuyla aynıdır: Önemli olan insanların ne yaptığı, ne tür davranışlar sergiledikleri değil, oluşturdukları kurumlar, uygulamalar, yaptıkları sözleşmelerdir. Bundan ötürü, savaşta "değişiklikler yapan" sosyal, tarihsel şartlar tesadüfi ya da savaşa yabancı olarak değerlendirilmemelidir, çünkü savaş sosyal bir yaratımdır. Zamanın belirli noktalarında, belirli yollarla şekillenir, bazen de en azından "azami güç harcanmasına" direnç gösteren yollarla bir şekle kavuşur. Neyin savaş olduğuna neyin olmadığına aslında insanlar karar verir (oylama yapmayı kastetmiyorum). Antropolojiden ve tarihten örnekler gösteriyor ki, tüm o kültürel çeşitliliklerine rağmen, savaşın sınırlı bir savaş olmasına karar verebilirler; yani kimin savaşabileceği, hangi taktiklerin kabul edilebileceği, çarpışmanın ne zaman kesileceği, zaferin ne gibi ayrıcalıklar getireceği hakkında, savaş fikrinin içine belirli görüşler yerleştirmişlerdir.[5] Sınırlı savaş yere ve zamana özgüdür, fakat savaşın tırmanması, savaşın cehennem olduğu sınırın ötesine tırmanması da dahil olmak üzere, aynı şekilde yere ve zamana özgüdür.

[5] Elbette Clausewitz bunu reddeder. Savaşın kurallardan meydana gelen bir etkinlik olmadığını teknik terimlerle söyler. Savaş asla bir düello değildir. Düelloya sadece kural kitabında veya geleneklerde belirtilen şiddet eylemleri dahildir, sadece bu eylemler gerçekleştiğinde ona düello denir. Rakibimi yaralar, tanığını vurur, sonra da öldürene dek sopayla döversem, onunla düello yapmış olmam; cinayet işlemiş olurum. Fakat savaşta yaşanan benzeri vahşet eylemleri kuralları ihlal etse bile yine de savaş eylemi (savaş suçları) olarak görülürler. Bu yüzden resmî ya da dilsel anlamda askerî eylemler sınırsızdır, bu da böylesi eylemlerle ilgili anlayışımızı şüphesiz etkilemiştir. Fakat aynı zamanda "savaş" ve bununla ilgili kelimeler en azından daha kısıtlayıcı bir anlamda kullanılır; Boer Savaşı sırasında İngiltere'deki Liberal Parti önderlerinden olan Sir Henry Campbell-Bannerman'ın ünlü konuşmasında bunu görüyoruz: "Savaş, ne zaman savaş değildir? Barbarca yöntemlerle savaşıldığı zaman..." Burada sadece Boer Savaşına gönderme yaptım, fakat bu tez yalnızca bu duruma özgü değildir. İleride başka örnekler de vereceğim.

Rıza Kısıtlaması

Bazı savaşlar cehennem değildir, en iyisi bunlarla başlayalım. Buna ilk ve en bariz örnek, genç aristokratların rekabetçi mücadelesi, büyük ölçekli turnuva sayılabilecek ve komuta subaylarının olmadığı kapışmalardır. Bunun örnekleri Afrika, Antik Yunan Yunanistan, Japonya, feodal Avrupa'da bulunabilir. Burada sadece çocukların değil, romantik yetişkinlerin de zihninde canlanan görüntü "silahlı turnuvalar"dır. John Ruskin bunu kendi ideali haline getirmiştir: "yaratıcı ya da temel savaşta, kişinin rızasıyla doğal tezcanlılık ve yarışma sevgisi disipline edilir, güzel fakat ölümcül olabilecek oyunlar biçimine sokulur..."[6] Yaratıcı savaşta belki kan gövdeyi götürmez, fakat önemli olan konu bu değildir. Kulağa vahşet gibi gelen şövalye turnuvalarıyla ilgili anlatılar okudum, fakat bunlardan hiçbiri kişiyi, turnuva organize etmenin suç olduğunu söylemeye götürmez. Bana kalırsa bu iddiayı devre dışı bırakan şey, Ruskin'in "kişinin rızası" hakkındaki ifadesidir. Onun güzel aristokratları, yapmak istediklerini yaparlar, bundan ötürü de hiçbir şair hiçbir şövalyenin ölümünü, Wilfred Owen'ın I. Dünya Savaşında piyadelerle ilgili yazdıklarına yakın bir şekilde tarif etmez. Owen şöyle yazmıştı:[7]

> Sığırlar gibi ölenler için hangi ölüm çanlarını çalmalı?

Ruskin şunu der: "Onu meslekleri olarak gönüllü seçen gençler için savaş hep büyük bir eğlence olmuştur..." Onların böyle bir tercihte bulunmasını, seçtikleri şeyin korkunç olamayacağına dair bir belirti diye kabul ederiz, her ne kadar bize öyle görünse de. Belki de gaddarca çarpışmalara asillik kazandırırlar; fakat bu tür savaşlar cehennem gibi olsaydı, bu soylu gençler yapacak başka bir iş bulurdu.[8]

---

6 John Ruskin, *The Crown of Wild Olive: Four Lectures on Industry and War* (New York, 1874), s. 90-91.

7 Wilfred Owen, "Anthem for Doomed Youth," *Collected Poems*, ed. C. Day Lewis, (New York 1965), s. 44.

8 Mutlu bir savaşçının ruh halini, Rupert Brooke'un I. Dünya Savaşının hemen başında, savaşın ne hale dönüşeceğini bilmediği bir zamanda arkadaşına yazdığı mektupta görebiliriz: "Gel ve öl. Çok eğlenceli ola-

Gönüllü dövüşülen tüm durumlar için aynı iddia ileri sürülebilir. Savaşmayı bırakmanın kendileri için dehşet verici sonuçları olmadığı müddetçe, insanların savaşmayı kendilerinin tercih etmemiş olması da çok önemli değildir. Kimi ilkel toplumlarda bütün bir genç erkekler nesli savaşa gider; bireyler dışlanıp onursuz sayılmadan savaştan uzak durmayı seçemezler. Fakat bizzat savaş alanında etkili bir sosyal baskı ya da askerî disiplin yoktur. O zaman Hobbes'un dediği gibi, "iki taraftan da kaçanlar olur."[9] Firar, kabul edilebilir bir durumsa, ki ilkel savaşlarda çoğunlukla hoş görülür, çarpışmalar kısa sürer ve ölü sayısı az olurdu. Burada "aşırı güç kullanımı"na benzeyen hiçbir şey yoktur. Kaçmayıp savaşan adamlar bunu içinde bulundukları durumun gerekleri yüzünden yapmazlar; kalıp savaşmak kendi özgür tercihleridir. Onlar çarpışmanın heyecanı peşindedir, belki de savaşmaktan hoşlanmaktadırlar; sonrasında başlarına gelen şeyler acı verici olsa da, bunlar haksızlık olarak nitelenemez.

Paralı askerlerin ve meslekten askerlerin durumu daha karmaşıktır, biraz dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekir. Rönesans İtalyası'nda savaşlarda *condottieri** tarafından işe alınan paralı askerler savaşır; savaşlar kısmen ticari bir girişim, kısmen de siyasi spekülasyon olarak görülürdü. Şehir devletleri ve prensliklerin bu tür askerlerden faydalanması gerekiyordu, çünkü dönemin siyasi kültürü etkili bir zorunlu askerliğe izin vermiyordu. Düzenli ordular yoktu. Sonuçta oldukça kısıtlı savaşlar meydana geliyordu, çünkü askerler pahalıydı ve her ordu için hatırı sayılır bir sermaye ayırmak gerekiyordu. Çarpışmalar taktiksel manevralar halini almıştı; göğüs göğüse çarpışmalara nadiren girilirdi ve nispeten az sayıda asker ölüyordu. İki *condottiero*'nun yazdığı gibi, savaşlar "orduların silahlı çatışmalarından çok gayret ve kurnazlıkla"

---

cak." (Malcolm Cowley'in *A Second Flowering* kitabından alıntı; New York, 1974, s. 6)

9 Thomas Hobbes, *Leviathan*, XXI. Bölüm. Bu tür bir ilkel savaş tanımı için *bkz.* Robert Gardner ve Karl G. Heider, *Gardens of War: Life and Death in the New Guinea Stone Age* (New York, 1968), 6. Bölüm.

* *Condottieri:* İtalyanca: (tekili *condottiero*) emrinde paralı asker bulunduran, kiralık komutanlar –çn.

kazanılıyordu.[10] Bu yüzden Floransa'nın Zagonara'daki büyük yenilgisini "[çarpışmalarda] hiç ölen olmadı" diye anlatır Machiavelli, "sadece Lodovico degli Obizi ile iki adamı atlarından düşüp bataklıkta boğularak öldüler."[11] Fakat savaşmanın kısıtlı karakterini vurgulamak için değil, bundan daha önce gelip arkasından da kısıtlamaların sökün ettiği bir şeyin altını yeniden çizmek, yani savaşmayı seçme özgürlüğüne değinmek istiyorum. Paralı askerler belirli şartlar yerine getirildiği takdirde savaşıyordu, ayrıca harekâtlar ya da taktiklerde sözleri geçmese bile bir yere kadar hizmetlerinin bedelini belirliyor ve böylece önderlerinin seçeceği koşulları şekillendirmiş oluyorlardı. Bu özgürlükleri olduğu için, etrafı kan gölüne çeviren çatışmalara girseler bile ortaya çıkan görüntü o savaşların suç olduğunu söylememize yol açmazdı. Siyasi anlaşmazlıkları, paralı ordular arasındaki çarpışmalarla çözmeye çalışmak şüphesiz kötü bir yoldur, fakat düşündüğümüzde bu yolun, askerlerin kendisi için değil, bu çarpışmalarla kaderi belirlenecek halk için kötü bir yol olduğu yargısına varırız.

Bununla birlikte, paralı askerler çaresiz bir şekilde sefalet çekip (çoğunlukla öyledir) asker olmak dışında kendilerini ve ailelerini doyurmanın yolunu bulamayan insanlardan oluşsaydı, konuyla ilgili yargılarımız çok farklı olurdu. Ruskin, kendi aristokrat savaşçılarından bahsederken bu noktayı belirtir: "Unutmayın, hangi erdem bulunursa bulunsun, ne kadar iyi niyet olursa olsun, ne kadar düzgün yapılırsa yapılsın, bu savaş oyununu küçük insan piyonlarla oynarsanız ... milyonlarca köylüyü gladyatör savaşına sürerseniz, ortada hiçbir erdem ve iyi niyet kalmaz."[12] O zaman savaş bir "kıyım sirki"ne döner ve bu ortamda insanların rıza göstererek bir disiplin altına girmesi mümkün değildir, bu savaşta ölenler de başka bir şekilde yaşama seçeneğine sahip olamadan ölmüşlerdir. Bulaşmayı asla seçmedikleri tehlikeler ve ıstıraplar için, maruz kaldıkları

---

[10] J. F. C. Fuller, *The Conduct of War, 1789-1961*, (1968), s. 16.

[11] Machiavelli, *History of Florence* (New York, 1960), IV. Kitap, I. Bölüm, s. 164.

[12] John Ruskin, *The Crown of Wild Olive: Four Lectures on Industry* and War (New York, 1874), s. 92.

ölümler için cehennem doğru kelimedir; bu ıstıraba sebep olan insanlara da suçlu demek hakçadır.

Paralı askerler, hizmetlerini açık pazarda kiralayan meslekten askerlerdir, fakat sadece kendi prenslerine veya halkına hizmet eden başka meslek erbapları da vardır. Bunlar ekmeklerini askerlikten kazansalar bile paralı asker adından nefret ederler. *Savaş ve Barış* romanında Prens Andrey şöyle der: "Bizler çarına ve ülkesine hizmet edip ortak davamızın başarısına sevinip yenilgisine üzülen subaylarız ya da efendisinin işlerine ilgi duymayan kiralık adamlarız."[13] Aradaki fark çok büyüktür; aslında ara konumlar da mevcuttur; fakat bir asker kendisini ne nispette "ortak bir dava"ya adadığı için savaşıyorsa, onu savaşmaya zorlamayı o nispette suç olarak görürüz. Bu bağlılığının ülkesinin güvenliğiyle ilgili olduğunu varsayarız, yani sadece ülkesi tehdit altındayken savaşır ve o durumda savaşmak zorundadır (buna "mecbur kalmıştır"): bu onun görevidir, özgür bir seçim değildir. Salgın sırasında hayatını tehlikeye atan bir doktora benzer. Kendi tercih ettiği mesleki becerilerini kullanır, fakat bu becerileri edinmiş olması, bunları salgında kullanmayı umduğunu göstermez. Öte yandan meslekten askerler bazen çarpışmaktan zevk alan ve vatanseverlikten çok zafer arzusuyla aşka gelen o aristokrat savaşçılar gibidir. Bu durumda ölümleri kılımızı kıpırdatmayabilir. En azından Wilfred Owen'ın siperlerdeki yoldaşları için söylediğini söylemeyiz (ki onlar da bizim bunu söylememizi istemez): "Kişi savaşta, yaşlıların hastalıktan ölmesi gibi ölür."[14] Onlar bunun yerine, kendi özgür iradeleriyle ölmüşlerdir.

Ne zaman askerler savaşmaya zorlansa ve ne zaman rıza kısıtlaması aşılsa, savaş cehennemdir. Elbette bu, çoğu zaman cehennem olduğu anlamına gelir; kayıtlı tarihin büyük bölümünde, ordular kurup savaşa asker sokan siyasi teşkilatlar var olmuştur. "Yaratıcı savaş"ın yolunu açan unsur, siyasi disiplinin yokluğu ya da ayrıntılardaki etkisizliğidir. Sunduğum ör-

[13] *Savaş ve Barış*, çev. Constance Garnett (New York) II. Kısım, III. Bölüm, s. 111.

[14] Wilfred Owen, "A Terre," *Collected Poems*, ed. C. Day Lewis, (New York 1965), s. 64.

nekler sınırları belirleyen olaylar olarak anlaşılabilir; bunlar, cehennemin sınırlarını çizer. Bizler o eski ve kadim sakinleriz; savaş kararı alan hükümetin seçimle işbaşına geldiği demokratik devletlerde yaşasak bile böyledir. Şu anda o hükümetin meşruluğunu konu etmiyorum. Ya da müstakbel askerin, gerekliliğine ya da gönüllü olmaya inandırıldığı bir savaş için onay verme hevesiyle de şimdilik ilgilenmiyorum. Burada önemli olan nokta, savaşa (meslek olarak) ya da çarpışmaya (şu ya da bu anda) askerin ne ölçüde kendi seçimiyle, özellikle de kişisel sebeplerle girdiğidir. Savaşmak yasal bir yükümlülüğe, vatanseverlik görevine dönüştüğü anda, bu tür bir seçim fiilen ortadan kaybolur. O zaman felsefeci T. H. Green'in yazdığı gibi, "savaşçının hayatının harcanması, devletin gücünün zorunlu kıldığı bir şeydir. Ordu ister gönüllülerden oluşsun, ister zorunlu askere almalarla meydana getirilsin, bu durum geçerlidir."[15] Çünkü devlet, belirli büyüklükte bir ordunun kurulmasını buyurur, bunun için gerekli adamları bulmak adına işe koyulur, kendi çıkarına hizmet eden tüm zorlama ve ikna yöntemlerini kullanır. Bulduğu adamlar da, savaşa kısıtlamalar altında ya da bir vicdan meselesi olarak katıldıkları için, kendi çarpışmalarını yönetemezler; o çarpışmalar artık onların değildir. Bu insanlar siyasi aygıt olmuştur, emirlere uyarlar ve savaş daha üst bir seviyede şekillendirilir. Belki de belirli durumlarda emirlere uymakla nadiren gerçekten yükümlüdürler, fakat genelde emirlere uydukları gerçeği savaşı kökünden

[15] Green'in söylemi, buraya kadar ortaya koyduğum önermeye karşıdır: Savaşta "öldürülen insanlar gönüllü savaşçılarsa" bir kusur işlenmemiştir. Green, askerin hayatının kendisine ait olmadığı fikrini temel alarak üstteki görüşü reddeder. "Bireyin yaşama hakkı, toplumun onun yaşamındaki hakkının öteki yanıdır." Bana göre bu, ancak belirli toplumlar için geçerlidir; bu tezi feodal bir savaşçıya kabul ettiremezsiniz. Green dahasını da söyler ve kendi toplumunda askerlerin gönüllü savaştığını söylemenin anlamsız olduğunu makul bir şekilde ekler: bu durumda savaş bir devlet eylemidir. Green'in *Principles of Political Obligation* [Siyasi Yükümlülük İlkeleri] adlı kitabının "Savaş Zamanında Devletin Birey Üzerindeki Hakları" başlıklı bölümünde, çağdaş devlette ahlaki sorumluluğun işe dahil olma yollarının özellikle açık tanımı verilir; bu bölümde ve sonraki bölümlerde söz konusu tanımlara sık sık başvurdum.

değiştirmiştir. Bu değişimi en iyi, modern dönemdeki zorunlu askerliğin etkileri temsil eder (gerçi tarihte benzerleri de vardır). "Bugüne kadar askerler masraflıydı, artık ucuzlar; çarpışmalardan kaçınılırdı, şimdi bunların peşinden koşuluyor, üstelik ağır kayıplar verilse bile yoklama defterleri açığı hızlıca kapatır."[16]

Napoléon'un, ayda 30.000 adam kaybetmeyi göze alabileceğini söyleyerek Metternich'e böbürlendiği anlatılır. Belki bu kadar adam kaybetse bile ülkesinde bulduğu siyasi destekte bir azalma olmazdı. Fakat "kaybedeceği" insanlara danışacak olsa, sanırım bunu yapamazdı. Askerler, düşmanın kendilerini zorladığı, ulusal savunma nitelikli savaşlarda bu tür kayıpları kabullenebilir, fakat Napoléon'un yürüttüğü türdeki savaşlarda bunu kabullenmezler. Rızalarına başvurma gerekliliği (bu başvurunun nasıl olacağı, rızanın verilip verilmemesi önemli değil), savaşta olan biteni kesinlikle sınırlardı, ayrıca karşı tarafın mukabele etme şansı varsa, savaşın yöntemleri de kısıtlanırdı. Aklımda olan, bu tür bir rızadır. XX. yüzyıl tarihine bakarsak, toplumların özgür iradeyle kendi siyasi kaderlerini belirlemesini söyleyen ilkenin (self-determinasyon) bunun yerini tutmadığını görürüz. Gerçi daha iyi bir ilke bulmak da kolay değildir. Her halükârda, bireysel rıza olmadığı takdirde, "güç eylemlerine" başvurmak bütün geçerliliğini yitirir, bu eylemler ahlaki bakımdan suçlanabilir hale gelir. Kişisel rıza olmayınca da savaş yöntemlerinin şiddeti tırmanma eğilimine girer. Bu şiddet, illaki tüm sınırları aşacak şekilde tırmanmasa bile siyasi bağlılıklar ve siyasi kısıtlamalardan yoksun olarak, sıradan insanlığın koyabileceği kısıtlamaların ötesine geçme eğilimindedir.

Savaşın Tiranlığı

Savaş çoğunlukla bir tiranlık biçimidir. Bu da en iyi Troçki'nin diyalektikle ilgili aforizmasının yorumlanmasıyla betimlenir: "Savaşla ilgilenmiyor olabilirsiniz, fakat savaş sizinle ilgilenmektedir." Tehlike büyüktür, ayrıca askerî kurumların, başka

[16] J. F. C. Fuller, *The Conduct of War, 1789-1961*, (1968), s. 35.

bir yerde olup başka bir şey yapmayı tercih eden bireyleri içine almaktaki çıkarları da korkutucudur. Bu yüzden savaşın dehşeti kendine özgüdür: Savaş, insanların, kendi girişim ve faaliyetlerini kendileri seçen bireyler olarak değil, devletlerin sadık ya da zorunlu fertleri olarak ve bu fertlere karşı güç kullandıkları toplumsal bir pratiktir. Savaş cehennemdir dediğimizde, aklımızda olan şey, çarpışmaların kurbanlarıdır. Aslında savaş, ilahiyat bağlamında cehennemin tam zıddıdır, ayrıca bu zıtlık ne kadar katıysa o kadar cehennemîdir. Çünkü cehennemde, sadece acı çekmeyi hak edenlerin, yani sonuçlarını bilerek yaptıkları seçimleriyle ilahî takdirin uygun gördüğü cezayı hak edenlerin acı çektiği varsayılır. Fakat savaşta acı çekenlerin çok büyük bir kısmının, bu yönde bir seçimi olmamıştır.

Onlara "masum" demiyorum. Ahlaki söylemimizde, bu kelimenin özel bir anlamı bulunur. Burada masum, savaşa katılanlara değil savaşı uzaktan izleyenlere denir, masum insanlar sınıfı da, savaşın rızalarını almaksızın içine çektiği tüm insanların sadece bir altkümesidir (gerçi genellikle korkunç derecede büyük bir altkümedir). Savaş kuralları, daha sonra bahsedeceğim sebeplerden ötürü bu altkümeyi büyük oranda korur. Fakat bu kurallar gözetildiğinde ve sadece askerlerin ölüp sivillerin hayatına kastedilmediği durumlarda bile savaş cehennemdir. Hiçbir modern savaş, dehşetini, I. Dünya Savaşının siper çarpışmaları kadar zihnimizin derinliklerine kazımamıştır; üstelik siperlerde sivil hayatlar nadiren risk altına girer. Savaş kuramında, savaşçı ile izleyici arasındaki ayrımın çok büyük önemi vardır, fakat ilk ve en temel yargımız bu ayrıma dayanmaz. Çünkü en azından bir anlamda, çarpışan askerler ile savaşa katılmayan siviller o kadar farklı değildir: ellerinden gelse askerler de savaşa katılmazdı diyebiliriz.

Savaşın tiranlığı çoğunlukla, sanki savaşın kendisi bir tiran, sel veya açlık gibi doğal bir afetmiş gibi betimlenir ya da insan avlayan bir dev olarak kişileştirilir. Thomas Sackville'in bir şiirindeki şu satırlarda olduğu gibi:[17]

[17] Thomas Sackville, Dorset Baronu, "The Induction," *Works*, ed. R. W. Sackville-West (Londra, 1859), s. 115.

Sonunda Savaş ayağa kalktı,
Işıldayan silahlarla donanmıştı,
Çehresi vahşi, bakışları sert, teni siyahtı;
Sağ elinde kınından sıyrılmış bir kılıç vardı,
Ucundan kabzasına kadar kana bulanmıştı,
Sol elinde, kralları ve krallıkları pişman eden elindeyse;
Açlık ve yangın tutuyordu; derken kaldırdı ellerini,
Kasabaları yerle bir etti, yıktı kuleleri, mahvetti her şeyi.

Burada üniforma giymiş Azrail'i görüyoruz, elinde orak yerine kılıç tutuyor. Bu şiirsel görüntü aynı zamanda ahlaki ve siyasi düşünceye de girmiştir, fakat bana kalırsa, sadece eleştirel kararlarımızı bir tür ideoloji olarak belirsizleştirmektedir. Çünkü acımasız bir gücü, bu şekilde soyut bir erk olarak sunmak olaya bir parça bile olsa gizem katmaktır. Siyasette olduğu gibi çarpışmada da tiranlık her zaman, kişiler ya da kişi grupları arasında gerçekleşen bir ilişkidir. Savaşın tiranlığı özellikle karmaşık bir ilişkidir, çünkü ilişkinin iki tarafında da tahakküm söz konusudur. Fakat zaman zaman taraflar arasında ayrım yapmak, eline yalın kılıcı ilk önce hangi devlet adamları ve askerlerin aldığını belirlemek mümkündür. Savaşlar kendi kendine başlamaz. Kazara çıkan yangınlarda olduğu gibi, başlangıç şartlarını çözümlemenin zor olup belirli kişileri sorumlu tutmanın imkânsız göründüğü bir durumda bile savaşlar "çıkabilir." Fakat savaşlar, kazadan çok kundaklama gibidir: Savaşın kurbanları insandır, ama sorumluları da insandır.

Bu sorumluların kim olduğunu ortaya çıkarabilirsek, bunlara suçlu deriz. Ahlaki karakterleri, başkalarını zorla bulaştırdıkları etkinliğin ahlaki gerçekliğiyle belirlenir (kendileri bulaşsın ya da bulaşmasın fark etmez). Kararlarının ardından gelen tüm ölümler ve acılardan bunlar sorumludur ya da en azından, savaşmayı kendileri tercih etmemiş olan kişilerin ölümleri ve acılarından sorumludurlar. Çağdaş uluslararası hukukta bunların suçuna saldırganlık denir, bundan sonra bu suçtan bu ad altında bahsedeceğim. Fakat saldırganlığı en başta tiranca bir güç uygulaması olarak anlayabiliriz. Önce kendi halklarını hedef alırlar, sonra da rakipleri olan devletlerin seferberlik ilan etmesi aracılığıyla saldırdıkları halklar

üzerinde bu gücü uygularlar. Bu tür bir tiranlık nadiren yerel toplum düzeyinde bir direnişle karşılaşır. Bazen yerel siyasi güçler savaşa karşı çıkar, fakat bu karşıtlık asla silahlı direniş haline gelmez. Savaşın uzun tarihinde isyanlara sıklıkla rastlansa bile bunlar devrimci mücadeleden çok, köylü *ayaklanması* gibidir; çabucak ve kanlı bir şekilde bastırılırlar. Gerçek direniş çoğunlukla sadece düşmandan gelir. Savaşın tiranlığını tanıyıp buna kızanlar genelde diğer taraftaki insanlardır; bunu ne zaman yapsalar, bu çekişme başka bir önem kazanır.

Askerler kendilerini saldırganlığa karşı savaştıklarına inandırdıklarında, savaş katlanmaları gereken bir koşul olmaktan çıkar. Karşısında direndikleri bir suç halini alır, gerçi buna direnmek için savaşın etkilerine de katlanmaları gerekir; çarpışmanın o anki vahşetinin sona ermesinden daha büyük bir anlamı olan bir zaferin umudunu taşır. Savaşı cehennem olarak yaşamak, yüce olduğu söylenebilecek bir hırs doğurur: Kişinin hedefi düşmanla uzlaşmak değil, onu yenip cezalandırmaktır; savaşın tiranlığını tamamen ortadan kaldıramayacak olsa bile gelecekte ortaya çıkabilecek baskıların olasılığını azaltmayı amaçlar. Eğer bu tür amaçlarla savaşılıyorsa, kazanmak son derece önemlidir. Zaferin ahlaken kritik olduğu yönündeki inancın "savaş mantığı"nda önemli bir payı vardır. Savaşa cehennem dememizin sebebi, kısıtlamalar olmadan savaşılması değildir. Belirli kısıtlamalar çiğnendiğinde, savaşın cehennemîliği bizi, kazanmak adına geri kalan tüm kısıtlamaları ayaklar altına almaya iter, demek daha doğrudur. Esas tiranlık şudur: Saldırganlığa direnenler, saldırganın vahşetini taklit etmek, belki de bunun bile üzerine çıkmak zorunda kalır.

General Sherman ve Atlanta'nın Yakılışı

Savaşın cehennem olduğunu söylerken Sherman'ın aklından ne geçirdiğini artık anlayacak durumdayız. O sadece bu deneyimin korkunçluğunu anlatmıyor, aynı zamanda işin ahlaki boyutunu da göz önüne alıyordu. Özgürce ahlaki yargılara varmıştı ve kendisini kesinlikle erdemli bir asker olarak görüyordu. Düsturu, savaşa dair koca bir düşünme tarzını, yani tek taraflı ve kısmi bir düşünme tarzını, hayran olunacak bir kısalıkla özet-

ler. Fakat yine de güçlü bir düstur olduğunu söylemeliyim. Ona göre savaş, tamamen ve sadece bunu başlatanların suçudur, saldırganlığa (veya isyana) direnen askerler de zafer elde etmek adına yaptıkları şeylerle asla suçlanamaz. *Savaş cehennemdir* cümlesi, bir tarif değil, bir doktrindir: ahlaki bir tez ve kendini haklı çıkarına teşebbüsüdür. Sherman, üzerine ciddi biçimde gelinen tüm o eylemlerde (bunlar kendi eylemleri olsa bile) masum olduğunu iddia ediyordu: Atlanta'nın bombardımana tutulması, şehir sakinlerinin zorla tahliye edilip şehrin yakılması, Georgia'daki ilerleyişi gibi eylemlerde. Atlanta'nın tahliye edilip yakılması emrini verdiğinde, şehir meclisi ile Konfederasyon kumandanı General Hood, Sherman'ın bu fikrini protesto ettiler. "Şunu söylememe izin verin ki bayım, önerdiğiniz bu olmadık önlem, hesaplı ve marifetli zalimliğiyle, savaşın karanlık tarihinde dikkatimi çeken tüm eylemleri aşıyor," diye yazar Hood. "Savaş zalimliktir ve savaşı zarifleştiremezsiniz,"[18] diyerek savaşın bizzat kendisinin karanlık olduğu yanıtını veren Sherman ise şöyle devam eder; "bu yüzden de ülkemize savaş getiren herkes, insanoğlunun kusabileceği tüm lanetleri ve belaları hak eder." Fakat kendisi lanetlenmeyi hiç de hak etmez. "Bu savaşın çıkmasında parmağım olmadığını biliyorum." O sadece savaşmaktadır, kendi seçimi olduğu için değil, mecbur olduğu için. Güç kullanmak zorunda kalmıştır, Atlanta'yı yakmak da bu güç kullanmanın örneklerinden sadece biridir ve savaşın getirdiği bir sonuçtur (böylece şehir bundan sonra Konfederasyon güçleri için silah deposu olarak hizmet etmeyecektir). Şüphesiz zalimcedir, fakat bu zalimlik Sherman'dan sorulamaz; deyim yerindeyse, Konfederasyonun zalimliğidir bu: "Barış ve refah içinde yaşayan sizler, bir ulusu savaşın içine soktunuz..." Konfederasyonun önderleri federal hukuka teslim olarak barışı yeniden tesis edebilir, fakat barışı sağlamak için kendisinin tek seçeneği askerî faaliyetlerde bulunmaktır.

Sherman'ın tezi, savaş başlatıp savaşın tiranlığını geri kalanımıza yaşatanlara yönelen ortak öfkeyi ifade eder. İş tiranlara uygun bir isim vermeye gelince, elbette fikir ayrılıklarına düşe-

[18] Bu ve bunu izleyen alıntılar için *bkz.* William Tecumseh Sherman, *Memoirs,* (New York, 1875), s. 119-20.

riz. Fakat ahlaki tehlikeler konusunda aynı düşündüğümüz için bu uyuşmazlık yoğun ve hararetlidir. Üzerine tartışılan mesele ölüm ve yıkımların sorumluluğunun kimde olduğudur, Sherman da bu konuya canlı bir ilgi duyan tek general değildir. Ayrıca davası haklıysa etrafa saçtığı ölüm ve yıkımdan suçlanamayacağını, çünkü savaşın cehennem olduğunu düşünen tek general de o değildir.

Burada Clausewitz'in savaşta sınırsızlık fikri söz konusudur; bu fikir doğruysa, Sherman'ın tezine verilecek yanıt yoktur. Fakat savaş tiranlığı, siyasi tiranlıktan daha sınırsız değildir. İnsanların rızasını almadan yönetme suçunun ötesindeki belirli suçlarla tiranları itham edebildiğimiz gibi, savaş cehennemi içinde belirli suç eylemlerini tanıyıp lanetleyebiliriz. "Bu savaşı kim başlattı?" sorusunu yanıtladığımızda, askerlerin yaşattığı acıların sorumluluğunu paylaştırmayı tamamlamış olmayız. Başka tezler de ileri sürülebilir. Savaşın zalimliğinin zarifleştirilemeyeceğini söylemiş olsa bile General Sherman'ın savaşı zarifleştirdiğini iddia etmesinin sebebi budur. Şöyle yazmıştır: "Kadınlarla [ve çocuklarla] dolu bir kasaba arkamızdayken savaşmanın mı yoksa onları arkadaşlarının, kendi insanlarının yanına, güvenli yerlere göndererek savaşmanın mı daha insanca olduğu kararını Tanrı verecek." Bu, farklı bir gerekçelendirme çeşididir; iyi niyetle yapılsın ya da yapılmasın, savaşı Sherman başlatmamış olsa bile Atlanta halkının başına gelenlerden bir parça sorumlu olduğunu (kesinlikle doğrudur) gösterir. Özellikle saldırganlık olgusuna odaklandığımızda, bu sorumluluk görüş alanımızdan çıkar, sanki savaşın akışında ahlaken geçerli tek bir karar verilebilirmiş gibi konuşuruz: saldırmak ya da saldırmamak (direnmek ya da direnmemek). Sherman, savaşı dış sınırlarıyla yargılamak ister. Fakat kendisinin de kabul ettiği gibi, iç bölgeleri için söylenebilecek onca şey vardır. Cehennemde bile daha insanca ya da insanlıktan uzak davranmak, sınırlamalara uyarak veya uymayarak savaşmak mümkündür. Bunun sebebini anlamaya çalışmalıyız.

3
SAVAŞ KURALLARI

Askerlerin Ahlaken Eşitliği

Savaşmayı seçen askerler için devreye çeşitli türde kısıtlamalar girer; bu durumun doğal olarak, askerlerin birbirlerine duyduğu saygı ile asker kimliklerini karşılıklı olarak tanımalarının ürünü olduğu söylenebilir. Şövalyelik hakkındaki öyküler büyük oranda hikâyeydi, fakat ortaçağın sonlarına doğru geniş bir kesim tarafından paylaşılan ortak askerî kuralların olup bu kuralların bazen ihlal edildiği şüphesizdir. Aristokrat savaşçıların işine gelecek şekilde tasarlanmış olan bu kurallar, aynı zamanda onların kendilerini, özgürce seçtikleri eylemleri yapan türde kişiler olarak görmelerine dair bir anlayışı da yansıtıyordu. Şövalyelik kavramı, şövalyeleri basit haydutlardan, vicdansız kişilerden ve gereklilikten ötürü silahlanmış köylü askerlerden ayırıyordu. Şövalyeliğin günümüzde de yaşadığını sanıyorum: Hâlâ bir tür askerî onur anlayışı, doğrudan şövalyelerin soyundan gelmeseler bile onların sosyolojik mirasçısı olan meslekten askerlerin amentüsüdür. Fakat şövalyelik ve onur kavramları günümüzdeki çarpışmalarda ancak küçük bir rol oynar. Savaş yazınında, "şimdi ile o zamanlar" arasındaki zıtlık herkesçe vurgulanır; tamamen doğru olmasa bile Louis Simpson'ın şu şiirinde bir gerçeklik payı vardır:[1]

> Malplaquet ve Waterloo'da
> Onlar nazik ve gururluydular,
> Doldurmuşlardı silahlarını aşk mektuplarıyla,
> Ateş ederken de selamladılar düşmanı saygıyla.
> Ve görünüyordu ki Appomattox'da da
> Bazı şeyler söylenmeden anlaşılmıştı...

[1] Louis Simpson, "The Ash and the Oak," *Good News of Death and Other Poems, Poets of Today II* kitabından (New York, 1955), s. 162.

Fakat Verdun ve Bastogne'da
Büyük bir çözülme yaşanmıştı
Kan, kemiğe acı veriyordu, tetikler de ruhlara...

Çoğunlukla şövalyeliğin, demokratik devrime ve devrimci savaşa kurban verildiği söylenir: Halkın tutkuları aristokrat onuruna üstün gelmiştir.[2] Bu yaklaşım tamamen doğru olmasa bile çizgiyi Waterloo ve Appomattox'un önünden geçecek şekilde çiziyor. Savaşı çirkinleştiren, zorunlu askerliğin getirilmesi oldu. Demokrasi burada sadece devletin meşruiyetini artırıp cebretme gücüne güç katan bir etken olarak iş görmüştür, yoksa silahlı insanlar siyasi heyecanlarla aşka gelip topyekün savaş peşinde koşan kana susamış bir başıbozuklar çetesi değildir (onların subaylarının aksine; subaylar ellerinden geldiğince uygun savaşır). Savaşı "kıyım sirki"ne çeviren şey, çarpışma arenasına katılan insanların yaptıkları değil, daha önce dediğim gibi, insanların orada bulunmasıdır. Verdun ve Somme'de binlerce asker öldü; çünkü yalnızca oradaydılar ve modern devletlerde olduğu üzere hayatları kamulaştırılmıştı. Vatansever bir heyecana kapılarak dikenli tellerin, makineli tüfek ateşinin kucağına atılmayı kendileri seçmemişti. Kan, onların da kemiklerine acı gelmişti ve ellerinden gelse onlar da uygun bir şekilde savaşırdı. Elbette vatanseverlikleri orada olmalarını kısmen açıklar. Devlet disiplini onlara dayatılan bir şey değildir sadece; aynı zamanda, aileleri ve ülkelerinin adına yapmak zorunda olduklarını düşünüp kabul ettikleri bir disiplindir. Düşmana duyulan öfke, hiçbir kısıtlamaya tahammül edememek, zafer arzusu, bunlar çağdaş çarpışmaların ortak özellikleridir ve insan kitleleri çarpışmalara katılmak üzere harekete geçirildiğinde ortaya çıkan savaşın kendi ürünleridir. Bunlar, modern savaşın demokratik siyasetlere katkısı olduğu kadar, demokrasinin de savaşa katkısıdır.

Her halükârda, şövalyeliğin ölümü, ahlaki yargılamanın ölümü demek değildir. Gönülsüz savaşsalar bile askerlerin belirli kurallara uymalarını bekleriz; aslında hepsinin gönülsüz

[2] Örneğin *bkz.* Fuller, *The Conduct of War*, II. Bölüm, "The Rebirth of Total War."

savaştığını varsaydığımız için yaparız bunu. Askerî kurallar, modern savaşların şartları gözetilerek yeniden inşa edilmiştir, böylece dayanak noktası artık aristokratların özgürlüğü değil, askerî yükümlülüklerdir. Bazen özgürlük ve yükümlülük aynı anda var olur, o zaman da bunlar arasındaki farkı nesnel bir şekilde ayrıntılarıyla inceleyebiliriz. Ne zaman savaş oyunu yeniden canlandırılsa, şövalye çağının incelikli kibarlıkları da yeniden canlandırılır; örneğin I. Dünya Savaşındaki havacılar kendilerini hava şövalyeleri olarak hayal ediyordu (ki bu hayal halk tarafından da benimsenmiştir). Yerdeki serflere kıyasla, bunlar gerçekten aristokrattı: kendilerinin icat ettiği katı bir yasa uyarınca savaşıyorlardı.[3] Bununla birlikte siperlerde kölelik vardı, askerlerin ortak kimliği de çok farklı bir biçime bürünmüştü. 1914 Noelinde Alman ve Fransız birlikleri, savaş hatlarının arasındaki bölgede kısa süreliğine bir araya geldiler, birlikte içip şarkı söylediler. Fakat yakın tarihte bu tür anlara nadiren rastlanır, bunlar da ahlaka yeni boyutlar katan olaylar değildir. Modern savaş kuralları, fiilî bir yoldaşlıktan çok, soyut bir yoldaşlığa dayanır.

Askerler, çektikleri acılar için birilerini suçlamaksızın modern savaşa uzun süre katlanamaz. Kendi ülkelerinin ya da düşman ülkesinin yönetici sınıfını suçlamamalarıysa Marksistlerin "yanlış bilinçlenme" dediği şeye örnek teşkil edebilir; askerlerin suçlamaları doğrudan muhatap oldukları insanlara yönelir. Siperlerde nefretin düzeyi epey yüksektir. Tıpkı katillerin linç edilmesi gibi, yaralı düşmanın ölüme terk edilmesinin ve tutsakların öldürülmesinin sebebi işte budur; sanki savaşın sorumlusu şahsen öbür tarafın askerleridir. Fakat aynı zamanda, onların sorumlu olmadığını da biliriz. Öfke, ancak muhakeme duygusu aracılığıyla kesintiye uğrar ya da alt edilir; bu yaklaşıma mektuplarda ve savaş anılarında defalarca rastlamışızdır. Düşman askerinin katıldığı savaş bir suç eylemi olsa

[3] Edward Rickenbacker'in *Fighting the Flying Circus* (New York, 1919) hava şövalyeliğinin canlı (ve tipik) bir değerlendirmesidir. 1918'de Rickenbacker, uçuş günlüğüne "Bugün... zor durumdaki bir Almana asla ateş açmayacağım anlaşıldı..." diye yazdı (s. 338). Genel bir değerlendirme için *bkz.* Frederick Oughton, *The Aces* (New York, 1960).

da, düşman askeri suçsuzdur. Silahlı bir düşmandır, fakat *kişisel* düşmanım değildir; savaş, kişiler arasında gerçekleşen bir ilişki değil, siyasi varlıklar ile bunların insan-aygıtları arasındaki bir ilişkidir. Bu insan-aygıtlar, eski moda silah yoldaşı ve savaşçı kardeşliğinin fertleri değildir; onlar "tıpkı benim gibi zavallı gençlerdir" ve kendilerinin olmayan bir savaşta tıkılıp kalmışlardır. Onlarda ahlaken eşitimi bulurum. İnsanlıklarını takdir ettiğimi söylemek değildir bu, çünkü karşındakini insan olarak kabul etmek savaş kurallarına bir açıklama getirmez; suçlular da insandır. Bu düşüncenin zemininde, suçlu olmayan insanları suçlulardan ayırmak vardır.

Beni öldürmeye çalışabilirler, ben de onları öldürmeye çalışırım. Fakat yaralılarının boğazını kesmek ya da teslim olmak istediklerinde onları vurmak yanlıştır. Bana kalırsa bu yargılar yeterince açıktır; savaşın hâlâ bir şekilde kurallı bir etkinlik, yasaklar ve izinlerin bulunduğu bir dünya olduğunu gösterirler. Bu yüzden savaş, cehennemin ortasında bir ahlak dünyasıdır. Savaş çıkaranlar için bir yetki belgesi olmasa da, askerler için vardır ve hangi taraf için savaştıklarına bakılmaksızın geçerlidir. Savaş haklarının ilki ve en önemlisi budur. Askerlerin öldürme yetkileri vardır, fakat *herhangi birini* değil, sadece kurban olduğunu bildiğimiz insanları öldürebilirler. Eğer bizler bu askerlerin de aslında kurban olduklarının farkında değilsek, bu yetkiyi anlayamayız. Bu yüzden savaşın ahlaki gerçekliği şu şekilde özetlenebilir: Askerler özgürce savaşıp birbirlerini düşman olarak seçiyor ve kendi tasarladıkları çarpışmalara giriyorlarsa, savaşları suç değildir; özgürce savaşmıyorlarsa da bu savaş onların suçu değildir. Her iki durumda da, askerî faaliyetler kurallarla yönetilir; fakat kurallar ilkinde insanların rızasına ve durumlarını karşılıklı olarak tanımalarına, sonrasındaysa hepsinin ortak askerlik yükümlülüğüne dayanır. Birinci durum bize pek zorluk çıkarmaz, ama ikincisi daha sorunludur. Bence bu sorunları incelemek için, dikkatimizi siperlerden cephe gerisindeki general kadrosuna, Kaiser'e karşı verilen savaştan Hitler'e karşı verilen savaşa çevirmeliyiz; çünkü en azından bu seviyede ve bu mücadelede "suçlu olmayan insanları" belirlemek gerçekten zordur.

Hitler'in Generalleri

1942 yılında General von Arnim Kuzey Afrika'da ele geçirildi. Dwight Eisenhower'ın kurmay subayları, Amerikalı komutanın "eski günlerden kalma geleneği gözetmesi gerektiğini" ve tutsak edilmeden önce von Arnim'in kendisini ziyaret etmesine izin vermesini söylediler. Tarihte bu tür ziyaretler bir nezaket hareketinin ötesine geçmezdi ve askerî kuralların onaylandığını gösteren olaylardı. Bu yüzden, aynı yıl Britanyalılar tarafından ele geçirilen General von Ravenstein, şunu yazar: "Beni General Auchinleck'i bürosunda ziyaret etmeye götürdüler. O da elimi sıkıp şöyle dedi: 'Sizin adınızı çok iyi biliyorum. Tümeniniz ve siz şövalyece savaştınız.'"[4] Fakat Eisenhower bu ziyarete izin vermeyecekti ve bunun sebebini anılarında şöyle açıklar:[5]

> Bu geleneğin kökeni, eskiden paralı askerlerin rakiplerine gerçek bir düşmanlık beslememesine dayanır. İki taraf da, görev duygusundan yoksun bir şekilde, dövüşmeyi sevdikleri için, daha doğrusu para için savaşırdı. Tüm meslekten askerlerin silah yoldaşı olması geleneği günümüze kadar devam etti. Benim için II. Dünya Savaşı, bu tür hislerin tadını çıkaramayacağım kadar kişisel bir şeydi. O günlerde savaşın gidişatı bana, insanoğlunun iyiliği ve insan hakları için çarpışan güçler karşısında, uzlaşmanın hoş görülemeyeceği şeytani bir komplonun bulunduğunu, daha önce olmadığı kadar açık bir şekilde göstermişti.

Bu bakış açısına göre, von Arnim'in düzgün savaşıp savaşmaması önemli değildir; onun iştirak ettiği suça karşı savaşılmalıydı. Aynı şekilde, Eisenhower'ın nasıl savaştığı da önemli değildir; önemli olan şeytani bir komploya karşı kazanmaktır. Şövalyelik, temelini kaybetmiştir ve "gücün kendi sınırları" dışında hiçbir kısıtlama yoktur.

Sherman'ın bakış açısı da böyleydi; fakat bu bakış açısı onun, Eisenhower'ın, von Arnim'in ya da von Ravenstein'ın davranışlarıyla ilgili yargılarımızı açıklamaz. Şimdi de Erwin Rommel'in daha iyi bilinen örneğine bakalım: Rommel

---

[4] Desmond Young, *Rommel: The Desert Fox* (New York, 1958), s. 137.

[5] Eisenhower, *Crusade in Europe*, (New York, 1948), s. 156-57.

de Hitler'in generallerinden biriydi, yürüttüğü savaşın ahlaki suçlarla itham edilmemesi düşünülemezdi. Ama yine de biyografi yazarlarının bize defalarca anlattığına göre onurlu bir adamdı. "Alman ordusundaki meslektaşları ve akranlarının çoğu Nazizmin günahlarına ortak olarak onurlarını kaybetmiş olsalar bile Rommel asla pisliğe bulaşmamıştır." O profesyonelliği gereği "askerlik görevi olan savaşmaya" odaklanmıştı. Savaşırken de savaş kurallarını gözetmiş ve sadece askerî olarak değil, ahlaken de kötü bir savaşta, düzgün bir şekilde savaşmıştır. "28 Ekim 1942'de Hitler tarafından verilen Komando Emrini yakan Rommel'di; bu emir, Alman hatlarının gerisinde rastlanılan tüm düşman askerlerinin anında öldürülmesini buyuruyordu."[6] Hitler'in generallerinden biriydi, fakat tutsakları vurmuyordu. Böyle bir adama yoldaş denebilir mi? Ona nezaketle davranılabilir mi, eli sıkılır mı? Bunlar ahlaki davranışın incelikli noktalarıdır ve nasıl çözülmeleri gerektiğini bilmiyorum, gerçi Eisenhower'ın çözümüne sempati besliyorum. Fakat yine de Rommel'in Komando Emrini yaktığı için övgüyü hak ettiğine eminim, bu meseleler hakkında yazan herkes de bu görüşle hemfikirdir. Bu durum, savaşın doğasıyla ilgili çok önemli bir noktaya temas etmektedir.

Hitler'in saldırgan savaşları için Rommel'i suçlamayı reddetmediğimiz sürece, tutsakları öldürmediği için onu övmek tuhaf kaçar. Çünkü öbür türlü bir suçlu olarak görülür, ister çarpışmadaki askerleri hedef alsın ister tutsaklara ya da sivillere silah doğrultsun, yürüttüğü savaş cinayet ya da cinayete teşebbüstür. Nürnberg'deki Britanyalı başsavcı, bu tezi uluslararası hukuk diline yerleştirip şöyle dedi: "Ancak savaşın kendisi meşruysa, savaşçıların öldürülmesi haklı bulunulabilir. Fakat savaş meşru olmadığında bu ölümleri haklı çıkaracak bir şey yoktur ve bu cinayetler de yasa tanımayan soyguncu çetelerin işlediklerinden farklı değildir."[7] O zaman Rommel'in

---

6 Ronald Lewin, *Rommel as Military Commander* (New York, 1970), s. 294, 311. Ayrıca *bkz.* Young, s. 130-32.

7 Robert W. Tucker, *The Law of War and Neutrality at Sea* (Washington, 1957), s. 6; Tucker'ın yasal konulardaki tartışmaları çok yararlıdır. Ayrıca *bkz.* H. Lauterpacht, "The Limits of the Operation of the Law of War" *30 British Yearbook of International Law* (1953).

durumu, başkasının evine girip sırf belirli kişileri öldüren (örneğin çocuklara veya evin yaşlı ninesine dokunmayan) adamın durumuyla tıpatıp aynıdır: Şüphesiz bir katildir, gerçi bir damla insani nezakete de sahiptir. Fakat Rommel'i bu şekilde görmüyoruz: neden peki? Bunun sebebi *jus ad bellum* ile *jus in bello* arasındaki ayrımla ilgilidir. Askerlerin sorumlu olmadıkları savaş ile en azından müdahale edebilecekleri alanda sorumlu oldukları savaş faaliyetleri arasına bir çizgi çekeriz. Generaller bu çizgiyi pekâlâ aşabilir, bu durum da sadece söz konusu çizginin nereye çekilmesi gerektiğini iyi bildiğimizi gösterir. Siyasi itaatin doğasının farkında olarak bu çizgiyi çekeriz. Rommel, Alman devletinin hizmetkârıydı, efendisi değildi; katıldığı savaşı o seçmedi, fakat Prens Andrey gibi "Çarına ve ülkesine" hizmet etti. Yine de uğruna savaştığı davayla ilgili kuşkularımız vardır ve bu kuşkular sürecektir; çünkü "Çarı ve ülkesinin" bunlar olması şanssızlıktan da kötüydü. Fakat hükümeti için savaşan askerleri, hatta generalleri bile genelde suçlamayız. O bir soyguncu çetesinin üyesi değildir ve bilerek günah işlemiyordur; o sadık ve itaatkâr bir vatandaş, bir tebaadır, o doğru olduğunu düşündüğü bir yolda zaman zaman büyük kişisel tehlikelere atılarak hareket eder. Onun Shakespeare'in *V. Henry*'sindeki bir İngiliz askeri gibi konuşmasına izin veririz: "Kralın adamları olduğumuzu bildiğimiz sürece, yeterince şey biliyoruz demektir. Krala karşı itaatkârlığımız, suçun sorumluluğunu bizden alır."[8] Bu da söz konusu itaatkârlık suça kayabilir demek değildir; çünkü savaş kurallarını ihlal ettiklerinde, üst rütbelerden gelen emirler bu suçun savunması olamaz. Yaptıkları zulümler onlara aittir; savaş ise onlara ait değildir. Savaş, hem uluslararası hukuk hem de sıradan ahlaki yargılarımızda, kralın işleri gibi devlet siyasetinin bir meselesi olarak algılanır, söz konusu birey de kral olmadığı müddetçe, buna bireysel iradenin bir ürünü olarak bakılmaz.

Bununla birlikte savaş, askerler orduya isteyerek yazılıp savaşa katılırlarsa bir bireysel irade meselesi olarak değerlendirilebilir. Katolik düşünürler, savaşın haksız olduğu biliniyorsa gönüllü olunmayıp herhangi bir hizmet dahi veril-

[8] *V. Henry*, 4: 1, II. 132-135.

memesi üzerinde uzun süre tartıştılar. Fakat Katolik öğretinin gerektirdiği bilgiye ulaşmak zordur; skolastik felsefecilerinin en iyisi Francisco de Vitoria, sadece şüphe duyuluyorsa tebaanın savaşmak zorunda olduğunu söyler; *V. Henry*'de olduğu gibi suçun sorumluluğu önderlerin omzundadır. Vitoria'nın tezi, modern çağ öncesi devletlerde bile savaş zamanı insanların kendi iradesiyle davranması fikrine karşı siyasi hayatın nasıl sıkı teşkilatlandığını gösterir. Şöyle yazar: "Prens, savaş sebeplerini tebaasına her zaman açıklayamaz ve açıklamak zorunda değildir, tebaa da savaşta hizmet etmek için savaşın haklılığı konusunda tatmin edilmeyi beklerse, o devlet ciddi tehlike içine düşer..."[9] Elbette günümüzde, çoğu prens savaşların haklılığını tebaasına göstermek için çaba sarfediyor; her zaman dürüst olmasalar da "sebeplerini açıklıyorlar." Bu sebeplerden şüphe etmek, en azından halkın gözü önünde şüphelerini belirtmek cesaret ister; sadece şüphe uyandırmakla kaldıkları sürece bile çoğu insan savaşmaya ikna olacaktır (Vitoria'nın tezinde olduğu gibi). Yasalara saygıları, korkuları, vatanseverlikleri ve devlete olan manevi bağlılıklarıyla ilgili alışkanlıkları bu şekilde ikna olmalarını kolaylaştırır. Ya da devletin disiplin sistemi onları tutup savaşa gönderdiğinde o kadar gençtirler ki ahlaki bir karar verecek halde değillerdir:[10]

> Annemin kucağından Devletin kucağına düştüm.

Bu durumda yer aldıkları savaşın yanlışlıkları için (bizim yanlış kabul ettiğimiz tarafları için) onları nasıl suçlayabiliriz?[11]

---

9 Francisco de Vitoria, *De Indis et De Iure Belli Relationes*, ed. Ernest Nys (Washington, D.C., 1917): *On the Law of War* çev. John Pawley Bate, s. 176.

10 Randall Jarrell, "The Death of the Ball Turret Gunner," *Complete Poems* (New York, 1969), s. 144.

11 Robert Nozick, bu genç adamların "savaş kuralları çerçevesinde kalan eylemlerinin sorumluluğundan uzak tutularak kendileri için düşünme konusunda cesaretlendirilmediklerini" söyler. Doğrudur, bu konuda cesaretlendirilmezler. Fakat gerçekten suçlu olmadıkları sürece, başkalarını cesaretlendirmek adına bunları suçlayamayız. Nozick suçlanabileceklerinde ısrarcıdır: "Tarafının haklı olup olmadığına karar vermek askerin sorumluluğudur." Bu sorumluluğun geleneksel olarak kesinlikle reddedilip yöneticilerin sırtına yüklenmesi "ahlakî

Bununla birlikte, askerlerin iradesi yok denemez. İradeleri ancak kısıtlı bir alanda bağımsız ve etkindir, çoğu için de bu alan epeyce dardır. Fakat uç durumlar dışında, bu alan asla ortadan kaybolmaz. Savaşın bu anlarında Rommel gibi, tutsakları öldürmek ya da hayatlarını bağışlamakla ilgili tercihler yapmak zorunda kaldıklarında, itaat eden kurbanlar ya da hizmetçiler değillerdir; yaptıklarından sorumludurlar. Sıra ayrıntılarına geldiğinde, bu sorumluluğu nitelendireceğiz; fakat yine de savaş cehennemdir ve cehennem, askerlerin her türlü baskı altında kaldığı bir tiranlıktır. Bence, askerlerin davranışlarıyla ilgili verdiğimiz yargılar, bu tiranlığın içinden anayasal bir yönetim meydana çıkardığımızı gösteriyor: savaşın piyonlarının bile hakları ve yükümlülükleri vardır.

Son yüzyıl içinde, bu haklar ve yükümlülükler, antlaşmalar ve sözleşmelerde belirtilip uluslararası hukuka sokulmuştur. Savaş piyonlarını askere alan devletler, ortak kıyımlarının ahlaki karakterini de şartlara bağlamıştır. Başlangıçta bu şartlar, askerlerin değil egemen devletlerin eşitliğini temel alıyordu; bu devletler, aslında daha açık biçimde askerlere ait olan çarpışma hakkını (savaşma hakkını) kendileri için talep etmişti. Askerlerin adına ortaya koyduğum tez, en başta devletler adına, daha doğrusu bu devletlerin önderleri adına ortaya konmuştu. Başlattıkları savaşın niteliği nasıl olursa olsun, bu önderlerin asla kasten suç işlemedikleri, sadece ellerinden geldiğince ulusal çıkarlara hizmet ettikleri söyleniyordu. Saldırganlık kuramı ve saldırganlığın sorumluluğundan bahsederken, bunun neden devlet adamlarının yaptığı iş için yetersiz bir tarif olduğunu anlatacağım.[12] Şimdilik, ahlaki yargılara asla uygunluk göstermeyen bu tür bir egemenlik ve siyasi önderlik görüşünün, I. Dünya Savaşından sonra savaş

---

seçkincilik"tir. (*Anarchy, State and Utopia,* New York, 1974, s. 100.) Fakat siyasi toplumlardaki yetki sahibi yapıları ve sosyalleşme süreçlerini kabullenmek seçkinci bir tavır değildir, üstelik bunu yapmamak ahlakî duyarsızlık olabilir. Nozick'in "bazı sorumluluklar her birimizle sınırlıdır" görüşüne katılıyorum. Bu kitap büyük oranda, bunların hangi sorumluluklar olduğu konusuyla ilgileniyor.

[12] *Bkz.* 18. Bölüm. Bu konuların tarihsel bir değerlendirmesi için *bkz.* C. A. Pompe, *Aggressive War: An International Crime* (Lahey, 1953).

başlatmanın kanun nezdinde suç eylemi diye betimlenmesiyle birlikte yasal konumunu da kaybettiğini söylemek yeterli olacaktır. Bununla birlikte, çarpışma kurallarının yerini yeni kurallar almamış, sadece bunların kapsamı genişletilip incelik kazandırılmıştır; böylece şimdi elimizde hem savaşla ilgili yasaklar hem de bir askerî faaliyetler kuralları vardır. Ahlaki algılarımızın ikili doğası, bu hukuka yerleştirilmiştir.

Savaş "iki veya daha fazla grubun silahlı güçlerle çatışmasına eşit şekilde izin veren hukuki bir durumdur."[13] Aynı zamanda, bizim bakış açımızla daha da önemlisi, aynı müsamahalı yapısıyla egemen devletler seviyesinde değil, ordular ve askerler seviyesindeki ahlaki durumdur. Aynı şekilde öldürme hakkında bir eşitlik olmazsa, savaş kurallı bir etkinlik olmaktan çıkar, suç ve cezalandırma ya da şeytani komplolar ve askerî hukukun uygulanması aracılığıyla ortadan kaldırılır. Savaşın bu şekilde ortadan kaybolması sanki Birleşmiş Milletler Sözleşmesi tarafından bildirilmiştir. Bu sözleşmede "savaş" kelimesi geçmez, sadece "saldırganlık, nefsi müdafaa, uluslararası uygulamalar" gibi kelimeler görülür. Fakat BM'nin Kore'de yaptığı "polislik" bile yine de bir savaştı, çünkü devletler ahlaken eşit olmasa da orada çarpışan askerler ahlaken eşitti. Savaş kuralları başka bir "silahlı güçler arasındaki çarpışma"da olduğu kadar orada da geçerliydi, ayrıca bu kurallar saldırgan, kurban ve polis için de eşit derecede geçerlidir.

İki Tür Kural

Savaş kuralları, askerlerin eşit öldürme hakkına sahip olduğunu söyleyen ana ilkeye ilişik iki yasak kümesinden meydana gelir. İlk küme, ne zaman ve nasıl öldürebileceklerini belirtirken ikinci kümeyse kimleri öldürebileceklerini söyler. Benim esas sorunum ikinci kümeyle, çünkü burada kuralların yeniden düzenlenmesi olayı savaş kuramının en zorlu meselelerinden birine, yani saldırılıp öldürülmesine izin verilen savaş kurbanları, bu iznin verilmediği kişilerden nasıl ayrılır sorusuna temas eder. Savaşın ahlaki bir durum olabilmesi için, bu

[13] Quincy Wright, *A Study of War* (Chigaco, 1942), I, 8.

sorunun yalnızca belirli bir biçimde cevaplanması gerektiğine inanmıyorum. Bununla birlikte, herhangi bir anda bir yanıtın olması gereklidir. Ancak çarpışmaların yanında kısıtlamalar da getirildiğinde savaşı cinayetlerden ve katliamlardan ayırabiliriz.

İlk kurallar kümesi, böyle temel bir mesele içermez. Askerlerin nasıl, ne zaman öldürülebileceği şüphesiz önemsiz bir konu değildir; yine de bu kurallar bütünüyle feshedilmiş olsaydı, savaş ahlakı kökten dönüşmüş olmazdı. Örneğin antropologların betimlediği, savaşçıların yaylar ve tüysüz oklarla dövüştüğü o çarpışmaları ele alalım. Bu oklar, tüylü oklara göre düşük isabet oranına sahipti; bunlardan kaçılabiliyordu ve daha az insan ölüyordu.[14] O halde oklara tüy takılmaması oldukça iyi bir kuraldır, bu yasaklanmış ve diğerlerinden üstün silahı ilk olarak kuşanıp düşmanını vuran savaşçıyı da haklı bir şekilde suçlarız. Yine de öldürdüğü adam her halükârda öldürülme taahhüdü altındadır ve zaman içinde tüylü oklarla dövüşmeye dair topluca alınmış (kabileler arası) bir karar da temel ahlak ilkelerini çiğnemez. Durum, bu türdeki diğer kuralların durumuyla aynıdır: Çarpışmaya katılacak askerlerin önünde habercilerin kırmızı bayrak taşıması, günbatımıyla birlikte dövüşe ara verilmesi, tuzaklar ve sürpriz saldırıların yasaklanması vesaire. Çarpışmanın yoğunluğu, süresi ya da askerlerin çektiği acıları kısıtlayan herhangi bir kural hoş karşılanır, fakat bu kısıtlamalardan hiçbiri bir ahlak durumu olarak savaş düşüncesi için önemli değildir. Bunlar ikinci dereceden öneme sahiptir, belirli bir zamana ve yere göre özelleşmişlerdir. Yıllarca uygulansalar bile sosyal değişimler, teknolojik yenilikler ve yabancı istilasıyla gerçekleşecek dönüşümlere her zaman açıktır.[15]

İkinci kurallar kümesi ise bu etkilere benzer şekilde açık görülmez. En azından ortaya konma koşullarının genel yapısı, sosyal sistemlere ve teknolojilere bağlı değildir; sanki buradaki

[14] Gardner ve Heider, *Gardens of War*, s. 139.

[15] Aynı zamanda bu kurallar, misilleme doktrininin meşrulaştırdığı karşılıklı ihlallere de açıktır: Taraflardan biri ihlal ederse, diğer taraf da ihlal edebilir. Fakat bu bana, diğer kural türü için geçerli gelmiyor. İleride bundan bahsettim. *Bkz.* 13. Bölümdeki misilleme konusu.

kurallar evrensel doğru ve yanlış kavramlarına daha yakın bir şekilde bağlıdır (ben öyle düşünüyorum). Bu kuralların eğilimi, belirli insan sınıflarını savaşın belirlenmiş menzilinin dışına çıkartmaktır, böylece bu sınıfların fertlerini öldürmek meşru bir savaş eylemi olmaz, bir suç eylemi olur. Bu kuralların ayrıntıları yerine göre değişse bile bunlar, savaşı *muharipler arasındaki bir çarpışma* olarak niteleyen genel kavrama işaret eder; antropolojik ve tarihî örneklerde bu kavrama tekrar tekrar rastlarız. En büyük örneğini, birçok ilkel toplumda, Yunan destanlarında ya da Kitabı Mukaddes'teki Davud ve Calut hikâyesindeki gibi, savaşın aslında şampiyonlar arasındaki bir kapışma olduğu zamanlarda görürüz. "Hizmetkârın bu Filistinliyle savaşırken yüreği onu yanıltmasın," der Davud.[16] Böyle bir müsabaka yapılması üzerinde anlaşıldığında, askerler kendilerini savaş cehenneminden korumuş olur. Ortaçağda tam da bu sebepten ötürü bire bir çarpışmalar savunulmuştur: "Bütün ordunun mahvolması yerine bir kişinin ölmesi yeğdir."[17] Fakat bu tür bir koruma genellikle savaş eğitimi almamış, savaşmaya hazır olmayan, savaşmayan ya da savaşamayan insanlara uygun görülürdü: Kadınlar, çocuklar, rahipler, ihtiyarlar, tarafsız kabilelerin, şehirlerin veya devletlerin fertlerine ya da yaralı askerlere.[18] Bu grupların ortak noktası, savaş işiyle meşgul olmamalarıdır. Kişinin sosyal veya kültürel bakış açısına göre, bu insanları öldürmek ahlaksızlık, şerefsizlik, zalimlik, cinayet ve şövalyeliğe ters olarak nitelenebilir. Fakat tüm bu yargılarda saldırılara karşı dokunulmazlığı, askerî uğraşlara bulaşmamaya bağlayan genel bir ilke iş başındadır. Savaşın ahlaki gerçekliğiyle ilgili her tatminkâr açıklama, bu ilkeyi belirtmek ve bu ilkenin gücü hakkında bir şeyler söylemek zorundadır. Daha sonra bu ikisini de yapmaya çalışacağım.

---

16 I. Samuel, 17:32.

17 Johan Huizinga, *Homo Ludens* (Boston, 1955), s. 92.

18 Genelde bu listeler daha özel ve renkli olup belirli bir kültürü yansıtırlar. Aşağıdaki Hint metnine göre şu insanlar savaşın zaruretlerine bulaştırılamaz: "Savaşa karışmayıp yalnızca izleyenler, kederli olanlar ... uykusu gelenler, susayanlar, yorgunluktan bitkin düşenler, yolda yürüyenler, ellerinde bitmemiş işleri olanlar veya güzel sanat ustaları." (S. V. Viswanatha, *International Law in Ancient India*, Bombay, 1925, s. 156.)

Fakat bu ilkenin tarihteki tanımlamaları gelenekle şekillenir ve askerlerin haklarıyla yükümlülükleri, gücü ne olursa olsun (doğrudan) bu ilkeye değil geleneğe dayanır. Savaşın sosyal bir yaratım olduğunu bir kez daha görüyoruz. Çeşitli zamanlarda ve çeşitli yerlerde fiilen gözetilen ya da çiğnenen kurallar karmaşık bir üründür. Bu ürüne kültürel ve dinsel normlar, sosyal yapılar, muharip güçler arasındaki resmî ya da gayri resmî pazarlıklar vesaire aracı olur. Bu yüzden, muharip-olmayan dokunulmazlığının ayrıntıları da savaşların ne zaman başlayıp biteceğini ve hangi silahların kullanılacağını belirleyen kurallar kadar keyfî görünmektedir. Bu ayrıntılar çok daha önemlidir, fakat benzer şekilde toplumsal denetime bağlıdırlar. Yerel toplumların hukuku gibi, geçerli bir ahlak ilkesinin eksik ya da kusurlu bir şekilde vücut bulmasını temsil ederler. O durumda felsefi eleştirilere açık hale gelirler. Aslında eleştiri, kuralları şekillendiren tarihî sürecin önemli bir parçasıdır. Savaşın felsefi bir yaratım olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, felsefeciler bu yaratımın halinden tatmin olmadan çok daha önce, askerler bu nizama uymakla yükümlüydü ve askerler bu yükümlülükle eşit derecede bağlıdır, çünkü kendileri de eşittir. Ayrıca eşitlikleri ölçütlerin içeriğine ya da yetersizliğine de bağlı değildir.

Savaş Konvansiyonu

Askerî faaliyetlerle ilgili yargılarımızı şekillendiren birbirine bağlı normlar, gelenekler, meslek yasaları, yasal hükümler, karşılıklı anlaşmalar, dinî ve felsefi ilkelerden oluşan kümeye *savaş konvansiyonu* denmesini öneriyorum. Buradaki meselenin askerî faaliyetler değil, bizim bunlarla ilgili yargılarımız olduğunun altını çizmek gerekir. Konvansiyonun özünü, çarpışmalardaki davranışları inceleyerek anlayamayız, tıpkı arkadaşların birbirine nasıl davrandığını inceleyerek arkadaşlığın normlarını anlayamayacağımız gibi. Bunun yerine söz konusu normlar, arkadaşların birbirlerinden beklentileri, şikâyetleri ve yaptıkları ikiyüzlülüklerden anlaşılır. Savaş için de böyledir: Savaşçıların arasındaki ilişkilerin kurallı bir yapısı vardır ve bu yapı yaptıklarından çok söyledikleri şeylerde açığa çı-

kar; gerçi arkadaşlar örneğinde olduğu gibi, yaptıkları şeyler söyledikleri şeylerden şüphesiz etkilenir. Acı sözler savaş konvansiyonun ilk sığınağıdır, bazen bu sözlere askerî saldırılar, ekonomik ablukalar, misillemeler, savaş suçu davaları vesaire eşlik eder ya da o sözlerin ardından bu eylemler gelir. Fakat ne o sözler ne de bu eylemler tek bir yetkili kaynağa sahiptir; nihayetinde belirleyici olan sözlerdir; "tarihin yargısı" denen şey, kabaca fikir birliğine ulaşana dek tartışan insanların verdiği yargı anlamına gelir.

Yargılarımızın terimleri en açık biçimde uluslararası pozitif hukukta, yani siyasetçiler ile avukatların egemen devletlerin temsilciliğini yapıp vardıkları anlaşmaları hukukçuların hukuk diline dökmesi, sonra da bu anlaşmaların gerekçelerini aramalarıyla gerçekleşen çalışmada ortaya konmuştur. Fakat uluslararası hukuk, hiç de merkezî olmayan, hantal ve tepkisiz bir yasama sisteminden ortaya çıkar, ayrıca bu yasaların özel ayrıntılarını belirleyecek paralel bir yargı sistemi de bulunmaz. Bu yüzden, savaş konvansiyonunu bulabileceğimiz tek yer yasa kitapları değildir, konvansiyonun varlığını da bu yasa kitaplarının varlığı değil, nerede savaş varsa orada göreceğimiz ahlak tezlerinin varlığı gösterir. Örfî çarpışma hukuku, yaşanan olayların ve örneklerin değerlendirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu yüzden elinizdeki kitabın da yöntemi budur: genel formüller için hukukçulara danışacağız, fakat hem savaş konvansiyonunu yansıtan hem de bunun esas gücünü oluşturan yargılar için tarihten örneklere ve gerçek tartışmalara başvuracağız. Vardığımız yargıların net bir genel biçimi olduğunu, hatta zamanla bu biçime kavuştuğunu söylemek niyetinde değilim. Bununla birlikte, özellikleri bakımından duruma özgü ve özel yargılar da değillerdir. Bu yargıların yapılanmasının toplumsal bir şablonu vardır, bu şablon da dinsel, kültürel, siyasal ve yasaldır. Ahlak kuramcısının görevi bu şablonu bütün olarak incelemek, en derin sebeplerine ulaşmaktır.

Savaş konvansiyonu, meslekten askerler arasında özel bir tür destekçi de bulur. Gerçi şövalyelik ölmüştür ve özgürce savaşılmamaktadır, ama yine de meslekten askerler (ya da bir kısmı) mesleklerini kasaplıktan ayıran bu kısıtlamalar ve

sınırlara karşı hassastır. Şüphesiz General Sherman gibi onlar da savaşın kasaplık olduğunu bilirler, fakat aynı zamanda başka bir şey olduğuna da inanmak isterler. Eski bir geleneği savunan ordu ve donanma subaylarının, savaş kurallarını çiğnemelerini söyleyip onları ölüm aygıtına çevirmek isteyen sivil üstlerinin emirlerini sıklıkla protesto etmesinin sebebi de budur. Bu protestolar çoğunlukla boşunadır, çünkü her şey bir yana subaylar birer aygıttırlar; fakat kendi kararlarının geçerli olduğu alanda, bu kuralları savunmanın yollarını çoğunlukla bulurlar. Bunu yapmasalar bile zamanında duydukları şüpheler ve olayı gerekçelendirmeleri, kuralların özünü gösteren önemli bir kılavuzdur. En azından bazen, askerler için kimi öldürdükleri önemlidir.

Savaş konvansiyonu yüzyıllar boyunca yorumlandı, üzerinde tartışılıp eleştirildi, gözden geçirilip yenilendi; ama yine de insanoğlunun kusurlu eserlerinden biridir: İnsanların ortaya çıkardığı bir şeydir, fakat bunu özgürce ya da düzgün bir şekilde yapmamışlardır. İnsanoğlunun zaaflarını bir kenara bıraksak bile savaş konvansiyonu illaki kusurludur, çünkü modern savaşa uyarlanmıştır. Sadece kurbanlardan oluşan ordular karşılaştığında hayata geçen ahlaki bir durumun şartlarını belirler (tıpkı şövalyelik yasasının sadece özgür insanlardan oluşan ordular karşılaştığında hayata geçen ahlaki bir durumun şartlarını belirlemesi gibi). Konvansiyon, insanların kurban yerine konduğunu kabul eder, en azından böyle olduğunu varsayar ve işe bu noktadan başlar. Savaşın feshedilmesini sağlayacak bir düzenine ihtiyaç varken, savaşı hoş gören bir düzen olarak betimlenmesinin sebebi budur. Düzgün savaşılarak savaş feshedilmez ve düzgün savaşmak, savaşın hoşgörülmesini de sağlamaz. Dediğim gibi, kurallar sıkı sıkıya gözetildiğinde bile savaş cehennemdir. Sırf bu sebeple, zaman zaman kural fikri bizi öfkelendirir ya da bunun anlamıyla alay ederiz. Aynı zamanda Tolstoy'un düşüncesini de ifade eden, Prens Andrey'in tutku patlamasıyla söylediği gibi, kurallar sadece savaşın "hayattaki en aşağılık şey" olduğunu unutmamıza hizmet eder.[19]

[19] *Savaş ve Barış*, 10. Kısım, XXV. Bölüm, s. 725.

> Savaş nedir, savaşta başarılı olmak için ne gereklidir, askerlik dünyasının ahlaki değerleri nelerdir? Savaşmanın hedefi cinayettir; savaşta kullanılan yöntemler casusluk, hainlik, insanları ihanet etmeye cesaretlendirmek, bir ülkenin harap edilmesi, sakinlerinin yağmalanması, aldatma, yalandır, bunlara askerî strateji denir; asker sınıfının ahlaki değerleri özgürlükten tamamen mahrum olmaktır, yani disiplin, aylaklık, cahillik, zalimlik, sefahat, sarhoşluktur.

Yine de tüm bunlara inanan insanlar bile çeşitli zalimlik, barbarlık eylemlerini görünce öfkeye kapılır. Savaş o kadar korkunçtur ki kısıtlanma ihtimaliyle dalga geçeriz; kısıtlamalar olmadığında ise çok daha korkunçtur, o zaman da hiddetleniriz. Alaycılığımız savaş konvansiyonunun kusurlu olduğunu gösterir, hiddetimiz ise gerçekliğini ve gücünü.

Teslim Olma Örneği

Savaş konvansiyonu çoğunlukla kusurlu olsa bile yine de bağlayıcıdır. Bir an için teslim olma uygulamalarını düşünelim; bu uygulamanın ayrıntılı özellikleri geleneksel olarak (bizim zamanımızda yasal olarak) yerleşmiştir. Teslim olan asker, kendini teslim alanlarla bir anlaşma yapmış olur: Teslim alanlar, hukuk kitaplarında "iyi niyetli tecrit"[20] denen koşulları sunduklarında, savaşmayı bırakacaktır. Bu anlaşma aşırı baskı şartlarında yapıldığı için barış zamanında ahlaki bir sonucu olmaz. Savaş zamanında ise ahlaki sonuçları vardır. Ele geçirilen askerin sözleşme tarafından belirtilen hakları ve yükümlülükleri bulunur, bu haklar ve yükümlülükler de kendisini ele geçirenlerin suçlu olmasından ya da uğruna savaştığı davanın haklılığı veya zaruretinden bağımsız bir şekilde bağlayıcıdır. Savaş tutsaklarının kaçmaya çalışma hakları vardır, bunun için cezalandırılamazlar, fakat kaçmak için gardiyan öldürürlerse, bu bir savaş eylemi değil, cinayet olur. Çünkü teslim olduklarında savaşmayı bırakmış ve öldürme haklarından vazgeçmişlerdir.

---

[20] Bu görüşle ilgili bir tartışma için *bkz.* "Prisoners of War: Does the Fight Continue After the Battle" başlıklı denemem, *Obligations: Essays on Disobedience, War and Citizenship* (Cambridge, Mass., 1970)

Tüm bunları bir ahlak ilkesinin basit bir değerlendirmesi olarak görmek kolay değildir. Bu, savaşın gerçeklerine uyarlanan, düzenlemeler yapılıp pazarlıklarla meydana getirilen bir çalışmadır. Genelde pazarlık hem esir alan hem de esir düşen için aynı şekilde faydalıdır, fakat her durumda illaki iki taraf ya da bütün olarak insanlık için faydalı değildir. Belirli bir savaşta amaç en kısa sürede zafer kazanmak ise aslında esir kampı görüntüsü tuhaf kaçar. Bir süreliğine oraya yerleşerek rahatlarına bakan, savaş bitmeden savaşmayı bırakan, ellerinden gelse bile (sabotaj, taciz vesaire gibi yöntemlerle) savaşa dönmemekle yükümlü askerler vardır, çünkü üstlerine silah çevriliyken savaşmamaya söz vermişlerdir. Bu sözler elbette zaman zaman çiğnenebilir. Yine de tutsaklardan, bu sözü çiğnediklerinde ya da ona uyduklarında ortaya çıkan göreli faydaları hesaplamaları beklenmez. Savaş konvansiyonu mutlakçı terimlerle yazılmıştır: Kişi taahhüt edilen koşulları, ahlaki ve fiziksel tehlikeleri göze alarak çiğner. Fakat taahhüt edilen bu koşulların gücü nedir? Daha sonra ele alacağım ilkelerden türerler; tecridin, savaştan uzak durmanın ve dokunulmazlığın anlamını açıklayan bu ilkeler de, özel olarak ve dolaysızca, rızaya dayalı sürecin kendisinden doğarlar. Savaş kuralları, neyin en iyi olduğuna dair anlayışımıza yabancı olsa da, insanlığın genel rızası aracılığıyla uyulması zorunlu hale getirilmiştir.

Bu da, bir tür baskı altında verilmiş bir rızadır. Cehennemden kaçış olmadığı için, bunun içinde bir kurallar dünyası meydana getirdiğimiz söylenebilir. Fakat bir kaçış teşebbüsünü, özgürlük mücadelesini ve "savaşları bitirecek bir savaşı" düşünelim. O zaman kurallar uyarınca savaşmak elbette aptalca olurdu. Bu savaşta en önemli görev kazanmaktır. Fakat kazanmak her zaman için önemli olmuştur, çünkü zafer daima cehennemden kaçış olarak betimlenebilir. Her şey bir yana, saldırgan tarafın zaferi bile savaşı sona erdirir. Bu yüzden savaş konvansiyonuna tahammülsüzlük gösterilmesinin uzun bir geçmişi vardır. 1880'de Prusya genelkurmay başkanı General von Moltke'nin, St. Petersburg Bildirisini (savaş kurallarını yasalaştırmak için gösterilen ilk çabalardan biridir) protesto

etmekiçin yazdığı mektupta bu geçmiş hoş bir şekilde özetlenmiştir: "savaşta gösterilebilecek en büyük şefkat, savaşı hızla nihayete erdirmektir. Bu bakış açısıyla, gerçekten itiraz edilecek gibi olan yöntemlerden kurtulmak için her türlü yönteme izin verilmelidir."[21] Von Moltke savaş konvansiyonunu toptan yadsıyacak kadar ileri gitmez; ismini koymadığı kimi mutlak yasakları kabul eder. Bunu herkes yapar. Fakat bu yöntemler "en büyük şefkat" için yetersiz kalıyorsa, neden orada duralım ki? Bu, savaş kuramındaki en yaygın tezin, savaş uygulamalarının da en yaygın ikileminin biçimidir. Savaş konvansiyonun zafere ve kalıcı barışa engel teşkil ettiği de iddia edilmiştir. Bunun koşullarına, bu özgün koşullara uymak mecburi midir? Zafer, saldırganlığın yenilmesi anlamına geldiğinde bu soru hem önemlidir hem de epey zordur. Aslında her ikisini de isteriz: Hem ahlaka uygun çarpışmayı hem de savaşta zafer kazanmayı; hem cehennemin kurallara bağlanmasını, hem de cehennemin dışında olmayı.

[21] *Moltke in Seinen Briefen* (Berlin, 1902), s. 253. Mektup, tanınmış bir uluslararası hukuk bilgini olan J. C. Bluntschli'ye gönderilmiştir.

İkinci Kısım

SALDIRGANLIK KURAMI

4
ULUSLARARASI TOPLUMDA HUKUK VE DÜZEN

Saldırganlık

Saldırganlık, savaş suçuna taktığımız isimdir. Araya giren barış dönemleri sayesinde, sadece çarpışmaların durmasıyla değil, aynı zamanda hakların geçerli olduğu bir barış hali ve ancak saldırganlık olmadığında gerçekleşebilecek türden bir özgürlük ve güvenlik ortamı sayesinde bu suçun ne olduğunu hepimiz biliriz. Saldırganın yaptığı haksızlık, insanları kendi haklarını korumak uğruna hayatlarını tehlikeye atmaya zorlamaktır. Onları bir tercihle yüzleştirir: ya hakları ya da (bazılarının) canları! Vatandaş grupları bu seçime farklı tepkiler verir; devletlerinin ve ordularının ahlaki ve fiziki şartlarına bağlı olarak bazen teslim olur bazen de savaşırlar. Fakat her zaman savaşmaya hakları vardır; bu acı tercihle karşılaştıklarında, savaşmak çoğunlukla ahlaken tercih edilmesi gereken tepkidir. Savaşlarının sebepleri ve savaşmayı tercih etmeleri çok önemlidir: çünkü bunlar, saldırganlık kavramının en önemli özelliklerine ve bu kavramın savaş kuramındaki özel yerine açıklama getiren unsurlardır.

Saldırganlık dikkate değer bir durumdur, çünkü devletlerin diğer devletlere karşı işleyebileceği tek suç budur: bunun dışında her şey kabahat kapsamına girer. Uluslararası hukuk dilinin tuhaf bir fakirliği vardır. Haneye tecavüz, silahlı soygun, gasp, cinayete teşebbüs ve her türlü cinayetin eşdeğerleri uluslararası hukukta tek bir adla geçer. Bağımsız bir devletin toprak bütünlüğü ve siyasi egemenliğine yönelik tüm ihlallere saldırganlık denir. Bu, kişinin şahsına yönelik tüm saldırılara, her türlü zorlamaya, evine yapılan tüm tecavüzlere cinayet demek gibidir. Farkların belirtilmemesi, eylemlerin göreli ciddiyetini göz önüne sermeyi zorlaştırır; örneğin bir toprak

parçasını ele geçirmek ya da işgalle birlikte uydu bir yönetim dayatması ile devletin bağımsızlığını ortadan kaldıran işgal arasında bir ayrım vardır (1967'de İsrail dışişleri bakanı olan Abba Eban bu suça *policide* [siyasalkırım] denmesini önermiştir). Fakat bu ayrımı yadsımanın bir sebebi vardır. Tüm saldırganlık eylemlerinde ortak bir nokta mevcuttur: silahlı direnişe başvurma hakkını doğururlar, insan hayatı tehlikeye girmeden de, ulusların arasında güç kullanımı olmaz. Oysa kişiler arasındaki ilişkilerde insan hayatı illa tehlikeye düşmez. Savaşın yöntemleri ve menziline ne sınırlamalar koyarsak koyalım, sınırlı bir savaş, birine vurmak gibi değildir. Saldırganlık cehennemin kapılarını açar. Shakespeare'in *V. Henry*'si tam olarak bu konuya temas etmektedir:[1]

> İki krallık karşı karşıya geldiğinde illaki
> Çok kan dökülür, suçlar işlenir
> Hataları kılıçların bilenmesine,
> O kadar ölüme yol açan kişiye karşı
> Herkes düşmandır, herkes ondan şikâyet eder

Aynı zamanda, saldırganlık, direniş gösterilmeyen türden olsa ve hiç "kan dökülmese" bile yine de saldırganlıktır. Yerel toplumlarda, istediği bir şeyi kimseyi öldürmeden elde eden bir soyguncunun suçu daha hafiftir, yani cinayet işlerse suçu ağırlaşır. Soyguncunun öldürmeye hazırlıklı olduğunu varsayarsak bile soyguncunun suçunun ciddiyetini aslında kurbanın davranışı belirlemektedir. Ama saldırganlık için bunu söyleyemeyiz. Örneğin Almanya'nın 1939 yılında Çekoslovakya ile Polonya'yı ele geçirmesine bakalım. Çekler işgale karşı koymadılar ve hiçbir Çek vatandaş, Alman istilacılarla savaşırken ölmedi, yani bağımsızlıklarını savaştan çok zorbalık yüzünden kaybettiler. Oysa Lehler savaşmayı tercih etti ve bu savaşta birçoğu öldürüldü. Şimdi eğer Çekoslovakya'nın işgal edilmesi diğerine göre daha hafif bir suçsa, bizim bu suça verecek bir adımız yoktur. Nürnberg'de Nazi önderliği iki olay için de saldırganlıkla itham edildi, her ikisinden de suçlu bulundu.[2] Bu

---

1 *V. Henry*, 1: 2, II. 24-28.

2 Yargıçlar "saldırgan eylemler"i "saldırgan savaşlar"dan ayırdılar, ama

tavrın bir sebebi vardır. Bana kalırsa, illaki tek başlarına olmasa bile Çeklerin direnmesi gerektiğini düşündüğümüz için Almanları Çekoslovakya'da saldırganca davranmaktan suçlu buluyoruz.

Devletin önderleri ve halkı, saldırgan tarafa savaşarak karşılık vermek zorunda olduklarını düşündüğü için, devlet saldırganlığa karşı direnir, bu devletin askerleri de hayatlarını tehlikeye atıp ölürler. Saldırganlık hem ahlaken hem de fiziksel olarak zorlayıcılıktır, en önemli yanlarından biri budur. Clausewitz şunu yazar: "Bir fatih her zaman barış düşkünüdür (Bonaparte kendisi için her zaman böyle derdi); o bizim devletimize girdiğinde direnişle karşılaşmak istemez; bunu engellemek için savaşmayı seçmeliyiz..."[3] Sade insanlar, bu zorunluluğu yaygın biçimde kabul etmezse, saldırganlık bize o kadar ciddi bir suç olarak görünmez. Savaşmayı sadece belirli durumlarda kabul ederlerse, saldırganlık tek bir kavram olmaktan çıkar ve nihayetinde elimizde bir suçlar listesi oluşur. Sokaklarda "ya paranı ya da canını" diyenleri yanıtlamak kolaydır: Paramı verip öldürülmekten kurtulurum, böylece hırsız da katil olmaz. Fakat saldırganlık meselesi için aynı çözümü istemediğimiz çok açıktır; böyle çözülse bile saldırganın suçunu hafifletmeyiz. Büyük önem verdiğimiz hakları çiğnemiştir. Aslında, bu hakları savunmayı başaramadıysak, sebebi önemsiz olduklarını düşünmemiz ya da böyle olduklarına inanmamız değildir (sokak soyguncusu örneğinde olduğu gibi), nihayetinde bu haklar hayatın kendisinden değersizdir; söz konusu başarısızlığın sebebi sadece bu hakları savunmanın o an için imkânsız olmasıdır. Saldırganlık tek ve farklılık içermeyen bir suçtur, çünkü tüm saldırganlık çeşitleri insanın uğrunda ölmeye değecek haklarına meydan okurlar.

---

sonra bunların ilkini genel terim olarak kullandılar: *bkz. Nazi Conspiracy and Aggression: Opinion and Judgment* (Washington, D.C., 1947) s. 16.

[3] Michael Howard, "War as an Instrument of Policy," ed. Herbert Butterfield ve Martin Wight, *Diplomatic Investigations*, (Cambridge, Mass., 1966), s. 199. Krş. Clausewitz, *On War*, çev. Howard ve Paret, s. 370.

Siyasal Toplumların Hakları

Söz konusu haklar, hukuk kitaplarında toprak bütünlüğü ve siyasal egemenlik olarak özetlenmiştir. Bu ikisi devletlere ait haklardır, fakat nihayetinde bireylerin haklarından türerler ve güçlerini birey haklarından alırlar. "Devletin görevleri ve hakları, devleti meydana getiren insanların görevleri ve haklarından fazlası değildir."[4] Bu, geleneksel bir Britanyalı hukukçunun görüşüdür, ona göre devlet, ne organik bir bütün ne de mistik bir birliktir. Doğru görüş de budur. Devletler saldırıya uğradığı zaman devletin fertlerine de meydan okunmuş olur ve onların sadece hayatları tehlike altına girmez, aynı zamanda siyasal bağları da dahil olmak üzere en çok değer verdikleri şeylerin toplamı tehlikeye girecektir. Bizler bu meydan okuyuşu, o insanların hakları bağlamında tanır ve bu bağlamda açıklarız. Eğer bu insanlar kendilerini yönetecek hükümet biçimi seçmeye ve hayatlarını şekillendiren politikaları şekillendirmeye ahlaksal açıdan yetkili değillerse, dış kaynaklı cebir hareketleri suç değildir; ayrıca onların nefsi müdafaa aracılığıyla direniş göstermeye mecbur edildikleri de söylenemez. Savaşla ilgili en önemli yargılarımızın temelinde birey hakları (yaşamak ve özgürlük) vardır. Bu hakların nasıl oluşturulduğunu burada açıklamamıza gerek yok. Onların insan olmanın manasıyla ilgili anlayışımızın ürünü olduklarını söylemek şu an için yeterli olacaktır. Bunlar doğal haklar değilse, o zaman icat etmişiz demektir; fakat ister doğal isterse yapay olsun, bu haklar ahlak dünyamızın somut özellikleridir. Devletlerin hakları bunların kolektif biçimidir. Kolektifleştirme süreci, oldukça karmaşık bir süreçtir. Bu sürecin akışı sırasında hiç şüphesiz bireyselliğin gücünde birtakım kayıplar olacaktır; ama yine de XVII. yüzyıldan beri bireysellik, genellikle "toplum sözleşmesi" kuramı bağlamında anlaşılmıştır. Bundan ötürü kolektifleştirme süreci, ahlaki bir süreçtir; bu süreç, toprak bütünlüğü ve egemenlikle ilgili bazı iddiaları haklı kılarken kimi iddiaları da geçersizleştirir.

Devletlerin hakları, onlara tabi olan bireylerin rıza göstermesine bağlıdır; fakat bu, özel bir rıza türüdür. Devlet hakları,

[4] John Westlake, *Collected Papers*, ed. L. Oppenheim, (Cambridge, İngiltere, 1914), s. 78.

insanların haklarının egemen devlete aktarılmasıyla ya da bireyler arasında hakların değiş tokuşuyla meydana gelmez. Gerçekte olan biteni betimlemek zordur. Uzun bir dönem içinde yaşanan çeşitli ortak deneyimleriyle birlikte gerçekleştirilen türlü etkinlikler, ortak bir hayat şekillendirir. "Sözleşme," bağ kurma ile karşılıklı ilişkiler geliştirme süreci için yapılan bir benzetmedir. Devlet ise bu sürecin gelişmeye devam eden karakterini dış tecavüzlerden korumayı taahhüt eder. Bu koruma, yalnızca bireylerin hayatları ve özgürlüklerini kapsamaz, ayrıca bireylerin ortak hayatları ile müşterek özgürlüklerinin yanı sıra meydana getirdikleri bağımsız toplumu da kapsamaktadır, bu amaç uğruna hareket edilirken zaman zaman bazı bireyler de feda edilmektedir. Belirli bir devletin ahlaki duruşu, onun koruduğu hayatın gerçekliğine, bu korumanın gerektirdiği fedakârlıkların gönüllü bir şekilde kabul edilmesine ve buna değdiğinin düşünülmesine bağlıdır. Eğer ortak bir yaşam yoksa ya da devlet bu mevcut ortak yaşamı korumuyorsa, o devleti savunmanın ahlaki bir gerekçesi olamaz. Fakat birçok devlet, vatandaşlarının meydana getirdiği toplumu, en azından bir dereceye kadar korumaktadır: İşte bu yüzden onların verdikleri savunma amaçlı savaşların haklı olduğunu düşünürüz. Eğer hakiki bir "sözleşme" söz konusuysa, bireylerin hayatı ile özgürlüğünün korunduğu şekilde toprak bütünlüğünün ve egemenliğin de korunabileceğini söylemek anlamlı olacaktır.[5]

Bir halkın ülkesini, tıpkı insanların evlerini savunduğu gibi savunabileceği de söylenebilir; çünkü evler özel mülkse, devlet de kolektif bir mülktür. Yani toprak bütünlüğü hakkı, bi-

[5] Toprak bütünlüğü ve egemenliği korumak ne zaman haklı bir eylemdir sorusu, vatandaşların bu savunmaya ne zaman katılması zorunludur sorusuna yakından bağlıdır. Bu ikinci soruyu *Obligations: Essays on Disobedience, War, and Citizenship* (Cambridge, Mass., 1970) adlı kitabımda uzun uzadıya ele aldım. Özellikle kitabın "Devlet için Ölme Yükümlülüğü" ile "Siyasi Yabancılaşma ve Zorunlu Askerlik" kısımlarına bakınız. Fakat ne o kitapta ne de elinizdeki kitapta ulusal azınlıklar meselesine ayrıntılarıyla girdim. Bu insanlar, ulusu oluşturan sözleşmeye bütünüyle katılmaz (ya da hiç katılmazlar). Bu insanlara yanlış davranılması askerî müdahale yapılmasını haklı çıkartabilir (*bkz.* 6. bölüm). Bununla birlikte böyle bir tavır yoksa, ulus devletin sınırları içinde ulusal azınlıkların bulunması, saldırganlık ile nefsi müdafaa tezini etkilemez.

reyin mülk edinme hakkından türetilebilir. Fakat bana kalırsa, ulusun bekası ve siyasal bağımsızlığının gereklerine mantıklı bir şekilde bağlanmadığı sürece, geniş topraklara sahip olmak sorunludur. Ulusun bekası ve siyasal bağımsızlığının kendi başlarına yarattığı toprak bütünlüğü haklarının ise, katı bir anlamda mülk edinme hakkıyla çok da ilgisi yok gibidir. Aynısı muhtemelen yerel toplumlardaki daha küçük boyutlu mülkler için de geçerlidir. Örneğin kişinin yaşadığı ev kendi mülkü olmasa bile bu ev üzerinde belirli hakları vardır, çünkü tecavüzlerden sakınabildiği güvenli bir fiziksel alan var olmaksızın ne hayatı ne de özgürlüğü emin ellerdedir. Benzer olarak, bir ulusun ya da halkın işgal edilmeme hakkı, fertlerinin bu toprak parçası üzerinde meydana getirdiği ortak yaşamdan türemektedir. Bu yaşamın bir yerde kurulması gerekirdi. Bu ulusun ya da halkın sahip olduğu veya olmadığı yetkiler bu konuda pek de belirleyici değildir. Bu yüzden de, tartışmalı bölgeyle ilgili bir örneğe bakarsak, bu meseleler daha da netleşir.

Alsace-Lorraine Olayı

1870 yılında hem Fransa hem de yeni kurulan Almanya, bu iki eyalet üzerinde hak iddia ettiler. İki tarafın iddiası da, her zamanki gibi sağlam temellere dayanıyordu. Almanlar atalarının burada yaşadığını (XIV. Louis fethetmeden önce bu topraklar Kutsal Roma İmparatorluğunun parçasıydı) belirterek kültürel ve dilsel akrabalığı öne çıkarıyordu; Fransızlar ise bu toprakları iki yüzyıldır ellerinde tuttuklarını ve buraya etkin bir şekilde yönettiklerini söylüyorlardı.[6] Böyle bir durumda kimin hak sahibi olduğuna nasıl karar verilebilir? Bana kalırsa, ilk mesele yasal yetkilerle değil, siyasal sadakatle ilgilidir. Bu bölgenin sakinleri ne istemektedir? Toprak da sahiplerinin arzusuna uyacaktır. Kimin egemenliğinin meşru olduğuna (bu yüzden de kimin askerî varlığının saldırganlık sayılacağına) karar vermek, tartışma konusu olan bölgede yaşayan insanların hakkıdır. Üstelik bu karar sadece toprak sahiplerine ait değildir: kurdukları ortak yaşamdan ötürü, aynı zamanda mülk-

[6] *Bkz.* Ruth Putnam, *Alsace and Lorraine from Caesar to Kaiser: 58 B.C.-1871 A.D.* (New York, 1915).

süzlere, kasaba sakinlerine ve fabrika işçilerine de aittir. Bu insanların büyük çoğunluğu Fransa'ya sadıktı ve meselenin bu şekilde çözülmesi gerekirdi. Tüm Alsace-Lorraine sakinlerinin Prusya kralının kiracısı olduğunu bile hayal etsek, kralın kendi topraklarını ele geçirmesi yine de bu halkın toprak bütünlüğünün ihlal edilmesi sayılırdı, hatta sadakatleri yüzünden bu durumda Fransa'nın da toprak bütünlüğü çiğnenmiş olurdu. Çünkü kiracı-ev sahibi ilişkisi sadece kiranın nereye gideceğini belirler; vergilerinin ve askerlerinin kime gideceğine halkın kendisi karar vermelidir.

Fakat mesele bu şekilde çözülmedi. Fransa-Prusya Savaşının ardından iki eyalet (aslında Alsace'ın bütünü ve Lorraine'in bir kısmı) Almanya tarafından ilhak edildi, Fransızlar da 1871 yılında yapılan barış antlaşmasıyla Almanların haklarını tanıdılar. Bunu izleyen yıllarda, acaba Fransa'nın kaybedilen toprakları geri almak için saldırması hakkı mıdır diye sık sık soruldu. Buradaki meselelerden biri, yapılan barış antlaşmasının, çoğu barış antlaşmasında olduğu gibi, baskı altında imzalanmış oluşuyla ilgili ahlaki duruştur, fakat bu konuya odaklanmam gerekmiyor. Daha önemli olan mesele, hakların zamanla kaybolmamasıyla ilgilidir. Bu noktada uygun bir tez İngiliz felsefeci Henry Sidgwick tarafından 1891 yılında ortaya konmuştur. Sidgwick Fransızlara sempati besliyor ve barışı da "düşmanlığın geçici olarak ertelenmesi, haksızlık yapılan devletin her zaman sona erdirebileceği bir durum" olarak görüyordu. Fakat önemli bir şarttan da bahsetmiştir:[7]

> Yenilmiş tarafın haklarını geçici olarak teslim etmesinden ötürü yeni bir siyasi düzenin kurulduğunu anlamalıyız. Başlangıç itibarıyla bu düzenin ahlaki bir temeli yoksa bile el değiştiren bölgenin sakinlerinin duygularının değişmesiyle zaman içinde böyle bir temel edinebilir; çünkü zamanın, alışkanlığın, ılımlı bir hükümetin etkisiyle ve belki en vatansever duygulara sahip insanların gönüllü olarak sürgüne gitmesiyle birlikte halkın çoğunluğu anavatanla tekrar birleşmeyi arzu etmeyi bırakabilir. Bu değişim gerçekleşirse, haksız el değiştirmenin ahlaki etkisinin silindiğini

[7] Henry Sidgwick, *The Elements of Politics* (Londra, 1891), s. 268, 287.

> kabul etmek gerekir; böylece el değiştirmiş bölgeyi tekrar kazanmak için yapılacak herhangi bir teşebbüs, saldırganlık sayılacaktır.

Yasal yetkiler sonsuza kadar sürebilir, dönem dönem gözden geçirilebilir, hatta ortaçağın hanedan siyasetinde olduğu gibi yeniden değerlendirilebilir. Fakat ahlaki haklar, ortak yaşamdaki değişikliklere bağlıdır.

O halde toprak bütünlüğü mülk edinme hakkından türemez; bambaşka bir şeydir. Belki bu ikisi, toprağın kamulaştırıldığı ve sahibinin halk olduğu söylenen sosyalist devletlerde bir araya gelmektedir. Ülkeleri saldırıya uğrarsa, sadece anavatanları değil, aynı zamanda kolektif mülkleri de tehlikeye girer; gerçi ilk tehlikenin ikincisinden daha derin hissedileceğinden şüpheliyim. Kamulaştırma ikincil bir süreçtir; önce bir ulusun var olduğu kabul edilir. Toprak bütünlüğü de ulusal var oluşun bir işlevidir, kamulaştırmanın değil (en fazla özel mülkün işlevi olduğu kadar). Bir toprağın bütünlüğünü sağlayan, insanların bir araya gelmesidir. Ancak o zaman, aşıldığında saldırganlık diyebileceğimiz bir sınır çizilebilir. Toprağın başkasına ait olması, eğer mülkiyet, yerleşim ve ortak kullanım kavramlarını ifade etmiyorsa bir şey değiştirmez.

Bu tez, güç yoluyla bir yere yerleşme ve sömürgeleştirmenin doğurduğu büyük zorluklar için bir düşünme şekli ortaya koyar. Doğulu ya da kuzeyli fatihlerin başını çektiği barbar kabileler Roma İmparatorluğunun sınırlarını geçtiğinde yerleşmek için toprak istediler, aksi takdirde savaşmakla tehdit ettiler. Bu bir saldırganlık eylemi miydi? Roma İmparatorluğunun karakterini düşünürsek, bu soru aptalca gelebilir, fakat o zamandan bu yana birçok kez sorulmuştur, çoğunlukla da imparatorluk tarafından. Gerçekte toprak boş ve yerleşime açıksa, saldırganlık olmadığı söylenmelidir. Fakat aslında toprak boş değil de, Thomas Hobbes'un *Leviathan*'da dediği gibi "yeterince yerleşilmemiş" ise ne olacak? Hobbes, bu tür bir durumda müstakbel yerleşimcilerin "orada buldukları insanları yok etmemeleri, daha sıkışık yerleşmelerini sağlamaları gerektiğini" söyler.[8] Asıl

[8] *Leviathan*, 30. Bölüm.

yerleşimcilerin hayatları tehdit edilmediği sürece, bu önlem saldırganlık değildir. Çünkü bölgeye gelen yerleşimciler kendi hayatlarını korumak için zorunlu oldukları şeyi yaparlar, ayrıca "ihtiyaç fazlası şeyler için yerleşimciye karşı çıkan kişi, ardından gelecek savaştan sorumludur."[9] Hobbes'a göre, saldırganlık suçu işleyenler yerleşimciler değil, onlara yer açmayan yerlilerdir. Burada ciddi sorunlar olduğu açıktır. Fakat Hobbes'un mülkiyet olarak toprak bütünlüğüne dair tüm kaygıları bir yana bırakıp bunun yerine yaşam hakkına odaklanmakta haklı olduğunu söylemek isterdim. Bununla birlikte, tehlikede olan şeyin sadece bireyler olmadığını, kurdukları ortak yaşamın da tehlikede olduğunu eklemeliyiz. Bu ortak yaşamın uğruna, insanların yaşadığı toprakları belirleyen sınırlara, bu sınırları savunan devlete belirli bir değer veririz.

Zaman içinde herhangi bir anda var olan sınırlar muhtemelen keyfi belirlenmiştir, kötü bir şekilde çizilmiştir ve eski savaşların ürünüdürler. Haritaları yapanlar muhtemelen cahildi, sarhoştu ya da dürüst değillerdi. Ama yine de bu çizgiler, içlerinde yaşanabilir bir dünya kurmuşlardır. Bu dünya içinde insanlar saldırılara karşı güvendedir (öyle varsayalım); bu çizgiler aşıldığında, o güvenlik de ortadan kalkar. Her sınır anlaşmazlığının savaş sebebi olduğunu söylemiyorum. Bazen ulusların ihtiyaçlarına göre, elden geldiğince düzenleme yapılması kabul edilmeli, bölgeler yeniden şekillendirilmelidir. Sınırlar iyiyse, komşular da iyidir. Fakat istila tehdidi söz konusuysa ya da gerçekten işgale başlanmışsa, kötü bir sınırı bile savunmak gerekebilir, çünkü zaten başka sınır yoktur. 1939'da Finlandiya'yı yönetenlerin aklında bu düşüncenin olduğunu görüyoruz: bir yerde sonunun geleceğinden emin olsalar Rusya'nın taleplerini kabul edebilirlerdi. Fakat suçlu eve girdikten sonra eşiğin bu yanı daha güvenli olmadığı gibi, sınırın da bu yanı daha emin değildir. O halde sınırlara büyük önem vermek sadece sağduyu yüzündendir. Dünyadaki hakların, yalnızca eğer aynı zamanda bir boyuta da sahiplerse, değerleri vardır.

---

[9] *Leviathan*, 15. Bölüm.

Legalist Paradigma

Devletler aşağı yukarı bireyler gibi haklara sahipse, o zaman bireylerin kurduğu bir toplum gibi, devletlerden oluşan bir toplumu hayal etmek mümkündür. Uluslararası düzen ile yerel toplumda vatandaşlığa dayalı düzenin karşılaştırılması, saldırganlık kuramı için önemlidir. Zaten şimdiye kadar bu karşılaştırmayı düzenli olarak yaptım. Her saldırganlık göndermesi, silahlı soygun ya da cinayetin uluslararası toplumdaki eşdeğeridir, her ev ile ülke ya da kişisel özgürlük ile siyasi bağımsızlık karşılaştırması, *yerel toplumla kıyaslama*[10] denen şeye dayanır. Saldırganlıkla ilgili başlıca algılarımız ve hükümlerimiz, kıyaslamanın kullanıldığı mantık yürütmesinin ürünleridir. Hukukçuların sıklıkla yaptığı gibi, kıyaslama açıkça ortaya konduğunda, devletler dünyası siyasi toplum şekline bürünürken, bu toplumun karakteri de suç ve ceza, nefsi müdafaa, yasaların uygulanması vesaire gibi kavramlarla anlaşılabilir.

Bu kavramların, uluslararası toplumun bugünkü halinin mükemmellikten uzak olduğu gerçeğiyle uygunluk gösterdiğini vurgulamalıyım. Uluslararası toplum, haklar temeli üzerine kurulmuş kusurlu bir binaya benzetilebilir; devlette olduğu gibi üstyapı siyasi çatışmalar, işbirliği ve ticari değiş tokuşla kurulmuştur; ama binanın bütünü sallanmaktadır, dengesizdir, çünkü yetki boşluğu vardır. İnsanların barış içinde yaşadığı (bazen), kendi varoluşlarının şartlarını belirledikleri, komşularıyla görüşüp pazarlık ettikleri yerel bir toplum gibidir. Her çatışmanın bütün yapıyı çökertecek bir tehdit oluşturması bakımından ise yerel toplumlara benzemez. Saldırganlık bu yapıya doğrudan meydan okur ve yerel toplumda işlenen suçlardan daha tehlikelidir, çünkü bu yapıda polis yoktur. Fakat bunun anlamı, uluslararası toplumun "vatandaşlar"ının birbirlerine güvenmek zorunda olmasıdır. Polisin sahip olduğu güçler, toplumun tüm fertlerine dağıtılmıştır. Bu üyeler saldır-

[10] Bu benzetmenin bir eleştirisi için *bkz.* Hedley Bull'un iki denemesi, "Society and Anarchy in International Relations" ve "The Grotian Conception of International Society," *Diplomatic Investigations*, 2. ve 3. bölümler.

gan hareketlerde bulunuyor veya saldırganlığı sona erdirmiyorlarsa, bu gücü yerinde kullanmış olmazlar. O zaman bu durum, katilin bir iki kişiyi öldürdükten sonra polis tarafından durdurulup sonra da salıverilmesine benzer. Üye devletlerin hakları korunmalıdır, çünkü bu haklar sayesinde bir toplum kurulabilmiştir. Bu haklar korunamıyorsa (en azından zaman zaman), uluslararası toplum çökerek savaş haline girer ya da evrensel bir tiranlığa dönüşür.

Bu tablonun ardından iki varsayım gelir. İlkinden zaten bahsettim; saldırganlık başladıktan sonra askeri direniş gösterilmesini öngörür. Direniş önemlidir, çünkü haklardan vazgeçilmemiş ve müstakbel saldırganlar caydırılmış olur. Saldırganlık kuramı, haklı savaş doktrininin yeniden ifade edilmesidir: savaşmanın ne zaman suç sayılacağını, ne zaman savaşa izin verileceğini hatta ahlaken gerekli sayılacağını açıklar.[11] Saldırganlığa maruz kalan kurban, nefsi müdafaa için savaşırken sadece kendisini savunmuyordur, çünkü saldırganlık bütün olarak topluma karşı işlenmiş bir suçtur. Sadece kendi adına değil aynı zamanda toplum adına da savaşır. Diğer devletlerin kurbanın direnişine katılması haklı bir harekettir; bunların savaşının karakteri, kurbanın savaşınınkiyle aynıdır, yani sadece saldırıyı püskürtmeye değil aynı zamanda saldırgan tarafı cezalandırmaya yetkileri de vardır. Direniş aynı zamanda hukukun uygulanması demektir. Bundan ötürü ikinci varsayım şudur: Savaş çıktığında, kendisine karşı yasaların uygulanabileceği ve uygulanması gereken bir devlet her zaman vardır. Devletlerden biri savaşın sorumlusu olmalıdır, çünkü biri, devletler toplumunun barışını bozmaya karar vermiştir. Ortaçağ ilahiyatçılarının dediği gibi, iki tarafın da haklı olduğu bir savaş yoktur.[12]

---

[11] Saldırganlığa karşı pasif direniş teziyle ilgili bir şey söylememe gerek yok. Bu teze göre savaşmak ne istenir ne de gereklidir. Geleneksel görüşün gelişmesinde bu tezin fazla katkısı olmamıştır. Aslında konvansiyona karşı büyük bir meydan okumadır: savaşılmadan saldırganlığa direnmek mümkünse, en azından bazen başarılı olunuyorsa, saldırganlık sanıldığından daha hafif bir suç olabilir. Bu olasılık ve bunun ahlaki açılımlarını kitabın Sonsöz kısmında ele alacağım.

[12] *Bkz.* Vitoria, *On the Law of War*, s. 177

Bununla birlikte, iki tarafın da haksız olduğu savaşlar vardır, çünkü haklılık fikri karşı karşıya gelen iki tarafa da uymaz veya iki taraf da saldırgandır, üstünde haklarının bulunmadığı toprakları veya gücü ele geçirmek adına savaşırlar. Aristokrat savaşçıların gönüllü çarpışmalarından bahsederken ilk duruma değinmiştim. Buna insanlık tarihinde o kadar seyrek rastlanır ki hakkında bir şey söylemeye gerek yoktur. İkinci durum, Marksistlerin "emperyalist" dediği türde savaşlardır. Bu savaşlarda istilacılarla kurbanlar değil, istilacılarla istilacılar karşı karşıya gelir. Taraflar birbirine üstünlük sağlamaya çalışır ya da üçüncü bir taraf üzerinde hâkimiyet kurmak için ikisi rekabet ederler. Bu yüzden Lenin, XX. yüzyılın başında Avrupa'da "zengin" uluslarla "fakir" uluslararasındaki mücadeleyi şöyle betimler: "Diyelim ki 100 kölesi olan bir köle sahibi, 200 kölesi olan bir köle sahibine karşı savaşıyor, amaç da kölelerin 'adilane' şekilde paylaşılması. Açıktır ki bu durumda 'savunma' savaşı teriminin kullanılması bütünüyle aldatmacadır."[13] Vurgulamak gerekir ki, haklı olmak ile haksız olmak ayrımını yapabildiğimiz takdirde bu aldatmacayı fark edebiliriz: Emperyalist savaş kuramının varlığı, saldırganlık kuramına dayanır. Tüm savaşların istila eylemi veya teşebbüsü olduğu öne sürülürse ya da ellerinden gelse tüm devletlerin her zaman istilalara kalkışacağı söylenirse, o zaman haklılık tezi daha işin başında yenilgiye uğrar, ahlaki hükümlerimizle de kuruntu diye dalga geçilir. Edmund Wilson'ın Amerikan İç Savaşı üzerine yazdığı kitaptan yaptığım alıntıya bakalım:[14]

> Bence tarihçilerin biyolojik ve zoolojik olaylara nadiren ilgi göstermesi kendi paylarına bir eksikliktir. Deniz dibindeki yaşamı gösteren bir filmde, deniz tavşanı denen ilkel bir canlı, vücudunun ucundaki delikten küçük organizmaları yutarken görülüyor; kendinden biraz daha küçük bir deniz tavşanıyla karşılaştığında onu da mideye indiriyor. Kural olarak insanoğlunun savaşlarını, deniz tavşanının oburluğuyla aynı içgüdüler harekete geçirmektedir.

---

[13] Lenin, *Socialism and War* (Londra, 1940), s. 10-11.

[14] Edmund Wilson, *Patriotic Gore* (New York, 1966), s. xi.

Şüphesiz bu görüntüye uyan savaşlar vardır, gerçi Amerikan İç Savaşını anlatırken pek de kullanışlı olabilecek bir görüntü değildir. Uluslararası toplumun sıradan olayları da bu görüntüyle açıklanamaz. Tüm devletler komşularını yutan deniz tavşanı devletleri değildir. Ellerinden geldiğince barışçıl bir ortamda haklarının tadını çıkarmak isteyen, bu arzuyu temsil eden siyasal önderleri seçen insan grupları her zaman vardır. Devletlerin en derin amacı ilhak etmek değil kendini savunmaktır; en azından birçok devletin bu amaca hizmet ettiği söylenebilir. Topraklarına saldırıldığında ya da egemenliklerine meydan okunduğunda, doğal bir avcı yerine bir saldırgan aramak daha anlamlıdır. Bu yüzden zoolojik bir açıklama yerine saldırganlık kuramına ihtiyacımız olur.

Saldırganlık kuramı öncelikle yerel toplumla kıyaslamanın nezaretinde şekillenir. Kuramın bu birincil biçimine legalist paradigma diyeceğim, çünkü tutarlı bir şekilde hukuk ile toplum düzeni sözleşmelerini yansıtır. illaki hukukçuların tezlerini aksettirmez, gerçi hem hukuki hem de ahlaki tartışmaların başlangıç noktası burasıdır.[15] Daha sonra, belirli savaşların haklılığına ya da haksızlığına dair hükümlerimizin bütünüyle bu paradigma tarafından belirlenmediğini anlatacağım. Uluslararası toplumun karmaşık gerçekleri, bizi revizyoncu bir bakış açısına iter ve bunlar önemli revizyonlardır. Fakat öncelikle paradigmanın revize edilmemiş haline bakmalıyız; bu hali, savaşla ilgili ahlaki anlayışımız için esas noktamız, modelimiz ve altyapımızdır. Bireyler ile hakların, suç ve cezanın tanıdık dünyasıyla işe başlarız. Sonra da saldırganlık kuramı altı önermeyle özetlenebilir.

1. *Bağımsız devletlerden oluşan uluslararası bir toplum vardır*. Bu toplumun üyeleri şahıslar değil devletlerdir. Evrensel bir devletin yokluğunda, insanlar sadece kendi hükümet-

[15] Birleşmiş Milletler'in son zamanlarda benimsediği saldırganlık tanımının paradigmaya uyduğunu belirtmeliyim: *bkz. Report of the Special Committee on the Question of Defining Aggression* (1974), Genel Meclis Resmi Kayıtları, 29. celse, ek no. 19 (A/9619), s. 10-13. Bu tanım Yehuda Melzer, *Concepts of Just War* (Leyden, 1975) kitabında basılıp tahlil edilmiştir, s. 26.

leri tarafından korunur, bunların çıkarlarını yalnızca kendi hükümetleri temsil eder. Devletler yaşam ve özgürlük adına kurulmuşlarsa da, başka devletler tarafından bunlara yaşam ve özgürlük adına meydan okunamaz. Bu yüzden "müdahale etmeme" ilkesi mevcuttur; bu ilkeye daha sonra değineceğim. BM İnsan Hakları Sözleşmesinde olduğu gibi, şahısların hakları uluslararası toplum tarafından tanınabilir, fakat bu toplumun baskın değerlerine, yani müstakil siyasal toplumların yaşamları ve bağımsızlığına itiraz edilmeden bu haklar dayatılamaz.

2. *Bu uluslararası toplumun hukuku, üyelerinin haklarını, her şeyin ötesinde de toprak bütünlüğü ve siyasi egemenlik haklarını belirler.* Nihayetinde bu ikisi, insanların ortak bir yaşam kurma ve hayatlarını ancak kendi özgür seçimleriyle tehlikeye atma haklarına dayanır. Fakat ilgili hukuk sadece devletlere yöneliktir, bu hukukun ayrıntıları da devletlerin arasındaki görüşmeler ve karmaşık tartışma süreçleriyle belirlenir. Bu süreç sürekli işlediği için uluslararası toplumun doğal bir şekli yoktur; buradaki haklar da nihai ya da kesin olarak belirlenemez. Bununla birlikte, her an bir halkın toprağı diğer halkların topraklarından ayırt edilebilir, egemenliğinin menzili ve sınırları hakkında bir şeyler söylenebilir.

3. *Bir devletin, başka bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi egemenliğine karşı güç kullanması ya da güç kullanmakla tehdit etmesi saldırganlık sayılır, suç eylemi kapsamına girer.* Yerel toplumdaki suçlarda olduğu gibi, burada da istila ile fiziksel saldırının, yani sınırların aşılmasının gerçek veya yakın olmasına odaklanılıyor. Yoksa sadece böyle bir korku varsa, saldırganlığa direniş göstermek kavramının belirli bir anlamı olmaz. Bu gereklilik aşikâr ve acil olmadığı sürece, bir devletin zorla savaşa itildiği söylenemez.

4. *Saldırganlık iki tür şiddet tepkisini haklı çıkartır: Kurbanın nefsi müdafaa savaşı ve kurban ile uluslararası toplumun diğer üyelerinin hukuku yürürlüğe koyma savaşı.* Herhangi biri kurbanın yardımına gelebilir, saldırgana karşı gereken gücü kullanabilir, hatta suçlunun "vatandaşlar tarafından engellenmesi"nin uluslararası eşdeğerini gerçekleştirebilir. Yerel toplumda olduğu gibi, olayı izleyenlerin yükümlü-

lüklerini belirlemek kolay değildir, fakat bu kuramın eğilimi tarafsızlık hakkını askıya almak ve hukuku yürürlüğe koyma işine geniş katılım sağlamak yönündedir. Kore Savaşında bu katılımın yetkisini Birleşmiş Milletler veriyordu, fakat böylesi durumlarda bile savaşa katılma kararı tek taraflı alınır. Bu kararla, sokakta saldırıya uğrayan bir kadına ya da erkeğe yardıma koşan vatandaşın kararı arasında benzerlik kurabiliriz.

5. *Savaşı sadece saldırganlık haklı kılar.* Bu kuramın ana amacı, savaş çıkarma fırsatlarını kısıtlamaktır. Vitoria şöyle yazar: "savaş başlatmanın haklı olabilecek tek sebebi vardır, yani haksızlığa uğramış olmak gerekir."[16] Ortada gerçekten bir haksızlık olması ve bu haksızlığa gerçekten uğramak (ya da böyle bir şeyin gerçekleşmesinin çok yakın olması) lazımdır. Uluslararası toplumda güç kullanımını başka hiçbir şey haklı çıkarmaz; her şey bir yana dinsel ya da siyasal farklılık savaş sebebi olamaz. Devletler dünyasında yerel toplumda var olan sapkınlıklara ya da adaletsizliklere karşı harekete geçilmez: Burada bir kez daha "müdahale etmeme" ilkesiyle karşılaşıyoruz.

6. *Saldırgan devlet askerî olarak püskürtüldükten sonra ayrıca cezalandırılabilir de.* Haklı bir savaşı, cezalandırma eylemi olarak görmenin geçmişi uzundur, gerçi geleneksel veya uluslararası pozitif hukukta verilecek cezanın ne usulleri ne de biçimleri katı bir şekilde belirtilmiştir. Bu cezalandırmanın amacı da bütünüyle açık değildir: aynı karşılığı vermek mi, diğer devletleri caydırmak mı, yoksa bu devleti sınırlamak veya yeniden yapılandırmak mı? Bunların hepsi literatürde büyük yer tutar, ama caydırıcılık ve kısıtlamanın en çok kabul edilen gerekçeler olduğu da söylenebilir. İnsanlar savaşa karşı savaşmaktan bahsederken, akıllarında olan şey genelde budur. Yerel toplumda geçerli olan ilke şiddeti önlemek için suçu cezalandırmaktır; bunun uluslararası toplumdaki benzeriyse savaşı önlemek için saldırganlığı cezalandırmak olabilir. Bütün olarak devletin mi yoksa sadece belirli kişilerin mi cezalandırılacağı daha zor bir meseledir. Bunun sebeplerine daha sonra değineceğim. Fakat bu

[16] Vitoria, *On the Law of War*, s. 170.

paradigmanın içerimi nettir: devletler uluslararası toplumun fertleriyse ve haklara sahiplerse, aynı zamanda (bir şekilde) cezalandırmaya da tabi olmaları gerekir.

Bertaraf Edilemez Kategoriler

Bu önermeler, savaş çıktığında verdiğimiz yargıları şekillendirir; güçlü, tutarlı ve hesaplı bir kuram meydana getirirler, ayrıca uzun süre boyunca ahlaki bilincimizde baskın bir konuma sahip olmuşlardır. Bunların tarihinin izini sürmek niyetinde değilim, fakat hukukçuların savaş başlatmanın egemen devletlerin doğal ayrıcalığı olduğunu, hukuki ya da ahlaki yargılamaya tabi olmadığını şaşmaz biçimde iddia ettikleri zamanlar olan XVIII ve XIX. yüzyıllarda bile baskın konumda bulunduklarının altını çizmeye değer. Devletler "devletin bekası" adına savaşa giriyor ve bu ilkenin ayrıcalıklı bir niteliği olduğu söyleniyordu; öyle ki bütün tartışmayı sonlandırmak için, bırakın açıklamayı bu ilkeyi zikretmek bile yeterliydi. O zamanın (kabaca Vattel'in çağından Oppenheim'a dek geçen dönemde) hukuk literatüründeki ortak kanı, devletlerin, Hobbesvari bireyler gibi savaşmaya hakları olduğuydu.[17] Yerel toplum ile uluslararası toplum arasında değil, doğa durumu (*status naturalis*) ile uluslararası anarşi arasında benzetme yapılıyordu. Fakat bu görüş asla halkın zihnine yerleşmedi. Saldırganlık kuramının önemli tarihçilerinden biri şöyle yazar: "Savaşmak fikriyle savaş başlatmak, hem sıradan bir insan hem de halk için hep ahlaki bir öneme sahip olmuştur; haklı bir savaşsa onaylanmasını, haksız bir savaşsa lanetlenip cezalandırılmasını talep ederlerdi."[18] Sıradan insanların buna atfettiği önem, betimlediğim şeyin aynısıdır: Otto von Bismarck'ın bir zamanlar şikâyet ettiği gibi, onlar savaşın korkunç deneyimini gündelik hayatın tanıdık zeminine sürüklerler. Bismarck şöyle yazar: "Halkın kanaati, siyasi ilişkiler ve olayları, medeni hukuk ile şahısların ilişkileri ışığında değerlendirmeye fazlasıyla

[17] *Bkz.* L. Oppenheim, *International Law*, II. cilt, *War and Neutrality* (Londra, 1906), s. 55 vd.

[18] C. A. Pompe, *Aggressive War*, s. 152.

eğilimlidir... Bu durum, siyasi meselelerden hiç anlamadıklarını gösterir."[19]

Bana kalırsa siyasi meseleleri derinden anladıklarını gösterir, gerçi siyaset uygulamaları konusunda her zaman bilgili, sofistike bir anlayışa sahip değillerdir. Halkın kanaati, savaşın somut gerçekliğine, ölmenin, öldürmenin ahlaki anlamına odaklanır. Sıradan insanların kaçamayacağı sorularla ilgilenir: bu savaşı desteklemeli miyiz? Bu savaşa katılmalı mıyız? Bismarck dışarıdan bakar; onun bakış açısı, bu soruları soran insanları *realpolitik*'in (güç siyaseti) yüce oyununda piyonlara çevirmektedir. Fakat nihayetinde bunlar tutarlı sorulardır ve dışardan bakış açısı savunulamaz. Savaşlarda gerçek piyonlar, yani insanlar yerine cansız nesneler kullanılmadığı sürece, savaş, ahlak hayatından tecrit edilemez. Bu noktada bizler, Bismarck'ın çağdaşlarından birinin çalışmaları üzerine kafa yormadan ve Alman şansölyesinin göz yumduğu savaşlardan biri hakkında düşünmeden gerekli bağlantılarla ilgili berrak bir görüşe sahip olamayız.

Karl Marx ve Fransa-Prusya Savaşı

Bismarck gibi Marx'ın da siyasi meselelerle ilgili farklı bir anlayışı vardı. Savaşı sadece siyasetin bir devamı olarak değil, aynı zamanda gerekli ve kaçınılmaz bir devamı olarak görüyordu, ayrıca belirli savaşları dünyanın tarihsel şeması bağlamında betimlemişti. Mevcut siyasi düzene bağlılığı yoktu, ayrıca kurulu devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasi egemenlik haklarını teslim etmiyordu. Bu "haklar"ın çiğnenmesi onun için ahlaki sorunlar doğurmuyordu; saldırganları cezalandırmak peşinde değildi; o saldırganlık kuramına aldırmaksızın, sadece proletarya devrimi davasını ileriye taşıyacak sonuçlara önem veriyordu. Marx, genel görüşleri uyarınca 1870'de Prusyalıların zafer kazanmasını ummuş olmalıdır; çünkü bu zafer Almanya'nın birleşmesine yol açacak, yeni İmparatorlukta (Reich) sosyalist örgütün işleyişini kolaylaştıracak ve Alman işçi sınıfının Fransız işçi sınıfı üzerinde hâkimiyet kurmasını sağlayacaktı:[20]

---

[19] C. A. Pompe, *a.g.e.*, s. 152.

[20] Franz Mehring, *Karl Marx*, çev. Edward Fitzgerald, (Ann Arbor, 1962), s. 438.

> Fransızlara kötek atmak gerek [diyordu Engels'e yazdığı bir mektupta]. Prusyalılar zafer kazanırsa, devlet gücünün merkezîleşmesi, işçi sınıfının merkezîleşmesine elverişli olur. Almanların üstünlüğü, Batı Avrupa işçi sınıfı hareketinin merkezini Fransa'dan Almanya'ya kaydıracaktır... Alman işçi sınıfı hem kuram hem de teşkilatlanma bakımından Fransız işçi sınıfından üstündür... bu aynı zamanda, bizim kuramımızın Proudhon'un kuramından üstün olduğu anlamına gelir, vesaire.

Fakat Marx bu görüşünü halkın içinde savunamazdı. Sadece bu görüşün yayınlanması onu Fransız yoldaşlarının önünde utandıracağı için değil, aynı zamanda ahlak hayatımızın doğrudan doğasına dokunan sebeplerden ötürü bunu yapamazdı. Alman işçi sınıfının en ileri üyeleri bile Alman birliği adına Fransız işçilerini öldürmek veya da sırf uluslararası sosyalizm saflarında kendi partilerinin (veya Marx'ın kuramının!) gücünü artırmak için hayatlarını tehlikeye atmak istemezlerdi. Marx'ın tezi, savaş kararının ya da Almanların girdiği savaşın en azından başlangıçta haklı bir savaş olduğu yargısının, kelimenin gerçek anlamıyla, *olası* bir açıklaması değildi. Bu yargıyı anlayacaksak, Enternasyonal Genel Konseyinin Britanyalı üyesinin o basit değerlendirmesiyle işe başlamamız gerekir: John Weston, "ilk önce Fransızlar saldırdı," demişti.[21]

Bismarck'ın bu işgalin gerçekleşmesi için alışıldık zalimliğiyle elinden geleni ardına koymadığını artık biliyoruz. Savaş öncesindeki diplomasi krizi onun tertibiydi. Bununla birlikte, yaptığı hiçbir şeyin Fransa'nın toprak bütünlüğünü veya siyasal egemenliğini tehdit ettiği söylenemez; yaptığı hiçbir şey Fransızları savaşmak zorunda bırakmamıştı. Sadece III. Napoléon ile maiyetinin kibri ve aptallığından faydalandı, Fransızlara hata yaptırmakta başarılı oldu; bu, beğenmediği halk kanaatine ödediği bir haraçtı. Bu yüzden John Weston'ın dediğini veya Avrupa barışını "boş yere" bozan kişinin III. Napoléon olduğunu 1870 Temmuzunda ilan eden Almanya Sosyal Demokrat İşçi Partisinin üyelerinin söylediklerini dü-

[21] *Minutes of the General Council of the First International: 1870-1871*: (Moskova, 1951), s. 57.

zeltmek asla gerekli olmamıştır. Parti üyeleri şunu demişti: "Alman ulusu ... saldırganlık kurbanıdır. Bu yüzden ... büyük bir pişmanlık duyarak, savunma savaşını gerekli bir kötülük olarak kabul etmek zorundayız."[22] Enternasyonalin Fransa-Prusya Savaşı için çıkardığı "İlk Söylev"i, Genel Konsey adına Marx kaleme almıştı ve bu söylevin görüşü de aynı yöndeydi: "Almanya için bu bir savunma savaşıdır" (gerçi Marx, "Almanya'yı kendini savunmaya kim mecbur bıraktı?" diye sorar ve Bismarck'ın siyasetinin gerçek karakteri hakkında ipucu verir).[23] Fransız işçiler savaşa karşı çıkmaya davet edilip Bonapartçıları iktidardan devirmeleri istenmişti; Alman işçilerin savaşa katılması söylenmişti, fakat savaşın "savunmaya sıkıca bağlı karakterini" gözetmeleri de belirtilmişti.

Yaklaşık altı hafta sonra, savunma savaşı sona ermiş; Almanya Sedan'da galip gelip Bonaparte tutsak düşmüş ve imparatorluk tahtından indirilmişti. Fakat savaş devam etti, çünkü Alman hükümetinin savaştaki ana hedefi direniş değil, yayılmaydı: Alsace-Lorraine'i ilhak etmek istiyorlardı. Enternasyonal'in "İkinci Söylevi"nde Marx, savaşın Sedan'dan sonraki gidişatını, bu iki eyaletin halkına ve Fransa'nın toprak bütünlüğüne yönelik saldırganlık eylemi olarak doğru bir şekilde betimledi. Ne Alman işçilerinin ne de yeni kurulan Fransız cumhuriyetinin yakın gelecekte bu saldırganlığı cezalandırabileceğine inanıyordu, fakat yine de bu saldırganlığın cezalandırılması gerektiğini söylemiştir: "Tarih bunun karşılığını verecektir; Fransa'dan alınan toprakların miktarına göre olmasa bile XIX. yüzyılın ikinci yarısında *fetih siyaseti*'ni canlandırma suçunun ağırlığına uygun bir karşılık olacaktır bu."[24] Burada çarpıcı olan şey, Marx'ın tarihi, proletarya devrimine hizmet etmek için değil, geleneksel ahlaka hizmet et-

---

[22] Roger Morgan, *The German Social-Democrats and the First International: 1864-1872* (Cambridge, İngiltere, 1965), s. 206.

[23] Marx ve Engels, "First Address of the General Council of the International Working Men's Association on the Franco-Prussian War," *Selected Works*, (Moskova, 1951), I, s. 443.

[24] Marx ve Engels, "Second Address...," *Selected Works* (Moskova, 1951), I, s. 449 (italikler Marx'ındır).

mek üzere göreve çağırmasıdır. Tilset'den sonra I. Napoléon'a karşı Prusyalıların verdiği mücadeleyi hatırlatır, böylece aklındaki karşılığın gelecekte Alman İmparatorluğuna yönelecek bir Fransız saldırısı olduğunu gösterir. Henry Sidgwick de Almanya'nın "fetih siyaseti"nin böyle bir savaşı haklı kıldığını düşünmektedir. Fakat Marx'ın tasarısı ne olursa olsun, bu tasarının saldırganlık kuramının belirlediği şartlarda işlediği açıktır. Savaşın gerçekleriyle yüzleşmek, sosyalist dış politikasının olası şeklini kamusal alanda betimlemek zorunda kaldığında, en üst anlamda yerel toplumla kıyaslamaya ve legalist paradigmaya başvurur. "İlk Söylev"de Marx, "şahısların ilişkileri kadar ulusların ilişkilerini belirleyen önceliklere de hükmetmesi gereken basit ahlak ve adalet yasalarını korumanın" sosyalistlerin görevi olduğunu ileri sürmüştür.[25]

Marksist doktrin bu mudur? Emin değilim. Bu ifadenin Marx'ın ahlaka dair felsefi görüşleriyle, mektuplarını dolduran uluslararası siyasete dair düşünceleriyle çok az ortak noktası vardır. Fakat Marx sadece bir filozof ve mektup yazarı değildi; aynı zamanda siyasi bir önder, bir kitle hareketinin sözcüsüydü. Bu rollerinde, savaşın önemiyle ilgili dünya-tarihsel görüşü, ondan beklenen belirli yargılar kadar önemli değildi. Yargılamaya giriştiğinde, saldırganlık kuramının kategorilerinden çok da uzak duramaz. Bunu yapmakla Marx kendisini, zaman zaman sözde bir alçakgönüllülükle dinleyicisinin "bilinç düzeyi" olarak adlandırdığı şeye uyduruyor değildi, aslında dinleyicilerinin ahlaki deneyimlerine doğrudan hitap ediyordu. Belki bazen yeni bir felsefe ya da din bu deneyimi yeniden şekillendirebilir, fakat Marksizmin etkisi bu değildir, en azından uluslararası savaş bağlamında böyle bir etkisi olmamıştır. Marx açıkça saldırganlık kuramını ciddiye almış, kendisini Bismarck'ın şikâyetçi olduğu, siyasal olayları yerel toplumdaki ahlakın ışığında yargılayan sıradan insanların ön saflarına yerleştirmiştir.

---

[25] Marx ve Engels, "First Address..."*Selected Works* (Moskova, 1951), I, s. 441.

Ödün Verme Tezi

1870 savaşı zorlu bir olaydır, çünkü Bonaparte'a meydan okuyan Fransız liberalleri ve sosyalistleri ile Alsace-Lorraine'in ilhakını lanetleyen Alman sosyal demokratlarını bir tarafa bırakırsak, iki taraf da pek cazip değildir. Buradaki ahlaki meseleler karışıktır, ayrıca bu mücadelede iki tarafın ardı ardına saldırganlığa maruz kaldığı değil, iki tarafın da saldırgan olduğu bir savaştan söz etmek mümkündür. Fakat böyle meseleler hep bu kadar karışık değildir; tarih, saldırganlıkla ilgili bariz örnekler sağlar. Aslında savaşın tarihsel incelemesi böyle bir örnekle başlar (ben de o örnekle başlamıştım): Atinalıların Melos saldırısı. Fakat kolay örnekler kendilerine özgü sorunlar doğurur ya da daha doğrusu karakteristik bir sorun ortaya çıkarırlar. Çoğunlukla saldırganlık, güçlü devletin zayıf devlete saldırması biçimini alır (bu kadar kolay fark edilebilmesinin sebebi budur). Direniş göstermek sanki ihtiyatsızlık olur ve hiç umut yok gibidir. Birçok hayat sönecektir, hem de ne için? Fakat burada bile ahlaki tercihler geçerlidir. Direnişi haklı bulmakla kalmaz, kahramanca bir davranış olduğunu da söyleriz; açıkçası adaletin değerini kaybedilen hayat sayısıyla ölçmüyoruz. Yine de bu tür ölçümler daima bütünüyle alakasız olmaz: İnsanlarını düşünmeyen siyasi önderler tarafından yönetilmeyi kim ister? Bu yüzden adalet ve ihtiyat, rahatsız bir ilişkide yan yana dururlar. Haklılık tezinin ihtiyat kaygılarını içerdiği çeşitli biçimlerini daha sonra betimleyeceğim. Fakat şimdilik, legalist paradigmanın bu kaygıları tamamen dışlama eğiliminde olduğunu vurgulamak önemlidir.

Bütün olarak bu paradigma, çoğunlukla faydacı terimlerle savunulur: saldırgana direnmek ve gelecekteki saldırganlıkları caydırmak için gereklidir. Fakat uluslararası siyasetin koşullarında, alternatif bir faydacı tez hep mevcuttur. Bu, ödün verme tezidir. Bu tez, saldırgana teslim olmanın savaştan kaçmanın tek yolu olduğunu söyler. Yerel toplumda da bazen ödünler veririz. Örneğin onları reddetmenin ya da direnç göstermenin bedeli karşılayabileceğimizden büyük olduğu anlarda fidyeciler ve gaspçılarla pazarlık yapılır. Fakat bu tür durumlarda kendimizi kötü hissederiz, çünkü toplumun iyiliği

için caydırıcılık amacına hizmet edememekle kalmamış, daha da kötüsü zor kullanana ve adaletsizliğe teslim olmuşuzdur. Sırf para vermiş bile olsak kendimizi kötü hissederiz, oysa uluslararası toplumda, çok daha önemli değerleri teslim etmek istemediğimiz sürece ödün vermek pek de mümkün değildir. Yine de savaşın bedeli öyledir ki teslim olma tezi güçlü bir şekilde ortaya konabilir. Ahlaki kelime dağarcığımızda "ödün" kötü bir kelimedir, fakat ödün verme tezi ahlaksal açıdan kalın kafalılık değildir. Bu tez, direniş göstermenin lehine belirttiğim düşünceye en ciddi meydan okuyuştur, şimdi de ayrıntılarıyla incelemek istiyorum.

Çekoslovakya ve Münih İlkesi

1938 yılında verilen ödünü savunmak için bazen Sudet Bölgesi Almanlarının kendi kaderlerini tayin etme hakkı olduğu ileri sürülür. Fakat bu talep, Almanlara Çekoslovakya içinde bir tür özerklik verilerek veya Hitler'in Münih'te talep ettiği sınır değişikliğinden çok daha küçük bir ayarlamayla karşılanabilirdi. Aslında Hitler'in amacı bir hakkı korumanın çok ötesindeydi. Daladier ve Chamberlain bunu biliyordu ya da bilmeleri gerekiyordu, ama yine de Hitler'in isteklerine teslim oldular.[26] Adaleti sağlamak için değil savaştan korktukları için böyle davranmış olmalılar. 1939 yılında İngiliz Katolik yazar Gerald Vann tarafından yayımlanan, zekice yazılmış küçük bir kitapta bu korku, kuramsal olarak ifade edilmişti. Vann'ın tezi, haklı savaş kuramını ödün meselesine doğrudan uygulamaya çalışan, karşılaştığım tek çabadır, bu sebeple de yakından incelemem gerekiyor. "Münih ilkesi" diyebileceğimiz bir görüşü savunur:[27]

> Bir ulus, haksız saldırıya uğrayan ve anlaşmalarla bağlı olduğu başka bir ulusu savunmaya çağrılırsa, o zaman yü-

[26] O dönemdeki Churchill'in tezleri için *bkz. The Gathering Storm* (New York, 1961), 17. ve 18. bölümler; ayrıca Martin Gilbert ve Richard Gott, *The Appeasers* (Londra, 1963). Chamberlain'e daha sempatik bakan yakın zamanlı bilimsel bir derleme için *bkz.* Keith Robbins, *Münich: 1938* (Londra, 1968).

[27] Gerald Vann, *Morality and War* (Londra, 1939).

> kümlülüğünü yerine getirmek zorundadır... Bununla birlikte, saldırganlığın kurbanı olan tarafı hakkı olandan daha azına razı edip genel bir çarpışmanın büyük kötülüğünden uzak durmaya ikna etmek de hakkı, hatta görevi olabilir... Haklardan bu şekilde vazgeçilmesi, şiddet düzenine peşinen ve nihai olarak teslim olmak anlamına gelmez.

Buradaki "görev" sadece "barış için çabalamak"tır; bu, Hobbes'un ilk doğa kanunudur ve muhtemelen Katoliklerin listesinde de üst sıralarda yer almaktadır, gerçi Vann'ın "genel bir çarpışmanın büyük kötülüğü" ifadesi, bu görevin en üst sıraya gerçek yerinden daha yakın olduğunu gösteriyor. Legalist paradigmadaki gibi, haklı savaş doktrininde de saldırganlığın zafer kazanması daha büyük bir kötülüktür. Fakat görev kesinlikle ve elden geldiğince şiddetten kaçınmaktır; devlet yöneticilerinin kendi halklarına ve diğer halklara da borçlu olduğu bir görevdir bu, ayrıca bu görev yüzünden uluslararası anlaşmalarla sözleşmelerin belirlediği yükümlülükler çiğnenebilir. Fakat bu tezin sınırlayıcı bir maddesi olmalıdır, bu madde de 1938 Eylülünde hayata geçirebilirdi diye düşünüyorum. Bu maddeyi incelemeye değer, çünkü amacı ne zaman ödün verilip ne zaman verilmeyeceğini söylemektir.

Bir devlet düşünelim; hükümet sınırlarını ya da etki alanını genişletmek için sürekli olarak çaba harcıyor (Edmund Wilson'ın deniz tavşanı devleti gibi olmasa bile geleneksel "büyük güç" anlayışına yakın biçimde). Baskı altında kalan halkların direnme hakkı kesinlikle vardır; müttefik devletler ya da başkaları da bu direnişi desteklemelidir. Fakat kurbanın ya da ötekilerin ödün vermesi ahlaka illaki ters düşmez; Vann'ın tezi budur; hatta adaletin sağlanması pahasına barış aramak bir görev olabilir. Ödün vermek bir yerde şiddete teslim olmaktır, fakat konvansiyonel bir güç söz konusuysa, "şiddet düzeni"ne mutlak teslimiyeti gerektirmez veya gerektirmeyebilir. Mutlak teslimiyeti Vann'ın "peşinen ve nihai olarak" ifadesiyle kastettiği şeyle bir tutuyorum. "Sonsuza kadar" anlamında söylemiş olamaz, çünkü hükümetler düşer, devletler yıkılır, halk isyan eder; sonsuza kadar neler olup biteceğini bilemeyiz. "Şiddet düzeni" daha zor bir terimdir. Vann'ın, ödü-

nün bir noktadan sonra daha büyük bir fiziksel güce teslim olmak anlamına geleceği sınırı belirlediği söylenemez; ödün vermek hep bu anlama gelir. Ahlaki bir sınır olarak, bu ifade daha sıra dışı, daha korkutucu bir şeye işaret etmelidir: Devamlı şiddet kullanmaya, soykırım, terörizm ve köleleştirme siyaseti gütmeye adanmış insanların iş başında olduğu bir yönetimi belirtmelidir. O zaman ödün vermek, dünya üzerindeki şeytana direnmemek olur.

Münih anlaşması işte tam da böyle bir şeydi. Vann'ın tezini kavradığımız anda, bu tez kendini baltalamış olacaktır. Çünkü Nazizmin şiddet düzenini temsil ettiği su götürmez, o zaman bile gerçek karakteri yeterince biliniyordu. Ayrıca 1938 yılında Çekoslovakya'nın Nazizme teslim edildiği de su götürmez; çünkü topraklarından ve egemenliğinden artakalan savunulamazdı, en azından Çekler tarafından ve bu, o zaman biliniyordu. Fakat Vann'ın tezi başka örneklere uygulanabilir mi sorusunu hâlâ sorabiliriz. Polonya savaşını es geçeceğim, çünkü Polonyalılar da Nazi saldırganlığıyla karşı karşıya kalmışlardı, şüphesiz Çeklerin deneyimlerinden de ders çıkarmışlardı. Fakat Finlandiya'nın birkaç ay sonraki durumu farklıydı. "Münih ilkesi" bu ülkeye, Finlandiya'nın dostları ile birçok Fin tarafından dayatılıyordu. Görünen o ki Çeklerin yaşadıklarına rağmen, 1939 Sonbaharında Rusların şartlarını kabul etmenin "şiddet düzenine peşinen ve nihai teslimiyet" anlamına geleceğini anlamamışlardı.

Finlandiya

Stalin Rusyası geleneksel bir büyük güç değildi, fakat Finlandiya savaşının aylar öncesindeki tutumu, gelenekçi güç siyaseti tarzına sahipti. Finlandiya'nın zararına genişlemek istiyordu, fakat talepleri ılımlıydı, askerî güvenlik sorunlarıyla ilgiliydi ve bu taleplerin devrimci bir içerimi yoktu. Stalin, meselenin sadece Leningrad'ın savunmasıyla ilgili olduğunda ısrar ediyordu. O zamanlar Leningrad, Finlandiya sınırından topçu menzilinin dışında kalacak kadar uzak değildi (Finlandiya'nın saldırmasından değil, Finlandiya topraklarından yapılacak bir Alman saldırısından korkuyordu). "Leningrad'ı taşıyamayaca-

ğımız için sınırı taşımak zorundayız," demişti.[28] Ruslar, almak istedikleri toprakların karşılığında daha çok toprak önermişti (gerçi daha değersiz topraklardı) ve bu öneri de pazarlıklara en azından iki egemen devletin alışverişi havası katmıştı. Sovyet siyaseti hakkında kuruntulara kapılmayan Mareşal Mannerheim, görüşmelerin başlarında bu anlaşmanın kabul edilmesini şiddetle tavsiye etti. Leningrad'ın Finlandiya'ya yakın olması, Rusya'dan çok Finlandiya için tehlikeliydi. Stalin'in amacı sonuçta Finlandiya'yı ilhak etmek veya bu ülkeyi komünist bir devlete dönüştürmek olabilirdi, fakat o zamanlar ortada böyle bir görüntü yoktu. Çoğu Finlandiyalı, yeterince ciddi olsa da tehlikenin bu kadar büyük olduğunu düşünmüyordu. İleride oluşabilecek sıradan tecavüzler ve baskılardan korkuyorlardı. Bu yüzden Finlandiya olayı "Münih ilkesi" için uygun bir sınamadır. Finlandiya, savaşın getireceği kırımdan kaçmak için hakkından daha azına razı olmalı mıydı? Finlandiya'nın müttefikleri bu şartları dayatmalı mıydı?

İlk soruya herhangi bir yanıt açıkça verilemez; bu seçim Finlandiyalılara aittir. Fakat geri kalanımızın burada bir çıkarı var, ayrıca savaşmaya karar vermelerinin bütün dünyaca selamlanmasının yarattığı ahlaki tatmini anlamaya çalışmak önemlidir. Burada savaşın başlangıcında her zaman görülüp uzun sürmeyen o heyecandan değil, Finlandiyalıların kararının emsal oluşturduğu duygudan bahsediyorum (Britanyalılar, Fransızlar ve Çeklerin teslim olma kararıysa utanç ve rahatlamanın o rahatsız kombinasyonunu meydana getirmişti). Elbette savaş da dahil her türlü rekabette zayıf tarafa sempati beslenir ve beklenmeyen bir zafer kazanması umut edilir. Fakat savaşta, bu sempati ve umut ahlaki niteliğe sahiptir. Zayıfın aynı zamanda (genelde) kurban ya da potansiyel kurban olduğu algısıyla ilgilidir: zayıf taraf haklı bir mücadele vermektedir. Ulusun yaşamı tehlikede değilse bile (ki savaş başladıktan sonra Finlandiya ulusunun bekası tehlikeye düşmüştü), katil olmasa da sokak kabadayısının yenilmesini istediğimiz gibi, saldırgan tarafın da yenilmesini isteriz. Bu mücadele ortak

[28] Max Jakobson, *The Diplomacy of the Winter War* (Cambridge, Mass., 1961), s. 117.

değerlerimizi saptayıp yüceltir: ödün vermek ise daha akıllıca olsa bile bu değerleri küçültür ve hepimizi yoksullaştırır.

Bununla birlikte, eğer Stalin, Finlandiyalılara karşı çabucak bir üstünlük kurarak Atinalıların Melos halkına yaptığını yapsaydı, değerlerimiz bir kez daha küçülüverecekti. Fakat böyle bir olasılık da, bize teslimiyetin çekiciliğinin ve toplu güvenlik ile direnişin kritik öneminden daha az olduğunu göstermektedir. Örnek olarak, eğer İsveç, gerekirse Finlandiyalıların yanında savaşmak üzere oraya birlikler göndereceğini vaat edebilseydi, çok büyük bir olasılıkla Rusların da o topraklara asla saldırmayacakları söylenebilir.[29] Britanya ile Fransa'nın, Finlerin yardımıma koşma planları acemice ve çıkarcı olsa bile Finlandiya'nın savaşın başındaki beklenmeyen başarısıyla birlikte, Rusları pazarlık masasına oturtmakta etkili olmuştur. 1940'ta belirlenen yeni sınır, dört ay önce Finlandiya'ya önerilen sınırdan çok daha kötüydü; binlerce Fin askeri ölmüş (Rus kayıpları daha fazlaydı) ve yüz binlerce Fin sivil yerinden yurdundan olmuş, fakat Finlandiya'nın bağımsızlığı korunmuştu. Bunun bilançosu nasıl yapılır bilmiyorum, hele 1939'daki gibi bağımsızlığın korunmasının düşük ihtimalli, sonucu belirsiz bir beklenti olduğunda bu bilançonun nasıl yapılacağını hiç bilmiyorum. Bunun değeri şimdi bile ölçülemez; siyaset belirleme özgürlüğü (hiçbir devlette bu özgürlük mutlak değildir, Finlandiya'da ise 1940'tan beri birçok ülkeye kıyasla daha az vardır) kadar ulusal gururun, özsaygının da işe dahil edilmesi gerekir. Finlandiya savaşının bir değeri olduğu herkesçe düşünülüyorsa, bunun sebebi, bağımsızlığın kolay kolay değiş tokuş edilip elden çıkarılacak bir değer olmamasıdır.[30]

---

[29] Jakobson, 1939 Sonbaharında İsveç, Finlandiya'ya yardım edeceğini ilan etseydi, Sovyetler Birliği'nin muhtemelen saldırmayacağını İsveç Başbakanının kabul ettiğini bildirir (*The Diplomacy of the Winter War* (1961), s. 237).

[30] O halde, bu hesaplamaların doğru yapılması (bunun ne anlama geldiğine emin olamayız), kimin yaptığından daha önemsizdir. Meloslular ve Finlerin kararlarını bu bağlamda karşılaştırmak faydalıdır. Melos oligarşik bir yapıya sahipti. Dövüşmek isteyen Melos önderleri Atinalı generallerin durumu halk meclisine sormasına izin vermediler. Muhtemelen halkın yöneticiler için kendi hayatlarını ve şehirlerini tehlikeye atmayı reddedeceğinden korkuyorlardı. Finlandiya bir demokrasiydi;

"Münih ilkesi" insanların bireysel yaşamları uğruna bağımsızlığın kaybedilmesini veya yıpranmasını kabullenir. Hakların savunulması temeline değil, güce göre düzenlenme temeline kurulmuş uluslararası bir topluma işaret eder. Bu görüşte bir gerçekçilik olduğu su götürmez. Fakat Finlandiya örneği diğer seçenekte de bir gerçekçilik olduğunu gösteriyor, hem de iki katmanlı bir gerçekçilik vardır. İlk olarak, bunları savunmak için insanların ölmesi gerekse bile haklar gerçektir; ikinci olarak, hakları savunmak (bazen) mümkündür. Ödünün sadece, hepimizin büyük önem verdiği değerlere saldırılması durumunda değil, hiçbir zaman haklı görülemeyeceğini söylemek istemiyorum. Bu değerler, Finlandiya gibi devletlerin (aslında bu tür birçok devletin) varlığında özetlenir. Saldırganlık kuramı çoğulcu bir dünya istediğimizi varsayar, ayrıca bu isteğimiz de direniş göstermenin lehindeki tavrın özündeki anlamdır. İnsan topluluklarının kendi kaderlerini şekillendirdiği bir uluslararası toplumda yaşamak isteriz. Fakat bu toplum asla gerçekten hayata geçirilememiştir ve asla güvenli değildir; her zaman savunulması gerekir. Finlandiya savaşı gerekli savunmanın paradigmatik bir örneğidir. Savaştan önceki diplomasi manevralarının bütün karmaşıklığına rağmen, gerçek savaşın ahlaken bir sadelik taşımasının sebebi de budur.

Hakları savunmak, savaşmak için bir sebeptir. Bunun tek sebep olduğunu yeniden ve son kez vurgulamak istiyorum. Legalist paradigma, başka her tür savaşı devre dışı bırakır. Önleyici savaşlar, ticaret savaşları, genişleme ve fetih savaşları, din savaşları, devrim savaşları, askerî müdahaleler gibi savaşların tümü yasaklanmıştır; hem de mutlak bir yasak konmuştur, tıpkı bunların yerel toplumlardaki eşdeğerlerinin kamu hukuku tarafından dışlanması gibi. Teze bir de öbür taraftan bakarsak, tüm bunlar başlatan tarafın payına saldırgan bir eylem olarak

halk, Rus taleplerinin gerçek doğasını biliyordu ve hükümetin savaşma kararı da halktan büyük destek görmüştür. Finleri yeniden emsal olarak gösterirsek, saldırganlık kuramının geri kalanına da uygun düşecektir: ödün vermeyi reddetme kararı, ardından gelecek savaşa katlanacak insanlar (ya da temsilcileri) tarafından alınmalıdır. Elbette bu yaklaşım, halk meclisinden ileri sürülebilecek tezlere dair hiçbir şey söylemez: bu tezler cüretkâr, kahramanca olmak yerine temkinli olabilir.

kabul edilir, tıpkı yerel toplumdaki eşdeğerlerine evlerde ya da sokaklarda karşı koyulması gibi, bu eylemlere güç kullanarak direniş gösterilmesi haklıdır.

Fakat henüz savaş ahlakını bütünüyle tanımlamış sayılmayız. Yerel toplum ile kıyaslama, kritik öneme sahip bir düşünme aracı olsa da, uluslararası toplumun tamamen doğru bir görüntüsünü vermez. Devletler gerçekte bireyler gibi değildir (çünkü bireylerin bir araya gelmesiyle oluşurlar), devletler arasındaki ilişkiler de şahıslar arasındaki özel münasebetler gibi değildir (çünkü bunlar yetkili bir yasayla çerçevelendirilmemiştir). Bu farklar bilinmiyor değildir. Bunları sadece çözümlemelerimizin berraklığı için görmezden geliyordum. Ahlaki yargılarımızın açıklaması olarak, yerel kıyaslama ile legalist paradigmanın büyük bir açıklayıcı güce sahip olduğunu belirtmek istedim. Bununla birlikte, söz konusu açıklama hâlâ eksiktir, şimdi de bu açıklamada revizyon yapılması gerektiğini gösteren bir dizi meseleye, tarihten örneklere göz atacağım. Olası revizyonu son raddeye kadar yapamam, çünkü ahlaki yargılarımız son derece narin ve karmaşıktır. Fakat haklılık tezinin tadilat gereken ana noktaları yeterince açıktır; bu noktalar uzun süredir yasal ve hukuk ve ahlak tartışmalarının odağı olmuştur.

5
ÖNCELEMEK

Devletler savaşa girdiğinde sorulan ilk sorular, aynı zamanda en önce yanıtlanan sorulardır: İlk kim ateş etti? Sınırları aşması için birliklerini ilk kim gönderdi? Bu soruların yanıtları şahsi hükümlere değil gerçeklere dayanır, fakat bu yanıtlar üzerinde tartışılıyorsa, bunun sebebi hükümetlerin söylediği yalanlardır. Her durumda yalancının mumu yatsıya kadar yanar ve gerçek hemen ortaya çıkar. Hükümetler, saldırganlıkla suçlanmamak için yalanlar uydurur. Fakat saldırganlıkla ilgili yargılarımız, sadece bu tür sorulara verilen yanıtlara bağlı değildir. Ahlaki meseleyle doğrudan yüzleşmeden önce başka tezler, gerekçeler ve yalanlarla karşılaşırız. Çünkü genelde saldırganlık, silahlar ateşlenip sınırlar geçilmeden önce başlar.

Hem bireylerin hem de devletlerin, o an için fiili olmasa da gelmesi yakın şiddete karşı kendilerini korumaya hakları vardır; saldırıya uğramak üzere olduklarına eminlerse, silahı ilk onlar ateşleyebilir. Bu hak hem yerel toplum hukukunda hem de uluslararası toplumun legalist paradigmasında tanınmıştır. Ama söz konusu bu hak çoğu kanun metninde ciddi şekilde kısıtlanmıştır. Aslında bu kısıtlamalar gündeme geldiğinde bu hakkın varlığı silikleşir. Bu yüzden Devlet Bakanı Daniel Webster'ın 1842'deki *Caroline* davasıyla ilgili tezi şöyleydi (olayın ayrıntılarına girmeye gerek yok): Webster, önleyici şiddeti haklı çıkarmak için onun "acil, karşı konulamaz, başka bir seçime imkân vermeyip müzakereye zaman tanımayan ... nefsi müdafaanın gereği" olduğunun kanıtlanması gerektiğini söyler.[1] Bu yaklaşım, *geldiğini görmeden önce* etkisini his-

[1] D. W. Bowett, *Self-Defense in International Law* (New York, 1958) s. 59. Benim görüşüm ise Julius Stone'un legalist tez eleştirisi *Aggression and World Order*'dan (Berkeley, 1968) etkilenmiştir.

settiğimiz bir saldırıya tepki vermek gibidir. Bu bakış açısıyla önceden harekete geçmek, kişinin kolunu son anda çektiği refleks hareketlerine benzer. Fakat bu tür bir hareketin haklı çıkarılması için çok fazla kanıta gerek duyulmaz. En küstah saldırgan bile ilk darbeyi indirene dek kurbanların bir şey yapmadan beklemesini bir hak olarak iddia etmez. Uluslararası hukuk araştırmacıları arasında, Webster'ın formülü en sevilen formüllerden biridir, fakat bu formülün, çıkması yakın savaşlara dair deneyimlere hitap ettiğine inanmıyorum. Çoğunlukla müzakereler için bol zaman vardır; savaştan kaçılabileceği düşünülür ya da ilk vuran olmak istenmezse ıstıraplı saatler, günler, hatta haftalar boyunca müzakere edilir. Sanırım tartışma ahlaki terimlerden çok stratejik terimlerle yürütülür. Fakat alınan karar ahlaki bakımdan yargılanır, hakkında ahlaki bir yargı verilmesi yönündeki beklenti ise stratejik bir etkendir, çünkü söz konusu devletin müttefiklerinde, kendi halkında, ayrıca tarafsız devletlerde bir etki uyandırması beklenir. O yüzden bu yargıda kullanılan terimlerin doğru terimler olması önemlidir, bunun için de legalist paradigmanın bir parça gözden geçirilmesi gerekir. Çünkü bu paradigma, gerçekte verdiğimiz hükümlerden daha sınırlayıcıdır. Acil ve karşı konulmaz bir gereklilikle karşılaşmalarından önce bile potansiyel kurbanlara sempati besleriz.

Bir önceleme* yelpazesi hayal edelim: bir uçta Webster'ın bahsettiği gerekli ve belirli refleks olsun; öteki uçta uzaktaki bir tehlikeye tepki veren bir saldırı, öngörü ile özgür tercih meselesi olan önleyici savaş olsun. Yelpazenin uzak ucuyla, yani tehlikenin varlığının şahsi yargılarla belirlendiği ve siyasi kararlar üzerinde kısıtlamanın olmadığı ucuyla işe başlamak istiyorum, sonra da haklı savaş ile haksız savaş arasında şu an için çizgi çektiğimiz noktaya doğru yavaş yavaş ilerleyeceğim. Bu noktada söz konusu olan şey, Webster'ın bahsettiği refleksten epey farklıdır; yine de savaşı başlatmak ya da silahlanıp beklemek konusunda seçim yapmak mümkündür. Bu yüzden savaşı başlatmak kararı en azından önleyici bir savaşa

* *Anticipation* kavramı; önceden eyleme geçmek, zamanından önce davranmak ve özellikle başka bir eylemi önlemek maksadıyla –çn.

girmek kararına benzer, ayrıca bir zamanlar önleyici savaşı haklı çıkardığı düşünülen ölçütler ile bu kararı savunan ölçütler arasında ayrım yapmak da önemlidir. Neden çizgiyi yelpazenin uzak ucunda çizmiyoruz? Bunun sebepleri, şimdi bulunduğumuz konuma yönelik anlayış için merkezi bir öneme sahiptir.

Önleyici Savaş ve Güç Dengesi

Önleyici savaş, tehlikenin ciddiyetini belirleyen bir standart varsayar. Böyle somut bir standart yoktur, eskiden de yoktu; bu standardın, sınırların acil güvenliğiyle bir ilgisi yoktur. Bu standart, zihinlerde ve güç dengesi fikrinde mevcuttur. Güç dengesi fikri muhtemelen XVII. yüzyıldan günümüze dek uluslararası siyasette baskın bir düşünce olmuştur. Önleyici savaşın amacı dengeyi korumak ve eşit güç dağılımı denen durumun baskın devletler aşağı devletler ilişkisine doğru kaymasını engellemektir. Bu dengeden sanki devletler arasındaki barışın anahtarıymış gibi bahsedilir. Fakat böyle olamaz, yoksa silahlı güçler tarafından bu kadar sık korunması gerekmezdi. 1760 yılında Edmund Burke şöyle yazdı: "Güç dengesi, yani çağdaş siyasetin gururu... Avrupa'nın özgürlüğü gibi genel barışını da korumak için icat edildi, oysa sadece kendi özgürlüğünü korumuş ve boş yere yapılmış sayısız savaşın asıl sebebi olmuştur."[2] Elbette Burke'ün bahsettiği savaşların sayısını saptamak kolaydır. Boş yere yapılmalarıysa, kişinin önleyici savaş ile özgürlüğün korunması arasındaki bağa nasıl baktığına bağlıdır. XVIII. yüzyılda Britanyalı devlet adamları ve bunların entelektüel destekçilerinin, bu bağın çok yakın olduğunu düşündükleri açıktır. Böyle bir güç dengesinden bütünüyle yoksun bir sistemin barış getirmek konusunda daha iyi olacağını kabul ediyorlardı, fakat "evrensel monarşinin tehlikelerinin de farkındaydılar."[3] Güç dengesini korumak adına sava-

---

2 Alıntı: *Annual Register,* H. Butterfield, "The Balance of Power," *Diplomatic Investigations*, s. 144-45.

3 Bu satır, David Hume'un "Güç Dengesi Üzerine" adlı makalesinden alınmıştır. Hume makalesinde Britanya'nın güç dengesini korumak adına girdiği üç savaşı betimler ve bu savaşlar "haklı bir şekilde,

şa girdiklerinde, sadece ulusal çıkarları değil, aynı zamanda Avrupa'da özgürlüğün yaşamasını mümkün kılan uluslararası bir düzeni de savunduklarını düşünüyorlardı.

Önleyici savaşın klasik tezi budur. Bir yüzyıl önce Francis Bacon'ın iddia ettiği gibi, devlet yöneticilerinin "komşularından hiçbirinin (topraklarının artması, ticarete kucak açma, birbirlerine yaklaşmaları vesaire sayesinde) aşırı güçlenerek rahatsızlık yaratmalarına ve kendilerinden daha güçlü olmalarına izin vermemek için nöbetçiler dikip teyakkuzda olmaları" gerekirdi.[4] Komşuları "aşırı güçlenirse" de, er geç onlarla savaşmak zorunda kalırlardı, hem de ilk darbeyi karşı taraftan beklemeden. "Kimi skolastik felsefecilerinin fikirlerinden hiçbiri kabul edilmedi: Yani önceden bir taciz veya kışkırtma yoksa savaş başlatmakta haklı olunamaz görüşü rağbet görmedi. Çünkü bu durumda şüpheye hiç yer yoktur, kişi yakın bir tehlikenin varlığından korkmakta haklıdır. Darbe gelmemişse bile savaş başlatmak için meşru bir sebeptir bu." Burada bahsi geçen yakınlık saat veya gün meselesi değildir. Nöbetçiler, komşularının gücünü artırmasını izlerken, aralarındaki coğrafi mesafe kadar maddi mesafeye de bakar ve bu güçlenmenin kısa süre içerisinde güç dengesini bozacak olmasından kor-

---

hatta belki de gereklilikten başlatılmışlardı." Tezini uzun uzadıya incelesem, felsefesinde bir yere oturtmayı başarırdım. Fakat *Enquiry Concerning the Principles of Morals* [Ahlak İlkeleri Üzerine Bir Soruşturma] adlı kitabının bir yerinde (III. Kısım, I. Bölüm) Hume şunu yazar: "Halk savaşındaki öfke ile şiddet: adalet erdemini işe yaramaz, kendilerine avantaj sağlamayan bir şey olarak algılayan muharip taraflar arasında adalet oluşturulmasının geciktirilmesi dışında nedir?" Hume'a göre, bu geciktirmenin kendisi haklı ya da haksız olamaz; bireylerin "kendini korumanın dayattığı önlemlere başvurduğu" (Hobbesvari) doğa durumunda olduğu gibi bütünüyle bir gereklilik meselesidir. Bu adalet standartlarının, gereklilik baskısıyla birlikte var olduğu, *Essays*'in [Denemeler] keşfidir. Belki de bu, belirli felsefi tavırların, sıradan ahlak söylemine taşınamayacağını gösteren başka bir örnektir. Her halükârda, Hume'un bahsettiği üç savaş da Britanya'nın korunması için gerekli değildi. Güç dengesinin genelde yararlı olduğunu düşündüğü için bu savaşları haklı bulmuş olabilir.

4 Francis Bacon, *Essays* ("Of Empire"); ayrıca *bkz. Considerations Touching a War with Spain* (1624), *The Works of Francis Bacon*'ın içinde, ed. James Spedding ve arkadaşları, (Londra 1874), XIV, s. 469-505.

karlar. Tek başına korku bile savaşı haklı çıkarır (Hobbes'un felsefesinde olduğu gibi); öteki devletlerin gerçekten bir şey yapması ya da kötü niyetlerini gösteren bir belirti bulunması illa gerekli değildir. İhtiyatlı yöneticiler karşı tarafın niyeti bozduğunu varsayar.

Bu tez, faydacı bir biçime sahiptir; iki önermeyle özetlenebilir: (1) Güç dengesi Avrupa'daki özgürlükleri gerçekten korur (belki aynı zamanda Avrupalıların mutluluğunu da korur), bu yüzden her türlü bedel pahasına korunmalıdır; (2) Denge taraflardan birine doğru kaymadan önce savaşmak, savunma yapmanın masraflarını epeyce azaltır, oysa beklemek savaştan kaçmak anlamına gelmez (meğerki kişi özgürlükten vazgeçmiş olsun), daha büyük ölçekli bir savaşa girmek ve zafer ihtimalinin düştüğü bir ortamda savaşmak demektir. Bu tez yeterince makuldür, fakat ikinci seviyeden bir faydacı yanıt daha hayal etmek mümkündür: (3) Yukarıdaki önermeleri kabul etmek tehlikelidir (faydalı değildir) ve ne zaman güç dengesinde bir kayma olsa "boş yere yapılacak sayısız savaşlara" yol açacağı kesindir; fakat gücün artması ya da azalması, uluslararası siyasetin değişmez özelliklerinden biridir; ayrıca mükemmel güvenlik gibi mükemmel denge de bir ütopyadır; bu yüzden legalist paradigmaya veya benzer bir kurala geri çekilip gücün aşırı büyümesinin zorlayıcı kullanımına kadar beklemek daha iyidir. Bu da yeterince makuldür, fakat geri çekilmemiz istenen mevkinin tahkimatlı bir mevki olmadığını vurgulamak önemlidir, yani bu mevkinin kendisi faydacı bir hesaba dayanmamaktadır. Güç siyasetinin büyük belirsizliklerini düşünürsek, bu konumu faydacı ilkelerle meydana getirmenin, yani ne zaman savaşılacağına ne zaman savaşılmayacağına karar vermenin pratik bir yolu muhtemelen yoktur. Bu hesapları yapmak için nelerin bilinmesi gerektiğini, gerçekleştirilmesi gereken deneyleri, yürütülmesi gereken savaşları ve bir de hiç girilmemesi gereken savaşları düşünün. Her halükârda, önceleme yelpazesindeki ahlak çizgilerini bütünüyle farklı bir yolla belirliyoruz.

Komşunun kötü niyetli olduğunu varsaymak gerçekte ihtiyat göstermek değildir; kimsenin ne uyduğu ne de uyabileceği türden bir dünyevi bilgelik örneğidir. Komşumuzun niyetinin

ne olduğuna karar vermemiz gerekir, bu kararı vermek mümkün olacaksa, kötü niyetin belirtisi sayılabilecek eylem ya da eylemler belirlenmelidir. Bu koşullar keyfî biçimde belirlenmez: bana kalırsa, *tehdit altında olmanın* ne anlama geldiğiyle ilgili düşüncelerimizle şekillenirler. Salt *korkmak* yeterli olmaz, gerçi akılcı insanlar korksalar da, gerçek bir tehdide düzgün tepki verebilirler ve öznel deneyimleri önceleme tezi için önemsiz değildir. Fakat Bacon'ın "haklı korku" ifadesinin gösterdiği gibi, aynı zamanda nesnel bir standarda da ihtiyacımız var. Bu standart, komşu devletin tehditkâr eylemlerine atıfta bulunmalıdır, çünkü sadece beni tehdit eden birinin tehdidi altında olabilirim (doğal felaketleri bir kenara bırakırsak); burada "tehdit etmek" sözüyle sözlükteki anlamı kastedilmektedir: "Korkutmak, gözdağı vermek, kişinin zarar verme niyetini açık etmesi."[5] Güç dengesini korumak adına yapılan savaşlar hakkında yargılara varırken, bu tür kavramlara başvurulmalıdır. O halde, XVIII. yüzyılda önleyici savaş örneği olarak görülen, bana kalırsa yine de tehditkâr davranışlar için olumsuz bir emsal olan İspanya Veraset Savaşına bakalım.

İspanya Veraset Savaşı

1750'lerde yazan İsviçreli hukukçu Vattel, meşru önleyici savaş için şu ölçütleri öne sürmüştü: "Ne zaman bir devlet haksız, açgözlü, kibirli ve hırslı olduğuna ya da tahakkümle yönetmeye susadığına dair belirtiler verirse, temkinli yaklaşılması gereken şüpheli bir komşuya dönüşür; gücü ürkütücü biçimde artmak üzereyse bazı güvenceler istenebilir, bu güvenceleri vermekte zorluk çıkartırsa da silahlı güç kullanılarak tasarıları engellenebilir."[6] Bu ölçütler 1700 ve 1701 olayları göz önüne alınarak belirlenmiştir. Bu dönemde soyunun son temsilcisi olan İspanya Kralı, ölüm döşeğinde hasta yatıyordu. Bu yılların çok öncesinde XIV. Louis, Avrupa'ya haksızlık, açgözlülük, kibir vesaire belirtileri vermeye başlamıştı; yayılmacı ve saldırgan bir dış

---

5 *Oxford English Dictionary*, "treaten, tehdit etmek."

6 M. D. Vattel, *The Law of Nations* (Northampton, Mass., 1805), III. Kitap, III. bölüm, par. 42-44, s. 357-78. Krş. John Westlake, *Chapters on the Principles of International Law* (Cambridge, İngiltere, 1894), s. 120.

siyaset güdüyordu (ama bu, almaya niyetlendiği her toprak parçası için, gerekçelerin sunulmadığı, kökü eskiye dayanan talep ve yetkilerin ortaya konmadığı anlamına gelmez). 1700 yılında "gücü ürkütücü biçimde artmak üzere" gibiydi; torunu Anjou Düküne İspanya tahtı teklif edilmişti. Her zamanki kibriyle Louis, diğer hükümdarlara herhangi bir garanti ya da güvence vermeyi kabul etmedi. Daha da önemlisi, Anjou Dükünü Fransız tahtının varisliğinden mahrum etmeye yanaşmadı; böylece birleşik ve güçlü bir Franko-İspanyol devletinin oluşması olasılığına açık kapı bırakmış oluyordu. Büyük Britanya'nın başını çektiği bir Avrupa güçleri ittifakı, Louis'nin Avrupa'ya hükmetme "tasarısı"na karşı savaşa girdiler. Bununla birlikte, ölçütlerini bu olaya yakın bir şekilde belirleyen Vattel, en sonunda temkinli bir not düşer: "O zamandan bu yana, müttefiklerin siyasetinin de şüpheli olduğu anlaşıldı." Bu, olan olduktan sonra ortaya çıkan bilgeliktir, fakat yine de bir bilgeliktir, söz konusu ölçütlerin de bu bilgi ışığında gözden geçirilmesi beklenmelidir.

Bana kalırsa, sadece gücün artması savaş için gerekçe olamaz, hatta gerekçe oluşturmanın yakınından bile geçmez. Aynı sebepten dolayı Bacon'ın bahsettiği ticari yayılma da ("ticareti kucaklamaları") yeterli değildir, hatta bunun yeterli olmadığı daha aşikârdır. Çünkü bu gelişmeler siyaseten belirlenmiş olmak zorunda değildir, bu yüzden bir niyet güdüldüğüne dair kanıt olarak kabul edilemezler. Vattel'in dediği gibi, Anjou tahta "İspanya ulusu tarafından ve son hükümdarının isteğine uygun olarak" davet edildi; yani burada demokrasiyle alınmış bir karar olmasa da, davet edilmesi Fransızların değil İspanyolların gerekçelerine dayanıyordu. Britanyalıların açtığı savaşa karşı çıkan Jonathan Swift bir risalesinde, "Bu iki krallığın farklı siyaset ilkeleri yok mudur?" diye sormuştur.[7] Louis'nin gelecekle ilgili vaat vermeyi reddetmesi, bir tasarının varlığını gösteren kanıt olarak kabul edilemez. Belki sadece bir umuda yönelik kanıt sayılabilir. Anjou'nun alacağı miras, İspanya ile Fransa arasında hemen yakın bir ittifak oluşmasını sağlasay-

[7] Jonathan Swift, *The Conduct of the Allies and of the Late Ministry in Beginning and Carrying on the Present War* (1711), *Prose Works*, ed. Temple Scott, (Londra, 1901), V, 116.

dı, buna verilecek uygun yanıt Britanya ile Avusturya arasında daha yakın bir ittifak kurmak olurdu. O zaman beklenir, Louis'nin niyetinin ne olduğuna yeni baştan karar verilirdi.

Fakat burada daha derin bir mesele mevcuttur. Tehditkâr eylemleri belirtirken, sadece niyet göstergesi aramayız, aynı zamanda tepki verme hakkı da ararız. Belirli eylemleri tehdit olarak tanımlamak, bunları ahlaki bir yolla tanımlamaktır, bu da askerî bir tepki verilmesini ahlaken anlaşılır kılar. Önleyici savaşla ilgili faydacı tezler bunu yapmaz; bunun sebebi, bu tezlerin sıklıkla savaşlara yol açması değil, bu savaşların başka bir anlamda fazlasıyla sıradan olmasıdır: bunlar *fazlasıyla alelade* savaşlardır. Clausewitz'in, savaşı, siyasetin başka araçlarla sürdürülmesi olarak betimlemesi gibi, bunlar da siyasetten güç kullanmaya geçişin önemini temelli küçümserler. Öldürmenin ve ölmenin yarattığı sorunları görmezler. Belki bunu görmek için insan hayatına değer veriyor olmak gerekir. XVIII. yüzyıl devlet adamlarının böyle bir tarzı yoktu. (Marlborough Düküyle birlikte Kıta Avrupası'na gönderilen Britanyalı askerlerden kaçı evine dönebildi? Saymaya tenezzül eden olmuş mu?) Fakat bu her halükârda önemli bir konudur, çünkü insanların önleyici savaştan neden rahatsız olduğunu gösterir. Tehdit edilinceye kadar savaşmak istemeyiz, çünkü savaşmak ancak o zaman hakkımızdır. Ahlaki teminatla ilgili bir sorundur bu. Vattel'in İspanya Veraset Savaşına dair son sözlerinin, Burke'ün bu savaşların boş yere yapılmasıyla ilgili genel tezinin bu kadar endişe verici olmasının sebebi budur. Elbette siyasi hesapların bazen yanlış kapıya çıkması kaçınılmazdır; ahlaki tercihler için de aynısı geçerlidir; mükemmel güvence diye bir şey yoktur. Bununla birlikte, saldırgan bir niyetin aygıtları olarak betimlenebilecek askerleri öldürüp bunlar tarafından öldürülmek ile ülkemize uzak bir tehlike teşkil eden veya etmeyen askerleri öldürüp bunlar tarafından öldürülmek arasında büyük fark vardır. İlk örnekte düşman olduğu bilinen, savaşa hazır ve saldırmaya kilitlenmiş bir orduyla yüzleşiriz. İkinci örnekte düşmanlık bir öngörüdür, hayalî bir durumdur, ayrıca bütünüyle meşru (tehditkâr olmayan) etkinlikler içinde bulunan askerlere savaş açmak bizi suçlu duruma

düşürür. Bu yüzden sadece önleyici olan ve kasıtlı düşmanlık eylemlerini beklemeden tepki veren saldırıları reddetmek ahlaki bir zorunluluktur.

Önceden Saldırmak

Hangi eylemler savaşı haklı kılacak kadar ciddi tehdit sayılır, hangileri sayılmaz? Bir liste oluşturmak mümkün değildir, çünkü devlet eylemleri, insan eylemlerinin geneli gibi, önemini bağlamından alır. Fakat ortaya konması gereken kimi olumsuz noktalar mevcuttur. Siyasi önderlerin çoğunlukla çekmeye bayıldıkları heyecanlı nutuklar tehditkâr sayılmaz; zararın maddi olarak "ortaya konması" gerekir. Klasik silahlanma yarışının bir özelliği olan askerî hazırlıklar da tehdit sayılmaz, yeter ki resmî ya da zımnen belirlenmiş sınırlar aşılmış olmasın. Hukukçuların "savaş dışı düşmanca eylemler" dediği şey şiddet içerse bile hemen savaş başlatmak niyeti olarak algılanmamalıdır; bu eylemler kısıtlı bir çabayı, sınırlar dahilinde bir kapışma davetini temsil ediyor olabilir. Nihayetinde kışkırtma (provokasyon), tehditle aynı şey değildir. "Zarar vermek ve kışkırtmak" skolastik düşünürler tarafından haklı savaşın iki sebebi olarak ilintilendirilir. Fakat skolastikler de devletlerin, daha da önemlisi egemenlerin gururu hakkındaki ortaçağ kanaatlerini kabul ediyorlardı.[8] Bu tür düşüncelerin ahlaki önemi, en iyi ihtimalle kuşkuludur. Tacizler (günümüzde) düello vesilesi olmadığı gibi, savaş vesilesi de değildir.

Geri kalanlar, örneğin askerî ittifaklar, seferberlik, birliklerin manevraları, sınır tacizleri ve deniz ablukaları gibi eylemlerin hepsi, sözlü bir tehdit olsun olmasın, düşmanca bir niyetin göstergesi olarak bazen kabul edilir, bazen de kabul edilmez. Fakat en azından bizim ilgilendiğimiz bu tür eylemlerdir. Önceleme yelpazesinde sanki düşmanı teşhis için ilerliyoruz, olası veya potansiyel düşmanları ya da sadece kötü niyetli kişileri değil; muharipler ile muharip olmayanlar arasındaki ayrım-

[8] XVIII. yüzyıl gibi geç bir tarihte bile Vattel, prenslerin "silah yoluyla bile olsa, uğranılan hakaretin karşılığını vermeyi talep etme hakları olduğunu" ileri sürmüştür. *Law of Nations*, II. kitap, IV. bölüm, par. 48, s. 216.

dan bahsederken kullanacağım bir ifadeyle söylersem, *bize zarar verme işiyle meşgul olan* (ve fiziksel zarara yol açmamış olsalar da, tehditleriyle bize zaten zarar vermiş olan) devletler ve ulusları arıyoruz. Bu arayış bizi önleyici savaşın ötesine götürse de, Webster'ın bahsettiği önceden saldırmaya dek ulaşmaz. Meşru ilk darbe ile gayrimeşru ilk darbe arasındaki çizgi, yaklaşan saldırı noktasından değil, yeterli tehdit noktasından çizilecektir. Bu ifade de çok muğlaktır. Üç şeyi kapsadığını kastediyorum: zarar vermeye yönelik açığa çıkmış niyet, bu niyeti etkin bir tehlikeye dönüştüren hazırlığın ciddiyeti, beklemenin veya savaşmaktan başka bir şey yapmanın tehlikeyi aşırı büyüteceği genel bir durum. Bu ölçütleri Vattel'in ölçütleriyle karşılaştırırsam, bu tez açıklığa kavuşur. Açgözlülük ile hırsın önbelirtileri yerine, yürürlükte olan kesin belirtiler gereklidir; "gücün arttığına" dair belirti yerine, gerçek savaş hazırlıkları gerekir; geleceğe yönelik güvencelerin reddedilmesi yerine, var olan tehlikenin yoğunlaşması gerekir. Önleyici savaş geçmişe ve geleceğe bakar, Webster'ın refleks eylemi hemen o ana bakar, oysa tehdit altında olma fikri basitçe *şimdiki* zamana odaklanır. Belirli bir zaman aralığı veremem; kişinin hâlâ tercihler yapabileceği, kendini sıkışmış hissetmesinin mümkün olduğu bir zaman aralığıdır bu.[9]

Bu zaman aralığının neye benzediğini göstermenin en iyi yolu somut bir örnek vermektir. 1967'de gerçekleşen Altı Gün Savaşının öncesindeki üç haftayı inceleyebiliriz. İspanya Veraset Savaşının XVIII. yüzyıldaki önceleme yaklaşımını anlamak için önemli olması gibi, bu örnek de XX. yüzyıldaki önceleme yaklaşımını anlamak için önemlidir; ayrıca hanedan siyasetinden ulusal siyasete geçişi de gösterir. Bu geçiş için ödenen bedel sık sık vurgulansa bile getirdiği ahlaki kazanımlar da olmuştur. Çünkü uluslar, özellikle de demokratik uluslar hanedanlara kıyasla önleyici savaşlara daha az başvurur.

---

[9] Hugo Grotius'un tezini karşılaştıralım: "Tehlike ... acil ve yakın olmalıdır. Saldırganın öldürme niyeti açıksa, erken davranıp suçun engellenebileceğini kabul ediyorum, çünkü hem maddi hem de ahlaki meselelerde, belirli bir genişliğe sahip olmayan bir nokta bulunmaz." *The Law of War and Peace*, çev. Francis W. Kelsey (Indianapolis), II. Kitap, I. Kısım, V. Bölüm, s. 173.

Altı Gün Savaşı

İsrail ile Mısır arasındaki esas çarpışma, ilk darbeyi İsrail'in indirmesiyle 5 Haziran 1967 tarihinde başladı. Savaşın ilk zamanlarında, İsrailliler sürpriz etkeninden faydalanmak istediklerini kabul etmediler, fakat bu aldatmaca sürdürülmedi. Aslında önceki haftalarda gerçekleşen dramatik olaylar yüzünden ilk darbeyi vurmakta haklı olduklarını düşünüyorlardı. O yüzden bu olaylara ve bunların ahlaki önemine odaklanmalıyız. Elbette daha da geriye giderek Ortadoğu'daki Arap-Yahudi çatışmasının bütününe bakmak da mümkündür. Savaşların öncesinde şüphesiz uzun bir siyasi ve ahlaki geçmiş vardır; fakat önceleme eylemlerinin daha dar bir çerçevede anlaşılması gerekir. Mısırlılar, 1948'de İsrail'in kuruluşunun bir haksızlık olduğuna, bu devletin varlığının haklı bir tarafı olmadığına, bu yüzden de her an saldırılabileceğine inanıyordu. Buna göre İsrail'in önceleme hakkı yoktu, çünkü nefsi müdafaa yapma hakkına sahip değildi. Fakat nefsi müdafaa, siyasi bir toplumun birincil ve üzerinde tartışılamaz bir hakkıdır, çünkü hangi şartlar altında devlet niteliği kazanmış olursa olsun, sırf devlet olarak mevcut olduğu için bu hakka sahiptir.[10] Belki de Mısırlıların, İsrail ile Mısır arasında bir savaş durumu bulunduğunu iddia eden daha resmî tezlerine geri çekilip bu koşulların 1967 Mayısında yaptıkları askerî hamleleri haklı çıkardığını söylemelerinin sebebi buydu.[11] Fakat aynı koşullar İsrail'in ilk darbeyi vurmasına da haklılık kazandırır. Bana kalırsa en iyisi, iki ülke arasındaki mevcut ateşkesin barışa yakın bir durum olduğunu kabul edip savaş çıkmasına ahlaki bir açıklama getirmektir; bu açıklamayı yapmak da İsraillilerin görevidir, çünkü çarpışmaları onlar başlatmıştır.

Bu bunalımın kökeni, mayıs ortasında Sovyet yetkililerin dolaşıma soktuğu raporlara dayanır. Bu raporlarda İsrail'in

---

[10] Bu hakla ilgili tek kısıtlama dış değil, iç meşruiyetle ilgilidir: kendi halkının arzusuna rağmen kurulan, şiddete başvurarak yöneten bir devlet (veya hükümet) dış işgale karşı kendini savunma hakkını kaybedebilir. Bu olasılığın doğurduğu kimi meseleleri bir sonraki bölümde ele alacağım.

[11] Walter, Laquer, *The Road to War: The Origin and Aftermath of the Arab-Israeli Conflict, 1967-8* (Baltimore, 1969), s. 110.

güçlerini Suriye sınırına yığdığı bildiriliyordu. Bu raporların sahte olduğu olay yerinde bulunan Birleşmiş Milletler gözlemcileri tarafından neredeyse anında saptandı. Bununla birlikte 14 Mayısta Mısır hükümeti silahlı güçlerini "azami teyakkuza" geçirip birliklerinin çoğunu Sina bölgesinde toplamaya başladı. Dört gün sonra Mısır, Birleşmiş Milletler Acil Durum Gücünün Sina ve Gazze Şeridinden çıkmasını istedi; bu güç hemen çekildi, gerçi adındaki acil durum ibaresinin, acil durumlarda olay yerini hemen terk etmek anlamına geldiğini sanmıyorum. Mısırlılar askerî yığınak yapmaya devam etti. 22 Mayısta Başkan Nasır, Süveyş Kanalının İsrail gemilerine kapatıldığını ilan etti.

1956'daki Süveyş Savaşından sonra, bu kanal dünya tarafından uluslararası bir geçiş yolu olarak tanınmıştı; yani bu kanalın kapatılması bir *casus belli* [savaş ilanını haklı kılacak olay] durumu oluşturacaktı ve İsrailliler 1956'dan bu yana böyle bir eyleme savaş sebebi olarak bakacaklarını neredeyse fırsatta ilan etmişti. O halde savaşın başlangıç tarihi 22 Mayıstır ve İsrail'in 5 Hazirandaki saldırısı ilk askerî harekât olarak nitelenebilir; genelde savaşlar, çarpışmaların başlamasından önce başlar. Fakat gerçek şudur ki 22 Mayıstan sonra İsrail kabinesi hâlâ savaşa girilmeli mi diye tartışıyordu. Ayrıca her halükârda, önemli olan ahlaki olay, şiddetin başladığı andır. Uygulanan şiddet, önceki olaylara dayanılarak haklı çıkarılabiliyorsa da, yine de bu sürecin işlemesi ve uygulanan şiddetin haklı çıkarılması gerekir. 29 Mayısta yaptığı konuşmada Nasır, savaş çıkarsa Mısır'ın amacının İsrail'i yok etmek olacağını ilan ederek bu gerekçeyi vermiştir. Ürdün Kralı Hüseyin, 30 Mayısta bir anlaşma imzalamak üzere Kahire'ye uçtu. Bu anlaşmaya göre savaş durumunda Ürdün ordusu Mısır'ın komutası altına girecekti, böylece Ürdün de Mısır'ın amacına katılmış oluyordu. Suriye ise böyle bir anlaşmayı çoktan kabul etmişti. Birkaç gün sonrasında bu ittifaka Irak da katıldı. Iraklıların bunu ilan etmesinden bir gün sonraysa İsrail ilk darbeyi indirdi.

Eylemlerinin yarattığı bütün heyecan ve korkuya rağmen, Mısır muhtemelen savaş başlatma niyetinde değildi. Çarpışmalar sona erdikten sonra, İsrail ele geçirdiği belgeleri yayımladı;

bu belgeler arasında Negev'i işgal etme planları da bulunuyordu. Fakat muhtemelen bunlar, İsrail hücumu Sina'da püskürtüldükten ya da ilk darbenin üzerinden belirli bir süre geçtikten sonra gerçekleştirilecek karşı saldırı planlarıydı. Nasır, savaşa girmeden kanalı kapatıp ordusunu da İsrail sınırında tutabilse, bunu kesinlikle büyük bir zafer sayardı. Aslında gerçekten büyük bir zafer olurdu, çünkü İsrail hem ekonomik abluka altına alınmış hem de savunma sistemi üzerinde baskı kurulmuş olurdu. "Güçlerin yapısında temel bir asimetri mevcuttu: Mısır uzun süreli askerlik yapan düzenli askerlerden meydana gelmiş büyük ordusunu İsrail sınırına yığıp orada sonsuza kadar tutabilirdi; İsrail sadece yedek birliklerin seferber edilmesine güvenebilirdi, fakat yedek kuvvetlere uzun süre askerlik yaptırmak mümkün değildi... Bu yüzden yaşanan kriz diplomasi yoluyla çözülmediği takdirde Mısır savunmada kalabilirdi, oysa İsrail'in saldırması gerekiyordu."[12] *Saldırması gerekiyordu*: Bu gereklilik acil ve karşı konulamaz olarak nitelenemez; ama Nasır'ın zafer kazanmasına izin verecek herhangi bir İsrail tutumu, gelecekte tehlikelere yol açacak şekilde güç dengesinde bir bozulma anlamına geliyordu. İstendiği an İsrail'e saldırılmasının kapılarını açardı. İsrail'in güvenliğinde, sadece kararlı bir düşmanın umabileceği türde bir yozlaşmaya meydan verirdi.

İsrail'in ilk tepkisi böyle bir kararlılığın ürünü değildi, devletin demokratik yapısıyla ilgili siyasi sebeplerden ötürü bu tepki, duraksamanın ve kafa karışıklığının bir ürünüydü. İsrail'in önderleri bunalıma siyasi bir çözüm bulmaya çalıştı. Kanalın açılmasına ve sınırın iki yanındaki birliklerin geri çekilmesine uğraştılar. Bunu başaracak siyasi güçleri veya destekleri yoktu. Yoğun diplomatik çaba harcandı, bu da sadece önceden tahmin edilen şeyin ortaya çıkmasına hizmet etti: Batılı güçlerin Mısırlılara baskı kurmak veya zorlamak konusundaki isteksizlikleri belli oldu. İnsan savaşa başvurulmasından önce diplomatik yolların denendiğini görmek ister, böylece savaşın son çare olduğundan emin olabiliriz. Fakat bu örnekte diplomasinin gerekliliğine yönelik bir tez ileri sürmek

[12] Edward Luttwak ve Dan Horowitz, *The Israeli Army* (New York, 1975), s. 212.

zordur. Gün be gün, diplomatik çabaların sadece İsrail'in yalıtılmışlığını artırdığı görünüyordu.

Bu esnada "ülkeyi büyük bir korku sarmıştı." Savaş başladıktan sonra İsrail'in elde ettiği sıra dışı zafer, önceki haftalarda yaşanan paniğin anımsanmasını zorlaştırır. Mısır kendini Avrupa tarihinden bildiğimiz, beklenen zaferin önceden kutlanmasına, yani savaşın heyecanına kaptırmıştı. İsrail'in ruh haliyse çok farklıydı ve tehdit altında yaşadıklarının bir göstergesiydi adeta: Yaklaşan felaketlerle ilgili söylentiler almış başını yürümüştü, korkuya kapılan insanlar yiyecek satan dükkânlara saldırmış ve hükümetin yeterince kaynak olduğunu açıklamasına rağmen tüm malları satın almışlardı, askerî mezarlıklarda binlerce mezar kazılmıştı ve İsrail'in siyasi, askerî önderleri sinir buhranının eşiğinde yaşıyordu.[13] Korkunun, önceleme için tek başına bir gerekçe olamayacağını söylemiştim. Fakat İsraillilerin bu haftalarda yaşadığı panik "haklı korku"nun neredeyse klasik örneğidir; ilk olarak, İsrail gerçekten tehlike altında olduğu için (yabancı gözlemciler de kabul etmişti), ikinci olarak da Nasır'ın niyeti İsrail'in varlığını tehlikeye atmak olduğu için korkuyorlardı. Bu niyetini sık sık dile getirmiştir, fakat aynı zamanda daha da önemlisi, askerî hamleleri İsrail'i yok etmekten daha dar kapsamlı ve farklı bir hedef gütmüyordu.

Bana kalırsa, İsrail'in ilk darbeyi indirmesi meşru önceleme için açık bir örnektir. Ama bunu söylemek de legalist paradigmada büyük bir revizyon yapmak demektir. Çünkü askerî saldırının veya işgalin olmadığı durumlara ek olarak böyle bir hamleye (olasılıkla) niyetlenilmediği zamanlarda bile tepki olarak saldırgan eylemlerin yapılabileceği anlamına gelir. Genel formül şöyle bir şey olmalı: Askerî güç kullanmamak toprak bütünlüklerini veya siyasi bağımsızlıkları cidden tehdit ederse, devletler savaş tehdidi karşısında askerî güç kullanabilir. Savaşmak zorunda bırakıldıklarını ve saldırganlık eyleminin kurbanı olduklarını söylemek bu şartlar altında yanlış olmaz. Yardıma çağırabilecekleri bir polis gücü olmadığı için, devletlerin savaşmak zorunda kaldıkları an, muhtemelen yerleşik yerel

[13] Luttwak ve Horowitz, *The Israeli Army* (1975), s. 224.

toplumlardaki bireylerin dövüşmek zorunda kaldıkları andan daha çabuk geliyordur. Fakat dengesiz bir toplum düşünürsek, örneğin Amerikan romanlarındaki "vahşi batı" gibi, bu benzetme yeniden yapılabilir: tehdit altındaki ülke, öldürme veya yaralama niyetini açıklamış bir düşman tarafından kovalanan birey gibidir. Bu kişi, elinden geliyorsa, peşindeki avcıya elbette ki sürpriz yapabilir.

Bu formül kimi unsurlara müsamaha gösterir, fakat ancak belirli durumlarda devreye sokulabilecek kısıtlamalardan da bahseder. Örneğin benzer bir etki uyandırması bekleniyorsa, savaş yerine savaş dışı önlemler alınması tercih edilir. Fakat bu önlemlerin ne olabileceği, ne kadar süre denenebilecekleri önceden taahhüt edilemez. Altı Gün Savaşı örneğinde "güç yapısındaki asimetri" diplomatik çabaların belirli bir süreyle sınırlanmasını gerektirmişti. Bu sınırlama, başka devletler ve orduların dahil olduğu kapışmalarda geçerli olmaz. "Ciddi olarak" gibi kelimeler içeren genel bir kural, insan yargıları için geniş bir yol açar; legalist paradigmanın niyeti bu tür yargıların kapsamını daraltmak ya da tamamen engellemektir şüphesiz. Fakat siyasi önderlerin böyle kararlar vermesi ahlak hayatımızın bir gerçeğidir, bu yargılar verildiğindeyse herkes tarafından mahkûm edilemezler. Bunun yerine, bunların eylemlerini betimlemeye çalıştığım ölçütler zemininde tartıp değerlendiririz. Bunu yaptığımızda, hiçbir ulusun bazı tehditlere boyun eğmesinin beklenemeyeceğini kabul etmiş oluruz. Bu kabulleniş de, saldırganlıkla ilgili anlayışımızın önemli bir parçasıdır.

6
MÜDAHALELER

Devletlerin, başka devletlerin iç meselelerine asla karışmaması gerektiğini söyleyen ilke, legalist paradigmadan doğrudan çıkarsanabilir; bu paradigmanın altyapısını oluşturup onu makul kılan yaşam ve özgürlük kavramlarıyla ise daha dolaylı ve belirsiz biçimde ilişkilenir. Fakat aynı kavramlar, bazen söz konusu ilkeyi hiçe saymamızı gerektirir; ahlaki ilke ve ahlaki tezin odağı, ilkenin kendisine değil, ilkeyi hiçe saymanın kuralları diyebileceğimiz kurallara yönelir. Hiçbir devlet hem saldırgan bir savaş yürüttüğünü kabul edip hem de eylemlerini savunamaz. Fakat müdahale farklı bir şekilde anlaşılır. Bu kelime bir suç eylemi olarak tanımlanmaz. Müdahaleler istila edilen ülkelerin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığını çoğunlukla tehdit etse bile bazen haklı bulunabilirler. Bununla birlikte, her zaman adil bir eylem olması gerektiğini, en başından itibaren vurgulamak önemlidir. Bunu kanıtlamanın sorumluluğu, yabancı bir ülkede yerel teşkilatlanmayı şekillendirmeye veya hayat koşullarını değiştirmeye kalkışan siyasi öndere düşer. Bu girişim silahlı güçlerle yapılmışsa, bu kanıtlama sorumluluğu özellikle ciddidir; sadece askerî müdahalenin kaçınılmaz olarak getireceği tahakküm ve tahribat yüzünden değil, aynı zamanda egemen bir devletin vatandaşlarının, eğer tahakküm altında kalmaları ve tahribat görmeleri söz konusuysa, bunun sadece devletler arası ilişkilerde ortaya çıkacağı düşünüldüğü için.

Kendi Kaderini Belirlemek ve Kendine Yetmek

John Stuart Mill'in Tezi

Bu vatandaşların tek bir siyasi toplumun fertleri olduğu, meselelerini kendilerinin çözme yetkisine topluca sahip oldukları varsayılır. Bu hakkın doğası John Stuart Mill tarafından *On*

Liberty[*] adlı bilimsel incelemesiyle aynı yıl (1859) yayımlanan kısa bir makalesinde ortaya konmuştur. Bu çalışma bizim için özellikle faydalıdır, çünkü Mill bunu yazarken birey/toplum kıyaslaması zihninde epey yer etmişti.[1] İç siyaset düzenlemeleri özgürce yapılmış olsun olmasın, hükümeti vatandaşlar seçsin seçmesin, vatandaşlar kendi adlarına yürütülen siyasetleri açıkça tartışsın tartışmasın, devletleri, kendi kaderlerini tayin eden toplumlar olarak ele almamız gerektiğini söyler. Çünkü kendi kaderini belirlemek (self-determinasyon) ile siyasi özgürlük birbirlerine denk terimler değildir. İlki daha kapsamlı bir görüştür; belirli bir kurumsal düzenlemeyi betimlemekle kalmaz, aynı zamanda toplumun bu düzenlemeye ulaştığı ya da ulaşmadığı süreci de betimler. Vatandaşlar mücadele edip özgür kurumlar kurmayı başaramasa bile o devlet kendi kaderini tayin eden bir devlettir, fakat bu kurumlar istilacı bir komşu tarafından kurulursa, söz konusu devlet kendi kaderini çizmekten mahrum kalır. Siyasal toplumların fertleri kendi özgürlükleri peşinden koşmalıdır, tıpkı bireyin kendi erdemlerini kendi başına kazanmak zorunda olması gibi. Bu fertler dış güçler tarafından özgür kılınamaz, tıpkı o bireyin dış güçler tarafından erdemli bir insan yapılamaması gibi. Aslında siyasi özgürlük bireysel erdemin var olmasına bağlıdır, bunu da yabancı bir devletin ordularının meydana getirmesi pek olası değildir; belki etkin bir direnişin gösterilmesine ilham verip kendi kaderini belirlemek siyasetlerini harekete geçirirlerse olabilir. Kendi kaderini belirlemek, erdemin öğrenildiği (veya öğrenilmediği), özgürlüğün kazanıldığı (veya kazanılmadığı) bir okuldur. Mill, hep tiran bir hükümet tarafından yönetilme "talihsizliğini" yaşamış insanların bilhassa dezavantajlı bir konumda olduğunu söyler: "özgürlüklerini sürdürmeleri için gerekli olan erdemleri" kazanma şansları hiç olmamıştır. Fakat yine de kendine yetmek doktrininde ısrar eder. "Bu erdemlerin

---

[*] J. S. Mill, *Özgürlük Üzerine*, Oda Yayınları, 2008; *Özgürlük Üstüne ve Seçme Yazılar*, çev. Alime Ertan, Belge Yayınları, 2005; *Hürriyet Üzerine*, çev. Mehmet Osman Dostel, Liberte Yayınları, 2009 –ed.n.

[1] J. S. Mill, "A Few Words on Non-Intervention," *Dissertations and Discussions* (New York, 1873), III, s. 238-63.

filizlenmesi için en iyi fırsat, kendi çabalarıyla özgürleşmek için çetin bir mücadele vermeleridir."

Gerçi Mill'in tezine faydacı terimler atfedilebilir, fakat vardığı sonuçların katılığı bunun en uygun biçim olmadığını göstermektedir. Mill'in kendi kaderini belirlemeye dair görüşleri, faydacı hesapları gereksiz kılar ya da en azından toplumsal özgürlük anlayışı için bu hesaplara ikincil bir rol biçer. Mill müdahalelerin, özgürlük amacına hizmet ettiğine inanmaz; özgürlüğün anlamı düşünülürse, müdahaleler bu amacı gerçekleştirmekte *illaki* çuvallayacaktır. Siyasal toplumun (dahili) özgürlüğü ancak bu toplumun fertleri tarafından kazanılabilir. Bu tez "işçi sınıfının özgürlüğü sadece işçilerin kendisi tarafından sağlanabilir"[2] diyen bilindik Marksist deyişte ima edilen teze benzer. Bu deyişin işçi sınıfı demokrasisi yerine geçecek herhangi bir seçkinci tavrı dışlaması gibi, Mill'in tezi de iç mücadele yerine geçecek dış müdahaleleri dışlar.

O halde kendi kaderini belirlemek, bir halkın, eğer elinden geliyorsa "kendi çabalarıyla özgürleşme hakkıdır," müdahale etmeme ilkesi de yabancı bir gücün devreye girmesiyle bu halkın başarısına mani olunmayacağına ya da başarısızlıklarının engellenmeyeceğine dair garanti veren bir ilkedir. İçerideki bir başarısızlığın sonuçlarına karşı, hatta kanlı bir bastırılmaya karşı korunmak diye bir hak olmadığını vurgulamalıyız. Genelde Mill, vatandaşların hak ettikleri hükümetlerle ya da en azından "uygun" oldukları hükümetlerle yönetildiklerine inanıyormuş gibi yazar. "Halkın, demokratik kurumlara uygun olduğunu gösteren tek test, halkın ya da en azından yeterli bir kısmının mücadelede başarılı olması, özgürlük için mücadele ve tehlikeyi göğüslemesidir." Kimse bunu onların adına yapamaz, yapmamalıdır. Mill, siyasi çatışmalarla ilgili soğukkanlı bir görüş ortaya koyar; gururlu, kendi çabalarından umutlu birçok isyancı vatandaş bu görüşü onaylasa da, birçoğu da onaylamaz. Dışardan yardım edilmesini isteyen, rica eden, hatta talep eden devrimciler her zaman olmuştur. Dış güçlerden yardım alınmasına taraftar olan Amerikalı bir yorumcu "en uygun kişi ifadesiyle kastedilen, güç kullanmaya en yatkın kişi

[2] *Bkz.* ed. Irving Howe, *Basic Writings of Trotsky* (New York, 1963), s. 397.

anlamına bile gelse, Mill'in söyleminin, ulusal sınırlar içersinde en uygun kişinin hayatta kalması olarak ortaya konmasıyla, kendi kaderini belirlemeye dair Darwinci bir tanım (*Türlerin Kökeni* de 1859 yılında yayımlanmıştı) olduğunu" söylemiştir.[3] En uygun kişinin tanımıyla ilgili ifade haksızlıktır, çünkü "mücadele ile tehlikeyi göğüsleyen" insanlara güç uygulamanın, dışardan desteklenmediği sürece başarılı olamayacağını söyleyen Mill'di. Geri kalan için bu suçlama muhtemelen doğrudur, fakat ardından ne gibi sonuçlar çıkarılacağını anlamak zordur. "Darvinci" bir mücadelede içeriden müdahalelerde bulunmak mümkündür, çünkü müdahale süreklidir ve zamana yayılmıştır. Fakat dış müdahale kısa süreli bir olaysa, içerideki güç dengesini, belirleyici bir şekilde özgürlük güçlerine doğru kaydıramaz. Bu müdahale uzun solukluysa, ara ara tekrarlanıyorsa, bu güçlerin başarısı için en büyük tehlikeyi kendisi teşkil eder.

Mesele müdahale değil de istilaysa durum değişir. Askerî yenilgi ve hükümetin çökmesi, sosyal sistemi öyle bir felç edebilir ki siyasi teşkilatlanmanın kökten yenilenmesi için yeni bir yol açılabilir. II. Dünya Savaşından sonra Almanya ile Japonya'ya olan buydu. Bu örnekler o kadar önemlidir ki istila ve siyasi yapının yenilenmesi haklarının nasıl doğduğundan daha sonra bahsetmem gerekecek. Fakat bu haklar, her yerel tiranlık örneğinde gündeme gelmez. Yani ne zaman devrim olsa müdahale etme hakkı doğacağı doğru değildir; çünkü devrimci mücadele bir kendi kaderini belirleme etkinliğidir, oysa dış müdahale, sadece bu tür etkinliklerle ortaya çıkan fırsatları insanların elinden alır.

Bunlar, egemenlikle ilgili yasal doktrin tarafından ifade edilen gerçeklerdir. Bu doktrin, devlet özgürlüğünü, dış kontrol ile tahakkümden bağımsızlık olarak tanımlar. Elbette her bağımsız devlet özgürdür denemez, fakat egemenliğin tanın-

[3] John Norton Moore, "International Law and the United States' Role in Vietnam: A Reply," ed. R. Falk, *The Vietnam War and International Law* (Princeton, 1968), s. 431. Moore, W. E. Hall'un tezine (*International Law*, 5. edisyon, Oxford, 1904, s. 289-90) atıfta bulunur, ama Hall, Mill'in yakın takipçisidir.

ması, özgürlük için savaşılan, bazen de özgürlüğün kazanıldığı bir arena kurmanın tek yoludur. Korumak istediğimiz şey, bu arena ile bu arena içinde sürdürülen etkinliklerdir. Bunları devletin bütünlüğünü koruduğumuz gibi koruruz, yani aşılamayacak sınırlar, ihlal edilemeyecek haklar belirlenir. Egemen devlet için geçerli olan bireyler için de geçerlidir: görünüşte iyilikleri için bile olsa, onlar için yapamayacağımız şeyler vardır.

Yine de devletlerin sınırlarını geçmenin üzerindeki yasak mutlak değildir; bunun sebebi kısmen devlet sınırlarının keyfî, tesadüfi karakteri yüzündendir, kısmen de bu sınırlar içerisindeki siyasi toplumun ya da toplumların bunları savunan hükümetle aralarındaki muğlak münasebet yüzündendir. Mill'in kendi kaderini belirlemeye dair genel açıklamasına rağmen, bir toplumun gerçekten ne zaman kendi kaderini tayin ettiği ve ne zaman müdahale edilemeyecek bir nitelik kazandığı açık değildir. Şüphesiz şahıslar için de benzer sorunlar vardır, fakat bana kalırsa bu sorunlar o kadar ciddi değildir, ayrıca her halükârda iç hukuk yapısı içinde ele alınırlar.[4] Uluslararası toplumda, yasal hükümlerin yaptırım gücü olmaz. Bu yüzden, sınırları geçmek üzerindeki yasak, tek taraflı olarak askıya alınır; bu, özellikle de söz konusu yasağın konmasına sebep olan amaçlara hizmet etmiyor gibi göründüğü üç durum için geçerlidir:

---

[4] Yerel toplum ile kıyaslama, müdahale edilemez bir nitelik taşımamanın en bariz yolunun yetersizlik (çocuksu, embesil, vesaire) olduğunu gösterir. Mill, yetersiz insanlar ve barbarların, istilaya uğrayıp yabancılara tabi olmalarının bunların çıkarına olduğuna inanıyordu. "Barbarların, uluslar [yani siyasi toplumlar] gibi hakları yoktur..." Bu yüzden o insanlar için faydacı ilkeler geçerlidir, emperyalist bürokratların bunların ahlaki gelişimi için çalışması meşrudur. Marksistler içinde de benzer görüşlerin olması ilginçtir. Tarihî gelişimin belirli aşamalarında fetihlerin, emperyalist yönetimlerin olmasını haklı buluyorlardı. (*Bkz.* Sholomo Avineri, *Karl Marx on Colonialism and Modernization*, New York, 1969.) XIX. yüzyılda bu tezler ne kadar makul olursa olsun, günümüzde hiç de makul değillerdir. Uluslararası toplum günümüzde uygar ve barbar olarak ikiye bölünemez; gelişim ilkeleriyle çizilmiş her çizgi iki tarafta da barbarlar bırakır. Bu yüzden kendine yetme sınavının tüm insanlar için aynı geçerliliğe sahip olduğunu varsayıyorum

- belirli sınırlar içerisinde iki ya da daha fazla siyasi toplum varsa, bunlardan bir tanesi büyük çaplı bir özgürlük mücadelesi yürütüyorsa; yani mesele ayrılıkçılık ya da "ulusal özgürlük"se;
- bunu iç savaşın taraflardan biri istemişse bile sınırlar başka bir yabancı güç tarafından aşıldığında, yani karşı-müdahale söz konusuysa;
- sınırlar içerisinde insan hakları ihlalleri korkunç bir boyuta ulaştığında, o kadar ki toplumdan, kendi kaderini belirlemekten ya da "çetin mücadele"den bahsetmek alaycılık, boş gevezelik gibi gelir; yani köleleştirme ya da katliam durumu varsa.

Bu durumlarda müdahale yapılması adına ileri sürülen tezler, legalist paradigmanın ikinci, üçüncü ve dördüncü revizyonunu oluşturur. Nefsi müdafaa veya saldırganlığa karşı nitelikte olmayan haklı savaşlar için kapı açar. Fakat bu maddelerin temkinli bir şekilde ortaya çıkarılması gerekir. Devletlerin birbirlerini istila etmeye ne kadar hevesli olduklarını düşünürsek, legalist paradigmayı revize etmek tehlikeli bir iştir.

Mill bu üç durumdan sadece ilk ikisini, ayrılıkçılık ve karşı-müdahaleleri incelemiştir, gerçi üçüncüsü 1859'da bile bilinmiyordu. Bunları müdahale etmeme ilkesinin istisnaları olarak görmediğini ve bu ilkenin sebeplerinin olumsuz tezahürleri olarak kabul ettiğini belirtmeliyiz. Bu sebeplerin geçerli olmadığı yerlerde, bu ilke gücünü kaybeder. Mill'in bakış noktasından, ilgili ilkeyi şu şekilde formüle etmek daha doğrudur: *Her zaman toplumun özerkliğini tanıyıp el üstünde tutacak şekilde hareket et.* Toplumun özerkliğinin tanınması, çoğunlukla müdahale edilmemesini icap ettirir, fakat her zaman değil, o zaman da özerkliğe saygı duyduğumuzu başka bir şekilde göstermeliyiz, hatta bunu, uluslararası bir sınır bölgesine birlik göndererek kanıtlamak gerekebilir. Fakat ahlaken doğru olan ilke aynı zamanda çok da tehlikelidir. Mill'in bu tezle ilgili açıklaması, bu noktada gündelik ahlaki söylemde gerçekten söylenen şeyin açıklaması değildir. Devlet sınırları için *a priori* bir saygı oluşturmamız gerekir; daha önce dediğim gibi, bunlar toplumların sahip olduğu yegane sınırlardır.

Müdahalelerin, sanki genel bir kuralın istisnasıymış, belirli bir durumun aciliyeti veya olağanüstülüğü yüzünden gerekli olmuş gibi gerekçelendirilmesinin sebebi budur. İkinci, üçüncü, dördüncü revizyonlar basmakalıp bahaneler biçimindedir. Müdahaleler sık sık, toplumun kendi kaderini belirlemesi amacından uzak, "devletlerin çıkarları" uyarınca gerçekleştirilir, bu yüzden yabancı toplumların özerkliğini koruma iddialarından şüphe duyarız. Bundan ötürü, başta belirttiğim kişilerde olan kanıtlama sorumluluğu, nefsi müdafaa yapmak isteyen bireyler veya hükümetlere dayattığımız sorumluluktan daha külfetlidir: müdahale eden devletler kendi müdahalelerinin, genel seyirden, yani dış güçler tarafından sadece manevi destek verildiğinde, insanların özgürlüğüne veya özgürlük beklentisine daha çok hizmet edildiği örneklerden bütünüyle farklı olduğunu göstermek zorundadır. Mill'in, 1848-1849 Macar Devrimini savunmak için Büyük Britanya'nın müdahale etmesi gerektiğini ileri süren tezini bu bakımdan tanımlayacağım (gerçi o farklı tanımlamıştır).

Ayrılıkçılık

Macar Devrimi

Macaristan, 1848 yılından önce uzun süre Habsburg İmparatorluğunun parçası olagelmiştir. Resmen kendi meclisine sahip bağımsız bir krallık olsa da, fiilen Viyana'daki Alman yetkililer tarafından yönetiliyordu. Mart Günleri sırasında bu yetkililerin ani çöküşü (Metternich'in düşüşüyle simgeleştirilir) Budapeşte'deki liberal ulusalcıların yolunu açtı. Hükümet kurup İmparatorluk içinde özerklik talep ettiler; o zaman henüz ayrılıkçı değillerdi. Başlangıçta talepleri kabul edildi, fakat federal tertiplere her zaman dert olan meselelerde ihtilaf çıktı: vergi gelirinin kontrolü ve ordunun komutası gibi konular tartışmalara yol açtı. Viyana'da "düzen" sağlanır sağlanmaz, yönetimin merkeziyetçi yapısını yeniden oluşturma çabaları ortaya çıktı, bu çabalar da kısa süre içerisinde ayaklananların askerlerce bastırılması şeklini aldı. İmparatorluk ordusu Macaristan'ı işgal etti, ulusalcılar da savaşarak karşılık verdi. Macarlar artık isyancı ya da ayaklanmacı olmuştu; Avusturya-

lıları yenip Macaristan'ın büyük bölümünü kontrolleri altına aldıkları anda, uluslararası hukukçuların muharip hakları dediği hakları kazanmışlardı. Savaşın akışında yeni hükümet sola doğru kaydı; 1849 Nisanında Lajos Kossuth başkanlığında cumhuriyet ilan edildi.[5]

Bu devrim çağdaş terimlerle, bir ulusal özgürlük hareketi olarak betimlenebilir. Yalnız Macaristan'ın eski sınırları içerisinde büyük bir Slav nüfusu bulunuyordu, ayrıca Macar devrimciler (tıpkı Avusturyalıların kendi özerklik taleplerine düşmanca yaklaşması gibi) Hırvat ve Sloven milliyetçilere düşmanca bakıyordu. Fakat bu zorluğu bir kenara koyacağım, çünkü o zamanlar dışarıdan böyle görülmüyordu; Mill gibi serbest gözlemcilerin ahlaki değerlendirmelerine bu unsur girmemiştir. Macar Devrimi Mill gibi insanlar tarafından, özellikle de Fransa, Britanya ve Amerika'da heyecanla karşılandı, elçileri büyük bir hevesle kabul edildi. Ama hükümetlerin tepkisi farklıydı, bunun sebebi kısmen, bu üç hükümetin de müdahale etmemeyi genel bir kural olarak kabul etmesi, kısmen de Fransa ve Britanya'nın Avrupa güç dengesine, dolayısıyla da Avusturya'nın bütünlüğüne önem vermesiydi. Londra'da Palmerston resmî bir tavır takınmıştı ve mesafeliydi: "Britanya Hükümeti, Avusturya İmparatorluğunun bileşenlerinden biri olan Macaristan dışında bir Macaristan tanımamaktadır."[6] Macarlar diplomatik tanınma istiyorlardı ve askerî müdahale talepleri yoktu, fakat Britanyalıların bu yeni hükümetle herhangi bir münasebete girmesi, Avusturya yönetimi tarafından iç işlerine müdahale olarak algılanacaktı. Üstelik Macaristan'ın tanınması, Britanya'yı Macaristan'a yakınlaştırabilecek ticari sonuçlar da doğurabilirdi, çünkü devrimciler Londra pazarından askerî teçhizat satın almayı umuyordu. Buna rağmen resmî bağların kurulmasının Mill'in belirlediği şartlarda haklı bulunması zor olmazdı; hele de

---

5 Kısa bir inceleme için *bkz.* Jean Sigmann, *1848: The Romantic and Democratic Revolutions in Europe*, çev. L. F. Edwards (New York, 1973), 10. bölüm.

6 Charles Sproxton, *Palmerston and the Hungarian Revolution* (Cambridge, 1919), s. 48.

Macarlar, "yeterli büyüklükte bir çoğunluğun" kendisini bağımsızlığa adayıp bunun için savaşacağını gösterdikten sonra. Macar siyasi toplumunun varlığından şüphe duyulamazdı (gerçi boyutlarıyla ilgili şüpheler olabilirdi); Avrupa'daki en eski uluslardan biriydi ve egemen bir devlet olarak tanınması Avusturya halkının manevi haklarını ihlal etmezdi. Ayaklanmacı ordulara askerî teçhizat yardımı yapılması aslında karmaşık bir konudur, bu konuya sonra başka bir olayı anlatarak döneceğim; fakat burada bu karmaşıklıklardan hiçbiri yoktu. Bununla birlikte Macarlar kısa bir süre içerisinde silahtan ve mühimmattan daha fazlasına ihtiyaç duyacaktı.

1849 Yazında Avusturya imparatoru, Çar I. Nikola'nın yardımını istedi ve Macaristan, Rus ordusu tarafından işgal edildi. Olaydan on yıl sonra Mill, Britanyalılar bu müdahaleye kendi müdahalelerini yaparak tepki vermeliydi, diye yazdı.[7]

> Macaristan'ın Avusturya'ya karşı verdiği asil mücadeleye, İngiltere'nin katılma hakkı olmayabilirdi (ihtiyat sorunu olmasından bile ayrı olarak); gerçi Macaristan'daki Avusturya hükümeti bir anlamda yabancı boyunduruğuydu. Fakat Macarlar bu mücadelede başarılı olabileceklerini gösterdiğinde, devreye Rus despotunun girip gücünü Avusturya'yla birleştirerek, Macarları daha önce kovdukları baskıcı yönetime ellerini kollarını bağlayarak teslim etmesi üzerine, İngiltere'nin bunun kabul edemeyeceğini duyurup yardıma koşmasının hakkı olduğunu söylemesi, kendi payına şerefli ve erdemli bir hareket olurdu.

Macaristan'daki Avusturya yönetimini "bir anlamda yabancı boyunduruk" olarak nitelendirmesi ilginçtir, çünkü anlamı ne olursa olsun, aynı zamanda Macarların bağımsızlık mücadelesinin asilliğini ve haklılığını da nitelemiş oluyordu. Mill'in niyeti Macarların mücadelesiyle ilgili böyle bir nitelendirmede bulunmak olmadığı için, önceki nitelendirmeyi daha ciddiye almalıyız. Tezinin bariz eğilimi, hem ayrılıkçı bir harekete yardım edilmesini hem de karşı-müdahaleyi haklı çıkarmaktır; aslında bunları birbirlerine kaynaştırmak söz konusudur. İki durumda da, müdahale karşıtı kural rafa kaldırılmıştır, çünkü

[7] J. S. Mill, "A Few Words on Non-Intervention," s. 261-62.

yasal değilse de manevi olarak yabancı bir güç, "iç" meselelere zaten müdahale etmektedir, yani siyasi bir toplumun kendi kaderini belirlemek hakkına müdahale edilmektedir.

Mill, ilk müdahalenin resmen tanınmış bir sınırın aşılmasını içermesi meseleyi kolaylaştırır, derken haklıdır. Ayrılıkçı hareketin sorunu, kendi halkını birleştirip "çetin bir özgürlük mücadelesi"nde biraz yol almadan, gerçekten ayrı bir halkı temsil ettiğinin tam olarak anlaşılmamasıdır. Kendi kaderini belirlemek ilkesine başvurmak tek başına yeterli olmaz; kendini bağımsızlığa adamış fertlere sahip, kendi varlığının koşullarını belirlemeye hazır ve istekli bir toplumun gerçekten var olduğunu gösteren kanıtlar sunulmalıdır.[8] Bu yüzden, siyasi veya askerî mücadele ihtiyacı zamanla rafa kalkar. Mill'in tezi, kendisini ifade edemeyen veya temsil edilmeyen halkları ya da körpe hareketleri veya çabucak bastırılan ayaklanmaları kapsamaz. Sömürge gücüne karşı direnmek üzere harekete geçmiş, fakat eşit olmayan mücadelede yavaş yavaş ezilen küçük bir ulus hayal edelim: Bence Mill, komşu devletlerin bir şey yapmadan kaçınılmaz yenilgiyi izlemesine taraftar olmazdı. Ortaya koyduğu tez, yabancı müdahalesine karşı yürütülen askerî hareketler gibi, emperyalist veya sömürgeci baskılara karşı gerçekleştirilen askerî eylemleri de haklı çıkartır. Yerel toplumdaki tiranlara ise dokunulmaz, çünkü uluslararası toplumda amacımız liberal

---

[8] *Bkz.* S. French ve A.Gutman, "The Principle of National Self-determination," ed. Held, Morgenbesser ve Nagel, *Philosophy, Morality, and International Affairs* (New York, 1974), s. 138-53.

Burada, ayrılıkçı mücadelelerle bazen tehlikeye giren doğal kaynaklarla ilgili başka bir mesele daha var. 4. Bölümde "toprak, sahiplerinin arzusuna uyar" demiştim. Fakat daha büyük bir siyasi toplumdan ayrılık, toprağın ötesinde yaşamsal değeri olan yakıt ve mineral kaynaklarını da koparacaksa, bir halkın kendi kaderini belirleme iradesi ve becerisi, o halka ayrılma hakkı vermez. 1960'ların başındaki Katanga ihtilafı bu tür durumların zorluklarını gösterir, ayrıca bizi müdahale eden devletlerin niyetleri konusunda kaygılanmaya davet eder. Fakat Katanga'da eksik olan şey, kendi başına "çetin bir mücadele" verme becerisine sahip hakiki bir ulusal hareketti. (*Bkz.* Conor C. O'Brien, *To Katanga and Back*, New York, 1962.) Bu niteliğe sahip bir hareketin varlığında, ayrılığı desteklerim. Bununla birlikte, o durumda uluslararası toplumda adalet dağıtımıyla ilgili daha genel sorular sormak gerekli olurdu.

veya demokratik toplumlar değil (Mill bunun imkânsız olduğunu söyler), bağımsız toplumlar kurmaktır. Bağımsızlık adına gerekli olduğunda askerî eylem, "şerefli, erdemli" bir harekettir, gerçi her zaman "ihtiyatlı" bir hareket sayılmaz. Bu tezin aynı zamanda uydu yönetimler ve büyük güçler için de geçerli olduğunu eklemeliyim: Macaristan'daki ilk Rus müdahalesi (1849) için tasarlanan bu tez, ikinci Rus müdahalesi (1956) için de uygundur.

Fakat bu tür durumlarda erdem ile ihtiyat göstermek arasındaki ilişkiyi anlamak kolay değildir. Mill'in ne kastettiği yeterince açıktır: Rusya'yı savaşla tehdit etmek Britanya için tehlikeli olabilirdi, bu yüzden savaş tehdidi "her ulusun kendi güvenliğinden sorumlu olduğu görüşü"yle tutarlılık göstermez. Gerçekten tehlikeli olup olmadığının kararı kesinlikle Britanyalılara aitti, biz de onları, ancak üstlerine almayı reddettikleri tehlikeler aslında önemsizse katı bir şekilde yargılayabiliriz. Karşı-müdahale "şerefli ve erdemli" bir hareket olsa bile tam da içerdiği tehlikeler yüzünden ahlaken zorunlu değildir. Fakat kişi bundan da ihtiyatlı olabilir. Palmerston, Avusturya İmparatorluğunun yanında yer aldığında sadece İngiltere'nin değil, aynı zamanda Avrupa'nın da güvenliği için endişeleniyordu. Mill'in aldığı konumun haklılığını anlamak mümkündür, yine de o an için "dünya düzeni" ilkeleri denen şeye riayet ederek müdahale edilmeyebilir.[9] Böylece adalet ve ihtiyat (dünya huzuruyla birlikte), Mill'in asla hayal edemeyeceği bir şekilde birbirlerinin aleyhinde olurlar. Mill, hiçbir siyasi toplum yabancı bir güç tarafından baskı altına alınmasa dünyanın daha düzenli bir yer olacağını düşünüyordu, belki bu safça bir düşünceydi. Hatta Britanya'nın bir gün yeterince güç sahibi olup "Güçlerden birinin silahlarını başka bir Gücün isyancı tebaasına doğrultmamasını söyleyecek ruh ve cesareti" taşıyacağını, ayrıca "özgür insanlardan oluşan bir ittifakın başına geçeceğini" umut ediyordu. Sanırım günümüzde bu eski moda liberal isteği Amerika Birleşik Devletleri yerine getirmektedir. Gerçi 1956 yılında Amerikalı önderler de, 1849'da Palmerston'un yaptığı gibi, bu

[9] R. J. Vincent'in genel görüşü budur; *Nonintervention and World Order* (Princeton, 1974), özellikle 9. Bölüm.

isteğin gereklerini yürürlüğe koymanın ihtiyatsızlık olacağını düşünmüştü.

Hükümetinin özgürlük ile dünyanın başka bölgelerine müdahale etmeyi kendi işine gelecek şekilde tanımladığı düşünülürse, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu isteği yerine getirmeye hakkı olmadığı da söylenebilir. Mill'in İngilteresi daha iyi bir konumda değildi. Palmerston, Macarlar adına askerî bir hareket tasarlasa, Metternich'in ardılı Kont Schwarzenberg ona "mutsuz İrlanda'yı" hatırlatabilirdi. Schwarzenberg, Londra'daki Avusturya elçisine şöyle yazmıştı: "Britanya İmparatorluğunun engin sınırları içerisinde nerede isyan çıksa, İngiliz hükümeti kan dökmek pahasına hukuk düzenini korumayı her zaman bilmiştir. Onu suçlamak bize düşmez."[10] Sadece karşılık verebileceği bir şey arıyordu, büyük güçler arasında bu tür bir karşılık da ihtiyatlı davranmanın şüphesiz özüdür.

Fakat ihtiyat göstermek ve adaleti bu kadar farklı uçlara yerleştirmek, haklılık tezini yanlış yorumlamak demektir. Müdahale veya karşı-müdahale planları yapan bir devlet, ihtiyat gereği kendi gireceği tehlikeleri tartar, fakat aynı zamanda *ahlak gereği* eyleminin fayda getirmesi tasarlanan insanlar ile bu eylemden etkilenebilecek tüm insanlara dayatacağı tehlikeleri de tartmak zorundadır. Müdahale, üçüncü kişileri korkunç tehlikelere açık hale getiriyorsa haklı bir eylem değildir: bu durum eylemin haklılığını fesheder. Palmerston, Avusturya'nın yenilmesinin Avrupa barışını sarsacağına inanmakta haklı idiyse, bu yenilgiyi sağlayacak bir Britanya müdahalesi "şerefli ve erdemli" bir hareket olmazdı (her ne kadar Macarların mücadelesi asilce olsa bile). 1956 yılında Amerika'nın bir atom savaşı tehdidinde bulunması açıkça hem ahlaken hem de siyaseten sorumsuzluk olurdu. Bu noktaya dek ihtiyatlılık, haklılık tezi içinde yer bulabildi, bulmak zorundaydı. Fakat üçüncü kişilerin haklarına saygı gösterilmesi, aynı zamanda büyük güçlerin yerel siyasi çıkarlarına saygı göstermek anlamına gelmez. Schwarzenbergvari karşılığın da kabul edilmesi demek değildir. Britanya'nın, Avusturya'nın emperyalist taleplerini tanıması, kendi benzer taleplerinin tanınmasını gerektirmez.

[10] Sproxton, *Palmerston and the Hungarian Revolution*, s. 109.

İhtiyat gereği Rusya'nın Doğu Avrupa'daki etki alanının tanınması, Amerika'nın kendi etki alanında elini serbest bırakmaz. Ulusal özgürlük ve karşı-müdahaleye karşı, buyurgan haklar yoktur.

İç Savaş

Macar Devrimini Mill'in yaptığı gibi betimler, Palmerston'un hatalı olduğunu varsayar ve Hırvatlar ile Slovenlerin taleplerini görmezden gelirsek, o zaman bu, müdahaleler için emsal oluşturabilecek bir olaydır. Bu haliyle aynı zamanda tarihte bir istisnadır, aslında şu an varsayımsal bir örnektir. Çünkü bu şartlar tarih sahnesine sık sık çıkmaz: tekil ve birleşik bir siyasi toplumun taleplerinin kesin hatlarla vücut bulduğu bir ulusal özgürlük hareketi ortaya çıkar; en azından başlangıç için savaş alanında etkinlik göstermeye muktedir bir harekettir; bir dış güç tarafından bu harekete meydan okunur, fakat bunun müdahalesi genel savaş tehlikesi doğurmadan caydırılır veya yenilgiye uğratılır. Çoğunlukla tarih, tarafların ve fraksiyonların birbirine dolandığı bir ağ sunar. Her biri bütün toplum adına konuştuğunu iddia edip birbirleriyle savaşırlar, yabancı güçleri gizlilik içinde veya en azından onaylanmayan yollarla mücadeleye çekmeye çalışırlar. İç savaş zorlu sorunlar doğurur. Sebebi, Mill'in belirlediği standardın muğlak olması değildir; bu standart, müdahale edilmesine katiyen izin vermez; bu sorunların sebebi standardın derece derece çiğnenebilmesi, hem de bunun olağan bir şekilde yapılmasıdır. O zaman, doğrudan ve açık bir şekilde güç kullanmanın karşı-müdahale sayılabileceği bir nokta belirlemek çok zorlaşır. Ayrıca bu tür bir güç kullanımının bölünmüş devletin buhranını yaşayan sakinleri ile olası tüm üçüncü kişiler üzerindeki etkilerini hesaplamak da zorlaşır.

Bu tür durumlarda hukukçular, kendine yetme sınavının nitelikli bir versiyonunu uygular.[11] Olay bir iç çekişmenin, isyanın, ayaklanmanın dışına taşmadığı müddetçe, yerleşik hükümete yardım edilmesine izin verirler; sonuçta bu hükümet, uluslara-

[11] Örneğin *bkz.* Hall, *International Law,* s. 293.

rası toplumda bu topluluğun özerkliğinin resmî temsilcisidir. Fakat ayaklanmacılar topraklar ile nüfusun önemli bir parçası üzerinde kontrolü ele geçirir geçirmez, muharip haklarının yanı sıra hükümetle de aynı statüyü elde ederler. O zaman hukukçular katı bir tarafsızlık gündeme getirir. Tarafsızlığa bir görev gibi değil, geleneksel olarak isteğe bağlı bir tercih meselesi diye bakılmıştır. Burada iki taraf da savaşan devletler olarak ele alınır, fakat iç savaşlarda bunu zorunlu kılmak için geçerli (Millvari) sebepler vardır. Çünkü bir toplum fiilen bölündüğünde, o ülkenin sınırları içersinde askerî etkinlik gösteren dış güçler o toplumun kendi kaderini belirlemesine pek hizmet etmezler. Bu tez Montague Bernard tarafından kısa ve öz bir şekilde ortaya konmuştur. Bernard'ın Oxford'da verdiği "Müdahale Etmeme İlkesi Üzerine" başlıklı ders, önem açısından Mill'in deneme yazısına denktir: "İki şey söyleyeceğim: varsayılan durumda müdahale etmek dengeyi bozar veya bozmaz. Denge bozulmazsa müdahale amacına ulaşamaz; dengeyi bozarsa, bu müdahale olmadan üstün gelemeyecek taraf üstünlük kurar, ulus kendi karar verse tercih etmeyeceği bir egemenlik veya hükümet kurar."[12]

Bununla birlikte dış güçlerden biri, tarafsızlığın, müdahale etmeme normlarını ihlal edince, diğer güçlere de bunun yolu açılır. Aslında bu ihlali tekrarlamamak utanç vericidir; İspanya İç Savaşında durum buydu; Britanya, Fransa ve ABD'nin müdahale etmeme siyaseti, kararın içeride verilmesine kapı açmadı, Almanlar ve İtalyanların "dengeyi bozması"na imkân verildi.[13] Bağımsızlık ve toplumsal varlık gibi değerlerin korunması söz konusu olduğunda, askerî tepki vermek muhtemelen gereklidir. Fakat bu tepki uluslararası toplumda ortak olan değerleri korusa bile yasayı uygulamak olarak tanımlanamaz. Bu tepkinin karakteri, legalist paradigmanın terimleriyle

---

[12] Montague Bernard, "On the Principle of Non-Intervention" (Oxford, 1860), s. 21.

[13] *Bkz.* Hugh Thomas, *The Spanish Civil War* (New York, 1961), 31., 40., 48. ve 58. bölümler; Norman J. Padelford, *International Law and Diplomacy in the Spanish Civil Strife*'da (New York, 1939) müdahale etmeme ilkesini inanılmaz bir saflıkla savunur.

açıklanamaz. Çünkü iç savaşlarda karşı-müdahale, olaya müdahale eden devletleri cezalandırmayı hatta illaki kısıtlamayı hedeflemez. Bunun yerine amaç, döngüyü gözetmek, dengeyi korumak, bir dereceye kadar içteki mücadelenin bütünlüğünü onarmaktır. Sanki iki kişi arasındaki kavgayı sonlandırmak yerine, bu dalaşa başkasının karışmasını engellemesi gereken, bunu yapamazsa bile dezavantajlı duruma düşen tarafa destek olan bir polis gibi davranılır. Bu polisin, dövüşün değerine dair bazı kanaatleri olması gerekir; yerel toplumun sıradan koşulları düşünülürse, söz konusu kanaatler tuhaf kaçabilir. Fakat devletler dünyasında bu kanaatler bütünüyle uygundur; karşı-müdahalenin gerçek mi sözde mi olduğuna bu kanaatlerin belirlediği standartlarla karar veririz.

Amerika'nın Vietnam'daki Savaşı

Vietnam'ın hikâyesini herkesçe kabul edilen bir şekilde anlatmanın mümkün olduğuna emin değilim. Kuzey Vietnam'ın Güney'i işgal etmesiyle mücadelenin başladığını ve ABD'nin anlaşma yükümlülükleri uyarınca tepki verdiğini söyleyen resmî Amerikan söylemi, legalist paradigmaya oldukça uygundur, fakat görünüşte inanılacak gibi değildir. Şükür ki aslında kimse tarafından kabul edilmediği belli oluyor, bu yüzden burada bu söylemi deşmemiz gerekmiyor. Amerikan tezinin daha sofistike bir versiyonuna göz atmak istiyorum. Buna göre bir iç savaş vardı, ABD'nin rolü de öncelikle meşru hükümete yardım etmek, sonra da karşı-müdahale olarak, Kuzey Vietnam yönetiminin askerî hamlelerini boşa çıkaracak bir tepki vermekti.[14] Buradaki önemli terimler "meşru" ve "tepki"dir. İlk terim, adına karşı-müdahalemizin yürütüldüğü hükümetin içeride bir statüsü olduğunu, bizlerden bağımsız siyasi bir varlığının bulunduğunu, bu yüzden de hiçbir dış güç olaya karışmasa da iç savaşı kazanabileceğini ima eder. Ortaya koyduğum tezle uyumlu olarak ikinci terim, kendi askerî hareketlerimizin,

[14] Bu görüşle ilgili faydalı bir anlatım 3 numaralı dipnotta belirtilen kaynakta bulunabilir. Resmî görüşle ilgili bir örnek için *bkz.* Leonard Meeker, "Vietnam and the International Law of Self-Defense," aynı ciltte, s. 318-32.

başka bir gücün askerî hareketlerini takip edip dengelediği fikrini uyandırır. Bu iki ima da yanlıştır, fakat karşı-müdahalenin kendine özgü karakterine işaret edip başka devletlerin iç savaşına katıldığında kişinin (en azından) ne söylemesi gerektiğini gösterirler.

İlk Vietnam savaşını sona erdiren 1954 Cenevre Antlaşması, Kuzey ile Güney arasında geçici bir sınır oluşturup sınırın iki yakasında geçici hükümetler kurmuş ve 1956 yılında seçim yapılması öngörülmüştü.[15] Güney Vietnam hükümeti bu seçimlere izin vermeyi reddedince, sözleşmelerle kazandığı meşruluğunu kaybetmiş oldu. Fakat bu meşruiyet kaybının üzerine gitmeyeceğim, ayrıca yaklaşık altmış devletin Güney'deki yeni yönetimin egemenliğini tanıyıp Saygon'da elçilikler açmasına da fazla değinmeyeceğim. Birbirlerinden bağımsız veya birlikte hareket etseler de, anlaşmalar imzalayıp elçiler gönderen yabancı devletlerin, bir hükümete meşruluk kazandırıp kaybettirebileceğini sanmıyorum. Önemli olan bu hükümetin kendi halkı karşısındaki duruşudur. Yeni yönetim halktan destek alsaydı, bugün Vietnam Almanya* veya Kore gibi ikili bir devlet olur ve 1954 Cenevre Antlaşması başka bir soğuk savaş kapışmasının sahnesi olarak anılırdı. Fakat demokrasinin bilinmediği ve seçimlerin sürekli engellendiği bir ülkede halk desteğinin kimin yanında olduğu nasıl anlaşılır? Ayaklanmacılar gibi hükümetler için de bu, kendilerine yetmeleriyle anlaşılır. Bu yaklaşım, yabancı devletlerin yardım edemeyeceği anlamına gelmez. Yeni yönetimlerin meşru olduğu varsayılır; bir nezaket dönemi vardır, hükümete destek oluşturması için bir süre tanınır. Fakat Güney Vietnam'da zaman boşa harcanmıştı, ayrıca yeni yönetimin ABD'ye bağımlılığının devam etmesi bunun mahkûm edici kanıtıdır. 1960'ların başında acil askerî müdahale çağrısı da mahkûm edici bir kanıttır. Başkan Diem'e, ilk olarak Montague Bernard'ın sorduğu bir soru yöneltilmelidir: "Halkın itaat etmesi için dış bir gücün yardımını isteyen kişi,

[15] G. M. Kahin ve John W. Lewis'in anlatısını takip ediyorum: *The United States in Vietnam* (New York, 1967).

* Kitabın yazıldığı yıllarda Almanya, Federal ve Demokratik Almanya olarak ikiye ayrılmıştı –çn.

halkını nasıl temsil eder?"[16] Aslında onlarınki hiçbir zaman başarılı bir temsiliyet olmamıştır.

Bu tez daha dar kapsamlı bir şekilde ileri sürülebilir: Ekonomik ve teknik yardım gören, askerî desteğin verildiği, stratejik, taktik tavsiyeler alan, ama yine de halkına itaat ettiremeyen bir hükümet açıkça gayrimeşru bir hükümettir. Meşruiyet ister sosyolojik ister ahlaki olarak tanımlansın, bu tür hükümetler en düşük standartları bile karşılamaz. Nasıl hayatta kaldıkları bile merak konusudur. Dışardan aldığı yardım sayesinde yaşadığı ve hayatına devam etmesi için hiçbir iç sebebin bulunmadığı anlaşılmalıdır. Saygon yönetimi Amerika'nın yarattığı öyle bir yapıydı ki ABD'nin bu hükümetin sorumluluğunu üstlenip yaşamını devam ettirmesini sağlamakla yükümlü olduğunu söylemesini anlamak zordur. Sanki sağ elimiz kendisini sol elimize adamış gibiydi. Bu bağın diğer tarafında bağımsız bir siyasi veya manevi yapı yoktu, bu yüzden de söz konusu bağ hakiki bir bağ değildi. Kişinin kendi yarattığı bir yapıya karşı yükümlülükleri siyasi olarak önemsizdir (bireylerin kişisel güvenliği söz konusu değilse), tıpkı kişinin kendine karşı yükümlülüklerinin manevi olarak önemsiz olması gibi. O halde ABD Vietnam'a askerî bir müdahalede bulunduğunda başka bir devlete gösterdiği bağlılığın gereklerini yerine getiriyor değildi, kendi tertibinin siyasetini izliyordu.

Tüm bunlara karşı, Güney Vietnam'ın halk desteğinin, çoğunlukla Kuzey tarafından desteklenip yönetilen hükümeti devirme, terörizm ve gerilla savaşı harekâtı yüzünden zayıflatıldığı ileri sürülür. Böyle bir harekâtın yürütüldüğü, Kuzey'in de buna dahil olduğu doğrudur, gerçi işe ne kadar ve ne zaman karıştıkları tartışma konusudur. Yasal bir belge hazırlanırken bu meseleler kritik önem kazanır, çünkü Kuzey Vietnam'ın bir iç ayaklanmayı hem adam hem de malzeme göndererek gayri meşru yollarla desteklediği yönündeki Amerikan iddiası, ABD'nin meşru bir hükümete yine de sadece ekonomik yardım ve askerî teçhizat sağladığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Fakat yasal gücü ne olursa olsun bu iddia, Vietnam olayının ah-

[16] Bernard, "On the Principle of Non-Intervention," s. 16.

laki gerçekliğini ıskalar. ABD'nin, yerel siyasi zemini olmayan bir hükümeti, ardından da hükümetler dizisini kelimenin gerçek anlamıyla desteklediğini, oysa Kuzey Vietnamlıların kırsalda derin kökleri bulunan bir ayaklanmaya yardım ettiklerini söylemek daha doğrudur. Bizim Güney Vietnam hükümeti için yaşamsal önemimiz, Kuzey Vietnamlıların ayaklanmacılar için öneminden çok daha büyüktü. Aslında Amerika'yı gittikçe işe daha çok karışmaya zorlayan, Güney Vietnam hükümetinin zayıflığı ve iç düşmanlarıyla başetmekten bile aciz olmasıydı. Bu olgu da Amerikan teziyle ilgili en ciddi soruları doğurmalıdır: çünkü karşı-müdahale, ancak kendine yetme sınavını geçmiş bir hükümet (hareket, parti veya her neyse) için ahlaken mümkündür.

Ayaklanmacıların kırsaldaki gücünün sebepleri hakkında burada fazla şey söyleyemem. Vietnam milliyetçiliğini temsil etmekte neden komünistler başarılıydı da hükümet başarısızdı? Muhtemelen Amerikan varlığının karakteri ve kapsamıyla ilgili bir durumdu bu. Milliyetçilik, Saygon yönetimi kadar dışa bağımlı bir hükümet tarafından temsil edilemez. Aynı zamanda Kuzey Vietnam'ın hamlelerinin dış bir etken olarak lanse edilmemesi de önemlidir. Vietnam gibi bölünmüş ülkelerde, sınırdan yapılan sızmalar illaki sınırın öte yakasındaki insanlar tarafından dış müdahale olarak görülmez. Kuzey Kore güçleri 38. paraleli geçmek yerine Güney'deki isyana örtülü destek verseydi, Kore Savaşı çok daha farklı bir şekle bürünebilirdi. Bununla birlikte, Vietnam'ın aksine Güney Kore'de isyan yoktu, ayrıca Güney Kore hükümeti de halkın desteğini almıştı.[17] Soğuk savaşın bu ayırıcı çizgileri, ancak vatandaşlarının bir parça sadakat duyduğu siyasi toplumların sınırlarını çizdiğinde veya zamanla bu niteliği kazandığında uluslararası bir sınırın olağan önemini kazanır. Güney Vietnam bu yolla şekillenseydi, Kuzeylilerin terörizm ve gerilla savaşına destek vermesi karşısında Amerika'nın askeri etkinliği, karşı-müdahale niteliği taşıyabilirdi. En azından bu etkinliğin savunulabilir bir adı olurdu; ama bu haliyle savunulabilecek yanı yoktur.

[17] *Bkz.* Gregory Henderson, *Korea: The Politics of the Vortex* (Cambridge, Mass., 1968), 6. Bölüm.

Amerikan karşı-müdahalesi bu şekilde olsaydı, acaba nihayetinde kavuştuğu boyut ve kapsamda haklı bir savaş sayılabilir miydi meselesi tartışmaya açıktır. Burada bir simetri fikri geçerlidir, gerçi bu simetriyi aritmetik terimleriyle mutlak bir şekilde belirlemek mümkün değildir. Yerel bir mücadelenin bütünlüğünü sürdürmek veya onarmak isteyen bir devletin askerî etkinliği, müdahale eden diğer devletlerin askerî etkinliğine kabaca denk olmalıdır. Karşı-müdahale dengeleyici bir eylemdir. Buna daha önce değinmiştim, fakat vurgulamak gerekir, çünkü tepki vermenin anlamı hakkında derin bir gerçeği yansıtır: *Karşı-müdahalenin hedefi savaş kazanmak değildir.* Başkan Kennedy'nin Vietnam Savaşına dair o ünlü tanımında bu görüşün ima edilmesi, bunun gizemli ve muğlak bir gerçek olmadığını gösterir. Kennedy şöyle demişti: "Son tahlilde bu onların savaşıdır. Savaşı kaybetmesi ya da kazanması gereken onlardır. Onlara yardım edebilir, teçhizat verebilir, danışman olarak adam yollayabiliriz, fakat bu savaşı onların kazanması gerekir, yani Vietnam halkının komünistleri kendi başına yenmesi gerekir..."[18]

Bu görüş daha sonraki Amerikan önderleri tarafından tekrarlanmış olsa bile maalesef Amerikan siyasetinin kesin bir tefsiri değildir. Aslında ABD, Vietnam iç savaşının karakteri ve boyutlarına saygı göstermeyi başaramadı; ayrıca savaşta da başarısız olduk, çünkü savaşımız bu karakteri taşımadan ve bu boyutların içinde kalmadan savaşı kazanamazdık. Çatışmayı teknolojik üstünlüğümüzden faydalanacağımız bir düzeye taşımaya çalışarak, başkasının ülkesinde Amerikan amaçları için çarpışılan bir Amerikan savaşına dönüşene kadar bu mücadeleyi tırmandırdık.

İnsancıl Müdahale

İçerideki savaşını yürütebilen hükümet, meşru bir hükümettir. Bu savaşlarda dış yardımın haklı bir karşı-müdahale sayılması için başka bir gücün önceki müdahalesini dengelemenin ötesine geçmemesi, yerel güçlerin savaşı kendi başlarına kazanmasını

[18] Kahin ve Lewis, *The United States in Vietnam* (1967), s. 146.

ya da kaybetmesini tekrar mümkün kılması gerekir. İç savaşların sonucu, müdahale eden devletlerin göreli güçlerini değil, güçlerin yerel dengesini yansıtmalıdır. Bununla birlikte, bu tür sonuçların peşinde koşmadığımız, yerel dengenin sağlanmasını istemediğimiz türde durumlar da vardır. Devlet içindeki hâkim güçler ciddi insan hakları ihlallerinde bulunuyorsa, Mill'in kendine yetmek anlayışına uygun bir şekilde, kendi kaderini belirleme ilkesine başvurmak pek cazip bir seçenek değildir. Bu yaklaşımın, toplumun bütününün özgürlüğüyle ilgisi vardır; toplum fertlerinin (önemli bir kısmının) temel özgürlükleri tehlikede olduğu zaman hiçbir gücü kalmaz. Siyasi rakiplerin, ulusal azınlıkların, dinî mezheplerin köleleştirilmesine, katledilmesine karşı, dış yardım dışında başka bir yardım gelmeyebilir. Bir hükümet, vatandaşlarına vahşet uyguladığı zaman kendi kaderini belirlemek fikrinin geçerli olduğu bir siyasi toplumun varlığından elbette ki şüphe duymalıyız.

Örnek bulmak zor değildir; hatta örnek sayısının bolluğu utanç vericidir. Baskıcı hükümetlerin ve katledilen insanların listesi korkutucu uzunluktadır. Tarihte Nazi kıyımı gibi bir olayın öncülü olmasa da, daha küçük ölçekte cinayetler sıradan sayılacak kadar yaygındır. Öte yandan ya da belki de bu sebepten "insancıl müdahale" denen şeyin örneklerine nadiren rastlanır.[19] Aslında sadece insancıl amaçla yapılan bir örnek bulamadım, insancıl sebeplerin yanında başka sebeplerin de bulunduğu karma örnekler mevcuttur. Görünen o ki devletler askerlerini başka ülkelere sırf hayat kurtarmak adına göndermiyor. Yerel karar verme mekanizmalarının nezdinde, yabancıların hayatları bu denli ağırlık taşımıyor. O halde bu karma amaçların ahlaki önemini değerlendirmeliyiz.[20] Bu yaklaşım

[19] Ellery C. Stowell, bazı olası örnekler ileri sürer: *Intervention in International Law* (Washington, D. C., 1921), II. bölüm. Çağdaş yasal görüşler (ve daha yeni örnekler) için *bkz.* ed. Richard Lillich, *Humanitarian Intervention and the United Nations* (Charlottesville, Virginia, 1973).

[20] Devletin kendi vatandaşlarının hayatları tehlikedeyse durum elbette farklıdır. Yabancı bir ülkede ölüm tehdidi altında bulunan vatandaşları kurtarmak adına tasarlanan müdahaleler geleneksel bir şekilde insancıl olarak nitelenir, olay gerçekten bir hayat memat meselesi ise bu

illa ki, en iyi halinde bile kısmen insancıl olan bir müdahaleye karşı ileri sürülen bir tez değildir, fakat öte yandan da biraz şüpheci davranıp karma niyetin öteki bileşenlerine de bakmak gereklidir.

Küba (1898) ve Bangladeş (1971)

Bu iki örnek de ulusal özgürlük ile karşı-müdahale başlığı altında ele alınabilir. Fakat İspanya ve Pakistan hükümetlerinin uyguladığı zulümler yüzünden başka önemleri de vardır. İspanyolların gaddarlıklarından bahsetmek daha kolaydır, çünkü bunlar sistemli bir katliam seviyesine vardırılmamıştır. Kırsalda saklanan ve köylülerin desteğini de almış Kübalı ayaklanmacılara karşı savaşan İspanyollar ilk olarak insanları yerinden yurdundan etme siyasetine başvurdular. Üstü kapalı ifadelere yaslanmadan bu siyasete *la reconcentración* [temerküz] dediler. General Weyler bildirisinde şunu istiyordu:[21]

> Kırsal bölgenin veya tahkim edilmiş kasaba hattının dışında kalan bölgelerin tüm sakinleri sekiz gün içinde birliklerin elinde tuttuğu kasabalarda toplanacaktır. Bu emre karşı gelen veya malum bölgenin dışında bulunan herkes isyancı sayılacak ve o şekilde muamele görecektir.

"Temerküz"ün suç sayılabilecek bir siyaset olup olmadığını daha sonra soracağım. İspanyolların öncelikli suçu, bu siyaseti yürütürken insanların sağlığına hiç dikkat etmemeleridir, bu yüzden binlercesi acı çekmiş ve ölmüştür. Bu insanların hayat koşulları ve ölümleri ABD kamuoyuna yansıyarak bulvar basınında yer bulmakla kalmadı, İspanya'ya karşı açılan savaşın ana gerekçesi olarak şüphesiz birçok Amerikalının da zihnine kazındı. Bu yüzden 20 Nisan 1898'de Kongre şu önergeyi sundu: "Sınırlarımızın bu kadar yakınında, Küba adasında

---

müdahalelere bu adı vermenin bir sakıncası yoktur. Uganda'da Entebbe hava alanına gerçekleştirilen İsrail saldırısı (4 Temmuz 1976) klasik bir örnektir. Burada karma bir niyet yoktur, bu konuda bir şüphe olmamalıdır: buradaki tek amaç, müdahil devletin özel bir bağlılığı olduğu insanları kurtarmaktır.

[21] Philip S. Foner, *The Spanish-Cuban-American War and the Birth of American Imperialism* (New York, 1972), I, 111.

üç yılı aşkın süredir devam eden iğrenç koşullar, ABD halkının ahlak duygusunu sarsmıştır..."[22] Fakat savaşa girmenin başka sebepleri de vardı.

Temelde ekonomik ve stratejik sebeplerdi. İlk olarak finans âleminin çıkarı kapsamında, Küba şekerindeki Amerikan yatırımıyla ilgiliydi; ikinci olarak Amerikan yayılmacılığını savunan entelektüeller ve siyasetçilerin çıkarı kapsamında, Panama geçidine açılan deniz yollarıyla ilgiliydi; bir gün burada açılacak kanalın kendisi de bir deniz yolu olacaktı. Mahan ve Adams, Roosevelt ve Lodge gibi adamların planlarında Küba ufak bir unsurdu. Bu adamlar Karayip Denizinden çok Pasifik Okyanusuyla ilgileniyordu. Fakat bu iki denizi bağlayacak kanal, Karayip Denizine belirli bir stratejik önem de kazandıracaktı. Bu denizi kazandıracak bir savaş da Amerikalıları emperyalist maceraya alıştıracağı (aynı zamanda Filipinler'in ele geçirilmesini sağlayacağı) için değerliydi. Savaşın sebepleriyle ilgili tarihsel tartışmalar genelde ekonomik ve siyasi emperyalizmin farklı biçimlerine, yeni pazarlar ve yatırım fırsatları arayışına, "kendi çıkarına ulusal güç"[23] elde etme uğraşına odaklanır. Fakat bu savaşın aynı zamanda emperyalizm karşıtı siyasetçiler tarafından da desteklendiğini hatırlamakta fayda var; daha doğrusu Küba'nın özgürlüğünü ve İspanya'nın uyguladığı zulme karşı ABD askerî güçlerinin insancıl müdahalede bulunmasını destekliyorlardı. Bununla birlikte, gerçekten meydana gelen savaş ile halkçıların ve radikal demokratların istedikleri müdahale nispeten farklı şeylerdi.

Kübalı ayaklanmacılar Amerika'dan üç istekte bulundu: Geçici hükümetlerini meşru Küba hükümeti olarak tanımamızı, ordularına askerî teçhizat yardımı yapmamızı, ABD savaş gemilerinin Küba sahillerini ablukaya alıp İspanya ordusunun ikmalini kesmesini istediler. Bu yardımla isyancı güçlerin büyüyeceği, İspanyolların daha fazla dayanamayacağı ve Kübalıların

---

22 Stowell, *Intervention in International Law* (1921) s. 122n.

23 Örneğin *bkz.* Julius W. Pratt, *Expansionists of 1898* (Baltimore, 1936) ve Walter La Feber, *The New Empire: An Interpretation of American Expansion* (Ithaca, 1963); ayrıca Foner, *The Spanish-Cuban-American War and the Birth of American Imperialism* (1972), I, XIV. bölüm.

kendi ülkelerini yeniden yapılandırıp (ABD yardımıyla) kendi meselelerinin üstesinden geleceği söylenmişti.[24] Amerikalı radikallerin de tasarısı buydu. Fakat Başkan McKinley ve danışmanları, Kübalıların kendi meselelerini halledecek yetenekte olduğuna inanmıyordu, ayrıca ülkenin yepyeni bir yapılanmaya girmesinden korkuyorlardı. Her halükârda, ABD ayaklanmacıları tanımadan müdahalede bulunup adayı istila etti ve İspanyol güçlerini hızla yenip bunların yerini aldı. Şüphesiz bu zaferin insani etkileri olmuştu. Gerçi ABD'nin askerî çabası verimsiz kalsa da, savaş kısa sürdü ve sivil halkın sefaletini artıran bir etkisi olmadı. Kurtarma harekâtları başta verimsiz olsa da, çarpışmalar kazanılır kazanılmaz başlatılmıştı. Amiral Chadwick, savaşın nispeten kansız geçmesini över: "Savaşın kendisi büyük bir kötülük olamaz; kötülük savaşta meydana gelen dehşet olaylarındadır ki bunların çoğu illaki aynı anda gerçekleşir ... ABD ve İspanya arasındaki bu savaş büyük dehşetli olayların yaşanmadığı bir savaştı."[25] Gerçekten dehşet yaşanmadı; en azından uzun yıllar süren Küba Ayaklanmasıyla karşılaştırıldığında. Fakat Küba'nın istila edilip üç yıl boyunca adada asker tutulması ve nihayetinde son derece kısıtlı bir özgürlük bahşedilmesi (Platt Islahatı koşullarında), ABD'nin insani kaygılar öne sürerek yaptığı işlere geleneksel olarak şüpheyle bakılmasını açıklama yolunda epey katkı sunar. "Korsanlık çağı" düşünüldüğünde, 1898'den 1902'ye kadar süren olayın bütünü, şefkatli emperyalizmin bir emsali olarak ele alınabilir, fakat insancıl müdahaleye örnek teşkil etmez.[26]

Bu tür olaylar için vardığımız yargılar, hükümetlerin planlarında insaniyet dışında başka kaygıların yer aldığı hatta insaniyetin başlıca kaygı olmadığı gerçeğine dayanmaz. İnsaniyet acaba hiç başlıca kaygı oluyor mu bilmiyorum, ayrıca

---

[24] Foner, *The Spanish-Cuban-American War and the Birth of American Imperialism* (1972), I, XIII. Bölüm.

[25] F. E. Chadwick, *The Relations of the United States and Spain: Diplomacy* (New York, 1909), s. 586-87. Bu satırlar, Walter Millis'in *The Martial Spirit* (1931) kitabının girişinde vardır.

[26] Millis, s. 404; Millis'in ayrıca ABD'nin savaşa girme kararı hakkında da yazdığını belirtmek gerekir: "Tarihte bundan daha bariz bir askerî saldırganlık örneği zor bulunur..." (s. 160).

hükümetin karma niyetinin toplumun çoğulculuğunu yansıttığı liberal bir demokraside bunu belirlemek özellikle zordur. Bu, faydalı sonuçlara ulaşmakla ilgili bir sorun da değildir. ABD'nin zaferi sonrasında, *reconcentrados* [evlerinden edilenler] yuvalarına dönebildi. Fakat Amerika, savaşa İspanya'nın yanında girip Kübalı ayaklanmacıları birlikte bastırsalar da bu insanlar yine evlerine dönebilirdi. "Temerküz" bir savaş siyasetiydi ve savaşın sonucu ne olursa olsun, savaşla birlikte sona erecekti. Önemli olan soru farklıdır. İnsancıl müdahale, baskı altındaki insanlar adına askerî eylem yapmayı içerir, ayrıca müdahale eden devletin bir dereceye kadar bu insanlarla aynı amacı paylaşması gerekir. Kendini bu amaçları gerçekleştirmeye adamak zorunda olmasa bile bu amaçların gerçekleşmesini engellemeye hakkı yoktur. Bu insanlar baskı yapanlar için muhtemelen kabul edilemez amaçlar taşıdıkları için (örneğin dinsel hoşgörü, ulusal özgürlük vesaire peşinde oldukları için) baskı görürler. Kimse, hem bu insanlar adına hem de bunların amaçlarına ters düşecek bir müdahalede bulunamaz. Baskı görenlerin amaçlarının illa haklı olduğunu veya bunların tümünün kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmek istemiyorum. Fakat 1898 yılında ABD'nin bu amaçlara gösterdiği özenden daha fazlasını hak ettiğini söyleyebilirim.

Baskı görenlerin amaçlarına bu şekilde bakmak, karşı-müdahalenin zorunlu özelliği olan yerel özerkliğe saygı gösterilmesine doğrudan benzemektedir. Bu iki revizyoncu ilke ortak bir taahhüdü yansıtır: Müdahale etmemeye benzeyen bir müdahale mümkündür. Karşı-müdahalede amaç denge sağlamaktır; müdahalenin amacı ise kurtarmaktır. Bu iki durumda, ayrıca ayrılıkçı ve ulusal özgürlükçü mücadelelerde müdahale eden devlet kendisi için herhangi bir siyasi ayrıcalık talep etme hakkına kesinlikle sahip değildir. Ne zaman böyle bir talepte bulunulursa (Küba'yı işgal ettiğinde Platt Islahatını dayatarak ABD'nin yaptığı gibi), başlangıçtaki amacın siyasi güç elde etmek olduğundan şüpheleniriz.

1971'de Doğu Pakistan'ın (Bangladeş) Hindistan tarafından işgal edilişi insancıl müdahale için daha iyi bir örnektir; hükümetin tek bir niyetle harekete geçmesinden değil, hüküme-

tin çeşitli niyetlerinin tek bir eylem gerçekleştirecek şekilde bir araya gelmesinden ve Bengallilerin böyle bir eylemi beklemesinden ötürü iyi bir örnektir. Hindistan'ın ülkeye bu kadar hızlı girip çıkması, Pakistan ordusunu yenip bu ordunun yerini almaması ve kurulan Bangladeş devletinin siyasi kontrolünü ele geçirmemeleri, Hindistan hükümetinin niyetlerinin bir noktaya odaklandığı gösterir. Şüphesiz bu siyasetle hem ahlaki hem de stratejik çıkarlar gözetilmişti: Hindistan'ın eski düşmanı Pakistan ciddi şekilde zayıflamıştı, bu esnada Hindistan iç siyaseti uzun süredir dengesiz ve dönek seyredecek, üstelik de epeyce yoksul bir ulusun sorumluluğunu almaktan da sakınmıştı. Fakat bu müdahale insancıl olarak nitelendirilir, çünkü dar, katı anlamda bir *kurtarma* harekâtıydı. Bazen bu tür şartlar hepimizi birer azize dönüştürür.

Bangladeş halkının üstündeki Pakistan baskısına dair fazla bir şey söylememe gerek yok. Korkunç bir hikâyedir ve şimdiye kadar oldukça iyi belgelenmiştir.[27] O zamanlar doğu eyaleti olan bölgenin özerklik hareketiyle karşı karşıya kalan Pakistan hükümeti, 1971 Martında orduyu adeta halkın üstüne saldı; daha doğrusu Pencap ordusunu Bengal halkının üzerine saldı, çünkü doğu ve batının birliği çoktan bozulmuştu. Meydana gelen katliamlar bu ayrışmayı sonuna dek götürüp bir daha onarılmaz hale getirdi. Ordu bütünüyle direktifsiz hareket ediyor değildi; ellerindeki ölüm listelerinde Bangladeş'in siyasal, kültürel ve entelektüel önderlerinin adı vardı. Bu isimlerin yandaşları da (üniversite öğrencileri, siyasi aktivistler vesaire) aynı şekilde sistemli şekilde katledildi. Bu grupların ötesinde askerler serbestçe hareket etti; yaktılar, tecavüz ettiler ve öldürdüler. Milyonlarca Bengalli Hindistan'a kaçtı. Hindistan'a gelişleri, yoksullukları, açlıkları ve anlattıkları inanılmaz öyküler daha sonraki Hint saldırısının ahlaki temelini oluşturdu. "Komşunun görevinin sessizce izlemek olduğunu tartışmak bu tür durumlarda boş iştir."[28] Aylarca diplomasi manevraları de-

[27] Britanyalı bir gazetecinin güncel anlatımı için ***bkz***. David Loshak, *Pakistan Crisis* (Londra, 1971).

[28] John Westlake, *International Law*, cilt I, *Peace* (2. edisyon, Cambridge 1910), s. 319-320.

nendi, fakat bu süre zarfında Hindistan, Bengalli gerillalara yardım ediyor ve mültecilerin yanı sıra savaşan insanlara da sığınacak yer gösteriyordu. 1971'in Aralık ayındaki iki haftalık savaş açıkça Pakistan'ın hava saldırısıyla başladı, fakat Hindistan'ın işgali başlatması için böyle bir ön saldırıya gerek yoktu; başka sebeplerden ötürü haklı bir işgaldi.

Mart ile aralık ayları arasında Bengalli gerillaların ulaştığı güç ile başarılar tartışma konusudur; iki hafta savaşındaki rolleri de öyle. Bununla birlikte Hint işgalinin amacı, Bengal mücadelesinin yolunu açmak değildi; gerillaların gücü veya zayıflığı işgalle ilgili görüşümüzü etkilemez. Bir halk katledilmeye başlandığında, yardımlarına koşmadan önce kendine yetme sınavını geçmelerini beklemeyiz. Bizi olaya çeken tam da onların bu çaresizliğidir. Hindistan ordusunun amacı Pakistan güçlerini yenip onları Bangladeş'ten dışarı atmak, yani savaşı kazanmaktı. Bu amaç, karşı-müdahalenin amacından farklıdır, bunun da önemli bir ahlaki sebebi vardı. Katliamları başlatan insanlar, kendi kaderini belirlemenin normal (hatta şiddet içermesi normal) süreçlerine katılma hakkını kaybeder. Askerî yenilgiye uğratılmaları ahlaken zorunludur.

Katliamlara bulaşan hükümetler ve ordular hemen suçlu olarak tanımlanır (Nürnberg'de uygulanan hukuka göre "insanlık suçu" işlemekten suçludurlar). Bu yüzden insancıl müdahale, yerel toplumlarda yasanın uygulanması veya polisin görevi dediğimiz şeye, diğer müdahale türlerine kıyasla daha çok yaklaşır. Fakat aynı zamanda uluslararası bir sınırın geçilmesini gerektirir, bu tür geçişler de legalist paradigma tarafından yasaklanmıştır; oysa uluslar topluluğu tarafından yetki verilmişse, yasak sayılmazlar sanırım. Burada bahsettiğim örneklerde yasa tek taraflı uygulanmıştır; yani polisler kendini atamıştır. Uluslararası arenada tek taraflılık her zaman yaygın olmuştur, fakat dış saldırganlığa karşı bir tepki yerine içerideki şiddete yönelik bir tepki söz konusuysa daha çok endişeleniriz. İnsancıllık örtüsü altında, devletlerin komşularını zorlayıp onların üzerinde hâkimiyet kurmasından kaygı duyarız; bir kez daha söylüyorum, bu konuda örnek bulmak zor değildir. Bu yüzden birçok hukukçu, legalist paradigma-

ya bağlı kalmak ister. Onlara göre bu tavır, müdahalelere (ara sıra) gerek olduğunu yadsımak anlamına gelmez. Sadece bu ihtiyacın hukuki olarak tanınmasını yadsırlar. İnsancıl müdahale "hukuk dünyasına ait değildir, ahlaki bir tercihtir, bireyler gibi uluslar da bazen böyle tercihler yapmak zorunda kalır..."[29] Bu noktada durulmazsa, o zaman makul bir formülasyondur bu. Fakat hukukçular genelde bu noktada durur. Çünkü ahlaki tercihler sadece *yapılmaz*; aynı zamanda yargılanırlar, yani yargılamanın bir ölçütü olmalıdır. Hukuk bu ölçütleri sağlamazsa ya da bir noktada hukuki malzeme tükenirse, bu ölçütler yine de ortak ahlak anlayışımızda bulunmaktadır, ki ahlak sona ermez, ayrıca hukukçuların işi bittikten sonra da ahlaki açıklamaların yapılması gerekir.

Ahlak en azından, başka bir seçenek olmadığı müddetçe, tek taraflı harekete geçilmesine yasak getirmez. Bengal olayında başka bir seçenek yoktu. Şüphesiz katliam herkesi ilgilendiren bir meseledir, fakat o olayla sadece Hindistan ilgilenmişti. Olay yasal kanallarla BM'ye taşındı, fakat harekete geçen olmadı. Birleşmiş Milletler ya da bir güçler koalisyonu tarafından yapılacak harekâtın, ahlaki nitelik bakımından Hindistan saldırısından illaki üstün olacağı konusunda emin değilim. Müdahillerin sayısı artınca aranan nitelik, belirli görüşlerin bir kenara bırakılıp ahlak kuralları üzerinde bir görüş birliği sağlanmasıdır. Bunun için bir kuruma değil, bütün insanlığa başvurursunuz. Devletler birlikte hareket etmeyle özgün karakterlerini kaybetmezler. Hükümetlerin karma niyetleri varsa, hükümetlerden meydana gelen koalisyonların da karma niyetleri vardır. Belki koalisyonun kurulması aşamasındaki siyasi pazarlıklar sırasında bazı hedeflerden vazgeçilir, başka hedefler ise iyice öne çıkarılır; ortaya çıkan karma niyet ahlaki meseleler bakımından, tek devletin siyasi çıkarları, ideolojileri kadar tesadüfidir.

İnsancıl müdahale, "insanlığın vicdanını sarsan" eylemlere karşı bir tepki olarak gerçekleştirildiğinde (başarı için mantıklı

[29] Thomas M. Franck ve Nigel S. Rodney, "After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force," *67 American Journal of International Law 304* (1973).

bir beklentiyle) haklı bir eylem olur. Bu eski moda dil bana kesinlikle doğru görünüyor. Bu tür durumlarda siyasi önderlerin vicdanları temel alınmaz. Onların kaygıları farklıdır, bu sebeple de kızgınlık, öfke gibi normal duygularını bastırmaları gerekebilir. Burada sıradan kadınlarla erkeklerin, gündelik işlerinin akışında edindikleri ahlaki kanaatleri temel alınır. Söz konusu kanaatler bağlamında ikna edici bir tez ileri sürülebilir; bundan ötürü BM'i beklemek olarak adlandırabilecek (evrensel devleti beklemek, mesihin gelmesini beklemek ...) edilgen bir tavır sergilemenin herhangi bir ahlaki sebebi olduğunu sanmam.

> Diyelim ki büyük güçlerden biri, bir uydu devleti kontrol etmenin en iyi yolunun bütün halkını yeryüzünden silip bölgeye "güvenilir" insanlar yerleştirmek olduğuna karar verdi. Diyelim ki uydu devlet bu önlemi onayladı, toplu katliam için gerekli düzenlemeleri yaptı... BM organlarından çıkması zorunlu olan karar engellendiği için, toplu katliam düzenlemeleri üye ülkelerden birine "silahlı bir saldırı" yapılmasını içermediği için BM'nin geri kalan üyeleri öylece durup izlemek zorunda mıdır?"[30]

Bu, aslında yanıt beklenmeyen sorulardan biridir. Kıyımı durdurmak elinden gelen her devletin en azından bunu denemeye hakkı vardır. Legalist paradigma bu tür çabaları dışlar, fakat bu sadece, paradigmanın revize edilmemiş halinin, askerî müdahalenin ahlaki gerçeklerini açıklayamayacağını gösterir.

Paradigmanın ikinci, üçüncü, dördüncü versiyonları şu biçimdedir: ayrılıkçı hareketlere yardım etmek için (temsil güçleri olduğunu gösterdikten sonra), başka güçlerin önceki müdahalelerini dengelemek için, katliamla tehdit edilen halkları kurtarmak için devletler istila edilebilir, haklı bir şekilde savaş başlatılabilir. Bu durumların her birinde, egemenliğin yasal kurallarının ihlal edilmesine izin veririz ya da sonrasında bu ihlalleri lanetlemeyiz, çünkü bu ihlaller, egemenliğin sadece bir ifadesi olduğu bireysel yaşam ve toplum özgürlüğünün değerlerini destekler. Bir kez daha söylüyorum, bu formül müsamahalıdır, fakat belirli olaylardan bahsederken haklı

[30] Julius Stone, *Aggression and World Order*, s. 99.

müdahalelerin gereklerinin aslında kısıtlayıcı olduğunu göstermeye çalıştım. Revizyonların da bu kısıtlamaları içerdiği anlaşılmalıdır. Bu kısıtlamalar sıklıkla göz ardı edildiği için mutlak bir müdahale etmeme kuralında ısrar etmenin daha iyi olduğu söylenir zaman zaman (öncelemede bulunmamakla ilgili mutlak bir kuralda ısrar etmenin en iyisi olması gibi). Fakat mutlak kural da görmezden gelinecektir, bu durumda olup biteni yargılayabileceğimiz bir standart kalmaz elimizde. Aslında birtakım standartlara sahibiz; bunları göstermeye çalıştım. Bunların uygulanması zor, sorunlu olsa da, insan haklarına derin ve değerli bir bağı yansıtırlar.

7
SAVAŞIN AMAÇLARI VE KAZANMANIN ÖNEMİ

Savaşa dair modernist görüş, Randall Jarrell'in şu şiirinde acımasızca özetlenmiştir:[1]

> Son haddine dek çoğaldı ölümler, arttı kârlar:
> Anımsanıyor sadece yas ve yasını tuttuklarımızca;
> Kazandığımız savaşlar, kaybettiğimiz savaşlar,
> Ve dünya ... eskisi gibi hâlâ.

Savaş öldürür; tek yaptığı budur; savaşın ekonomik sebepleri bile savaşın sonucuna yansımaz, güncel ifadeyle söylemek gerekirse ölen askerler de harcanmıştır. Jarrell, o harcanmış insanlar, çoktan ölmüş yoldaşlar ve yakında öleceğini bilenler adına konuşmaktadır. Onlarınki itibarlı bir bakış açısıdır: sayıları öyle çoktur ki. Askerler, kapsamı belirli çarpışmalarda küçük sayılarla öldüklerinde, ölümlerine bir anlam yükleyebilirler. Fedakârlık ve kahramanlık anlaşılır kavramlardır. Fakat modern savaşta görülen kıyımlar ahlaki anlayış kapasitelerini aşar; alaycılık son çareleridir. Fakat bizim son çaremiz bu değildir veya Jarrell'in içinde yer aldığı o savaşla ilgili algılarımızın en önemli biçimi değildir. Aslında arkadaşlarından hayatta kalanların çoğu dünyanın farklı, hatta daha iyi olduğunu düşünmek ister, çünkü Müttefikler galip gelmiş, Nazi yönetimi yenilmiştir. Onlarınki de itibarlı bir bakış açısıdır: sayıları öyle çoktur ki. İnsan duyarlılığına, çaresizliğin tüm nüanslarını algılayacak biçimde ince ayar yapıldığı bir çağda, savaşta ölenlerin *boş yere ölmediğini* söylemek hâlâ önemlidir. Bunu söyleyemediğimizde veya söyleyemeyeceğimizi düşündüğümüzde yas duygumuz öfkeyle karışır. Suçlu insanlar ararız. Ahlak dünyasına hâlâ bağlıyızdır.

---

[1] Jarrell, "The Range in the Desert," *The Complete Poems*, s. 176.

Boş yere ölmemek ne anlama gelir? Uğrunda ölmeye değer amaçlar ve elde etmek için askerlerin hayatlarının yüksek bir bedel sayılmayacağı sonuçlar olmalıdır. Haklı savaş fikri de aynı varsayımı gerektirir. Haklı savaş, kazanmanın ahlaken gerekli olduğu savaştır, haklı bir savaşta ölen asker de boş yere ölmüş olmaz. Mühim değerler tehlike altındadır: siyasi bağımsızlık, toplumsal özgürlük, insan hayatı. Başka yöntemler başarısız olunca (bu, önemli bir kısıtlamadır), bu değerleri savunmak için savaşmak haklılık kazanır. Bunun akışında iki tarafta da gerçekleşen ölümler, ahlaken kabul edilebilir niteliktedir; bu ölümlerin aynı zamanda askerî aptallıkların ya da bürokraside çevrilen dolapların ürünü olmadığını söylemiyorum: anlamlı savaşlarda bile anlamsız yere askerler ölür.

Fakat kazanmak bazen zorunlu olsa da, kazanmanın ne olduğu her zaman açık değildir. Geleneksel askerî görüşe göre, savaştaki tek gerçek amaç "ana düşman gücünün savaş alanında yok edilmesidir."[2] Clausewitz "düşmanı bozguna uğratmaktan" bahseder.[3] Fakat birçok savaş böyle dramatik bir sona sahip değildir, savaşta birçok amaca düşman yok edilmeden ya da bozguna uğratılmadan da ulaşılabilir. Savaşta meşru amaçlar peşinde koşmalıyız, hedeflerimiz adil olmalıdır. Aynı zamanda bunlar haklı savaşın sınırlarıdır. Savaş kazanıldığında veya siyasi temasla çözüm mümkün olduğunda çarpışmalar durmalıdır. Bu noktadan sonra ölen askerler gereksiz yere ölmüştür, bu askerleri savaşmaya ve muhtemelen ölmeye zorlamak saldırganlığın kendisine yakın bir suçtur. Bununla birlikte, haklı savaş kuramının aslında bu çizgiyi düşman ordusunun yok edilmesi ya da harap edilmesine ulaşmayan bir noktada çizmediği, en aşırı askerî tez ve "ahlakçı" tezin, nihai sonuç alınana kadar savaşın sürdürülmesi konusunda birleştiği söylenir. II. Dünya Savaşının sonrasında, XX. yüzyılın dehşet olaylarının kökeninde, adalet peşinde koşmanın

---

2 B. H. Liddell Hart, *Strategy* (2. edisyon, New York, 1974), s. 339: Liddell Hart'ın kendi görüşü farklı ve çok daha sofistikedir.

3 *War, Politics and Power*, s. 233; krş. Howard ve Paret'in yeni çevirisi, s. 595.

yattığını söyleyen bir grup yazar türedi.[4] Bunlar kendilerine "gerçekçiler" diyordu; aslında Thukydides ve Hobbes'un takipçileri olmasalar da, onlara bu adla hitap edeceğim. Tezleri o kadar genel kapsamlı değildi, nihayetinde geleneksel ahlaka daha az ters düşüyorlardı. Haklı savaşların haçlı seferlerine dönüştüğünü iddia ettiler, bu savaşlarda yer alan askerler ve devlet adamları da davalarına uygun gelen tek zaferin peşinde koşuyordu: yani tam bir zafer ve kayıtsız şartsız teslimiyeti hedefliyorlardı. Savaşları fazlasıyla zalim, fazlasıyla uzundu. Adalet ekip ölüm biçiyorlardı. Bu, güçlü bir tezdir, gerçi hem savaşın idaresi hem de amaçları bakımından ahlaki bir tez olması dışında hiçbir anlamı olmadığını ima etmek istiyorum. Gerçekçilerin önerisi adaletten vazgeçip daha ılımlı sonuçları hedeflemekti. Benim önerim ise peşinde koşmaktan başka çaremizin olmadığı adaleti daha iyi anlamaktır.

Kayıtsız Şartsız Teslimiyet

II. Dünya Savaşında Müttefiklerin Siyaseti

Gerçekçilerin konumu bu şekilde özetlenebilir. Barışın, kurallara dayanan bir durum olarak algılanması demokratik veya liberal kültürün bir özelliğidir. Savaşlar ancak "evrensel bir ahlak ilkesi" bunu gerektiriyorsa yapılabilir: barışın korunması, demokrasinin yaşatılması vesaire için. Savaş başladığında bu ilke mutlak şekilde korunmalıdır; tam bir zaferden daha azı, şeytani askerî güç aygıtına başvurulmasını haklı çıkarmaz. Barışa ya da demokrasiye yönelen tehdit bütünüyle yok edilmelidir.[5] Kecskemeti'nin teslim olmaya dair kitabında yaz-

---

[4] Reinhold Niebuhr'un çalışması bu gruba ilham vermişti ve Hans Morgantbau da bu görüşün en sistemli kuramcısıydı. Amacıma yönelik daha fazla çalışma için *bkz.* George Kennan, *American Diplomacy: 1900-1950* (Chigaco, 1951); John W. Spanier, *The Truman-MacArthur Controversy and the Korean War* (Cambridge, Mass., 1959); Paul Kecksmeti, *Strategic Surrender: the Politics of Victory and Defeat* (New York, 1964).

"Gerçekçilere" yönelik faydalı bir eleştiri için *bkz.* Charles Frankel, *Morality and U.S. Foreign Policy*, Foreign Policy Association Headline Series, sayı 224 (1975).

[5] John W. Spanier, *The Truman-MacArthur Controversy and the Korean War* (Cambridge, Mass., 1959), s. 5.

dığı gibi: "Demokratik kültürler büyük oranda savaşa yatkın değildir, onlara göre savaşın haklı olması için savaşı bertaraf etme amacıyla yapılması gerekir. Bu hararetli ideoloji, düşmanın kötücül sistemi yeryüzünden silinmeden düşmanlıkların sona erdirilemeyeceği kanaatinde yansıtılmıştır."[6] Bu ideolojinin *locus classicus*'u* Woodrow Wilson'ın düşüncesidir, en önemli fiziksel tezahürüyse II. Dünya Savaşında Müttefiklerin kayıtsız şartsız teslimiyet talepleridir.

Gerçekçilerin betimlediği şekliyle demokratik idealizmde itiraz edilebilecek unsur, ulaşılması mümkün olmayan hedefler koymasıdır, bu yüzden de askerler boş yere ölür. Bu ahlaki bir itirazdır, ayrıca askerlerden "kötülüğün yeryüzünden silinmesi" gibi hedefler için ölmeleri istendiğinde önemli bir itiraz olur. Her şey bir yana, askerlerin en kahramanca çabaları sadece belirli bir savaşı nihayete erdirir; savaşları bütünüyle bitiremezler. Demokrasiyi belirli bir tehditten kurtarabilir, fakat dünyayı demokrasi için daha güvenli bir yer haline getiremezler. Fakat bu Wilsonvari sloganların öneminin gerçekçi yazında fazlasıyla abartıldığını düşünüyorum. Wilson, ABD'yi I. Dünya Savaşına soktuğunda, savaş çoktan adalet ile mantığın sınırları ötesine taşınmıştı. "Yüzyıl geçse bile insan âleminin yapısındaki etkileri kaybolmayacak hasarlar"ın en kötüsü çoktan verilmişti; bundan sorumlu insanlar da masum Amerikalılar değil Britanya, Fransa ve Almanya'nın katı askerleri ile devlet adamlarıydı. Wilson'ın ortaya koyduğu Ondört Madde, Almanların, Lloyd George ile Clemenceau'nun savaş hedeflerini karşılamayan şartlarla teslim olmalarını mümkün kılıyordu.[7] Aslında, Almanların var olan barış antlaşmasının şartlarına riayet edilmediği şeklindeki iddiası (ki doğruydu), ikinci seferde Müttefikleri koşulsuz

---

6 Paul Kecksmeti, *Strategic Surrender: the Politics of Victory and Defeat* (New York, 1964), s. 25-26.

* Edebiyat veya ilahiyatta, bir düşüncenin ortaya konmasında etkili olan bir ifadenin ya da açıklayıcı bir tanımın ilk defa geçtiği yere verilen Latince isim –çn.

7 Wilson'ın "dünya görüşü" ve barış konusunda uzlaşılmasına yönelik arzusu arasındaki bağlantı için *bkz.* N. Gordon Levin, Jr., *Woodrow Wilson and World Politics: America's Response to war and Revolution* (New York, 1970), s. 43, 52 vd.

teslimde ısrarcı olmaya sevketmişti. 1944 Şubatında Churchill Avam Kamarası'na "son savaştan sonra, Almanların öne sürdüğü türden hiçbir tez tarafımızdan kabul edilmeyecektir," dedi.[8] Kecskemeti şöyle yazar: "kayıtsız şartsız teslim siyaseti Başkan Wilson'ın 1918 Savaşındaki tavrıyla maksatlı bir zıtlık içeriyordu." Fakat bu doğruysa, hem Wilsonvari hem de Wilson karşıtı politikalara, yani şartlı teslimiyet ile koşulsuz teslimiyete "savaş ve barış sorununa geleneksel Amerikan yaklaşımı olan ya hep ya hiç anlayışının" uygun görülmesini anlamak kolay değildir.[9]

Bütün idealizmine rağmen Wilson, sınırlı bir savaşta yer aldı; sınırları onun idealleri belirlemişti (bunların doğru sınırlar olup olmadığı başka bir sorudur). Müttefiklerin teslim şartları sunmayı reddetmesine rağmen, II. Dünya Savaşı da sınırlamaların olmadığı bir savaş değildi. Churchill Avam Kamarası'nı kayıtsız şartsız teslimiyet talebinin "barbarca davranmaya yetkili olduğumuz veya Almanya'yı Avrupa ulusları arasından çıkarmayı istediğimiz anlamına gelmediği" konusunda temin etti. "Bir yükümlülüğümüz varsa, uygarlık vicdanına duyduğumuz yükümlülüktür bu. Uzlaşmanın sonucu olarak Almanlara karşı yükümlü değiliz" diye de ekledi.[10] Müttefiklerin Alman *hükümetine* karşı yükümlü olmadığını söylese daha doğru olurdu, çünkü Alman halkının büyük bölümü her halükârda "uygarlık" kapsamına dahil edilmek zorundadır. Uygarlık normlarının sağladığı korunmaya hakları vardı, ayrıca bütünüyle fatihlerinin merhametine bırakılamazlardı. Ahlak dünyasında, bir ulusun kayıtsız şartsız teslim olması diye bir şey yoktur, çünkü belirli koşullar, uluslararası ilişkiler düşüncesine dahildir, tıpkı insan ilişkileri idesine dahil olmaları gibi; bu koşullar iki durumda da kabaca aynıdır. Yetkililer yerel suçlularla çoğunlukla pazarlığa oturmaz; bu suçlular bile asla kayıtsız şartsız teslim olmaz. Yasalarda belirtilen koşulların üstündeki koşulları şart koşamasalar bile

---

8 *The Hinge of Fate* (New York, 1962), s. 600.

9 Kecksmeti, *Strategic Surrender: the Politics of Victory and Defeat* (1964), s. 217, 241.

10 *The Hinge of Fate* (1962), s. 600; ayrıca *bkz.* Churchill'in 14 Ocak 1944 tarihli kabine memorandumunun 599. sayfası.

yine de yasaların kimi hakları tanıdığı doğrudur; örneğin işkence edilmemesi hakkı gibi; suçları ne olursa olsun, bu haklar hem insan hem de vatandaş olarak onlara aittir. Uluslararası toplumda uluslar, söz konusu toplumdan "çıkarılmama," sonsuza de egemenlik ve özgürlüklerini kaybetmeme hakkının ötesinde, benzer haklara sahiptir.[11]

Kayıtsız şartsız teslim siyasetinin iki somut taahhüdü vardır: ilk olarak "silah bırakmalarının ayrıntılarını yönlendirmek dışında" Müttefikler, Nazi önderleriyle pazarlık etmeyecek ve onlarla herhangi bir anlaşma yapmayacaklardı; ikincisi Müttefikler savaşı kazanana, Almanya'yı işgal edip orada yeni bir yönetim kurana kadar hiçbir Alman hükümeti meşru sayılmayacak ve yetkili olarak tanınmayacaktı. Mevcut Alman hükümetinin karakteri düşünülürse, bu taahhütler bana göre aşırı bir idealizmi yansıtmamaktadır. Fakat savaşta yapılabilecek meşru hareketlerin uç sınırını gösteriyorlardı. Uç sınır, düşman ülkenin ele geçirilip siyasi olarak yeniden yapılandırılmasıdır. Ancak Nazizm gibi düşmanlara karşı bu kadar ileri gitmek haklı bir şekilde mümkündür. ABD diplomasisi üzerine verdiği derslerde George Kennan, kayıtsız şartsız teslimiyetin gündeme bile getirilmemesi gerektiğini ileri sürer, fakat yine de "Hitler gibi bir adamla barış üzerinde uzlaşmanın hayata geçirilemez, hatta düşünülemez" bir şey olduğunu kabul eder.[12]

---

[11] Bir zamanlar hukukçular ve felsefeciler tarafından, fatihlerin, fethedilmiş bir devletin vatandaşlarını öldürme veya köleleştirme hakkı olduğu ileri sürülmüştü. Doğal hukuk ve insan hakları adına bu görüşe karşı çıkan Montesquieu ile Rousseau, fatihlerin ayrıcalıklarının devletler zemininde geçerli olduğunu, devletleri oluşturan bireylere sirayet etmeyeceğini söylediler. "Devletler insanların kurduğu bir birliktir, insanların kendisi değildir; vatandaş mahvolsa da insanlara bir şey olmayabilir." (*The Spirit of the Laws,* X.3) "Bazen tek bir vatandaşına kıymadan bir devleti öldürmek mümkündür; savaş da hedefe ulaşmak için gerekli olmayan hiçbir hakkı tanımaz." (*The Social Contract,* I.4) Fakat bu yine de fazlasıyla müsamahalı bir görüştür, çünkü bireylerin hakları siyasî birlik kurma hakkını da içerir; eğer vatandaş ortadan kaldırılırsa ya da devlet yok edilirse, insanlardan da bir parça ölmüş olur. Hatta belirli bir yönetimin yok edilmesi ancak istisnaî şartlarda savunulabilir. Bundan ileride bahsedeceğim.

[12] George Kennan, *American Diplomacy: 1900-1950* (Chigaco, 1951), s. 87-88.

Bunun gerçekçi bir ahlaki yargı olduğu söylenebilir. Açıkça onaylamasa da, Nazi yönetiminin kötü olduğunu kabul eder, haklı olarak da Nazizmi pazarlık ile uzlaşmanın ahlaki dünyasından dışlar. Fethetme ile yeniden yapılandırma hakkını, sadece bu tür bir örnek için anlayabiliriz. Bu hak her savaşta doğmaz; bana kalırsa Japonya'ya karşı verilen savaşta böyle bir hak doğmamıştı. Bu hak, ancak saldırgan devletin suç eğilimi, uluslararası düzeni sağlayan siyasi bağımsızlık ile toprak bütünlüğünün temsil ettiği derin değerlerini tehdit ettiğinde, bu tehdit söz konusu yönetimde tesadüfi ya da geçici nitelikte değil de doğasında yerleşik olduğunda var olabilir.

Burada çok dikkatli olunmalı; haklı savaşların din savaşlarına yaklaştığı nokta burasıdır. Din savaşları, dinsel veya ideolojik amaçlar uğruna yapılan savaşlardır. Hukukun tatbik edilmesine yönelik bir savunma mücadelesi değildir, bunun aksine yeni bir siyasi düzen kurmayı, insanlara topluca din değiştirtmeyi hedefler. Din savaşları, dinsel ve siyasal baskıların uluslararası eşdeğeridir, haklı savaş tezi tarafından da açıkça dışlanır. Yine de Nazizmin varlığı, General Eisenhower gibi bizi de II. Dünya Savaşını "Avrupa'da gerçekleştirilen bir haçlı seferi" olarak hayal etmeye yönlendirir. O yüzden haklı savaşlar ile din savaşları arasındaki çizgiyi mümkün olduğunca berrak çizmeliyiz. XIX. yüzyıldan bir hukukçunun aşağıdaki savını ele alalım:[13]

> Ne tür bir hükümete sahip olursa olsun her devlet için geçerli olan, genel hakların ilk kısıtlanması şöyle olabilir:
>
> Hiçbir devlet, başka ulusların hükümetlerine düşmanca davranma ilkeleri üzerine inşa edilmiş bir hükümet kurma hakkına sahip değildir.

Burada çizgi çok tehlikeli bir şekilde çizilmektedir, çünkü "uğraşlarından" bir sebeple hoşlanmadığımız veya korktuğumuz hükümetlere karşı savaş açabileceğimizi ima eder. Fakat konu hükümetlerin uğraşları değildir. Bunların ne zaman ortaya dökülüp ne zaman dökülmeyeceği konusunda net bilgimiz yoktur. Hiçbir hükümet biçimi, saldırganlığa özellikle eğilimli

[13] Robert Phillimore, *Commentaries Upon International Law* (Philadelphia, 1854), I, 315.

gibi görülmemektedir. XIX. yüzyıl liberallerinin hayallerinin aksine, otoriter devletler savaş açmaya demokratik devletlerden daha meyilli değildir: Atina'yla başlayan demokratik yönetimler tarihi, bu yönde bir kanıt sunmaz. Ulusların kendi kaderini belirlemek etkinliklerine karşılık gelen faaliyetler dışında, hükümetlere karşı düşmanlık gösterilmesi de burada geçerli değildir. Naziler sadece hükümetlerle değil uluslarla da savaşıyordu; sadece inanç düzeyinde değil faal olarak da halkların bütününe düşmanlık gösteriyorlardı. Sadece bu tür bir düşmanlığa karşı fethetme ile siyasi yapıyı yeniden kurma hakkı doğar.

Fakat 1918'de Kaiser'e karşı ayaklandıkları gibi, Alman halkının Nazilere karşı da ayaklanıp yeni bir yönetim kurduklarını varsayalım. Müttefikler devrimci Alman hükümetiyle bile anlaşmamaya kararlıydı. Kecskemeti şöyle yazar: "Vicdan uyarınca hareket eden Müttefikler için, kayıtsız şartsız teslimiyetin katı kurallarından herhangi bir sapma ve kaybeden tarafın teslim olmasından sonra kötülüğün kimi unsurlarının hayatta kalması, Müttefik zaferinin manasızlaşması anlamına geliyordu."[14] Aslında bu kadar katı olmalarının daha gerçekçi başka sebepler vardı: Hitler'in düşmanları arasındaki karşılıklı güvensizlik ve koalisyon siyasetinin gerekleri gibi sebepler. Batılı güçler ile Ruslar mutlak bir kural dışında hiçbir şey üzerinde anlaşamıyordu.[15] Müdahalelerin hatlarını belirleyip, bunları keskin biçimde sınırlayan sebeplere yakın sebeplerden ötürü, adalet kavramı bunların yaklaşımına zıttı. Almanlar Nazizmi kendi başlarına yok etmeye kalkışsa, onlara yardım etmek için, siyasi yapılarının dışardan inşa edilmemesi için her türlü sebep ortaya çıkardı. Bir Alman devrimi, Almanya'nın fethedilmesini ahlaken gereksiz kılardı. Fakat ortada bir devrim yoktu, Nazi yönetimine karşı da çok az direnç gösteriliyordu. Siyaseten önemli bir muhalefet sadece yönetici kadronun içinde, yalnızca savaşın kaybedilmeye baş-

[14] Kecksmeti, *Strategic Surrender: the Politics of Victory and Defeat* (1964), s. 219.

[15] Bakınız: Raymond G. O'Connor, *Diplomacy for Victory: FDR and Unconditional Surrender* (New York, 1971).

ladığı dönemde oluşmuştu: bu suretle Alman generaller 1944 Temmuzunda darbe girişiminde bulundu. Barış zamanı böyle bir girişim kendi kaderini belirlemek kapsamında değerlendirilirdi. Başarılı olursa da öteki devletlerin yeni hükümetle anlaşmaktan başka çaresi olmazdı. Nazilerin giriştiği gibi bir savaşta, hele generaller de işe derinden bulaşmışsa, durum daha zordur. 1944 yılında Müttefiklerin, Alman siyasi hayatının daha bütünlüklü bir şekilde yenilenmesini ummak hatta bunu dayatmak hakları vardı diye düşünüyorum. Darbeci generallerin bile kayıtsız şartsız teslim olması gerekirdi (en azından bazıları bunu yapmaya hazırdı).

Kayıtsız şartsız teslime haklı olarak bir cezalandırma siyaseti olarak bakılır. Tam olarak hangi anlamda cezalandırıcı olduğunu anlamak önemlidir. Siyasi özgürlüklerinin geçici olarak kaldırıldığı, askerî bir işgale tabi oldukları ilan edilse, bu siyaset Alman halkını cezalandırmış olurdu. Nazi sonrası ve Nazi karşıtı bir yönetim kurmakta kararsız kalsalar, Almanlara siyasi vasi tayin edilirdi: bu, Hitler'i kendi başlarına iktidardan indirmekte başarısız olmalarının bir sonucudur, ayrıca Hitler ile takipçilerinin öteki uluslara verdikleri zararlardan topluca sorumlu tutulmalarının başlıca yollarından biridir. Bununla birlikte bağımsızlığın kaldırılmasını daha fazla hakkın kaybedilmesi izlemez; bu ceza sınırlıydı ve geçiciydi; Churchill'in dediği gibi, Alman ulusunun devam eden varlığını gözetiyordu. Fakat Müttefikler aynı zamanda daha özel, uzun vadeli cezalar vermek peşindeydiler. Nazi yönetimiyle uzlaşmayı reddettiler, çünkü önde gelen üyelerini idamla yargılamak istiyorlardı. Kecskemeti, böyle bir hedef güderek savaşmanın "pedagojik bir yanılgıya" düşmek olduğunu söyler, yani "haklı bir cezalandırmanın ölmeyen anısı üzerine" barış dolu bir savaş sonrası dünya kurmak olduğundan bahseder. Fakat bu yapılamaz, çünkü caydırıcılık uluslararası toplumda, yerel toplumda olduğu gibi işlemez: Aktörlerin sayısı çok daha azdır; yaptıkları işler saptanıp aynı şekilde karşılık verilmez; cezaları verenler ile ceza alanlar, bu cezalardan çıkarılacak dersleri farklı yorumlarlar; şartlar değişince cezalar her

halükârda konuyla ilgisiz olur.[16] "Adil cezalandırma" legalist paradigmanın gerektirdiği bir şeydir, Kecksmeti'nin eleştirisi de legalist paradigmada daha fazla revizyon yapılması ihtiyacına yöneliktir. Fakat sadece caydırıcılığın etkisiz olduğunu ileri sürer; tezi yeterince makul olsa bile bu tezin kesinlikle doğru olduğu söylenemez. Bunun yerine, uluslararası toplumun özel karakterinin, iç hukukun bütünüyle tatbik edilmesini imkânsız kıldığını, aynı zamanda Nazizmin özel karakterinin aslında Nazi önderlerinin "cezalandırılmasını" gerektirdiğini ileri sürmek istiyorum.

Uluslararası toplumu özel yapan şey, üyelerinin kolektif yapısıdır. Karar mekanizmasında yer alan her üye, bütün bir toplumu temsil eder; üyenin saldırgan ve savunma savaşları geniş bir coğrafi, siyasi alanda hissedilir. Savaş, yerel toplumdaki suçlara kıyasla daha fazla insanı etkiler, bizi savaşın amaçlarını kısıtlamaya iten de bu insanların haklarıdır. Bireysel eylemler yerine topluca yapılan eylemleri konu alan, yerel toplumla kıyaslamanın yeni bir versiyonunu düşünebiliriz: Bir devletin başka bir devlete saldırması, suç oluşturan bir saldırıdan çok feodal dönemde yapılan akınlara benzer (bu saldırı, kelime anlamıyla suç oluşturan bir saldırı olduğunda bile). Soygundan çok kan davasına benzer, sebebi de hem iki tarafça kabul edilen kolluk gücünün bulunmaması hem de ceza önlemlerinin şiddeti sona erdirmekten ziyade uzatmasıdır. İmha etmek, sürgün, siyasi tecrit gibi en ciddi, en sıra dışı önlemler alınmazsa, sıradan bir suçlu yerine aristokratik bir klana benzeyen düşman devleti, etkinliklerini yenileme gücünden bütünüyle mahrum edilemez. Fakat bu tür önlemler asla savunulamaz, ayrıca düşman devletlere, uluslararası bir düzenin hem ahlaki hem de stratejik müstakbel ortağı muamelesi yapılmalıdır.

Aristokratik topluluklar ve ailelerde olduğu gibi, devletler arasındaki denge de belirli uzlaşma ve sınırlama şablonlarına dayanır. Devlet adamları ve askerler bu şablonlara zarar vermemek için düzgün davranır. Fakat bu şablonlar sırf diplomatik

[16] Kecksmeti, *Strategic Surrender: the Politics of Victory and Defeat* (1964), s. 240.

yaratılar değildir, onların ahlaki boyutu da vardır. Ortak bir anlayışa dayanırlar; yalnızca ortak değerler dünyasında anlaşılabilirler. Nazizm, bu tür bir dünyanın varlığına yöneltilmiş bilinçli, kasıtlı bir meydan okumaydı: bir imha etme, sürgün, siyasi tecrit tasarısıydı. Saldırganlık bir anlamda Hitler'in en hafif suçuydu. O halde Almanya'nın işgal edilmesi ile Nazi önderlerinin yargılanmasını gelecekteki saldırganları caydırmak için gösterilen bir (nafile) çaba olarak betimlemek pek doğru değildir. Bu çabaların, toplu tiksinmenin tezahürleri, en derin değerlerimizin teyit edilmesi olarak anlaşılması daha isabetlidir.[17] Zamanında birçok insanın dediği gibi, Nazizme karşı verilen savaşın bir anlamı olacaksa, böyle bir teyitle bitmesi gerektiğini söylemek doğrudur.

Adil Barış

Alman halkına değil de hükümetine yönelik kayıtsız şartsız teslimiyet siyaseti, Nazizme karşı uygun tepkiydi. Fakat bu siyaset her zaman uygun değildir. Legalist anlayış uyarınca adaleti yerine getirmek, her zaman doğru bir iş değildir. (Karşı-müdahalelerin amacının bu olamayacağından bahsettim.) Gerçekçilerin başlıca hatası "evrensel ahlak ilkeleri" için savaşılıyorsa, sanki evrensel ilkelerin çeşitli somut uygulamaları yokmuş gibi hep aynı şekilde savaşılması gerektiğini varsaymalarıdır. O halde gerçekçi bir tahlilin gerekleri uyarınca değil de haklılık tezine göre amaçların sınırlı olduğu bir örneğe bakmamız gerekir, çünkü gerçekçilik ahlaki gerekler dayatmaz, ayrıca saldırgan taraf da gerçekçi olabilir.

Kore Savaşı

Kore'deki Amerikan savaşı resmî kayıtlarda "kolluk gücü faaliyeti" olarak betimlenir. Tam ölçekli bir işgale karşı kendini savunan bir devletin yardımına gelmiştik, kendimizi uluslararası hukukun uygulanmasına adamıştık. Birleşmiş Milletler'in verdiğin izin, taahhüdümüzü ciddileştirmişti, fakat bu iznin

[17] Halkın lanetlemesi olarak cezalandırmaya dair genel bir görüş için *bkz.* "The Expressive Function of Punishment," Joel Feinberg, *Doing and Deserving* (Princeton, 1970), 5. bölüm.

şartları aslında tek taraflı şekillendirilmişti. Bir kez daha hem saldırganlığın kendisiyle hem de belirli bir düşmanla savaştaydık. ABD hükümetinin savaştaki amaçları neydi? Yavaş öfkelenen fakat gazabı korkunç olan ABD demokrasisinin, Kuzey Kore yönetimini bütünüyle yeryüzünden silmeyi hedeflediği düşünülebilir. Aslında başlangıçtaki hedeflerimiz sınırlıydı. Başkan Truman'ın ABD birliklerini çarpışmaya sokma kararına dair Senato'daki tartışmalarda, tek amacın Kuzey Korelileri sınır çizgisinin gerisine püskürtüp savaş öncesi statükoyu (*status quo ante bellum)* sağlamak olduğu söylenmişti. Senator Flanders, başkanın "Kore güçlerini 38. paralelin kuzeyinde kovalama hakkına sahip olmadığı" konusunda ısrarcıydı. Hükümet sözcüsü Senatör Lucas da "bütün kalbiyle aynı fikirdeydi."[18] Tartışma anayasal meselelere odaklandı; savaş ilan edilmemişti ve bu yüzden başkanın "hakları" sınırlıydı. Aynı zamanda senato savaş açıp bu hakların kapsamını genişletmek istemiyordu; senato üyeleri tutucu olarak nitelendirilebilecek bir savaş yürütülecek olmasından memnundu. Liddell Hart şöyle yazar: "hiç tatmin olmayan, açgözlü bir devletin, hedefine ulaşmak için zafer kazanmaya ihtiyacı vardır... Tutucu devlet, öteki tarafın zafer kazanma teşebbüsüne mani olarak hedefine ulaşabilir."[19]

ABD'nin hedefi buydu ta ki MacArthur'un İnçon'daki zaferinin hemen sonrasında 38. paraleli kendimiz geçene kadar. Sınırı geçme kararının nasıl şekillendiğini anlamak kolay değildir, fakat demokratik idealizmden çok askerî *kibrin* bir örneği gibi görülmektedir. Bu eylemin daha önemli olan siyasi ve ahlaki içerimleri üzerine zamanında çok düşünülmediği görülüyor; bu hareket çoğunlukla taktiksel açıdan savunulmuştur. Eski sınır çizgisinde durmakla askerî inisiyatifin düşmana geçeceği, düşmanın yeni bir taarruz için ordusunu tekrar kuracak zamanı kazanacağı söylenmiştir. Büyükelçi Austin, BM'de şöyle konuştu: "Saldırgan tarafın güçlerinin hayalî bir çizginin arkasına saklanmasına izin verilmemeli, çünkü bu durumda barışa

[18] Glen D. Paige, *The Korean Decision* (New York, 1968), s. 218-19.
[19] B. H. Liddell Hart, *Strategy* (2. edisyon, 1974), s. 355.

yönelen tehdit yeniden ortaya çıkar."[20] 38. paralelin hayalî bir çizgi olduğunu söyleyen eski kanaati bir kenara bırakacağım (o zaman baştaki saldırganlığı nasıl tanımlarız?). Kuzey Korelilerin askerî bir sığınma bölgesine hakları olmadığını, 38. paralel boyunca tekrar toplanmalarını engellemeye yönelik sınırlı amaç uyarınca gerçekleştirilen saldırıların haklı bulunabileceğini söylemek akıl dışı değildir. Silahlı işgale tepki olarak, başarılı bir direnişin yanında ileride gerçekleşebilecek saldırılara karşı makul bir güvenlik sağlamaya çalışmak meşru bir amaçtır. Fakat eski sınır çizgisini aştığımızda, amaç kökten değişir. Artık Amerika'nın hedefi, silahlı güçlerle Kore'yi birleştirip yeni bir (demokratik) hükümet yaratmaktı. ABD'nin hedefi BM tarafından bir kez daha onaylanmıştı. Kuzey Kore sınırından sınırlı hücumlar düzenlemek bu hedefi gerçekleştirmeye yetmezdi; bütün ülkenin ele geçirilmesi gerekirdi. Saldırganlık karşıtı savaşlar illaki böyle geniş kapsamlı, yüce amaçlar yaratır mı diye sorulmalıdır. Adaletin gereği bu mudur?

Öyleyse, daha azına razı olmakla iyi bir iş yapmış olurduk. Fakat Amerikalıların bu soruya olumlu yanıt vermesi tuhaf kaçardı, çünkü Kuzey Korelilerin ülkeyi silah gücüyle birleştirme teşebbüsünü saldırganlık eylemi olarak damgalayanlar bizlerdik. Devlet Bakanı Acheson, ülkeyi birleştirmenin asla *askerî* hedefimiz olmadığını Senatoya söylerken (MacArthur oturumları sırasında) bu zorluğu fark etmiş gibi görülmektedir. Amacımız sadece "saldırganlığa kalkışanları tecrit etmekti. Bunun sonucunda Kuzey'de siyasi bir boşluk meydana gelecek ve Kore güç kullanarak değil fakat seçimler veya benzeri şeylerle birleşecekti."[21] Bu söylem ikiyüzlülük olsa bile haklılık tezinin neyi gerektirdiğini gösterir. ABD siyasetinin vicdanî savunmasını yapan Acheson, askerî uğraşımızın sınırlı karakteri konusunda ısrar etmek, bunun komünizme karşı bir haçlı seferi olduğunu yadsımak zorunda kalmıştı. Bununla birlikte, kolluk gücü faaliyetimizin başarısı için Kuzey Kore'nin işgalinin gerektiğine inanıyordu.

---

[20] John W. Spanier, *The Truman-MacArthur Controversy and the Korean War* (Cambridge, Mass., 1959), s. 88.

[21] David Rees, *Korea: The Limited War* (Baltimore, 1970), s. 101.

Zihninde yerel toplumda yasanın uygulanmasına yönelik bir kıyaslama olduğu açıktı. Burada suç faaliyeti durdurulup statüko sağlanmakla kalmayıp aynı zamanda suçlular "tecrit edilir" ve yargılanıp cezalandırılırlar. Fakat yerel toplum örneğindeki (bu yüzden de legalist paradigmadaki) bu özellik, uluslararası arenaya kolaylıkla taşınmaz. Çünkü saldırganları tecrit etmek için çoğunlukla askerî işgal gerekli olur, işgalin de etkileri tecrit edilenlerin çok daha ötesine taşar. Çok sayıda insanın ölmesinin kesin olduğu bir savaşın süresini uzatır, ayrıca gördüğümüz gibi bütün bir ulusu siyasi vesayet altına sokar. Demokratik yöntemler ("serbest seçimler, bu tür şeyler") kullanılsa bile yaptığı budur, çünkü istila edilmiş ulusun seçimi haricinde bir yönetim değişikliğine gider; aslında bu ulusun fertleri eski yönetimi korumak adına savaşmış, ölmüşlerdir. Söz konusu yönetimin faaliyetleri insanlık vicdanını yaralamadığı müddetçe, bu yönetimin yıkılması meşru bir askerî hedef değildir. Çizilen tablo ne kadar gaddarca görünse de, Kuzey Kore yönetimi o nitelikte değildi; güttükleri siyaset Hitler Almanyası'nın değil, Bismarck Almanyası'nın siyasetine benziyordu. Kuzey Koreli önderler saldırganlık suçundan suçlu olabilirdi, fakat ele geçirilip cezalandırılmaları, belirli bir askerî zaferin en iyi ihtimalle ufak bir faydası olabilirdi, böyle bir zafer peşinde koşmanın sebebi olamazdı.

Bu aşamada söz konusu tez, orantılılık terimleriyle ifade edilebilir. Orantılı güç kullanımı doktrininin, savaşların süresi ile uzlaşma yollarının sınırlarını belirlediği söylenir. Orantılılık doktrinine göre bu örnekte, savaşı sürdürmenin bedeli ile saldırganları cezalandırmanın değerini dengelememiz gerekirdi. Çin işgalini, bu işgalin sonuçlarını biliyoruz, o yüzden şu anda bu bedelin orantısız olduğunu (saldırganın asla cezalandırılmamasını) söyleyebiliriz. Fakat elimizde bu bilgi olmasa bile Acheson'ın bahsettiği "tecritin," bu önlemin olası bedelini gerektirmeyeceği güçlü bir şekilde savunulabilirdi. Öte yandan, sırf savaşın amaçlarıyla ilgili anlayışın kapsamı genişletilerek karşıt tarafın da aynı güçle savunulabilmesi, bu tür tezlerin bir özelliğidir. Orantılılık, araçları amaçlara göre ayarlama meselesidir, fakat İsrailli felsefeci Yehuda Melzer'in

işaret ettiği gibi, savaş zamanı amaçları araçlara göre ayarlama yönünde karşı konulmaz bir eğilim vardır, yani başlangıçtaki dar kapsamlı hedefler, mevcut askerî güçler ile teknolojiye uyacak şekilde yeniden tanımlanır.[22] Kuzey Kore'nin işgali, belki de saldırganları cezalandırma yöntemi olarak savunulamazdı; yine de bunu yapmanın ve aynı zamanda gelecekteki gerilimlerin çıkış noktası olabilecek bir sınırı (aslında gerilime sebep olmuştur da) yok etmenin yöntemi olarak savunulabilirdi; böylece çıkması muhtemel bir savaşın engellendiği söylenebilirdi. Bu tür tezlerde amaçların *sabit tutulması* önemlidir, fakat bu nasıl yapılabilir? İş uygulamaya gelince, adaletle ilgili kaygılar tarafından yasaklanmadığı sürece hedeflerin genişlemesi muhtemelen kaçınılmazdır.

Adil barış kavramı, karmaşık bir kavramdır, fakat mücadelenin başında Amerikalı önderler tarafından anlaşıldığı görülen belirli bir asgari içeriği vardır. Bu asgari içerik kabul edildiğinde, ek değeri ne olursa olsun daha fazla savaşmayı reddetmek düşman devlet halkının hakkıdır.[23] Bu haklar Kuzey Kore yönetimi tarafından şüphesiz kötü bir şekilde temsil edilmişti, fakat daha önce gördüğümüz gibi, bu durum istila ve ye-

---

22 Melzer, *Concepts of Just War*, (Leyden, 1975), s. 170-71.

23 Ya da kişinin kendi halkının hakkıdır. Shakespeare'in *Troilus ile Cressida* adlı eserindeki, savaşta orantılılığa dair klasik tartışmaya bakalım. Hector ile Trolius, Helen'in karşı tarafa teslim edilmesini tartışmaktadır:

> *Hector:* Kardeşim, o kadın, elimizde tutmak için ödeyeceğimiz bedele değmez.
>
> *Trolius*: Hiçbir şey onun kadar değerli değildir.
>
> *Hector:* Fakat isteğe göre değer biçilmez hiçbir şeye. Kişinin öngörüsü, itibarı önemlidir. Aynı zamanda nesnenin kendinden de bir değeri olmalı. Bedeli biçecek olan taraf için de geçerlidir bu. Bu sanatta Tanrıyı aştığını söylemek çılgın bir putperestliktir.

Trolius tartışmayı Helen'in değerinden Truvalı savaşçıların şerefine çevirir, böylece tartışmayı kazanır, çünkü şerefin değeri isteğe göre biçilmektedir anlaşılan. Tipik bir hamledir bu, sadece ahlaki bir iddiayla karşı çıkılabilir: kendi şerefleri uğruna Truvalı savaşçıların bütün bir şehri tehlikeye atma hakkı yoktur. Bunun sebebi, fedakârlığın tanrıdan daha büyük olması değil, fakat kurban verilecek erkek, kadın ve çocukların illa da tanrıya inanıp bu inancı paylaşmasının gerekmemesidir.

niden yapılandırmaya yönelik bir savaş başlatmak için yeterli bir sebep değildir. Bireysel ve kolektif haklara meydan okumak saldırganın suçuydu, saldırganlığa tepki veren devletler de temel değerler korumaya alındıktan sonra aynı meydan okumayı tekrarlamamalıdır.

Artık legalist paradigmanın beşinci revizyonunu ifade edebilirim. Devletlerin kolektif karakteri yüzünden, yakalayıp cezalandırmaya dair yerel toplumdaki yaklaşımlar uluslararası toplumun gereklerini karşılamaz. Bu önlemlerin önemli bir caydırıcı etkisi yoktur; tahakküm ile tehlike altında kalan insan sayısını azaltmak yerine artırırlar; bütün bir siyasi toplumu hedef alan işgal faaliyetlerini gerektirirler. Nazi benzeri devletlere yönelik olmadıkları takdirde, haklı savaşların tutucu bir yapısı vardır; bu savaşların amacı, yerel toplumdaki kolluk gücünün amacının aksine, yasadışı şiddeti bastırmak değil, sadece belirli şiddet eylemleriyle başa çıkmaktır. Bu yüzden haklar ile sınırlar, haklılık tezi tarafından belirlenir: direniş, restorasyon, makul önlemler. Sanırım bunlar göründükleri kadar kısıtlayıcı değildir. Saldırgan devletleri giriştikleri fetih hareketini başaramayacaklarına ikna etmek için çoğunlukla bunlara ağır bir askerî yenilgi tattırmak gerekir. Önderlerinin büyük umutları olmasa, savaşmaya başlamazlardı kuşkusuz. Kurbanlara asgari de olsa güvenlik sağlayan barış şartları üzerinde uzlaşmadan önce başka askerî faaliyetler de gerekli olabilir: birliklerin dağıtılması, silahsızlandırma, silahlanmanın engellenmesi, anlaşmazlıkların dış güçler tarafından çözülmesi vesaire gibi faaliyetler.[24] Duruma göre bu önlemlerin

[24] Bu listeye düşman topraklarının geçici olarak ele geçirilmesi, barış anlaşmasını askıya almak veya anlaşmada belirtilen bir süre için askıya almak gibi maddeler eklenebilir. Gelecekteki saldırılara karşı bir güvenlik önlemi olarak bile ilhak bu listeye dâhil edilmez. Marx'ın "İkinci Söylev"inde (Alsace-Lorraine olayıyla ilgili) belirttiği sebepler için de bu geçerlidir: "Kısıtlamalar, askerî çıkarlar uyarınca belirlenecekse, taleplerin sonu gelmez, çünkü her askerî hat illa hatalıdır, ancak etraftaki toprakların ilhak edilmesiyle iyileştirilebilir; üstelik askerî hatlar asla nihai olarak belirlenemez, çünkü bunlar daima fatihler tarafından fethedilenlere karşı dayatılmalıdır ve sonuçta yeni savaşların tohumlarını barındırırlar." Bununla birlikte kimi hatların ötekilerden daha "hatalı" olduğu, Marx'ın karşı çıktığı tezin hem ma-

kimi kombinasyonları savaş için meşru bir hedef oluşturur. Bu amaç "saldırganlığın cezalandırılmasını" içermiyorsa, askerî yenilginin bir ceza olduğu, ayrıca burada sıraladığım önleyici önlemlerin de ceza, hatta devlet egemenliğini belirli biçimde kısıtladıkları için kolektif ceza oldukları söylenmelidir.

"Savaşta amaç, daha iyi şartlarla barış sağlamaktır."[25] Haklılık tezi kapsamında *daha iyinin* anlamı, savaş öncesi statükoya göre daha güvenli, toprak genişlemesine daha kapalı bir durum, sıradan insanlar ve kendi kaderlerini belirlemeleri için daha güvenli bir ortam demektir. Buradaki anahtar kelimelerin hepsi görelidir: "kırılganlıktan uzak" değil "daha az kırılgan," "güvenli" değil "daha güvenli" gibi. Haklı savaşlar sınırlı savaşlardır; bu savaşlara girişen askerler ile devlet adamlarının ihtiyatlı, gerçekçi davranmaları için ahlaki sebepler vardır. Bununla birlikte savaşlarda amaçların ötesine geçilmesi yaygın bir durumdur, birçok da sebebi vardır; haklılık tezinin belirli şekillerde yozlaştırılmasının bunlardan biri olduğunu yadsımayacağım. Demokratik idealizmin, kendini üstün görme ve aşırı heves olarak yozlaşmış biçimleri, bazen savaşların süresini uzatır, fakat aristokrat gururu, asker kibri, dinî, siyasi hoşgörüsüzlük de savaşları uzatır. David Hume'un "Güç Dengesi Üzerine" başlıklı denemesinden alınmış birkaç cümle, bu listeye "inat ve tutkuyu" da eklememiz gerektiğini gösteriyor. XVIII. yüzyıl Britanyası'ndaki gibi kimi sofistike devlet adamları bile güç dengesini bu kavramlar üzerinden savunur:[26]

> 1697 Ryswick sonrası yapılan barışın aynısı 1692 gibi erken bir tarihte önerildi; 1712 yılında Utrecht'te sonuca bağlanan barış, 1708 yılında aynı iyi şartlarla bitirilebilirdi; 1748 yılında Aix-la-Chappelle'de memnuniyetle kabul ettiğimiz şartlar 1743'te Frankfurt'ta verilebilirdi. Fransa'yla girdiğimiz savaşların yarısından çoğu, komşumuzun hırsından çok bizim ihtiyatsız şiddet göstermemize dayanır.

---

kul hem de akıl dışı versiyonlarının ortaya konabileceği doğrudur. Bence, ilhaka karşı çıkan daha güçlü bir savunma, ilhak edilen ülke sakinlerinin haklarına dayanır.

25 B. H. Liddell Hart, *Strategy* (2. edisyon, 1974), s. 338.

26 Hume, *Theory of Politics*, ed. Frederick Watkins, (Edinburgh, 1951), s. 190-91.

Gerçekçiler tek bir düşman aramıştır (hiç gerçekçi bir yaklaşım değildir); aslında gelişmiş bir ahlak doktrininin desteği olmadan başa çıkamayacakları kadar çok düşmanları vardır.

ABD'nin Kore Savaşıyla ilgili hararetli tartışmalarda, çatışmaların büyümesini isteyen askerî, politik şahsiyetler sık sık şu deyişi tekrarladı: *savaşta zaferin yerini hiçbir şey tutmaz.* Bu görüşe Woodrow Wilson'dan çok Clausewitz'de rastlanacağını söylemek gerekir; her halükârda aptalca bir görüştür, çünkü zaferin tanımını yapmaz. Elimizdeki olayda bu kelime muhtemelen düşmanın bütünüyle dağıldığı, destek alamayacağı bir durumu betimlemektedir. Zaferin anlamı buysa, yukarıdaki deyişin hem ahlaken hem de tarihsel olarak yanlış olduğu çekinmeden söylenebilir. Bu yanlışlığı da ezoterik bir doktrin değildir; 1950'lerin başlarında Amerikalı önderler arasında yaygınlıkla kabul edilmiş bir yaklaşımdır; hükümet zorlansa da bunun yerine başka bir anlayış koyma arayışını sürdürebilmiştir. Fakat bu deyiş başka bir anlamda doğrudur. Uygun şekilde sınırlanmış haklı bir savaşta bile kazanmanın yerini hiçbir şey tutmaz. Elbette alternatif sonuçlar vardır, fakat bunlar ancak bazı temel insani değerler pahasına kabul edilir. Yani bazen savaşı uzatmak için ahlaki sebepler mevcuttur. Kore müzakerelerinin, tutsakların zorla ülkelerine gönderilme meselesi nedeniyle kilitlendiği o uzun aylara bakalım. Amerikalı arabulucular, barış da savaş kadar tahakküm içermesin diye tutsakların özgürce tercih yapması ilkesinde diretiyordu. Bu noktada geri çekilmektense savaşın uzamasını göze alıyorlardı. Muhtemelen haklıydılar, gerçi bu mesafeden söz konusu değerleri tartmak zordur; ayrıca burada orantılılık doktrini kesinlikle geçerlidir. Her halükârda, savaşların gerektiğinden önce bitirilebileceği, haklılık tezinden türer. Savaşı durdurmak için her zaman insancıl bir itici kuvvet vardır. Ateşkes sağlanması için büyük kuvvetler (ya da Birleşmiş Milletler) sıklıkla girişimde bulunur. Fakat bu tür ateşkeslerin insanlık amacına hizmet ettiği her zaman doğru değildir. "Daha iyi şartlarla bir barış" yaratmadıkları sürece, daha sonra, yeni bir yoğunlukla savaşa geri dönülebilecek koşulları da yerleştirebilirler. Ya da bu tür ateşkesler, hüküm-

süz kılınmasının savaşmaya değeceği değerlerin kaybını teyit etmiş olabilirler.

Savaşın amaçları kuramı, savaşmaya başlamayı haklı kılan haklar tarafından şekillenir; en önemlisi, ulusların, hatta düşman ulusların ulusal varlıklarını sürdürme hakkıyla, olağanüstü şartlar dışında ulus olmaktan gelen siyasal yetkelerle şekillenir. Bu kuram ihtiyat ve gerçekçiliğe dair tezleri içerir; topyekün savaşa karşı etkin bir yasaktır; bana kalırsa, ayrıca *jus ad bellum*'un öteki özellikleriyle de uyumludur. Fakat savaşın yöntemleri kuramında iş farklıdır. Artık bunları ele almam gerekiyor. Buradan bakıldığında, haklılık tezinin içinde gerilimler hatta tezatlar mevcut gibi görünüyor. Adaleti yerine getirme telaşı devlet adamları ve askerleri haklı olmayan, yani sınırlamalara riayet etmeden, bir haçlı ihtirasıyla savaşmaya sevkettiğinde, referansımız savaşın hedefleri değil icra edilme şeklidir.

Saldırganlığın, saldırganlığı oluşturan savaş tehditlerinin, müdahaleler ile karşı-müdahaleleri haklı kılan sömürgeci baskı ve dış müdahale faaliyetlerinin karakteri konusunda fikir birliğine vardığımızda, dünyadaki düşmanları tanımlamayı da mümkün kılmış oluruz: yani direnç göstermenin haklı olduğu (belki de gösterilmesi gereken) hükümetler ile orduları betimleyebiliriz. Bu direnişin sonucunda meydana gelen savaşlar o hükümetler ile orduların sorumluluğudur; savaş cehennemi onların suçudur. Suçlarından ötürü önderlerini cezalandırmak gerektiği her zaman doğru değilse de, bu suçlardan fayda görmelerine izin vermemek son derece önemlidir. Bunlara direnmek haklı bir eylemse, bu direniş başarılı da olmalıdır. Bu yüzden savaşta her yönteme başvurmak caziptir; bu da bizi I. Kısımda savaş anlayışımızın temel ikiliği olarak betimlediğim şeyle karşı karşıya getirir. Çünkü çarpışma kuralları, hükümet ile orduların göreli suçlarını kaile almaz. *Jus in bello* kuramı da yaşam ile özgürlük hakları temelinde kurulmuş olsa da, saldırganlık kuramından ayrıdır, bağımsızdır. Bu kuramın dayattığı kısıtlamalar, saldırganlar ile karşıtları için aynıdır, taraflar arasında ayrım gözetmez. Bu kısıtlamaları kabul etmek, yani insaflı bir şekilde çarpışmak, savaşın hedefleri ılımlı olsa

bile onlara ulaşılmasını zorlaştırabilir. O halde, haklı bir dava uğruna kurallar bir kenara bırakılabilir mi? Bu soruyu yanıtlamaya çalışacağım ya da yanıtlama yollarını göstermeye çalışacağım, fakat önce bu kuralların doğası ile uygulamalarını ayrıntılarıyla incelemem gerekir.

Üçüncü Kısım

SAVAŞ KONVANSİYONU

8
SAVAŞ YÖNTEMLERİ VE DÜZGÜN SAVAŞMANIN ÖNEMİ

Savaş konvansiyonunun amacı, muharip devletlerin, ordu komutanları ve askerlerin görevlerini, çarpışmaların yürütülmesi bağlamında belirlemektir. Bu görevlerin hem saldıran hem müdafi devletler hem de askerler için aynı olduğunu daha önce söylemiştim. Savaş hakkında bir yargı vereceksek, savaş nedeninin haklılığıyla ilgili tüm kaygıları göz önüne alırız. Çünkü iki taraftaki askerlerin de ahlaki statüsü aynıdır: Kendi devletlerine gösterdikleri sadakat ve yasalara boyun eğmeleri yüzünden savaşmaya sürüklenmişlerdir. Çoğunlukla savaşlarının haklı olduğuna inanırlar. Bu inancın temeli illa mantıksal bir sorgulama değildir. Genelde hiç soru sormadan resmî propagandanın kabul edilmesine dayanır, yine de bu insanlar suçlu değildir; ahlaken eşit kişiler olarak karşı karşıya gelirler.

Bu noktada yerel toplum ile kıyaslama faydalı olabilir. Yerleşik ve uygar bir toplumda savaşa denk bir etkinlik yoktur (savaşın başlamasından çok idaresine benzeyen bir etkinlik). Örneğin amaçları benzer türde olsa da, silahlı soygun gibi değildir savaş. Aslında, savaş konvansiyonunu aydınlatan unsur benzerlikten çok zıtlıktır. Bu zıtlık kolayca açıklanabilir; sadece aşağıdaki gibi olaylar hakkında düşünsek yeter. (1) Banka soygunu sırasında soyguncu, silahına uzanan güvenlik görevlisini vurur. Soyguncu, bunun bir nefsi müdafaa eylemi olduğunu iddia etse bile cinayetten suçludur. Bankayı soyma hakkı olmadığı için, bankayı savunanlara karşı kendini koruma hakkı da yoktur. Silahsız biri, örneğin parasını yatırmaya gelmiş bir banka müşterisi yerine güvenlik görevlisini vurması suçunun önemini azaltmaz. Soyguncunun arkadaşları, güvenlik görevlisini vurduğu için onu övebilir, çünkü bu durum

onlara göre gereklidir; oysa müşteriyi vurduğu için onu suçlarlar, çünkü nedensiz ve tehlikeli bir harekettir. Fakat biz onu bu şekilde yargılamayız; gereklilik düşüncesi suç eylemleri için geçerli değildir: çünkü her şeyden önce, bankayı soymaları gerekli değildir.

Saldırganlık da bir suç eylemidir, fakat müdahillerine bakışımız epey farklıdır: (2) Saldırı savaşı sırasında asker, ülkesini koruyan düşman ordusundaki askeri vurur. Konvansiyonel silahlarla yapılan bir çarpışmada buna cinayet denmez; savaştan sonra düşmanları tarafından bile bu asker katil olarak görülmez. Ülkesini savunan asker saldırganı vurmuş olsa da durum değişmezdi. İkisi de suçlu kabul edilmez, ikisi de nefsi müdafaa eyleminde bulunmuştur. Ancak çarpışmaya katılmayanları, masum sivilleri, yaralı veya silahsız askerleri hedef alırlarsa bunlara katil deriz. Teslim olan insanları vururlarsa ya da ele geçirilmiş bir kasabanın halkına yapılan katliama katılırlarsa, bunları suçlu bulmakta duraksamayız (ya da duraksamamalıyız). Fakat savaş kurallarına uygun bir şekilde çarpıştıkları müddetçe, bunlara suç yüklemek mümkün değildir.

Buradaki önemli nokta, savaşın *kurallarının* olmasıdır, oysa soygunun (tecavüzün veya cinayetin) kuralı yoktur. Savaş alanındaki ahlaki eşitlik, çarpışmayı yerel toplumdaki suçlardan ayırır. Çarpışma sırasında olan biten hakkında bir yargıya varmak istiyorsak, Henry Sidgwick'in yazdığı gibi, "iki tarafın da kendinin haklı olduğuna inandığı varsayımıyla hareket etmeliyiz." Ayrıca şunu sormalıyız: "Adalet adına savaşan ve ahlaki kısıtlamalar altında bulunan muhariplerin görevleri nasıl belirlenir."[1] Dolaysız bir şekilde sormak istersek: Sebeplerinin haklılığına atıfta bulunmaksızın, askerler nasıl adilce savaşır?

Fayda ve Orantılılık

Henry Sidgwick'in Tezi

Sidgwick, bu soruyu iki katmanlı bir kuralla yanıtlar. Bu kural, savaş konvansiyonu hakkında en yaygın faydacı görüşü

[1] Sidgwick, *Elements of Politics*, s. 253-54.

düzgün bir şekilde özetlemektedir: Çarpışmalar esnasında "savaşın sonunu (zaferi) getirmeye somut bir katkısı olmayan herhangi bir kötülüğe ya da büyüklüğüne kıyasla savaşın sonunu getirmeye katkısı cılız olan bir kötülüğe" izin verilmez.[2] Burada yasaklanan şey karşı tarafa aşırı zarar verilmesidir. Aşırı kavramının belirlenmesi için iki ölçüt önerilmiştir. İlki zaferin kendisidir ya da çoğunlukla askerî gereklilik denen şeydir. İkincisi orantılılık kavramına dayanır: "yapılan kötülüğü" tartmalıyız; bu da o an zarar gören bireylerle sınırlı değildir, ayrıca bu kötülüğün zafer kazanılmasına yapacağı katkıya rağmen, insanlığın kalıcı çıkarlarının hasar görmemesi de gözetilmelidir.

Bununla birlikte bu tez, bireylerin ve insanlığın çıkarlarına, peşinde koşulan zaferden daha düşük bir değer biçmektedir. Savaşı kazanmaya göz ardı edilemeyecek kadar katkı sunan herhangi bir güç eylemine izin vermektedir; herhangi bir subay, planladığı hücumun bu şekilde bir etki doğuracağını iddia edebilir. Bir kez daha görüyoruz ki orantılılık, uygulanması zor bir ölçüttür; çünkü savaşın belirli değerlere vereceği zararı ölçen bağımsız veya sabit bir görüşü kabul ettirmenin şimdilik yolu yoktur. Ahlaki yargılarımız (eğer Sigdwick haklıysa) askerî kaygıların hizmetine koşulur, ayrıca bu ahlaki yargılar işinin ehli profesyoneller tarafından çarpışma şartlarının ya da harekât stratejisinin çözümlenmesi karşısında nadiren ayakta kalabilirler. Askerleri, çarpışmanın veya savaşın akışı için gerekli, önemli ya da sonucun belirlenmesinde sadece yararlı olduğuna dürüstlükle inandıkları, inanmak için de iyi sebeplere sahip oldukları şeyleri yapmaktan suçlu bulmak zordur. Sidgwick, farklı sonuçların göreli faydalarına istinaden hüküm vermemek üzerinde anlaştığımız takdirde, bu sonuca varmanın kaçınılmaz olduğunu düşünmüş olmalıdır. Çünkü o takdirde savaşma yetkisi verilmiş askerlerin o savaşı kazanma hakkına sahip olduğunu teslim etmemiz gerekir. Bunun anlamı, kazanmak için gereken şeyi yapabilecekleridir; yaptıkları şey kazanmakla

---

[2] Sidgwick, *Elements of Politics*, s. 254; kabaca aynı bakış açısına sahip güncel bir anlatım için *bkz.* R. B. Brandt, "Utilitarianism and the Rules of War," *1 Philosophy and Public Affairs* 145-65 (1972).

ilgili olduğu sürece ellerinden gelenin azamisini yapabilirler. Aslında, ellerinden gelenin azamisini yapmaları gerekir, böylece savaş mümkün olan en kısa sürede bitebilir. Savaş kuralları sadece amaçsız veya nedensiz şiddeti kabul etmez.

Yine de bu küçük bir adım değildir. Fiilen geçerli hale getirilebilse, savaşlarda yaşanan zulmün büyük kısmı ortadan kalkardı. Çünkü asker olsun sivil olsun, savaş sırasında ölen birçok insanın ölümünün "savaşın sonunu [zaferi] getirmeye somut bir katkı sunmayacağını" ya da savaşın sona ermesi için yaptığı katkının "cılız" olduğunu söylemek gerekir. Bu ölümler, disiplinsiz askerlerin eline ölümcül silahlar tutuşturulmasının, aptal ya da fanatik generallerin emrine silahlı adamlar verilmesinin kaçınılmaz sonucudur. Her askerî tarih, çarpışma gereksinimlerinin dışında bir şiddet ve yıkım öyküsüdür: bir tarafta katliamlar, öte yanda kötü planlanmış, işe yaramaz çarpışmalar ki bunlar katliamlardan ancak biraz daha iyidir.

Sidgwick'in iki katmanlı kuralı, bir güç ekonomisi dayatmak peşindedir. Disiplini ve hesaplamayı gerektirir. Zekice hazırlanmış her askerî strateji, elbette aynı koşulları dayatır. Sidgwick'e göre iyi bir general ahlaka önem verir; askerlerini kontrol altında tutup akıllarını savaşa kilitler, böylece sivillerin arasına çılgınlar gibi dalmazlar; çarpışma planı üzerinde etraflıca düşündükten sonra askerlerini savaşmaya yollar, planı da savaşı mümkün olduğunca çabuk ve kayıpsız kazanmak üzerine kurar. İyi bir general, Paardeberg çarpışmasındaki (Boer Savaşları) General Roberts gibidir. Kumanda kademesinde altı olan Kitchener'ın Boer siperlerine saldırı emrini "durumun zaruretinin bu saldırıda hayat kaybedilmesini gerektirmediğini" söyleyerek iptal etmişti.[3] Bir savaşta böylesi pek beklenmese de basit bir karardır bu. İnsan hayatıyla ilgili derin kaygılardan ötürü mü böyle bir karar alındığını bilmiyorum; belki de Roberts sadece bir general olarak kendi şerefini düşünüyordu (askerlerini katledilmeye göndermeyen bir general) veya ertesi gün savaşacak birliklerinin sayısı konusunda endişeliydi. Her durumda bu karar, Sidgwick'in kıstaslarına uygundur.

[3] Byron Farwell, *The Great Anglo-Boer War* (New York, 1976), s. 209.

Fakat fayda ve orantılılığın sınırları çok önemli olsa da savaş konvansiyonunu geçersiz kılmazlar; aslında askerler ve generalleri için verdiğimiz en kritik hükümleri açıklamazlar. Bunu yapıyor olsalardı, savaş sırasındaki ahlaki meseleleri çözmek çok daha kolaylaşırdı. Savaş konvansiyonu, askerleri ödenecek bedeller ve sağlanacak faydaları belirli bir noktaya dek hesaplamaya davet eder, bu noktada da bir dizi kesin kural koyar. Ahlaki tahkimatlar ancak büyük ahlak bedelleri ödenerek yerle bir edilir. Asker, kuralları ihlal etmesini çarpışmanın durumuna atıfta bulunarak geçerli kılamaz ya da yaptığının dışında hiçbir şeyin zaferi getirmeyeceğini ileri süremez. Söz konusu mantığa uyan askerler asla Sidgwick'in sınırlarını aşmaz, çünkü Sidgwick, askerlerin ... bu şekilde mantık yürütmesini gerekli bulur. Fakat yukarıdaki gibi gerekçeler, yasalarca veya ahlaken kabul edilebilir değildir ya da her zaman kabul edilmezler. ABD Ordusu askerî kurallar elkitabına göre bunlar "genelde kabul görmez, çünkü alışılmış ve geleneksel savaş yasaları tarafından yasaklanmış eylemlerdir, değil mi ki [bu yasalar] askerî gereklilik kavramı göz önüne alınarak geliştirilip çerçeveleri çizilmiştir."[4] Bunlar ne tür eylemlerdir ve eğer Sidgwick'in ölçütleri geçerli değilse bu eylemleri yasaklamanın dayanağı nedir? Yasakların çerçevesinin belirlenmesinde "askerî gereklilikler"in nasıl göz önüne alındığını daha sonra açıklamam gerekecek; şimdilik yasakların genel karakteriyle ilgileniyorum.

Muharip orduların yükümlülüğü savaşı kazanmaktır, fakat kazanmaları için gerekli olan veya gerekli görünen her şeyi yapma yetkileri yoktur. Kısmen devletler arasındaki anlaşmalara dayanan kısıtlamalara tabidirler, fakat bu kısıtlamaların aynı zamanda ahlaki ilkelere dayanan bağımsız bir temeli vardır. Bu kısıtlamaların asla faydacı bir üslupla yorumlandığını düşünmüyorum, gerçi bunların yorumlanması, askerî uygulamaların bunların gereklerine göre yerine getirilmesi şüp-

[4] *The Law of Land Warfare*, U.S. Department of the Army Field Manual FM 27-10 (1956), Madde 3. Bununla ilgili *bkz.* Telford Taylor, *Nuremberg and Vietnam* (Chigaco, 1970), s. 34-36; Marshall Cohen, "Morality and the Laws of War," *Philosophy, Morality and International Affairs*, s. 72.

hesiz iyi bir şeydir. Belirli sonuçların sağladığı faydalardan uzaklaşılıp yalnızca *jus in bello*'ya odaklanıldığında, faydacı hesaplar kökten kısıtlanır. Sonsuza kadar sürecek, art arda dizilmiş savaşlar, Sidgwick'in önerdikleri dışında başka kısıtlamalar barındırmazsa, bu savaşların insanlık için sonuçları, aynı dizideki her savaşa bazı ek yasaklamaların dahil edildiği duruma göre daha vahim olurdu.[5] Fakat bunu söylemek hangi kısıtlamaların doğru kısıtlamalar olduğunu belirlemez. Savaşları belirli şekillerde yürütmenin zamanla ortaya çıkabilecek etkilerini hesaplayarak (son derece zor bir iştir) doğru kısıtlamaları resmetme çabası şüphesiz ki serbest ve faydacı savlarla çatışacaktır: şimdi, burada kazanılan zafer bir dizi savaşı sona erdirir, ileride savaş çıkma ihtimalini azaltır ya da anında ortaya çıkabilecek korkunç sonuçların önü alınmış olur. Bu yüzden, faydalı ya da aranılan zafere yakın herhangi bir harekete izin verilmelidir. Faydacılık, haklarında (nispeten) net fikirlere sahip olduğumuz sonuçlara işaret ettiği zaman açıkça en etkili halindedir. Bu sebeple faydacılık, savaş kurallarının ne olduğunu söylemekten çok bunların hangi durumlarda çiğneneceğinden bahseder; bu esnada da Sigdwick'in asla ayaklar altına alınamayacak, alınmaması gereken öğütlerinin ötesine geçer.

Kısıtlamalar kaldırılana, zafer ile yenilginin önemli etkileri dengede tartılana kadar, faydacılık savaş konvansiyonunun sadece genel bir kabulünü sağlar (iki katmanlı kural ile başka kurallar yaygınlıkla kabul görür); bundan sonra kurallar değil sadece bir yol haritası belirtilir. Savaşla ilgili kısıtlamaların ne zaman kalkacağı savaş kuramında en zorlu meselelerden biridir. Bunu 4. Kısımda yanıtlamaya çalışacağım, o zaman

[5] Buna alternatif faydacı sav General von Moltke'den gelir: Ek yasaklar savaşı sürüncemeye sokar, oysa "savaşta en büyük şefkat savaşı hızla sona erdirmektir." Fakat bir savaşlar serisini hayal edersek, bu sav olasılıkla işe yaramaz. Diyelim ki belirli bir kısıtlama seviyesinde, savaş aylarca sürecektir. Muhariplerden biri kurallara uymazsa, savaş daha hızlı bitebilir, fakat bunun için karşı tarafın misilleme yapmayı başaramaması veya bundan aciz olması gerekir. İki taraf da daha düşük bir kısıtlama seviyesinde çarpışıyorsa, savaş daha uzun veya daha kısa sürebilir; herhangi bir genel kural geçerli olmayacaktır. Bu kısıtlamalar bir savaşta ihlal edilirse, bir sonraki savaşta bunlara uyulması beklenmez, yani o an için sağlanmış olan fayda zamanla dengeye oturmayacaktır.

faydacı hesapların olumlu etkilerini de betimleyeceğim: zaferin çok önemli ya da yenilginin korkutucu olduğu özel durumlardan bahsedeceğim öyle ki savaş kurallarını çiğnemek ahlaken de askerî olarak da gerekli hale gelir. Fakat böyle bir tez ileri sürmek, Sidgwick'in ötesindeki kuralları tanımadan, bunların ahlaki güçlerini anlamadan mümkün değildir.

Bu esnada, genel kabulün kesin doğası üzerinde durmaya değer. Sınırlandırılmış savaşların faydası iki çeşittir. Sadece toplam acının miktarının azalmasıyla ilgili değildir, aynı zamanda barış olasılığına, savaş öncesi etkinliklere dönülmesine açık kapı bırakır. Çünkü hangi tarafın kazanacağı bizi ilgilendirmiyorsa (en azından resmî olarak), bu etkinliklere aynı ya da benzer aktörlerle dönüleceğini varsaymalıyız. O halde, zaferin bir anlamda, savaşanlar arasında bir süre için anlaşma sağlaması önemlidir. Bu durumun oluşması için, Sidgwick'in dediği gibi "misillemelerin kışkırtılma tehlikesinden ve taraflar arasında savaştan sonra da sürecek acılıktan" kaçınacak şekilde savaşılmalıdır.[6] Sidgwick'in aklındaki acılık, elbette adil olmadığı düşünülen sonuçlarla ortaya çıkar (1871'de Alsace-Lorraine'nin ilhakı gibi), fakat aynı zamanda gereksiz, sert, haksız veya sadece "kurallara aykırı" olduğu düşünülen askerî uygulamalarla da oluşabilir. Yenilgi, meşru kabul edilen savaş eylemleri sonucunda geldiği müddetçe, arkada cerahatli bir güçenikliğin, kapanmamış bir hesaplaşma hissinin, bireysel ya da topluca alınmak istenen bir intikam duygusunun kalması pek olası değildir. (Yenilgiye uğrayan hükümet veya subayların bu tür duyguları yüreklendirmek için kendilerine ait nedenleri olabilir, fakat bu başka bir meseledir.) Bir kez daha bir kıyaslamadan yararlanabiliriz. Kökeni uzun zaman önce unutulmuş, adaletin sağlanmasının artık önemi kalmamış, aileler arası düşmanlıktan bahsedebiliriz. Bu tür bir düşmanlık yıllarca sürdürülebilir, alameti bir babanın veya büyümüş oğlunun, bir amcanın veya yeğeninin öldürülmesidir. Önce bir aile kayıp verir sonra da diğeri. Bunun ötesine geçilmediği sürece, barışma olasılığı her zaman vardır. Fakat

---

6 Sidgwick, *Elements of Politics*, s. 264.

birisi öfkeye kapılıp ya da hırsına yenilip, hatta kazara ya da hata sonucu bir kadını ya da çocuğu öldürürse, sonuçta bir katliam ya da katliamlar serisi ortaya çıkabilir, ailelerden biri yeryüzünden silinmedikçe ya da başka bir yere sürülmedikçe de bunun sonu gelmez.[7] Devletler arasında gerçekleşen aralıklı savaşın durumu da en azından buna benzer. Bazı kısıtlamalar iki tarafça da kabul edilmelidir, bunlara aşağı yukarı istikrarlı bir şekilde uyulmalıdır, aksi takdirde savaşan taraflardan biri tamamen teslim olmadıkça barış sağlanamaz.

İki tarafça da kabul edildiği sürece, herhangi bir kısıtlamanın bu durumda faydalı olduğu muhtemelen doğrudur. Fakat sırf yararlı olacağı düşünülüyor diye hiçbir sınırlama peşinen kabul edilmez. Öncelikle savaş konvansiyonunun çok sayıda insan için ahlaken makul olması gerekmektedir; haklılık anlayışımıza uymalıdır. Ancak o zaman savaş konvansiyonunu herhangi bir askerî karar için ciddi engel olarak görür ve ancak o zaman belirli bir durum için getireceği fayda hakkında tartışabiliriz. Başka türlü sayısız engelden hangilerinin akla yatkın olduğunu bilemeyiz, ayrıca tarih kayıtlarına geçmiş onca engelin tartışma konusu olup olamayacağını anlayamayız. Savaş kuralları bakımından faydacılık, yaratıcı güçten yoksundur. "İşe yaramak" ile orantılılık anlayışının en sığ sınırlarının ötesinde, âdetlerimiz ve geleneklerimiz ne olursa olsun bunları doğrular ya da çiğnenmelerini söyler; fakat bize yeni âdetler ve gelenekler kazandırmaz. Bu yüzden şimdi haklar kuramına bakmalıyız.

İnsan Hakları

İtalyan Kadınlara Tecavüz

Sidgwick'in tezinin sınırında yer alan, tarihten bir örneğe göz atarsak, hakların önemini daha iyi anlarız. 1943'te İtalya'da, Özgür Fransa kuvvetleriyle birlikte çarpışan Faslı askerleri ele alalım. Bunlar, belirli şartlar karşılığında savaşan paralı as-

[7] Kan davası "ahlakı"na örnek olarak *bkz*. Margaret Hasluck, "The Albanian Blood Feud," Paul Bohannan, *Law and Warfare: Studies in the Anthropology of Conflict* (New York, 1967), s. 381-408.

kerlerdi, bu şartlara da düşman bölgesinde kadınlara tecavüz edip mal yağmalamak dahildi. (Almanya'ya karşı yürütülen savaşa İtalya, Ekim 1943'te Badoglio yönetimi altında katılana dek burası düşman bölgesi sayılıyordu; paralı askerlere verilmiş bu yetki daha sonra geri alındı mı bilmiyorum; ama yürürlükten kaldırılmışsa bile etkisiz olduğu görülüyor.) Çok sayıda kadına tecavüz edilmiştir; sayıyı kabaca biliyoruz, çünkü İtalyan hükümeti bu kadınlara daha sonra mütevazı bir maaş bağlamıştır.[8] Askerlere bu tür ayrıcalıklar verme tezi, faydacı bir tezdir. Vitoria tarafından uzun zaman önce yağma hakkı tartışmaları sırasında ortaya konmuştur: "Birliklerin cesaretini artırıcı bir etken olarak ... savaşın idare edilmesi için gerekliyse" bir şehri yağmalamak kanunsuz değildir, der.[9] Bu tezi elimizdeki örneğe tatbik edersek, Sidgwick muhtemelen burada "gerekli" kelimesinin yanlış bir kelime olduğunu söyler, o kadınlara çektirilen acının yanında tecavüz ile yağmanın askerî zafere katkısının fazlasıyla "cılız" olduğunu eklerdi. Bu, doyurucu olmayan bir yanıt değildir, fakat bütünüyle ikna etmeye de yetmez, ayrıca tecavüzü lanetlememizin esasına pek de temas etmez.

Faslı askerlere verilen yetkide itiraz ettiğimiz nokta nedir? Yargımız kesinlikle tecavüzün erkek cesaretini "artırıcı" olarak önemsiz ve tesirsiz bir etken olmasına dayanmaz (tabii artıcı bir etkisi varsa; cesur adamların tecavüzcü olduğunu sanmıyorum). Tecavüz, hem savaşta hem de barışta bir suçtur, çünkü saldırıya uğrayan kadının hakkı çiğnenmiştir. Kadını paralı askere yem olarak sunmak, onu bir kişi olarak değil, bir nesne, bir savaş ödülü veya ganimet olarak görmektir. Bu konudaki yargımızı biçimlendiren şey, söz konusu kadının bir kişiliği olduğunu bilmemizdir.[10] Bu, insan haklarının felsefi kavramlaş-

---

8 Bu hikâye şurada anlatılmaktadır: Ignazio Silone, "Reflections on the Welfare State," *8 Dissent 189* (1961); De Sica'nın *La Ciociara* (İki Kadın) adlı filmi İtalyan tarihinin bu dönemine ait bir olaya dayanır.

9 Vitoria, *On the Law of War*, s. 184-85.

10 "İnsan Kişiliği" adlı güçlü denemesinde Simone Weil, başka insanlara yapabileceklerimiz hakkındaki bu tür konuşmalara saldırır. Haklara dair konuşmaların "kalbin derinliklerinden kopan ... iddiaların ve karşı iddiaların tiz azarına dönüşen bir protesto çığlığı olması gerek-

tırmadan yoksun olduğu durumlar için bile geçerlidir. Tesniye Kitabı'ndan alınan aşağıdaki pasaj da bunu açıkça gösterir; bildiğim kadarıyla savaş zamanı kadınlara nasıl davranılması gerektiğini düzenleyen ilk girişim budur:[11]

> Düşmanınızla savaşmaya çıktığınızda ve Tanrınız Rab onları elinize teslim ettiğinde, tutsaklar alır ve aralarında sevdiğiniz güzel bir kadın görürseniz, onu kendinize eş olarak alabilirsiniz. Onu evinize götürün. Başını tıraş etsin, tırnaklarını kessin. Üzerinden tutsaklık giysilerini çıkarsın. Evinizde otursun. Anne babası için bir ay yas tutsun. Sonra kadını alan kişi onunla yatabilir. Erkek ona koca, kadın da ona karı olacak. Kadından hoşnut kalmazsa onu özgür bıraksın. Kadınla yattığı için onu parayla satmasın, ona köle gibi davranmasın.

Bu yaklaşım, çağdaş görüşlere kıyasla yetersiz kalmaktadır, gerçi günümüzde uygulanmasının Yahudi krallarının zamanındaki kadar zor olduğunu sanıyorum. Kuralın hangi teolojik ya da sosyolojik açıklaması uygun olursa olsun, burada yürürlükte olan şey, esir düşmesine rağmen ele geçirilmiş kadına kişi olarak saygı gösterilmesinin kavramlaştırılmasıdır; bir aylık yas süresi dolmadan, evlenmeden cinsel ilişkiye girilemez, köleleştirilmesi de yasaktır. Bazı haklarını kaybettiğini söyleyebiliriz, ama hepsini kaybetmemiştir. Savaş konvansiyonumuz da aynı yaklaşımı gerektirir. Hem Sidgwick'in iki katmanlı kuralının kapsadığı yasaklar hem de bunun ötesindeki kısıtlamalar, haklar bağlamında uygun bir şekilde kavramlaştırılmıştır. "Düzgün savaşmanın" kuralları, savaşın zaruretle-

---

tiğini" söyler. İddiası için, bizim verdiğimiz örneğe çok benzeyen bir örnek verir: "Genç bir kız zorla genelevde çalıştırılıyorsa haklarından bahsedemez. Bu tür bir durumda hak kelimesinin yetersizliği ancak gülünçtür." (*Selected Essays: 1934-1943*, ed. Richard Rees, Londra, 1962, s. 21) Weil, bunun yerine kendimizi kutsal kavramına atfetmemizi, insanda Tanrı sureti olmasını tercih eder. Belki de böyle nihai bir referans gereklidir, fakat haklara dair konuşmaların "sesi" hakkındaki iddialarında yanıldığını düşünüyorum. Aslında, insan haklarıyla ilgili savlar baskılara karşı mücadelede önemli bir yere sahiptir, buna kadınların cinsel istismarına karşı verilen mücadele de dâhildir.

[11] *Eski Ahit/Tesniye* 21:10-14. Bu kısım Susan Brownmiller'ın "İbranilerde gerçek tecavüz kavramı" konulu tahlilinde göz ardı edilmiştir: *Against Our Will: Men, Women and Rape* (New York, 1975), s. 19-23.

rine bağışık ve bunlardan bağımsız bir ahlak duruşuna sahip insanların haklarının tanınmasıdır.

Meşru savaş eylemi, hedef aldığı insanların haklarını çiğnemez. Bir kez daha mesele, hayat ile özgürlük meselesidir, gerçi günümüzde bunlara topluca sahip olunmasından çok bireylerce sahip olunmasıyla ilgileniyoruz. Konunun özünü daha önce kullandığım terimlerle özetleyebilirim: Kimse dövüşmeye, hayatını tehlikeye atmaya zorlanamaz, kimse savaşla ya da ona karşı savaşmakla tehdit edilemez, yeter ki kendi eylemleri sonucu haklarını teslim etmiş veya kaybetmiş olmasın. Bu temel ilke, savaş zamanı davranışlarla ilgili yargılarımızın temelini oluşturur, bunları biçimlendirir. Uluslararası pozitif hukukta bu durum yetersiz bir şekilde ifade edilmiştir, fakat orada belirtilen yasakların kaynağında bu ilke vardır. Bazen hukukçular, hukuk yalnızca insani bir karakterdeymiş gibi konuşur, sanki tecavüzün ya da sivillerin kasten öldürülmesinin yasaklanması bir parça nezaketten fazlası değildir.[12] Fakat askerler bu yasaklara saygı gösterdiklerinde, nazik, kibar ya da yüce gönüllü davranmış olmazlar; sadece adilane hareket etmiş olurlar. İnsancıl askerlerse, kendilerinden beklenenin fazlasını yapabilirler; örneğin sivillere tecavüz etmek ya da öldürmek yerine onlarla yemeklerini paylaşırlar. Fakat tecavüz ve cinayetin yasaklanması bir hak meselesidir. Yasalar bu hakkı tanır, belirtir, sınırlandırır, bazen de tahrif eder, fakat bu hakkı bahşetmez. Hukuki tanıma olmasa bile bu hakkı kendi kendimize tanıyabiliriz, zaman zaman bunu yapıyoruz da.

Devletler, vatandaşlarının haklarını savunmak için vardır, fakat hakların kolektif olarak korunmasının bireysel haklar açısından soruna yol açması savaş kuramının zorlu bir meselesidir. İlk elde karşılaşılan sorun, savaşmak nadiren kendi seçimleri olsa da, savaşan askerlerin güya savundukları hakları kaybetmeleridir. Savaşçı ve potansiyel savaş tutsağı oldukları için savaşla ilgili haklar kazanırlar, fakat şimdi de düşmanları istedikleri gibi saldırıp onları öldürebilir. Şahsi umutları, amaçları ne olursa olsun sadece savaşarak, yaşama, özgürlüğe

[12] Örneğin *bkz.* McDougal and Feliciano, *Law and Minimum World Public Order*, s. 42 ve çeşitli yerlerde.

yönelik yetkilerini kaybetmişlerdir, üstelik saldırgan devletlerinin aksine suç işlemedikleri halde bundan mahrum kalmışlardır. Napoléon'un bir zamanlar dediği gibi "askerler ölmek için vardır" ve işte bu yüzden savaş cehennemdir.[13] Fakat cehennemden bakıyor olsak bile *kimsenin ölmek için var olmadığını* söyleyebiliriz. Bu ayrım, savaş kurallarının temelidir.

Başka herkes haklarını muhafaza eder, devletler de, yürüttükleri savaş saldırgan olsun olmasın bu hakları savunmakla yükümlüdür, savunma yetkileri vardır. Fakat şimdi bunu savaşarak değil, kendi aralarında anlaşmaya giderek (muharip olmayan dokunulmazlığı böyle sağlanır), bu anlaşmaları gözeterek, karşı tarafın da özen göstermesini bekleyerek, bunları ihlal eden askerî önderleri ya da askerleri cezalandırmakla tehdit ederek yaparlar. Bu son nokta, savaş konvansiyonu anlayışı için önemlidir. Saldırgan bir devlet bile savaş suçlularını cezalandırma hakkına sahiptir; örneğin sivillere tecavüz eden ya da onları öldüren düşman askerlerini cezalandırabilir. Savaş kuralları hem saldırgan taraf hem de hasımları için aynı kuvvette geçerlidir. Hakların tüm taraflar için geçerli olmasını, sadece askerlerin ahlaken eşitliğinin gerektirmediğini artık görebiliyoruz; bu aynı zamanda sivillerin de hakkıdır. Saldırgan devlet adına çarpışan askerlerin kendisi suçlu değildir: bu yüzden savaştaki hakları rakiplerininkiyle aynıdır. Saldırgan devlete karşı savaşan askerlerin suç işleme yetkisi yoktur; bu yüzden rakipleriyle aynı kısıtlamalara uymaları gerekir. Bu kısıtlamaların yürürlüğe konması, uluslararası toplumda yasa uygulanması biçimlerinden biridir, ayrıca yasalar, kanuna karşı gelen devletler tarafından masum kişileri kasten öldüren, "jandarma geçinen devletler" için bile uygulanabilir. Bu masumların vatandaşı olduğu devlet yanlış sebeplerle savaşa girmiş olsa bile

[13] Bu cümleyi alıntılamam, temsil ettiği askerî nihilizmi kabul ettiğim anlamına gelmez. Napoléon'un adı özellikle sonraki dönemlerde bu tür ifadelerle anılmıştır, bunlar da savaş literatüründe yaygın olmayan şeyler değildir. Bir yazar bu ifadelerin, "sağlamlık" dediği liderlik vasfını tasvir ettiğini ileri sürer. Napoléon'un "bir milyon adamın hayatına zerre kadar değer vermem" lafının, sağlamlığın aşırı uç bir örneği olduğunu söyler. Konuya daha uygun isimler düşünülebilirdi (Alfred H. Burne, *The Art of War on Land*, Londra, 1944, s. 8).

bunlar haklarını kaybetmez. Saldırganlığa karşı savaşan bir ordu düşman topraklarının bütünlüğüne ya da düşmanın siyasi bağımsızlığına tecavüz edebilir, fakat bu ordunun askerleri düşman sivillerin hayatlarına ya da özgürlüklerine kastedemez.

Savaş konvansiyonu öncelikle muharip tanımıyla ilgili belirli bir görüşe dayanır, bu yaklaşım muhariplerin savaş alanındaki eşitliğini şartlara bağlar. Fakat savaş konvansiyonu daha derinde muharip olmayanlara dair bir görüşe dayanır. Buna göre muharip olmayanlar, hakları olan insanlardan meydana gelir, bu insanlar da, meşru bile olsa, askerî amaçlara alet edilemezler. Bu noktada söz konusu tez, yerel toplum için büründüğü şeklinden pek de farklı değildir, örneğin nefsi müdafaada bulunan kişinin masum sivillere veya üçüncü kişilere saldırması ya da onları yaralaması yasaklanmıştır. Sadece kendisine saldıranlara saldırabilir. Bununla birlikte yerel toplumlarda seyircileri, üçüncü kişileri ayırt etmek nispeten kolaydır, oysa uluslararası toplumda devletler ile orduların kolektivist niteliğinden dolayı bu ayrımı yapmak zordur. Aslında sıklıkla bu ayrımın yapılamayacağı söylenir, çünkü askerler savaşmaya mecbur edilmiş sivillerdir ve siviller, çarpışan ordularının gönüllü destekçileridir. Ayrıca savaş zamanındaki davranışlarla ilgili yargılarımız kurbanlar üzerinden değil, çarpışmalar için neyin gerekli olduğu üzerinden şekillenir. O halde, savaş kurallarının haklar kuramında zemin bulduğunu söyleyen herkes için kritik bir test sunuyorum: muharip/muharip olmayan ayrımını bu kuram bağlamında akla uygun bir şekilde yapmak, yani savaş ile çarpışma şartlarında bireysel haklara dair ayrıntılı bir açıklama getirmek; yani bu hakların nasıl korunduğunu, kaybedildiğini, mübadele edildiğini (savaş hali haklarıyla) ve nasıl yeniden kazanıldığını açıklamak. Sonraki bölümlerde amacım işte bunu yapmaktır.

9
MUHARİP OLMAYANLARIN DOKUNULMAZLIĞI VE ASKERÎ GEREKLİLİK

Bireylerin Statüsü

Savaş konvansiyonunun ilk ilkesine göre, savaş başladıktan sonra askerler her an saldırıya hedef olabilir (yaralanmamış ya da esir düşmemişlerse). Savaş konvansiyonuna yöneltilen ilk eleştiri de bu ilkenin adil olmadığıdır; bu ilkenin ayrımcı kurallara bir örnek oluşturduğu söylenir. Bu ilke, az sayıda askerin savaşma işini kalpten yaptığını hesaba katmaz. Askerlerin çoğu kendini savaşçı olarak tanımlamaz; en azından savaşçılık ne onların tek veya asıl kimliğidir ne de savaşmak seçtikleri meslektir. Ayrıca zamanlarının çoğunu savaşarak geçirmezler; mümkün olan her an savaştan kaçmaya çalışırlar. Dikkatimi askerî tarihte tekrarlanan bir olaya çevirmek istiyorum. Askerler sadece savaşmayı reddederek yaşama hakkını yeniden kazanıyorlar. Aslında yeniden kazanıyor denmemeli, fakat olayın görüntüsü bu hakkın dayandığı temeli anlamamıza yardımcı olacak, ayrıca söz konusu hakkın müsaderesinin anlamını açıklığa kavuşturacak.

Çıplak Askerler

Savaş anılarında, cepheden gelen mektuplarda aynı hikâyeye defalarca rastlanır. Genel biçimi şöyledir: devriye gezen ya da pusu nişancı görevi verilen asker hiçbir şeyin farkında olmayan bir düşman askeri görür ve onu hedef alır. Öldürmek kolaydır. Sonra vurmak ya da fırsatın geçip gitmesine izin vermek arasında seçim yapması gerekir. Bu tür anlarda ateş etmeye gönülsüzlük gösterilir; sebep her zaman ahlaki olmayabilir, fakat her şeye rağmen, bahsetmek istediğim ahlaki tezle ilgili sebepler söz konusudur. Bu örneklerde şüphesiz ki öldürmeye

dair derin bir psikolojik rahatsızlık vardır. Aslında bu rahatsızlık hissi, askerlerin savaşmaya gönülsüzlüğü için genel bir açıklama olarak belirtilmiştir. II. Dünya Savaşında çarpışma alanındaki davranışların incelendiği bir çalışma sırasında S. L. A. Marshall, ön cephedeki adamların büyük çoğunluğunun silahlarını asla ateşlemediğini keşfetti.[1] Her şeyin üzerinde bunu sivil olarak yetiştirilmelerine bağladı, yani başka bir insanı kasten yaralamaya karşı güçlü engellere maruz kalmışlardı. Fakat sıralayacağım örneklerde, bu engel önemli bir etken gibi görülmemektedir. Öykülerini yazan beş askerden hiçbiri "ateş etmemiş" değildi ve hikâyelerinde anlattıkları diğer adamlar da öyle değildi. Üstelik neden öldürmedikleri veya duraksadıklarıyla ilgili sebepler öne sürüyorlardı. Marshall'ın görüştüğü askerler ise bunu nadiren yapabiliyordu.

1) Aktarmak istediğim ilk örneği, şair Wilfred Owen'ın İngiltere'deki kardeşine 14 Mayıs 1917 tarihinde yazdığı mektuptan aldım.[2]

> Göçmüş bir yolda ilerliyorduk ve hava rüzgârlıydı. Almanların ön mevzilerini geçtiğimizi biliyorduk, sol tarafımızda arkada kalmış olmalıydı. Derken bir bağırış çınladı: "Siper alın." Korkunç bir süngü şakırtısı duyuldu, silahlara mermi sürüldü, mermi torbaları açıldı, fakat yola göz attığımızda tek bir Alman gördük, olduğumuz yere doğru koşuyordu. Başını öne eğmiş ve kollarını öne uzatmıştı, sanki toprağa balıklama atlayacak gibiydi (bunu yapmaktan hoşlanacağına eminim). Kimseden vuralım diye ses çıkmadı, adam çok gülünç görünüyordu...

Belki vur emri beklemişlerdi, fakat Owen'ın kastettiği şüphesiz kimsenin vurmak istememesidir. Gülünç görünen bir asker o an askerî bir tehdit olamaz; savaşan biri değil sadece bir insandır ve insanları öldürmezsiniz. Aslında bu örnekte adamı öldürmek gereksiz olurdu: gülünç Alman az sonra esir alınmıştı. Fakat bu, her zaman mümkün değildir. Sonraki örneklerde göreceğiz. Öldürmeye isteksizlik veya öldürmeyi reddetmek

---

1 S. L. A. Marshall, *Men Against Fire* (New York, 1966), 5. ve 6. bölümler.

2 Wilfred Owen, *Collected Letters*, ed. Harold Owen ve John Bell (Londra, 1967), s. 458.

başka bir askerî seçeneğin bulunmasıyla ilgili değildir. Her zaman askerî olmayan bir seçenek vardır.

2) Robert Graves *Good-bye to All That* adlı otobiyografisinde yaralı veya da esir olmayan "bir Almana ateş etmekten çekindiği" tek andan bahseder.[3]

> Destek hattındaki bir tepecikten nişan alıyorduk. Orada gizli bir deliğimiz vardı. Dürbünümle bir Alman gördüm, yedi yüz yarda ötedeydi. Almanların üçüncü hattında yıkanıyordu. Çıplak bir adamı vurma düşüncesi hoşuma gitmedi ve tüfeği yanımdaki çavuşa verdim. "Al şu tüfeği. Sen benden daha iyi nişancısın." Adamı yere indirdi; fakat kalıp da izlemedim.

Burada ahlaki bir duygudan bahsedebilir miyiz emin değilim. En azından ayrım çizgilerini aşan bir ahlaki duygu söz konusu değildir. Fakat bu olayı bir subayın, bir centilmenin insanlığa sığmıyor veya kahramanca görülmüyor diye küçümsemesi olarak tasvir etsek bile Graves'in "iğrenmesi" yine de ahlaken önemli bir kabule dayanır. Gülünç adam gibi çıplak adam da asker değildir. Peki, ama itaatkâr ve muhtemelen acımasız çavuş yanında bulunmasaydı ne olurdu?

3) İspanya İç Savaşı sırasında George Orwell de benzer bir deneyim yaşadı.[4] Cumhuriyetçilerin hatlarında ön cephede pusu nişancılığı yapıyordu. Muhtemelen Orwell silahı alt rütbedeki askerlerin eline vermeyi asla düşünmezdi; her halükârda bulunduğu müfreze anarşist müfrezesiydi ve hiyerarşi falan yoktu.

> O an adamın teki siperden dışarı fırladı, muhtemelen subayına mesaj götürüyordu, tam görüş alanımızdaki siper duvarı boyunca yukarı doğru koştu. Yarı çıplaktı, koşarken de iki eliyle pantolonunu tutuyordu. Ateş etmekten çekindim. Kötü bir nişancı olduğum doğrudur, koşan bir adamı yüz yarda mesafeden vurmam da pek olası değil ... Yine de kısmen pantolonuyla ilgili bu ayrıntıdan dolayı ateş etmedim. Buraya

---

3 Robert Graves, *Good-bye to All That* (gözden geçirilmiş baskı, New York, 1957), s. 132.

4 *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*, ed. Sonia Orwell ve Ian Angus (New York, 1968), II, 254.

> "faşistlere" ateş etmek için gelmiştim; fakat düşmesin diye pantolonunu tutan bir adam "faşist" değildir, açıkçası bizim gibi biridir, sana bana benzer ve ona ateş etmek içinden gelmez.

Orwell "ateş etmemelisin" yerine "içinden gelmez" der. Bu ikisi arasındaki fark önemlidir. Fakat temel kabul diğer örneklerdekiyle aynıdır ve daha incelikli ortaya konmuştur. Üstelik Orwell bunun "savaşlarda her zaman görülen türde bir olay" olduğunu söylüyor bize. Gerçi hangi kanıtlara dayanarak söylüyor, ayrıca insanın içinden ateş etmek gelmediğini mi yoksa "her zaman" ateş edilmediğini mi kastediyor bilmiyorum.

4) II. Dünya Savaşına katılmış bir Britanya askeri olan Raleigh Trevelyan, yayımladığı "Anzio Günlüğü"nde alttaki sahneyi de anlatır.[5]

> Güneş doğuşunun yabaniliği harikaydı. Etrafımızdaki her şey pembe sardunya rengindeydi ve kuşlar ötüşüyordu. Nuh peygamber de gökkuşağını gördüğünde tıpkı bizim hissettiklerimizi hissetmiş olmalı. Aniden Viner küçük çalıların ötesini işaret etti. Alman üniforması giymiş bir kişi, adeta uyurgezer gibi geziniyor ve ateş hattımıza doğru geliyordu. O an için savaşı unuttuğu açıktı, bizim gibi o da yaklaşan sıcakların ve baharın zevkini çıkarıyordu. "Devireyim mi" diye sordu Viner. Sesinde en ufak bir ifade yoktu. Hemen karar vermeliydim. "Hayır," dedim, "sadece korkut ve kaçır."

Orwell'in anlatımında olduğu gibi burada da önemli olan nokta, "bizim yaptığımız şeyi" yapan "kendine benzer" bir adam keşfetmektir. Elbette birbirine ateş eden iki asker oldukça birbirlerine benzer; biri ötekinin yaptığını yapar, ikisi de insana özgü bir etkinlikle meşguldür. Fakat "bizim gibi biri" olma duygusu bariz sebeplerden ötürü farklı bir kimlik türüne bağlıdır, bu kimliğin tehditkâr bir durumla hiç ilgisi yoktur. Bahar kardeşliği (güneşin tadını çıkarmak) iyi bir örnektir, gerçi bu örnek bile "askerî gerekliliklerin" baskısına maruz kalmamış değildir.

---

[5] Raleigh Trevelyan, *The Fortress: A Diary of Anzio and After* (Hammondsworth, 1958), s. 21.

> Sadece Çavuş Chesteron gülmedi. O adamı öldürmeliydik dedi, çünkü artık arkadaşları siperlerimizin tam olarak nerede olduğunu öğrenecekler.

Savaşın yükünü çavuşlar omuzluyor olmalı.

5) Bulduğum öykülerden anlatmak istediği durumu en iyi yansıtanı, I. Dünya Savaşında Avusturyalılarla savaşan bir İtalyan askerin hikâyesidir. Emilio Lussu adlı bu asker zaman içinde sosyalist bir önder ve anti-faşist bir sürgün olacaktır. Ama o zamanlar Lussu yalnızca teğmen rütbesinde bir askerdi. Gece vakti bir onbaşıyla birlikte Avusturya siperlerini tepeden gören bir konuma ilerledi. Avusturyalıları sabah kahvesi içerken seyretti; hayretler içinde kalmıştı, sanki düşman hatlarında insani bir durum görmeyi beklemiyordu.[6]

> Defalarca saldırıp püskürtüldüğümüz ve saldırılarımıza karşı güçlü bir şekilde savunulan bu siper bize artık cansız görünmüyordu; kimsenin yaşamadığı metruk bir bina gibi değildi, haklarında hiçbir şey bilmediğimiz gizemli ve korkunç varlıkların sığınağı olmaktan çıkmıştı bizim için. Şimdi gerçek yüzünü gösteriyordu bize; bizim gibi üniforma giyen adamlar, askerler etrafta dolanıyor, konuşuyor ve kahve içiyordu. Tıpkı şu an kendi yoldaşlarımızın yaptıklarını yapıyorlardı.

Genç bir subay görünür ve Lussu ona nişan alır; sonra Avusturyalı bir sigara yakar, Lussu duraklar. "Bu sigara aramızda görünmez bir bağ kurmuştu sanki. Onu sigara içerken görünce ben de bir tane yakmak istedim..." Düşmana görünmesine imkân yoktu, karar vermek için düşünecek zamanı vardı yani. Savaşı mazur görüyordu, "katı bir zorunluluk" olduğunu düşünüyordu. Emri altındaki insanlara karşı yükümlülükleri olduğunu hatırladı. "Ateş etmenin görevim olduğunu biliyordum." Yine de ateş etmedi. Duraksadı, çünkü Avusturyalı subay kendisini tehdit eden tehlikeden tamamen habersizdi.

> Şöyle düşündüm: yüz askere, hatta bin askere kumanda edip yüz ya da bin askerin karşısına çıkmak başka bir şeydir; fa-

---

6 *Sardinian Brigade: A Memoir of World War I*, çev. Marion Rawson (New York, 1970), s. 166-171.

> kat bunlardan birini ötekilerden koparıp ona sanki "kıpırdama, seni vuracağım, seni öldüreceğim" demek bambaşkadır; bunlar aynı değil ... Savaşmak ayrı, bir insanı öldürmek ayrıdır. Üstelik o adamı bu şekilde öldürmek cinayet işlemektir.

Graves gibi Lussu da onbaşısına döner fakat (belki de sosyalist olduğu için) emir vermek yerine soru sorar. "Buraya bak; yalnız duran bir adama bu şekilde ateş etmeyeceğim. Sen yapar mısın?" ... "Hayır, ben de ateş etmem." Burada yoldaşlarıyla birlikte savaşan bir ordu mensubu ile tek başına duran birey arasındaki çizgi açıkça çizilmiştir. Lussu avına sezdirmeden yaklaşıp avlamayı reddetmiştir. Fakat bir pusu nişancısının işi başka nedir ki?

Şu anki anlayışımızda gülünç görünen, yıkanan, düşmesin diye pantolonunu tutan, güneşin tadını çıkaran, sigara içen askerleri vurmak savaş kurallarına aykırı değildir. Bununla birlikte bu beş adamın ateş etmeyi reddetmesi savaş konvansiyonunun kalbinde bir yere temas etmektedir. Çünkü birinin yaşama hakkına sahip olduğunu söylemek ne anlama gelir ki? Bunu söylemek, karşımdakini, beni tehdit etmeyen, eylemleri barış, yoldaşlık kokan, benim kadar değerli bir kişi, bizim gibi biri olarak gördüğümü söylemektir. Düşman tanımı bundan farklı olmalıdır, gerçi düşmana atfedilen kalıplar çoğunlukla tuhaf olsa da, belirli bir gerçeklik payları da vardır. Beni öldürmeye çalıştığı zaman kendisini bana, müşterek insanlığımıza yabancılaştırmış olur. Fakat bu yabancılaşma geçicidir, yakında insanlığa geri dönülecektir. Bahsettiğim beş öyküde de bu kalıpları parçalayan sıradan eylemler sayesinde insanlık onarılır. Gülünç, çıplak vesaire olduğu için düşmanım değişmiş ve Lussu'nun dediği gibi bir insana dönüşmüştür. "Bir insana!"

Bu adamın askerliği kalpten benimsediğini düşünürsek durum farklılaşabilir. Yıkanırken, sabah sigarasını içerken, önündeki çarpışmayı ve kaç düşman öldüreceğini düşünüyordur. Savaşmak işini benim bu kitabı yazmayı ciddiye aldığım kadar ciddiye alıyordur; durmadan, en tuhaf anlarda bile savaşı düşünür. Fakat bu, sıradan bir askere uymayan bir görüntüdür. Aslında savaş kendi girıştiği bir iş değildir, içinde bulunduğu çarpışmayı sağ salim atlatıp bir sonrakinden de uzak

durmayı ister. Çoğunlukla saklanır, korkmuştur, ateş etmez, ufak bir yara alıp eve göndersinler ve uzun süre dinlensin diye dua eder. Onu dinlenirken gördüğümüzde, bizim gibi onun da evini ve barışın gelmesini düşündüğünü varsayarız. Öyleyse, bu adamı öldürmek nasıl gerekçelendirilebilir? Yine de gerekçesi vardır, beş öyküdeki çoğu asker de bunu anlamıştır. Onlara bile ateş etmeyi reddetmek asker olarak görevlerini yerine getirmemek gibi gelir. Bu reddedişler ahlaki bir kabulde kök bulduğu için, ilkeli kararlardan ziyade tutkular sonucu ortaya çıkmışlardır. Bunlar nezaket dolu eylemlerdir, herhangi bir tehlikeye neden olmazlar, zafer ihtimalini belki birazcık düşürürler, yine de aşırıya kaçan hareketler olarak hoşa gidebilirler. Ahlaken gerekli olandan daha fazlası yapılmış değildir, yasalarca izin verilenden daha azı yapılmıştır.

Neye izin verileceğinin kuralları birey haklarına dayanır, fakat bu haklar tarafından incelikle tarif edilmiş değillerdir. Çünkü bunları tanımlamak karmaşık bir süreçtir, bu tanımın karakteri kuramsal olduğu kadar tarihseldir, ayrıca askerî gerekliliklerin baskısı tarafından ciddi bir şekilde şartlandırılır. Bu baskının ne yapabileceğine, ne yapamayacağına bakmanın tam vaktidir. "Çıplak asker" olayları da iyi birer örnek temin eder. XIX. yüzyılda bir "çıplak asker" türünü korumak için çaba sarf edildi: karakolunun dışında veya cephenin ön saflarında nöbet tutan askerler. Bu yalnız şahsiyete ayrı muamele etmenin sebepleri yukarıdaki beş öyküde ifade edilenlere benzemektedir. Bir İngiliz savaş araştırmacısı, "tek başına duran nöbetçiyi uzak mesafeden vurup öldürmeyi cinayetten başka hiçbir kelime açıklamaz," diye yazmıştır. "Kıpırdamayan bir kekliği vurmaktan farkı yoktur."[7]

Aynı düşünce Francis Lieber'in Amerikan İç Savaşında Federasyon Ordusu için taslağını hazırladığı askerlik talimatında da açıkça görülür: "İleri karakollara, nöbetçilere ve gözcülere kaçırmak amacı dışında ateş açılmayacaktır..."[8] Bu

---

[7] Archibald Forbes, alıntı: J. M. Spaight, *War Rights on Land* (Londra, 1911), s. 104.

[8] *Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field*, Genel Emirler 100, Nisan 1863 (Washington, 1898), Madde 69.

düşüncenin kapsamının genişletildiği bir savaşı kolaylıkla hayal edebiliriz. Sadece askerler gerçekten savaşır, Lussu'nun dediği gibi, yüzler yüzlere, binler binlere saldırabilir. Böyle bir savaş bir dizi çarpışmadan meydana gelirdi, resmen ya da değil, önceden ilan edilen bu çarpışmalar berrak bir şekilde de sona ererdi. Yenilen ordunun takibine izin verilebilirdi, hiçbir taraf sonuç alıcı bir zafer ihtimalini yadsımak istemez. Fakat sürekli yapılan taciz akınları, keskin nişancılar, tuzaklar, sürpriz saldırılar devre dışı bırakılırdı.

Aslında savaşlarda bu şekilde çarpışılır, fakat düzenlemeler asla sabit olmaz, çünkü daha büyük ve donanımlı orduya sistematik bir avantaj sağlarlar. Düşman askerlerinin vurulabilmesine dair herhangi bir sınır belirlenmesini ısrarla reddeden taraf, zayıf olan taraftır (bunun aşırı uç şekli gerilla savaşıdır) ve buna askerî gereklilikler mazeret gösterilir. Peki, bu ne anlama gelmektedir?

Gerekliliğin Doğası (1)

Bu iddianın standart bir biçimi mevcuttur. Herhangi bir eylem için "mümkün olan en az zaman, hayat ve paranın harcanmasıyla düşmanı teslim olmaya mecbur bırakmak adına gereklidir" denir.[9] Bu yaklaşım, Almanların *kriegsraison* dediği savaş aklının özüdür. Doktrin, savaşı kazanmak için yalnızca neyin gerekli olduğunu gerekçelendirmekle kalmaz, kaybetme riskini düşürmek, kayıpları azaltmak ya da savaşın akışında kayıp verme ihtimalini küçültmek için gerekli şeyleri de gerekçelendirir. Aslında sadece gereklilik hakkında bir doktrin değildir; olasılık ile risk hakkında şifreli hatta abartılı bir konuşma biçimidir. Devletlere, ordulara ve tek tek askerlere girdikleri riskleri azaltma hakkı bahşedilse bile ancak başka eylemler çarpışmada kazanma ihtimalini artırmıyorsa, belirli eylemler söz konusu amaç için *gerekli* sayılabilirdi. Fakat bariz bir şekilde kazanma olasılıklarını artıran bir taktiksel ve stratejik seçenekler yelpazesi her zaman olacaktır. Seçimler

[9] M. Greenspan, *The Modern Law of Land Warfare* (Berkeley, 1959), s. 313-14.

yapılması gerekecektir; bunlar askerî seçimler olduğu kadar ahlaki seçimler de olacaktır. Savaş konvansiyonu bir kısmına izin verir, bir kısmını da dışlar. Savaş konvansiyonu bu şekilde bir ayrıma gitmeseydi, gerçek savaşlar ve muharebelerdeki çarpışmalara çok küçük bir etkisi olurdu; sadece bir menfaat kanunu olarak iş görürdü; savaşın baskısı altında Sidgwick'in iki katmanlı kuralı muhtemelen bu hale dönüşecektir.

"Savaş sebebi" ancak öldürülmeye tabi olduğunu düşünmek için sebebimizin bulunduğu insanların öldürülmesini gerekçelendirebilir. Burada söz konusu olan şey, hayatları tehlikede olan insanların konumu üzerine düşünmek değil, olasılık ve risk hesaplamalarıdır. "Çıplak asker" olayı bu şekilde çözülür: Askerler, barışçıl dünyadan bir sınıf olarak ayrılır; dövüşmek için eğitilirler, ellerine silah verilir ve aldıkları emirler uyarınca savaşmaları beklenir. Her zaman savaşmadıkları su götürmez; ne de savaş şahsi girişimleridir. Fakat savaş, mensup oldukları sınıfın girişimidir, bu olgu da askerleri, geride bıraktıkları sivillerden köklü bir şekilde ayırır.[10] Daima tehlike içinde olduğu yönünde uyarılırsa, sivil hayatta olduğu kadar hayatı sekteye uğramaz. Aslında, bir sivili bu şekilde uyarmak dövüşmesi için onu zorlamaktır, *fakat asker zaten savaşmaya zorlanmıştır.* Yani ülkesini savunmak için orduya katılmıştır ya da zorunlu askerlik görevi için alınmıştır. Fakat şunu vurgulamak gerekir ki kendisine doğrudan yapılan bir saldırı sonu-

[10] Marc Bloch, Fransızların 1940 yılındaki yenilgisinin duygusal bir anlatımı sunmuştur. Orada, bu ayrımı eleştirir: "Ulusun içinde bulunduğu tehlikeyle, bunun her vatandaşa yüklediği sorumlulukla yüzleşen tüm yetişkinler eşittir, sadece sapkın bir zihin bunlardan herhangi biri için dokunulmazlık iddia eder. Her şey bir yana, savaş zamanında 'sivil' olmak ne demektir ki? O sadece sırtında taşıdığı yılların ağırlığının, sağlığının, mesleğinin...etkin bir şekilde silah kullanmasını engellediği bir adamdır...Neden [bu etkenler] ortak tehlikeden kaçma hakkı tanısın ki ona?" (*Strange Defeat*, çev. Gerard Hopkins, New York, 1968, s. 130) Fakat kuramsal sorun, dokunulmazlığın nasıl kazanıldığıyla ilgili değil, nasıl kaybedildiğiyle ilgilidir. Hepimiz başlangıçta dokunulmazız; saldırıya uğramama hakkımız normal insan ilişkilerinin bir özelliğidir. Bu hak, silahları "etkin" bir şekilde kullananlar tarafından yok edilir, çünkü öteki insanlar için tehdit teşkil ederler. Bu hak, silah taşımayanlar tarafından muhafaza edilir.

cu dövüşmeye itilmemiştir; bu, birey düzeyindeki saldırganlık suçunun bir tekrarı olurdu. Sadece, artık savaşçı olduğu için kişisel bir saldırıya uğrayabilir. Tehlikeli bir adama dönüştürülmüştür, gerçi seçenekleri az sayıdadır, yine de kendisinin tehlikeli bir adama dönüştürülmesine izin verdiğini söylemek doğru sayılır. Bu sebeple, kendisi de tehlike altındadır. Gölgesi altında yaşadığı gerçek riskler azalmış veya artmış olabilir: burada askerî gereklilik kavramı ile kibarlık, yücegönüllülük kavramları serbestçe at oynatırlar. Fakat askerin hakları çiğnenmeden, altında bulunduğu riskler azami seviyeye çıkabilir.

Muharip statüsünün asker sınıfının ötesine genişletilmesini anlamak daha zordur. Gerçi modern savaşta bu durum yeterince yaygındır. Denebilir ki askerî teknolojinin gelişmesi bunu gerektirmiştir, çünkü günümüzde savaş, askerî olduğu kadar ekonomik bir etkinliktir. Ordu savaş meydanına çıkmadan önce yığınla işçi harekete geçirilmelidir; çatışmalar başladığında askerler, ekipmanın, yakıtın, mühimmatın, yemeğin vesairenin sürekli akışına bağımlıdır. Bu durumda düşman ordusunun cephe gerisine saldırmanın cazibesi büyüktür, özellikle de savaş iyi gitmiyorsa. Fakat cephe gerisine saldırmak en azından ismen sivil olan insanlara karşı savaş yürütmektir. Bu nasıl gerekçelendirilebilir? Burada tekrar görüyoruz ki, vardığımız yargılar bu işte yer alan insanlara dair anlayışımıza bağlıdır. Savaş etkinlikleri yüzünden haklarını kaybedenlerle haklarını kaybetmemiş kişiler arasına bir çizgi çekmeye uğraşıyoruz. Bir tarafta bir insan sınıfı var, bunlara gevşekçe "mühimmat işçisi" denir; bunlar doğrudan orduya silah yapar veya yaptıkları iş savaş endüstrisine katkıda bulunur. Diğer tarafta da Britanyalı felsefeci G. E. M. Anscombe'nin kelimeleriyle "savaşmayan ve savaş araçlarına sahip kişileri desteklememe işine bulaşmamış"[11] insanlar vardır.

Söz konusu ayrım savaş için çalışanlarla bunun için çalışmayanlar arasında değildir, askerlerin savaşmak için ihtiyaç duyduğu şeyleri yapanlar ile geri kalanımız gibi yaşamak için

[11] G. E. M. Anscombe, *Mr. Truman's Degree* (kişisel baskı, 1958), s. 7; ayrıca *bkz.* "War and Murder," *Nuclear Weapons and Christian Conscience*, ed. Walter Stein (Londra, 1963).

ihtiyaç duyduğu şeyi yapanlar arasındaki ayrımdır. Askeri bir gereklilik olursa, tank fabrikasında çalışanlara saldırılıp bunlar öldürülebilir, fakat yemek fabrikasındaki işçilere saldırılamaz. Tank işçileri asker sınıfına dönüşmüştür; aslında kısmen dönüşmüştür demeliyim, çünkü bunlar silahlı asker değildir, dövüşmeyi bilmezler, o yüzden bunlara sadece fabrikalarında saldırılabilir (evlerinde değil); buradayken düşmanlarını tehdit eden ve onlara zarar verecek etkinlikler içindedirler. Yemek işçileri ordu tayınından başka bir şey üretmeseler de bunlara saldırılmaz. Savaşta olduğu kadar barış zamanında da bir şekilde gerekli olan ilaç, elbise vesaire gibi şeyler üreten işçilere benzerler. Elbette bir ordunun midesi devasadır, savaşması için doyurulması gerekir. Fakat onu ordu yapan şey midesi değil kollarıdır. Ordunun midesini dolduran insanlar, özellikle bir savaş etkinliğinde bulunuyor değillerdir. Bu yüzden saldırılara karşı dokunulmaz olmalılar: sivil halk sınıfına kaynaşmışlardır. Onlara *masum* insanlar deriz; bu ifade haklarını kaybetmelerini gerektiren hiçbir şey yapmadıklarını, o anda da yapmıyor olduklarını ifade eder.

Sanırım bu çizgi akla yatkındır, gerçi fazla incelik katılmış olabilir. Daha da önemlisi baskı altında çizilmiştir bu çizgi. Çarpışan askerler ile dinlenen askerler arasındaki ayrımla işe başladık; sonra bir sınıf olarak askerler ile siviller arasındaki ayrıma geçtik; daha sonra farklı sivil gruplarına savaş endüstrisine doğrudan katkı veren ekonomik seferberlik süreci bağlamında göz attık. Yaptıkları katkı açıkça belirlendikten sonra, bu sivillere saldırılacak mı diye sadece "askerî gereklilikler" uyarınca karar verilebilir. Başka bir yolla, önemli bir risk olmadan etkinlikleri durdurulabiliyorsa ya da üretimleri askıya alınabiliyor ya da yok edilebiliyorsa bunlara saldırılmamalıdır. Savaş yasaları bu yükümlülüğü mütemadiyen tanır. Örneğin deniz yasalarına göre, askerî teçhizat taşıyan ticaret gemisi personeli, yaptıkları işe rağmen bir zamanlar saldırılmaması gereken siviller olarak görülürdü, çünkü ateş açmadan gemilerini ele geçirmek mümkündü (hâlâ da mümkündür). Fakat ateş etmeden ele geçirmenin mümkün olmadığı durumlarda bu yükümlülük ortadan kalkar, vurulmama hakkı

da geçerliliğini kaybeder. Bu muhafaza edilen bir hak değil, bir savaş hakkıdır, devletler arasındaki antlaşmalara ve askerî gereklilik doktrinine dayanır. Denizaltı savaşlarının tarihi, sivil gruplarının cehennemin içine alındığı bu süreci hoş bir şekilde betimler. Bundan bahsetmek aynı zamanda, sivillerin bu işe dahil edilmesine direnmenin ahlaken gerekli olduğu noktaları vurgulamamı da mümkün kılacaktır.

Denizaltı Savaşları: Laconia Olayı

Deniz savaşları geleneksel olarak en centilmence yürütülen savaşlar olmuştur. Bunun sebebi muhtemelen donanmalara çok sayıda centilmenin girmiş olmasıdır, fakat daha önemlisi, savaş alanı olan denizin doğasıdır. Buna karşılık gelen tek kara ortamı çöldür; bu ikisinde de sivil yerleşimciler yok denecek kadar azdır. Bu yüzden çarpışma katışıksızdır ve sadece muharipler arasında gerçekleşir, başka kimse karışmaz; içimizden de savaşın tıpkı böyle olmasını isteriz. Fakat bu saflık, denizin taşımacılık için yaygın kullanılması yüzünden bozulmuştur. Savaş gemileri ticaret gemileriyle karşılaşır ve bu karşılaşmalara hükmeden kurallar oldukça özenli bir şekilde hazırlanmıştır.[12] Denizaltıların keşfinden önce ortaya çıkarılan bu kurallar, ahlaki ilkeler kadar teknolojik ilkelerin de izini taşır. Askerî teçhizat taşıyan bir ticaret gemisinin açık denizde durdurulması, bordalanması, ele geçirilmesi, ele geçiren mürettebat tarafından limana çekilmesi yasaldır. Ticari geminin denizcileri bu sürecin herhangi bir aşamasına direnç gösterirlerse, bu direnci kırmak için gerekli gücü kullanmak da yasaldır. Savaşmadan teslim olurlarsa, bunlara karşı güç kullanılamaz. Gemiyi limana götürmek imkânsızsa, "mürettebatın, yolcuların, belgelerin mutlak güvenliğini sağlama görevi yerine getirilerek" gemi batırılabilir. Genellikle bu üçü savaş gemisine alınır, gemi öyle batırılır. Bu durumda mürettebatla yolculara savaş tutsağı gibi bakılmaz, çünkü savaş gemisiyle karşılaşmaları bir çarpışma değildir, sivillerin gözaltına alınmasıdır.

---

[12] *Bkz.* Sir Frederick Smith, *The Destruction of Merchant Ships under International Law* (Londra, 1917); Tucker, *Law of War and Neutrality at Sea.*

I. Dünya Savaşında denizaltı kaptanları (ayrıca bunların üstü olan subaylar), askerî gereklilikleri mazeret göstererek bu "mutlak yükümlülük" uyarınca hareket etmeyi açıkça reddettiler. Torpidolarını ateşlemeden önce yüzeye çıkamazlardı, çünkü denizaltı güvertesindeki silahlar hafifti, ayrıca denizaltılar çarpmalara karşı oldukça hassastı; kendi sayıları az olduğu için ele geçirilen gemiyi limana çekmek üzere mürettebat ayıramazlardı, kendilerinin de limana dönmesi gerekirdi; yer olmadığı için yakalanan denizcilerin gemiye alınması da söz konusu değildi. Hareket tarzları "gör ve batır" anlayışına dayanıyordu, gerçi gemiyi indirdikten sonra hayatta kalanlara bir parça yardım etmenin sorumluluğunu kabul ediyorlardı. "Gör ve batır" özellikle Alman hükümetinin izlediği bir siyasetti. Bu siyaseti savunanların iddiasına göre bunun tek alternatifi, denizaltıları hiç kullanmamak veya etkin bir şekilde kullanmamaktı; bu da denizlerin kontrolünü Britanya donanmasına teslim etmek demekti. Savaştan sonra, belki de Almanlar kaybettikleri için, geleneksel kurallar tekrar onaylandı. 1936 tarihli Londra Donanma Protokolü bir önceki ve sonraki büyük savaşların tüm ana katılımcıları tarafından (Almanlar tarafından 1939'da) imzalandı. Bu protokolde "denizaltıların ticari gemilere yönelik eylemlerinde yüzey gemilerinin tabi olduğu uluslararası hukukun kurallarına uymak zorunda" olduğu açıkça belirtilmiştir. Deniz hukukunun saygın yetkililerine göre bu kural, yine de "bağlayıcı bir kuraldı," gerçi bu kuralı savunan herhangi biri "II. Dünya Savaşında yaşanan deneyimlere karşı çıkmadan" bunu yapmalıdır.[13]

Bu deneyimi anlamak için Alman U-bot komutanlığınca Amiral Doenitz tarafından 1942'de verilen ünlü "*Laconia* emri"ne bakabiliriz. Doenitz, denizaltıların düşmanı uyarmadan vurmasını, ayrıca batırılan geminin mürettebatına yardım edilmemesini istiyordu: "Batan gemilerin mürettebatını kurtarma çabalarına son verilmelidir, buna denizden adam almak, alabora olmuş cankurtaran teknelerini düzeltmek, yiyecek ve su vermek dahildir."[14] Bu emir zamanında büyük öfkeye yol açtı, savaştan

[13] H. A. Smith, *Law and Custom of the Sea* (Londra, 1950), s. 123.

[14] Tucker, *Law of War and Neutrality at Sea*, s. 72.

sonra Nürnberg'de görülen mahkemelerde Doenitz'e yöneltilen suçlamalardan biri de bu emrin yayımlanmasıdır. Fakat yargıçlar onu bu suçtan mahkûm etmeyi reddettiler. Kararlarının sebeplerine yakından bakmak istiyorum. Bununla birlikte kullandıkları dil muğlak olduğu için, aynı zamanda sebeplerinin ne olacağını, denizde hayat kurtarmayı gerektiren veya gerektirmeyen ne tür sebeplere sahip olabileceğimizi düşünmeliyim.

Mesele açıkça kurtarma üzerinedir, başka bir şey değildir; uluslararası hukukun "bağlayıcı kuralı"na rağmen, mahkeme "gör ve batır" siyasetinin üzerine gitmemiştir. Açıkçası yargıçlar, ticaret gemileri ile savaş gemileri arasındaki ayrımın artık böyle bir anlamı olmadığına karar vermişlerdir.[15]

> Savaşın çıkmasından kısa süre sonra, Britanya Amiralliği ... ticari gemilerini silahlandırdı, çoğu zaman yanlarına silahlı konvoy verdi ve denizaltı saptadıklarında konum raporu vermelerini emretti, böylece ticaret gemileri donanma istihbaratının uyarı sistemine dahil edilmişti. 1 Ekim 1939 tarihinde deniz kuvvetleri komutanlığı, Britanya ticaret gemilerinin mümkün olursa U-botlara çarpmasının emredildiğini duyurdu.

Bu noktada mahkeme, ticaret denizcilerinin askerî hizmet vermek için silah altına alındığı mantığını yürütüyor; bu yüzden adeta askerlermiş gibi bunlara sürpriz saldırı yapmaya izin vardır. Fakat bu sav, kendi başına iyi bir sav değildir. Çünkü ticaret denizcilerinin askerî hizmete alınması gayri meşru denizaltı saldırılarına bir tepkiyse (ya da bu tür saldırılar için güçlü bir olasılık varsa bile), bu saldırıları haklı kılmak için bir gerekçe olarak sunulamaz. Bu davada öncelikle "gör ve batır" siyaseti gerekçelendirilmeliydi. Denizaltıların icadı bu siyaseti "gerekli" kılmıştır. Eski kurallar yasalarca olmasa da ahlaken askıya alınmıştı, çünkü katılımcılarının saldırılara her zaman açık olduğu askerî bir girişim olan deniz ikmali, şiddet içermeyen bir müdahaleye tabi olmaktan çıkmıştı artık.

Fakat "*Laconia* emri" bunun ötesine geçer, çünkü karadaki yaralı askerlerin aksine denizde çaresiz kalan denizcilere çarpışma bittikten sonra yardım edilmemesini söyler. Aslında

[15] Tucker, *a.g.e.*, s. 67.

Doenitz'in savı, denizaltı sağ salim limana dönmeden çarpışmanın bitmiş sayılmamasıdır. Ticaret gemisinin batırılması uzun ve yoğun bir mücadelenin ilk hamlesidir. Radarlar ve uçaklar geniş denizleri tek bir savaş meydanına çevirmiştir, denizaltı hemen kaçış manevralarına başlamazsa başı büyük derde girebilir.[16] Bir zamanlar denizcilerin durumu askerlerden daha iyiydi, sivil muamelesi gören neredeyse muharip olan ayrıcalıklı bir sınıftı, ama birden çok daha kötü bir konuma düşmüşlerdi.

Burada da söz konusu sav, askerî gereklilikten türetilir. Yine görüyoruz ki her şeyin üzerinde risklerle ilgili bir savdır. Doenitz, denizaltı mürettebatının hayatlarının tehlike altına gireceğini, kurbanlarını kurtarmaya çalışırlarsa saptanıp saldırıya uğrama riskinin bir ölçüde artacağını iddia etmişti. Açıkçası durum her zaman böyle değildir: Kuzey Buz Denizinde bir müttefik konvoyunun yok edilmesini anlatan David Irving, Alman denizaltılarının yüzeye çıkıp riske girmeden cankurtaran teknelerindeki denizcilere yardım teklif ettiği sayısız olayı betimler.[17]

> Kıdemli yüzbaşı Teichert'ın U-456 denizaltısı ... torpidolarını ateşlemişti. Teichert denizaltısını cankurtaran teknelerine yanaştırdı ve Kaptan Strand'a gemiye çıkmasını emretti; kaptan esir alınmıştı. Denizcilere yeterli suları var mı diye soruldu, denizaltı subayları tarafından onlara konserve et ve ekmek verildi. Birkaç gün içinde muhrip gemileri tarafından alınacakları söylendi.

Bu olay, Doenitz'in bu tür yardımları yasakladığı emirden birkaç ay önce gerçekleşmişti, ayrıca tamamen güvenli şartlar altında yaşanmıştı. Koruma gemileri tarafından terk edilmiş olan PQ17 konvoyu dağılmıştı ve artık hiçbir surette savaş gücü sayılamazdı; Almanlar deniz kadar havayı da kontrol ediyordu. Çarpışmanın sona erdiği açıktı, askerî gerekler yardımın yadsınmasını haklı kılamazdı. Benzer şartlarda "*Laconia* emri"

---

[16] Doenitz, *Memoirs: Ten Years and Twenty Days*, çev. K. H. Stevens (Londra, 1959), s. 261.

[17] *The Destruction of Convoy PQ 17* (New York), s. 157; başka örnekler için *bkz.* s. 145, 192-93.

gerekçe gösterilerek yardım etmek reddedilseydi, Doenitz'in aslında savaş suçundan mahkûm edileceğini düşünüyorum. Fakat Nürnberg'de buna benzer bir olay ortaya konmamıştır.

Bununla birlikte mahkeme, askerî gereklilik görüşüne başvurmamıştır: farklı şartlar altında yardımın reddedilmesi, getirdiği riskler yüzünden haksız bulunmamıştır. Bunun yerine yargıçlar bağlayıcı kuralı bir kez daha teyit etmiş ve "Komutan sağ kalanları kurtaramayacaksa, o zaman ticari bir gemiyi batıramaz" demişlerdir. Fakat kuralın üzerine gidip Doenitz'i cezalandırmadılar. Şahitlik yapması için Doenitz'in avukatı tarafından davet edilmiş olan ABD donanmasından Amiral Nimitz, onlara "ABD denizaltılarının da gereksiz veya ek risk altına gireceklerse düşmandan sağ kalanları [genelde] kurtarmadığını" anlatmıştır. Britanyalıların izlediği yol da buna benziyordu. Bunun ışığında yargıçlar "Doenitz hakkında verilen hükmün uluslararası denizaltı savaş yasalarını ihlal etmesine dayandırılamayacağını" ilan ettiler.[18] Savunma avukatlarının söz konusu yasanın muharipler tarafından fiilen gizlice tekrar yazıldığı iddiasını kabul etmediler. Fakat gizlice yapılan bu işin, yasanın uygulanmasını imkânsız kılacağını düşünmüş olmalılar (ya da en azından bunu ihlal edenlerden sadece birine karşı uygulanamayacağını düşündüler); hukuka uygun bu karar, ahlaki temele dayanan sorulara açık kapı bırakır.

Aslında Doenitz ile müttefiklerdeki mukabillerinin uyguladıkları bu siyaset için sebepleri vardı, bu sebepler de savaş konvansiyonunun çerçevesine kabaca uyar. Yaralı veya çaresiz savaşçılara saldırılamaz; bu bağlamda yaşama hakkını yeniden kazanmışlardır. Fakat çarpışma devam ettiği ve düşmanın zaferi kesin olmadığı sürece bunlara yardım etme yükümlülüğü yoktur. Burada belirleyici olan nokta askerî gereklilikler değil, ticaret denizcilerinin savaşçı sınıfına sokulmasıdır. Askerlerin düşmanları uğruna kendi hayatlarını riske atması gerekmez, çünkü hem onlar hem de düşmanları savaşın zorlayıcılığın dışındadır. Bununla birlikte, kimi insanlar bu zorlamaya karşı bağışıktır ya da bunların korunması gerekir. *Laconia* olayında böyle insanların da bir yeri vardı.

[18] *Nazi Conspiracy and Aggression: Opinion and Judgment*, s. 140.

Laconia Ortadoğu'da savaş öncesi askerî tesislerde çalışmış ve şimdi evine dönen 268 Britanyalı görevliyi, ailelerini, ayrıca 1800 İtalyan savaş tutsağını taşıyan bir gemiydi. Afrika'nın batı kıyısı açıklarında torpidoyla vurulup batırıldı. Gemiyi vuran U-botun kumandanı yolcuların kim olduğunu bilmiyordu (bu gemiler müttefikler tarafından yaygınlıkla çıkarma gemisi olarak kullanılıyordu). Doenitz, geminin battığını duyup sudaki insanların kimliğini öğrenince, başlangıç olarak başka denizaltıların da katılacağı büyük bir kurtarma harekâtına girişilmesini emretti.[19] İtalyan savaş gemilerinden de olay yerine hızla ulaşmaları istendi, ayrıca geminin batmasından sorumlu olan U-bot komutanı radyo sinyalleriyle İngilizce olarak genel bir yardım çağrısında bulundu. Fakat bunun yerine müttefik uçakları denizaltılara saldırdı. Pilotlar muhtemelen denizde olup bitenden haberdar değildi veya kendilerine söylenenlere inanmamışlardı. Savaş zamanlarında bu tür kafa karışıklıkları tipiktir: tarafların bilgisizliği, ortak korku ve şüpheyle birleşip artar.

Aslında uçakların açtığı zarar ufaktı, fakat Doenitz'in tepkisi sert oldu. Alman kumandanlara İtalyan esirleri kurtarmak için çaba göstermelerini emretti; İngiliz askerler ve aileleri kendi başlarına bırakılacaktı. Denizde terk edilen kadınlar ve çocukların bu görüntüsü, arkadan gelen emirle aynı durumun tekrarlanması, yaygınlıkla insafsızlık olarak kabul edilir; "kısıtlamasız" denizaltı savaşları o zamanlar kabul görse bile bana göre olaya insafsızlık olarak bakılması adilanedir. Çünkü siviller etrafında bir haklar çizgisi çekiyoruz, askerlerin de sivillerin hayatını kurtarmak için (belirli bir) risk altına girmesi beklenir. Kendi yoluna gitmek veya başkalarına yardım edip etmemek meselesi değildir bu. Sivillerin hayatını tehlikeye atan en başta onlardı; bunu makul bir askerî harekâtın akışında yapmış olsalar bile neden oldukları zararın çapını daraltmak için olumlu bir çaba sarf etmeleri gerekir. Aslında müttefikler saldırmadan önce Doenitz bu yönde hareket ediyordu. Alman Yüksek Kumandanlığının diğer üyeleri bu tavrını eleştirmiş olsa bile düşüncesini değiştirmemişti: "Bu insanları suda bırakamam. [Kurtarma çalışmalarına] devam etmeliyim." Burada

[19] Doenitz, *Memoirs*, s. 259.

şefkat değil görev söz konusudur, biz de "*Laconia* emri"ni bu görev bağlamında yargılıyoruz. Muharip olmayanlar uğruna yürütülen kurtarma çalışması, saldırı yüzünden geçici olarak sekteye uğrayabilir, fakat bir saldırıdan önce sırf saldırı olasılığı var (veya yeniden tekrarlanabilir) diye iptal edilemez. Çünkü zaten bir kez saldırılmış ve masum insanların hayatı tehlikeye atılmıştır. Şimdi de onlara yardım edilmesi gerekir.

Çifte Etki

Savaş konvansiyonunun ikinci ilkesi muharip olmayanlara asla saldırılamayacağını söyler. Onlar askerî bir etkinliğin nesnesi veya hedefi olamazlar. Fakat *Laconia* olayının gösterdiği gibi, muharip olmayanlar, kimse onları saldırı hedefi olarak belirlemese bile sırf çarpışmalara yakın bulundukları için tehlike altında kalırlar. Bu durumda çarpışmaların durdurulması değil, sivillere zarar vermeyecek bir seviyeye çekilmesi için özen gösterilmesi gerektiğini iddia etmeye çalıştım; bunun anlamı, savaş şartlarında mümkün mertebe sivillerin haklarını tanımaktır. Fakat nasıl bir özen gösterilecektir? Bu işte yer alan askerlere bunun bedeli ne olmalıdır? Savaş yasaları bu meseleler hakkında bir şey söylemez; en zalim kararları olay yerinde bulunan insanların kendi ahlak kavramlarına veya hizmet ettikleri ordunun askerî geleneklerine dayanarak vermelerini bekler. Ara sıra bu askerlerden biri kendi kararı hakkında yazar, böylece karanlık bir noktaya ışık tutulmuş olur. Aşağıda Frank Richards'ın I. Dünya Savaşına ait bir anısı var. Orduya mensup rütbeli bir adamın yazdığı az sayıda anıdan biridir.[20]

> Siperler veya mahzenleri bombalarken önce bombayı atıp içeriye sonra bakmak akıllıca bir davranıştır. Fakat bu köyde çok dikkatli olmalıydık, çünkü bazı mahzenlerde siviller vardı. Emin olmak için onlara sesleniyorduk. Başka bir adamla ben mahzene doğru iki kere bağırdık, cevap gelmeyince bombanın pimini çekip fırlatmak üzereydik ki bir kadın sesi duyduk; mahzenin merdivenlerinden genç bir kadın yukarı çıktı ... O ve ailesinin diğer üyeleri ... birkaç gündür mahzenden çıkmamışlar. İlk seslendiğimizde saldıracağımızı sanıp ce-

[20] *Old Soldiers Never Die* (NewYork, 1966), s. 198.

> vap vermeye korkmuşlar. Genç kadın tam zamanında bağırmasaydı, farkında olmadan, masumca hepsini katledecektik.

Masumca katledeceklerdi, çünkü önce seslenmişlerdi; fakat hiç seslenmeden Fransız aileyi öldürselerdi, Richards'a göre bu bir katliam ve cinayet olurdu. Bağırarak belli bir riske girmeyi kabullenmişlerdi, çünkü mahzende Alman askerleri de olabilir, onlarla çarpışabilir ve ateş açabilirlerdi. Uyarmadan bombaları atmak ihtiyatlı davranmak olabilirdi, yani askerî gereklilikler bu hareketi haklı kılabilirdi. Aslında başka zeminlerde de haklı çıkabilirdi bu davranış, bunu da göreceğiz. Yine de seslenmiştir.

Bu tür olaylarda çoğunlukla başvurulan ahlaki doktrin, çifte etki ilkesidir. Üzerinde ilk olarak ortaçağ katolik ahlakçıları uğraşmıştır. Çifte etki karmaşık bir kavramdır, fakat aynı zamanda ahlaki hayat hakkındaki yaygın düşünce tarzımızla yakından ilintilidir. Askerî tartışmalarda, siyasi tartışmalarda sıklıkla kullanıldığını gördüm. Subaylar, planladıkları harekâtın muharip olmayanlara zarar verme olasılığı varsa, bilerek ya da bilmeyerek bu kavrama ait terimlerle konuşur. Katolik yazarlar da sıklıkla askerî örnekler verir; "düşmana ateş eden asker yakındaki sivilleri de vuracağını öngörüyorsa" bu konuda ne düşünmemiz gerektiğinden bahsetmek amaçlarından biridir.[21] Bu öngörü savaşta yeterince yaygındır; çöl ile deniz dışında askerler civardaki siviller için tehlike teşkil etmeden savaşamaz. Yine de sivilleri saldırılara açık hale getiren, çarpışmalara yakın bulunmaları değil bu işe bir parça katkı da yapmalarıdır. Çifte etki, muharip olmayanlara saldırılmasına getirilen mutlak yasaklama ile makul askerî harekâtları uzlaştırmanın bir yoludur. Frank Richards'ın örneğini izleyerek, bu uzlaşmanın biraz fazla kolay sağlandığını ileri sürmek istiyorum, fakat öncelikle nasıl şekillendirildiğine bir bakalım.

Tez şu şekildedir: muhtemelen kötü sonuçlar doğuracak (muharip olmayanların ölmesi gibi) bir eylemin gerçekleştiril-

---

[21] Kenneth Dougherty, *General Ethics: An Introduction to the Basic Principles of the Moral Life According to St. Thomas Aquinas* (Peekskill, N.Y., 1959), s. 64.

mesine aşağıdaki dört koşul gerçekleştiği takdirde izin verilir.[22]

1. Eylem kendi içinde iyidir ya da tesirsizdir, yani bizim amaçlarımız uyarınca meşru bir savaş eylemidir.
2. Doğrudan etkisi ahlaken kabul edilebilirdir; örneğin askerî teçhizatın yok edilmesi veya düşman askerlerinin öldürülmesi gibi.
3. Eylemcinin niyeti iyidir, yani ancak kabul edilebilir bir etki hedeflemiştir; kötü etki amaçlardan biri ya da amaca ulaşmanın araçlarından biri değildir.
4. İyi etki, kötü etkiye verilen izni telafi etmeye yetecek kadar iyidir; Sidgwick'in orantılılık kuralına göre meşru olmalıdır.

Bu tezin yükü 3. Maddenin omuzlarına yüklenmiştir. Bir araya gelen iyi ile kötü etkiler, yani askerler ve etraftaki sivillerin öldürülmesi, ancak iyi etkiye niyet edilmesi sonucunda ortaya çıkmışsa savunulabilir. Bu tez, savaş zamanlarında hedef gözetmenin önemine vurgu yapar, kişinin neleri hedef alabileceğini doğru bir şekilde sınırlar. Bana kalırsa, niyet edilmeyen ama öngörülen ölümler için kaygılanmalıyız, çünkü bu sayı büyük olabilir; sadece orantılılık kuralına, yani zayıf bir kısıtlamaya tabi olan çifte etki, ancak işin üzerini örtbas edebilecek bir gerekçe sağlar. Bu yüzden söz konusu ilke, öfkeli ya da iğneleyici bir tepki doğurur: eylemimin doğrudan ya da dolaylı etkisiyle de siviller ölüyorsa, o zaman arada ne fark var ki? Ölü siviller için bir farkı yoktur; önceden birçok sivili öldürme ihtimalimin bulunduğunu biliyorsam, yine de gittiğim yoldan dönmüyorsam, o zaman nasıl olur da suçlanmam?[23]

---

[22] Dougherty, *General Ethics* ..., s. 65-66; John C. Ford, S. J. "The Morality of Obliteration Bombing," *War and Morality*, ed. Richard Wasserstrom (Belmont, California, 1970). Çifte etkiyle ilgili felsefi ihtilafları burada gözden geçiremem. Dougherty ders niteliğinde basit bir tanım verirken Ford ise temkinli (ve cüretkâr) bir uygulamasını sunar.

[23] Masum insanların dolaylı veya doğrudan ölmesinin fark etmeyeceğine yönelik felsefi bir metin için *bkz.* Jonathan Bennett, "Whatever the Consequences," *Ethics*, ed. Judith Jarvis Thompson ve Gerald Dworkin (New York, 1968).

Soruyu daha somut bir şekilde sorabiliriz. Frank Richards bombaları uyarmadan fırlatsaydı suçsuz olur muydu? Çifte etki ilkesi bunu yapmasına izin veriyor. Meşru bir askerî harekâtta yer alıyordu, çünkü birçok mahzen gerçekte düşman askerleri tarafından kullanılıyordu. "Uyarmadan bombalamak" yoluna gitseydi, öldürülmesi ya da etkisiz hale getirilmesi riskini azaltır, kasabayı daha hızlı ele geçirirdi; bunlar "iyi" etkilerdir. Üstelik niyeti sadece iyi etkilere yönelikti; sivillerin ölmesinin amacına bir faydası olmazdı. Nihayetinde, olaya uzun bir süreyi göz önüne alıp bakarsak, bu oranlar kendisinin lehine işlerdi, en azından aleyhine işlemezdi; diyelim ki yapılan kötülük zafere verdiği katkıyla dengelenmiştir. Yine de Richards bağırarak uyarmasıyla doğru olanı yapmıştır. Ahlaklı bir insanın davranması gerektiği gibi davranmıştır; verilen görevin gereklerinin üstünde, ötesinde kahramanca savaşmanın bir örneği değildir, fakat düzgün savaşmaya bir örnek teşkil eder. Askerlerden beklediğimiz budur. Bu beklentiyi daha incelikli bir şekilde sunmadan önce, daha karmaşık çarpışına şartlarında nasıl işlediğini görmek istiyorum.

Kore'de Bombardıman

Britanyalı bir gazetecinin Kore'deki ABD ordusunun nasıl savaştığına dair anlatısını takip edeceğim. Adil bir anlatı mıdır bilmiyorum; fakat tarihî doğruluğundan çok ortaya koyduğu ahlaki meselelerle ilgiliyim. O zamanlar bu, Pyongyang yolundaki "tipik" karşılaşmalardan biriydi. Bir ABD müfrezesi direnişle karşılaşmadan alçak tepelerin gölgesinde yavaşça ilerler. "Artık vadinin içindeydik, düzlüğe çıkan yolu yarılamıştık... Otomatik tüfeklerin takırdamasıyla birlikte etrafımızda bir toz bulutu kalktığında açık alandaki yolun kenarına dizilmiştik."[24] Birlikler durdu, askerler mevzilendi. Üç tank harekete geçti, "mermileriyle tepeleri dövüyor, makineli tüfekleriyle havayı sarsıyorlardı. Bu gürültü cehenneminde düşmanın yerini saptamak ya da ateş güçlerini anlamak imkânsızdı." On beş dakika içinde birkaç savaş uçağı olay yerine ulaştı ve "füzelerini tepelere bıraktılar." Britanyalı gazeteci bunun "yoğun bir

[24] Reginald Thompson, *Cry Korea* (Londra, 1951), s. 54, 142-43.

üretici ve maddi güçten doğmuş" olan yeni bir savaş tekniği olduğunu yazar: "temkinli ilerlenir, düşmanın hafif silahları ateş eder, durulur, hava gücü düşmanı vurur, topçu ateşi destek verir, temkinli ilerlemeye devam edilir vesaire." Askerlerin hayatlarını kurtarmak için bu şekilde tasarlanmıştır, ama bu etkiyi yaratabilir veya yaratamayabilir. "Sayısız sivili, kadını, çocuğu ayrım gözetmeksizin öldürdüğü ve ellerindeki her şeyi yok ettiği kesindir."

Artık başka bir savaşma yolu var, gerçi sadece "asker gibi" eğitim almış ve "tabanları yağlamak" şeklinde alışkanlıkları olmayan askerlere açıktır. Düşman mevkisini yandan sarmak için bir devriye gücü gönderilebilir. En sonunda bir şekilde iş bu noktaya gelir; bu örnekte de tanklar ve uçaklar Kuzey Koreli makineli tüfekçileri vuramamışlardı. "Nihayet, bir saati geçtikten sonra... Baker bölüğünden bir müfreze tepenin sırtlarında bitki örtüsü içine girip kendine yol açmaya başladı." Fakat önce daima bombardıman yapılıyordu. "Her düşman ateşi bir tahrip sağanağı doğuruyordu." Bombardımanın da, en azından bazen kendine özgü bir çifte etkisi vardı: düşman askerleri öldürülürken onların civarında bulunan siviller de ölüyordu. Topçu ya da hava desteği isteyen subayların niyeti sivillerin ölmesi değildi; kendi adamları için duydukları kaygı uyarınca hareket ediyorlardı. Bu da meşru bir kaygıdır. Kimse savaşta askerlerinin hayatına değer vermeyen bir subayın komutasında bulunmak istemez. Fakat hem subay hem de askerleri, sivillerin de hayatına değer vermelidirler. Subay, askerlerinin hayatını masum kişileri öldürerek kurtaramaz, çünkü askerler de kendi hayatlarını masumları öldürerek kurtaramaz. Sorun öldürülen masumların sayısı değildir. Özel durumlarda veya geniş bir süre zarfında oranlar bunun lehinde bile işlese, ağır silahlar devreye sokulmadan önce risk alınıp sorunu çözmesi için devriye gücü gönderilmelidir, demek istediğimizi sanıyorum. Devriyeye çıkan askerlerin Kore'de savaşmayı tercih etmediklerini söylemeleri makuldür; yine de onlar askerdir; savaş haklarının yanı sıra yükümlülükleri de vardır, bu yükümlülüklerin ilki de sivillerin haklarını gözetmektir. Daha doğrusu, hayatlarını kendilerinin tehlikeye attığı sivillerin haklarına saygı göstermelidirler.

O halde çifte etki ilkesini düzeltmek gerekir. Çifte etkinin savunulabilir olduğunu ileri sürmek istiyorum, yeter ki ortaya çıkan iki sonuç, *çifte niyet*'in ürünü olsun: ilki "iyi etki"nin elde edilmesi, ikincisi de öngörülebilir kötü etkinin mümkün olduğunca azaltılmasıdır. Yukarıda sıralanan koşulların üçüncüsü tekrar şöyle ifade edilebilir:

> 3) Eylemcinin niyeti iyidir, yani ancak kabul edilebilir etkiyi hedefler; kötü etki amaçlarından biri değildir, ne de onu amacı için bir araç olarak kullanabilir. Ortaya çıkabilecek kötü etkinin farkında olarak onu en aza indirmeye çalışır, bunu sağlamak için kendisi bir bedel ödemeyi kabul eder.

Sadece sivillerin ölmemesini hedeflemek fazlasıyla kolaydır; çoğunlukla savaş şartlarında askerlerin hedefi yalnızca düşmandır. Bu tür durumlarda bizim aradığımız şey, sivil hayatları kurtarmak için atılmış olumlu bir adıma dair belirtilerdir. Sadece orantılılık kuralını uygulayıp askerî gereklerin dayattığından fazla sivil öldürmemek söz konusu değildir; bu kural askerler için de geçerlidir; kimse önemsiz sebeplerden ötürü öldürülmemelidir. Sivillerin hakları bunu aşar. Sivillerin hayatını kurtarmak askerlerin hayatını tehlikeye atacaksa, bu riski kabullenmek gerekir. Fakat bu risklerin de bir sınırı vardır. Sonuçta bunlar hedeflenmeyen ölümler ve meşru askerî harekâtlardır, sivillere kesinlikle saldırılmamasını söyleyen kural burada geçerli değildir. Savaş siviller için illa tehlike oluşturur; bu da savaşın başka bir cehennemlik tarafıdır. Askerlerden sadece sebep oldukları tehlikeyi en aza indirmelerini isteyebiliriz.

Bunu yaparken ne kadar ileri gideceklerini belirlemek zordur, bu sebeple de böyle meselelerde sivillerin hakları olduğunu iddia etmek tuhaf kaçabilir. Bu ne anlama geliyor olabilir? Sivillerin saldırılmama hakkı yanı sıra, belirli bir ölçüde tehlikeye sokulmama hakları da mı var? Örneğin onda bir ölüm riski makulken, onda üç ölüm riski kabul edilemez midir? Aslında, izin verilen riskin derecesi hedefin doğasına, o anın zaruretlerine, eldeki teknolojiye vesaireye göre değişkenlik gösterir. Sanırım sivillerin "gerekli itina"yı[25] görme hakkına

[25] "Gerekli itina" hakkındaki yargılar göreli değerin, zorunlulukların vesairenin hesaplanmasını gerektirdiği için, faydacı savlarla hakçı savların

sahip olduklarını söylemek en doğrusudur.[26] Yerel toplumda da durum aynıdır: Doğalgaz şirketi sokağımın altından geçen borular üzerinde çalışıyorsa, işçilerin güvenlik kurallarına katı bir şekilde uyması benim hakkımdır. Fakat söz konusu çalışmanın yan sokaktaki muhtemel bir patlamanın önüne geçmek için acilen yapılması gerekiyorsa, bu güvenlik önlemleri gevşetilebilir, benim de haklarım çiğnenmez. Askerî gereklilik de, tıpkı sivil hayattaki bu acil durum gibi işler; fark savaş sırasında sivil hayattan alışık olduğumuz kuralların daima gevşetilmesidir. Fakat bu, hiçbir kuralın olmayıp hiçbir hakkın bulunmadığı anlamına gelmez. Ne zaman ikinci bir etkinin ortaya çıkma ihtimali varsa, ikinci bir niyetin varlığı da ahlaken gereklidir. Savaş zamanında gerçekleşmiş iki örneği daha incelersek, bu farklı, ikinci niyetin sınırlarını tanımlamak konusunda biraz yol alabiliriz.

İşgal Altındaki Fransa'nın Bombalanması ve Vemork Akını

II. Dünya Savaşı sırasında, Özgür Fransa Hava Kuvvetleri işgal altındaki Fransa topraklarında bulunan hedeflere bombardıman akınları düzenledi. Attıkları bombalar kaçınılmaz olarak Alman ordusu için (zorunlu olarak) çalışan Fransızları da öldürdü; yine kaçınılmaz olarak, saldırıya uğrayan fabrikaların civarındaki Fransızları da öldürdüler. Bu durum pilotlar için zalim bir çelişki doğurmuştu; bunu, saldırılardan vazgeçerek veya saldırı görevlerini başkasının üstüne yıkarak değil, kendilerini büyük bir riskin altına sokarak çözdüler. Alman hapis-

---

(en azından tesirsiz etkilere göre) birbirlerinden tamamen farklı olmadıkları söylemek gerekir. Bununla birlikte, ölçülülük ilkesinin gerektirdiği hesaplar ile "gerekli itinanın" hesapları aynı değildir. Gösterilecek itinanın en yüksek standartları bile kabul edilmiş olsa, olası sivil kayıpları yine de hedefin değeriyle orantısız olabilir; o zaman saldırıdan vazgeçilmelidir. Çoğunlukla askerî planları yapanlar saldıran taraf için en az riski taşısa bile saldırı sırasında oluşacak kayıpların hedefin değeriyle orantısız olmadığına karar verebilirler: o zaman "gerekli itina" ek bir gereksinimdir.

[26] Bu sorular üzerinde düşünürken şuradan yardım aldım: Charles Fried, "Imposing Risks on Others," *An Anatomy of Values: Problems of Personal and Social Science* (Cmabridge, Mass., 1970), XI. Bölüm.

hanesinden kaçtıktan sonra hava kuvvetlerinde hizmet eden Pierre Mendes-France diyor ki: "İsabetli bombalamada gittikçe uzmanlaşmamızı yani alçak irtifada uçmamızı sağlayan şey bizzat Fransa'yı bombalıyor oluşumuzdu. Daha riskliydi, ama atışlarımızdaki isabet oranı artmıştı."[27] Elbette aynı fabrikalara, patlayıcı taşıyan partizanlar veya komandolar da saldırabilirdi (belki de bunlar saldırmalıydı); böylece tam olarak hedef alınan şey imha edilmiş olur, fabrikada çalışanlar dışında hiçbir sivil zarar görmezdi. Fakat bu tür akınlar son derece tehlikelidir, ayrıca başarı şansı ve özellikle de başarının tekrarlanma olasılığı oldukça cılızdır. Bu kadar büyük bir riske girilmesini Fransızlar da beklemiyordu, kendi askerlerinden bile. O halde riskin sınırları kabaca belirlidir, daha fazla risk almanın askerî girişimi bitireceği veya tekrarlanamayacak kadar ağır bedel ödeneceği noktada durulur.

Askerî kararlar için bir hareket payı vardır: stratejistler ile planlamacılar kendilerince sebeplerden ötürü hedefin önemiyle askerlerin hayatlarının önemini tartar. Fakat hedef çok önemli ve tehdit altındaki sivillerin sayısı çok küçük olsa bile sivilleri öldürmeden önce askerlerin hayatını riske atmak zorundadırlar. Örneğin II. Dünya Savaşından bulduğum şu örneğe bakalım. Hava saldırısı yerine komandolar kullanılmıştı. 1943'te işgal altındaki Norveç'teki Vemork ağır su tesisi Britanya S.O.E. (Special Operations Executive; özel harekât birimi) adına operasyon yapan Norveçli komandolar tarafından tahrip edildi. Ağır su üretimini durdurmak, Alman bilim insanlarının atom bombası geliştirmelerini geciktirmek adına çok önemliydi. Britanyalı ve Norveçli subaylar saldırının havadan mı yerden mi yapılması konusunda tartıştılar, sonuçta sivillerin zarar görme ihtimali olduğu için yerden saldırmayı tercih ettiler.[28] Fakat komandolar için çok tehlikeli bir harekâttı. İlk girişim başarısızlıkla sonuçlanıp otuz dört kayıp verildi; daha az kişiyle gerçekleştirilen ikinci girişim kayıp vermeden başarıldı, ama komandolar da dahil görevde yer alan kimse bunu

[27] Marcel Opus'un belgesel filmi *The Sorrow and the Pity*'nin (New York, 1972) yayımlanmış metninden alıntı yapılmıştır, s. 131.

[28] Thomas Gallagher, *Assault in Norway* (New York, 1975), s. 19-20, 50.

beklemiyordu. Tekrarlanmayacağı düşünülen bir harekât için bu tür riskleri almak mümkündür. Zamana yayılmış, birçok farklı olaydan oluşan bir "çarpışma" için ise bu riske girmek mümkün olmayabilir.

Savaşın daha sonraki aşamasında, Vemork'ta üretim sıkı güvenlik önlemleri altında tekrar başladıktan sonra tesis Amerikan uçakları tarafından bombalandı. Bombalama başarılı oldu, fakat yirmi iki Norveçli sivil hayatını kaybetti. Bu noktada çifte etki devreye girer ve bu saldırıyı haklı çıkarır. Aslında çifte etkinin gözden geçirilmemiş biçiminde bu saldırı daha kolay haklı çıkardı. Askerî hedefin önemi ve ölü sayısı (varsayalım ki önceden bilinebiliyor) bu bombardımanı en baştan haklı kılardı. Fakat sivil hayatına iliştirdiğimiz özel değer bunu önler.

Aynı değer, Fransız ya da Norveçli siviller için olduğu kadar Almanların hayatları için de söz konusudur. Elbette buna saygı gösterip, kişinin kendi halkına ya da müttefiklerine çıkan bedeli kabullenmesinin duygusal olduğu kadar ahlaki ek sebepleri vardır (iki örneğimi de işgal altındaki topraklardan vermem tesadüf değil). Askerlerin arkada bıraktıkları sivillere karşı doğrudan yükümlülükleri bulunur. Bu yükümlülükler askerliğin amacıyla, askerin siyasi bağlılığıyla ilgilidir. Fakat haklarla ilgili yapı, siyasi bağlılıktan bağımsızdır; bu yapı insanlığa karşı, o insanlara karşı yükümlülükleri belirler, sadece birinin vatandaşlarına yönelik olanları değil. Savaşmayan, silahlı güçlerin savaşmasını sağlayacak desteği vermeyen Alman sivillerin hakları, Fransız eşdeğerlerinin haklarından farklı değildir, tıpkı savaşları hakkında ne düşünürsek düşünelim Alman askerlerin savaş haklarıyla Fransız askerlerin savaş haklarının aynı olması gibi.

Fakat işgal altındaki Fransa'yla (ya da Norveç) ilgili örnek başka bir şekilde karmaşıktır. Fransız pilotlar yüksek irtifada uçup girdikleri riski azaltmış olsalardı bile sebep oldukları sivil ölümleri için sadece onları sorumlu tutmazdık. Bu sorumluluğu Almanlarla paylaşırlardı; kısmen Fransa'ya saldırıp ele geçirdikleri için, fakat aynı zamanda (daha da önemlisi bizim şimdiki amacımıza göre) Fransız ekonomisini kendi stratejik

hedefleri için harekete geçirip Fransız işçileri Alman savaş makinesine hizmet etmeye zorlamaları, Fransa'nın fabrikalarını meşru askerî hedefler haline getirmeleri ve etraftaki yerleşim bölgelerini tehlikeye atmalarından ötürü. Zorlama meselesi, dolaylı ve dolaysız etki meselesini karmaşıklaştırır. Sivillerin istenmeden öldürülmesi hakkında bir yargıya varacaksak, en başta o sivillerin savaş alanında nasıl bulunduğunu bilmemiz gerekir. Belki de bu, onları tehlikeye atanın kim olduğunu, kurtarmak için ne gibi olumlu adımlar atıldığını sormanın başka bir yoludur. Fakat daha değinmediğim başka meseleler de doğurur, bunlar da çok daha eski bir savaş türüne baktığımızda etkileyici bir şekilde görünür.

10
SİVİLLERE KARŞI SAVAŞ: KUŞATMALAR VE ABLUKALAR

Kuşatma, topyekün savaşın en eski biçimidir. Kuşatmanın sahip olduğu uzun tarih, ne teknolojik ilerlemeler ne de demokratik devrimlerin, savaşı, savaşçıların ötesine taşıyan önemli etkenler olduğunu göstermektedir. Modern zamanlarda olduğu gibi kadim zamanlarda da askerlerin yanı sıra veya askerlere ulaşmak için sivillere de sık sık saldırılırdı. Bir ordu sivilleri kendine siper edip kale burçlarının arkasından veya şehir binalarında savaştığında ya da tehdit altındaki bir şehrin sakinleri acil bir askerî koruma arayıp şehirde garnizon kurulmasını kabul ettiklerinde, sivillere yapılan bu saldırıların olasılığı artar. Surların dar çemberine sıkışmış siviller ve askerler aynı risklere maruz kalır. Savaşa yakınlık ve kıtlık gibi etkenler hepsini aynı şekilde saldırıya açık kılar. Belki de o kadar eşit değillerdi: Bu tür bir savaşta çarpışmalar başladıktan sonra sivil halktan daha çok ölen olurdu. Askerler korunaklı yerlerde savaşır, oysa siviller savaşmadıkları gibi "faydasız boğazlar" haline dönüşüverirler (bu ifadeyi askerî literatürden aldım). En son onlar beslenir, hem de askerlerin artıklarıyla, bu yüzden de önce onlar ölür. Leningrad kuşatmasında ölen siviller, Hamburg, Dresden, Tokyo, Hiroşima, Nagasaki'nin modern cehennemlerinde ölen sivillerden fazlaydı. Eski moda yollarla olsa bile muhtemelen daha fazla acı çekerek öldüler. XX. yüzyıl kuşatmalarıyla ilgili günlükler ve anılar, örneğin Josephus'un Romalıların Kudüs kuşatmasını anlatan acıklı tarihçesini okumuş birine tanıdık gelir. Tıpkı XX. yüzyıl savaşları hakkında düşünenlerin, Josephus'un ortaya koyduğu ahlaki meselelere aşina oluşu gibi.

Zorlama ve Sorumluluk

Kudüs Kuşatması MS 72

Topluca açlık çekmek acı bir kaderdir: anne babalar, çocuklar, arkadaşlar ve sevgililer birbirinin ölümünü seyretmek zorunda kalır; ölmek de uzun sürer, hem fiziksel hem de ahlaki çöküşe sebep olur. Kulağa dünyanın sonuymuş gibi gelse de, Josephus'tan alınmış alttaki metin, Roma kuşatmasının nispeten erken bir dönemini anlatmaktadır:[1]

> Şehre girip çıkına serbestliğinin kısıtlanışı, Yahudilerin tüm güvenlik umutlarını sildi süpürdü; şimdi artan açlık evleri ve aileleri tüketiyor; evler kadın ve çocuk ölüleriyle tıka basa dolu; caddeleri yaşlı erkeklerin cesetleri kaplamış. Ölü adamların gölgeleri gibi şişmiş genç erkekler pazar yerinde dolaşıyor ve düştükleri noktada ölüp kalıyorlar. Ölü vücutlar o kadar çok ki hayatta kalanlar bunları ne gömebiliyor ne de gömmeyi önemsiyorlar, kendilerini bekleyenin ne olduğundan bile emin değiller. Ölüleri gömmeye çalışanların çoğu da ölüp cesetlerin üzerine düşüyor ... Henüz yaşayan birçok kişi mezara girip orada ölüyor. Tüm bu felaketlere rağmen ağlayan ya da feryat eden yok, çünkü açlık tüm duyguların üzerine çıkmış durumda. Hâlâ hayatta olanlar, önlerinde ölüp huzura kavuşanları gözlerinden bir damla yaş akmaksızın seyrediyor. Şehrin içinde tek bir ses bile duyulmuyor...

Bu manzara, ilk elden anlatılıyor değildir; Josephus duvarların dışında, Roma ordusuyla birlikteydi. Diğer yazarlara göre, bir kuşatmaya en çok dayanan kadınlardı ve asıl ölümden önce gelen o ölümcül uyuşukluk haline en çabuk girenler de genç erkekler olurdu.[2] Fakat öykü yeterince doğrudur: kuşatma böyle bir şeydir. Üstelik *böyle olması amaçlanırdı*. Şehrin etrafı sarılıp yiyecekten mahrum bırakıldığında, saldırganlar, garnizondaki askerlerin, Josephus'un bahsettiği yaşlı adamlar gibi, sokaklarda ölene kadar dayanmasını beklemez. Şehrin sıradan sakinlerinin ölmesini, bu durumun sivil veya askerî

---

1 *The Works of Josephus*, çev. Tho. Lodge (Londra 1620): *The Wars of the Jews*, VI. Kitap, XIV. bölüm, s. 721.

2 Örneğin *bkz.* Elena Skrjabina'nın anıları, *Siege and Survival: The Odyssey of a Leningrader* (Carbonville, III., 1971).

önderlerin elini zorlamasını umarlar. Amaç teslim olmalarıdır; bunun aracı da düşman ordusunun yenilmesi değil, sivil ölümlerinin korkunç görüntüsüdür.

Çifte etki ilkesi nasıl yorumlanırsa yorumlansın, bunu haklı çıkaran bir gerekçe sunamaz. Buradaki sivil ölümleri kasıtlıdır. Yine de kuşatma savaşları, savaş yasaları tarafından dışlanmamıştır. "[Şehrin] direncini açlıkla kırmaya çalışmanın uygunluğu sorgulanmaz."[3] Eğer sivil ölümlerinin hedef alınmaması gibi genel bir kural varsa, kuşatma savaşı büyük bir istisnadır ve böyle büyük bir istisna ahlaki kabul görürse, kuralın kendisini sarsar. Neden böyle yapıldığını düşünmemiz gerekiyor. Etrafı sarılmış bir şehirde sivilleri ölüm tuzağına hapsetmek nasıl haklı bulunabilir?

Akla ilk gelen yanıt, şehir ele geçirmenin çoğunlukla önemli bir askerî hedef olmasıdır; şehir-devletler zamanında nihai amaç buydu. Cepheden saldırı başarısız olunca, başarının tek aracı kuşatma oluyordu. Aslında kuşatma yapmadan önce cephe saldırısının denenmesine bile gerek yoktu. Kuşatma ordusu için oturup beklemek, saldırmaktan daha masrafsızdı, askerî gereklilik ilkesi de bu tür hesaplara izin verir (gördüğümüz gibi). Fakat bu sav, kuşatma savaşının en ilginç savunması değildir, ayrıca bana kalırsa, komutanların kendi vicdanlarını susturmak için başvurdukları bahane kesinlikle bu değildi. Josephus başka bir seçenek sunmaktadır. Bize der ki: Titus, bu kadar çok Kudüslünün ölmesine hayıflanır ve "ellerini gökyüzüne kaldırarak ... Tanrı'yı bunun kendi işi olmadığına tanıklık etmesi için çağırır."[4] Peki, ama o zaman bu iş kimin başının altından çıkmıştı?

Titus'tan sonra sadece iki aday var: şartlı teslim olmayı reddedip şehrin sakinlerini savaşmaya zorlayan şehrin siyasi veya askerî önderleri; ya da bu reddedişi kabullenip savaşın cefasını çekmeye razı olan şehir sakinleri. Titus üstü kapalı olarak, Josephus ise açık açık bu olasılıklardan ilkini seçer.

---

3 Charles Chaney Hyde, *International Law* (2. edisyon, Boston, 1945), III, 1802.

4 *The Works of Josephus*, çev. Tho. Lodge (Londra 1620): *The Wars of the Jews*, VI. Kitap, XIV. bölüm, s. 722.

Onlara göre Kudüs fanatik partizanlar tarafından ele geçirilmiştir ve bunlar normalde teslim olmaya hazır olan makul Yahudi çoğunluğa savaşı dayatmaktadır. Belki bu görüşte bir gerçeklik payı vardır, fakat tatmin edici bir açıklama değildir. Çünkü bu durum Titus'a, başkalarının inatçılığı yüzünden harekete geçen, kendine ait planı veya amacı olmayan, gayri şahsi bir yıkım etkeni görüntüsü vermektedir. Ayrıca teslim olmayan şehirlerin (neden ülkeler de olmasın?) topyekün savaşa maruz kalabileceğini söylemektedir. Bunların hiçbiri akla yatkın önermeler değildir. Bununla birlikte bu iki önermeyi yadsısak bile kuşatma savaşında kime ne sorumluluk düştüğü karmaşık bir iştir. Gerçi bu karmaşıklık bence, savaş yasalarında kuşatmaların özgün statüsüne bir gerekçe bulunmasına yardımcı olmaz. Ayrıca çifte etki ilkesi devreye girmeden önce yanıtlanması gereken birtakım ahlaki sorular olduğunu görmemizi de sağlar. Nasıl oldu da bu siviller şimdi (kasıtlı ya da kazara) öldürüldükleri savaş alanının bu kadar yakınında bulunabildi ki? Seçimleri gereği mi oradadırlar? Yoksa savaş ve ölümle karşılaşmaya zorlandılar mı?

Aslında bir şehir, orada yaşayan insanların iradesine rağmen savunulabilir; savaş meydanında yenilen ordu şehrin surlarına sığınır; uzaktaki bir komutanın stratejik çıkarlarına hizmet eden bir garnizon şehre girebilir; siyasi açıdan güçlü savaşçı azınlıklar söz sahibi olabilir. Bunlar ehil ahlakçılarsa, bu gruplardan herhangi birinin önderleri şu şekilde mantık yürütebilir: "Burada savaşmaya karar verdiğimiz için sivillerin öleceğini biliyoruz. Fakat onları biz öldürmeyeceğiz, bu ölümler herhangi bir şekilde işimize yaramayacak. Bu ölümler bizim amacımız değildir, amacımızın bir parçası değildir ve amacımızın vasıtası olamaz. Yiyecek toplayıp tayın dağıtarak sivil hayatları kurtarmak için elimizden geleni yapmış olacağız. Ölenlerin sorumluluğu bizim değildir." Açıktır ki bu tür önderler çifte etki ilkesi bağlamında suçlu bulunamaz. Fakat şehrin sakinleri savunulmayı reddettiği müddetçe, her şeye rağmen suçlanabilirler. Ortaçağ tarihinde bunun birçok örneğini bulmak mümkündür: kasabalılar teslim olmaya meyilli olsa bile aristokrat savaşçılar (kasabalılara değil) savaşa bağ-

lılık gösterirler.[5] Bu tür durumlarda, kasabalıların ölmesinden bir parça da savaşçılar sorumludur. Onlar şehrin içindeki zorlamanın failleridir, kuşatan ordu da dışardaki zorlamanın; siviller bu ikisi arasında sıkışıp kalmıştır. Fakat günümüzde bu tür olaylara nadiren rastlanır, klasik zamanlarda da durum böyleydi. Siyasi bütünleşme ve yurttaşlık disiplini, sakinlerinin şehrin savunulmasını beklemesini, buna hazırlanmalarını ve kuşatmanın yükünü her zaman maddeten olmasa da ruhen çekmeye hazır olmalarını gerektirirdi. Şehri savunanları temize çıkaran şey de buydu, halkın bu savunmaya rıza göstermesiydi ve bunu yalnızca halkın rızası yapabilirdi.

Peki saldıranlar için ne demeli? Şartlı teslim önerdiklerini varsayıyorum; bu, berabere kalmaya denk gelir, her zaman da masaya konmalıdır. Ya teslim olmak reddedilirse? Geriye iki askerî seçenek kalır. İlki, şehrin burçlarının bombardımana tutulup surlara hücum edilmesidir. Siviller ölecektir şüphesiz, fakat saldıran taraf bu ölümlerden mesul tutulamayacağını haklı bir şekilde söyleyebilir. Gerçi sivilleri onlar öldürmüştür, yine de bu ölümler önemli bir anlamda onların "işi" değildir. Teslim olmanın reddedilmesiyle saldıran taraf temize çıkmıştır, çünkü teslim olmayı reddetmek, savaşın risklerini kabul etmek anlamına gelir (ya da ahlaki sorumluluk, teslim olmayı imkânsız kılan savunma ordusuna geçmiştir). Fakat bu sav, ancak meşru askerî harekâtlar sırasında kazara meydana gelen ölümler için geçerlidir. Teslim olmayı reddetmek sivilleri saldırının doğrudan hedefi haline getirmez. Bir kısmı şehrin içinde savaşla bağlantılı faaliyetlere dahil edilse bile teslim olmanın reddedilmesiyle siviller savaşa katılmış olmaz. Sadece "münasip ve daimi ikametgâhlarındadırlar," ayrıca kuşatma altındaki bir şehrin sakinleri olarak statüleri, savaştaki bir ülkenin vatandaşlarının statüsünden farklı değildir. Bunlar öldürülebiliyorsa, kim öldürülemez ki? Fakat o zaman ikinci askerî seçeneğin devre dışı kaldığı görülür: yani şehrin etrafı sarılamaz, ikmal yolları kesilemez ve şehir açlığa teslim edilemez.

---

[5] M. H. Keen, *The Laws of War in the Late Middle Ages* (Londra, 1965), s. 128; bu tür durumlardaki aristokrat yükümlülükleriyle ilgili bir açıklama olarak.

Hukukçular ise çizgiyi farklı bir şekilde çizmiştir, gerçi onlar da zorlama ile rıza gösterme meselesinin dolaylı ve dolaysız etki meselesinden önce geldiğini kabul etmektedirler. Machiavelli'nin *Savaş Sanatı* kitabından alınan şu parçaya bakalım:*

> Lefkada'nın fethi konusunda endişelenen Büyük İskender, önce etraftaki kasabaları ele geçirdi, bunların tüm sakinlerini Lefkada'ya gönderdi; en sonunda kasaba o kadar doldu ki açlıktan kırılmaya başladılar.

Bu strateji Machiavelli'yi heyecanlandırır, fakat asla kabul gören bir askerî uygulama olmamıştır. Üstelik, insanların zorla yerinden edilmesinin amacı İskender'in amacından daha merhametli olsa bile kabul edilmemiştir; örneğin askerî harekatlar için dış mahalleleri temizlemek veya kuşatma ordusunun beslemeye gücünün yetmeyeceği insanları yolunun üstünden sürmesi hoş görülmez. İskender bu tür kaygılarla hareket edip Lefkada'yı saldırıyla alsaydı, yerinden edilenlerden herhangi birinin kazara ölmesi yine de onun sorumluluğuna girerdi, çünkü onları savaş riskleri altına zor kullanarak sokmuştur.

Meşru norm, *statüko*'dur.[6] Kuşatma ordusunun başındaki komutanın, ne şimdiye kadar hep o şehirde yaşamış ve doğal olarak orada bulunan insanlardan ne de orada kendi isteğiyle bulunan ve şehir surlarının korumasına sığınmış, genel savaş korkusundan oraya sürüklenmiş insanlardan sorumlu tutulması beklenir; ayrıca o da kendisine bu sorumluluğu yüklemez zaten. Ne kadar korkunç bir şekilde ölürlerse ölsünler ve bu korkunç ölümler o komutanın ne kadar işine gelirse gelsin, bu insanların ölümü bakımından temize çıkmıştır, çünkü onları ölecekleri yere o sürüklememiştir. Şehri surların içine hapsetmeden önce onları şehrin kapılarından içeriye iteleyen o değildir. Bence bu, söz konusu çizgiyi çizmenin anlaşılabilir bir yoludur, fakat bana çok doğru bir yolmuş gibi gelmiyor.

---

* Machiavelli, *The Art of War*, çev. Ellis Farneworth, Neal Wood'un önsözüyle birlikte (Indianapolis, 1965), s. 193 [*Savaş Sanatı*, çev. A. Berna Hasan, 1999 –ed.n.]

6 Spaight'in anlatısı en iyisidir: *War Rights on Land*, s. 174 vd.

Zor olan soru, kuşatmaları tamamen dışlamadan bu çizginin farklı bir şekilde çizilip çizilemeyeceğidir. Kuşatma savaşlarının uzayıp giden tarihinde, bu sorunun özel bir biçimi vardır: Şehir kuşatmaya alındıktan sonra, kendilerini açlıktan kurtarmalarının yanı sıra var olan toplam erzak üzerindeki baskıyı da azaltmaları adına, sakinlerinin şehri terk etmesine izin verilmeli midir? Daha genel şekliyle, insanları kuşatılmış şehirde hapis tutmak ile onları kuşatılmış şehre sürmek ahlaken aynı mıdır? Eğer aynıysa, sivilleri dışarı bırakmak gerekmez mi; böylece savaşmak ve bunun sonucunda açlık çekmek için şehirde kalanların orada kalmayı kendileri seçtiği gerçekten söylenemez mi?

Kudüs kuşatması sırasında Titus, şehirden kaçan tüm Yahudilerin çarmıha gerilmesi emrini vermişti. Josephus anlatısında bu nokta için yeni efendisi adına özür dileme ihtiyacını hisseder.[7]

Fakat şimdi dönüp bu konudaki modern bir örneğe bakmak istiyorum, çünkü bu meseleler II. Dünya Savaşından sonra Nürnberg mahkemelerinde gündeme getirilmiştir.

Terk etme Hakkı

Leningrad Kuşatması

8 Eylül 1941 tarihinde şehri doğuya bağlayan son yol ve tren hattı Alman kuvvetleri tarafından kesildiğinde, Leningrad'ta üç milyondan fazla insan vardı. Bunların yaklaşık 200.000'i askerdi.[8] Bu sayı şehrin barış zamanındaki nüfusuna kabaca denktir. Kuşatma başlamadan önce yarım milyon kadar insan tahliye edilmişti, fakat şehrin nüfusu Baltık devletlerinden, Karel Geçidinden, Leningrad'ın batısındaki ve güneyindeki dış mahallelerinden gelen mültecilerle artmıştı. Bu insanların yaşadıkları yerleri terk etmeleri gerekmişti ve Leningrad'ın tahliyesi bu süreci hızlandırdı; Sovyet yetkililerin beceriksizliği korkutucuydu. Fakat tahliye her zaman zorlu bir siyasi mesele

---

7 *The Works of Josephus*, çev. Tho. Lodge (Londra 1620), s. 718.

8 Leon Goure'un anlatısını aktarıyorum, *The Siege of Leningrad* (Stanford, 1962).

olmuştur. Zamanından önce ve büyük ölçekte yapılırsa yenilgi gibi görünür; ordunun şehrin önündeki bir hatta tutunamayacağını kabul etmek anlamına gelir. Üstelik tüm kaynakların ve insan gücünün askerî savunmaya yönlendirilmesi gereken bir zamanda, tahliye için devasa bir çaba sarf edilmesi gerektiği söylenir. Tehlike yakınlaşsa bile sivillerin tahliyeye direnmesi olasıdır. Siyasetçiler tahliyeye karşı iki tür direnişle karşılaşır: düşmanı hoş karşılayıp zaferinden faydalanmak isteyenler ve yaşanan ulusal mücadeleyi "yüz üstü bırakmak" istemeyenler şehri boşaltmaya isteksizdir. Boşaltmayı düzenleyen yetkililerin kendileri de, kaçmanın onursuzca olduğunu ima eden propagandalar yapar, kaçınılmaz olarak. Fakat daha büyük bir direniş vardır ve karakteri bakımından siyasi değildir; bu direniş, yaşanan yere, eşe dosta karşı duyulan hislerin derinlerinde kök bulur: Burada söz konusu olan kişinin evini terk etmeye, ailesinden arkadaşlarından ayrılarak mülteci olmaya dair gönülsüzlüğüdür.

Tüm bu sebepler yüzünden, Leningradlıların çoğunun 8 Eylülden sonra şehre tıkılıp kalması kuşatmalar tarihinde olağan dışı bir olay değildir. Ayrıca tamamen tuzağa düşmüş de sayılmazlardı. Almanlar, Lagoda Gölünün batı ya da doğu yakasından Fin güçlerle asla bağlantı kuramadılar, böylece Rusya'nın içlerine doğru bir kaçış yolu açık kalmıştı. Önce tekneyle ya da sular donduğunda yürüyerek, kızaklar ve kamyonlarla gölün geçilmesi gerekliydi. Bununla birlikte, büyük ölçekli konvoylar düzenlenene kadar (Ocak 1942'de), insanlar ancak yavaş ilerleyen küçük gruplar halinde kaçabildi. Daha dolaysız bir kaçma yolu da vardı; bunun için Alman hatlarından geçmek gerekiyordu. Kuşatma şehrin güneyinde uzanan geniş kavis boyunca sürdürüldüğü için millerce uzunluktaydı ve bazı noktalarda gevşekti. Sivillerin yaya olarak bu hatlardan sızması mümkündü; şehirde çaresizlik arttıkça, bunu deneyenlerin sayısı binleri buldu. Alman komutası bu teşebbüslere ilk önce 18 Eylül tarihinde ve iki ay sonra ilan ettiği, tüm kaçma denemelerinin her türlü bedel ödenerek durdurulmasına yönelik bir emirle tepki verdi. "Bu tür teşebbüsleri hatlarımızdan mümkün olan en uzak mesafede önlemek için erken davranılıp topçu ateşi

açılacaktır, böylece piyadenin sivillere ateş etmesine gerek kalmayacaktır."[9] Bu emrin dolaylı veya dolaysız sonucu olarak kaç sivilin öldüğüne dair bir belge bulamadım; ayrıca piyadeler gerçekten ateş etti mi bilmiyorum? Fakat Almanların bu çabasının en azından kısmen başarılı olduğunu varsayarsak, üzerine ateş açılan veya bunu duyan birçok insan göç etmek yerine şehirde kalmış olmalıdır. Orada da birçoğu öldü. Kuşatma 1943'te kalkmadan önce, bir milyondan fazla sivil açlık ve hastalıktan ölmüştü.

1941 Haziranından aynı yılın Aralık ayına kadar Kuzey Ordular Grubuna komuta eden ve bu yüzden kuşatma harekâtının ilk aylarından sorumlu olan Mareşal von Leeb, Nürnberg'de 18 Eylül tarihli bu emir yüzünden savaş suçu işlemekle resmen itham edilmiştir. Von Leeb savunmasında, yaptığı uygulamanın savaş zamanı için olağan olduğunu iddia etmiş ve elkitabına danışan hâkimler onunla mutabık kalmışlardı. Uluslararası hukuk konusunda Amerikalı bir yetkiliyi, Profesör Hyde'ı kaynak gösterdiler: "Kuşatma altındaki yerin komutanının, erzak tüketimini azaltmak adına sivil halkı sürdüğü söylenirse, gerçi aşırı bir önlem olsa bile teslimiyeti hızlandırmak için onları geriye göndermek meşrudur."[10] Ama "sürülen" siviller ile gönüllü ayrılan siviller arasında ayrım yapmak için hiçbir çaba harcanmamıştı; muhtemelen de von Leeb'in suçlu veya masum bulunması için bu ayrımın hiçbir önemi yoktu. Her iki durumda da kuşatılan ordu aynı şekilde fayda sağlıyordu. Savaş yasaları, saldırgan ordunun sağlanan bu faydayı elinden geliyorsa engellemesine izin verir. Yargıçlar, "yasaların başka türlü olmasını isterdik, fakat bulduğumuz şekliyle uygulamak zorundayız," demişlerdi ve von Leeb beraat etmiştir.

Yargıçlar, sivillerin kuşatılan şehirlerden ayrılmasına izin verildiği örnek olaylar bulabilirdi. Fransa-Prusya Savaşı sırasında İsviçreliler, sivillerin Strosbourg şehrinden kısıtlı tahliyesini ayarlamayı başarmıştı. 1898 yılında Amerikalı komutan,

---

[9] Goure, *The Siege of Leningrad,* (Stanford, 1962) s. 141; *Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals* (Washington, D.C., 1950), XI, 563.

[10] Hyde'dan alınmıştır, *International Law,* III, 1802-03.

Santiago şehrini bombalama emri vermeden önce sivillerin şehri terk etmesine izin vermişti. 1905 yılında Japonlar Port Arthur'da sıkışan muharip olmayanların serbestçe çıkmasını teklif etmiş, fakat bu teklif Rus yetkililer tarafından geri çevrilmişti.[11] Fakat tüm bu örneklerde kuşatan ordunun şehre hücum etmesi bekleniyordu ve komutanlar bunu insani bir jestle yapmak istemişlerdir; ayrıca muharip olmayanların haklarını tanıdıklarını da söyleyemezlerdi, çünkü bunun onlara hiçbir bedeli yoktu. Fakat yavaş yavaş açlığa mahkûm edilmiş müdafilerin teslim olmasının beklendiği emsaller farklıdır. 1877 Rus-Osmanlı Savaşındaki Plevne kuşatması tipik bir örnektir.[12]

> Osman Paşa'nın yiyecek stokları tükenmeye başlayınca, kasabadaki yaşlı adamları ve kadınları dışarı çıkardı, serbestçe Sofya'ya veya Rakovo'ya gitmelerine izin verilmesini talep etti. General Gurko [Rus komutan] talebi reddetti, o insanları geri gönderdi.

Bu olayı kaynak gösteren uluslararası hukuk araştırmacısı şu yorumu yapar: "tersini yapsa kendi planlarına zarar verirdi." Maraşel von Leeb belki de General Gurko'nun göz alıcı örneğini hatırlamıştır.

Hem Gurko'ya hem de von Leeb'e yöneltilmesi gereken karşı tez, 18 Eylül tarihli Alman emrinde kullanılan ifadelerde bulunabilir. Leningrad'a dönerlerse öleceklerine emin olan çok sayıda Rus sivilin, açılan topçu ateşine rağmen geri dönmeyip Alman hatlarına ilerlediklerini var sayalım. Piyadeler onları vurur muydu? Subaylar bundan emin değildi. Hitler'in ordusunda bile bu tür işler sıradan askerlerin değil özel "ölüm mangaları"nın işiydi. Bir gönülsüzlük olacağı kesindi, bazıları ateş açmayı reddedecek, bunu reddetmekte de elbette haklı olacaklardı. Ya da bu mültecilerin öldürülmediğini, etraflarının sarılıp hapsedildiklerini düşünelim. Kuşatılmış şehrin komutanına, teslim olana dek bu esirlere yiyecek verilmeyeceğini ve sistemli biçimde aç bırakılacaklarını bildirmek savaş yasaları uyarınca kabul edilir bir hareket olur muydu? Şüphesiz

[11] Spaight, *War Rights on Land* (Londra, 1911), s. 174 vd.
[12] Spaight, *a.g.e.*, s. 177-78.

yargıçlar bunu kabul edilemez bulurdu (gerçi zaman zaman rehineleri öldürme hakkını tanıyor olsalar bile). Alternatif olarak sunduğum olayda von Leeb'in ele geçirip hapsettiği bu insanlardan sorumlu olduğunu sorgulamazlardı bile. Fakat şehrin kuşatılması ile bunun arasında nasıl bir fark vardır?

Şehir sakinleri surların içinde yaşamayı özgürce seçseler de, kuşatma altında yaşamak onların seçimi değildir. Kuşatma bir zorlama eylemidir ve statükonun ihlal edilmesidir, ayrıca kuşatan ordu kumandanının bunun etkilerinin sorumluluğundan nasıl muaf tutulabileceğini de anlamıyorum. Şehir içindeki siviller ve askerler teslim olmama konusunda siyaseten aynı fikirde olsalar bile bu kumandanın topyekün bir savaş yürütmeye hakkı yoktur. Kuşatma altındaki sivillerin sistemli bir şekilde aç bırakılması "geleneklerce izin verilse bile o geleneklerin yaslandığı iddia edilen ilkeyi açıkça ihlal eden" askerî eylemlerden biridir.[13]

Bana kalırsa haklı görülebilecek tek uygulama, Talmud'daki kuşatma yasalarında gösterilmiştir. Bunlar, XII. yüzyıl felsefecilerinden İbn Meymun tarafından özetlenmiştir (onun anlatımı XVII. yüzyılda Grotius tarafından kaynak olarak gösterilmiştir): "Şehir, ele geçirmek amacıyla kuşatılırsa dört taraftan da etrafı sarılmamalı, sadece üç yandan kuşatılmalı, böylece hayatlarını kurtarmak için kaçmak isteyenlere fırsat verilmelidir..."[14] Fakat bu yaklaşım fazlasıyla safçadır. Bir şehrin "etrafını" üç yandan nasıl sarabilirsiniz? Diyebiliriz ki böyle bir cümle, ancak kendi devleti veya ordusu olmayan bir halkın literatüründe belirebilirdi. Bu, askerî bakış açısından değil, mültecilerin bakış açısından ortaya konmuş bir savdır. Bununla birlikte önemli bir noktaya temas eder: kuşatmanın dehşeti içinde, insanların mülteci olma hakkı vardır. O zaman, kuşatma ordusunun elinden geliyorsa bu insanların geçmesi için yol açması, o ordunun sorumlulukları arasındadır diyebiliriz.

---

[13] Hall, *International Law*, s. 398.

[14] *The Code of Maimonides: Book Fourteen: The Book of Judges*, çev. Abraham M. Hershman (New Haven, 1949), s. 222; Grotius, *Law of War and Peace*, III. kitap, XI. bölüm, XIV. kısım, s. 739-740.

Gerçekte birçok insan şehri terk etmeyi reddedecektir. Gerçi kuşatma altındaki insanları kapana kısılmış rehineler olarak betimledim, fakat şehir hayatı hapishane hayatı gibi değildir; hem daha iyi hem de daha kötüdür. Öncelikle yapılacak önemli bir iş vardır, bunu yapmak için de insanların ortak sebepleri mevcuttur. Kuşatılmış şehirler, topluca gösterilen kahramanlık arenalarıdır; mekâna duyulan sıradan sevgi bitmişse bile tehdit edilen şehirdeki duygusal hava orayı terk etmeyi güçleştirir, en azından vatandaşlardan bazıları için.[15] Ordu için önemli hizmetlerde bulunan sivillerin gitmesine elbette izin verilmez; bunlar fiilen askere alınmıştır. Kuşatmanın sivil kahramanlarının yanında, bunlar da artık askerî saldırıların meşru hedefleri haline gelmiştir. Şehirden özgürce çıkmaları teklif edilip şehirde kalmayı seçen veya şehirde kalmaya zorlanan tüm bu insanlar, hâlâ daimi ve münasip ikametgâhlarında bulunsalar da bir tür garnizon haline gelmişlerdir: Sivil olmaktan kaynaklanan haklarından vazgeçmiş olurlar. Bu örnekte dokunulmazlıklarını korumak adına insanların evlerini terk etmek zorunda oluşu, savaşın zorlamacı yanına bir örnektir. Fakat bu, kuşatma kumandanına düşen bir karar değildir. Hatlarını sivil mültecilere açtığında, kendi eyleminin zorlamacı yanını daraltmış olur, ayrıca bunu yapmakla da muhtemelen kuşatma eylemini sürdürme hakkını elde etmiştir (bu eylemin önemli bir askerî amaca hizmet ettiğini varsayıyoruz). Serbestçe çıkmalarını teklif etmiş olmak, kumandanı sivil ölümlerinden temize çıkarır.

Bu noktada, söz konusu savı genelleştirmeliyiz. Kuşatmalar gibi sivillerin dahil olduğu savaş türleri (göreceğimiz gibi gerilla savaşları da) hakkında yargıya varırken, zorlama ve rıza meselesinin, dolaylı ve dolaysız etki meselesinden önce geldiğini söyleyip duruyorum. Sivillerin askerî eylemlere maruz kaldıkları bu konuma nasıl düştüklerini bilmek isteriz: Onlara karşı ne gibi zorlamalara başvuruldu ve hangi seçimleri özgürce yapabildiler. Birçok olasılık vardır:

1. Görünüşteki savunucuları tarafından zorlanmışlarsa, müdafiler ölümlere doğrudan sebep olmasa bile meydana gelen ölümlerin sorumluluğunu paylaşırlar,

[15] *Bkz.* Skrjabina, *Siege and Survival,* "Leningrad."

2. Savunulmaya rıza göstermişlerse, savunan ordunun kumandanı söz konusu sorumluluktan muaftır,
3. Saldıran taraf bunları zorlamışsa, sürüklendikleri konumda öldürülmüşlerse, o durumda meydana gelen ölümlerin, saldırının dolaylı ya da dolaysız etkisi olması fark etmez, çünkü her halükârda suç işlenmiştir,
4. Saldırıya uğramış fakat zorlanmamışlarsa, "doğal" mekanlarında saldırılmışsa, o zaman çifte etki ilkesi devreye girer, ayrıca kuşatma yüzünden çekilen açlık ahlaken kabul edilemez,
5. Saldıran taraf serbestçe gitmelerini teklif ederse, kalmayı tercih edenlerin dolaylı ya da dolaysız ölümleri haklı bulunabilir.

Bu beş maddeden son ikisi çok önemlidir, gerçi bunları daha sonra sınırlandırmak istiyorum. Bunlar, Nürnberg'de ifade ya da yeniden ifade edilen şekliyle, günümüzdeki hukukun keskin bir şekilde tersine çevrilmesini gerektirir. Böylece yaygınlıkla kabul edildiğini düşündüğüm bir ilkeyi tesis eder ve ona içerik kazandırırlar. Bu ilkeye göre askerler, sivillerin savaş sahnesini terk etmelerine yardımcı olmakla yükümlüdür. Demek istiyorum ki kuşatmalar için, ancak bu yükümlülüğü yerine getirdikleri takdirde çarpışma ahlaken mümkün olacaktır.

Fakat bu, yine de askerî açıdan mümkün müdür? Serbestçe gitmeleri teklif edilip çok sayıda insan tarafından kabul edildiğinde, kuşatma ordusunun aleyhine bir zorluk ortaya çıkar. Şehrin yiyecek stokları artık çok daha uzun süre dayanacaktır. Geçmişte kuşatma komutanlarının kabul etmeyi reddettiği zorluk tam da buydu. Fakat bu zorluk türünün, savaş konvansiyonunun dayattığı öteki zorluklardan farklı olduğunu düşünmüyorum. Kuşatma harekâtlarının uygulanmasını imkânsız kılmaz, sadece bir parça daha zorlaştırır; modern devletlerin zalimliği düşünülürse sadece birazcık zorlaştırdığı söylenebilir; çünkü kuşatılan şehirde çok sayıda insan bulunmasının, ordu tayınını azaltmasına pek izin verilmez; ayrıca Leningrad örneğinin gösterdiği gibi, çok sayıda sivilin ölmesinin şehrin savunmasını zayıflatmasına imkân verilmez. Leningrad'ta siviller açlıktan ölse bile askerler açlık çekmedi. Öte yandan Lagoda Gölü don-

duğunda siviller tahliye edildi, şehre yiyecek getirildi. Farklı şartlarda sivillerin serbestçe çıkması büyük bir askerî farklılık yaratabilir, şehre cepheden saldırılmasına (çünkü kuşatan ordu da erzak sıkıntısı çekebilir) veya kuşatmanın epey uzamasına sebep olabilir. Fakat bunlar kabul edilebilir sonuçlardır, daha önce planlarına dahil etmemişse, yalnızca kuşatma ordusunun komutanının planlarına "zararı" vardır. Her durumda, ellerini gökyüzüne kaldırıp öldürdüğü siviller için "benim işim değil" demek istiyorsa (muhtemelen isteyecektir), sivillerin şehri terk etmesine izin vermekten başka seçeneği yoktur.

Hedefler ve Çifte Etki Doktrini

Bununla birlikte örneğin işgalci ordunun sistemli bir şekilde mahsul ve gıda stoklarını imha etmesi ya da deniz ablukasının yaşamsal öneme sahip ithal mallarının gelişini engellemesi gibi nedenlerle bütün bir ülke kuşatma şartlarına maruz kalırsa mesele daha da zorlaşır. Burada serbest geçişe izin verilmesi akla yatkın bir olasılık değildir (toplu göçler gerekirdi), sorumluluk meselesi de farklı bir biçim kazanır. İkmal yollarının güvenliğinin sağlanması ya da bu yolların kesilmesi yönündeki mücadelenin modern savaşların olduğu kadar kadim savaşların da sıklıkla rastlanılan bir özelliği olduğunun bir kez daha altını çizmeliyiz. Modern savaş hukuku oluşturulmadan çok daha önce bu uygulama yasama faaliyetinin konusu olmuştur. Örneğin Tesniye Kitabı'nda meyve ağaçlarının kesilmesi açıkça yasaklanır: Şehre karşı istihkâm kurmak için "yalnızca ürün vermediğini bildiğiniz ağaçları kesip yok edebilirsiniz..." (Tesniye Kitabı 20:20) Fakat bu yasağa az sayıda ordunun saygı duyduğu görülüyor. Yunanistan'da bilinmediği açıktır; Peloponnes Savaşları sırasında zeytinliklerin yok edilmesi işgalci ordunun ilk eylemi oluyordu; Sezar'ın *Galya Savaşları* notlarından Romalıların da aynı şekilde savaştığını anlıyoruz.[16] Modern zamanların başlarında, mahsulün bilimsel yöntemlerle tahrip edilebilmesinden çok önce, strate-

[16] *Hobbes' Thucydides*, s. 123-24 (2:19-20); *War Commentaries of Caesar*, çev. Rex Warner (NewYork, 1960), s. 70, 96 (Galya Savaşları, 3:3, 5:1).

jik yıkım doktrini askerî kumandanlar için bir tür geleneksel hikmetti. "[Otuz Yıl Savaşlarında] imparatorluk ordusunun bu toprakların askerî ürünlerinden faydalanmaması için Palatina bölgesi harap edilmişti; [İspanya Veraset Savaşında] Marlborough, Bavyera'nın çiftliklerini ve mahsulünü aynı sebeplerle tahrip etmiştir..."[17] Amerikan İç Savaşı sırasında Shenandoah Vadisi harap hale getirilmişti ve Sherman'ın Georgia'da ilerlerken çiftlikleri yaktırmasının bir amacı da Konfederasyon Ordusunun aç bırakılmasına yönelik stratejik hedefti. Bizim zamanımızda, daha ileri bir teknoloji sayesinde, Vietnam'ın geniş bölgeleri aynı yıkıma maruz kalmıştır.

Çağdaş savaş hukuku, bu çabaların dolaylı etkileri ne olursa olsun, sadece düşmanın silahlı güçlerine yöneltilebileceğini söyler. Şehirdeki sivillerin meşru bir hedef olduğu düşünülmüştür, ama genel anlamıyla siviller hedef değildir; sayıları çok olsa bile onlar stratejik yıkımın yalnızca tesadüfi kurbanlarıdır. İzin verilen askerî amaç, düşman ordusunun ikmalini kesmektir. Örneğin General Sherman'ın savaşı sona erdirmek için sivil halkı "cezalandırma"ya teşebbüs etmesi gibi, generaller bu amacı aşarsa, herkesçe suçlu bulunurlar. Neden böyledir emin değilim, gerçi neden böyle olması gerektiğini anlamak daha kolaydır. Sivillerin serbestçe gitmeleri imkânsızsa, doğrudan bunları hedef alan bir saldırıya kalkışılması mazur görülmez.

Fakat bu yaklaşım sivillere pek de koruma sağlamaz, çünkü önce sivillerin erzakı yok edilmeden askerî erzak yok edilemez. Ahlaken arzulanan kural Spaight tarafından ifade edilmiştir: "Konfedere Devletler ve Güney Afrika'daki [Boer Savaşları sırasında] gibi özgün şartlar altında bulunuluyorsa ... düşman, sivil halkın elindeki tahılın vesairenin fazlasına erzak olarak ihtiyaç duyuyorsa, o durumda komutanın savaş gereklilikleri uyarınca bu *fazla miktara* el koyma ya da imha hakkı vardır."[18] Fakat ordu sivillerden kalanlarla yaşıyor değildir; aslında daha çok siviller ordu beslendikten sonra kalanlarla idare etmeye çalışır. Bu yüzden stratejik yıkım "askerî ürünler"e yönelik değildir, olamaz da; bu yıkım genel hatlarıyla tüm yiyeceklere yöneliktir.

---

[17] A. C. Bell, *A History of the Blockade of Germany* (Londra, 1937), s. 213-14.

[18] Spaight, *War Rights on Land* (Londra, 1911), s. 138.

Askerler iğnenin sivriliğini hissetmeden çok önce çuvaldız sivillere batmış, canlarını acıtmıştır. Fakat bu acıya sebep olan kimdir; yiyecek stoklarını imha ordu mu yoksa arta kalanı kendine saklayan ordu mu? Bu mesele Britanya hükümetinin I. Dünya Savaşı resmî tarihinde ele alınmıştır.

Britanya'nın Almanya Ablukası

Abluka kökeninde sadece deniz kuşatması anlamındadır; abluka altına alınmış bölgeye (genelde büyük bir limandır) tüm gemilerin giriş çıkışını engelleyip mümkün mertebe tüm ikmal yollarını kesen bir "deniz muhasarası"dır. Fakat bu tecridi bütün bir ülkenin ticaretini içine alacak şekilde genişletmek yasalarca ya da ahlaken mazur görülmez. Çoğu XIX. yüzyıl yorumcusu, düşman ülkenin ekonomik hayatının meşru bir askerî hedef olamayacağı görüşünde hemfikirdi. Elbette askerî ikmal yapılmasının engellenmesine izin vardı. Açık denizlerde gemileri durdurup aramanın mümkün olmasıyla birlikte savaş zamanı ticaretinin düzenlenmesi için incelikli kurallar geliştirilmiş oldu. "Kaçak" olarak tanımlanıp el konulmasına izin verilen malların listesi muharip güçler tarafından düzenli bir şekilde yayımlanıyordu. Gerçi bu listelerin gittikçe uzayıp daha çok şeyi kapsama eğilimi olsa da, deniz savaşı hukuku "şartlı kaçak mal" (genelde besin maddeleri ve ilaçların dahil olduğu düşünülür) sınıfının varlığını koşullara bağlamıştı. Askerî amaçlarla kullanılacağı bilinmiyorsa bunlara el konamazdı. Bu konuyla ilgili ilke, savaşçı/sivil ayrımının genişletilmesidir. "Ticari mallara el konmasının amacı, düşman ülkenin donanmasını, askerî kaynaklarını zayıflatma amacından çıkıp sivil halk üzerinde doğrudan baskı oluşturmaya başlarsa, bu el koyma meşruluğunu yitirir."[19]

I. Dünya Savaşının akışında, bu kuralların altı iki şekilde oyulmuştu: Öncelikle abluka kavramının kapsamı genişletilmiş ve ikinci olarak da tüm şartlı kaçak malların askerî kullanıma yönelik olduğu varsayılmıştı. Sonuçta ortaya çıkan, tam ölçekli bir ekonomik savaştı; ikmal yolları üzerine verilen bu mücadele, amaçları ve etkileri açısından stratejik yıkıma benzer. Almanlar bu savaşı denizaltılarla yürüttü; en azından denizin

[19] Hall, *International Law*, s. 656.

yüzeyini kontrol altında tutan Britanya da konvansiyonel donanma güçlerini kullanarak Alman kıyılarını abluka altına aldı. Bu örnekte, konvansiyonel güçler muzaffer olmuştur. Konvoy sistemi nihayetinde denizaltı tehdidine üstünlük kurdu, oysa Liddell Hart'a göre abluka, Alman yenilgisinin belirleyici etkeniydi: "Yavaş yavaş güçsüz düşerek yok oluşun hayaleti, nihai yıkıma yol açtı," der ve bu yüzden "1918 yılında başkomutanlığı felaketle sonuçlanan saldırıyı yapmak zorunda bıraktığı"nı ileri sürer.[20] Daha acil fakat o kadar askerî olmayan sonuçların da izi ablukada bulunabilir. Bir ülkeyi "yavaş yavaş güçsüz düşürmek" yazık ki vatandaşlarının ölmesiyle sonuçlanır. Savaşın son yılında Almanya'daki siviller açlıktan ölmemiş olsa bile; yetersiz beslenme ve hastalıkların normal etkilerini şiddetlendirmiştir. Savaştan sonra yapılan istatistik çalışmaları, yaklaşık yarım milyon sivil ölümünün doğrudan grip ve tifo kaynaklı olduğunu göstermiştir, aslında bu hastalıklara Britanya ablukasının dayattığı yoksunluk hali sebep olmuştur.[21]

Britanyalı görevliler, bu ablukayı hukuki terimlerle savunmuş ve bunun Almanların yürüttüğü denizaltı savaşına bir misilleme olarak yapıldığını söylemişlerdir. Bununla birlikte bizim amacımız için daha da önemlisi, erzak girişinin yasaklanmasının Alman sivilleri hedef almadığı konusundaki ısrarlarıdır. Kabine sadece "sınırlı bir ekonomik savaş" planlamış ve resmî tarihe göre bu savaş "düşmanın silahlı güçlerine karşı" yürütülmüştü. Fakat Alman hükümeti "Alman halkını, ordular ve onlara doğrultulan ekonomik silahlar arasında bırakıp çekilen acıları sivil halkın üzerine yıkarak" direnmekte ısrar etti.[22] Bu cümle saçma gibi görünebilir, yine de deniz ablukasının (ya da kara savaşında stratejik yıkımın) başka bir şekilde savunulmasını düşünmek zordur. "Çekilen acılar" ifadesinin

---

[20] B. H. Liddell Hart, *The Real War: 1914-1918* (Boston, 1964), s. 473.

[21] Bu incelemeler Alman istatistikçiler tarafından yapılmıştır, fakat Bell çıkan sonuçları kabul etmiştir. Bununla birlikte, bu sonucu Britanya ablukasının bir "başarısı" olarak görmekte biraz isteksiz davranır; *bkz. A History of the Blockade of Germany* (1937), s. 673.

[22] Bell, *A History of the Blockade of Germany* (Londra, 1937), s. 117. Fransız tarihçi Louis Guichard'ın teziyle karşılaştırın: *The Naval Blockade: 1914-1918*, çev. Christopher R. Turner (New York, 1930), s. 304.

edilgen hali, bu savın özüdür. Bu acılara kim sebep oldu? Gemileri durdurmuş, yüklerine el koymuş olsalar da Britanyalılar değil; Alman ordusunu hedef almışlardı, sadece askerî başarı istemişlerdi. Resmî tarihçilere göre Almanlar sivilleri ekonomi savaşının ön hatlarına kendileri sürmüştü; sanki onları Somme Çarpışmasının ileri hatlarına yerleştirmişlerdi. Bu durumda Britanyalıların elinden, meşru askerî harekâtların akışında bu sivilleri öldürmekten başka bir şey gelmezdi.

Bu savın peşine düşeceksek, olası görülmeyen bir şeyi kabul etmeliyiz: Britanyalılar, Alman sivillerinin açlıktan yavaş yavaş ölmesinden elde ettikleri yararı aslında hedeflemediler. Bu talihli körlüğün ışığında, Britanya'nın bu sivil ölümlerinden aklanacağı iddiası sonuçta kabul edilemez olsa bile en azından ilginçtir. Her şeyden önce, Britanyalı resmî tarihçilerin aklanma iddiasında bulunurken sivilleri aç bırakmanın bir savaş hakkı olması (kuşatmalardaki gibi) üzerinden değil bu karmaşık yaklaşım üzerinden gitmesi ilginçtir. İkinci olarak, Britanya'nın aklanmasının, Almanların suçlanmasına bu kadar kökten bağlı olması ilginçtir. Halkın "arada bırakılması" söz konusu değilse, Britanya'nın iddiasının savunacak yanı yok demektir, çünkü çifte etkinin revize edilmiş hali, güttükleri stratejiyi yasaklamaktadır.

Elbette Alman hükümetinin sivil halkı abluka ile ordu "arasında bıraktığını" söylemek hatalıdır. Siviller her zamanki konumlarındaydı. Ulusal yemek kuyruğunda ordunun arkasında beklemişlerse, bu her zaman durdukları yer olduğu içindir. Ordunun kaynaklar konusunda önceliği alması, ablukanın getirdiği zorunluluklarla mücadele etmek için icat edilmemiştir. Üstelik ordunun bu önceliği alması muhtemelen Alman halkının çoğunluğu tarafından kabul edilmişti, en azından savaşın son aylarına kadar. Bu yüzden Britanyalılar düşman ordusunu hedef aldıklarında, sivil halkın *üzerinden* hedef almış oluyorlardı. Sivillerin durduğu yerin, normal yerleri, daimi ve münasip ikametgâhları olduğunu biliyorlardı. Alman ordusuna nispetle durdukları yer, Britanyalı sivillerin kendi ordularına nispetle durduğu yerin aynısıydı. Britanyalılar onları öldürmeyi amaçlamamış olabilir; sivilleri öldürmek Kabine tarafın-

dan belirlenen amacın bir aracı değildir (resmî tarihi ciddiye alırsak). Fakat Britanyalıların stratejisi sivillerin ölmesine dayanmıyor olsa bile en azından bu ölümlerden kaçınacak hiçbir unsur da barındırmıyordu. Askerlerin vurulmasından önce sivillerin vurulması gerekmişti, bu tür bir saldırı da ahlaken kabul edilebilir değildir. Bir asker özenle askerî hedefine nişan almalıdır, askerî olmayan hedeflerden uzak durmalıdır. tesadüfi ölümlerin riskini alabilir, fakat sırf kendisi ve düşmanı arasında bulundukları için sivilleri öldüremez.[23]

Bu ilke, muharip olmayanlar için yeterli erzağın sağlanabildiği ve sağlandığı durumlar hariç, deniz ablukasının kapsamı genişletilmiş biçimini ve her türlü stratejik yıkımı dışlar. Bu, savaşta herkesçe kabul edilmiş bir ilke değildir, en azından muharipler tarafından kabul edilmemiştir. Fakat bana kalırsa, savaş konvansiyonunun diğer kısımlarıyla tutarlılık gösterir, ayrıca çağdaş savaşların çok önemli bir biçimine ilişkin olarak da hem siyasi hem de ahlaki sebeplerle yavaş yavaş kabul görmüştür. Gerilla karşıtı mücadelelerde mahsulün ve gıda stoklarının sistematik şekilde imha edilmesi sıkça başvurulan bir stratejidir. Ayrıca bu tür mücadelelere giren hükümetler, söz konusu topraklar ve halk üzerinde egemenlik iddia ettikleri için, sivilleri doyurmanın sorumluluğunu kabul etmeye meyil gösterirler (sivillerin her zaman doyurulduğunu söylemiyorum). Bunun gereklerini bir sonraki bölümde değerlendireceğim. Buraya kadar, saldıran ordu ne zaman sivillerin hayatını tehlikeye atan stratejiler izlese, düşman sivillerin, üzerinde egemenlik iddia edilmeyen kişilerin bile bu ordunun sorumluluğuna girdiğini ortaya koydum.

[23] Fakat önce, "arada bırakma" (ya da zorlama) meselesinin çözülmesi gerekir. 1870 Fransa-Prusya Savaşından bir örneği ele alalım: Paris kuşatması sırasında Fransızlar, düşman hattının gerisinde Alman ordusuna erzak taşıyan trenlere saldırmak için düzensiz, çeteci birlikler kullanıyordu. Almanlar bu trenlere Fransız sivilleri rehine olarak yerleştirerek karşılık verdi. Hâlâ meşru olan hedefe "temiz bir atış" yapmak artık mümkün değildi. Fakat trenlerdeki sivillerin normal yeri orası değildi; bunlar zorlanmıştı; bunların ölümlerinin sorumluluğu, bu ölümlere aslında Fransızlar sebep olsa bile Alman kumandalara aitti. Bu konu için Robert Nozick'in "masum tehlike kalkanları" yazısına bakınız (*Anarchy, State and Utopia*, s. 35).

11
GERİLLA SAVAŞI

Askerî İşgale Direnmek

Bir Partizan Saldırısı

Gerilla savaşının en önemli özelliği sürprizdir; bu yüzden tuzak kurmak klasik bir gerilla taktiğidir. Elbette bu taktik, aynı zamanda konvansiyonel savaşlarda da kullanılır; gerçi bir zamanlar subaylar ve centilmenler bunlardan tiksiniyordu, fakat bu taktiğin bir parçası olan saklanmak ile kamuflaj uzun süredir meşru çarpışma biçimleri olarak görülmektedir. Fakat konvansiyonel savaşta meşru sayılmayan bir tuzak biçimi vardır. Bu tuzak türü, gerillalar ve düşmanlarının sürekli yüzleştikleri ahlaki zorlukların odak noktasındadır. Söz konusu tuzak biçimi, doğal örtü yerine siyasi veya ahlaki bir örtünün ardına sığınıp kurulan tuzaktır. Marcel Ophüls'ün belgesel filmi *The Sorrow and the Pity*'de Alman ordusundan Yüzbaşı Helmut Tausend bu konuya dair bir örnek anlatır. Tausend, Alman işgali yıllarında Fransa kırsalında ilerleyen bir müfrezeden bahseder. Askerler, bir grup genç adamın, patates eken veya öyle görünen Fransız köylülerin yanından geçer. Fakat aslında bunlar köylü değildi; direniş üyeleriydiler. Almanlar yanlarından geçince "köylüler" küreklerini bıraktı ve tarlaya sakladıkları silahlarını alıp ateş açtılar. Askerlerden on dördü vuruldu. Yıllar sonra yüzbaşıları hâlâ öfkeliydi. "Siz buna 'partizan' direnişi mi diyorsunuz? Ben öyle demem. Bana göre partizanları başkalarından ayırabilirsiniz, özel bir kol şeridi, şapka veya kendilerini tanıyabileceğimiz bir şey taşırlar. O patates tarlasında olan şey bir cinayetti."[1]

---

[1] Marcel Ophüls'ün belgesel filmi *The Sorrow and the Pity*'nin (New York, 1972) yayımlanmış metninden alıntı, s. 113-14.

Yüzbaşının kol şeridi veya şapka hakkındaki iddiası, Lahey ve Cenevre sözleşmelerindeki uluslararası savaş hukuku metinlerinden alıntılanmıştır. Daha sonra bu konuya değineceğim. Buradaki partizanların kimliklerini iki kere gizlediklerini vurgulamak önemlidir. Hem barışçıl köylü hem de Fransız, yani teslim olmuş bir devletin, savaş kendileri için sona ermiş vatandaşları olarak kimliklerini gizlemişlerdi (tıpkı devrimci mücadelede gerillaların kendilerini hem silahsız siviller hem de savaşta olmayan bir devletin sadık vatandaşları olarak gizlemesi gibi). Gizliliklerinin ikinci yüzü sayesinde tuzak mükemmel işlemişti. Almanlar cephede değil, cephe gerisinde olduklarını düşünmüştü ve bu yüzden çarpışmaya hazır değillerdi; önlerinden giden bir öncü kuvvet yoktu, ayrıca tarladaki gençlerden şüphelenmemişlerdi. Partizanların yaptığı sürpriz saldırıyı gerçek bir çarpışmada yapmak aslında imkânsızdır. Bu sürpriz saldırı, ulusal teslimiyetin koruyucu renkleri denebilecek şeyden türetilmiştir, etkisi de teslim olma kavramının dayandığı ahlaki ve yasal anlayışta aşınmaya sebep olmaktadır.

Teslim olma, açık bir anlaşma ve net bir alışveriştir: asker, savaş süresince iyi niyetli bir şekilde tecrit edilmesinin karşılığında savaşmayacağına söz verir; hükümet ise günlük toplum hayatına dönülmesi karşılığında vatandaşlarının savaşmayacağına söz verir. "İyi niyetli tecrit" ile "toplum hayatı"nın ayrıntılı şartları hukuk kitaplarında belirtilmiştir; burada bunlardan bahsetmeme gerek yok.[2] Aynı zamanda bireylerin yükümlülükleri de belirtilir: hapishaneden ya da işgal altındaki bölgeden kaçmayı deneyebilirler; kaçmakta başarılı olurlarsa tekrar savaşmakta serbesttirler, yeniden savaş haklarına kavuşmuşlardır. Fakat tecrit ya da işgale direnmelerine izin yoktur. Esir, kaçışı sırasında gardiyanı öldürürse, bu cinayettir; yenilmiş ülkenin vatandaşları işgal yetkililerine saldırırsa, bu eyleme verilen veya bir zamanlar verilmiş olan isim daha da acımasızdır: buna "savaş ihaneti" (veya "savaş isyanı") denir ya da denirdi. Siyasi bir güvenceyi bozan bu eylem, tıpkı isyancılar ya da casusların sıradan ihaneti gibi ölümle cezalandırılır.

---

[2] Yasal duruma dair faydalı bir inceleme için *bkz.* Gerhard von Glahn, *The Occupation of Enemy Territory* (Minneapolis, 1957).

Fakat "hain" kelimesi o Fransız partizanları için doğru isimmiş gibi gelmiyor. Aslında onların ve II. Dünya Savaşındaki öteki gerillaların yaşadıkları şeyler, hukuk kitaplarından "savaş ihaneti" ifadesinin kaybolmasına, savaş zamanında gösterilen direnişle ilgili tartışmalarımızda güvene ihanet fikrinin gözden yitmesine yol açmıştır (yabancı veya sömürge yönetimine karşı çıkan barış zamanı isyanları için de). Günümüzde, hükümetlerin kararlarının ya da orduların kaderlerinin otomatikman bireyleri bağladığı düşüncesini yadsıma eğilimindeyiz. Savaş resmen bitmiş olsa bile bireylerin anavatanlarını ve siyasi toplumlarını savunma hissi olarak tezahür eden ahlaki adanmışlıklarını anlar olduk artık.[3] Her şeyin ötesinde bir savaş tutsağı, kendi ele geçmiş olsa da mücadelenin devam edeceğini bilir; hükümeti yerindedir ve ülkesi hâlâ savunulmaktadır. Fakat ulusça teslim olunmasından sonra durum farklıdır. Savunmaya değecek değerler hâlâ mevcutsa bile siyasi veya hukuki konumu olmayan, sıradan insanlar dışında bu değerleri savunacak kimse yoktur. Sanıyorum ki genel duygu, bu insanlara bir tür ahlaki yetki bahşetmemize yol açan böyle değerlerin var olduğu veya çoğunlukla var olduğu yönündedir.

Gerçi söz konusu yetkinin bahşedilmesi yeni ve değerli demokratik hassasiyetleri yansıtmaktadır, fakat aynı zamanda ciddi meseleler de doğurur. Çünkü mağlup devletin vatandaşlarının hâlâ savaşmaya hakkı varsa, teslim olmak ne anlama gelmektedir? Fetheden ordulara ne gibi yükümlülükler dayatılabilir? İşgal yetkilileri her an, her vatandaştan gelebilecek saldırılara açıksa, işgal altındaki bölgede sıradan toplum hayatı yaşanamaz. Ayrıca sıradan hayat da bir değerdir. Mağlup devletin çoğu vatandaşının hevesle umduğu budur. Direnişin kahramanları bu hayatı riske atar. Kendileri için kabul etmeleri gereken riskleri anlamak için, başkalarını soktukları riskleri tartmalıyız. Üstelik yetkililer gerçekten de huzur ortamını tekrar kurmayı hedefliyorsa, sağladıkları güvenliğin tadını çıkar-

[3] Örneğin *bkz.* W. F. Ford, "Resistance Movements and International Law," *7-8 International Review of the Red Cross* (1967-1968) ve G. I. A. D. Draper, "The Status of Combatants and the Question of Guerilla War," *45 British Yearbook of International Law* (1971).

maya hakları vardır; silahlı direnişi suç eylemi olarak görme yetkisi onlara verilmelidir. Bölüm başında anlattığım öykü şu şekilde sona erebilirdi (sonu olmayan bir filmde): Sağ kalan askerler toparlanıp karşılık verir; partizanlardan bazıları yakalanır; katil olarak yargılanır, suçlu bulunur ve idam edilirler. Bana kalırsa, bu idamları Nazi savaş suçları listesine eklemezdik. Ama aynı zamanda bu partizanların suçlu bulunmasını da kabul etmezdik.

Durum şöyle özetlenebilir: Direniş meşrudur, direnişin cezalandırılması da meşrudur. Bu duruş, etik yargılara bulaşmama ve bunlardan feragat etme gibi görünebilir. Aslında bu duruş, askerî yenilginin ahlaki gerçeklerinin tam bir yansımasıdır. Bir daha vurgulamak istiyorum ki bu gerçeklerle ilgili anlayışımız, iki tarafa bakışımızla ilgili değildir. Direnişi onaylamayabiliriz, fakat partizanlara hain dememiz gerekmez; işgalden nefret edebiliriz, partizanların idam edilmesini savaş suçu saymamız gerekmez. Öyküyü değiştirir veya eklemeler yaparsak, elbette durum değişir. İşgal yetkilileri teslim olma antlaşmasında belirlenen yükümlülüklerini yerine getirmezse, yetkilerini kaybederler. Gerilla mücadelesi belirli bir ciddiyet ve yoğunluk kazanınca, savaşın fiilen yeniden başladığına, gerekli tebliğin yapılıp cephenin yeniden çizildiğine (düz bir hat olmasa bile) ve askerlerin sürpriz bir saldırıyı bile sürpriz olarak görme hakları olmadığına karar verebiliriz. O zaman ele geçirilen gerillalara, eğer kendileri de savaş konvansiyonu uyarınca savaşmışlarsa, savaş tutsağı muamelesi yapılmalıdır.

Fakat gerillalar bu şekilde savaşmaz. Mücadeleleri sadece işgal veya kendi hükümetleri için değil, aynı zamanda savaş konvansiyonu için de yıkıcıdır. Köylü kıyafeti giyip siviller arasında saklanarak savaş kurallarının temel ilkesini reddetmiş olurlar. Çünkü bu kuralların amacı her birey için bir kimlik belirlemektir: kişi ya asker ya da sivil olmalıdır. Britanya'nın *Askerî Hukuk Elkitabı*, konuya özel bir açıklık getirir: "Bu iki sınıfın da farklı ayrıcalıkları, görevleri ve yasakları vardır... Birey, bu iki sınıftan hangisine ait olacağını kesin olarak seçmeli ve ikisinin ayrıcalıklarından aynı anda faydalanmasına izin verilmemelidir; bilhassa... karşı ulus ordusunun üyelerini

öldüren veya yaralayan birey, akabinde ele geçirilir veya hayatı tehlikeye girerse, barışçıl vatandaş rolü yapmamalıdır."[4] Fakat gerillalar bunu yapar ya da bazen böyle davranırlar. Öyleyse partizan saldırısı öyküsünün başka bir şekilde sonlandığını hayal edebiliriz. Partizanlar olay yerinden başarıyla ayrılıp evlerine dağılır ve günlük işlerine dönerler. O gece köye Alman birlikleri geldiğindeyse gerillaları diğer köylülerden ayıramazlar. O zaman ne yaparlar? Askerin değil polisin işi olan inceleme ve sorgulama sonucunda bir partizan yakalarlarsa, ona suçlu gibi mi yoksa savaş tutsağı gibi mi davranmaları gerekir (teslim olma ve direniş sorununu şimdilik bir kenara bırakalım)? Kimseyi yakalayamazlarsa, bütün köyü cezalandırabilirler mi? Partizanlar, asker ile sivil arasındaki ayrımı gözetmiyorsa, onlar niye gözetmelidir ki?

Gerilların Hakları

Bu örneğin akla getirdiği gibi, gerillalar savaş konvansiyonunu kendileri sivillere saldırarak bozmaz; en azından mücadeleleri illa bunu yapmalarını gerektirmez. Bunun yerine düşmanlarının sivillere saldırmasına çanak tutarlar. Tek kimlik taşımayı reddederek, düşmanlarının, muharipler ve muharip olmayanları "farklı ayrıcalıklarına ... ve yasaklarına" göre davranmasını imkânsız kılarlar. Gerillaların siyasi inancı, temelde bu reddedişin savunulmasıdır. Halk artık ordu tarafından savunulamaz derler; civardaki tek ordu, baskıcıların ordusudur ve halk kendisini savunmaktadır. Gerilla savaşı "halk savaşıdır," *levée en masse*'ın [seferberlik] farklı bir biçimidir ve yetkisini alttan almıştır. Vietnam NLF'nin [National Liberation Front – Ulusal Özgürlük Cephesi] bir kitapçığına göre "Özgürlük savaşı, halkın kendisi tarafından yürütülür; tüm insanlar ... itici güçtür ... sadece kırsal bölgelerdeki köylüler değil, şehirdeki işçiler, emekçiler, ayrıca entelektüeller, öğrenciler ve iş adamları da düşmanla savaşmalıdır."[5] NLF, paramiliter güçlerine *Dan Quan* ismini vermiş, yani kelime anlamıyla sivil askerler

[4] Draper, s. 188.

[5] Douglas Pike, *Viet Cong* (Cambridge, Mass., 1968), s. 242.

diyerek taşı gediğine koymuşlardı. Gerillaların zihnindeki gerilla görüntüsü halk arasında saklanan yalnız bir savaşçının görüntüsü değildir, bunun yerine savaşmak için harekete geçmiş bütün bir halkın sadık bir üyesidir, onca insandan biridir. Gerillalar der ki, bize karşı savaşmak isterseniz, sivillerle savaşmanız gerekecek, çünkü bir orduyla değil, bir ulusla savaş halindesiniz. Bu yüzden, hiç savaşmamalısınız, çünkü bunu yaparsanız, kadınlarla çocukları öldüren barbarlar olursunuz.

Aslında gerillalar ulusun sadece küçük bir bölümünü harekete geçirir; saldırılarına ilk başladıklarında çok küçük bir kesim onlara katılmıştır. Geri kalanı işe dahil etmek için düşmanlarının karşı saldırıya geçmesine ihtiyaçları vardır. Stratejileri, savaş konvansiyonu bağlamında çerçevelendirilmiştir: Sivil ve asker ayrımı gözetmeden yürütülen savaşın sorumluluğunu karşı ordunun üzerine yıkmaya çalışırlar. Gerillalar, halkın (düşmanı değil) askerleri olduklarını kanıtlamak istiyorlarsa, bu ayrımı kendilerinin yapması gerekmektedir. Söz konusu ayrımı yapmanın onlara göre nispeten kolay olduğu doğrudur, belki de bunu yapmak onlar için daha önemlidir. Gerillaların asla terörist harekâtlar yürütmediklerini (kendi vatandaşlarını bile hedef alan), asla rehine almadıklarını veya asla köy yakmadıklarını kastetmiyorum. Bunların hepsini yaparlar, gerçi gerillaya karşı savaşan güçler genelde daha fazlasını yapar. Çünkü gerillalar düşmanlarının kim olduğunu ve nerede bulunduğunu bilir. Küçük gruplar halinde, hafif silahlarla ve yakın mesafeden çarpışırlar; savaştıkları askerler üniforma giyer. Sivilleri öldürdüklerinde bile ayrım yapabilmektedirler: Bilinen devlet görevlilerini, işbirlikçileri vesaireyi hedef alırlar. "Bütün halk" gerçekten "itici güç" değilse bile gerilla saldırılarının hedefi de değildir.

Bu sebeple gerilla önderleri ve propagandacıları, hem amaçlarının hem de kullandıkları araçların ahlaki niteliklerini vurgularlar. Bir an için Mao Zedung'un ünlü "Dikkat Edilmesi Gereken Sekiz Madde"sini ele alalım. Mao hiçbir şekilde muharip olmayan dokunulmazlığı kavramına bağlı değildi (göreceğiz), fakat sanki savaş ağaları ve Komintang'a [Milliyetçi Çin Partisi] ait Çin'de sadece komünistler halkın canına ve malına

saygı gösteriyormuş gibi yazmıştır. "Sekiz Madde" gerillaları öncelikle öncüllerinden (yani geleneksel Çin haydutlarından), sonra da kırsal bölgeleri kasıp kavuran o günkü düşmanlarından ayırmayı hedefler. Bu maddeler, demokrasi çağında askerî değerlerin nasıl tamamen basitleştirilebileceğini gösterir.[6]

1. Kibar konuşun,
2. Satın aldığınız şeyin parasını ödeyin,
3. Ödünç aldıklarınızı geri verin,
4. Yol açtığınız hasarı karşılayın,
5. İnsanlara vurmayın, küfretmeyin,
6. Mahsule zarar vermeyin,
7. Kadınlara ilişmeyin,
8. Tutsaklara kötü muamele yapmayın.

Bunların sonuncusu özellikle sorunludur, çünkü gerilla savaşı şartlarında tutsakların çoğunlukla salınmasını gerektirir. Şüphesiz çoğu gerilla bunu yapmaktan nefret eder. Yine de en azından zaman zaman uygulanmıştır. İlk olarak *Marine Corps Gazette*'de [Donanma Birlikleri Gazetesi] yayımlanan ve Küba devrimine dair bir öyküde böyle bir örnek anlatılır:[7]

> Aynı akşam yüzlerce Batista yanlısının küçük bir kasaba garnizonundan esir alınışını izledim. Etrafı makineli tüfekli isyancıların sardığı bir alanda toplanmışlardı. Raul Castro onlara bir nutuk çekti:
> "Umuyoruz ki bizim yanımızda kalır, sizi sömüren efendiye karşı savaşırsınız. Bu daveti, ki tekrarlamayacağım, reddedenler, yarın Küba Kızılhaçı'nın nezaretine verilecektir. Tekrar Batista'nın emrine girdiğinizde, bize karşı silaha sarılmayacağınızı umuyoruz. Fakat bunu yaparsanız şunu hatırlayın:
> "Bu sefer sizi esir aldık. Sizi tekrar yakalayabiliriz. O durumda sizi korkutmayız, size işkence etmeyiz ya da sizi öldürmeyiz... İkinci kez ele geçerseniz, hatta üçüncü kez... şimdi yaptığımız gibi sizi yine iade ederiz."

Gerillalar bu şekilde davransa bile kendileri ele geçirildikleri takdirde savaş tutsağı muamelesi görmeye hakları olduğu ya

---

6 Mao Tse-tung, *Selected Military Writings* (Pekin, 1966), s. 343.

7 Dickey Chapelle, "How Castro Won," *The Guerilla – And How to Fight Him: Selections from the Marine Corps Gazette*, ed. T. N. Greene (New York, 1965), s. 223.

da herhangi bir savaş hakkına sahip oldukları açık değildir. Çünkü muharip olmayanlarla savaşmıyorlarsa da, askerlerle yürüttükleri de *savaş* değildir: "O patates tarlasında olan şey bir cinayetti." Sinsice, dolambaçlı yollardan, uyarmadan ve saklanarak saldırırlar. Savaş konvansiyonunun dayandığı örtülü güveni ihlal ederler: sivillerin askerlerden korunması için, askerlerin siviller arasında kendilerini güvende hissetmeleri gerekir. Durum Mao'nun bir zamanlar ima ettiği gibi değildir, yani gerilla sudaki balık gibi halkın içindedir, denemez. Asıl ilişki, balığın başka balıklarla ilişkisidir; gerillalar küçük balıklar kadar köpekbalıklarının arasından da ortaya çıkar.

En azından bu, gerilla savaşının paradigmatik bir biçimidir. Bu tür savaşların her zaman ya da illa bu biçimi almayacağını eklemeliyim. Gerillalar için gerekli olan disiplin ve hareket kabiliyeti çoğunlukla yerel bir geri çekilişin öncesinde ortaya çıkar. Ana kuvvetleri ülkenin uzak bölgelerine konuşlanmış merkez kamplardan çıkarak harekâtlar yapar. Gerilla birimleri büyüyüp esnekliğini kaybettikçe, üyelerinin üniforma giymeye başlaması ilginçtir. Örneğin Yugoslavya'da Tito'nun partizanları ayırt edici giysiler giyerdi; bu tutum yürüttükleri türdeki bir savaş için dezavantaja kesinlikle sebep olmuyordu.[8] Savaş konvansiyonu bir yana, tüm kanıtlar, gerillaların da diğer askerler gibi üniforma giymeyi tercih ettiğini gösteriyor; üniforma giymek, aidiyet ve birlik duygularını yükseltir. Her halükârda, ana gerilla kuvvetinin saldırısına uğrayan askerler, hücum başlar başlamaz kimin saldırdığını anlar; hücum edenlerin üniformalı olması, askerin durumu daha hızlı kavramasını sağlamaz. Bu tür bir saldırıdan sonra gerillalar "sırra kadem basmak" için köylerde saklanmak yerine çoğunlukla dağa veya ormana kaçar. Bu tür bir geri çekiliş, ahlaki sorun doğurmaz. Bu tür çarpışmalar, II. Dünya Savaşında Wingate'in "Chindit"leri ya da "Merrill'in Marauderleri"nin yaptığı gibi ordu birliklerinin düzensiz çarpışmalarına dahil edilebilir.[9] Fakat gerilla savaşından bahseden çoğu insanın aklındaki bu

---

[8] Draper, s. 203.

[9] *Bkz.* Michael Calvert, *Chindits: Long Range Penetration* (New York, 1973).

değildir. Gerilla propagandacıları (ve düşmanları) tarafından üzerinde çalışılan paradigma, tam da gerilla savaşının ahlaken zor olan yönüne odaklanır; ayrıca göreceğimiz gibi, gerillaya karşı yapılan savaşın zorlu yanına eğilir. Bu zorluklarla başa çıkmak için bu paradigmayı kabul etmeli ve gerillalara istedikleri muameleyi yapmalıyım; gerillalara, sudaki balıklar arasında bir balıkmış gibi davranmalıyım. O zaman bunların savaş hakları nelerdir?

Hukuk kuralları (gerçi her zaman sorunsuz olduklarını söyleyemesek de) basit ve açıktır. Askerlerin sahip olduğu savaş haklarına sahip olmak için, gerillalar "uzaktan belli olacak ayırt edici ve sabit bir işaret" taşımalı, "silahlarını görünür şekilde taşımalıdırlar."[10] Ne kadar uzaklık, sabitlik ve görünürlükten bahsedildiği tartışılabilir, fakat bunu yaparak çok şey elde edeceğimizi sanmıyorum. Aslında bu gereklilikler çoğunlukla askıya alınır, bilhassa düşman işgalini püskürtmek veya yabancı bir tiranlığa direnmek için halk isyanı çıkması durumunda. İnsanlar *en masse* [topluca] ayaklandığında üniforma giymeleri gerekmez. Sıklıkla yaptıkları gibi tuzak kurup savaşırken silahlarını görünür şekilde taşımaları da gerekmez: Kendileri saklanırken silahlarını sergilemeleri beklenemez. Gerilla savaşı üzerine ilk hukuki çalışmalardan birinde Francis Lieber, Osmanlı'ya karşı Yunan isyanı örneğini kaynak gösterir. Osmanlı hükümeti isyana katılanları öldürmüş veya esir almıştı: "Fakat şöyle farzediyorum," diye yazar, "uygar bir hükümet, Yunanların dağda gerilla [savaşı] yapıyor olmasının, esirlere davranış şeklini etkilemesine izin vermezdi."[11]

Yasanın ancak noksan bir şekilde değindiği kilit ahlaki mesele, ayırt edici kıyafetler veya görünür silahlarla ilgili değildir; kimlik gizlemek için hileli bir şekilde sivillerin giysilerinin kullanılmasıyla alakalıdır.[12] Fransız partizanlarının saldırısı bu

---

[10] Draper, s. 202-04.

[11] Francis Lieber, *Guerilla Parties Considered With Reference to the Laws and Usages of War* (New York, 1862). Lieber bu kitapçığı General Halleck'in ricası üzerine yazmıştır.

[12] Sivil kıyafeti giymekle düşman üniforması giymek aynıdır. Boer Savaşıyla ilgili anılarında Deneys Reitz, Boer gerillalarının zaman zaman Britanyalı askerlerden aldıkları üniformaları giydiğini bildirir. Britan-

durumu mükemmel bir şekilde anlatır. Bana kalırsa, o Alman askerlerinin öldürülmesinin savaştan çok bir suikast eylemini andırdığı söylenmelidir. Bunun sebebi saldırının şaşırtmaca yanı değildir, aldatmacanın türü ve derecesi yüzündendir: bir devlet yetkilisi veya parti önderi, dost destekçi veya zararsız seyirci görüntüsüne bürünen siyasi düşmanı tarafından vurulduğunda, aynı tür aldatmaca söz konusudur. Alttaki önermeyi gündeme getirmeye çok hevesliyim. Belki de Alman ordusunun Fransa'da sivillere saldırma şekli, askerlerin suikastla öldürülmesini haklı çıkarıyordu, tıpkı devlet yetkilisinin veya parti önderlerinin ölmeyi hak eden zalim bir tiran olabilmesi gibi. Fakat suikastçılar, savaş kurallarının korumasına sığınamaz; farklı bir eylem içindedirler. Gerillaların sivil kılığına girdiği diğer girişimlerin çoğu da "farklıdır." Bunlara casusluk ve sabotajın mümkün olan tüm çeşitleri dahildir; bu eylemler, konvansiyonel orduların gizli ajanları tarafından düşman hattının gerisinde yürütülen eylemlerle karşılaştırılırsa en doğru şekilde anlaşılır. Davaları haklı olsa bile bu ajanların savaş hakkı olmadığı genellikle kabul edilir. İçine girdikleri işin tehlikelerini bilirler. Benzer çabalara girişen gerillaların girdiği risklerin farklı olması için bir sebep göremiyorum. Gerilla önderleri, tüm takipçileri için savaş hakkı talep eder, fakat mümkünse sivil kılığına giren gerillalar ile kamuflaj, karanlık, taktiksel şaşırtma vesaireye bel bağlayan gerillalar arasında ayrım yapmak anlamlıdır.

Bununla birlikte, gerilla savaşı paradigmasının ortaya çıkardığı meseleler, bu ayrımla çözüme kavuşmaz. Çünkü gerillalar sivil *olarak* çarpışmaz; siviller *arasında* çarpışır ve bunu iki şekilde yaparlar. Öncelikle gündelik yaşamları, halkın gündelik yaşamıyla konvansiyonel orduların ulaşamayacağı bir seviyede yakından bağlıdır. Savunduklarını söyledikleri insanlarla birlikte yaşarlar, oysa konvansiyonel birlikler sadece

---

yalı kumandan Lord Kitchener, haki renk giyerken yakalananların vurulacağını söylemiş ve sonrasında kayda değer sayıda esir idam edilmiştir. Oysa "hiçbirimiz kasten düşmanı yanıltmak amacıyla ele geçmiş üniformaları giymedik, fakat sadece gereklilik yüzünden giydik," diyen Reitz, yine de Kitchener'ın emrini haklı bulur, haki giyen gerillalara ateş etmekte tereddüt eden askerlerin bu yüzden öldüğü bir olaydan bahseder. (*Commando*, Londra, 1932, s. 247).

savaş veya çarpışma bittiğinde halkın arasına karışır. İkinci olarak, yaşadıkları yerde savaşırlar; askerî konumları üsler, karakollar, kamplar, kaleler ve istihkâm mevkileri değil, köylerdir. "Halk savaşı" için köylüleri harekete geçiremeseler bile bu yüzden onlara derinden bağımlıdırlar. Her ordu ikmal malzemeleri, yedek askerler, siyasi destek için anavatandaki halka bağımlıdır. Fakat bu bağımlılık çoğunlukla dolaylıdır, devletin bürokrasi aygıtı veya ekonomik alışveriş sistemi aracılık eder. Yiyecek çiftçiden pazarlama şirketine, oradan yemek fabrikasına, taşıma şirketine ve ordu komiserliğine ulaşır. Fakat gerilla savaşında bu bağımlılık ilk eldendir: çiftçi yiyeceği gerillaya teslim eder. Yiyecek ister vergi olarak ister Mao'nun "Dikkat Edilecek Maddeler"inden ikincisi uyarınca ödenmiş olsun, iki adam arasındaki ilişki yüz yüzedir. Benzer olarak, sıradan bir vatandaş savaşı destekleyen ve önderleri askerî bilgilendirme toplantılarına çağrılan bir partiye oy verebilir. Fakat gerilla savaşında sivillin sağladığı destek bu kadar dolaylı değildir. Ona askerî açıklama yapılması gerekmez; en önemli askerî sırrı zaten biliyordur; gerillaların nerede olduğundan haberdardır ve bu bilgiyi kendine saklamazsa, gerillalar telef olur.

Düşmanları, köylü desteğini kazanmak veya en azından ses çıkarmamalarını sağlamak için gerillaların teröre başvurduğunu söyler. Fakat halktan önemli bir destek görüyorlarsa (her zaman olmaz), bu desteğin başka sebepleri olması daha muhtemeldir. Amerikalı bir araştırmacı Vietnam Savaşı hakkında "Şiddet sergilemek birkaç kişinin işbirliği yapmasını sağlayabilir, fakat bütün bir sosyal sınıfın [köylünün] işbirliği yapmasını açıklayamaz," diye yazmıştır.[13] Sivillerin desteğini almak için sivilleri öldürmek yeterli olsaydı, gerillalar hep dezavantajlı olurdu, çünkü düşmanlarının ateş gücü çok daha büyüktür. Fakat öldürmek "halkın büyük kısmını dışarıda bırakıp, şiddet eylemlerini kesin çizgilerle tanımlanmış bir azınlıkla sınırlandırmamışsa," öldürenin aleyhine işler. Gerillalar halkın arasında başarıyla savaşıyorsa, halktan ciddi bir siyasi destek gördükleri varsayılabilir. Halk ya da bir kısmı gerilla savaşında işbirliği yapar ve bunların işbirliği olmadan bu savaşı sürdür-

[13] Jeffrey Race, *War Comes to Long An* (Berkeley, 1972), s. 196-97.

mek imkânsızdır. Ama bu, yardım etmek için fırsat kolladıkları anlamına gelmez. Gerillaların amacına yakınlık duysa bile ortalama sivilin onları evinde saklamak yerine oy vermeyi tercih edeceğini düşünebiliriz. Fakat gerilla savaşı bu samimiyetin ve içli dışlılığın kurulmasını zorlar, insanlar da bu yeni ilişkinin içine çekilir. Gerçi sundukları hizmetler en iyi ihtimalle, sivillerin askerlere daima sunduğu hizmetlerin işlevsel eşdeğeridir. Bu samimiyet kendi başına ek bir hizmet olduğu için onun işlevsel eşdeğeri yoktur. Askerlerin arkalarında duran sivilleri korumaları gerekirken, gerillalar aralarında durdukları siviller tarafından korunur.

Fakat bu korumayı kabul ettikleri ve buna bel bağladıkları olgusu, gerillaları savaş haklarından mahrum eder gibi gelmiyor bana. Aslında, tam da zıt bir sav öne sürmek akla daha yatkındır: Halkın kitlesel olarak isyan ettiği durumdaki savaş hakları, koruyup kolladıkları düzensiz savaşçılara geçer; en azından burada söz konusu desteğin gönüllü verildiği varsayılmaktadır. Çünkü askerler, savaş haklarını savaşçı bireyler olarak değil siyasi aygıtların ve toplumun hizmetkârları olarak elde ederler, toplum da sırası gelince askerlere hizmet eder. Gerillalar da buna benzer veya eşdeğer bir ilişkiye girdiklerinde, yani halk, tanımladığım şekilde bunlara yardım ve yataklık yaptığında benzer bir kimlik kazanırlar. Halk gerillaları tanıyıp destek vermezse, gerillalar savaş hakkı kazanamaz, düşmanları da bunlara ele geçirdikleri "haydutlar" veya suçlular gibi muamele edebilir. Fakat önemli bir halk desteği gören gerillaların savaş tutsaklarına geleneksel olarak sunulan iyi niyetli tecrit hakları vardır (suikast veya sabotajdan suçlu değillerse, çünkü bunlar askerler için de suç sayılır).[14]

[14] Burada ortaya koyduğum sav, "muhariplerin birbirini tanımasına" atfen hukukçuların ileri sürdüğü savlara paraleldir. İsyancı grubunun (veya ayrılıkçıların) hangi noktada muharip güç olarak tanınması, geleneksel olarak yerleşik hükümetlere ait olan savaş haklarının bunlara da verilmesi gerekir diye sormuşlardır. Genelde cevap, isyancıların bir toprak parçasını ele geçirmesinin ardından tanındıkları yönündedir. Çünkü o zaman bir hükümet gibi işlev görür ve kontrol ettikleri topraklarda yaşayan insanların sorumluluğunu üstlerine alırlar. Fakat bu durum, konvansiyonel (ya da neredeyse konvansiyonel) bir savaş gibidir. Geril-

Bu sav, gerillaların haklarını açıkça ortaya koyuyor; bununla birlikte halkın haklarıyla ilgili en ciddi soruları doğuruyor; bunlar da gerilla savaşının en önemli meseleleridir. Mücadeleyle bu kadar içli dışlı olmak, halkı çarpışmanın risklerine değişik bir şekilde maruz bırakır. Uygulamada maruz kaldıkları bu risklerin doğası ile derecesi hükümet ile müttefikleri tarafından belirlenir. Böylece karar vermenin ağırlığı, gerillalardan düşmanlarına geçmiştir. Gerillaların hem tadını çıkardığı hem de sömürdüğü halk desteğinin ahlaki önemini tartması gereken (bunu biz de yapmalıyız), bunların düşmanlarıdır. Sivil hayatları tehlikeye atmadan siviller arasında savaşan kadınlarla erkeklere karşı savaşmak zordur. Bu siviller dokunulmazlık haklarını kaybetmiş olur mu? Yoksa işbirliği yapmalarına rağmen gerillaya karşı savaşan güçlerin karşısında aynı haklara hâlâ sahip midirler?

Sivil Destekçilerin Hakları

Sivillerin hiç hakkı yoksa veya olmadığı düşünülüyorsa, onların arasında saklanmanın getireceği fayda çok küçük olur. O zaman bir anlamda, gerillaların sağlamaya çalıştığı avantaj, düşmanlarının çekincelerine dayanır; gerçi düşmanları çekincesiz hareket ederse başka avantajlar elde ederler: gerillaya karşı savaşı böylesine zor kılan budur. Bu çekincelerin ahlaki bir zemini olduğunu söylemeyi isterdim, fakat aynı zamanda stratejik bir zemini de olduğunu belirtmeye değer. Asker/sivil ayrımında ısrar etmek her zaman gerillaya karşı savaşan güçlerin çıkarınadır, hatta gerillalar bu çizgiyi bulandıracak hareketlerde bulunduklarında da (isterlerse bunu her zaman yapabilirler) bu konuda ısrarcı olmaları gerillaya karşı savaşan güçlere yarar. "Ayaklanmaya karşı koyma" üzerine yazılmış tüm elkitapları aynı savı ileri sürer: Gerekli olan şey, gerillaları sivil halktan tecrit edip korunmalarını engellemek ve dövüşte sivilleri kalkan yapmalarının önünü almaktır.[15] Son husus konvansiyonel

---

la mücadelesi örneğinde, isyancılar ile halkın arasındaki uygun ilişkiyi farklı şekilde tanımlamamız gerekebilir: Gerillalar, halkı gözettikleri zaman değil, halk bunları "gözettiği" zaman savaş hakkı elde ederler.

[15] *Bkz. The Guerilla-And How to Fight Him*; John McCuen, *The Art of Co-*

savaştan çok gerilla savaşı için önemlidir, çünkü konvansiyonel savaşta "düşman siviller"in düşmanca davranacağı öngörülür, oysa gerilla mücadelesinde sivillerin yakınlık duymasına gayret edilir ve bunların desteği aranır. Gerilla savaşı siyasi, hatta ideolojik bir çatışmadır. T. E. Lawrence, I. Dünya Savaşında önderlik ettiği Arap gerillalar için "Bizim krallığımız her adamın zihninde bulunuyor," diye yazmıştır; "Bir vilayetteki sivillere bizim özgürlük ülkümüz için ölmeyi öğrettiğimiz zaman o vilayeti kazanabiliriz."[16] Aynı sivillere karşıt bir ülkü için yaşamaları öğretildiğinde de o vilayet geri alınır (ya da askerî işgal durumunda, düzenin, gündelik yaşamın tekrar kurulmasını kabul ettiklerinde). Çarpışmanın insanların "kalbi ile zihinleri" için olduğu söylendiğinde kastedilen budur. Aralarında yaşayan gerillaların yanı sıra bu insanlara da saldırarak, sivillere öldürülmesi gereken düşmanlar gibi davranarak böyle bir çarpışmada muzaffer olmak mümkün değildir.

Fakat gerillalar halktan tecrit edilemezse ne olur? *Levée en masse* [seferberlik] propaganda olmaktan çıkıp gerçeklik kazanırsa ne yapılması gerekir? Askerî elkitapları ne bu tür soruları ortaya koyar ne de bunları yanıtlar. Bununla birlikte, bu noktaya ulaşılacaksa, ahlaki bir sav ileri sürülmelidir: o zaman gerillaya karşı yapılan savaş daha fazla sürdürülemez; stratejik bakış açısından sadece kazanılamayacağı için değil. Bu savaş sürdürülemez, çünkü bu bir gerilla karşıtı savaş değil toplum karşıtı savaştır, bütün bir halka karşı verilen, ayrım yapmanın mümkün olmadığı bir savaştır. Fakat bu, gerilla savaşında uç bir durumdur. Aslında halkın hakları devreye daha önce girer, şimdi de bunlara makul bir tanım vermem gerekiyor.

İşgal edilmiş Fransa'da gerçekleşen o partizan saldırısını bir daha ele alalım. Partizanlar baskından sonra yakınlardaki bir köyde saklanırsa, aralarında saklandıkları köylülerin hakları nedir? Diyelim ki Alman birlikleri o gece köye girer, bas-

---

unter-Revolutionary War (Londra, 1966); Frank Kitson, *Low Intensity Operations: Subversion, Insurgency, and Peacekeeping* (Harrisburg, 1971).

[16] *Seven Pillars of Wisdom* (New York, 1936), III. Kitap, 33. Bölüm, s. 196. [*Bilgeliğin Yedi Sütunu*, 3 kitap, Chiviyazıları Yayınevi, 2001 –ed.n.]

kında doğrudan yer almış ya da bu eyleme bulaşmış kişileri aramaktadırlar, bir şekilde olayın ileride tekrarlanmamasını amaçlamaktadırlar. Karşılaştıkları siviller dost değildir, fakat bu, onları savaş konvansiyonu bağlamında *düşman* yapmaz, çünkü aslında askerlere direniş gösteriyor değillerdir. Polis sorgusuyla karşı karşıya kalan vatandaşların bazen yaptığını yapmaktadırlar: edilgen ve tepkisizdirler, kaçamak davranırlar. Yerel bir toplumda olağanüstü hali gözümüzün önüne getirip polisin böyle bir düşmanca tavır karşısında meşru tepkisinin ne olabileceğine bakmalıyız. Askerler, polisin işini yaptıkları zaman bunun ötesine geçemez; çünkü düşmanca davranan sivilin statüsü farklı değildir. Sorgu, inceleme, mala el koyma, sokağa çıkma yasağı gibi uygulamalar herkesçe kabul edilir gibi görülmektedir (nedenini açıklamaya çalışmayacağım); fakat şüphelilere işkence etmek, masum olan veya masum olabilecek insanları rehin tutmak ya da gözaltına almak kabul edilmez.[17] Sivillerin bu tür durumlarda bile hakları vardır. Özgürlükleri çeşitli yollarla geçici olarak ellerinden alınsa bile tamamen ortadan kalkmış değildir; ne de hayatları risk altındadır. Bununla birlikte, söz konusu müfreze köyün içinden geçerken baskın yeseydi, köylülerin evleri, ahırları siper alınıp üzerlerine ateş açılsaydı, bu tartışma çok daha zor olurdu. Bu durumda ne olacağını anlamak için başka bir tarihî örneğe bakmamız gerekir.

ABD'nin Vietnam'daki "Muharebe Kuralları"

İşte size Vietnam Savaşından tipik bir olay: "18 numaralı yolda [Long An eyaletinde] ilerleyen Amerikalı askerlere bir köyden hafif silahlarla ateş açıldı, buna yanıt olarak birimin komutanı köyün topçu ateşi ve hava gücüyle vurulmasını istedi, sonuçta çok sayıda sivil öldü, ağır fiziksel hasar meydana geldi."[18] Bu olay yüzlerce, belki de binlerce kez tekrarlanmış olmalı. Köyleri bombalayıp taramak ABD güçlerinin yaygın kullandığı bir taktikti. Bu durum bizim için ilginçtir; çünkü bu uygulamaya

---

[17] Bu kısıtlamaları çiğneyen askerlerle ilgili çizimli bir tasarım için *bkz.* Victor Kolpacoff'un Vietnam Savaşıyla ilgili romanı *The Prisoners of Quai Dong* (New York, 1967).

[18] Jeffrey Race, *War Comes to Long An* (Berkeley, 1972), s. 233.

izin veren ABD, ordusunun "muharebe kuralları"nın gerillaları tecrit ederek sivil ölümlerini en aza indirmek amacıyla hazırlandığını iddia etmektedir.

Oysa 18 numaralı yolun yanındaki köye yapılan saldırının amacı, sadece ordunun kayıplarını en aza indirmek gibi görülüyor. Daha önce incelediğim bir uygulama örneğine benziyor: Askerleri beladan ve tehlikeden korumak adına modern ateş gücünün sivil ayrımı gözetmeden kullanılması. Fakat bu olayda bela ve tehlikenin türü, konvansiyonel savaşın ön cephelerinde rastlananlardan çok farklıdır. Bir ordu devriyesinin köye girip düşmanın konumunu belirleyerek yok etmesi pek olası değildir. Askerlerin bulacağı şey ... asık suratlı, sessiz halkıyla birlikte gerillaların saklandığı ve gerilla mevzilerinin köylülerin kulübelerinden ayırt edilemeyeceği bir köydür. Askerlerin üstüne düşman ateşi açılabilir; köydeki herkesin yerlerini bilip de söylemediği mayınlar veya bubi tuzakları yüzünden adam kaybetmeleri daha olasıdır. Bu tür şartlarda, askerlerin köyü askerî bir mevzi, meşru bir hedef addetmeleri zor değildir. Mevzi olduğu biliniyorsa, o zaman köye, herhangi bir düşman mevkisiymiş gibi saldırılabilir, düşman tarafından ateş açılmasına bile gerek yoktur. Aslında bu tavır savaşın oldukça erken bir aşamasında Amerikalıların siyaseti haline geldi: Mantıken ateş açılması beklenen köyler, askerler yakından geçmeden, hatta bu manevra planlanmadan bile ilk önce toplarla dövülüp bombalandı. Fakat bu durumda sivil halkın gönlünü kazanmak bir yana, sivil ölümleri nasıl en aza indirilebilir? Muharebe kurallarının belirlenmesindeki amaç bu sorunun yanıtlanmasıdır.

Bu kuralların önemli noktası, gazeteci Jonathan Schell'in tarif ettiği gibi, köylerinin yok edilmesinden önce köylülerin uyarılmasıydı, böylece gerillalarla yollarını ayırabilir, onları köyden sürebilir veya köyü kendileri terk edebilirlerdi.[19] Amaç, muharipler ile muharip olmayanları ayrılmaya mecbur etmekti ve bunun aracı da terördü. Gerilla savaşında işbirlikçiliğin büyük riski vardır, fakat bu tür bir risk bütün köyü tehdit ediyordu; yaşla kuruyu ayırmak mümkün değildi. Bu, gerilla-

[19] Jonathan Schell, *The Military Half* (New York, 1968), s. 14 vd.

ların eylemleri karşılığında sivillerin rehin alınması değildi. Bunun yerine, eylemleri açıkça askerî amaçlı olmasa bile siviller kendi eylemlerinden sorumlu tutuluyordu. Söz konusu eylemin bazen açıkça askerî nitelik taşıması, yani on yaşındaki çocukların ABD askerlerine el bombaları fırlatması (bu tür saldırılar muhtemelen askerlerce abartılmıştır, böylece sivillere davranış şekillerini haklı çıkarmaya çalışırlar), bu sorumluluğun doğasını bulandırır. Fakat şu vurgulanmalıdır ki köyler, içindeki kadınlar ve çocuklar savaşmaya hazır olduğu için değil, gerillalara maddî destek vermeyi reddetmedikleri, onların konumunu ya da mayınların ve bubi tuzaklarının yerlerini açık etmedikleri için bombalanıyordu.

Muharebe kuralları şunlardı: (1) ABD birliklerine bir köyden ateş açılmışsa, o köy uyarılmadan bombalanabilir veya top ateşine tutulabilirdi. Köylülerin, köylerinin çatışma üssü olarak kullanılmasını engelleyebileceği varsayılıyordu; bunu gerçekten yapamasalar da, kullanılacağı zamanı kesinlikle önceden biliyorlardı. Her durumda köyden açılan ateşin kendisi bir uyarıydı, çünkü karşılık verilmesi bekleniyordu, gerçi buna alışana kadar, köylülerin verilen karşılığın bu kadar orantısız olması beklemeleri pek olası değildir. (2) Düşman olduğu bilinen köyün sakinleri, el ilanları veya helikopter hoparlörleriyle önceden uyarılmışsa, bu köy bombalanabilir veya topa tutulabilirdi. Bu uyarılar iki çeşitti: Bazen özel bir nitelik taşır ve saldırıdan hemen önce uyarı yapılırdı, köylülerin köyü terk edecek zamanı ancak olurdu (gerillalar da bunlarla birlikte ayrılırdı) ya da genel nitelikli olurlardı ve köylüler gerillaları köyden atmazsa, gelebilecek saldırı tarif edilirdi.

> Amerikan Deniz Piyadeleri, Vietkongları barındıran köyleri anında yok etmekte duraksamayacaktır ... Seçim sizin. Vietkongların köylerinizi savaş alanı gibi kullanmasına izin vermezseniz, evleriniz ve hayatlarınız kurtulur.

İzin verirseniz kurtulmaz. Seçim kelimesine yapılan vurguya rağmen, özgürlükçü bir bildiri değildir bu, çünkü söz konusu seçimin topluca yapılması gerekmektedir. Elbette sürgüne gitmek bireysel bir seçenek olarak durmaktadır: Vietkong'un

yerleştiği köylerde yaşayanlar buralardan taşınabilir, başka köylerde yaşayan akrabalarının yanına, şehirlere ya da hükümetin açtığı kamplara mülteci olarak gidebilirlerdi. Fakat bunu çoğunlukla bombalama başladıktan sonra yapmışlardır. Ya uyarıları anlamıyor veya inanmıyorlardı ya da kendi evlerinin bir şekilde bu cehennemden kurtulacağını çaresizce ummuş olabilirlerdi. Bu yüzden seçimi boşverip düşman kontrolü altında olan bölgelerdeki köyleri zorla boşaltmanın insanca olduğu düşünülmüştür. O zaman üçüncü muharebe kuralı devreye girer. (3) Sivil halk çıkarıldıktan sonra, köy ve çevresindeki kırsal "serbest ateş bölgesi" olarak ilan edilip istendiği an burası bombalanıp top ateşine tutulabilir. Hâlâ bu bölgede yaşayanların gerilla veya "kaşarlanmış" gerilla destekçisi olduğu düşünülürdü. Köylülerin sürülmesi sivillerin sağladığı örtüyü kaldırmıştır, bitkilerin yok edilmesi doğal örtüyü kaldırmıştır, düşmanı açıkta bırakmıştır.[20]

Bu kuralları değerlendirirken belirtilmesi gereken ilk nokta, son derece etkisiz olmalarıydı. Schell şöyle yazar: "İncelemem gösterdi ki bu kısıtlamaları uygulamak için yürütülen prosedürler öyle değiştirilmiş, esnetilmiş ve görmezden gelinmişti ki ortada kısıtlama falan kalmamıştı..."[21] Aslında çoğu zaman uyarı yapılmazdı, okuyamayan köylüler için el ilanlarının hiçbir faydası olmuyordu, zorla tahliyenin ardından geride çok sayıda köylü kalıyordu ya da köyünü terk etmiş insanlara erzak tedarik edilmesinde eksiklikler olduğu için bunlar evlerine ve çiftliklerine geri dönüyordu. Elbette bunların hiçbiri, bu kuralların kendi değerini yansıtmaz, meğer ki bu etkisizlik bir şekilde kuralların kendisinden ya da uygulanmaya çalışılan durumdan kaynaklanıyor olmasın. Vietnam'da durum aynen buydu. Gerillaların önemli bir halk desteği gördüğü, köylerde siyasi bir aygıt kurdukları yerde, köylülerin bunları köylerinden süreceğini ya da sürebileceğini düşünmek gerçekçi değildir. Bunun, gerilla yasasının meziyetleriyle ilgisi yoktur: evleri bombalansa ve aileleri öldürülse bile Alman işçilerinin

[20] Güç yoluyla tahliyeye dair bir anlatı için *bkz.* Jonathan Schell, *The Village of Ben Suc* (New York, 1967).

[21] Schell, *The Other Half*, s. 151.

Nazileri iktidardan düşüreceğini düşünmek de aynı şekilde gerçekçi değildir. Bu yüzden kuralların sağladığı tek koruma, savaş alanına dönmesi muhtemel barışçıl köylerden gerillaların değil sivillerin ayrılmasını tavsiye etmek ya da onları buna zorlamaktır.

Konvansiyonel savaşta sivilleri savaş alanından uzaklaştırmak iyi bir iştir; uluslararası pozitif hukuk mümkün olan yerlerde bunun yapılmasını gerektirir. Kuşatılmış şehir örneğinde de benzer bir durum vardır: sivillerin ayrılmasına izin verilmelidir; reddederlerse (bahsetmiştim), müdafi askerlerin yanı sıra bunlara da saldırılabilir. Fakat savaş alanı ve şehir sınırı belirli bölgelerdir, ayrıca çarpışma ve kuşatma çoğunlukla kısıtlı bir süre devam eder. Siviller ayrılır; sonra da geri dönerler. Gerilla savaşı çok farklıdır. Savaş alanı ülkenin büyük kısmına yayılır, mücadele de Mao'nun yazdığı gibi "uzatmalıdır." Burada uygun düşen benzetme bir şehrin kuşatması değil, çok daha geniş bir alanın abluka altına alınması veya stratejik yıkımıdır. Amerikan muharebe kurallarının zeminindeki siyaset aslında Vietnam'ın kırsal nüfusunun çok önemli bir kısmının, yani milyonlarca erkek, kadın ve çocuğun yurtlarından edilip başka yerlere yerleştirilmesini öngörmüştü. Fakat inanılmaz zor bir görevdir bu, tasarının suça mahal verme ihtimalini bir an için kenara bırakırsak, başarılı olması için yeterli kaynağın harekete geçirilmesi, göstermelik bir bahane olmaktan ileri gitmemiştir. O halde köylülerin bombalanıp top ateşine tutulan köylerde yaşaması kaçınılmazdı, kaçınılmaz olduğu da biliniyordu.

Olan biten kısaca şöyle betimlenmiştir:[22]

> Ağustos 1967'de Benton Harekâtı sırasında "pasifleştirme" kampları ağzına kadar dolmuştu ve bu yüzden ordu birimlerine daha fazla mülteci "yaratılmaması" konusunda emir verildi. Ordu bu emre itaat etti, fakat düşmanı arayıp yok etme harekâtlarına devam edildi. Artık köylerine hava saldırısı düzenlenmeden önce köylüler uyarılmıyordu. Köylerinde öldürülüyorlardı çünkü tıka basa dolu pasifleştirme kamplarında onlara yer yoktu.

[22] Orville ve Jonathan Schell, *New York Times*'a mektup, 26 Kasım 1969; alıntı: Noam Chomsky, *At War With Asia* (New York, 1970), s. 292-93.

Gerillaya karşı yapılan savaşta bile bunun gibi bir şeyin her zaman olmadığını eklemeliyim. Gerçi zorla iskân ya da "temerküz" siyaseti, Küba Ayaklanması ile Boer Savaşında ortaya çıkmasından beri nadiren insani yöntemlerle yürütülmüş ve bu iş için yeterli kaynak ayrılmıştır.[23] Fakat karşıt örnekler de bulunabilir. 1950'lerin başında Malaya'da, gerillalar kırsal nüfusun nispeten küçük bir kesiminden destek görüyordu; sınırlı bir yeniden iskân işleminin (yeni köylere ve toplama kamplarına değil) işe yaradığı görülmektedir. Her durumda, savaş bittikten sonra eski evlerine dönmek isteyen az sayıda köylü olmuştu.[24] Ahlak bakımından başarılı sayılması için yeterli bir ölçüt değildir bu, fakat izin verilebilir bir program olduğuna dair bir belirtidir. Hükümetler, yaygınlıkla kabul edilen sosyal amaçlar adına kendi vatandaşlarını (nispeten az sayıda insanı) başka yere iskân yetkisine sahip olduğu için, gerilla savaşı sırasında bu siyaset bütünüyle devre dışı bırakılamaz. Fakat sayı kısıtlı tutulmazsa, bu eylemin genel kabul görmesi zor olacaktır. Barış zamanındaki gibi bu durumda da yeterli ekonomik destek ve rahat yaşam alanının sağlanması gerekmektedir. Vietnam'da bu asla mümkün değildi. Savaş çok geniş bir alana yayılmıştı; yeni köyler kurulamıyordu; kamplar berbat haldeydi; yerinden edilmiş yüz binlerce köylü şehirlere doluşmuş, sefil, hasta, işsiz, az paraya çalıştırılan, aşağı işleri yapan, uşak, fahişe vesaire olarak sömürülen yeni bir *lümpen* proleterya sınıfı oluşturmuşlardı.

Tüm bunlar sivil ölümlerini engellemekte işe yaramış olsaydı bile muharebe kuralları ve oluşturdukları siyaset pek savunulamaz. Orantılılık ilkesinin bile ihlal edildiği görülüyor. Tekrar tekrar gördüğümüz gibi, buna uymak kolay değildir, çünkü yıkım ve acının karşıtı olarak ölçülmesi gereken değerler hemen şişirilir. Fakat ele aldığımız örnekte, söz konusu sav açıktır, çünkü insanların başka yere yerleştirilmesinin savunulması nihayetinde, Ben Tre Köyüne atfen Amerikalı bir subayın ileri sürdüğü iddiaya benzer: Bu kasabayı kurtarmak

---

[23] Britanyalıların Boer çiftçiler için kurdukları kampların tarifi için *bkz.* Farwell, *Anglo-Boer War,* 40. ve 41. bölümler.

[24] Sir Robert Thompson, *Defeating Communist Insurgency* (New York, 1966), s. 125.

için yok etmemiz gerekiyordu.[25] Vietnam'ı kurtarmak için Vietnamlıların kırsal kültürünü ve köylü toplumunu yok etmemiz gerekiyordu. Bu denklem kesinlikle işe yaramaz ve onaylanabilecek bir siyaset değildir, en azından Vietnamlıların mücadelesi bağlamında. (Kişi, uluslararası devlet adamlığının yüksek matematiğine her zaman başvurabilir sanırım.)

Fakat muharebe kuralları daha ilginç bir soru doğurur. Diyelim ki gerektiği şekilde uyarılan o siviller, gerillaları köyden sürmedikleri gibi kendileri de köyü terk etmeyi reddeder. Kuralların ima ettiği gibi, oraya saldırılabilir ve bunlar öldürülebilir mi? Köylülerin hakları nedir? Çarpışma muhtemelen köylerinde gerçekleşeceği için gerçekten tehlikeye maruz kalabilirler. İçinde bulundukları tehlikeler, konvansiyonel çarpışmaların sebep olduklarından çok daha büyüktür. Bu yüksek tehlike, daha önce bahsettiğim içli dışlı olma halinden kaynaklanır; bunun, içli dışlı olma halinin tek sonucu olduğunu ileri süreceğim, en azından ahlak bağlamında. Yine de yeterince ciddi bir tehlikedir. Gerillaya karşı sürdürülen savaş konvansiyonel birliklerin üzerinde korkunç bir yüktür, gerektiği gibi disiplinli ve özenli olsalar bile sivillerin, onların ellerinde can vereceği kesindir. Bir kere muharebeye giren asker, yaşı on beşle elli (diyelim) arasındaki her köylü erkeğe ateş eder ve etmekte muhtemelen haklıdır, oysa sıradan bir çarpışmada bunu yapamazdı. Bu tür bir çarpışma sonucunda oluşan masum ölümleri, gerillalar ve sivil destekçilerinin sorumluluğundadır; askerler çifte etki doktrini uyarınca temize çıkar. Bununla birlikte, grup ya da birey olarak sadece siyasi destek verdikleri müddetçe, destekçilerin meşru hedef olmadığı vurgulanmalıdır. Bazılarının belirli suikast ve sabotaj eylemlerinde işbirliği yapmakla suçlanması (sadece gerilla savaşında değil) akla yatkındır. Fakat bu suçlamalar mahkeme nezdinde kanıtlanmalıdır. Çarpışma sırasında, ateş etmiyorlarsa bu insanlar vurulamaz; köylerine de sadece, çarpışma üssü olarak kullanılabilir veya bu şekilde kullanılması bekleniyor diye saldırılamaz; uyarı yapıldıktan sonra bile gelişigüzel bombalanamaz ya da top ateşine tutulamazlar.

[25] Don Oberdorfer, *Tet* (New York, 1972), s. 202.

Amerikan kuralları, muharip/muharip olmayan ayrımını ancak görünüşte tanıyıp dikkate alıyordu. Aslında yeni bir ayrım ortaya koymuşlardır: sadık ve sadık olmayan, dost ve düşmanca davranan siviller ayrımı. Aynı ikilik, ABD askerlerinin saldırdıkları köylerle ilgili iddialarında da görülebilir: "Burası neredeyse bütünüyle Vietkonglar tarafından kontrol ediliyor ya da hepsi Vietkong yandaşı ... Buradaki herkesin özünde Vietkong olduğunu düşünüyoruz ya da en azından destek veriyorlar."[26] Bu tür ifadelerde altı çizilen nokta köylülerin askerî eylemleri değil, siyasi bağlılıklarıdır. Bu bakımdan bile söz konusu ifadeler açıkça hatalıdır, çünkü en azından köylülerden bazıları, herhangi bir siyasi bağlılık gösteremeyecek çocuklardı. Her halükârda, işgal altındaki Fransa köylülerine dair verdiğim örnekte değindiğim gibi, siyasi düşmanlık insanları savaş konvansiyonu bağlamında düşman yapmaz. (O halükârda, tarafsız ülkelerde savaşılan durumlar dışında, sivil dokunulmazlığı diye bir şey olmazdı.) Yaşam haklarını kaybedecek hiçbir şey yapmamışlardır; köylülerin hem benzediği hem de beslediği çetecilere karşı gerçekleştirilen saldırılarda bu hakka saygı gösterilmelidir.

Bu saldırıların olası şekli hakkında bir şeyler söylemek önemlidir, gerçi bunlar üzerine bir askerî stratejist gibi konuşamam; ancak stratejistlerin söylediklerini nakledebilirim. Uzaktan bombalayıp topa tutmak askeri gereklilik bağlamında şüphesiz savunulabilir. Fakat bu sav, hem stratejik olarak hem de ahlaken kötüdür. Çünkü savaşmanın daha etkili yolları vardır. Ayaklanmaya karşı mücadele konusunda uzman olan Britanyalı bir uzman, "ağır silahlı helikopterlerin" köylere karşı kullanılmasının "ancak harekâtın konvansiyonel savaştan ayırt edilemeyecek kadar bozulduğu durumlarda haklı görülebileceğini" yazmıştır.[27] O zaman bile haklı görüleceğinden şüpheliyim, fakat bu uzmanın kavradığı noktanın bir kez daha altını çizmek istiyorum: Ayaklanma karşıtı hareketler, bu ayrımı güden stratejiler ve taktikler kullanılmasını gerektirir.

---

[26] Schell, *The Other Half*, s. 96, 159.

[27] Frank Kitson, *Low Intensity Operations: Subversion, Insurgency, and Peacekeeping* (Harrisburg, 1971), s. 138.

Gerillalar ancak yakın temasla mağlup edilebilir (ya da benzer biçimde galip gelebilirler). Köyler bakımından, iki tür harekât olasılığı gündeme getirir bu. İki olasılık da yaygınlıkla konu edilmiştir. "Düşük yoğunluklu harekât" bölgelerinde köylere, gerilla destekçileri ile muhbirlerini aramak için gerekli olan siyasi, polis çalışmaları yapacak özel eğitilmiş küçük birimler yerleşmelidir. Gerillaların etkinlikle kontrol ettiği ve çatışmanın yoğun olduğu bölgelerde köylerin etrafı sarılmalı ve zorla içeri girilmelidir. Bernard Fall, 1950'lerde Fransızların Vietnam'da yaptığı bu tür saldırıları ayrıntılarıyla anlatır.[28] Burada söz konusu olan sayıca üstünlük, uzmanlık ve teknoloji avantajını kullanarak, gerillaları açılan ateşin yanlış yerlere gitmediği bir çarpışmaya zorlamaya veya askerlerden örülmüş bir ağın içine sokmaya çabalamaktır. Askerler uygun bir şekilde hazırlanıp teçhizatlandırılmışsa, bu tür bir çarpışmada katlanılamayacak riskler almaları gerekmez, ayrıca sivil ayrımı gütmeyen yıkım yapmalarına da gerek yoktur. Fall'un belirttiği gibi, bu strateji için kayda değer sayıda adama ihtiyaç vardır: "Saldıranların savunmacılara oranı on beşe hatta yirmiye bir olmadığı sürece düşmanın çıkış yolları başarıyla tıkanamaz, çünkü düşmanın coğrafi şartları iyi bilmesi lehinedir, savunma yapıyor olmanın avantajına sahiptir, halkın sempatisi yanındadır." Fakat gerilla savaşında bu oranlar çoğunlukla sağlanır, ayrıca daha ciddi bir zorluk olmasa "kuşat ve saldır" stratejisi rahatlıkla uygulanabilir olurdu.

Saldırı sırasında köyler tahrip edilmediği (ya da edilmemesi gerektiği) ve köylüler de başka yere yerleştirilmedikleri için özel harekât birliği uzaklaştığında gerillaların geri gelme ihtimali her zaman vardır. Başarı için, askerî harekâtın ardından siyasi kampanya yürütülmesi gerekir; ne Vietnam'daki Fransızlar ne de arkalarından gelen Amerikalılar bu konuda ciddi bir politika gütmüştür. Köyleri uzaktan yok etme kararı bu başarısızlığın bir sonucuydu. Bu, gerilla savaşının "bozulup" konvansiyonel savaşa dönüşmesiyle hiç de aynı değildir.

İsyanın askerî ilerlemesinin veya buna karşı çıkan hükümetin siyasi becerilerinin azaldığı bir noktada, gerillalarla

[28] Bernard Fall, *Street Without Joy* (New York, 1972), 7. Bölüm.

yakın mesafeden savaşmak mümkün olmayabilir. Yeterli adam yoktur veya belirli çarpışmaları kazansa bile hükümetin kalıcı gücü yoktur. Çarpışmalar biter bitmez, köylüler ayaklanan güçleri yine bağırlarına basar. Artık hükümet (ve yabancı müttefikleri) fiilen halk savaşına dönüşen bu hareketle yüzleşecektir. Bu gururlandırıcı isim, gerilla hareketi önemli bir halk desteği kazandıktan sonra geçerlilik kazanır ancak. Her zaman doğru olduğu da söylenemez. Halkın desteklemediği bir gerilla çetesini yok etmenin ne kadar kolay olduğunu anlamak için Che Guevara'nın Bolivya ormanlarında yürüttüğü başarısız harekâtı incelemek yeter.[29] Burada kesilmeksizin artan bir zorluk skalası görülebilir: Bunun devamındaki bir noktada, gerilla savaşçıları savaş hakkı elde eder, daha da ileri bir noktadaysa hükümetin mücadele etme hakkı sorgulanmalıdır.

Bu son hususu, askerler tanımaz ya da kabul etmez. Çünkü saldırmak ahlaken mümkünse, karşı saldırıların dışlanamayacağı savaş konvansiyonunun bir aksiyomudur (ve savaş kurallarınca getirilen bir sınırlamadır). Gerillaların sivil halkı kucaklayıp kendilerini incitilemeyecekleri bir konuma sokmaları söz konusu değildir. Fakat savaşmak her zaman ahlaken mümkünse de, kazanmak için her şeyi yapmak ahlaken her zaman mümkün değildir. Konvansiyonel olsun olmasın, her mücadelede savaş kuralları bir aşamada taraflardan birinin zafer kazanmasına engel teşkil edebilir. Fakat bu durumda kurallar bir kenara atılacaksa, o zaman hiç değerleri yok demektir. Tam da o an, getirdikleri kısıtlamaların en önemli olduğu andır. Vietnam örneğinde bunu açıkça görüyoruz. Gerillalar köylerdeki siyasi üslerini birleştirmediği müddetçe, kısaca sıraladığım alternatif stratejiler açıkça bir kazanma yoludur (Britanyalıların Malaya'da kazanması gibi). Bu zaferin etkisi, savaşın sonunu getirmek olmuştur. Bu zaferin öncesinde verilen siyasi ve askeri mücadelelerden kesin çizgilerle ayrıldığını sanmıyorum. Fakat zaferin sıradan askerlerin (bunlar ahlaki açıdan canavar değildir ve kurallar uyarınca savaşırlar) yaşlı adamların, kadınların, çocukların kendilerine düşman olduğu-

[29] *Bkz.* Regis Debray, *Che's Guerilla War*, çev. Rosemary Sheed (Hammondsworth, 1975).

nu kabul etmesiyle geldiği söylenebilir. Çünkü bundan sonra sistemli bir şekilde siviller öldürülmeden ya da toplumları ve kültürleri yok edilmeden bir savaş yürütülmesi pek olası değildir.

Daha fazlasını söyleyebilirim. Savaş kuramında, gördüğümüz gibi, *jus ad bellum* ile *jus in bello* kavramlarına ait kaygılar mantıken birbirinden bağımsızdır, bunlardan birine göre verdiğimiz hükümler de illa aynı değildir. Fakat burada bir araya geliyorlar. Bu savaş kazanılamaz, kazanılmamalıdır. Kazanılamaz, çünkü mümkün olan tek strateji sivillere karşı savaşmaktır; kazanılmamalıdır, çünkü alternatif stratejileri devre dışı bırakan sivil desteği, aynı zamanda gerillaları ülkenin meşru yöneticileri konumuna getirir. Bunlara karşı verilen mücadele, haklı bir mücadele değildir ve ancak adil olmayan bir şekilde yürütülebilir. Eğer bu savaşa yabancı güçler girmişse, bu bir saldırganlık savaşıdır; sadece yerel yönetim savaşıyorsa, tiranlık eylemidir. Gerillaya karşı savaşan güçlerin konumu savunulamaz bir hal almıştır.

12
TERÖRİZM

Siyaset Yasası

"Terörizm" kelimesi çoğunlukla devrimci şiddeti betimlemek için kullanılır. Bu, terörün kullanım alanlarına hiç de yabancı olmayan düzen savunucuları için küçük bir zaferdir. Bütün bir halkın sistemli şekilde terörize edilmesi hem konvansiyonel savaşta hem de gerilla savaşında, köktenci hareketler kadar yerleşik hükümetlerin de başvurduğu bir stratejidir. Amacı bir ulusun veya sınıfın maneviyatını bozmak ve gösterdikleri dayanışmayı yıkmak, yöntemiyse masum insanların rastgele öldürülmesidir. Bu gelişigüzellik terörist eylemlerin önemli bir özelliğidir. Korkunun zamanla yayılması ve artması isteniyorsa, bir yönetimle, partiyle veya siyasetle anılan belirli kişileri öldürmek arzu edilmez. Ölüm, Fransız, Alman, İrlandalı Protestan ya da Yahudi bireylere tesadüfen gelmelidir; çünkü öldürülmelerinin tek sebebi Fransız, Alman, Protestan ya da Yahudi olmalarıdır. İnsanlar ölüm tehlikesini hissedene ve hükümetlerinden güvenlikleri için pazarlığa oturmayı talep edene kadar bu saldırılar sürer.

Savaştaysa terörizm, düşman ordusuyla çarpışmaktan kaçınmanın bir yoludur. "Dolaylı yaklaşım" stratejisinin uç bir biçimidir.[1] O kadar dolaylıdır ki birçok asker buna savaş demeyi reddeder. Bu, mesleki şeref meselesi olduğu kadar ahlaki bir hüküm meselesidir. II. Dünya Savaşında Alman şehirlerinin korkunç bir şekilde bombalanmasını (terör bombardımanları) protesto eden Britanyalı bir amiralin ifadesine bakalım: "Ordularını ve donanmalarını yenmek yerine Alman kadınları ve

[1] Fakat "dolaylı yaklaşımın" önde gelen stratejistlerinden Liddell Hart, terör taktiklerine tutarlı bir şekilde karşıdır: örneğin *bkz. Strategy*, s. 349-50 (terör bombalamaları üzerine).

çocukları bombalayarak savaşı kazanmayı düşündüğümüze göre, askerî terbiyeden çaresizce yoksun bir ulusuz demektir."[2] Buradaki kilit ifade askerî terbiyeden yoksun olmaktır. Amiral haklı olarak terörizmi sivillere ait bir strateji olarak görüyordu. Terörizm, savaşın siyasi araçlarla devam ettirilmesi olarak tanımlanabilir. Aristoteles'e göre, sıradan kadınları ve erkekleri terörize etmek öncelikle yerel tiranların işidir: "Tiranın ilk ve nihai amacı tebasının ruhuna boyun eğdirmektir."[3] Britanyalılar terör amaçlı bombalamaların "nihai amacını" aynı şekilde betimlemiştir: niyetleri sivil halkın maneviyatını sarsmaktı.

Tiranlar bu yöntemi askerlere, askerler de modern devrimcilere öğretti. Bu, üstünkörü bir tarihî yaklaşımdır; sadece daha incelikli bir tarihî noktayı belirtmek için öne sürüyorum: Katı anlamıyla terörizm, masum insanların gelişigüzel öldürülmesi ve devrimci bir mücadele olarak ancak II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkmıştır, yani konvansiyonel savaşın bir özelliği olarak kullanıldıktan sonra. İkisinde de, savaşta ve devrimde, bu gelişmenin önünde duran bir savaşçı şerefi vardı, özellikle de meslekten subaylar ile "meslekten devrimciler" arasında. Aşırı sol ve aşırı milliyetçi hareket tarafından terörün gittikçe daha çok kullanılması, ilk olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısında şekillendirilen siyaset yasasının ihlalini temsil eder, aynı zamanlarda oluşturulan savaş yasalarına da pek uymaz. Bu yasaya bağlı kalmak devrimci militanları terörist olarak adlandırılmaktan kurtarmadı, fakat aslında, sebep oldukları şiddet, günümüzdeki terörizm anlayışla çok az benzerlik gösterir. Burada gelişigüzel cinayetler değil suikastlar söz konusudur, ayrıca muharipleri muharip olmayanlardan ayıran çizginin siyasi paraleli olarak kabul etmekte zorluk çekmeyeceğimiz bir çizgi de mevcuttur.

Rus Halkçılar, IRA, Stern Çetesi

Devrimci "şeref yasasını" en iyi, bu yasa uyarınca eylem yapan ya da yapmaya çalışan, terörist denen bazı gruplardan örnek

---

2 Tuğamiral L. H. K. Hamilton, alıntı: Irving, *Destruction of Convoy PQ 17*, s. 44.

3 *Politics*, çev. Ernest Barker (Oxford, 1948), s. 258 (1314a) [*Politika*, Remzi Kitabevi, 2000 –ed.n.].

vererek tarif edebilirim. Tarihten üç olay seçtim. İlki hemen tanınacaktır, çünkü Albert Camus *Les Justes Assasins* (Adil Suikastçılar) adlı oyunu bu olayın üzerine kurulmuştur.

1) XX. yüzyılın başında, bir grup Rus devrimci, çarın bir memurunu, Grandük Sergey'i öldürmeye karar verdiler; bu adam köktenci eylemlerin bastırılmasında bizzat görev alıyordu. Onu aracı içindeyken patlatmayı planladılar ve belirlenen günde adamlardan biri grandükün her zaman kullandığı yolda bekliyordu. Araç yakına geldiğinde, paltosu altında bomba saklayan genç devrimci kurbanının yalnız olmadığını fark etti; kucağında iki küçük çocuk oturuyordu. Suikastçı baktı, duraksadı, sonra da hızlıca uzaklaştı. Başka bir fırsatın çıkmasını bekleyecekti. Camus, suikastçının yoldaşlarından birine bu kararı kabul ettiğini söyletmiştir: "Yıkım anında bile bir doğru bir de yanlış yol bulunur, ayrıca sınırlar vardır."[4]

2) 1938 ile 1939 yıllarında İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) Britanya'da bir bombalama harekâtı sürdürüyordu. Bir IRA militanına, zamanı daha önceden ayarlanmış bir bombayı Coventry güç santralına bırakması emredilmişti. Bisikletle yolculuk ediyordu ve bomba sepetindeydi. Yanlış sapaktan dönünce karşısına çıkan caddeler labirentinde yolunu şaşırdı. Patlama zamanı yaklaşınca panikledi ve bisikletini bırakıp kaçtı. Bomba patladı, yoldan geçen beş kişi hayatını kaybetti. IRA'dan hiç kimse bu olayın davaları için bir zafer olduğunu düşünmedi (o zamanlar öylelerdi); ilk elden sorumlu olanlar dehşete düşmüştü. Bir tarihçiye göre o harekât, masum kişilerin ölmemesi için özenle planlanmıştı.[5]

3) Kasım 1944 tarihinde Ortadoğu'daki Britanya Devlet Bakanı Lord Moyne, sağ görüşlü Siyonist bir grup olan Stern Çetesi'nin iki üyesi tarafından Kahire'de suikasta uğradı. Olay-

---

[4] *The Just Assasins, Caligula and Three Other Plays* kitabında, çev. Stuart Gilbert (New York, 1958), s. 258. Gerçek tarihî olay Roland Gaucher tarafından betimlenmiştir: *The Terrorists: from Tsarist Russia to the OAS* (Londra, 1965), s. 49, 50 n.

[5] J. Bowyer Bell, *The Secret Army: A History of the IRA* (Cambridge, Massachusetts, 1974), s. 161-62.

dan dakikalar sonra iki suikastçı Mısırlı bir polis tarafından yakalandı. Bunlardan birisi dava esnasında yakalanışlarını anlattı: "Polis memuru motosikletiyle bizi takip ediyordu. Yoldaşım arkamdaydı. Polisin ona yaklaştığını gördüm... O zaman polisi rahatlıkla öldürebilecek konumdaydım, fakat birkaç kez havaya ateş etmekle yetindim. Yoldaşımın bisikletinden düştüğünü gördüm. Polis neredeyse onu yakalamıştı. Yine tek kurşunla polisi saf dışı bırakabilecek durumdaydım, fakat yapmadım. Sonra da yakalandım."[6]

Bu olaylarda ortak olan nokta, öldürülebilir ve öldürülemez kişiler arasında "teröristler tarafından" çizilmiş çizgidir. İlk kategori, aldıkları askerî eğitim ve bağlılıklarından ötürü tehdit unsuru olan silahlı kadınlar ya da erkeklerden oluşmaz. Bunun yerine baskıcı olduğu düşünülen yönetimlerin siyasi görevlileri olan devlet yetkililerinden oluşur. Elbette bu tür insanlar savaş konvansiyonu ve uluslararası pozitif hukuk tarafından korunmaktadır. Karakteristik olarak (aptalca değildir) hukukçular suikastlara hoş gözle bakmaz, siyasi görevliler de askerî olmayan şahıs sınıfına dahildir ki bunlar asla saldırıların meşru hedefi değildir.[7] Fakat bu sınıfa sokulmaları, ortak ahlaki hükümlerimize ancak kısmen uyar. Çünkü suikastçıyı kurbanına göre yargılarız, kurban da kişilik olarak Hitler gibiyse, suikastçıyı yaptığı işten ötürü överiz, gerçi ona yine de asker denemez. İkinci kategori bu kadar sorunlu değildir: o yasaları desteklesinler ya da desteklemesinler, siyasi acılara sebep olmayan sıradan vatandaşlar saldırılardan muaftır; yani adil olmadığı düşünülen yasaları icra etmeyen ya da zorla yürürlüğe sokmayan kişiler bu kategoriyi oluşturur. Bu yüzden aristokrat çocukları, Coventryli yayalar, hatta (Filistin'deki Britanya emperyalizmiyle hiçbir ilgisi olmayan) Mısırlı polis savaş zamanındaki siviller gibidir. Sivillerin askerî açıdan masum olması gibi, bunlar da siyasi olarak masumdur. Fakat günümüzdeki teröristlerin öldürmeye çalıştığı kişiler tam da bu insanlardır.

---

6 Gerold Frank, *The Deed* (New York, 1963), s. 248-249.

7 James E. Bond, *The Rules of Riot: Internal Conflict and the Law of War* (Princeton, 1974), s. 89-90.

Savaş konvansiyonu ve siyaset yasası yapısal benzerlik gösterir; devlet görevlileri ile vatandaşlar arasındaki ayrım, askerler ile siviller arasındaki ayrıma paraleldir (gerçi bu ikisi aynı şey değildir). Bence ikisinin de temelinde olup bunlara inandırıcılık kazandıran unsur, hedef almak ile hedef almamak arasındaki ahlaki farktır; ya da daha doğrusu, yaptıkları veya yapmakta oldukları şeyler için belirli kişileri hedef almak ile bir grup insanı, ayrım gözetmeksizin ve kimlikleri yüzünden hedef almak arasındaki farktır. Bunlardan ilki, rejimlere ve siyasetlerine karşı verilen sınırlı mücadeleye uygundur. İkincisi tüm sınırların ötesine geçer; hayatlarının herhangi bir anında sistemli şekilde şiddet sonucu ölüme maruz bırakılan bireylerin (çoğunlukla zararsız insanların) oluşturduğu bütün bir halka daimi bir tehdit yöneltir. Sokak köşelerine yerleştirilen, otobüs duraklarına bırakılan, kahvehanelere ve barlara atılan bomba, hedef gütmeksizin öldürmeyi amaçlar. Kurbanların belki de tek ortak noktası, kolektif bir kimliği paylaşmaktır ve bundan kaçamazlar. Bu kurbanlardan bazılarının saldırılara karşı dokunulmaz olması gerektiği için (özgün günahtan sorumlu değillerse), siyasi militanların açtığı ateşi yönlendirip kontrol eden herhangi bir yasa en azından bir parçacık da olsa çekici olacaktır. Böyle bir yasa, terörist saldırıların kasıtlı gelişigüzelliğine göre epey ilerdedir. Askerleri öldürmektense devlet görevlilerini öldürmek daha kolay gelebilir; çünkü devlet, askerî görevlilerden farklı olarak siyasi görevlileri nadiren zorla göreve alır, yani bunlar bürokrasiyi bir kariyer olarak seçmiş kişilerdir.

Bununla birlikte, askerler ile devlet görevlileri başka bir açıdan da farklıdır. Asker eylemlerinin tehditkâr bir karakterinin olması doğaldır; bürokrat eylemlerinin haksız ya da baskıcı karakteri siyasi karar meselesidir. Bu sebeple siyaset yasası, savaş konvansiyonuyla aynı statüye asla ulaşmamıştır. Siyaset yasası ilkelerine son derece bağlı kalsalar bile suikastçılar hiçbir hak talep edemez. Baskı ve haksızlıkla ilgili hükümleri suikastçılarınkinden farklı olan bizlerin gözünde, suikastçılar sadece katildir, tıpkı sıradan vatandaşları öldüren katiller gibidirler. Durum askerlerde farklıdır. Bunlar hakkında siyasi

bir hüküm verilmez, ancak sivilleri öldürdükleri zaman katil denir askerlere. Siyasi cinayetler çarpışmadaki risklerden başka riskler taşır. Bu risklerin karakteri, siyasi mücadele sırasında "iyi niyetli tecrit" diye bir olgu olmamasıyla açıklanabilir. Bu yüzden, nihayetinde grandükü öldüren genç Rus devrimcisi cinayetle yargılanıp idam edildi; Lord Moyne'u öldüren Stern Çetesi suikastçılarının da başına gelen buydu. Üçüne de sıradan vatandaşları öldürmekten sorumlu tutulup yakalanan IRA militanları gibi muamele edilmişti. Bu adamların siyasi düşüncelerini paylaşsak ve şiddete müracaat etmelerini savunsak bile söz konusu muamele bana uygun görünüyor. Öte yandan, düşüncelerini paylaşmasak da, bu adamların teröristlerden farklı bir ahlak anlayışı vardır, çünkü eylemlerine sınırlar koyarlar.

Vietkong Suikast Harekâtı

Sivil dokunulmazlığı örneğinde olduğu gibi, doğru sınırları tanımlamak zordur. Fakat devlet görevlilerinin büyük ölçekte saldırıya uğradığı bir gerilla savaşına göz atarak bir tanıma doğru yol alabiliriz. 1950'lerin sonuna doğru NLF, Güney Vietnam'ın hükümet yapısını yok etmeyi hedefleyen bir harekât başlattı. 1960 ile 1965 yılları arasında yaklaşık 7.500 köy ve bölge sorumlusu Vietkong militanlarınca öldürüldü. Bu görevlileri Vietnam toplumunun "doğal liderleri" olarak tanımlayan Amerikalı bir Vietkong araştırmacısı "NLF'nin bu eylemi, tanımı ne olursa olsun soykırıma denktir," diye yazmıştır.[8] Bu iddia, Vietnam'ın tüm doğal liderlerinin devlet görevlisi olduğunu varsayar (o zaman NLF'yi kim yönetiyordu?), bu yüzden de hükümet görevlileri ulusun varlığı için kelime anlamıyla vazgeçilmezdir. Bu varsayımlar uzaktan yakından akla yatkın olmadığı için, "tanımı ne olursa olsun," liderleri öldürmek bütün bir halkı yok etmekle aynı değildir. Terörizm soykırım belirtileri taşıyabilir, fakat suikast bu belirtileri taşımaz.

Öte yandan, NLF'nin harekâtı, kullandığım anlamıyla bürokrasi kavramının sınırlarını zorlar. Cephe, hükümetten para alan herhangi birini devlet görevlisi yerine koyuyordu. Ör-

[8] Douglas Pike, *Viet Cong* (Cambridge, Mass., 1968), s. 248.

neğin kamu sağlığı görevlisi olarak yaptığı işin NLF'nin karşı çıktığı siyasetle hiçbir ilgisi olmasa bile kişi hedef haline gelebiliyordu.[9] Hükümete dayanmayan yetkilerini belirli yollarla hükümet adına kullanan rahipler, toprak sahipleri gibi insanlar da devlet görevlisi sayılıyordu. Sözüm ona kimseyi sadece rahip veya toprak sahibi olduğu için öldürmediler; suikast harekâtında bireylerin eylemlerinin ayrıntıları büyük bir dikkatle planlanmıştı, "açıklanamayan bir cinayet işlenmesin" diye de topluca çaba harcanmıştı.[10] Yine de bu işin ucu zararı rahatsız edici bir şekilde çok kişiye dokunuyordu.

Tanım gereği herhangi bir görevlinin, haksız bir yönetimin (öyle olduğunu varsayıyoruz) siyasi uğraşlarına bulaştığı sanırım iddia edilebilir. Tıpkı dövüşsün veya dövüşmesin, herhangi bir askerin savaşa bulaşması gibi. Fakat modern devlet tarafından parası ödenen eylemlerin çeşitliliği olağanüstüdür; tüm bu eylemlere dahil olanlar için suikast düzenlemek ise ayarı kaçırmak ve aşırıya kaçmaktır. Yönetimin baskıcı olduğunu düşünelim; o zaman sadece devlet görevlilerine değil baskıyı yaratanlara bakılmalıdır. Şahıslar olarak, bunlar da bence bütünüyle dokunulmazdır. Elbette sosyal ve siyasal baskının geleneksel biçimlerine tabidirler (gerilla savaşında bu çabalar yoğunlaşır), fakat siyasi şiddete tabi olamazlar. Burada vatandaşların konumu, tıpkı sivillerin konumu gibidir: Hükümeti veya savaşı desteklemeleri, öldürülmelerine izin çıkmasını sağlıyorsa, dokunulmaz kişiler ile saldırılabilir kişileri birbirinden ayıran çizgi ortadan kaybolur. Siyasi suikastçıların genelde bu çizginin kaybolmasını istemeyeceğini vurgulamak gerek; öldürecekleri kişileri özenle seçmek, ayrım gütmeyen cinayetler işlememek için sebepleri vardır. Amerikalılarca yakalanan bir Vietkong gerillası şunu anlatmıştır: "Singapur'da isyancıların belirli günlerde sokaklardaki her 67. arabayı dinamitlediği söylendi bize ... ertesi gün belki 30. ara-

---

9 Race, *War Comes to Long An*, s. 83; *en iyi* kamu sağlığı görevlilerine, öğretmenlere vesaireye saldırılmasından bahsedilir, çünkü bunlar olası bir komünizm karşıtı önderlik oluşturuyorlardı.

10 Douglas Pike, *Viet Cong* (Cambridge, Mass., 1968), s. 250.

bayı havaya uçururlarmış; fakat boş yere onca insan öldüğü için halk isyancılardan soğumuş."[11]

Çoğu siyasi militanın kendini suikastçı değil infaz görevlisi saydığını belirtmekten şimdiye kadar kaçındım. Bunlar vigilant* adaletinin devrimci versiyonunda yer almaktadırlar, en azından bunu iddia ederler. Bazı görevlileri öldürüp ötekilere dokunmamak için başka bir sebeptir bu, fakat bütünüyle kişisel tarife dayanır. Vigilantlar, geleneksel suç kavramına göre harekete eder, gerçi kaba ve hızlı bir şekilde bunu yaparlar. Devrimciler, yaygınlıkla kabul görmesi pek olası olmayan, yeni bir kavramın savunuculuğunu yapar. "Halka karşı suç" işlemişlerse görevlilere saldırılabileceğini söylerler. Gayrişahsi gerçek ise, eylemlerinin bu tür tanımlara açık olması yüzünden bunların sıradan insanlara kıyasla saldırıya daha açık olmasıdır. Siyasi güç yürütmek tehlikeli bir iştir. Bunu söyleyerek suikastları savunmuyorum. Aşağılık bir siyaset türüdür bu, tıpkı vigilantların yaptığı işin, yasa yürütücülüğünün kötü bir türü olması gibi; bu görevi yerine getirenler genelde, siyasi giysi giymiş gangsterler ya da çılgınlardır. Yine de "adil suikastlar" en azından mümkündür; illa adalet sağlamak adına öldürdükleri için değil, çünkü aynı fikirde olunmayabilir, fakat şerefli devrimciler olarak bu tür cinayetleri hedefleyip başka tür cinayetleri reddeden kişiler, rastgele insan öldürenlerden ayrı tutulmalıdır. Camus'nün oyunundaki tiplerden birinin dediği gibi bu insanlar, "bütün insan ırkı tarafından lanetlenen" bir devrim istemez.

Siyaset yasası nasıl bir çerçeveye sahip olursa olsun, terörizm bunun normlarını kasten ihlal eder. Çünkü sıradan vatandaşlar öldürülür, üstelik teröristlerin bireysel eylemleri bağlamında hiçbir savunma ortaya konmaz, zaten kimse bunu savunamaz. Öldürülenlerin isimleri, meslekleri önceden bilinmez; sadece onlara benzeyen öteki insanlara korku mesajı vermek için öldürülmüşlerdir. Bu mesajın içeriği nedir? Herhangi bir şey olabile-

[11] Douglas Pike, *Viet Cong* (Cambridge, Mass., 1968), s. 251.

* *Vigilant*: Yetkililerin yetersiz kaldığını öne sürüp zor yoluyla kendi adaletini uygulayanlara verilen isim. Özellikle Amerikan kolonilerinde ve Batı Amerika'da örnekleri görülmüştür –çn.

ceğini sanıyorum; fakat bütün bir halkı ya da sınıfı hedef aldığı için, terörizm uygulamada en aşırı, en zalim niyetleri iletir; her şeyin ötesinde, saldırı altındaki insanlara tiranca bir sindirme, kaçırma, toplu cinayet mesajı verir. Bu yüzden günümüzün terörist harekâtları, ulusal varlıkları temelden değersizleştirilmiş insanlara odaklanır: Kuzey İrlanda Protestanları, İsrail Yahudileri vesaire. Terörist harekât, söz konusu değersizleştirmenin ilanıdır. Saldırıya uğrayan insanların, düşmanlarıyla uzlaşmanın mümkün olduğuna inanmamasının sebebi budur. Savaşta terörizm, kayıtsız şartsız teslim olma talebine benzetilebilir, benzer şekilde herhangi bir uzlaşma çabasını devre dışı bırakır.

Modern tezahürlerinde terör, savaş ile siyasetin totaliter bir biçimidir. Savaş konvansiyonunu ve siyaset yasasını sarsar. Ötesinde hiçbir kısıtlamanın mümkün görünmediği ahlaki sınırları parçalar, çünkü sivil ile vatandaş kategorileri içinde, dokunulmazlık talep edilebilecek daha küçük bir grup yoktur (çocuklar dışında; fakat anneleri babaları öldürülüyorsa çocuklara da "dokunulmaz" diyemeyeceğimiz kanaatindeyim). Her halükârda teröristlerin böyle bir iddiası yoktur; herhangi birini öldürürler. Buna rağmen terörizm savunulmuştur. Sadece teröristlerin kendisi tarafından değil, bunlar adına yazan felsefi apolojistler tarafından da. Siyasi savunması, askerler sivillere saldırdığı zaman öne sürülen savunmaya paraleldir. Bu savunmalar, askerî gereklilik savlarının temsili gibidir.[12]

[12] Hükümet görevlileri için olduğu gibi devrimciler için de bu sav çoğunlukla, zorlama ve gereklilik vakalarının çözümlenmesinden (bunlar nadiren ikna edicidir) savaşın cehennem olduğunu, her şeyin mubah sayıldığını söyleyen genel bir iddiaya kayar. Örneğin General Sherman'ın görüşü, İtalyan solcu Franco Solinas tarafından desteklenmiştir. Pontecorvo'nun *The Battle of Algiers* [*Cezayir Savaşı*] adlı filminin senaryosunu yazan Solinas, Cezayir FLN'yi (Front de Libération Nationale – Ulusal Özgürlük Cephesi) savunmuştur: "Yüzyıllar boyunca savaşın, düellolar gibi adil bir yanı olduğunu kanıtlamaya çalıştılar, fakat savaş adil değildir, bu yüzden de dövüşmek için kullanılan herhangi bir yöntem iyidir...Bu bir ahlak ya da adalet meselesi değildir. Saldırmamız gereken savaşın kendisi ve buna sebep olan durumlardır." (*The Battle of Algiers*, Piernico Solinas tarafından düzeltilip çevrilmiştir, New York, 1973, s. 195-96.) 16. Bölümde Hiroşima'nın bombalanmasını savunan ABD'li yetkililerin aynı iddiasıyla karşılaştırın.

Örneğin baskı altındaki insanların özgürlüğüne kavuşması için terörist eylemlerden başka bir seçenek olmadığı söylenir. Dahası, her zaman böyle olageldiği söylenir: terörizm tek araçtır, bu yüzden de baskıcı yönetimleri yok etmenin, yeni uluslar kurmanın doğal aracıdır.[13] Bahsettiğim tarihî olaylar, bu değerlendirmenin yanlışlığını ortaya koyuyor. Bu savları ileri süren kişiler bence tarihsel geçmişle ilgili kavrayışlarını kaybetmiş, ayrıca kötü huylu bir unutkanlıktan mustarip olmalılar; tüm ahlaki ayrımların yanı sıra, onca acıya katlanıp bu değerlere hayat veren insanların çabalarını da bir çırpıda siliyorlar.

Şiddet ve Özgürlük

Jean-Paul Sartre ve Cezayir'in Savaşı

Fakat kazandığı itibar yüzünden burada bahsedilmesi gereken başka bir tez daha vardır. Gerçi savaş zamanıyla ilgili tartışmaların doğrudan karşılığı sayılmaz. En yalın haliyle Sartre tarafından FLN'nin Cezayir'deki terörizmini haklı çıkarmak adına ortaya konmuştur. Sartre bunu, Frantz Fanon'un *The Wretched of the Earth* [Yeryüzünün Lanetlileri] adlı kitabının önsözünde yayımlamıştır. Sartre'ın tezini özetleyen satırlar şunlardır:[14]

> Avrupalı birini öldürmek, bir taşla iki kuş vurmaktır, aynı zamanda hem baskıcıyı hem de baskı yaptığı kişiyi ortadan kaldırmaktır: geride kalan bir ölü adam, bir de özgür adamdır.

Hegelvari melodramlardan haz duyan Sartre, her zamanki tarzıyla bir psikolojik özgürleşme eylemini tarif etmektedir. Ancak köle efendisine karşı çıktığında, fiziken onunla yüzleşip öldürdüğünde, kendisini özgür bir insan olarak yaratır. Efendi ölmüştür; köle tekrar doğmuştur. Bu, terörist eylemlerin inan-

---

[13] Sanırım bu tez Machiavelli'ye dayanır, gerçi kurucular ile reformcuların uygulaması gereken şiddete dair tanımlardan çoğu belirli kişilerin, eski yönetici sınıfının fertlerini öldürmesiyle ilişkilidir; *bkz. The Prince*, VIII. bölüm ve örnekler için *Discourses*, I: 9.

[14] *The Wretched of the Earth*, çev. Constance Farrington (New York), s. 18-19.

dırıcı bir resmi olsaydı bile bu tez ikna edici olmazdı; bu tez, kendisine ters gelen bariz iki soru doğurur. Öncelikle, bu bire bir ilişki gerekli midir? Bir Cezayirliyi özgür kılan bir Avrupalının ölmesi midir? Öyleyse, Cezayir'de yeterince Avrupalı yaşamıyordu; Cezayirliler kendilerini Sartrevari yöntemlerle özgürleştireceklerse, ülkeye daha fazla Avrupalının getirilmesi gerekirdi. Yok değilse, öldürenin yanında başkalarının da özgürleşmesi gerekmektedir... Nasıl? Görmesi mi lazım? Cinayeti gazeteden okuyarak mı? Kişinin özgürleşme sürecinde başka birinin yaşadığı deneyimin nasıl önemli bir rol oynadığını (varoluşçu bir felsefeci bundan bahsetmiştir) anlamak zordur.

İkinci soru daha tanıdık meseleler doğurur: herhangi bir Avrupalı öldürülse olur mu? Sartre, çocuklar da dahil tüm Avrupalıların baskıcı olduğunu düşünmüyorsa, herkesin öldürülebileceğine inanıyor olamaz. Fakat sadece bir baskı unsuruna saldırıp öldürmek serbestse, siyaset yasasına geri dönmemiz gerekir. Sartre'ın bakış açısıyla, siyaset yasası doğru olamaz, çünkü Sartre'ın savunduğu insanlar bunu açıkça reddetmiştir. Avrupalıları gelişigüzel öldürmüşlerdir. *The Battle of Algiers* adlı filmde, Fransız gençlerinin içip dans ettiği markete bomba konmasıyla ilgili ünlü bir sahne vardır (tarihî gerçekliği bulunur).[15]

> MARKET. PATLAMA. DIŞARISI. GÜNDÜZ.
>
> Müzik kutusu caddenin ortasına savrulmuştur. Yerde kan, et parçaları, öte beri vardır... beyaz bir duman tüter, inlemeler ve kızların isterik çığlıkları duyulur. Bunlardan biri kolunu kaybetmiştir, çaresizce feryat ederek etrafta koşar; kızı kontrol etmek imkânsızdır... Siren sesleri duyulur... Ambulanslar gelir...

Böyle bir olay kolay kolay, efendi ile köle arasındaki varoluşçu bir karşılaşma olarak anlatılamaz.

İnsanların özgürlüğü adına silahlı mücadeleye gerek duyulan tarihî anlar kesinlikle olmuştur. Fakat bu mücadelenin sonuçları haysiyet ve öz saygı olacaksa, söz konusu mücadele

[15] *Gillo Pontecorvo's The Battle of Algiers*, ed. Piernico Solinas (New York, 1973), s. 79-80.

çocuklara yönelen terörist saldırılardan meydana gelemez. Bu saldırıların, baskının kaçınılmaz sonucu olduğu ileri sürülebilir, bir anlamda doğru olduğunu sanıyorum. Nefret, korku ve hükmetme arzusu, baskı yapanla baskıya uğrayanın benzer psikolojik belirtileridir; iki tarafın dışarıya yansıyan eylemlerinin de köktenci kararlar sonucunda gerçekleştiği söylenebilir. Bununla birlikte, baskıya karşı verilen devrimci mücadelenin belirtisi, yararsız bir öfke kusmak, rastgele şiddet uygulamak değil, kendine hâkim olmak, kendini sınırlamaktır. Devrimcinin özgürlüğünü gösterme şekli, özgürlüğünü kazandığı yolla aynıdır; düşmanlarıyla doğrudan yüzleşir, başkalarına saldırmaktan çekinir. Devrimci militanların, devlet görevlileri ile sıradan vatandaşlar arasındaki ayrımı oluşturmasının tek amacı masumları korumak değildi, aynı zamanda kendilerini masumları öldürmekten koruyorlardı. Stratejik değeri ne olursa olsun, siyaset yasası psikolojik özgürlükle esastan bağlıdır. Kanlı bir mücadelede sıkışmış insanlar için öz saygının anahtarıdır. Aynısı savaş konvansiyonu için de söylenebilir: korkunç bir zorlamanın olduğu şartlarda, askerler ahlaki yasalara uyarken, açıkça özgürlüklerine değer vermektedirler.

13
MİSİLLEME

Kısassız Caydırıcılık

Britanyalılar 1916 yılında Almanya'yı abluka altına aldıklarında, bunun bir misilleme hareketi olduğunu söylemişlerdi; Almanlar 1940 yılında Londra'yı sistemli bir şekilde bombalamaya başladıklarında kendilerini aynı şekilde savundular. Savaş konvansiyonunun hiçbir yeri misilleme doktrini kadar istismara açık değildir, ayrıca hiçbir yeri bu kadar açıkça kötüye kullanılmaz. Çünkü bu doktrinin, savaş konvansiyonunun geri kalanına kıyasla bu tür eylemlere meydan verdiği düşünülür ya da düşünülmüştür. Normalde suç olacak eylemler, daha önce düşmanın işlediği suçlara karşılık olarak yapılmışsa, doktrin bu eylemleri meşrulaştırır. Barış yanlısı bir savaş kuralları yazarı, "Misilleme, daha önce başkası yaptı diye yanlış olduğunu düşündüğünüz bir şeyi yapmaktır," diye yazar.[1] "Her zaman başka biri daha önce yapmıştır," diye de ekler. Bu yüzden misilleme, bir yanlışlıklar zinciri doğurur. Bu zincirin son halkası olan, bu işten sorumlu her aktör, başka bir aktörü gösterip "*tu quoque*" [sen de] der.

Bununla birlikte, bu zinciri kıracak olan şey, misillemenin açık amacıdır, yani yanlışı burada, son bir hamleyle bitirmektir. Sıklıkla olmasa da, bazen bu amaca ulaşılır. Bunun gerçekleştirildiği bir örnekle başlamak istiyorum, böylece misillemenin uzun yıllar boyunca geleneksel olarak nasıl kavrandığını anlayabiliriz. Örneğin XIX. yüzyıldan Fransız bir hukukçu şöyle ifade etmiştir: "Misilleme, savaşın bütünüyle barbarlaşmasını önlemenin bir aracıdır."[2]

---

1 G. Lowes Dickinson, *War: Its Nature, Cause, and Cure* (Londra 1923), s. 15.

2 H. Brocher, "Les principes naturels du droit de la guerre," *5 Reveu de droit international et de legislation comparée* 349 (1873).

Annecy'deki FFI Tutsakları

1944 Yazında, Fransa'nın büyük kısmı savaş alanıydı. Müttefik kuvvetler Normandiya'da savaşıyordu; *Forces Françaises de l'Intérieur* (FFI – Dahili Fransız Güçleri) olarak bir araya gelen partizan grupları, hem Müttefikler hem de Cezayir'deki Gaulle'cü geçici hükümet ile temas kurmuştu; ülkenin birçok kesiminde büyük ölçekli harekâtlar yapıyorlardı. Giysilerinde askerî amblemler vardı ve silahlarını görünür şekilde taşıyorlardı. 1940 ateşkesinin fiilen hükmünü kaybettiği, silahlı mücadeleye geri dönüldüğü açıktı. Bununla birlikte Alman yetkililer, yakalanan partizanlara savaş haini veya savaş isyancısı muamelesi yapıyor, yargılamadan idam ediyorlardı. Örneğin Müttefik çıkarmasının ertesi günü Caen'de yakalanan on beş partizan anında vuruldu.[3] İlerleyen aylarda savaşın şiddeti arttıkça, bu idamlar da devam etti. FFI, geçici hükümete bu idamlar hakkında şikâyette bulundu ve hükümet Almanlara resmî bir protesto gönderdi. Almanlar söz konusu Hükümeti tanımadığı için protestoyu kabul etmediler. Gönderdikleri notta Fransızlar, Alman tutsaklara misilleme yapılacağı tehdidinde bulunmuştu. Fakat bu idamların devam etmesi böyle bir tepki doğurmadı; belki de sebebi, işgal altındaki Fransa'nın dışında oluşturulmuş, doğrudan geçici hükümete tabi olan birliklere Almanlar tarafından savaş tutsağı statüsü verilmesiydi.

1944 yılının Ağustos ayında, Güney Fransa'da Alman askerleri toplu halde partizan gruplarına teslim olmaya başladı. FFI önderliği bir anda Hükümetin tehdidini yerine getirebilecek bir konuma gelmişti. "Almanların 80 Fransız tutsağı idam ettiği öğrenilip, başka idamların da kapıda olduğu duyulduğunda, Annecy'deki FFI komutanlığı elindeki tutsaklardan 80 kişinin vurulmasına karar verdi."[4] Bu noktada araya Kızıl Haç girdi ve idamları ertelemeyi başarabildi, ayrıca tutsak edilmiş partizanlara savaş tutsağı muamelesi yapmaları için Almanlarla anlaşmaya çalıştı. Partizanlar altı gün bekledi, Almanlar cevap

---

[3] Robert B. Asprey, *War in the Shadows: The Guerilla in History* (New York, 1975), I, 478.

[4] Frits Kalshoven, *Belligerent Reprisals* (Leyden, 1971), s. 193-200.

vermeyince 80 tutsak vuruldu.[5] Bu misillemenin etkilerini belirlemek zordur, çünkü Alman ordusu büyük baskı altındaydı, kararlarını şekillendiren başka etkenler de olmalı. Bununla birlikte Annecy'deki infazdan sonra başka partizanın vurulmadığı doğrudur.

Bir anlamda bu olay hakkında hüküm vermek kolaydır: Fransızların imzaladığı, FFI kurumunun da onayladığı 1929 Cenevre Sözleşmesi, savaş tutsakları üzerinden misilleme yapılmasını açıkça yasaklar.[6] Başka hiçbir masum insan grubuna, benzer bir dokunulmazlık bahşedilmemiştir; teslim olmanın bağlayıcılığı yüzünden tutsaklar ayrı bir statü kazanmıştır, tutsak edilmeleriyle bu insanlara canlarına dokunulmayacağı, "iyi niyetli tecrit"ten faydalanacakları sözü verilir. Tutsakları öldürmek, hem güvene ihanet etmektir hem de pozitif savaş hukukunun ihlalidir. Fakat misillemelerin genel kuralına bu istisna üzerinden yaklaşmayacağım, çünkü bu tutum daha önemli olan soruyu, yani masum insanların kasten öldürülmesi meşru ya da ahlaken haklı olarak ilan edilmeli midir sorusunu deşmez. Bu soruyu yanıtlarken, bazı masumların öldürülebileceğini, bazılarının öldürülemeyeceğini söylemek ister gibiyiz. FFI tutsakları olayı faydalıdır, çünkü misilleme için verilebilecek klasik bir örnektir, ayrıca muhtemelen "misillemeci" tarafa, en azından başlangıçta sempati duyduğumuz bir örnektir.

Bu tür misillemelerin amacı, savaş konvansiyonunun yürürlüğe konmasıdır. Uluslararası toplumda, Locke'un bahsettiği doğa durumunda olduğu gibi, her üye (her muharip güç) yasayı uygulama hakkı talep edebilir. Bu hakkın içeriği, yerel toplumdakiyle aynıdır: Suçlu insanları cezalandırmak ilk başta bir karşılık verme hakkıdır; ikinci olarak, suç eylemlerine karşı kendini ve ötekileri korumak için bir caydırma hakkıdır. Yerel

---

5 Bu tür durumlarda öldürülecekleri ilan edilen kişileri neden sadece gözden uzak bir yere götürüp saklamadıklarını anlamam. Neden gerçekten öldürülmeleri gerekir? Bu tür aldatmacalar savaş anlaşmasına göre geçerli olduğu için, burada tamamen devre dışı bırakılmalarına gerek yoktur. Fakat bu tür bir hilenin denendiği herhangi bir örnek bulamadım.

6 Kalshoven, *Belligerent Reprisals* (1971), s. 78 vd.

toplumda bu ikisi genelde yan yana durur. Suçlu bireylerin cezalandırılması ya da cezayla tehdit edilmesi sayesinde, insanlar suç eylemlerinden caydırılır. Bu, en azından yaygın bir şekilde kabul edilen bir doktrindir. Fakat uluslararası toplumda, özellikle de savaş zamanında, bu iki hak, eşit şekilde yürürlüğe konamaz. Çoğunlukla suçlu bireyleri yakalamak mümkün değildir, fakat Fransız partizanlar gibi tepki verip, yani masum insanları "cezalandırıp" suç eylemlerini engellemek ya da engellemeye çalışmak her zaman mümkündür. Sonuç, yasanın tek taraflı uygulanması olarak tarif edilebilir: yani kısassız bir caydırıcılık söz konusudur.

Aynı zamanda bu durum, köktenci faydacılık için asli bir örnek olarak değerlendirilebilir; aslında, faydacılığın o kadar köktenci bir örneğidir ki faydacı felsefe bu olgunun varlığını yadsımak isterler. Yine de savaş uygulamalarında olduğu kadar savaş kuramında da bu olgu yeterince yaygındır. Faydacılığa sıklıkla yöneltilen eleştirilerden biri, belirli şartlar altında hesapların, yetkililerin masum bir kişiyi "cezalandırmasını" gerektirmesidir (ceza görüntüsü altında kişiyi öldürmek veya hapsetmek). Buna olağan yanıt, hesapların herkesçe kabul edilebilecek farklı sonuçlar vermek üzere düzeltilmesidir.[7] Fakat uluslararası hukuk tarihinde, savaş zamanı davranışları tartışmalarında, bu düzeltme çabalarından imtina edilmiş, bunlar geçmişte bırakılmıştır. Misillemeler, takdir edilecek bir dolaysızlıkla ve tamamen faydacı bir zeminde savunulmuştur. En azından, çarpışmaların özel şartları altında faydacı hesaplar, masum insanların "cezalandırılmasını" gerektirir. Muharip güçlerin siyasi ya da askerî önderleri, yaygınlıkla bu gerekliliğe başvururlar, düşmanın suç teşkil eden aşırılıklarının kontrol altına alınması için başka bir aracın olmadığını iddia ederler. Bağımsız gözlemciler, hukuk araştırmacıları, saygın doktorlar, bunun "aşırı durumlar" için mümkün bir sav olduğunu yaygınlıkla kabul ederler (elbette olaylar üzerinde sıklıkla tartışılır). Misilleme bir "savaş hukuku ilkesi" olduğu için, önde gelen bir yetkiliye göre: "Her cürüm birinin cezalandırılmasını gerekti-

[7] Örneğin *bkz.* H. J. McCloskey ve T. L. S. Sprigge, *Contemporary Utilitarianism*, ed. Michael D. Bayles (Garden City, New York, 1968).

rir; mümkünse suçlu olan cezalandırılmalı, fakat biri mutlaka ceza görmelidir."[8]

Bu cazip bir ilke değildir, ayrıca sadece buna dayanarak misillemelerin geleneksel olarak kabul edilmesini açıklamak doğru olmaz. Her şey bir yana, savaş zamanında fayda sağlayacağı düşünülerek masum kişilere saldırılır ve öldürülür; amacın savaşı kısaltmak, hayat kurtarmak vesaire olduğu söylenir. Fakat bu tür saldırılar misillemeyle aynı statüde değildir. Misillemelerin faydalı olduklarını varsayalım; misillemeyi farklı kılan fayda sağlaması değil, başka bir niteliğidir. Bana kalırsa bu nitelik, misillemeyi savaş konvansiyonunun en ilkel özelliğinin, kadim *lex talionis*'in [kısas yasası] devamı olarak betimleyen yazarlarca yanlış anlaşılmıştır.[9] Çünkü kısas, kötülüğe kötülükle karşılık vermektir, oysa misillemede önemli olan, kötülük tekrarlansa bile kötülüğe kötülükle karşılık verilmemesidir. Bu yeni suçun yeni bir kurbanı vardır, aynı milliyete mensup olsa bile asıl suçlu o değildir. Buradaki özel seçim (fayda açısından bakıldığında) oldukça gayri şahsidir ve bu bağlamda misillemenin modern bir soğukluğu vardır. Bununla birlikte, misillemede kısastan bir şeyler kalmıştır: karşılık verme değil tepki verme. Misilleme, geriye bakıp sonra eyleme geçme duruşuyla tanımlanır; bu duruş, bazı kısıtlamalara riayet ederek, harekete geçmemeye de hazırlıklı olmayı akla getirir. "Önce onlar yaptı." Bu cümlede ahlaki bir sav vardır. Bunun güçlü bir sav olduğunu, bizi ileriye taşıyacağını düşünmüyorum. Fakat misillemeyi savaş konvansiyonunun aynı derecede işe yarar başka ihlallerinden ayırmaya hizmet eder. Savaşı kısaltmak adına suç işleme hakkı yoktur, fakat bir zamanlar düşünüldüğü gibi, düşmanın önceki suç eylemleriyle başa çıkmak adına suç işleme (daha doğrusu, normalde suç denecek eylemlerde bulunma) hakkı vardır.

Misillemenin geriye dönük karakteri, misillemeyi kısıtlayan orantılılık kuralı tarafından onaylanır. Bu kural, örneğin çifte etki doktrininin kurallarından oldukça farklı, çok daha inceliklidir. Annecy'deki partizan komutanları, 80 Fransızın öl-

[8] Spaight, *War Rights on Land* (Londra, 1911), s. 120.

[9] Spaight, *a.g.e.*, s. 462.

dürülmesine karşılık 80 Alman öldürmeye karar verdiklerinde, bu kuralın koşullarına katı bir uyum göstererek hareket etmişlerdi. Misilleme, önceki suçlarla kısıtlanmıştır, caydırmaya yönelik işlenmesi tasarlanan suçlarla değil (yarattığı veya yaratacağı umulan etkiyle değil). Faydacı düşünce biçimlerine bağlı yazarlar bazen bu nokta üzerinde tartışır. Bu yüzden McDougal ve Feliciano karakteristik bir tarzla şunu söylerler: "İzin verilen şiddetin türü ve miktarı, düşmanın başlangıçtaki suç eyleminin tekrarlanmasının ya da buna devam edilmesinin maliyeti ve kazancı üzerine beklentilerini etkileyip bu suçu durdurmak, ileride de uzak durulmasını sağlamak için akılcı bir şekilde tasarlanmıştır."[10] Belirlenen şiddetin miktarının, başta düşmanın uyguladığı şiddetin miktarını aşabileceğini kabul ederler. Annecy örneğinde bu miktar daha düşük tutulabilirdi: 40 veya 20 ya da 10 Almanı vurmak, 80 tanesini vurmakla aynı etkiyi doğurabilirdi. Fakat bu hesap tutsa bile bu tür bir ileriye dönük orantılılık, ne savaş üzerine yazan kuramcıların geneli tarafından ne de işin uygulama kısmındakiler tarafından kabul edilmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında, Almanlar Avrupa'da işgal ettikleri topraklardaki partizan eylemlerine tepki olarak öldürülen her Alman karşılığında 10 rehine vurmuştur.[11] Bu oran, Alman hayatlarının göreli değeriyle ilgili özel bir kavramı yansıtıyor ya da "düşmanın beklentilerini etkilemek için akılcı bir şekilde tasarlanmış vesaire" de olabilir. Her halükârda bu uygulama herkes tarafından lanetlenmişti.

Elbette lanetlenmiştir, çünkü hem bir orantısızlık söz konusuydu hem de bunun öncesindeki partizan eylemlerinin birçok durumda savaş konvansiyonunu ihlal ettiği düşünülmüyordu. Bu yüzden Almanların tepkisi, faydacı bir caydırıcılık niyeti güdüyordu, yasaları uygulamakla ilgisi yoktu. Misillemenin geriye dönük karakterinin başka bir özelliği, tepki verilecek eylemlerin suç, savaş kurallarının ihlali olmasının gerekmesidir. Üstelik misillemenin özel karakteri devam ettirilecekse, bu kurallar savaşan taraflarca kabul edilmiş olmalıdır. 1812

[10] McDougal ve Feliciano, *Law and Minimum World Public Order*, s. 682.

[11] *Bkz.* Robert Katz, *Death in Rome* (New York, 1967); en zalim Nazi misillemelerinden biri anlatılır.

Savaşı sırasında Britanya ordusu misillemelere başvurduğunda, Avam Kamarası'nın buna karşı çıkan bir üyesi bu davranışı barbarca bulmuş; Majestelerinin askerlerinin Amerikan yerlileriyle savaşırken tutsakların kafatasını neden yüzmediğini veya Berberî korsanlarla savaşırken onları neden köle olarak satmadıklarını sormuştu.[12] Sanırım yanıt, yerliler ve korsanların, kafa derisi yüzmek ile köleleştirmenin meşru olmadığını düşünmemesiydi. Britanyalıların bu uygulamaları taklit etmesi yasaları uygulamak olarak algılanmayacaktı (ne de herhangi bir caydırıcı etkisi olurdu); sadece, düşmanlarının savaş zamanına uygun davranışlarla ilgili anlayışı onaylanmış olurdu. Misilleme, kısassız bir caydırıcılık içerebilir, fakat bu yine de tepki veren bir caydırıcılık olmalıdır, ayrıca tepki verdiği şey de savaş *konvansiyonunun* ihlali olmalıdır. Sözleşme yoksa misilleme de olamaz.

Aynı zamanda misilleme konusunda tam olarak rahat değiliz, çünkü savaş konvansiyonu misillemelerin genelde gerektirdiği eylemleri devre dışı bırakır. Derin sebepler uyarınca, masum insanları öldürmek yanlışsa, onları öldürmek nasıl bir hak olabilir? Uluslararası hukuk incelemelerinde, misillemenin savunması her zaman şartlı bir şekilde yapılır; önce büyük bir isteksizlikle endişe gösterilir, sonra da durumun aşırılığı üzerine birkaç kelime edilir.[13] Bu sonuncusunun ne anlama geldiğini bilmek kolay değildir, aslında kuralların herhangi bir şekilde ihlal edilmesinin, orantılı bir tepki verilmesini haklı çıkaracak kadar "aşırı" olduğu anlaşılıyor. Geriye dönük orantılılık gerçek bir sınırdır: örneğin bölüm başında örnek verdiğim türde misillemeleri yasaklar. Fakat aşırılık, hiç de bir sınır değildir. Misillemenin, ancak düşmanın suçları bir bütün olarak savaş uğraşına ya da uğruna savaşılan amaç için tehlike arz ettiğinde yapıldığı kesinlikle doğru değildir. Çünkü misillemenin amacı savaşı kazanmak ya da davanın kaybedilmesini önlemek değildir, sadece kuralların uygulanması amaçlanır. Belki de aşırılığa müracaat etmenin anlamı, isteksizlik göstermek gibi bir şeydir:

---

[12] Spaight, *War Rights on Land* (Londra, 1911), s. 463n.

[13] Greenspan tipikdir: "Sadece son derece vahim olaylarda misillemeye başvurulmalıdır." *Modern Law of Landwarfare*, s. 411.

iki durumda da misilleme son çare olarak gösterilir. Uygulamada, bu son çareye varmadan önce gerekli olan tek eylem resmî bir protesto yollayıp, tıpkı Fransızların 1944'te Almanlara gönderdiği protesto gibi, suç eylemi sürerse böyle bir tepki vermekle tehdit etmektir. Fakat bundan daha fazlası yapılabilir, hem yasaların uygulanması hem de askerî eylemler yoluyla. Örneğin FFI, tutsak partizanların idamına karışan Alman askerlerine savaş suçlusu muamelesi yapacağını ilan edebilirdi; suçlanacak kişilerin isimlerini bile yayımlayabilirlerdi. Alman ordusunun 1944'teki durumunu düşünürsek, bu tür duyuruların önemli etkileri olabilirdi. Ya da partizanlar, yoldaşlarının tutulduğu hapishanelere veya kamplara akınlar düzenleyebilirdi. Bu tür akınları gerçekleştirmek imkânsız değildi, gerçi bu harekâtların içerdiği tehlikeleri, tutsak askerleri vururken yaşamazsınız.

Son çare kavramı ciddiye alınsaydı, misilleme kökünden sınırlanırdı. Fakat partizanların söz konusu duyuruları yaptığını, akınları gerçekleştirdiğini yine de idamların kesilmediğini düşünelim. O zaman tutsakları vurmakta haklı olurlar mıydı? "Umursamaz bir düşman çoğu zaman, barbarca öfkenin tekrarlanmasından kendini koruması için rakibine başka bir yol bırakmaz."[14] Fakat gerçekte, tehlikeli veya tehlikesiz olsun, etkili veya etkisiz olsun, başka yollar daima vardır. İdamlara karşı olmak, partizanları son bir çareden mahrum bırakmak anlamına gelmez. Son çarelerinin, örneğin askerî akınlar olduğunu söylemektir yalnızca. Akınlar başarısız olursa, tekrar denenebilir; yapılacak daha fazla bir şey yoktur. (Misillemeler de başarısız olabilir ki çoğunlukla böyle olur, o zaman bunun arkasından ne yapmak gerekir?) Savunmak istediğim sonuç budur; şimdi aynı şeyi Alman tutsakların statüsü ve niteliği üzerinde düşünerek tekrar savunacağım.

Kimdir bu adamlar? Bir zamanlar askerdiler, şimdi silahsız ve çaresizler. Belki içlerinden bazıları savaş suçlusudur; belki bir kısmı tutsak partizanların öldürülmesine karıştı. O durumda bunların kesinlikle yargılanması gerekir, vurulması değil. Kanıtları duymak ve doğru kişileri cezalandırmak isteriz. Savaş kurallarına olan bağlılığımızı sadece onları mahkemede

[14] Lieber, *Instructions*, 27. Makale (önemli hususlarla birlikte).

yargılamak gösterebilir. Varsayalım ki bunlar, ne fikren ne de fiilen suça bulaşmıştır, aslında sıradan tutsaklardır. Gündelik uğraşları düşmanlarınınkiyle aşağı yukarı aynıdır. Bunlar nasıl vurulabilir, bunlara şüphelilere davrandığımızdan daha zalimce nasıl davranabiliriz? Öldürüldüklerini ilan etmek adına bazılarının keyfî olarak ötekilerden ayrılıp öldürülmesi, bunun da adalet uğruna yapılıyor olması kulağa inanılmaz geliyor! Onları öldürmek cinayettir: doğru isimlendirme budur; bu insanların katili olarak kimi suçların önüne geçmeyi umuyor olmamız fark etmez. Çünkü bu adamlar, hayatlarıyla bir caydırma stratejisini süsleyebileceğimiz malzemeler değildir. Tutsak olarak bile hatta tam da tutsak oldukları için bize karşı hakları vardır.

Uluslararası hukukun günümüzdeki dürtüsü, masum insanlara karşı yapılan misillemeleri suçlu bulmaktır, temel sebepler de bahsettiğim şeylerdir: kurbanların çaresizliği, onları askerî saldırıların hedefi olmaktan çıkarır, suç eylemlerine karışmamış olmaları da, onları karşılık verme adına uygulanan şiddetin hedefi olmaktan çıkarır. Gördüğümüz gibi 1929 Cenevre Sözleşmesi, tutsakları dokunulmaz ilan etmiştir; 1949 Sözleşmeleri aynısını yaralılar, hastalar, ordu mensubu gemi kazazedeleri ve işgal edilmiş topraklardaki siviller için yapmıştır.[15] Son koşul rehinelerin öldürülmesini fiilen yasaklar, yani askerî amaçlarla masum insanlardan faydalanılmasının önüne geçer. Bu işlere karışmamış insanların meydana getirdiği, yine de bunlara karşı misilleme yapmanın yasal olarak savunulabildiği tek sınıf, düşman ülkenin sivil halkıdır. Bu halkın üyeleri, ülkelerini, ordularını düzgün davranmaya zorlamak adına uzaktan rehin alınabilir. Misillemeler hakkında bu şekilde bir yargıya varmanın; "düşman gücünün temeli olarak yararlılıkları, muharipler tarafından kontrol altına alınmakla veya ele geçirilmekle önlenen kişilerin şiddetin meşru hedefleri olmaktan çıktığını"[16] söyleyen ilkenin mantıksal bir uzantısı olduğu konuşulmuştur. Fakat bu yaklaşım, genel ilkenin yanlış bir şekilde ifade edilmesidir. Sadece misilleme-

[15] Kalshoven, *Belligerent Reprisals* (1971), s. 263 vd.

[16] McDougal ve Feliciano, s. 684.

lere izin vermekle kalmaz, aynı zamanda düşman sivillere ilk darbenin indirilmesini de olanaklı kılar. Uğraşları ne kadar barışçıl olursa olsun, bu siviller "düşman gücünün önemli bir temeli" olacaktır, silahlı güçlere siyasi, ekonomik destek sağlayacaklardır. Çocukların bile bu güce hizmet etmesi "önlenemez": büyüdüklerinde asker, mühimmat işçisi vesaire olacaklardır. Bununla birlikte, bu insanlar savaş konvansiyonları tarafından korunur; tutsaklar ve yaralı askerlerin yanı sıra bunlar da masumlar sınıfına kabul edilir. Hukuktaki bu gelişmelerin temelindeki amaç, genel bir ilkenin kapsamını genişletmek değildir, bu ilkenin kapsamı zaten yeterince geniştir; bu gelişmelerin amacı, misilleme yapmanın haklı olduğu düşünülen özel durumların istismar edilmesiyle ilkenin ihlalini engellemektir. Bu ihlalleri gerçekleştirmek için iyi sebepler varsa, çizgiyi, günümüzde çizildiği haliyle çizmek için hiçbir sebebin olmadığı görülür.[17]

O halde gerekli yargıyı özetledik: masumlara karşı yapılan tüm misillemeleri suç saymalıyız, bu insanların "muharip bir gücün kontrolüne tabi" olması fark etmez. Böylece bir zamanlar yaygınlıkla kabul edilen bir uygulamaya kökünden sınırlar koymuş olduk, hem de nedensel ya da önemsiz savlara dayanarak değil. Fakat bu eski savların hiçbir gücü olmadığını iddia etmiyorum. İlk suç ile misilleme tepkisi arasında belirli bir ahlaki fark olduğunu gösterirler. Tarafsız bir konumdan bu

[17] Bununla birlikte, şimdiki hukuki durumu açıklamak zor değildir. Düşman sivillere karşı misilleme yapma tehdidi, çağdaş nükleer caydırıcılık sisteminin önemli bir özelliğidir. Ne devlet adamları ne de askerler bu sistemi ciddiyetle itham etmeye hazırdır. Üstelik, gerçi nükleer caydırıcılık sadece tehditlere dayansa da, söz konusu eylemlerin doğası, ahlaklı insanların bunları yapmaktan son anda vazgeçebilmelerine yol açsa da, kimse kısıtlamaları önceden kabul etmek istemez. Atom öncesi çağda Amerikalı yargıçlardan biri şöyle yazmıştır: "Masumların zalimliğe maruz kaldığı herhangi bir eylem, özellikle de sivillere savaşın gerilimini hissettiren eylemler, cesur adamların uzak durduğu eylemlerdir, her ne kadar bu adamlar karşısındakini bununla tehdit etme zorunluluğu hissetse bile." (T. D. Woolsey, *Introduction to the Study of International Law*, New York, 1908, s. 211.) Fakat bu işe yeltenmeyecekleri önceden bilinirse, tehditleri etkili olur mu? Nükleer caydırıcılık sorununu 17. Bölümde ele alacağım.

ikisinin kusurlu bir döngü meydana getirdiği görülebilir; bu döngü, "şiddet şiddeti doğurur" diyen dinî özdeyiş tarafından tamamıyla anlatılabilir. Fakat bu özdeyiş bazen yanlıştır, daha da önemlisi, cevap kabilinden ve sınırlı şiddet ile bu nitelikleri taşımayan şiddet arasında ayrım yapamaz. Annecy'deki Fransız komutanların yanında yerimizi alırsak, bu döngü farklı görünür. Bu örnekte Almanların suçu Fransızların suçundan büyüktür, çünkü önce Almanlar harekete geçmiş, askerî avantaj sağlamak için yerleşik kuralları ihlal etmişlerdir; Fransızlar tepki vermiş, kuralları tekrar yürürlüğe sokmak adına aynı ihlali tekrarlamışlardır. Aralarındaki farkı nasıl ölçmek gerektiğini bilmiyorum; belki de büyük bir fark yoktur; fakat işledikleri suça ortak bir ad versek bile aralarında bir fark olduğunu vurgulamak önemlidir.

En önemli savaş kurallarına göre, yasaların uygulanması adına kuralların ihlal edilmesine izin verilmez. O halde misilleme doktrini, savaş konvansiyonunun daha önemsiz kısımlarına, masumların haklarının tehlikede olmadığı bölümlere dayanır. Örneğin zehirli gaz kullanımıyla ilgili yasağı ele alalım. II. Dünya Savaşının başlarında Winston Churchill, Almanları, orduları gaz kullandığı takdirde Müttefiklerin anında karşılık vereceği yolunda uyarırken sonuna kadar haklıydı.[18] Çünkü askerlerin, belirli silahların saldırısına maruz kalıp başka silahlarla bunlara saldırılamayacağına yönelik belirli savaş hakları vardır, bu konuda başka bir temel hakları da yoktur. Zehirli gazlarla ilgili kural hukuken kabul edilmiştir, fakat bu kural için ahlaki bir gereksinim duyulmaz. Bundan ötürü, ihlal edildiği zaman, kuralı tekrar devreye sokmayı hedefleyen, daha büyük başka bir askerî amaç gütmeyen paralel ve orantılı ihlallere ahlaken izin verilir. Bunlara izin verilir, çünkü bu eylemlerin yöneltildiği insanlar zaten askerî saldırıların meşru hedefidir. Savaşın kapsamı ile yoğunluğunu sınırlayan

[18] Churchill, *The Grand Alliance* (New York, 1962), s. 359. Burada savunduğum ayrıma benzer bir tanesi Westlake tarafından öne sürülmüştür: "savaş yasası, sadece sözleşme zemininde tartışılmayacak kadar insanlığın, ahlakın köklerine iner. Yalnızca çok önemli olmayan kısımları sözleşme tarafından değişik bir biçimde belirlenebilir." *International Law*, II, 126.

tüm gayri resmi anlaşmalar ile karşılıklı anlaşmalar için de durum aynıdır. Burada misilleme tehdidi, yasayı uygulamanın ana aracıdır, ayrıca tehditte bulunmak veya bunu gerçekleştirmek için duraksamaya gerek yoktur. Bu tür kısıtlamalar ihlal edildiğinde, kısıtlamaların tamamen ortadan kalktığı iddia edilebilir, böylelikle kendi ihlallerimizi de orantılılık kuralına tabi kılmanın anlamının kalmadığı söylenebilir. Fakat bu, misillemelerin eski kısıtlamalara tekrar işlerlik kazandırmakta başarısız olduğu zamanlar için doğrudur. Öncelikle bu kısıtlamaların tekrar oluşturulması hedeflenmelidir: bu bağlamda, misillemeleri hâlâ savaşın barbarlığına karşı bir engel olarak kullanıyoruz.

Barış Zamanı Misillemeleri Sorunu

Fakat tüm bunlar, savaşın devam ettiği durumlar için geçerlidir. Mesele, saldırının biçimi veya araçlarıdır. Barış zamanı misillemeleri için mesele, saldırının kendisidir. Saldırı sınırın karşı tarafından gelmiştir: herhangi türde bir akın yapılmıştır. Kurban devlet başka bir akınla karşılık verir. Amaç savaş kurallarının yeniden teyit edilmesi değil, bozulan barışın yeniden tesis edilmesidir. Tekrarlanan suç bir güç edimidir, devlet egemenliğinin ihlal edilmesidir. Buna saldırganlık denir, nefsi müdafaa olarak haklı görülür (yani *jus ad bellum* dilinde böyle denir), fakat *jus in bello* kuramının yerleştirdiği, misillemelere uygun kısıtlamalara uyulduğu sürece "savaş harici askerî bir önlem" olarak kalacaktır. Burada konuyu, bu kısıtlamalar üzerinden tartışmak en iyisidir.[19]

Kibye'ye Saldırı ve Beyrut Akını

"Barış zamanı misillemesi" terimi tamamen doğru sayılmaz. Hukuk elkitapları konuyu "savaş" ve "barış" olarak ikiye ayırır, fakat tarihin büyük kısmı bir *demi-monde* [yarım dünya] halidir ki bu durumu o kelimeler yeterince tanımlamaz. Misilleme genelde bu *demi-monde* haline aittir; misillemeler ayaklanma, sınır sürtüşmeleri, ateşkes ve mütareke dönemlerine uygun bir

[19] *Bkz.* Kalshoven, "muharip olmayanların misillemeleri" üzerine, s. 287 vd.

eylem biçimidir. Bu güç edimlerinin her zaman basit anlamıyla bir devlet eylemi olmaması böyle dönemlerin bir özelliğidir. Resmî emirlerle harekete geçen devlet görevlilerinin ya da askerlerin işi değildir bu, çoğunlukla gerilla çetelerinin, terörist örgütlerin işidir. Bunlar belki devlet görevlileri tarafından hoş görülür, kollanırlar, fakat doğrudan devletin kontrolü altında değillerdir. Bu yüzden 1948'de kuruluşundan beri İsrail, komşu Arap devletlerinden harekete geçen fakat bunların ordularına resmen bağlı olmayan Filistin gerillaları ve teröristlerin sürekli saldırısına uğramaktadır. Bu saldırılara tepki olarak İsrailli yetkililer yıllar boyunca karşı saldırının akla gelen her yolunu denemişlerdir; böylece misillemenin siyasetini ve ahlakını sınamış oldular. Söz konusu tarih gaddar ve sıra dışı bir tarihtir; bir kuramcıya isteyebileceği her türlü örneği (hatta fazlasını) sunar. Barış zamanı, misillemelerin barış getirmediğini gösterse bile meşru olmayan saldırılara karşı herhangi bir alternatif tepki ortaya koymaz.

Filistin saldırılarının çoğu, teröristlerin işidir, gerillaların değil; son iki bölümde bahsettiğim gibi, sivil hedeflere karşı gelişigüzel yönlenmişlerdir: sınır yakınında çalışan çiftçilere, şehirler arası yolda ilerleyen otobüslere, köy okullarına, evlere vesaireye saldırılmıştır. Bu nedenle meşru değillerdir ve daha büyük bir Arap-İsrail çatışması hakkında görüşlerimiz bu durumu değiştirmez. İsraillilerin aynı şekilde karşılık verme hakkı olduğuna yönelik de bir sorun olamaz. Bu hak, sınırın karşısından gelen herhangi bir saldırı durumunda vardır, fakat saldırı özellikle, anında direniş gösteremeyecek sivillere yöneldiğinde bu hak daha da belirginleşir. Bununla birlikte, İsraillilerin kimi tepkileri sorgulanabilmiştir, çünkü bu durumlarda ne yapılacağını bilmek zor bir meseledir. Açık bir savaşta olmadığınız komşu devletlerde barınan teröristler kolay bir hedef teşkil etmez. Herhangi bir askerî tepki, barış zamanı misillemelerine özgü bir asimetriye sahiptir: ilk baskın resmî nitelik taşımaz; karşı saldırı egemen bir devletin eylemidir, başka bir devletin egemenliğine müdahale eder. Bu tür müdahaleler hakkında nasıl bir yargıya varacağız? Barış zamanı misillemelerine hükmeden kurallar nelerdir?

İlki tanıdık bir kuraldır. Terörist saldırısı sivilleri hedef almış olsa da, misilleme sivilleri hedef almamalıdır. Üstelik "misillemede bulunan" taraf, saldırısının kazara sivil ölümlerine yol açmamasına dikkat etmelidir. Bu tavrıyla barış zamanı misillemesi, savaşın tıpkı kendisi gibidir, hükmümüzce böyle olduğu da yeterince açıktır. Örneğin İsrail'in Kibye saldırısına bakalım:[20]

> Lod Havaalanı yakınında bir köyde, bir anne ve iki çocuğunun öldürülmesinin ardından İsrailliler 14 Ekim 1953 tarihinde Ürdün köyü Kibye'ye gece saldırısı düzenledi... Savaşarak köye girdiler, köy sakinlerinin etrafını çevirdiler, kırk beş evi havaya uçurdular. Önceden tüm evler boşaltılmamıştı, yıkıntıların altında kırktan fazla köylü kaldı... Saldırının zalimliği İsrail'de ve yurtdışında sert protestolara yol açtı...

Bu ölümlere muhtemelen "kasıtsız" denemez, ayrıca bunlardan kaçınmak için önlem alındığı da kesinlikle iddia edilemez; öyleyse protestolar haklıydı; bu ölümler suçtu. Fakat hiç sivil ölmeseydi ya da karadan yapılan çoğu İsrail misillemesinde Ürdünlülerle girilen çatışmalardaki gibi az sayıda ölüm gerçekleşseydi, bu protestolar yine haklı olur muydu? Ürdünlü askerlerin öldüğü (İsrailli sivillerin öldürülmesinde parmakları yoktu), evlerinin yıkıldığı bu saldırı hakkında ne diyebiliriz? Bu, standart bir askerî harekât değildir, gerçi barış zamanı misillemelerinin en yaygın biçimidir. Amacı zorlayıcı olmaktır: komşu devletin yetkililerini barışa uymaya, kendi taraflarındaki gerillalarla teröristleri kontrol altında tutmaya zorlamaktır. Fakat doğrudan ya da sürekli bir zorlayıcı niteliği yoktur; o durumda tam ölçekli bir istila gerekirdi. Misillemeler uyarı biçimine sahiptir: bizim köylerimize saldırılırsa, sizin köylerinize de saldırılır. Bu yüzden her zaman bir saldırıya tepki olarak yapılmalıdırlar. Sivil dokunulmazlığı kuralına, geriye dönük orantılılık kuralına uymalıdırlar. Gerçi ölümü başka ölümlerle dengeleyemeseniz de ikinci saldırı özellik ve ölçek bakımından ilkine benzemelidir.

---

[20] Luttwak ve Horowitz, *The Israeli Army*, s. 110.

Bu iki kısıtlama kabul edilmişse, bu tür karşı saldırıları savunmaya hazırım. Savunmamın hiçbir şekilde aşırılık ya da son çare kavramlarına dayanmadığını vurgulamam gerekir. Barış zamanında, savaş son çaredir (art arda gelen birçok terörist saldırısı savaş açmayı haklı çıkarabilir, eğer bu saldırıların sonu başka türlü gelmeyecekse). Diplomasinin etkisiz kaldığı anlaşılınca, misilleme, başvurulacak ilk güç çaresidir. Yine söylüyorum, "savaş harici askerî bir önlemdir," savaşa alternatiftir, bu tanım da onun lehine önemli bir savdır. Fakat bu tanım, genel savın zorluğunu azaltmaz. Başka bir tarihî örneğe bakarsak bunu görebiliriz. Bu örnekte dokunulmazlık ile orantılılık kurallarına vicdanlı bir şekilde saygı gösterilmişti (Kibye'nin aksine).

1968 yılında Filistin terörizminin ilgisi, İsrail'in kendisinden İsrail ulusal havayolu ve yolcularına kaymıştı. O yılın 26 Aralık tarihinde, iki terörist Atina havaalanından kalkmaya hazırlanan bir İsrail uçağına saldırdı.[21] Uçakta elli kişi bulunmasına ve teröristlerin amacının mümkün olduğunca çok insan öldürmek olmasına rağmen, sadece bir kişi öldü. Silahlarını uçağın pencerelerine ve koltuk seviyesine doğrultmuşlardı. İki adam Atina polisi tarafından yakalandı, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'nin üyeleri oldukları anlaşıldı. Bu kuruluşun merkezi Beyrut'taydı. Lübnan pasaportuyla seyahat ediyorlardı. Önceki aylarda İsrail, Lübnan hükümetini FHKC gibi gruplara verdiği desteğin "sorumluluğundan kaçamayacağı" yönünde defalarca uyarmıştı. Bunun üzerine İsrailliler dramatik bir misilleme harekâtına girişti.

Atina'daki saldırıdan iki gün sonra, İsrail komandoları helikopterlerle Beyrut Havaalanına indi, Lübnan lisanslı sivil havayollarına ait on üç uçağı tahrip ettiler. İsrail'in basın açıklamasına göre komandolar "sivil ölümlerinin önüne geçecek en katı önlemleri uygulamak adına kendi hayatlarını büyük bir

[21] Bu akınla ilgili anlatılar ve değerlendirmeler için *bkz.* Richard Falk, "The Beirut Raid and the International Law of Reprisal," *63 American Journal of International Law* (1969) ve Yehuda Blum, "The Beirut Raid and the International Double Standard: A Reply to Professor Falk," *64 A. J. I. L.* (1970).

tehlikeye attı. Uçaklardaki yolcular, yer mürettebatı boşaltıldı, yakında bulunan insanlar güvenlikleri için olay yerinden uzaklaştırıldı." Söz konusu risklerin boyutu ne olursa olsun, kimse ölmedi; Lübnanlı yetkililer daha sonra iki İsrail askerinin saldırı sırasında yaralandığını iddia etti. Askerî bakış açısından, bu saldırı büyük bir başarıydı; bence ahlaki açıdan da öyleydi. Açıkça Atina'daki olaya bir tepkiydi; yöntem bakımından o olaya benziyordu, onunla orantılıydı (çünkü insan hayatının yok edilmesine karşılık büyük miktarda mala zarar verilebilir); ayrıca sivil ölümlerinden uzak durulacak şekilde yürütülmüştü.

Tüm bunlara rağmen, Beyrut akını o zamanlar çok eleştirilmişti (BM tarafından suç kabul edildi); her şeyin ötesinde Lübnan'ın egemenlik haklarına ciddi bir saldırı olarak görüldü. Kibye örneğinde Ürdün'ün egemenlik haklarına yapılan bir saldırı öne çıksaydı, orada da sivillerin hayatına zarar gelmezdi. Sivillerin öldürülmesi insanlığa hakarettir, fakat askerî tesislerine saldırmak, sivillerinin mülklerini tahrip etmek o devlete daha dar kapsamlı, dolaysız bir meydan okuyuştur. Aslında, bu saldırıların amacı budur; askerlerine zarar verilebilmesi bir yandan, uçaklarına, teknelerine, binalarına vesaireye zarar verilebilmesi öte yandan, egemen devlete zarar verilebilmesine bağlıdır. Devlete zarar verilebiliyorsa, askerlerine de zarar verilebilir, çünkü onlar devlet otoritesinin görünür simgeleri, faal görevlileridir. Sivillerin mülküne zarar verilebilir, çünkü bu mülklerin sahiplerinin masumluğu sadece o şahıslarla sınırlıdır, mülklerine geçmez (ya da illaki geçmez). İnsan hayatına verdiğimiz değer öyledir ki yaşama hakkı ancak kimi insanların savaş uğraşında ya da milli savunmada gerçekten yer almasıyla ortadan kalkar. Fakat mülke verilen değer daha düşüktür; bu mülkü koruyan, ondan vergi alan devlet saldırıya tabi olduğu zaman mülkiyet hakları da ortadan kalkar. Bireyler meşru hedef haline gelmeden vergilendirilebilir, fakat mülkiyet ya da belirli mülkler, sahipleri meşru birer hedef olmasa da kendileri meşru hedef olabilir.[22]

[22] Hukukçular, misilleme davalarında vatandaşların "mensup oldukları devletle tanımlanacağını" söylerken kafalarında muhtemelen bu düşünce vardır. Bu tanım hiçbir şekilde toptan bir tanım değildir; kişisel hak-

Fakat bu sav, o devletin yükümlülüklerine bağlıdır, bu da bir tartışma konusu olarak kalır.

İsraillilerin iddiası, pozitif hukuk şablonunu izledi (ya da en azından BM çağı öncesi pozitif hukuk). İsrail, Lübnan hükümetinin kendi bölgesinin terörist saldırı üssü olarak kullanımını engelleme yükümlülüğü taşıdığı konusunda ısrar etti. Kimse bu yükümlülüğü yadsır görülmüyordu, fakat Lübnan adına (gerçi onlar tarafından değil) Beyrut'taki hükümetin aslında bunu yapacak durumda olmadığı ileri sürüldü. 1968'den beri yaşanan olaylar bu iddianın ortaya çıkmasının nedeni olabilir; bu doğruysa, İsrail saldırısını savunmak zordur. Başkalarının üzerinde baskı kurmak için farklı hareket etmesi mümkün olmayan masum insanların mülküne zarar vermek kesinlikle yanlıştır. Fakat yerleşik bir hükümetin yeterliğini yadsımakta bu kadar aceleci olunmamalı, çünkü egemenliğin belirli bir ölçüde kaybedilmesi, siyasi güçsüzlüğün hem yasal hem de ahlaki sonucudur. Hükümet yönetimi altındaki bir bölgenin sakinlerini gerçekten kontrol edemiyorsa ya da sınırlarını kontrol edemiyorsa, bu yetersizlikten ötürü başka ülkeler zarar görüyorsa, o zaman o devletin yerine başka birisinin bölgeyi yönetmesi ve kontrol etmesine izin verilebilir. Bu durumda, misilleme akınları için yaygınlıkla kabul edilen sınırların çok ötesine geçilebilir. Bu noktada misilleme, yerel toplumdaki kısasa dayanan cezalar gibidir: cezalarda ahlaki sorumluluğun kabul edilmesi beklenir, o halde misillemeler için de siyasi bir sorumluluk olmalıdır. Mümkün olduğu sürece, iki beklentiye de sıkı sıkıya yapışılmalıdır.

Kritik soru, egemen bir devletin başka bir egemen devlet tarafından kendi yükümlülüklerini yerine getirmek için zorlanıp zorlanamayacağıdır. BM'nin resmî görüşü, savaş kuralları tarafından kısıtlamalar getirilmiş olsa bile bunun uygulanmasının yasadışı kabul edilmesidir.[23] Bu görüş sadece, BM'nin

---

ları yok saymaz. Bana kalırsa bu etkinin kapsamı özel şahsiyetlerin evlerine kadar genişletilemez; evler, ev sakinlerinin masumiyetine ortaktır (yeter ki terörist üssü olarak kullanılmasın).

[23] 9 Nisan 1964 tarihinde Güvenlik Konseyi tarafından oylanan genel suçlama için *bkz.* Sydney D. Bailey, *Prohobitions and Restraints in War* (Londra, 1972), s. 55.

(pozitif) hukuk oluşturma iddiasına dayanmaz, aynı zamanda BM'nin, yasanın kendisini uygulamaya (en azından bazen) hazır ve muktedir olmasına dayanır. Fakat açıkçası dünya, 1968'de bu yasayı uygulamaya hazır veya muktedir değildi; o zamandan bu yana hiçbir vakit de hazır veya muktedir olmadı. BM üyelerinin, kendi vatandaşlarının hayatları tehlikede olduğunda misilleme hakkından vazgeçtiklerine dair bir kanıt da yoktur, fakat göz önündeki olaylarda bu yönde oy kullanırlar. Uluslar göreneklerinde misillemeyi açıkça kabul etmiştir, bu uygulamanın ardındaki (ahlaki) neden her zamanki kadar güçlüdür. BM'nin yaptığı hiçbir şey, bu kurumun günümüzdeki hiçbir etkisi, uluslararası hayatın yasal veya ahlaki yetkilerinin merkezîleştirildiği anlamına gelmez.[24]

Fakat BM'nin düpedüz gerçek dışı konumu, barış zamanı misillemelerin meşruluğunu kendiliğinden geçerli kılmaz. Kelsen'in *Principles of International Law* [Uluslararası Hukukun İlkeleri] kitabının kendi baskısında Robert Tucker, misillemeleri savunan kişilerin, "gücün devletler tarafından bağımsız kullanımının genelde hukukun amaçlarına hizmet ettiğini" göstermesi gerektiğinde ısrar eder.[25] Bu yaklaşım, tartışma zeminini BM'nin etkinliğinden misillemenin kendi faydasına kaydırmak, sonuçları muhtemelen "misillemede bulunanların" lehinde olmayacak tarihî incelemelere davetiye çıkarmaktır.

---

[24] İsrail misillemelerine karşı rutin BM suçlamalarına atfen Richard Falk şunu yazmıştır: "Bu şartlarda İsrail'in inisiyatifi üzerindeki bu tür kısıtlamaların adil olmadığı iddia edilebilir, fakat BM organları, özel güç kullanımına yetki verme veya yasaklama yetkisine sahip olduğu için, bu temelinde hukuki olmayan bir itirazdır; ayrıca bu potansiyelin hayata geçirilmesi, uluslararası toplumda ... 'yasal' şeyleri 'yasadışı' şeylerden ayırır."Yerel veya uluslararası herhangi bir yasal teşekkülün, kendisi bir çare sunmuyorsa, kendi çaresini kendisi bulanları yok sayabileceğinden emin değilim, fakat bu tür meseleleri hukukçulara bırakıyorum. Falk'un haklı olduğunu varsayarsak, hukuki olmayan bu itirazın ahlaki bir itiraz olduğu, bunun başarısının da yürürlüğe konan yeni "yasanın" temelini oyması gerektiği ve muhtemelen de oyacağı söylenmelidir. *Bkz.* "International Law and the US Role in Vietnam: A Response," ed. Falk, *The Vietnam War and International Law*, (Princeton, 1968), s. 493.

[25] Hans Kelson, *Principles of International Law*, 2. edisyon, revize eden Robert W. Tucker (New York, 1967), s. 87.

Fakat misillemenin temeli, toplam etkinliği değildir. *Demimonde* halinin zorlu şartlarında belirli etkiler beklemek bir haktır. Bu şartlar devam ettiği sürece, aynı şartlar (Locke'un doğa durumundaki gibi) haklı eylemin bütünüyle tatmin edici sonuçlar doğurmasını engellese bile bu hak ortadan kaybolmaz. Belirli bir durumda, misillemenin başarısız olacağı kesinse, o zaman denenmemelidir. Fakat ne zaman kayda değer bir başarı şansı varsa, kurban durumundaki devletin başvurabileceği meşru bir çaredir; çünkü hiçbir devlet vatandaşlarına yapılan saldırılara seyirci kalamaz.

Misilleme, savaş konvansiyonundan "barış zamanı" dünyasına aktarılmış bir uygulamadır, çünkü uygun şekilde kısıtlanmış bir askerî eylem biçimi sağlar. Bana kalırsa, uygulamayı yok etmek yerine bu sınırları savunmak daha doğrudur. Misilleme harekâtında yer alan askerler uluslararası bir sınırı geçer, fakat hızla geri dönerler; etrafa yıkım saçarlar, fakat bir noktaya kadar; bir devletin egemenliğini ihlal ederler, fakat aynı zamanda buna saygı da duyarlar. Nihayetinde, masum insanların haklarına özen gösterirler. Misillemeler daima, belirli bir tecavüze karşı verilen sınırlı tepkilerdir: savaş kurallarını çiğneyen suçlar, barışın küçük ölçekli ihlalleri gibi tecavüzlere verilen bir karşılıktır. Gerçi sıklıkla kullanılırlar, fakat misillemeleri, masum hayatlara kasteden işgaller, müdahaleler, saldırılar için bahane olarak göstermeye kimsenin hakkı yoktur. Devlet ya da insan haklarının ihlal edilmesini gerektiren aşırılık veya bunalım anları olabilir; fakat bu tür anlar düşmanlarımızın belirli suçlarıyla ortaya çıkmaz, bu ihlallere de misilleme deyip işin içinden çıkamayız. Hukuk kitaplarında, askerî tarihlerde karşılaştığım hiçbir misilleme olayı, gerçek anlamda aşırı bir durum değildi. Savaş konvansiyonu da aşırı durumları ele almaz. Söylemek gerekirse, aşırılık geleneksel şartların ötesinde bulunur. Bunun özelliği ile kökenini bu kitabın IV. Kısmında inceleyeceğim. Misillemelerin tahlili, savaşın sıradan yöntemleri bahsimizin sonuydu. Şimdi ilgimi sıra dışı yöntemlere çevirmeliyim. Bazen kendi amaçlarımızın ahlaki zorunlulukları, bu sıra dışı araçlardan faydalanmamızı gerektirir.

Dördüncü Kısım

SAVAŞIN İKİLEMLERİ

14
KAZANMAK VE DÜZGÜN SAVAŞMAK

"Budala Ahlakı"

Başkan Mao ve Hung Nehri Çarpışması

MÖ 638 yılında, Çin tarihinde Bahar ve Güz Çağı diye bilinen dönemde Sung ve Çu adlı iki feodal devlet, Orta Çin'deki Hung Nehrinde bir çarpışmaya girdiler.[1] Dük Hsiang tarafından yönetilen Sung ordusu nehrin kuzey yakasına savaş düzeninde yerleşti; Çu ordusunun nehri geçmesi gerekiyordu. Askerler yarı yoldayken, Hsiang'ın vekillerinden biri yanına geldi ve "onlar kalabalık biz azız; hepsi nehri geçmeden önce saldırmamız için emir verin," dedi. Dük reddetti. Düşman nehrin kuzey kıyısına ulaşıp henüz hatlarını oluşturmamışken, aynı vekil yine dövüşün başlamasını istedi; Dük bir daha reddetti. Çu askerleri uygun bir şekilde dizildikten sonra hücum emri verdi. Akabindeki savaşta Dük yaralandı ve ordusu dağıldı. Tarihî kayıtlara göre Sung halkı yenilgiden hükümdarlarını suçlar, fakat Hsiang şöyle der: "Seçkin kişi rakibinde ikinci bir yara açmaz ve saçları kırlaşmış hiç kimseyi tutsak almaz. Atalarımız ordularını savaş alanında topladıklarında, dar yerden geçen bir düşmana saldırmazdı; çökmüş bir hanedanın zayıf bir temsilcisi olsam bile davullarımı düzene girmemiş bir düşmana saldırmak için vurdurtmam."

Bu, feodal bir savaşçının, Mao Zedung modern bir konuya değinmek için tarih kayıtlarından bu olayı örnek gösterene kadar bilinmeyen bir savaşçının yasasıdır. *On Protracted War* (Uzatmalı Savaş Üzerine, 1938) adlı konuşmalarından birinde "Biz Sung Dükü değiliz, onun budala ahlakına da ihtiyacımız

---

[1] *The Chinese Classics*, çev. ve ed. James Legge, V. cilt: *The Ch'un Ts'ew with the The Tso Chen* (Oxford, 1893), s. 183.

yok," demiştir.[2] Mao'nun konuşması gerilla taktikleriyle ilgili yaratıcı bir tartışmaydı. Bununla birlikte Sung Düküne karşı yönelttiği iddia, hem Çinli okurlar hem de Batılı okurlar için yeterince tanıdıktı. Bu iddia, Hsiang'ın vekili gibi pratik insanlar arasında çok yaygındır. Bunlar için kazanmak her zaman aristokrat onurundan daha önemlidir. Fakat ancak kazanmanın ahlaken önemli olduğu durumlarda, yani mücadelenin sonucu haklılık bağlamında algılanacağı zaman, söz konusu iddia savaş kuramına girer. Hung Nehri çarpışmasından yaklaşık 200 yıl sonra, komünist devrimden 2000 yıl önce, filozof Mo Tzu, Mao'nun örneğini, Mao'nun anlayışına uygun olarak eksiksiz betimledi.[3]

> Hükümdarının zulmettiği, baskı kurduğu bir ülke var diyelim, bilge bir kişi de... dünyayı bu haşereden temizlemek için ordu kurar, o günahkârı cezalandırmak için yola koyulur. Savaşı kazandığındaysa Konfüçyüs öğretisine uygun hareket ederek, birliklerine şöyle emreder: "Kaçanlar kovalanmayacak, miğferini kaybetmiş düşmana vurulmayacak; ters dönen bir savaş arabası görürseniz, düzeltmek için sahiplerine yardım edeceksiniz." Bu yapılırsa, şiddet yanlısı, düzen karşıtı olanlar sağ salim kaçar, dünya da pislikten kurtulmaz.

Mo Tzu, Dürüst Savaş öğretisine inanmıştı. Mao Zedung ise Çin'e, adil savaşa dair Batı'nın kuramını tanıtmıştı. Bu iki düşünce arasında farklı olan ince noktalar şüphesiz vardır. Burada onlardan bahsedemem. Fakat aralarında önemli bir fark yoktur. Kazanmak ile düzgün savaşmak arasındaki gerilime, benzer yollarla yaklaşırlar, hem Mo Tzu için hem de Başkan Mao için aynı çözümü gösterirler: Düzgün savaşmanın feodal kuralları bir kenara atılmıştır. Gerilimin varlığı fark edildiği an, bu gerilimin üstesinden gelinmiş demektir. Bundan herhangi bir muharebe kuralı olmadığı anlamı çıkmamalı; Mao'nun "Dikkat Edilecek Sekiz Madde"sinden zaten bahsetmiştim. Bunlar eski şövalye yasasını demokrasi tarzıyla özetler. Fakat görülüyor ki Mao'nun kendisi için bu "Sekiz Madde" sadece,

---

2 *Military Writings*, s. 240.

3 Arthur Waley, *Three Ways of Thought in Ancient China* (Garden City, New York), s. 131.

gerilla savaşının faydacı gereksinimlerini yansıtmaktadır ve bunlardan daha üst konumda olan kazanmak kavramına karşı çıkamazlar. Bunu abartılı bir şekilde, Wilsonvari bir idealizm ve Marksist kıyametin bir kombinasyonu olarak betimler: "Savaşın amacı savaşı ortadan kaldırmaktır... İnsanlığın savaş çağı bizim çabalarımızla sona erecek; yürüttüğümüz savaşın nihai çarpışmanın bir parçası olduğu su götürmez."[4] Nihai çarpışmada hiç kimse "Sekiz Madde"ye uyulması konusunda ısrarcı olmaz. Çatışma kritik bir noktaya geldiğinde istisnalar olacaktır. Örneğin "Sekiz Madde"den sonuncusunu ele alalım: "Tutsaklara kötü muamele etmeyin." Aynı zamanda Mao, hareket halindeki gerilla çetelerinin tutsak alamayacağını da söylemiştir. "Tutsakların elinden önce silahlarını alıp sonra bunları dağıtmak veya idam etmek en iyisidir."[5] Tutsakların hakları olduğu düşünülmediği için, onları dağıtmak ile idam etmek arasındaki seçim tamamen taktikseldir. Her türlü şartta, kötü muamele karşıtı kuralda ısrarcı olmak muhtemelen "budala ahlak"ına bir örnektir.

Eski savaşçı yasasında da konunun haklar olduğu söylenemez. Dük Hsiang, yaralı bir askeri vurmanın veya saflarını düzene sokmamış bir düşmana saldırmanın değersiz ve aşağılık bir hareket olduğuna inanıyordu. Çarpışma ancak eşitler arasında gerçekleşebilir; yoksa savaş, aristokrat erdemlerinin sergilendiği bir olay olmaktan çıkar. Zaferin ahlaki bir zorunluluk olduğuna inanan kişinin, bu tür kavramlara tahammül edememesini anlamak zor değildir. Dünyada şiddet ve saldırganlık hüküm sürseydi, Sung Dükünün (şüphe duyulmayan) erdeminin ne faydası olurdu? Aslında, Dükün erdeminin, askerî zaferden daha önemli olduğu bir savaş, önemsiz bir savaş gibi görünecektir. Bu suretle, Sung ordusunun yenilgisinden sonra Hsiang'ın vekili şunu demiştir: "İkinci yarayı açmaktan kaçınacaksak, hiç yaralamamak daha iyi. Kır saçlıların hayatını bağışlayacaksak, iyisi mi düşmana teslim olalım."[6] Bütün gücünle savaş ya da hiç savaşma. Bu iddianın tipik bir Ameri-

4 *Miltary Writings*, s. 81, 223-24.

5 *Basic Tactics* (New York, 1966), s. 98.

6 *The Chinese Classics*, V, 183.

kan düşüncesi olduğu söylenir, fakat doğrusu, savaş tarihinde evrensel bir yaklaşımdır. Askerler gerçekten çarpışmaya başladığında, özellikle de bir Dürüst Savaş ya da haklı bir savaşta dövüşüyorlarsa, savaş konvansiyonunun üzerinde bir baskı oluşur, işler konvansiyon kurallarının belirli ihlalleri lehine gelişir. Sonrasında da muharip güçlerin kabul ettiğinden (bu da bir çıkar meselesidir) daha sık şekilde kurallar ihlal edilir. Bu kurallar sadece askeri gereklilik adına ihlal edilmez. Bu iddia, kusuru fazlasıyla mazur gösterir, bunu da savaşın çıkma sebebine ve güdülen davaya değinmeden yapar. Kurallar bu dava adına ihlal edilir. Bu ihlaller, bir tür adalet iddiasıyla savunulur.

Bu yaklaşıma göre, dövüşmeye değer hiçbir savaşta kuralların yeri yoktur. Bunlar olsa olsa "pratik kurallardır," yani zaferin gerektirdikleriyle çatışmadığı sürece gözetilen genel ahlaki kurallardır. Fakat bu yaklaşım, savaş konvansiyonunun statüsünü yanlış anlamak manasına gelir. Savaşçı onuru yerine sivil halkın dokunulmazlığını, gerilla savaşının menfaatleri yerine insan haklarının korunmasını ele alıyorsak, yani savaş kurallarında gerçekten temel bir meseleye dokunuyorsak, kazanmak ile düzgün savaşmak arasındaki çatışma o kadar kolay çözüme kavuşmaz. Örneğin "Sekiz Madde"nin sağladığı korumanın ahlaken gerekli olduğunu kabul etmişsek, gerilla çeteleri tarafından soyulan, yağmalanan insanların haklı öfkesini anlıyorsak, o zaman Mao'nun kuralları, yazarının bunlara hamlettiği önemden daha fazlasını içeriyor demektir. Basitçe bir kenara itilemezler ya da faydacı yaklaşım gereği, arzulanan herhangi bir sonuçla dengelenemezler, çünkü masum insanların hakları hem savaşları haklı olan hem de olmayan askerlerin karşısında aynı manevi etkinliğe sahiptir.

Yine de her zaman kötü niyetli olduklarını söyleyemeyeceğimiz askerler ve devlet adamları tarafından kurallara uyulmayıp hakların ihlal edildiği olaylara sıklıkla rastlanır; öyleyse kural ihlallerinin bütünüyle anlamsız olduğunu düşünmemeliyiz. Hepimiz ne anlama geldiğini çok iyi biliyoruz. Savaşta bazen tehlikenin ne kadar büyük, zaferin nasıl zorunlu olduğunu biliriz. Simone Weil'in yazdığı gibi, "çünkü top-

rakları fethedildikten sonra bir daha iflah olmamış insanlar vardır."[7] Toplumun bekası tehlikede olabilir, ayrıca dövüşün gidişatıyla ilgili bir yargıya varırken olası sonuçları hakkında nasıl olur da düşünmeyiz. Başka hiçbir yerde olmasa bile bu noktada faydacı hesapların üzerindeki kısıtlamalar kalkmalıdır. Fakat bu kısıtlamaları kaldırmaya meyil göstersek bile zafer adına ihlal edilen hakların hakiki haklar olduğunu, derinlere kök saldıklarını, ihlal edilemez bir ilkeye dayandıklarını unutmamalıyız. Bu ilkede budala olmakla ilgili bir şey yoktur: insan hayatı söz konusudur. Savaş kuramı tamamıyla anlaşıldığında bir ikilem ortaya çıkarır. Her kuramcı (iyi ki her asker değil) elinden geldiğince bu ikilemi çözmelidir. *Jus ad bellum* ile *jus ad bello* kavramlarının ikisinin birden gücünü tanımayan hiçbir çözüm ciddi değildir.

Değişken Ölçü ve Aşırılık Tezi

İlk olarak, haklı bir savaşta dövüşen askerler ile haksız bir savaşta dövüşen askerler arasında ayrım yapılmalı mıdır meselesine bakmalıyız. Elbette ilk gruba üye olduklarını iddia eden taraf bu meseleyi ortaya koyar. Bunu, muharip eşitliğine karşı yapılmış bir itiraz olarak değerlendirebiliriz. Bu itirazların özellikleri kendilerine özgü olsa da, genel bir biçimleri vardır. Hem savunageldiğim eşitliğin yalnızca mutat olduğu iddiasını, hem de savaş haklarına dair gerçeğin en iyi değişken ölçü bağlamında, yani *ne kadar adalet, o kadar hak* söylemiyle ifade edildiği iddiasını taşır hepsi. Felsefeci John Rawls'un aklında aşağı yukarı böyle bir şey olmalıdır ve şöyle demiştir: "Haklı bir savaşta bile belirli şiddet biçimleri katiyen kabul edilemez; bir ülkenin savaşma hakkı sorgulanmaya açıksa ve kesin değilse, kullanabileceği yöntemler üzerindeki kısıtlamalar daha ciddidir. Meşru bir nefsi müdafaa savaşında, gerekli olduğu zaman izin verilen eylemler, daha şüpheli durumlarda açıkça dışlanır."[8] Davamın adilliği ne kadar fazlaysa, bu dava

---

7 *The Need for Roots*, çev. Arthur Wills (Boston, 1955), s. 159.

8 *A Theory of Justice* (Cambridge, Mass. 1971), s. 379. Krş. "... savaş hakkı kapsamında yapılan her şey haklı savaş iddiaları için en gözde şekli alır." Vitoria, *On the Law of War*, s. 180.

uğruna o kadar çok kural ihlal edebilirim; gerçi kimi kurallar her zaman ihlal edilebilir. Aynı iddia, sonuç bağlamında da ortaya konabilir: yenilgimin sonucunda ortaya çıkan adaletsizlik ne kadar büyük olacaksa, bu yenilgiden kaçınmak için o kadar çok kural ihlal edebilirim. Bu görüşün anlamı, saldırıya direnen askerlere zafer için gerekli olduğunu düşündükleri şeyleri (bazılarını) yapmaları için açık kapı bıraksa da, hakların (bazı türlerinin) var olduğunu tanımasında yatar. Kişinin davasının haklılığının, dövüşme şeklinde bir fark yaratmasına izin verir. Fakat tam olarak ne kadar farka izin verileceği belli değildir, tıpkı adalet zafer kazansın diye savaş cehennemine itilen insanların statüsünün belirsiz olması gibi. Bu iddianın fiilî etkileri, muhtemelen yandaşlarının arzularının ötesine geçer, fakat başka tarihî olayları gözden geçirene kadar bu etkiler hakkında hiçbir şey söylemeyeceğim. Bununla birlikte, daha önce bu iddianın yapısı hakkında konuşmalıyız.

Betimlediğim şekliyle savaş konvansiyonuna göre, değişken ölçünün üzerinde hareket edebileceği, meşru çarpışma ile kabul edilemez şiddet arasında bir eylemler yelpazesi yoktur. Bütünüyle müstakil olmayan bir çizgi vardır yalnızca, amacı da sadece bunları birbirinden ayırmaktır. Bu bakış açısıyla; Rawls'ın iddiası "savaşma hakkı sorgulanmaya açık" ülke söz konusu olduğunda belirsiz durumdaki olaylar aleyhte karara bağlanmalıdır ya da bu ülkelerin askerî ve siyasi önderleri bu tür belirsiz vakalardan uzak durmalıdırlar, ki davalarının belirsizliği, yöntemlerinin belirsizliğiyle ikiye katlanmasın. Sonuncusu, vicdan adına bir itirazdır, bu da her zaman iyi bir şeydir. Fakat Rawls'ın iddiasından çıkabilecek başka bir anlam daha vardır (gerçi bunu kastettiğini düşünmüyorum): "katiyen kabul edilemez" eylemler sınıfı çok küçük tutulmalıdır, savaş kuralları içinde değişken ölçünün uygulanabileceği bir alan açılmalıdır. Bu alanda ölçünün x noktasına kaydırılması bu noktaya kadar olan tüm askerî kısıtlamaları ortadan kaldırmak anlamına gelmez, ancak faydacılık ve orantılılıkla ilgili olanlar dışındaki kısıtlamaları terk etmek demektir. Değişken ölçü, kurallar ile hakların yasaklamaya çalıştığı bu faydacı hesapların yolunu açar. Genelde kabul edilmeyen eylemler ve yarı-hakların mey-

dana getirdiği bir sınıf yaratır. Bunlar, davaları haklı olan veya davalarının haklı olduğuna inanan askerler tarafından parça parça aşındırılmaya tabidir. Böylece o askerlerin korkunç şeyler yapmasını, yaptıklarının kendi vicdanlarında, arkadaşlarının, takipçilerinin vicdanında haklı çıkmasını olanaklı kılar.

Değişken ölçü savının aşırı biçimi, haklı bir dava adına çarpışan askerlerin savaşta kendilerine fayda sağlayacak her şeyi yapabilecekleri iddiasıdır. Bu yaklaşım, savaş konvansiyonunu fiilen kaldırmak, sözleşmenin koruduğu hakları yadsıyıp askıya almaktır. Haklı tarafın savaş hakları bütünlüğünü korur, eylemlerinin getirdiği suç da öbür tarafın önderlerinin sırtına biner. Daha önce görmüştük, General Sherman'ın savaş görüşü bu yöndeydi ve ben de buna "savaş cehennemdir" doktrini demiştim. Kazanmak ile düzgün savaşmak arasındaki gerilimin manevi önemini yadsıdığı için, söz konusu yaklaşımın bu gerilime çözüm getirdiği söylenemez. Önemli olan tek adalet, *jus ad bellum*'dur. Bunun ötesinde sadece, gerçekçi insanların her zaman katılacağı kaygılar vardır: kuvvetlerini masumları öldürmek için boşa harcamayacaklardır, fakat zafer bunu gerektiriyorsa masumları öldürmekten de kaçınmazlar. Her halükârda değişken ölçü buna varır denebilir, fakat bu görüşün savunucuları en azından kuralların ve hakların varlığını tanıdıklarını iddia ederler; bu yüzden iddiaları için farklı bir çözümleme yapmak gerekir.

Değişken ölçüye karşı tek seçeneğin, manevi mutlakçılık olduğu sıklıkla söylenir. Değişkenliğe direnmek için, savaş kurallarının kategorik ve koşulsuz yasaklar dizisi olduğu öne sürülmeli, saldırganlığı defetmek için bile haklı bir şekilde ihlal edilemeyecekleri ortaya konulmalıdır.[9] Fakat bu çizgiyi izlemek zordur, özellikle de saldırganlığın korkutucu biçimler kazandığı bu modern çağda. Belki de Sung Dükü, hanedanlığın yok olması pahasına savaşçı yasasını bozmamakta haklıydı. Fakat devletin kendisi, devletin koruduğu siyasi toplum, bu toplumun üyelerinin hayatıyla özgürlükleri savunuluyorsa... *fiat justicia ruat coelum*, yani gök başına yıkılsa da adaletten

[9] G. E. M. Anscombe'nin daha önce referans gösterdiğim iki denemesindeki görüşü böyledir: *Mr. Truman's Degree* ve "War and Murder."

sapma, diyen anlayış çoğu insan için makul bir ahlak öğretisi değildir.

Mutlakçılığa varmadan, yol üzerinde alternatif bir doktrin vardır; ilerleyen bölümlerde bu doktrini savunacağım. Şu özdeyişle özetlenebilir: gök başına (gerçekten) yıkılacak gibi olana kadar adaletten sapma. Bu, uç durumlara uygulanan faydacı bir yaklaşım tarzıdır, çünkü belirli özel durumlarda askerî eylemler üzerindeki tek kısıtlamanın faydacılık, orantılılık kısıtlamaları olduğunu kabul eder, gerçi haklı savaşlarda bile doğal bir şey değildir bu. Savaş kurallarından bahsederken bu görüşe hep karşı çıktım, gücünü yadsıdım. Örneğin "uç durumlarda" sivillerin kuşatılan bir şehirde hapsedilebileceği veya masumları hedef alan misillemeler yapılabileceği düşüncesinin karşısında oldum. Çünkü aşırılık düşüncesinin savaş konvansiyonunda yeri yoktur ya da çarpışmanın her zaman uç bir durum olduğu söylenirse, o zaman bu düşünce konvansiyonun içinde erir. Kurallar savaşın gündelik aşırılıklarına göre ayarlanmıştır; kurallar yerleştireceksek, masumların haklarına dikkat edeceksek başka ayarlama yapmak mümkün değildir. Fakat elimizdeki mesele kural koymakla ilgili değil, kural bozmakla ilgilidir. Ahlaki yasanın biçimini ve özünü biliyoruz; çaresizlik anlarında, felaket yaklaşırken bu kurallara göre mi yaşayacağız (belki de öleceğiz) diye karar vermeliyiz.

Değişken ölçü anlayışı, savaş konvansiyonunu parça parça aşındırır, ayrıca insan haklarını çiğnemeye "zorla itildiğine" inanan karar makamının da işini kolaylaştırır. Aşırılık savında kök bulan iddia, sözleşmenin daha ani bir şekilde çiğnenmesine izin verir (belki de gerektirir), fakat sadece aşınma sürecine karşı uzun süre direndikten sonra. Bu direnişin nedenleri, söz konusu hakların doğasıyla, bu haklara sahip olan insanların statüsüyle ilgilidir. Bu hakların aşındırılamayacağını ya da altının oyulamayacağını ileri sürmeliyim; hiçbir şey bunları küçültmez; ayaklar altında çiğnendikleri anda bile dimdik ayaktadırlar; bu yüzden çiğnenmeleri gerekir.[10] Kuralları boz-

[10] Ahlaki bir ilkeyi "çiğnemek"in ne anlama geldiğiyle ilgili bir tartışma için *bkz.* Robert Nozick, "Moral Complications and Moral Structures," *13 Natural Law Forum* 34-35 ve notlar (1968).

mak her zaman zor bir mesele olduğu için, bunu yapan asker ya da devlet adamı, eyleminin neden olduğu ahlaki sonuçları, ortaya çıkan suçun yükünü kabullenmeye hazır olmalıdır. Aynı zamanda, kuralları çiğnemek dışında seçeneği de olmayabilir: sonunda gereklilik demenin anlamlı olduğu bir durumla karşılaşmıştır.

Savaş kuralları ile saldırganlık kuramı arasındaki ve *jus in bello* ile *jus ad bellum* arasındaki gerilim dört farklı şekilde ele alınabilir:

1. Faydacı iddianın baskısı altında savaş konvansiyonu düpedüz bir kenara atılır ("budala ahlakı" diye alay edilir),
2. Konvansiyon yavaş yavaş davanın ahlaki önemine teslim edilir; haklı olanın hakları artar ve düşmanlarının hakları değer kaybeder,
3. Konvansiyona uyulur ve sonucu ne olursa olsun haklara katı bir şekilde saygı gösterilir,
4. Konvansiyon sadece yaklaşan bir felaketin eşiğinde çiğnenir.

Bunlardan ikinci ile dördüncü maddeler en ilginçleri ve en önemlileridir. Hak anlayışı olan ve ahlaki ciddiyete sahip insanların savaş kurallarını yine de nasıl ihlal ettiğini, savaşın zalimliğini nasıl tırmandırdıklarını ve nasıl tiranlık yaydıklarını açıklarlar. Bana kalırsa dördüncüsü doğru bir iddiadır. İki türlü adalete en iyi açıklamayı getirir ve her birinin gücünü bütünüyle tanır. İleriki bölümlerde bu iddiaya odaklanacağım, fakat aynı zamanda değişken ölçü anlayışının tehlikelerinden, yetersizliklerinden bahsetmeye çalışacağım. Öncelikle tarafsızlık meselesini içeren birçok olaya göz atacağım. Tarafsızlık belki de savaş konvansiyonunun en tartışmalı yanıdır. Tarafsızlık hakları bir tür muharip olmayan dokunulmazlığı oluşturduğu için, bu haklar erken bir safhada devreye girebilir. Bununla birlikte, doğurduğu tartışmalar savaştaki hakların içeriğinden çok gücü ile süresi hakkında sorular ortaya çıkarır. Kuralları ihlal etmeden önce kişi ne kadar beklemelidir? Savunmak istediğim yanıt en iyi Başkan Mao'nun hükmünü tersine çevirmekle ifade edilir: kendi sözleşmelerimizi temel alarak, son ana kadar *hepimiz Sung Düküyüz.*

15
SALDIRGANLIK VE TARAFSIZLIK

Tarafsızlık doktrininin iki biçimi vardır; bu da en iyi, haklar diliyle ifade edilir (geleneksel olarak böyle ifade edilir). Öncelikle devletin *tarafsız olma hakkı* vardır ve bu, devletin egemenliğinden gelen bir özelliktir. Devletler iki devlet arasında çıkması beklenen veya devam eden bir çatışmada "üçüncü taraf olmak" denebilecek bir durumu seçmekte serbesttir. Bunu yaparlarsa *tarafsızlık haklarına* kavuşurlar. Bu haklar, uluslararası pozitif hukukta geniş yer kaplar. Genelde savaş konvansiyonunda olduğu gibi, baştaki hak ve ardından gelen haklar, muharip güçlerin ahlaki özelliklerine veya savaşın muhtemel sonucuna bakılmaksızın mevcuttur. Bununla birlikte muhariplerden birinin saldırgan olduğuna ya da sonucun felaket olacağına ne kadar çok ikna olursak, bu çatışmaya karışmamanın mümkün olduğunu o kadar çok yadsırız. Nasıl olur da bir devlet, komşusunun yıkımını yerinden kıpırdamadan izler? Bu devletin durup izleme hakkını ihlal ederek bu yıkımı engelleyebileceksek, o zaman bu karışmama hakkına nasıl saygı duyabiliriz?

II. Dünya Savaşından beri bu sorular özel bir ısrarla gündeme getirilir, fakat aslında içlerinde saklı olan iddia, eski bir iddiadır. Örneğin Britanyalıların 1793 yılında yayınladığı bir bildiriye bakalım: Fransa'nın devrimci hükümetinin politik ve askeri siyasetinin "tüm komşu güçleri ortak bir tehlikeye attığı" söylenmişti. "Bu durum, hukuk ve mülkiyetin zincirleme ihlalleriyle yaşayan o şeytanın ilerlemesini durdurmak için, söz konusu güçlere bu görevi kabul ettirme hakkı veriyordu."[1] Böyle bir şeyin fiilî sonucu açıktır. Devletler görevlerini yapmazsa, bu görev onlara zorla yaptırılır. Tarafsızlık haklarının ihlal edil-

[1] Philip C. Jessup, *Neutrality: Its History, Economics, and Law* (New York, 1936), IV, 80.

mesine götüren yolu döşemek için mücadelenin zorunluluğu bu şekilde değerlendirilir veya tarafsız kalma hakkına saygı gösterilmez. Tarafsızlığın tarihi, bu tür ihlallerin birçok örneğini gözler önüne serer. Bunlar aşırılık ya da değişken ölçü anlayışlarından çıkan iddialarla savunulmuştur, bu savunmaları çözümlemek için de o tarihî örneklere başvurmalıyım. Fakat ondan önce, tarafsızlığın kendi doğası, savaş konvansiyonundaki yeri hakkında bir şeyler söylemeliyim.

Tarafsız Olma Hakkı

Tarafsızlık topluca ve gönüllü seçilen bir muharip olmama biçimidir. Bireylerinin statüsüne bakılmaksızın, siyasi bir toplumun tüm üyeleri bundan faydalanabildiği için kolektif bir durumdur. Devletleri "savaş uğraşına bulaşmadığı" sürece siviller ve askerler aynı şekilde korunur. Bu bulaşmamanın getirdiği haklar tüm vatandaşlara eşit şekilde dağılır. Başka devletler arasında devam eden veya çıkması beklenen bir savaşa, bir devletin isteğiyle tarafsız kaldığı düşünüldüğü için gönüllü bir seçimdir. Bireyler askere alınabilir, ama devletler alınamaz. Devlet, öteki güçlerin tarafsızlığını tanımasını isteyebilir, fakat bu, tek taraflı bir durumdur ve teyit edilmesi de gereksizdir. 1914 yılında Belçika'yı işgal ederken Almanya'nın görmezden geldiği "müsvedde kâğıt parçası" Belçikalılara tarafsızlık ihsan etmemişti; Belçikalılar kendi kendilerine tarafsız olmuşlardı. Almanlar verdikleri garantiyi resmen reddetmiş olsalar veya süresinin dolmasını bekleseler bile o zaman dendiği gibi işgalleri yine suç sayılırdı. Yani Belçikalılar tarafsız bir devletin haklarını talep etmekle kalmayıp aynı zamanda tarafsızlık görevlerini de yerine getirdikleri sürece suç sayılırdı.

Bu görevler basitçe özetlenebilir, gerçi bu konu hakkındaki uluslararası hukuk incelikli ve ayrıntılıdır: davalarının haklılığına ya da komşuluk, kültürel yakınlık veya ideolojik fikir birliği olduğuna bakılmaksızın muharip güçlere karşı katı bir tarafsızlık sergilemeleri gerekir.[2] Taraflardan biri için savaş-

[2] W. E. Hall, *The Rights and Duties of Neutrals* (Londra, 1874) tarafsızlık yasasıyla ilgili en güzel açıklamadır.

mak yasaklanmamıştır sadece, her türlü resmî ayrımcılık yasaktır. Bu kural çok katıdır; ihlal edilirse tarafsızlık hakları ortadan kalkar ve bu ihlallerden dolayı canı yanan muharip devletin de tarafsız devlete misilleme yapma hakkı doğar. Bununla birlikte bu kural sadece devlet eylemleri için geçerlidir. Vatandaşlar çeşitli yollarla taraf tutmakta serbesttir; siyasi kampanya yürütebilirler, para toplayabilirler, hatta gönüllü asker olabilirler (gerçi sınırı geçip baskın yapamazlar). Daha önemlisi, iki muharip güçle de normal yollarla ticaret yapmaya devam edilebilir. Bundan ötürü herhangi bir devletin tarafsızlığı, taraflardan biri için daha faydalı olabilir. Savaşan kuvvetler söz konusu olduğu sürece, tarafsızlık nadiren bir eşit fayda meselesidir, çünkü ne özel sempati ve çaba ne de ticaret dengesinin bunlar için eşit olması muhtemeldir.[3] Fakat hiç kimse öbür tarafın aldığı gayriresmi yardımdan şikâyetçi olamaz. Bu yardıma çare bulunamaz; tarafsız devletin varlığından, yani coğrafyasından, ekonomisinden, dilinden, dininden, bu tür şeylerden türemiştir, ancak vatandaşların en katı biçimde zorlanmasıyla önlenebilir. Fakat tarafsız devletten kendi vatandaşlarını bir şey yapmaya zorlaması beklenmez. Taraflardan birine yardım etmek için doğrudan eyleme geçmediği sürece, işe karışmama görevini yerine getirmiş demektir, o zaman da savaşa karışmadığı için kazandığı hakların tadını doya doya çıkarabilir.

Bu hakkın ahlaki temeli pek açık değildir, bunun sebebi büyük oranda, yerel toplumdaki eşdeğerinin insana itici gelmesidir. Hem siyasi hem de ahlaki hayatta "tarafsız" kişiden içgüdüsel olarak pek hoşlanılmaz. Belki o kişinin, komşu kavgalarından uzak durmaya hakkı vardır, fakat komşularının sorunlarından nasıl uzak duracaktır? Tekrar sormalıyız: sokakta saldırıya uğrayan bir komşusunu öylece durup izleyebilir mi? Böyle bir adamın komşusu "ya bendensin ya da bana

[3] Bazen tarafsız devletler muharip güçlere ticaret ambargosu uygulayarak mükemmel bir tarafsızlık peşinde olur. Fakat bu makul bir yol gibi görülmüyor. Çünkü normal ticaret dengesi muhariplerden birinin lehineyse, toplu ambargo ötekinin lehinedir. Tam tarafsızlık yoktur; *status quo ante bellum* (savaş öncesi statüko) tek mantıklı yol gibi durmaktadır.

karşısın," diyemez mi? Devrimci bir slogan olan bu cümle, belki mazeretsiz bir baskı ile olası kısas tehdidini akla getirir. Fakat elimizdeki durumda, verdiği mesaj daha basittir, buna da o kadar itiraz edilemez. Burada katı bir tarafsızlık, kurban lehine herhangi bir ayrımcılık yapmayı reddetmek, kesinlikle tedirgin edicidir, tuhaftır. Komşular, birbirlerinin şanssızlıklarını uzaktan seyreden izleyiciler değildir. Paylaştıkları sosyal hayat, bir yere kadar ortak kaygılar duymalarına neden olur. Öte yandan, komşumun "tarafı"nda yer almaya zorunluysam, kurtarma işini aceleye getirmeye zorunlu değilimdir; ilk olarak onun tarafında olmanın etkin bir yolu olmayabilir bu; ikincisi benim için sonuçları felaket olabilir. Çarpışmaya katılmanın risklerini tartmaya hakkım var. Fakat diyelim ki risk küçüktür: çok sayıda kişi izliyor, başa geçersem ötekilerin desteğine güvenebilirim; ya da sokak köşesinin ardında bekleyen bir polis var ve işi ele alması için ona güvenebilirim. O zaman tarafsız olma hakkım yoktur, ayrıca kaçmak, bahaneler bulmak ve kafamı kuma gömmek çabalarımdan ötürü de kesinlikle kınanırım.

Fakat devletlerin hakları farklıdır, sebebi de sadece köşe başında polis olmamasından kaynaklanmaz. Çünkü saldırıya uğrayan ve saldırganlık kurbanı olduğu düşünülen devletin adına harekete geçebilecek çok sayıda devlet, ezici üstünlüğe sahip bir güç, en azından potansiyel olarak mevcuttur. Bu gücü harekete geçirmenin karşısındaki tek engel, savaş konvansiyonu ve tarafsızlık hakkıdır. Bu tür bir durumda bile bu hak ortadan kaybolmaz, çünkü savaştaki riskler, yerel toplumda yaşanan kavgalardaki risklerden çok farklıdır. Yıllar önce John Westlake "savaşa müdahale etmek adaleti sağlamayacaksa ya da bunun tarafsız devlete bedeli yıkıcı olacaksa, ancak o zaman tarafsızlık ahlaken haklıdır," demiştir.[4] Yıkımdan kaçınılmalıdır, fakat sadece devletin yıkımı mı söz konusudur? Bir devlet savaşa girdiğinde çatışmanın doğasına, müttefiklerin gücüne, ordusunun hazır oluşu ve muharebe becerisine göre belirli bir ölçüde kendi bekasını riske eder; bu riskler kabul edilebilir veya edilemezdir. Fakat aynı zamanda sayısız vatandaşını da kesin ölüme gönderir. Bunu elbette hangi vatandaşların öleceğini bilmeksizin

[4] Westlake, *International Law*, II, 162.

yapar. Fakat bu karar geri alınamaz: muharebeler başladıktan sonra, askerlerin (muhtemelen sivillerin de) öleceği kesindir. Tarafsızlık hakkı bu olguya dayanır. Savaş konvansiyonunun öteki koşulları gibi, savaşın zorlamacı yanına bir sınır getirmeye çalışır. Hayatlarını riske atmak istemeyen insanlar veya tarafsız devletin vatandaşları, bu risklere girmekten korunacaktır.

Fakat başkaları çarpışmaya itilirken, neden bu insanlar dokunulmazdır ve serbesttir? Bu tarafsızlığı nasıl elde etmişlerdir? Bu soru, belirli bir devletin savaşa katılmak yerine tarafsız kalmasının daha çok kişinin ölümüyle sonuçlanacağı bir durumda özellikle önemlidir, çünkü bu devletin orduları savaşın gidişatını değiştirebilir, çarpışmaları haftalar veya aylar mertebesinde kısaltabilir. Fakat böyle bir devletin önderlerinden, her insan hayatının, her an, her karar makamı için aynı ahlaki ağırlığa sahip olduğunu düşünerek hesap yapmaları beklenmez. Kendi insanlarının hayatları, riskleri dengelemek ya da başka insanların ölümlerini azaltmak adına savaşta kullanılabilecek uluslararası bir kaynak değildir. Tarafsız devletin askerleri bakımından bunun anlamı, henüz saldırıya uğramamış olup savaşmak zorunda kalmamalarıdır. Yine de muharebeye karışmazlar ve hiç kimse böyle uzak durmalarına bir şey deme hakkına sahip değildir. Belki uzak durmaları bir şans meselesidir; başarılı tarafsızlık durumu çoğunlukla coğrafi konuma bağlıdır. Fakat bu tür konularda insanlar talihlerinden faydalanmaya hak kazanmışlardır, tıpkı devletlerin coğrafi konumlarından faydalanmaya hak kazanması ya da böyle bir hak kazandığının varsayılması gibi.[5]

[5] Fakat bu iddia vatandaşların mülkiyeti ve serveti için geçerli değil gibidir. Devlet, kendine ağır bir bedel çıksa bile saldırgan tarafa ekonomik ayrımcılık yapabiliyorsa, dövüşmek zorunda kalmadığı sürece bu ayrımcılığı yapması beklenir. Saldırgan devletler ayrımcı önlemlere karşı gerektiğinde güçle tepki verme hakkına sahiptir elbette. Fakat her zaman tepki verecek konumda olmazlar, bu durumda söz konusu önlemler ahlaken gereklidir. Milletler Cemiyeti 1936 Etiyopya Savaşında İtalya'ya karşı ekonomik yaptırımlara başvurduğunda, bu koşula aynı zamanda bir yasallık da kazandırmıştı. Sadece Etiyopyalılar itiraz etse, Milletler Cemiyeti'nin böyle bir önergesi olmasa bile ahlaki yükümlülükler bu önlemleri almayı gerektirirdi diye düşünüyorum. Her halükârda, bu örnek savaş kuramında mülkiyetin göreli statüsünü göstermektedir.

Öyleyse tarafsız devletin vatandaşları saldırılara karşı dokunulmazdır; savaşın zorlayıcılığı, çatışmanın maddi nedenleri ile savaşa katılan devletlerin askerî organizasyonları tarafından belirlenen sınırların ötesine kasten taşınamaz. Tarafsız devletin önderleri bu dokunulmazlığı sürdürmekle yetkilidirler; aslında tarafsızlığın kaybı halinde vatandaşların ödeyeceği bedel düşünülürse, bunu yapmaya mecbur da sayılabilirler. Yerel toplumda olaylara bulaşmamayı ahlaken kuşkulu bir hale getiren dayanışma duygusu, uluslararası arenada olaya karışmamayı zorunlu hale getirebilir: bu insanlar, öncelikle birbirlerinin hayatını kurtarmalıdır. Bunu başkalarını öldürerek yapamazlar, o başkaları bunlara saldırıyorsa durum değişir. Fakat tarafsızlık kuralları, kendilerinin ölmesi yerine başka insanların ölmesine izin vererek bunu yapabileceklerini söyler. Bu insanlardan bazılarına karşı sorumlulukları varsa, o zaman belki de toplu güvenlik adına bu insanların ölmesine elbette izin veremezler; böyle bir durum yoksa müdahale etmemek haklarıdır, her ne kadar bu alçaklık gibi görünse bile.

Fakat bu hakkın yadsınabileceği bir durum vardır. Diyelim ki büyük güçlerden biri, bir fetih harekâtına girişti (bunu zihnimizde canlandırmak kolaydır). Belirli bir devlet hedef alınmamıştır, daha ideolojik ya da emperyalist bir amaç güdülmektedir. Neden bu harekâta sadece olayın kurbanları direnşin? İlk direniş kırıldıktan sonra birçok devlet tehdit altına girecektir. Ya da herhangi yerdeki saldırganlığın herkesi tehdit ettiğini söyleyen savı düşünün. Saldırganlık suç işlemek gibidir: bastırılmazsa, yayılır. O halde, ilk kurbanların tek başına dövüşmesi için bir sebep yoktur. Müstakbel kurbanların adına da dövüşürler, yani tüm öteki devletler için çarpışırlar ve bu devletler o insanların dövüşmesinin, ölmesinin semeresini görür. O halde bu devletler nasıl kenarda durur? Başkan Wilson'ın 2 Nisan 1917 tarihli savaş mesajının yaklaşımı buydu: "Dünya barışı, insanların özgürlüğü söz konusu olduğu zaman, tarafsızlık artık münasip ya da arzulanır bir şey değildir."[6] Muhtemelen *ahlaki* açıdan münasip olmadığını kastetmişti, çünkü savaşın

[6] Konuşmanın basıldığı yer: *The Theory and Practice of Neutrality in the Twentieth Century*, ed. Roderick Ogley (New York, 1970), s. 83.

yanında fiilî bir seçenek, yani sürdürülen tarafsızlık seçeneği açıkçası vardır. Bu seçeneğin karşısındaki iddia şöyle bir şey olmalıdır. Diyelim ki saldırgan taraf zaferden zafere koşuyor veya kazandığı zaferden sonra saldırganlık olaylarında artış oldu, o zaman barış ile özgürlüğün genel bir tehlike altında olduğu söylenmelidir. O zaman sürdürülen tarafsızlık artık ahlaken münasip değildir; çünkü tarafsız devlet, başkalarının yine başkalarına ait kavgalarda ölmesine karışmama hakkına sahiptir ya da bu hakka sahip olabilir, fakat başkalarının kendi adına ölmesine izin veremez. Uluslararası toplumun tüm üyelerinin maruz kaldığı bir tehlike ahlaken zorlayıcıdır, her ne kadar hepsi için fiziken var olmasa bile.

Bununla birlikte bu iddia, genel bir mutabakatın sağlanmadığı "tahayyül"lere dayanır, bunlar da çoğunlukla gerçekler söz konusu olunca pek inandırıcı değildir. Örneğin günümüzde, I. Dünya Savaşından çıkabilecek herhangi bir sonucun barışa, özgürlüğe evrensel bir tehdit (ya da gerçek sonucun dayattığı tehditlerin daha büyüğünü) oluşturacağının düşünülmüş olması garip gelir. Savaşın bir ya da bir dizi saldırıyla başlamış olduğunu kabul etsek bile bu böyledir. Suç nitelikli bir saldırının olası sonuçları hakkında son derece karamsar bir bakış ya da bu örnekte olduğu gibi, abartılı bir görüş olmaksızın sadece söz konusu saldırının tanınması, tarafsız devlet önderlerinin Başkan Wilson'ın çıkardığı sonuçları çıkarmasını gerektirmez. Bunu her zaman reddedebilir, ülkelerinin ya da dünyanın gerçek bir tehlike içinde olmadığını tahayyül edebilirler. Bu yaklaşım kesinlikle, duruma tek taraflı bir bakıştır, bunu ileri süren önderlerle de tartışılabilir (çoğunlukla tartışmaya meyilliyimdir). Fakat bu önderler ile halkları, söz konusu görüşe göre hareket etmeye yetkilidir. Tarafsızlığın sunduğu gerçek hak budur.

Gerekliliğin Doğası (2)

Fakat bu noktada, önemli olan ahlaki karar tarafsız devletin elinde olmayabilir. Savaşan devletlerin de seçenekleri vardır: Tarafsızlık haklarına saygı gösterir veya göstermezler. Bu hakların ihlali çoğunlukla çirkin bir saldırganlık çeşidi olarak

kabul edilir; sanırım, hiçbir olaya karışmamış bir devleti vurmak, tartışma yaşanan devleti vurmaktan ilkesel olarak daha kötüdür. İlk çare olarak şiddete başvurulmasına müsamaha gösterdiğimiz sürece, bu ilke tartışmalı gibi durmaktadır. Öte yandan, tarafsızlara saldırmak özellikle açık bir saldırganlıktır, oysa sadece savaş açma sorumluluğuna değer biçmek zor olabilir. Ordular, tarafsızlığa katı bir şekilde sadık kalmış bir devletin sınırını geçerse, bu manevrayı bir suç eylemi olarak tanımakta zorluk çekmeyiz. Silahlı saldırıların yer almadığı ihlalleri fark etmek zordur, fakat bunlar yine de aynı şekilde menfur sayılır, çünkü bu ihlaller öteki tarafın askerî tepkisine hem davetiye çıkarır hem de bu tepkiyi haklı hale getirir. Tarafsızlık çöker, savaş yeni bir bölgeye, yeni insanlara sıçrarsa, suç ilk ihlalcinindir (ikinciden ölçülü bir tepki geldiğini varsayıyorum).

Fakat ya tarafsızlık iyi bir neden uğruna ihlal edilirse: ulusun bekası, saldırganın püskürtülmesi adına; daha önemlisi, "bildiğimiz uygarlık" ya da bütün dünyanın "barış ve özgürlüğü" uğruna ihlal edilirse? Burada *jus ad bellum* ile *jus in bello* arasındaki çatışmaya örnek olabilecek bir durum vardır. Savaşan devlet, haklı bir savaşın getirdiği zorunlulukların baskısı altında olduğuna inanır. Tarafsız devlet haklarında ısrarcıdır: başkalarının zorunlulukları yüzünden, vatandaşları kendilerini feda etmek zorunda değildir. Savaşan devlet, savaşma amacının yaşamsal öneminden bahseder; tarafsız devlet savaş kurallarına sığınır. İki taraf da bütünüyle ikna edici değildir, gerçi belirli olaylarda ikisi arasında seçim yapmak zorunda kalabiliriz. Tarafsızlık haklarını büyük bir güçle savunmaya çalıştım. Bu hakların ihlali sonucunda masum insanlar ölür (ya da ölmelerine sebep olunur), yani amaç çok önemli olsa bile nedensel bir mesele değildir bu. Aslında, önemli amaçlar için savaşan iyi adamları, tarafsız devletleri işgal etmekteki, vatandaşlarını savaşmaya zorlamaktaki isteksizliklerinden tanırız. Tarafsızlık haklarının yanlış bir şekilde ihlal edildiği iki örneğe bakarsak, bu isteksizliğin değerini anlarız: ilk örnekte, gereklilik savunması yapılmıştı, ikinci örnekte ne kadar adalet, o kadar hak diyen sav ileri sürülmüştü. Birinci olay, Atina-

lıların Melos'a saldırmasından bu zamana tarafsızlık ihlalinin en meşhur örneğidir. Savaş propagandalarında geçen ismiyle burada sunuyorum.

Belçika'ya Tecavüz

1914 Ağustosunda Almanların Belçika'ya saldırması, tarafsızlık haklarını ihlal ettiklerini açıkça, dürüstçe söylemeleri nedeniyle sıra dışı bir özelliğe sahiptir. Şansölye von Bethmann Hollweg'in parlamentoya yaptığı 4 Ağustos tarihli konuşması anmaya değer bir konuşmadır.[7]

> Beyler, bugün bir zorunluluk içindeyiz, zorunluluk da yasa tanımaz. Birliklerimiz şimdiden Belçika topraklarına girdi.
>
> Beyler, bu hareketimiz uluslararası hukukun ihlalidir. Fransız hükümeti Brüksel'de, hasımları Belçika'nın tarafsızlığına saygı gösterdiği sürece Fransa'nın da bu tarafsızlığa saygı göstereceğini söylemiştir, doğru. Bununla birlikte biliyoruz ki Fransa işgal için hazır bekliyordu. Fransa bekleyebilirdi, fakat biz bekleyemezdik. Fransa'nın aşağı Ren'den yan tarafımıza yapacağı bir saldırı felaketle sonuçlanabilirdi. Bu yüzden Belçika hükümetinin haklı protestolarını görmezden gelmeliydik. Açıkça söylüyorum, askerî hedeflerimize ulaşır ulaşmaz burada yaptığımız haksızlığı düzelteceğiz.
>
> Bizim gibi tehdit altında olan ve en değerli varlığı için savaşan biri, sadece yolunda nasıl ilerleyeceğini (*durch-hauen*) düşünür.

Dürüstçe yapılmış bir konuşmadır bu, gerçi Melos'taki Atinalı generallerin "dürüstlüğüne" pek benzemez. Çünkü şansölye, Alman işgalini savunurken ahlak dünyasının dışına adım atmaz. Bir haksızlık yapıldığını kabul eder, savaştan sonra da düzeltileceğine söz verir. Belçikalılar bu sözü ciddiye almamıştı. Tarafsızlıkları ihlal edilmiş, sınırları aşılmıştı, işgalcilerden bir iyilik gelmesini beklemiyorlardı; ne de bağımsızlıklarına saygı gösterileceğine inanıyorlardı. İşgale direnmeyi seçtiler ve askerleri savaşıp ölmeye başladıktan sonra da, Almanların yaptığı haksızlığın nasıl düzeltileceğini anlamak zordur.

Von Bethmann Hollweg'in iddiasının gücü, bu düzeltme sözünde değildir, bu iddianın bir gereklilik savunması olmasın-

[7] *Theory and Practice of Neutrality*, s. 74.

dadır. Bu, gereklilik savunmasının ne anlama geldiğini yeniden düşünmek, ayrıca –hem ilgili örnekte hem de genel olarak askerî tarihte– bu savunmanın sanıldığından daha az işe yaradığını görmek için iyi bir fırsattır. Kavramın işlediği iki seviyeyi şansölyenin konuşmasında açıkça görebiliriz. İlk olarak, yöntemle ilgili ya da stratejik bir seviye vardır: Almanların yenilmesinin önüne geçmek için Belçika'ya saldırmanın gerekli olduğu ileri sürülüyordu. Fakat bu sav doğru değildir. Genel Kurmay uzun süredir, bu saldırıyı Fransızlara ağır darbe indirmenin ve batı cephesinden hızlı zafer kazanmanın (Almanlar doğu cephesinde Ruslarla kapışmaya başlamadan önce) en uygun yolu olarak görüyordu.[8] Bununla birlikte, Alman topraklarını korumanın tek yolu bu değildi. Aşağı Ren boyunca başlatılan bir Fransız işgali Alman ordusunun arkasını, ancak Alman birliklerinin harekât için daha kuzeye kaydırılması (Belçika sınırı boyunca) durumunda sarabilirdi. Şansölyenin asıl iddiası, Belçikalılar feda edilirse, zafer şansının artacağı ve Alman hayatlarının kurtulacağıydı. Fakat daha sonra yanlış olduğu anlaşılacak olan bu beklentinin, askerî gerekliliklerle hiçbir ilgisi yoktu.

Bu iddianın ikinci seviyesi ahlakidir: kazanmak için bu saldırı gereklidir, fakat aslında kazanmanın kendisi gereklidir, çünkü Almanya "en değerli varlığı" için savaşmaktadır. Von Bethmann Hollweg'in Almanya'nın en değerli varlığı derken neyi kastettiğini bilmiyorum. Belki de kafasında bir onur ya da askerî zafer kavramı vardı, buna da ancak ulusun düşmanlarına üstünlük kurularak erişilebiliyordu. Fakat onur ile zafer özgürlük dünyasına dahildir, gereklilik dünyasına değil. Almanya'nın zaferinin ahlaken gerekli (yaşamsal, zaruri) olduğuna karar vermemiz için yaşamını bağımsız bir ulus olarak sürdürmesinin ya da insanlarının hayatının tehlikede olması gereklidir. Alman davası en iyi şekilde sunulsa bile durumun bu olmadığı görülür; tehlikede olan Alsace-Lorraine bölgesiydi, Almanya'nın Afrika'daki sömürgeleriydi vesaire. Yani söz konusu sav iki seviyede de geçerli değildir. Bana kalırsa, Belçika'nın tarafsızlığının ihlal edilmesi savunulmadan önce savın, bu iki seviyede de geçerli olması gerekirdi.

[8] Liddell Hart, *The Real War*, s. 46-47.

Alman şansölyenin ileri sürdüğü iddia, aşırılığın hüküm sürdüğü bir döneme uygundu. Şansölye her türlü hileyi reddeder. Belçikalılar tarafsızlık hükümlerine uymamış gibi yapmaz. Fransızların Belçika'nın tarafsızlığını ihlal ettiğini ya da bu tehdidi savurduklarını iddia etmez. Fransız saldırısı bir tehdit olarak mevcut oldukça, Belçika'nın kenarda durma hakkının olmadığını iddia etmez. Savaş konvansiyonunun gücünü, tarafsızlığın verdiği hakları tanır ve bu hakları çiğnemenin gerekliliğini savunur. Fakat bu hakkı son dakikada değil, daha savaşın hemen başında, Almanya'nın bekası tehlike altındayken değil, daha sıradan tehlikelerle yüzleşildiğinde çiğneyip geçmek ister. Yani savunması makul değildir; yapı doğrudur, fakat içeriği haklı değildir. O zaman da akla yatkın kabul edilmemişti. Alman işgali neredeyse herkes tarafından (birçok Alman tarafından da) suç sayılmıştı. Bu saldırı, Britanya'nın kararlılık ve yüksek moralle savaşa girişinin; diğer tarafsız ülkelerde (en başta ABD'de) Müttefiklerin davasına sempatiyle bakılmasının önemli bir sebebiydi.[9] Solcuların savaş karşıtlığının başını çeken Lenin bile Belçika'yı savunmanın bir savaş sebebi olacağını düşünüyordu: "Uluslararası anlaşmaların gözetilmesinde çıkarı olan tüm devletlerin, Belçika'nın özgürlüğü ve tazminat alması için Almanya'ya savaş açtığını varsayalım. Bu durumda sosyalistler elbette ki Almanya'nın düşmanlarına yakınlık duyardı."[10] Fakat savaşın gerçekte bununla ilgisi olmadığını ekler. Haklıydı; bir bütün olarak savaş, adalet ve adaletsizlik bağlamında kolay bir tanıma sığmaz. Fakat Belçika'ya yapılan saldırı bu tanıma sığar. Şimdi uzun uzun, daha zorlu bir olayı incelemeliyiz.

Değişken Ölçü

Winston Churchill ve Norveç'in Tarafsızlığı

1939'da Britanya ile Fransa, Almanya'ya savaş açtıktan bir gün sonra Kral VII. Haakon, Norveç'in tarafsızlığını ilan etti. Kral

[9] Amerikalıların tepkisine örnek olarak *bkz.* James M. Beck, *The Evidence in the Case: A Discussion of the Moral Responsibility for the War of 1914* (New York, 1915), özellikle IX. bölüm.

[10] *Socialism and War*, s. 15.

ve hükümetinin siyaseti, siyasi ya da ideolojik kayıtsızlığa dayanmıyordu. Dışişleri bakanı "Norveç'te düşünce bakımından tarafsız değildik, bunu da asla istemedim," diye yazmıştır. Norveç'in Müttefikler ile siyasal ve kültürel bağları vardı, ayrıca dönemin tarihçilerinin anlattığı şeylerden şüphe duymak için bir neden yoktur: "Norveçliler demokrasi, kişinin özgürlüğü ve uluslararası adalet gibi yüksek ideallere sıkı sıkıya inanırdı."[11] Bununla birlikte, bu idealler için savaşmaya hazır değillerdi. Savaş, Avrupa'nın büyük güçleri arasındaki bir mücadeleydi, Norveç de çok küçük bir kuvvetti ve geleneksel olarak Avrupa'nın *machtpolitik*'ine [güç siyaseti] dahil sayılmazdı, şimdi de esasında silahsızdı. Savaşın başlamasına sebep olan meselelerin ahlaki önemi ne olursa olsun, Norveç hükümetinin araya girmesi olayı hiçbir şekilde sonuçlandırmazdı. Ayrıca büyük riskler göze alınmadan müdahale etmesi düşünülemezdi. Hükümetin başlıca görevi, her şey sona erdiğinde Norveç'in bütünlüğünün hâlâ bozulmamış olmasını ve vatandaşlarının hayatta kalmasını sağlamaktı.

Bu amaçla hareket eden hükümet, katı bir "fiili tarafsızlık" siyaseti yürüttü. Her ne kadar Norveç çoğunlukla Müttefik güçler ve özellikle Britanya'yla ticaret yapıyor olsa da, bu siyaset Almanların lehineydi. Çünkü Almanlar demir cevheri ihtiyacının büyük kısmını karşılamak için Norveç'e bağımlıydı. Demir cevheri Kuzey İsveç'te Gallivare'den çıkarılıyor ve yaz aylarında İsveç kasabası Lulea'dan Baltık Denizine açılan gemilere yükleniyordu. Fakat kışın Baltık donuyordu; o zaman demir cevheri trenle en yakın sıcak deniz limanı olan Norveç kıyısındaki Narvik'e gönderiliyordu. Oradan Alman gemilerine yükleme yapılıyor ve gemiler sahili izleyip Norveç karasularında kalarak güneye iniyor, böylece Britanya donanmasına yakalanmıyorlardı. Bu yüzden Almanların demir cevheri ikmali Norveç'in (ve İsveç'in) tarafsızlığı tarafından korunuyordu, bu sebeple Hitler'in asıl strateji planında Norveç'in işgali yer almamıştır. Bunun yerine "Norveç'e karşı, tüm İskandinavya ül-

[11] Nils Oervik, *The Decline of Neutrality: 1914-1941*, (Oslo, 1953), s. 241.

kelerine karşı izlenecek tutumun tam bir tarafsızlık olması gerektiği yönündeki düşüncesini tekrar tekrar vurgulamıştır."[12]

Britanyalıların görüşü çok farklıydı. "Sözde savaş"* ile geçen uzun aylar sırasında, İskandinavya'nın tarafsızlığı Kabine'de sürekli tartışılmıştır. O zamanlar Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Birinci Lordu olan Winston Churchill, demir cevheri sevkıyatını engellemek için plan üzerine plan sunuyor ve Almanya'ya hızlı bir darbe indirmek için bunun tek şans olduğunu ileri sürüyordu. Fransa'da ve Benelüks ülkelerinde bir Alman saldırısı beklemek yerine Müttefik güçler, Hitler'i ordularını yaymaya, dünyanın, Britanya donanmasının gücünün en etkili şekilde kullanılabileceği bir kısmında savaşmaya zorlayabilirdi; Churchill, Almanların demir cevheri sevkıyatı için savaşacaklarından hiç şüphe duymamıştır.[13] Fransızlar da kendi topraklarına yapılacak bir saldırıyı beklemeden harekete geçmek istiyorlardı. Sir Edward Spears, Başbakan Daladier hakkında şunu yazar: "Askerî meselelerle ilgili görüşleri, savaşı Fransa'dan mümkün olan en uzak mesafede tutmaktan ibaretti."[14] Norveçli başbakanın da kafasından şüphesiz aynı şey geçiyordu. Fakat arada şu fark vardır: Norveç'in Fransızların topraklarında yaşanmasını istediği ve Fransızların da Norveç topraklarına taşımaya hazır olduğu savaş, Norveç'in değil Fransa'nın savaşıydı. Churchill aynı zorlukla yüzleşmişti: Norveç'in tarafsızlığı tüm planlarında elini kolunu bağlıyordu. Belki de bu sadece ahlaki ve yasal bir engeldi, çünkü Norveçlilerin tarafsızlıkları için çok sıkı savaşmalarını beklemiyordu, fakat yine de önemli bir engeldi, çünkü Britanyalılar uluslararası hukuk ile adalete saygı duymalarıyla, kendilerini düşmanlarından farklı görüyorlardı. İmparatorluk Genel Kurmay Başkanı General Ironside günlüğüne şu notu düşmüştür: "Bu tarafsızlık oyununda tüm kartlar bize karşı. Almanya işine gelmediği zaman tarafsızlığa saygı gös-

---

[12] Oervik, *The Decline of Neutrality: 1914-1941*, s. 223.

* *Sözde savaş*: 1939 Eylülünde Almanların Polonya'yı işgalinden 1940 Mayıs Fransa muharebesine kadar süren ve birbirlerine savaş ilan etmiş Avrupa devletlerinin hiçbir önemli saldırı veya askeri harekât gerçekleştirmedikleri dönem –çn.

[13] Churchill, *The Gathering Strom* (New York, 1961), II. kitap, 9. Bölüm.

[14] *Assignment to the Catastrophe* (New York, 1954), I, 71-72.

termiyor, bizse saygı göstermek zorundayız."[15] Durum özellikle zordu, çünkü Norveç'in tarafsızlık haklarına saygı göstermek Almanların gerçekten işine geliyor, Britanyalıların ise işine gelmiyordu.

Rus-Fin savaşı Müttefik stratejistler (ve ahlak kuramcıları) için yeni bir olasılık kapısı açtı. Almanya'nın Polonya saldırısı üzerine sesini çıkarmayan Milletler Cemiyeti, Rusları bir saldırı savaşı yürütmekle suçladı. Kendisini "Finlandiyalılara coşkunlukla yakın hisseden" Churchill, Britanya'nın Sözleşme yükümlülüklerini yerine getirmek üzere Finlandiya'ya birlik göndermeyi önerdi; bu birlikler Narvik, Gallivare ve Lulea üzerinden gidecekti. Genel Kurmay tarafından hazırlanan planda, sadece bir tabur asker gerçekten Finlandiya'ya ulaşacak, üç tümen de Norveç ve İsveç boyunca "ulaşım hatları"nı koruyacaktı. Sadece demir cevheri sevkıyatını durdurmakla kalmayacaklar, bu sevkıyatı kaynağından kesip Almanların bahar aylarında vereceği olası bir tepkiyi beklemek üzere oraya yerleşip tahkimat yapacaklardı.[16] Cüretkâr bir plandı; Almanya'nın İsveç ve Norveç'i işgal edip bu iki ülkede büyük ölçekli askerî harekâtlar yapmalarını sağlaması kesin gibiydi. Churchill "Almanya'nın Norveç'e saldırmasıyla kazancımız kaybımızdan büyük olur," demişti. Norveçlilerin de kayıplarından çok kazançları olur mu diye hemen sormak gelir insanın içinden. Norveçlilerin böyle düşünmediği açıktı, çünkü Britanya'nın birliklerini serbestçe geçirmek için sunduğu izin taleplerini geri çevirdiler. Kabine her halükârda bu harekâta girişilmesi yönünde karar verdi, fakat harekâtın komutanı için hazırlanan talimatlar sadece "sembolik bir direnişle" karşılaşıldığı zaman ilerlenmesini mümkün kılıyordu. General Ironside, başarı için gerekli olan siyasi iradenin olmadığından endişeliydi. "Demir cevheri sevkiyatını durdurmak dışındaki her şey hakkında kuşkuculuğu elden bırakmamalıyız."[17] Kabine, Finlandiya'nın bahane olarak kullanılmasına da olumlu bakmıyordu. Bunun-

[15] *Time Unguarded: The Ironside Diaries 1937-1940*, ed. Roderick MacLeod ve Denis Kelly (New York, 1962), s. 211.

[16] *Ironside Diaries*, s. 185.

[17] *Ironside Diaries*, s. 216.

la birlikte, böyle bir bahane olmaksızın Kabine üyelerinin bu işi yapmak istemediği anlaşıldı. 1940 Martında Finlandiya barış talep ettiğinde, plan da rafa kaldırıldı.

Churchill daha mütevazı bir öneriyle geldi. Norveç karasularına mayın döşenmesini istedi, böylece Alman ticaret gemileri Atlantik Okyanusu'na açılmak zorunda kalacak ve Britanya donanması da bunları batırabilecekti. Bu öneriyi savaş başladıktan hemen sonra yapmıştı ve şimdi daha büyük planı tehlikeye girince aynı planı yeniden ileri sürüyordu. Bu "küçük ve kibar savaş eylemi" bile dirençle karşılaşmıştı. Gerçi Kabine Churchill'in (Eylül 1939'daki) orijinal önerisinden yana gibiydi, fakat "Dışişleri Bakanlığının tarafsızlık savları ağır bastı, ben de etkili olamadım. Her vasıtayla ve her fırsatta meseleyi gündeme getirmeye devam ettim." Liddell Hart'ın da belirttiği gibi: İlginçtir ki benzer bir plan 1918'de ileri sürülmüş ve Başkomutan Lord Beatty tarafından reddedilmiş, "Küçük fakat yüce ruhlu insanların sularına büyük güçle girip onları bir şeylere zorlamak Büyük Filo'nun subayları ve askerleri için iğrenç bir şey olur, demişti. Norveçliler direnirse, ki muhtemelen direneceklerdir, kan dökülecekti ve Başkomutan bunun, Almanların işlediği suçlardan aşağı olmayan bir suç olacağını, söylemişti."[18] Bu kelimelerde çok eski geçmişe ait bir tını vardır (söylenmelidir ki Beatty'nin son cümlesi 1939-40 yıllarında tekrarlansaydı doğru olmazdı), fakat çoğu İngiliz hâlâ benzer bir tiksinti duyuyordu. Bunlar sivil siyasetçilerden çok meslekten diplomatlar ve askerlerdi. Örneğin her zaman göründüğü kadar olumsuz biri olmayan General Ironside günlüğüne, Norveç karasularına mayın döşemenin "Almanya'nın tarafsız gemilere ettiği muameleye karşı bir misilleme" olarak tarif edilebilse bile bir tür totaliter savaş başlatabileceğini yazmıştı.[19]

Muhtemelen Churchill, düşmanın siyasi karakteri göz önüne alındığında, Britanya'nın zaten böyle bir savaşta olduğuna inanıyordu. Nazi yönetiminin doğasına ve uzun vadeli hedeflerine odaklanan ahlaki bir savla önerisini savundu. Beatty'nin tiksintisini anlamıyor değildi; ama Kabineye, bu tür duygula-

[18] *History of the Second World War* (New York, 1971), s. 53.
[19] *Ironside Diaries*, s. 238.

rın, sadece Britanya için değil bütün Avrupa için felaket doğuracağını söyledi.[20]

> Hukuku yeniden kurmak ve küçük ülkelerin özgürlüğünü korumak için savaşıyoruz. Yenilgimizle birlikte barbarca şiddet çağı başlar ve sadece bizim için değil, Avrupa'nın tüm küçük ülkelerindeki bağımsız yaşam için ölümcül olur. Pakt adına hareket edip, Milletler Cemiyeti'nin ve savunduğu değerlerin fiilî vekili olarak pekiştirmeye ve doğrulamaya çalıştığımız hukukun bazı sözleşmelerini, rahat hareket edebilmek adına feshetme hakkımız var; aslında bunu yapmak görevimizdir. Onların hakları ve özgürlüğü için savaşırken küçük ülkeler elimizi kolumuzu bağlamamalı. Olağanüstü durumlarda hukukun lafzı, kendisini korumak ve uygulamakla yükümlü kişilerin önünde engel olarak durmamalı. Saldırgan Gücün, yasaları parçalayıp birtakım avantajlar sağlaması, ayrıca rakiplerinin hukuka saygısını siper edip başka avantajlar sağlaması haksızlıktır ve akılcı değildir. Bizim kılavuzumuz, yasallıktan çok insanlık olmalıdır.

Bu, güçlü bir savdır, gerçi ortaya konma şekli yer yer yanlış yönledirici olabilir; yakından incelememiz gerekiyor. Churchill'in Britanya'yla ilgili hukuk kuralları savunucusu tarifini kabul ederek başlamak istiyorum (aslında bu unvanı, Churchill'in önerilerini aylarca reddederek korumuş oldular). Britanya'dan, Milletler Cemiyeti'nin "fiilî vekili" olarak bahsetmek bile (buradan vekil olmadıklarının anlaşılması şartıyla) doğru olabilir; Britanya'nın Norveç sularını işgal etme kararı, Norveç'in savaşın dışında kalma kararı kadar tek taraflıydı. Buradaki sorun, Churchill'in Britanya'nın davasının haklılığından doğacağına inandığı sonuçlarda bulunur.

Churchill değişken ölçü savı dediğim şeyin bir versiyonunu ortaya koyar: Kişinin davasının haklılığı ne kadar fazlaysa, çarpışmada da o kadar çok hakka sahip olur.[21] Fakat Churchill,

---

[20] *The Gathering Strom*, s. 488.

[21] Değişken ölçünün genelde lehinde olan Hugo Grotius, tarafsızlık sorununda bilhassa nettir: "Haklı bir savaş yürüten kişinin, düşmanca hareketler gözlenmeyen ülkedeki bir yeri almasına hangi şartlarda izin verileceğini yukarıda söylenenlerden anlayabiliriz." Üç şart belirler. Bunlardan ilki Norveç örneğine uymaz: "düşmanın o yeri ele geçirip

bu hakların Almanlara karşı olduğunu tahayyül eder. Britanyalıların, Almanların arkasına sığındığı hukuki sözleşmeleri ihlal etmeye hakkı olduğunu söyler. Bununla birlikte hukuki sözleşmelerin (bazen) ahlaki sebepleri vardır. Tarafsızlık hukukunun amacı öncelikle savaşan devletleri korumak değildir, tarafsız devletin vatandaşlarının hayatını kurtarmaktır. Aslında "hukukun" arkasına sığınan Norveçlilerdi; Almanlar sadece dolaylı bir fayda görüyordu. Bu sıra, değişken ölçüyle ilgili bir zorluğu ortaya çıkarıyor. Davalarının haklılığı yüzünden Britanyalıların hakları ne kadar artmış olursa olsun, aynı anda *Norveçlilerin* hakları bir şekilde azalmadığı sürece, Norveçlileri öldürme veya hayatlarını riske atma hakkına sahip olamazlar. Değişken ölçü savı, böyle bir simetri olduğunu varsayar, bunu gerektirir, fakat bu simetrinin nasıl yaratılacağını anlamıyorum. Haklı tarafın daha çok şey yapabileceğini söylemek yeterli değildir. Bu askerî eylemin özneleri kadar nesneleri üzerinde de konuşulmalıdır. Kim hedef alınacaktır? Bu durumda nesneler Norveç vatandaşlarıdır. İçine çekilmeye çalışıldıkları bu savaştan hiçbir şekilde sorumlu değillerdir. Hukuka ya da Avrupa barışına meydan okumamışlardır. Saldırılara açık hale nasıl getirilebilirler?

Churchill'in Kabineye okuduğu notta bu sorunun üstü örtülü bir yanıtı vardır. Norveçlilerin de Almanya'ya karşı mücadelede yer alması gerektiğine inanır. Tek sebep bunun Britanya'nın işine gelmesi değildir, ayrıca Britanya ile Fransa "utanç verici bir barış"ı kabul etmek zorunda kalırlarsa, "sonraki kurbanlar" arasında Norveç de olacaktır. Bir yanda saldırganlık ile yasadışı şiddet, öte yanda meşru direniş gündeme geldiği zaman tarafsızlık haklarının ortadan kalkacağını ileri sürer. En azından, saldırgan taraf genel bir tehdit unsuru haline geldiğinde ortadan kalkarlar, yani hukuk kurallarını, küçük ulusları vesaireyi tehdit ettiği zaman. Britanya, Almanya'nın gelecekteki kurbanları adına savaşmaktadır, bunlar da müca-

onarılmaz zararlar verme tehlikesi hayalî değil gerçekse." Fakat Churchill, Almanların hiç çaba harcamadan ele geçirmenin tüm faydalarını sağladıklarını ileri sürebilirdi. *Bkz. Of the Law of War and Peace*, II. Kitap, ii. Bölüm, X. Kısım.

deleye köstek olmak yerine haklarından vazgeçmelidir. Ahlaki bir uyarı olarak düşünülürse, 1939-40 yıllarının şartlarında bu yaklaşım bana bütünüyle haklı görünüyor. Fakat şu soruyu yanıtlamıyor: Britanyalılar mı yoksa Norveçliler mi Almanları tehdit olarak gördükleri için hakların feda edilmesi gerekmektedir? Churchill, Wilson'ın 1917'deki iddiasını tekrarlıyor: tarafsızlık ahlaken münasip değildir. Fakat tarafsız bir devletin önderi tarafından değil de savaşan bir devletin önderi tarafından ortaya konduğunda tehlikeli bir sav halini alır. Bu durumda tarafsızlık haklarından gönüllü bir şekilde vazgeçmek değil, "hakların bir seferliğine ilgası" söz konusudur. Bu ifade bile aslında hafifletilmiş bir söylemdir. İnsan hayatı tehlike altında olduğu için hakların kaldırılması geçici olmaz. Churchill savaştan sonra ölüleri diriltmeyi planlamışsa o başka.

Çoğu savaşta, makul bir şekilde taraflardan birinin haklı veya muhtemelen haklı olduğu ya da öbür tarafa göre daha haklı bir savaş yürüttüğü söylenebilir, ayrıca tüm bu örneklerde haklı tarafın düşmanı, genel bir tehdit unsuru olarak görülebilir. Üçüncü kişilerin tarafsız olma hakkı, bu farkları görmezden gelmek, bu tehdidi kabul etmek ya da etmemek için ahlaki bir yetki verir. Kendileri için bir tehdit oluşturduğunu düşünürlerse savaşmak zorunda olabilirler, fakat bunu kabul etmiyorlarsa savaşmaya zorlanmaları haksızlıktır. Ahlaken kör, duyarsız ya da bencil olabilirler, fakat bu kusurlar onları haklı tarafın kullanabileceği bir kaynak yapmaya yetmez. Fakat Churchill'in iddiasının etkisi tam da budur: Değişken ölçü, üçüncü kişilerin haklarını, haklı bir savaş yürüten veya yürüttüğü söylenen devletin vatandaşlarına ve askerlerine aktarmanın bir yoludur.

Fakat Churchill'in notunda değişken ölçünün uygulanmasını gerektirmeyen başka bir iddia daha vardır ve "en üst derecede olağanüstü durum" ifadesiyle öne sürülmüştür. Acil bir durumda tarafsızlık hakları çiğnenebilir, bunları çiğnediğimizdeyse bu hakların azaldığını, zayıfladığını ya da ortadan kalktığını iddia etmeyiz. Daha önce dediğim gibi, hâlâ bütün güçleriyle var oldukları için, insanlık için büyük (gerekli) bir zaferin önünde engel olarak durdukları için, çiğnenmeleri gere-

kir. Britanyalı stratejistler için Norveç'in tarafsızlığı bu tür bir engeldi. Şimdi anlaşılıyor ki demir cevheri sevkiyatının kesilmesinin Almanya'nın savaş gücü üzerinde yaratabileceği etkiyi epey abartmışlardır. Fakat bu tahminleri dürüstçe yapmışlardı, ayrıca Hitler de onlarla aynı fikirdeydi. 1940 Şubatında General Falkenhurst'a "İsveç demirini kaybetmeyi hiçbir şartta göze alamayız," demiştir. "Bunu kaybedersek, kısa süre içinde tahta sopalarla savaşmak zorunda kalırız."[22] Bu çekici olasılık Britanya Kabinesinde ağır basmış olmalı. Norveç'in tarafsızlık haklarını ihlal etmek için adalet kuramının arka çıktığı basit bir faydacı iddiaları vardı: bu ihlaller Nazizmi yenmek için askerî bir gereklilikti, Nazizmin yenilmesi de ahlaken çok önemliydi.

Yine burada iki seviyeli bir iddiayla karşılaşıyoruz. Bu örnekte iddia ikinci seviyede iş görür: ahlaki gereklilik açıktır (neden böyle olduğunu sonraki bölümde açıklamaya çalışacağım). Von Bethmann Hollweg'in görüşünden çok Churchill'in görüşüne yakınlık duymamızın sebebi budur. Fakat Belçika örneğinde olduğu gibi Norveç örneğinde de yöntemsel/stratejik iddia sorgulanmaya açıktır. Müttefik orduları henüz bir çarpışmaya girmemişti; Alman *blitzkrieg*'inin gücü Batı dünyasında daha hissedilmiş değildi; uçakların askerî önemi henüz anlaşılmamıştı. Britanyalılar Kraliyet Donanması'na hâlâ çok güveniyordu. Deniz kuvvetleri komutanlığı birinci lordu da aynı güveni duyuyordu: Norveç'le ilgili tüm planları donanma gücüne dayanıyordu. 1940'ın başında içinde bulunulan şartları "en üst derecede olağanüstü" olarak niteleyen Churchill, altı ay sonra Britanya'nın hissettiği tehlikeyi tarif edecek kelimeleri kullanabiliyordu. Britanyalılar sonunda "küçük fakat yüce ruhlu insanların sularına büyük bir güçle girip onları zorlamaya" karar verdiklerinde yenilmekten kurtulmayı değil, (1914'te Almanların yaptığı gibi) hızlı bir zafer kazanmayı düşünüyorlardı.

Britanyalıların bu hareketi, kuralları son dakikada değil ilk anda çiğnemeye başka bir örnektir. Bunu Almanların Belçika saldırısı kadar sert bir şekilde yargılamamalıyız. Bunun sebebi Nazi yönetiminin karakterini bilmemiz değildir sadece, aynı zamanda ilerleyen aylarda Britanya'yı çabucak ulusal

[22] Oervik, *The Decline of Neutrality: 1914-1941*, (1953), s. 237.

bir felaketin eşiğine getiren olaylara da bakarız. Fakat şunun altı çizilmelidir ki Churchill'in bu felaketle ilgili hiçbir öngörüsü yoktu. Savunduğu eylemleri anlamak, bunların ağırlığını tartmak için, savaşın ilk aylarında yanında bulunup onun gibi düşünmeye çalışmalıyız. O zaman soru sadece şudur: Nazileri yenmek adına her şey yapılabilir mi, masumların hakları çiğnenebilir mi? Aslında gerekli olan her şeyin yapılabileceğini ileri süreceğim, fakat 1940 Nisanında Norveç'in tarafsızlığının ihlal edilmesi gerekli değildi; sadece çıkarcı bir hareketti. O zaman, Nazilerle savaşmanın riskleri masumlara bedel ödetilerek azaltılabilir mi? Haklı bir mücadele olsa bile bu kesinlikle yapılamaz. Churchill'in iddiası bunalımın gerçekliği ile aşırılığına dayanır, fakat burada (ona göre) bir bunalım yoktu. "Sözde savaş" henüz en üst derecede değildi. Genelde olduğu gibi, olağanüstü durum beklenmedik bir şekilde ortaya çıkacak ve tehlikeleri ilk olarak Norveç'te savaşılırken anlaşılacaktı.

Britanyalılar nihai kararı martın sonuna doğru verdi, mayınlar da 8 Nisan tarihinde döşendi. Ertesi gün Almanlar Norveç'i istila etti. Britanya donanmasından sakınarak bütün kıyı boyunca birliklerini çıkardılar, Narvik'e gelecek kadar kuzeye de ilerlediler. Bu tepki mayın döşenmesinden ziyade aylarca süren planlar, tartışmalar ve duraksamaya yönelmiş bir tepkiydi. Bunlardan hiçbiri Hitler'in ajanlarından ve stratejistlerinden gizli kalmamıştı. Aynı zamanda Churchill'in de bekleyip umduğu tepki buydu, gerçi çok hızlı olmuş ve tamamen sürpriz etkisi yaratmıştı. Norveçlilerin cesur savaşı kısa sürdü; Britanyalıların saldırıya açık hale getirdiği bu ülkeyi savunmaya hazırlıklı olmaması da bir trajediydi. Britanya birlikleri birçok kez karşı çıkarmalar yaptı; Narvik ele geçirildi ve kısa süreliğine de olsa ellerinde tuttular; fakat donanmaları Alman hava kuvvetleri karşısında etkisiz kaldı. Hâlâ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Birinci Lordu olan Churchill, bir dizi küçük düşürücü tahliye hareketine nezaret etmek zorunda kaldı.[23] Savaş süresince Almanya'nın demir cevheri sevkıyatı

[23] Harekâtın açıklaması için *bkz.* J. L. Moulton, *A Study of Warfare in Three Dimensions: The Norwegian Campaign of 1940* (Athens, Ohio, 1967).

güvenli şekilde devam etti. Ama Norveç'in tarafsızlığına saygı duyulsaydı da yine aynı şey olacaktı. Sonuçta Norveç işgal edilmiş, başına faşist bir hükümet geçmiş, birçok askeri ölmüş ve "sözde savaş" sona ermişti.

1945 yılında Nürnberg'de, Alman önderler Norveç'e karşı saldırgan bir savaş planlayıp yürütmekle suçlandı. Liddell Hart, "Britanya ve Fransız hükümetlerinin bu suçlamayı onaylayacak yüzü nasıl bulduğunu anlamanın zor olduğunu" düşünür.[24] Kızgınlığının kaynağı, tarafsızlık haklarının haklı ve haksız savaşçıların taleplerine karşı aynı hassasiyete sahip olduğuna dair inancındandır. Öyledirler de, ayrıca savaştan sonra Britanya da mayın döşemenin uluslararası hukuka aykırı olduğunu, Almanların Norveç'i istila etmek için olmasa da askerî bir tepki vermeye yetki kazandıklarını kabul etse daha doğru olurdu. Hitler Almanyasının fetih savaşlarında herhangi bir hakkı olduğunu söyleyen savın anormalliğini yadsımıyorum. Fakat Almanların bu yetkileri, Norveçlilerin hakları üzerinden geldi, üstelik tarafsızlık uygulaması kabul edildiği müddetçe, bu haklarının etrafından dolanıp geçmenin yolu yoktur. Aslında, en üst derece olağanüstü durumda "kişinin kendi yolunu açması" gerekli olabilir, fakat bunu yapmaya hevesli olmak veya çok erken davranmak bir erdem değildir, çünkü bu durumda hakkı gaspedilen rakip ordu değil, belirli haklara sahip masum insanlardır, ayrıca bu insanların hayatı tehlikeye atılır.

[24] *History of the Second World War*, s.59. Krş. General Ironside'ın 14 Şubat 1940 tarihli notu: "Winston, tarafsız Norveç'in karasularına mayın döşemenin Almanya'yı İskandinavya'ya saldırtıp Narvik'i ele geçirme şansına sahip olmamızın tek yolu olarak öne sürüyor artık." *The Ironside Diaries*, s. 222.

16
EN ÜST DERECEDE OLAĞANÜSTÜ DURUM

Gerekliliğin Doğası (3)

Herkesin derdi kendisi için kriz yaratır. "Olağanüstü durum" ve "kriz" riyakâr kavramlardır, zihnimizi zalimce eylemlere hazırlamak için kullanılırlar. Yine de insanların hayatlarında ve devletlerin tarihinde kritik anlar vardır. Savaş kesinlikle böyle bir zamandır: Her savaş acil bir durumdur ve her çarpışma olası bir dönüm noktasıdır. Korku ve isteri çarpışmaların içinde her zaman saklıdır, çoğunlukla gerçektir ve bizi korkunç önlemler alıp suç işlemeye iter. Savaş konvansiyonu bu tür önlemler için bir engeldir. Her zaman etkin olmasa da, bu engel yine de vardır. Gördüğümüz gibi, en azından ilkesel olarak askerî hayatın sıradan bunalımlarına direnç gösterir. Churchill'in, Britanya'nın 1939'daki durumunu "en üst derecede olağanüstü durum" olarak tarif etmesi, bu direnci kırmak için düşünülmüş abartılı bir sözdü. Fakat bu ifade aynı zamanda bir sav da içerir: savaşta sıradan korkaklığın (ve çılgın bir fırsatçılığın) ötesinde bir korku ve bu korkuya denk gelen bir tehlike vardır; bu korku ve tehlike savaş konvansiyonunun yasakladığı önlemlerin alınmasını gerektiriyor olabilir. Şimdi çok fazla şey tehlike altındadır, hem bu önlemleri öngören kişiler için hem de bu önlemlerin kurbanları için; öyleyse üstü örtülü "en üst derecede olağanüstü durum" iddiasına dikkat ederek bakmalıyız.

Çoğunlukla ideolojik amaçlarla kullanılsa da, bu ifadenin anlamı, sağduyuyla ilgili bir meseledir. İki ölçütle tanımlanır; bunlar gereklilik kavramının iş gördüğü iki seviyeye denk gelir: ilki tehlikenin yakınlığıyla, ikincisi ise tehlikenin doğasıyla ilgilidir. Her iki ölçüt de geçerli olmalıdır. Aşırılık durumunu açıklamak veya aşırı durumun gerektirdiği düşünülen olağanüstü

önlemleri savunmak için bu ölçütlerden bir tanesi tek başına yeterli değildir. Yakın fakat ciddi değil, ciddi fakat yakın değil; bu durumlardan hiçbiri en üst derecede olağanüstü durum değildir. Fakat insanlar savaşta yüzleştikleri (veya birbirlerine dayattıkları) tehlikelerin ciddiyeti hakkında nadiren fikir birliğine vardıkları için, yakınlık düşüncesi bazen bu işi tek başına üstlenir. O zaman köşeye sıkışma savı diyebileceğimiz bir iddia sunulur bize: direnişin geleneksel araçları çare olmuyorsa, işe yaramıyorsa, her şey mubahtır (kazanmak için "gerekli" olan her şey yapılabilir). Bu yüzden Britanya Başbakanı Stanley Baldwin 1932 yılında terör bombardımanlarının [şehirlerin bombalanması] tehlikeleri hakkında şunu yazmıştır:[1]

> Bu bombardımanlara konvansiyonlar, sözleşmeler, anlaşmalar ya da herhangi bir şekilde getirilen yasaklar savaşta etkili olur mu? Doğrusu şüpheliyim. Bu şüphelerimde bizim veya başka bir ülkenin iyi niyetini yansıtıyor değilim. İnsanın elinde potansiyel bir silah varsa, köşeye sıkışmışsa, öldürülmek üzereyse, bu silah ne olursa olsun, silahı hangi şartlarda kullanmasına izin verilmiş olursa olsun, o silahı kullanır.

Bu ifade hakkında söylenmesi gereken ilk şey, Baldwin'in bu yerel toplumla ilgili kıyaslamasının, uluslararası alana tam anlamıyla uymamasıdır. Askerler ile devlet adamları, ne zaman ufukta askerî yenilgi görünse köşeye sıkıştıklarını söylerler, Baldwin de aşırılıkla ilgili bu görüşü uygun bulmaktadır. Burada, evde hayatta kalmak, uluslararası arenada zafer kazanmaya benzetilmiştir. Baldwin, ölümden kurtulmak veya askerî yenilgiyi önlemek için aşırı önlemler almak gerekliyse (yaşamsal önemi varsa), insanların illa (kaçınılmaz olarak) bu tür önlemler alacağını iddia etmektedir. Fakat bu sav, iki durumda da yanlıştır. İnsanların kendilerini tehlikeye atmak yerine her zaman masum insanlara zarar verdiğini söyleyemeyiz. Hatta çoğunlukla, bu riske girmelerinin (belki de ölmelerinin) görevleri olduğundan bahsedilir; ahlaki hayatın genelinde olduğu gibi burada da "yapmalı" ifadesi "yapılabileceğini" ima

[1] George Quester, *Deterrence Before Hiroshima* (New York, 1966), s. 67.

eder. İnsanların bu görevin gereklerini yapmalarının mümkün olduğunu bildiğimiz için bu talepte bulunuruz. Aynı talebi, kendileri için değil vatandaşları adına hareket eden siyasi önderlere de yöneltebilir miyiz? Bu, vatandaşlarının yüzleştiği tehlikelere bağlıdır. Bu yenilginin verdiği yetkiler nelerdir? Ufak bir toprak düzenlemesi midir, makam kaybı mıdır (önderler için), ağır tazminatlar ödemek midir, yeni bir siyasi yapılanma mıdır, ulusal bağımsızlığın kaybedilmesi midir, milyonlarca insanın mülteci olması veya katledilmesi midir? Bu durumlarda kişi köşeye sıkışmıştır, fakat yüzleşilen tehlikeler çok farklı biçimlerde olabilir, bu biçim farkları da fark yaratır.

Aşırı önlemler alacak ya da bu önlemlerin alınmasını savunacaksak, karşılaşılan tehlike sıra dışı ve dehşet verici olmalıdır. Bu tür tanımlar savaş zamanı için alışıldık olmalı. Düşman her zaman sıra dışı ve dehşet verici olarak düşünülür ya da en azından öyle olduğu söylenir.[2] Ülkelerinin ve ailelerinin yaşamı için savaştıklarına, özgürlüğün, adaletin ve uygarlığın tehlikede olduğuna inanan askerler, şevkle savaşmaları için cesaretlendirilir. Fakat bağımsız bir gözlemci için, böyle bir şey her zaman makul değildir, ayrıca bu söylemin propaganda niteliğini, savaşa katılan birçok kişinin anladığı sanılmaktadır. Savaş, bir tarafın zafer kazanmasının insanlık için felaket olduğu, yüksek değerler adına verilen bir mücadele değildir her zaman. Bu tür meselelerde şüpheci olmak, savaş zamanı söylenen sözlere karşı ihtiyatlı bir kuşku beslemek ve aşırılıkla ilgili iddialar hakkında yargıya varmayı sağlayacak mihenk taşları aramak gerekir. İnsani krizlerin haritasını çıkarıp çaresizlik ve felaket bölgelerini belirlemeliyiz. Sadece bu bölgeler gerçek anlamıyla bir gereklilik dünyası meydana getirir. Haritanın yükselti eğreltilerini en azından kabaca göstermek için bir kez daha II. Dünya Savaşında yaşanmış bir olayı kullanacağım. Çünkü Nazizm, zorunlulukların uç sınırlarında, korku ve nefretle birleştiğimiz bir noktada dolaşır.

Zamanında buna inanan tüm o insanların adına, yüzyılın üçte birlik dilimi geçtikten sonra da hâlâ inanılan bir görüşün

---

[2] *Bkz.* J. Glenn Gray, *The Warriors: Reflections on Men in Battle* (New York, 1967), 5. Bölüm: "Images of the Enemy."

ışığında; hayatımızda güzel olan her şeyi tehdit eden, bundan sağ kurtulanların bile çöküntüsünü hayat boyu yaşadıkları katliamcı bir hükümdarlık ideolojisi ve uygulaması olan Nazizmin nihai zaferinin sonuçlarının, kelimenin tam anlamıyla hesapların ötesinde, son derece korkunç olduğunu söyleyeceğim. Bu ifadeyi uçarı bir havayla kullanmıyorum; şeytanın dünyada cisim bulduğunu görüyoruz, bu biçim de o kadar güçlü, o kadar barizdir ki buna karşı savaşmaktan başka çıkar yol yoktur. Elbette bu sayfalarda Nazizmin bir açıklamasını yapamam. Fakat bu açıklama pek de gerekli değildir. Nazi yönetiminin tarihte yaşattıklarını göstermek yeterli olacaktır. İnsan değerleri öyle bir tehdit altındaydı ki bu tehlikenin yakınlığı şüphesiz olağanüstü bir durum meydana getirmişti; bu örnek de daha küçük tehditlerin neden olağanüstü durum oluşturmadığını anlamamızı sağlayacaktır.

Haritayı doğru çıkarmak için, Nazivari bir tehlikenin, Nazilerin gerçekten oluşturduğu tehlikeden birazcık farklı olduğunu hayal etmeliyiz. Churchill, II. Dünya Savaşında Almanların olası zaferi için "sadece bizim için değil, Avrupa'nın tüm küçük ülkelerindeki bağımsız yaşam için ölümcül olacaktır" derken, kesin gerçeklerden bahsediyordu. Ortada genel bir tehlike vardı. Fakat diyelim ki bu tehlike sadece Britanya için mevcuttur. Özel bir tehditten, tek bir ulusa yönelen köleleştirme, yok etme tehdidinden olağanüstü durum meydana gelir mi? Askerlerle devlet adamları, kendi siyasi toplumlarının uğruna masum insanların haklarını çiğneyebilir mi? Bu soruyu, bazı çekincelerle, kaygılarla birlikte olumlu olarak yanıtlamaya meyilliyim. Başka ne seçenekleri var ki? Ahlak yasalarını yüceltmek adına kendilerini feda edebilirler, fakat vatandaşlarını ateşe atamazlar. Çaresiz bir dehşetle yüzleşmişlerdir, seçenekleri kalmamıştır, kendi insanlarını kurtarmak için ne gerekiyorsa yapacaklardır. Verdikleri kararın kaçınılmaz bir karar olması anlamına gelmez bu (bunu bilmemin yolu yok), fakat böyle bir zamanda olasılıkla hissettikleri görev anlayışı ve ahlaki zorunluluklar o kadar karşı konulmazdır ki başka bir sonucun çıkmasını düşünmek zordur.

Yerel toplumla yaptığımız kıyaslamanın gösterdiği gibi, yine de yanıtlaması zor bir sorudur bu. Baldwin'e rağmen, olağanüstü nefsi müdafaa durumlarında bile yerel toplumdaki insanların masumları illa vuracağı veya ahlaken bunu yapabilecekleri genelde söylenmez.[3] Sadece saldırgana saldırabilirler. Fakat acil durumlarda toplumların farklı, başka ayrıcalıkları olduğu görünüyor. Toplumsal hayata aslında sahip olduğuna inanmadığım bir aşkınlık hamletmeden bu farka bir açıklama getirebilir miyim bilmiyorum. Belki sadece bir aritmetik meselesidir: bireyler kendilerini kurtarmak adına başka bireyleri öldüremez, fakat bir ulusu kurtarmak için belirli büyüklükte fakat daha küçük bir insan grubunun haklarını çiğneyebiliriz. Fakat o halde büyük uluslarla küçük ulusların bu tür durumlarda farklı hakları olurdu, bunun da doğru bir şey olacağından şüpheliyim. Bireylerin zaman zaman öldürüldüğü bir dünyada yaşamak mümkündür, fakat bütün insanlığın köleleştirildiği ya da katledildiği bir dünyaya katlanılamaz, demek daha doğru olabilir. Çünkü fertlerinin ataları tarafından geliştirilmiş, çocuklarına aktaracakları bir yaşam biçimini paylaştığı siyasi toplumların bekası ile özgürlüğü, uluslararası toplumun en yüksek değerleridir. Nazizm büyük ölçekte bu değerlere meydan okumuştur, fakat dar bir anlamda baktığımızda *meydan okuyuşlar aynı türdense*, bunların benzer ahlaki sonuçları olduğu kabul edilir. Bu sonuçlar bizi gereklilik kuralının dünyasına sokar (gereklilik de kural tanımaz).

Bununla birlikte, böyle bir tehdidin kabulünün tek başına zorlayıcı bir yönü olmadığını tekrar vurgulamak istiyorum; dövüşmenin ve kazanmanın başka araçları var olduğu sürece, bu tehdit, masumlara yapılan saldırıları ne zorunlu kılar ne de bunlara izin verir. Tehlike, bu iddianın sadece yarısını oluşturur; tehlikenin yakınlığı öbür yarısıdır. İki yarının bir araya geldiği bir zamanı ele alalım şimdi: Fransa'nın yenilgisinden sonraki korkunç iki yıla, Hitler'in ordularının her yerde zafer kazandığı 1940 Yazından 1942 Yazına kadar geçen süreye bakalım.

---

[3] Fakat masum bir kişinin asla öldürülemeyeceği iddiası, zorlama ve rıza sorunlarından doğar. *Bkz.* 10. Bölümde verilen örnekler.

Savaş Kurallarını Çiğnemek

Alman Şehirlerini Bombalama Kararı

Savaş tarihinde bundan daha önemli karara pek az rastlanır. Britanya önderlerinin terör bombardımanı [şehirlerin bombalanması] siyaseti gütmesinin doğrudan sonucu, çoğu sivil 300.000 Almanın ölüp 780.000 Almanın da ağır yaralanmasıdır. Nazilerin uyguladığı soykırımla karşılaştırıldığında bu rakamlar şüphesiz düşüktür; fakat her şey bir yana bu bombardımanlar, Nazizmle savaşan, bu anlayışın savunduğu her şeyden nefret eden ve küçük ölçekte bile olsa Nazizmin etkilerini taklit etmemesi beklenen insanların işiydi. Britanya siyasetinin başka sonuçları da vardı: bu siyaset, Tokyo ve diğer Japon şehirlerine yangın bombaları atılmasının, sonrasında da Harry Truman'ın Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombası atma kararının önemli bir öncülüydü. Müttefik terörünün II. Dünya Savaşında sebep olduğu sivil ölümleri yarım milyon kadın, erkek ve çocuktan fazla olmalı. Bu ölümcül silahın en başta seçilmesi nasıl savunulabilir?

Bu, karmaşık bir tarihtir ve tek başına ele alınarak kimi çözümlemelere de konu olmuştur.[4] Burada sadece kısaca göz atabilirim, özellikle de zamanında Churchill ve diğer Britanyalı önderlerin ortaya koydukları savlara dikkat edip nasıl bir zamandan geçtiklerini hep aklımızda tutarak. Şehirleri bombalama kararı 1940 yılının sonuna doğru verildi. O yılın Haziran ayında yayımlanan bir emir, "belirlenen hedeflerin vurulmasını özellikle bildirmiştir. Ayrım gütmeden bombalamak yasaktı." Kasım ayında Almanların Coventry'ye düzenlediği bir akının ardından "Bombardıman Komutanlığı bir şehir merkezinin hedef alınması talimatı verildi." Bir zamanlar ayrım gütmeyen bombardıman denen ve herkesçe suçlanan şey artık gerekli olmuştu. 1942'nin başında askerî ve endüstriyel hedeflere ateş açmak engelleniyordu: "Meskun bölgeler hedef

---

4 *Bkz.* G. Quester, *Deterrence Before Hiroshima* (New York, 1966); F. M. Sallagar, *The Road to Total War: Escalation in World War II* (Rand Corporation Report, 1969); ayrıca Sir Charles Webster ve Noble Frankland'ın resmî tarihi olan *The Strategic Air Offensive Against Germany* (Londra, 1961).

alınmalı, limanlar ya da uçak fabrikaları değil."[5] Bu akınların amacının sivillerin maneviyatını sarsmak olduğu açıkça ilan edilmişti. 1942'de Lord Cherwell'in ünlü raporunun arkasından, bu maneviyat sarsma işleminin araçları belirlenmişti: işçi sınıfının oturduğu bölgeler ana hedefti. Cherwell, 1943 yılına dek Alman halkının üçte birini evsiz bırakmanın mümkün olduğunu düşünüyordu.[6]

Cherwell'in bombardıman için "bilimsel" gerekçelerini sunmasından önce, Britanyalıların kararı için çok sayıda sebep zaten sunulmuştu. Başlangıçtan itibaren bu saldırılar, Almanların yıldırım harekâtlarına* karşı misilleme olarak savunulmuştur. Misilleme doktriniyle ilgili zorlukları bir kenara bıraksak bile (bunları zaten işledim), çok sorunlu bir savunmadır bu. Bir akademisyenin kısa süre önce öne sürdüğü gibi, her şeyden önce Churchill'in Berlin'i bombalayarak Almanları Londra'ya saldırmaları için kasten kışkırtmış olması mümkündür, böylece o zamana kadar *Luftwaffe*'nin [Alman Hava Kuvvetleri] ana hedefi olan R.A.F.'e [Kraliyet Hava Kuvvetleri] ait tesislerin üzerindeki baskı kalkmış olacaktı. Yıldırım harekâtı [*blitz*] bir kez başladıktan sonra Churchill'in amacı, Almanları saldırılarından caydırmak ya da ortak sınırlamaların olduğu bir siyaset inşa etmek değildi.[7]

> Düşmandan iyilik istemiyoruz. Pişmanlık duymalarını da beklemiyoruz. Aksine, bu akşam Londra halkı şehir bombardımanlarını durdurmak için anlaşma yapılsın mı diye oylamaya gitse, ezici çoğunluk "hayır, Almanların bize uygun gördüğü muameleyi, hatta daha fazlasını, biz de onlara yapacağız," der.

Söylemek gereksiz, Londra halkından böyle bir anlaşma için oy kullanması aslında istenmedi. Churchill, Alman şehirlerinin bombalanmasının halkın morali için gerekli olduğunu ve "Al-

---

5 Noble Frankland, *Bomber Offensive: The Devastation of Europe* (New York, 1970), s. 41.

6 Cherwell raporunun hikâyesi şurada anlatılır: C. P. Snow, *Science and Government* (New York, 1962).

* *Yıldırım harekâtı*: Özellikle motorize güçlerin ani saldırısıyla düşmanı hızla yenmeyi öngören doktrin –çn.

7 Quester, *Deterrence Before Hiroshima* (1966), s. 117-18, 141.

man halkının insanlık üzerine yağdırdığı acıların daha fazlasını her ay" Britanya hava kuvvetlerinin Almanlara tattırdığını duymak istediklerini varsayıyordu (Bunu 1941'de bir radyo yayınında söylemiştir).[8] Bu sav birçok tarihçi tarafından kabul edilmiştir: Hatta bir tanesi "halkın intikam için yaygara kopardığını" ve Churchill'in insanların savaşçı ruhunu korumak için bu isteği tatmin etmesi gerektiğini yazar. O halde, 1941'de yapılmış bir ankete göre "[misilleme akınları] için en kararlı talebin, bombardımanların pek zarar vermediği kırsal bölgeler olan Cumberland, Westmoreland, North Riding Yorkshire'dan gelmesi, buralardaki halkın dörtte üçünün bunu istemesi özellikle ilginçtir. Bunun tersine Londra'nın merkezinde bu oran sadece yüzde kırk beşti."[9] Terör bombardımanlarını yaşamış insanlar Churchill'in siyasetini, bu dehşeti yaşamamış insanlara kıyasla daha az destekliyordu. Cesaret verici bu istatistik, Britanya halkının maneviyatının (ya da daha iyisi geleneksel ahlakının), Churchill'inkinden farklı bir siyasi önderlik yürütmeyi mümkün kıldığını gösteriyor. Almanya'nın bombalandığı haberleri Britanya'da şüphesiz sevinç dalgaları yaratıyordu; fakat başka anketlere göre, 1944 gibi bir tarihte bile Britanyalıların büyük çoğunluğu bu akınların yalnızca askerî hedeflere yöneldiğine inanıyordu. Muhtemelen inanmak istedikleri şey buydu; o noktada bunun aksini gösteren epeyce kanıt mevcuttu. Fakat bu durum da Britanyalıların maneviyatı hakkında ipucu verir. (Aynı zamanda, barış yanlıları tarafından yürütülen terör bombardımanı karşıtı kampanyanın halktan pek destek görmediği de söylenmelidir.)

Misilleme kötü bir iddiaydı; intikam ise daha da kötüydü. Artık terör bombardımanlarının askerî gerekçelerine eğilmeliyiz. Radyoda ne söylemiş olursa olsun, muhtemelen Churchill'in zihni bu gerekçelerle doluydu. Bunlardan ancak genel hatlarıyla bahsedebilirim. Zamanında bunlar üzerinde teknik ya da ahlaki çok tartışma yapılmıştır. Örneğin

---

8 Angus Calder, *The People's War: 1939-1945* (New York, 1969), s. 491.

9 Calder, *The People's War: 1939-1945*, s. 229; aynı ankete Britanya'nın bombardıman siyasetinin cüretkâr bir karşıtı olan Vera Brittain de atıfta bulunmuştur: *Humiliation with Honor* (New York, 1943), s. 91.

Cherwell'in tutanağındaki hesaplar, terörizme karşı ahlaki zemin bulabilecek itirazlar yönelten bilim adamları tarafından sertçe eleştirilmiştir, fakat bildiğim kadarıyla bu bilim insanlarının konumu asla ahlaki bağlamda ifade edilmemiştir.[10] Karar verme sürecinde yer alan meslekten askerler arasında önemli ahlaki ayrılıklar ortaya çıkmıştı. Britanyalıların savaşı tırmandırmasını incelemiş olan bir strateji analisti, aynı zamanda tarihçi, bu ayrılıkları kendine özgü bir tarzla tarif etmiştir: "Sivilleri savaşa bulaştırmaya ahlak ilkelerine ters geldiği için itiraz eden tarafın duyguları yüzünden tartışmanın üzerini bulutlar kaplamıştı."[11] Bu itirazların odaklandığı nokta, çifte etki doktrininin bir versiyonu gibidir. (Bu tartışmaların strateji analistinin zihni için "ilginç bir akademik lezzeti" vardı.) Yıldırım harekâtının en etkili olduğu zamanda bile birçok Britanyalı subay kendi hava saldırılarının sadece askerî hedeflere yönelmesinden, sivil ölümlerini azaltmak için bütün çabanın sarf edilmesinden yanaydı. Hitler'i taklit etmek istemiyor, bir farkları olsun istiyorlardı. Sivilleri öldürmenin istenebilirliğini kabul etmiş subaylar bile meslek şereflerine laf ettirmemeye bakıyordu: bu ölümler ancak "ana amacın askeri hedefler olduğu durumlarda yan etki olarak meydana gelirse" istenebilir, diyorlardı.[12] Şüphesiz taraflı bir savdır bu, yine de Britanyalıların şehirlere saldırmasını büyük ölçüde sınırlayabilirdi. Fakat tüm bu öneriler, o zamanki bombardıman uçaklarının teknolojisinin harekât sınırları gözetilmeksizin yapılmıştır.

Savaşın başlarında, Britanya bombardıman uçaklarının ancak gece etkili şekilde uçabildiği anlaşıldı. Yön bulma donanımlarını göz önüne alınırsa, büyük bir şehirden daha küçük hedeflere yönelmeleri pek de mümkün değildir. 1941 yılında yapılmış bir çalışma, hedefini başarıyla bulmuş bu uçaklardan (saldırı gücünün yaklaşık üçte ikisi) ancak üçte birinin

---

[10] "... bizi en çok kaygılandıran Cherwell'in gaddarlığı değil, yaptığı hesaplardı." Snow, *Science and Government*, s. 48. Krş. P. M. S. Blackett'in genelde stratejik terimlere dayanan, bombardımanla ilgili savaş sonrası eleştirisi: *Fear, War, and the Bomb* (New York, 1949), 2. Bölüm.

[11] F. M. Sallagar, *The Road to Total War* ...(1969), s. 127.

[12] F. M. Sallagar, *a.g.e.*, s. 128.

bombalarını, hedeflenen noktanın beş mil yakınına gelecek şekilde isabet ettirdiğini gösterdi.[13] Bunu bilip de asıl hedefin diyelim ki uçak fabrikası olduğunu söylemek, çevreye verilen zararın da uçak üretimini durdurmaya yönelik haklı teşebbüsün öngörülebilen, ancak istenmeyen bir sonucu olduğunu iddia etmek dürüstçe olmaz. İstenmeyen, ama öngörülebilir olan şey, fabrikanın muhtemelen bu işten zarar görmeden çıkmasıdır. Herhangi türde bir stratejik bombardıman saldırısına devam edilecekse, sebep olunacak yıkım plana dahil edilmelidir. Lord Cherwell'in raporu bu tür bir planlama çabasıydı. Aslında savaşın ilerleyen yıllarında yön bulma aletleri elbette hızla gelişti, ayrıca özel askerî hedeflerin bombalanması Britanya hava saldırılarının önemli bir parçasıydı. Zaman zaman bu saldırılar en büyük önceliği alıyor (örneğin Fransa çıkarmasından önce 1944 Haziranında) ve şehir saldırıları için ayrılan kaynaklara ortak oluyorlardı. Günümüzde birçok uzman, Britanya hava gücü, Alman petrol rafinerileri gibi hedeflere yönelseydi savaşın daha önce bitmiş olacağına inanır.[14] Fakat şehirleri bombalama kararı alındığında ufukta zafer görülmüyordu ve yenilgi tehlikesi her zaman vardı. Nazi Almanyası'na herhangi bir askerî saldırı yapılacaksa, bundan başka bir karar verilmesi de mümkün değildi.

Bombardıman komutanlığı, bu korkutucu yıllarda Britanyalıların tek saldırı silahıydı ve sadece elde böyle bir silah olduğu için kullanıldığı kanaatinde bir parça gerçek olmasını bekliyorum. 1942'nin başından savaşın sonuna kadar Bombardıman Komutanlığı'nın başkanlığını yapan Arthur Harris şöyle yazar: "Batı'da, Almanya'ya saldırabilecek tek güç ve düşmanın canını yakabileceğimiz yegâne vasıta buydu."[15] Saldırıya geçmek, daha uygun bir zaman gelene dek (veya bunun umuduyla) ertelenebilirdi. Savaş konvansiyonu bunu gerektirirdi, ayrıca erteleme için önemli bir askerî baskı da söz konusuydu. Harris, sürekli yapılan taktik hava desteği çağrıları karşısında Komutanlığın dağılmamasını zar zor sağlıyordu.

---

[13] Frankland, *Bomber Offensive*, s. 38-39.

[14] Frankland, *a.g.e.*, s. 134.

[15] Sir Arthur Harris, *Bomber Offensive*, (Londra 1947), s. 74.

Taktik hava desteğinin, kara harekâtlarıyla ortak yürütülmesi gerekiyordu, çoğunlukla da savunmaya yönelikti, çünkü Alman orduları hâlâ her yerde ilerliyordu. Anılarının kimi yerlerinde görevini ve yetkisini savunan bir bürokrat gibidir, fakat aynı zamanda nasıl savaşılmasının gerektiğiyle ilgili bir kavramı da savunmaktadır. Emri altındaki silahların, sırf emri altında oldukları için kullanılması gerektiğine inanmıyordu. Bombardıman uçaklarını taktik destek amaçlı kullanmanın Hitler'i durdurmayacağına, şehirleri bombalamanın ise durduracağına inanıyordu. Savaşın daha sonraki aşamalarında, sadece şehirleri yıkmanın savaşı çabuk bir şekilde sonlandıracağını ileri sürmüştür. Bu iddialardan en azından birincisi dikkatli bir incelemeyi hak ediyor. Bu fikri Başbakan da kabul etmişti. Churchill daha 1940 Eylülünde, "zafer getirecek yöntemleri sadece bombardıman uçaklarının sağladığını," söylemiştir.[16]

Sadece bombardıman uçakları. Daha önce bahsettiğim stratejiyle ilgili tartışmalar düşünülürse, bu ifade meseleyi çok yalın ve belki hatalı bir şekilde ortaya koyar. Churchill'in ifadesi, ne onun ne başkasının hakkı olan bir kesinlikten bahseder. Fakat mesele, bir parça şüphecilikle uzlaştırılıp aramızdan en sofistike olanların bile genel, ahlaken de önemli bir fantazyaya hoşgörü göstermesini sağlayacak bir şekilde anlatılabilirdi: diyelim ki güç bende ve Bombardıman Komutanlığı şehirlere karşı (sistemli ve etkin olarak kullanılabileceği tek biçimde) kullanılacak mı diye karar vermem gerekiyor. Yine diyelim ki, bombardıman uçakları bu şekilde kullanılmazsa, Almanya'yı yenme ihtimali oldukça düşüktür. Bu noktada olasılıkları hesaplamanın bir anlamı yoktur; bunların gerçekte ne olduğuna, güncel bilgimizle nasıl hesaplanabileceklerine dair bir kanaatim yok. Rakamların farklı olmasının, büyük bir fark söz konusu değilse, ahlaki iddiayı etkileyeceğine de emin değilim. Ama bana kalırsa bombardıman saldırılarının yokluğunda Almanya'nın zaferi ne kadar kesin görünürse, bu saldırıyı başlatma kararı da o kadar haklı görünür. Tek sebep Almanların zaferinin korkutucu olması değildir, aynı zamanda o yıllarda çok yakın olduğu düşünülüyordu; sadece yakın olması da yetmez, aynı zamanda çok da

[16] Calder, s. 229.

korkutucuydu. Burada en üst derecede olağanüstü durum vardı. Bu durumda kişinin, masum insanların haklarını ayaklar altına alarak savaş konvansiyonunu çiğnemesi gerekebilir.

Ortaya koyduğum Nazizm anlayışıyla, mesele şu biçimi alır: sınırsız kötülüğe (Nazilerin zaferi) karşı bu belirli suçu (masum insanları öldürmek) bahis olarak ortaya koyabilir miyim? Kötülükten kaçmanın başka bir yolu varsa veya başka bir yol için makul bir şans mevcutsa, o zaman başka bir ata oynamalı ya da şansımı farklı bir yerde denemeliyim. Fakat asla emin olamam; bahse tutuşmak deney yapmak değildir. Bu bahse girip de kazanırsam, yine de hatalı olmam mümkündür, yani işlediğim suç zafer için gerekli olmayabilir. Fakat meseleyi mümkün olduğunca yakından incelediğimi, bulabileceğim en iyi öğütleri aldığımı, başka seçenekler peşinde koştuğumu ileri sürebilirim. Bunların hepsi doğruysa, kötülükten anladığım şey ile tehlikenin yakınlığı bir isteri ya da kendi kuruntum değilse, o zaman bu bahse girmeliyim. Başka seçenek yoktur; öbür türlü risk çok büyüktür. Elbette eylemim, doğrudan sonuçları açısından belirli bir eylemdir, oysa bu tür eylemleri yasaklayan kural, tüm yakın kaygıları aşan bir hak kavramı üzerine oturtulmuştur. Ortak tarihimizden doğmuş bir kuraldır; ortak geleceğimizin anahtarını elinde tutar. Fakat şunu söylemeye cüret ederim ki şimdi, burada söz konusu suçun yükünü kabullenmezsem, tarihimiz sıfırlanır, geleceğimiz de lanetlenir.

Dile getirilmesi kolay olan bir iddia değildir bu, yine de kolaylaştırmak için elimizden gelen her çabayı göstermeliyiz. Şüphesiz birçok insan, bombalanan şehirlerin Alman şehri olmasıyla, kurbanlardan bazılarının Nazi olmasıyla avunmuştur. Bunlar değişken ölçü anlayışına sığınmış, Alman sivillerin ölümünün korkunçluğunu yadsımak ya da küçümsemek için bunların haklarını yadsımış ya da küçümsemişlerdir. Bu cazip bir usuldür. İşgal altındaki Fransa'nın bombalanmasını tekrar düşünürsek, bunu açıkça görürüz. Müttefik uçakları birçok Fransızı öldürdü, fakat bunu, askerî hedefleri (ya da öyle olduğu düşünülen hedefleri) bombalarken yaptılar. Fransız şehirlerinin "meskun bölgelerini" kasten hedef almadılar. Diyelim ki

böyle bir öneri geldi. Eminim ki hepimiz, şartların kimi tuhaf kombinasyonları sonucunda kasten Fransızları öldürmenin gerekli olduğu bu bahse girmekte, bu işi savunmakta daha çok zorlanırdık. Çünkü Fransızlara özel bir bağlılığımız vardı; onlar adına savaşıyorduk (bombardıman uçakları kimi zamanlar Fransız pilotlar tarafından uçuruluyordu). Fakat iki durumda da sivillerin statüsü farklı değildir. Savaşçıları sivillerden ayıran kuram, Müttefik sivilleri düşman sivillerden ayırmaz, en azından öldürülmeleri sorunu bağlamında. Fransız şehirlerine göre Alman şehirlerinde Nazizmin kötülüklerinden (bir şekilde) sorumlu olan daha fazla insan vardı, bunlara da sivil haklarını bütünüyle kullandırmakta isteksiz davranabiliriz, demek anlamlıdır sanırım. Fakat bu isteksizlik haklı olsa bile bombardıman uçaklarının doğru kişileri hedef almasının yolu yoktur. Ötekiler için de terörizm, Nazilerin zaten kurduğu tiranlığın sadece bir tekrarıdır. Terörizm, bunlar bir bütün oluşturumuş gibi, sıradan insanları hükümetleriyle bir tutar, hepsini de totaliter bir şekilde yargılar. Şehirleri bombalamak zorunda kalan kişinin, masumları da öldürmek zorunda kalmış olduğunu kabul etmek bence en doğrusudur.

Bununla birlikte, bir kez daha gereklilik kavramına, kendi kullandığım şekline bile köktenci sınırlar koymak istiyorum. Çünkü Britanyalıların bombardımanları doruk noktasına ulaştığında, olağanüstü durum çoktan gerilerde kalmıştı. Terör bombardımanlarında ölen Alman sivillerin büyük çoğunluğu, ahlaki (ayrıca muhtemelen askerî) bir sebep olmaksızın öldürülmüştür. Dönüm noktasına, 1942 Temmuzunda Churchill tarafından işaret edilmiştir:[17]

> Tek başımıza savaştığımız günlerde "savaşı nasıl kazanacaksınız" sorusuna şu yanıtı verdik: "Almanya'yı bombardımanlarla sarsacağız." O günden bu yana Alman ordusu ve insan gücüne Ruslar tarafından indirilen darbeler, ABD'den insan gücü ve mühimmat gelmesi, başka olasılıkların da önünü açmıştır.

O halde, şehirleri bombalamayı kesmenin, taktik olarak da stratejik olarak da sadece meşru askerî hedeflere yönelmenin

[17] *The Hinge of Fate* (New York, 1962), s. 770.

vakti gelmişti. Ama Churchill'in görüşü farklıydı: "Her şey bir yana, baştaki düşüncemizi bir kenara atmak hata olur... Almanya'nın acımasızca ve ciddi bir şekilde artan nispette bombalanması savaş kabiliyetine darbe indirmekle kalmaz... aynı zamanda Alman halkının hoş göremeyeceği şartları da yaratır." Böylece akınlar sürdü ve 1945 Baharında, yani savaşın artık kazanıldığı bir dönemde Dresden'e yapılan vahşi bir saldırıda yaklaşık 100.000 insanın öldürülmesiyle doruğa ulaştı.[18] Ancak o zaman Churchill'in kafasında şüpheler belirdi: "Bana kalırsa Alman şehirlerinin dehşeti artırmak adına veya başka bahanelerle bombalanması sorununun gözden geçirilme zamanı gelmiştir... Dresden'deki yıkım, Müttefik bombardımanlarının üzerinde ciddi soru işareti olarak kalacaktır."[19] Gerçekten de, tıpkı terör yaratmak adına yıkılan Hamburg ve Berlin gibi diğer şehirlere yapılan saldırılar soru işareti olarak kalmıştır.

1942 ile 1945 arasında yapılan terör bombardımanlarını savunmak için ortaya konan sav, faydacı bir karakter taşır; zaferin kendisine değil, zamanı ile bedeline vurgu yapar. Harris gibi adamlara göre şehirlere yapılan akınlar savaşı normalden daha kısa süre içinde sonlandıracaktı. Çok sayıda sivilin ölmesine sebep olsalar da, sonuçta daha az insan ölecekti. Bu iddianın doğru olduğunu varsaysak bile (bazı tarihçiler ile stratejistler tarafından bunun tam aksi iddialar ortaya konduğunu gösterdim), yine de bombardımanları haklı çıkarmaya yetmez. Bence, sadece hesabı yapsak bile yeterli olmaz. Çünkü bu tür hesaplamalar sadece hayat kurtarmakla ilgili olmak zorunda değildir. Korumak istemenin makul olduğu başka şeyler de mevcuttur: örneğin hayat kalitemiz, uygarlığımız, ahlakımız ve bir amaca hizmet eder görünse bile cinayetlere karşı beslediğimiz ortak nefret. O halde, masum insanların kasten katledilmesi, sırf başka insanların hayatları kurtulacak diye mazur görülemez. Faydacı bakış açısından bu son değerlendirmenin sorunlu olabileceği durumlar tahayyül edilebilir sanırım; me-

[18] Bu saldırıyla ilgili ayrıntılı bir açıklama için *bkz.* David Irving, *The Destruction of Dresden* (New York, 1963).

[19] Quester, *Deterrence Before Hiroshima* (1966),s. 156.

sela söz konusu insanların sayısı azdır, oranlar doğrudur, olay halkın gözünden uzaktır vesaire. Filozoflar bu tür örnekler icat edip ahlaki öğretilerimizi sınamaya bayılır. Fakat onların bu icatları, II. Dünya Savaşında gerekli olan hesaplamaların muazzam boyutları tarafından bir şekilde zihinlerimizden atılır. Bilinmeyen fakat muhtemelen daha büyük bir sayıda sivilin ve askerin ölmemesi için 278.966 sivili öldürmek (bu rakam uydurulmuştur) kesinlikle fantastik, tanrısal, korkutucu ve dehşet saçan bir eylemdir.[20]

Bu tür eylemlerin, faydacı bir zeminde muhtemelen devre dışı bırakılacağını zaten söylemiştim, fakat aynı zamanda, herkesçe anlaşılan biçimiyle faydacılığın, Sidgwick'in de anladığı şekliyle, bu eylemleri (ahlaken) mümkün kılan tuhaf açıklamalara cesaret verdiği de doğrudur. Bu eylemlerin dehşetini, ancak bunlar vasıtasıyla yok ettiğimiz insanların kişiliğini, değerini kabul edersek tanımış oluruz. Bu yaklaşım, hakların kabul edilmesidir, böylece bu tür hesaplar durdurulur, amacı ne olursa olsun masumları yok etmenin en derin ahlaki bağlılıklarımıza karşı günah olduğunu anlamamız sağlanır. (Yapacak başka bir şey olmasa da, en üst derecede olağanüstü durumlar için bile geçerlidir bu.) Fakat iddiamı bir sonuca bağlamadan önce son bir örneğe göz atmak istiyorum. Bu örnekte, ne kadar tuhaf olursa olsun, faydacı hesaplar karar makamlarına o kadar açık göründü ki, masumlara saldırmaktan başka seçenekleri olmadığını düşündüler.

---

[20] George Orwell, Alman şehirlerinin bombalanması için alternatif bir faydacı gerekçe sunmuştur. Solcu dergi *Tribune*'e 1944 yılında yazdığı bir makalede, söz konusu bombardımanların, savaşın etkilerini hissetmedikleri için bu savaşı destekleyen, hatta bundan hoşlanan insanlar için çağdaş savaşın gerçek kimliğini ortaya çıkardığını ileri sürdü. Bombardımanlar "savaşı mümkün kılan şeylerden biri olan sivil dokunulmazlığını" yerle bir etti, bu yüzden de gelecekte savaş çıkma olasılığı düşmüştür. *Bkz. The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*, ed. Sonia Orwell ve Ian Angus, New York, 1968, cilt 3, s. 151-152. Orwell, sivillerin geçmişte dokunulmaz olduğunu varsayar ki bu yanlıştır. Her halükârda kimsenin bu iddiaya dayanıp şehir bombalayacağını sanmıyorum. Aslında bir özürdür, hem de ikna edici olmayan bir özür.

Hesapların Sınırı

Hiroşima

1945 Ağustosunda Dwight Macdonald atom bilimcileri için "hepsi 'bu görevi kabul etti ve Bombayı ürettiler," diye yazdı. "Neden?" Önemli bir sorudur, fakat Macdonald soruyu hatalı bir şekilde ortaya koyar, ayrıca yanıtı da yanlıştır. "Çünkü kendilerini tam bir insan olarak değil, bir uzman ve bir teknisyen olarak görüyorlardı."[21] Aslında bu görevi kabul etmemişlerdi; bunun peşinden koşmuşlar, inisiyatif kullanmışlar, Amerikalıların da Nazi Almanyası'nda yapılan çalışmalara denk gelen bir şey üretmesinin önemini Başkan Roosevelt'e ısrarla anlatmışlardı. Bunu yaptılar çünkü "tam bir insandılar." Birçoğu Avrupalı mülteciydi. Nazi zaferinin, anavatanları için, insanlık için ne anlama geleceğini biliyorlardı. Derin bir ahlaki kaygıyla hareket ediyorlardı, herhangi bir bilimsel hevesle değil (en azından en önemli sebebi bu değildi); kesinlikle uşak zihniyetli teknisyenler değildiler. Öte yandan, siyasi gücü ya da takipçileri olmayan insanlardı bunlar, işleri bittikten sonra da yarattıkları gücün kullanımını kontrol edemediler. 1944 Kasımında Alman bilimcilerinin çok az ilerleme göstermiş olduğunun anlaşılmasıyla, kendi olağanüstü durumları sona ermişti, fakat başlamasına yardım ettikleri programın sona ermesi için yeterli olmadı. Albert Einstein "Almanların atom bombası yapmayı başaramayacaklarını bilseydim, parmağımı bile kıpırdatmazdım," demiştir.[22] Fakat bilimcilerin işlerini büyük ölçüde bitirdikleri noktada, gerçekten teknisyenlerin işin başına geçtiğini, bunların da siyasetçilerin emrinde olduğunu gördü. Ayrıca bomba Almanya'ya karşı değil (ya da Hitler'i atom bombası kullanmaktan caydırmak için değil; Einstein'ın niyeti buydu), Japonlara karşı kullanılmıştı. Japonlar asla barış için, özgürlük için Naziler kadar büyük tehdit olmamışlardır.[23]

---

[21] *Memoirs of a Revolutionist* (New York, 1957), s. 178.

[22] Robert C. Batchelder, *The Irreversible Decision: 1930-1950* (New York, 1965), s. 38. Batchelder'in kitabı, bombayı atma kararının tarihini en iyi anlatan, ayrıca ahlaki meseleleri sistemli bir şekilde ele alan tek kitaptır.

[23] *The New Men* adlı romanında C. P. Snow, atom üzerinde çalışan bi-

Yine de Amerikalıların bu kararı vermesinde, Başkan ile danışmanlarının, Japonların saldırgan bir savaş yürüttüğüne, üstelik adil olmayan bir şekilde savaştıklarına inanması önemli bir etkendir. Bu yüzden Truman, 12 Ağustos 1945'te ABD halkına şöyle seslendi:

> [Bombayı] Pearl Harbor'da uyarmadan bize saldıranlara karşı, Amerikan savaş tutsaklarını aç bırakanlara, dövenlere, idam edenlere karşı, uluslararası savaş kurallarına uyma nezaketini terk edenlere karşı kullandık. Savaşın ıstıraplarını kısaltmak için kullandık...

Burada, faydacı hesaplara yol açmak için değişken ölçünün kullanıldığını görüyoruz bir daha. Japonlar, bazı haklarından mahrum kalmıştı, ayrıca Hiroşima'nın yıkımı savaşın ıstıraplarını gerçekten kısaltacaksa ya da kısaltacağını düşünmek makulse, Hiroşima'ya atom bombası atılmasından şikâyetçi olamazlardı. Fakat Japonlar bir ABD şehrinde atom bombası patlatsa, on binlerce sivili öldürüp savaşın ıstıraplarını kısaltsalar, bu eylem, Truman'ın listesine ekleyebileceği açık bir suç olurdu. Bununla birlikte söz konusu ayrım, ancak Japon önderlerinin yanında Hiroşima sakinlerine de karşı bir hüküm varılmasıyla, aynı zamanda benzer bir hükmün diyelim ki San Francisco veya Denver halkı için verilemeyeceğinde ısrar edilmesiyle makul olur. Daha önce söyledim, böyle bir usulü savunacak hiçbir yol bulamam. Hiroşima halkı haklarını nasıl kaybetmiş olabilir? Belki de ödedikleri vergiler, Pearl Harbor saldırısında kullanılan gemiler ve uçaklar için harcanmıştır; belki oğullarını donanmaya gönderdiler ve hava kuvvetlerinden başarı dualarını esirgemediler; belki de o olayı, ülkelerinin

---

limcilerin bombanın kullanılması hakkında tartışmalarını betimler. Romandaki anlatıcı kişi, bazılarının "kesinlikle hayır" demesini anlatır. Bu silah yüz binlerce masum insanın öldürülmesi için kullanılırsa, "ne bilim ne de bilimin büyüyüp serpildiği uygarlık bu suçtan yakasını kurtarabilir," derler. Fakat daha yaygın olan görüş benim savunduğum görüştür: "birçoğu, muhtemelen çoğunluk, benzer duygularla şartlı bir hayır yanıtı vermişti; Hitler'e karşı verilen savaşı kurtarmanın *başka yolu* kalmadığı takdirde, bu bombayı atmaya hazır olacaklardı." *The New Men*, New York, 1954, s. 177 /vurgular Snow'a aittir).

yaklaşan ABD tehdidine karşı bir zafer kazandığı söylendiği için kutladılar. Burada bu insanları saldırıya açık hale getiren hiçbir şey yok. (Gerçi Hiroşimayla ilgili verilen kararı yargılamakla ilgisi olmasa da, Pearl Harbor saldırısının bütünüyle donanma ve ordu tesislerini hedef aldığını, sadece hedefinden sapan birkaç bombanın Honolulu şehrine düştüğünü belirtmekte fayda vardır.)[24]

Fakat Truman'ın 12 Ağustosta ortaya koyduğu iddiaya zayıf diyeceksek, bunun altında daha kötü bir iddia yattığını da görmeliyiz. Niyeti, değişken ölçü yaklaşımını özenli bir şekilde uygulamak değildi, çünkü Japon saldırganlığı karşısında, Amerikalıların kazanmak (ve savaşın ıstıraplarını kısaltmak) için her şeyi yapabileceğine inanmış görünüyordu. Danışmanlarının çoğuyla birlikte "savaş cehennemdir" doktrinini kabul etmişti; Hiroşima kararının savunmasında bahsi sürekli geçen bir konudur bu. Bu yüzden Henry Stimson:[25]

> Savaş Bakanlığındaki beş yılı aşkın hizmetime bakınca, savaşın olduğu şey dışında herhangi başka bir şey olmasını dileyerek verilmiş bir sürü katı, yürekler parçalayan karar görüyorum. Savaşın yüzü ölümün yüzüdür; ölüm, savaş zamanında bir önderin verdiği her emrin kaçınılmaz bir parçasıdır.

Truman'ın arkadaşı, aynı zamanda Devlet Bakanı James Byrnes:[26]

> ... savaş, General Sherman'ın dediği şey olarak duruyor.

Hükümetin baş bilim danışmanı Arthur Compton:[27]

> Cengiz Han'ın atlı okçuları ... Otuz Yıl Savaşları ... Japon işgali sırasında ölen milyonlarca Çinli ... Batı Rusya'daki toplu yıkımlar düşünülürse, ne gayeyle savaşılırsa savaşılsın, savaş tam da General Sherman'ın dediği şeydir.

---

[24] A. Russell Buchanan, *The United States and Worl War II* (New York, 1964), I, 75.

[25] "The Decison to Use the Atomic Bomb," *Harpers Magazine* (Şubat, 1947), tekrar baskısı: *The Atomic Bomb: The Great Decision*, ed. Paul R. Baker (New York, 1968), s. 21.

[26] *Speaking Frankly* (New York, 1947), s. 261.

[27] *Atomic Quest* (New York, 1956), s. 247.

Truman'ın kendisi:[28]

> Silahlarla kafamızı bu kadar meşgul edip esas kötülüğün savaş olduğu gerçeğinden kopmayalım.

Savaşın kendisini suçlamak gerekir; fakat aynı zamanda bunu başlatanlar da suçlanmalıdır... oysa savaş cehennemine katılmanın ötesine geçmeyen, adilce savaşan seçeneksiz kişilerin hesap vermesi gereken ahlaki kararlar yoktur. Bu, illa ahlakdışı bir doktrin değildir, fakat bütünüyle tek taraflıdır; *jus ad bellum* ile *jus in bello* arasındaki gerilimden uzak durur; zor kararlar verme ihtiyacının temelini dinamitler; ahlaki kısıtlama anlayışımızı gevşetir. Truman der ki ilk bomba için hedef seçerken Stimson'a hangi Japon şehirlerinin "bütünüyle savaş üretimine adandığını" sormuştur.[29] Reflekslere dayanan bir soruydu; Truman "savaş kuralları"nı ihlal etmek istemiyordu. Fakat ciddi bir soru değildi bu. Hangi ABD şehirleri bütünüyle savaş üretimine adanmıştı ki? Böyle sorular sormak, ancak yanıtlar önemli olmadığı zaman mümkündür. Nasıl savaşılırsa savaşılsın savaş bir cehennemse, o zaman nasıl savaştığımız ne fark eder ki? Savaşın kendisi kötülükse, o zaman kararlar alırken (stratejik risklerin yanında) ne tür riskleri göze almış oluyoruz? Savaşı başlatmış olan Japonlar, aynı zamanda bitirebilirlerdi de; sadece onlar bitirebilirdi, bizimse tek yapabileceğimiz savaşmak ve Truman'ın "acı savaşın gündelik trajedisi" dediği şeye katlanmaktır. Truman'ın görüşünün gerçekte bu olduğundan şüphe etmiyorum; verdiği karar kolaya kaçma değil bir kanaat meselesidir. Fakat bu çarpık bir kanaattir. Savaşın gerçek cehennemîliği hakkında yanlış bir kanı oluşturur; savaşın özgün karakterini, dinî mitolojilerin sınırsız acılarıyla karıştırır. Savaşın acıları ancak biz istersek sınırsız olur, ancak Truman'ın yaptığı gibi bizim ve başkalarının belirlediği sınırların ötesine geçersek. Bana kalırsa, bazen bunu yapmalıyız, fakat her zaman değil. Şimdi 1945'te bunu yapmak gerekli miydi diye sormalıyız.

---

[28] *Mr. Citizen* (New York, 1960), s. 267. Bu kısımdaki alıntıları Gerald McElroy'a borçluyum.

[29] Batchelder, s. 159.

Hiroşima saldırısının olası tek savunması, değişken ölçü olmadan yapılan faydacı bir hesaptır; bu hesap, hiç yeri olmadığı halde yapılmış, sonra da savaş kurallarını hiçe sayarak Japon sivillerin haklarını çiğneyen bir iddiada bulunulmuştur. Bu savı, elimden geldiğince güçlü bir şekilde ifade etmek istiyorum. 1945 yılında ABD siyaseti, Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olması üzerine sabitlenmişti. Japonya, savaşı zaten kaybetmişti, fakat bu talebi kabul etmeye hiçbir şekilde yanaşmıyorlardı. Silahlı güçlerinin önderleri, Japonya'nın ana adasına bir çıkarma yapılmasını bekliyor, son siperde direnmeye hazırlanıyorlardı. Savaşmaya hazır iki milyondan fazla askerleri vardı; çıkarmanın bedelinin büyük olmasını sağlayabileceklerine, böylece Amerika'yı barış şartları için pazarlık masasına oturtabileceklerine inanıyorlardı. Truman'ın askerî danışmanları da bedelin yüksek olacağını düşünüyordu, gerçi halka açık kayıtlarda pazarlığa oturulmasını tavsiye ettiklerine dair bir iz yoktur. Savaşın 1946 yılının sonuna kadar sürebileceğini, bu esnada fazladan bir milyon Amerikalının öleceğini düşünüyorlardı. Japonların kayıpları çok daha fazla olurdu. Okinava'nın 1945 Nisanından Hazirana kadar süren ele geçirilişi 80.000 Amerikalının hayatına mâl olmuştu, Japonların 120.000 askerlik garnizonu da bütünüyle öldürülmüştü (sadece 10.600 esir alınmıştır).[30] Ana ada da aynı şiddetle savunulacaksa, yüz binlerce belki milyonlarca Japon askeri ölecekti. Bu esnada, Çin ve Mançurya'daki savaş devam edecekti, Rusların saldırması da yakındı. Ayrıca Japonya'nın bombalanmasına devam edilecekti, belki bu saldırılar yoğunlaşacaktı, böylece atom bombası saldırısında öngörülen ölü sayısına yine ulaşılacaktı. Çünkü Amerikalılar Japonya'da Britanyalıların terörizm siyasetini uyguluyordu: 1945 Martının başında Tokyo'ya düzenlenen yangın bombardımanı bir ateş kasırgasına sebep oldu, tahminen 100.000 insan bu saldırıda hayatını kaybetti. Tüm bunlara karşın Amerikalı karar makamlarının zihinlerinde atom bombasının etkisi, maddi olarak daha büyük olmasa da psikolojik olarak daha korkutucuydu, belki de savaşın hemen bitmesini sağlayacaktı. Truman'ın kararını destekleyen

[30] Batchelder, s. 149.

Churchill şöyle yazdı: "Onca zahmetten, tehlikeden sonra, birkaç patlamayla uçsuz bucaksız bu kasaplığı bitirmek, bir kurtuluş mucizesi gibidir."[31]

"Uçsuz bucaksız kasaplık" muhtemelen birkaç milyon insanın ölümü demekti: Kesinlikle büyük bir kötülüktür bu, ayrıca yakındı da, yani önlenmesi için olağanüstü önlemlerin alınması gerektiği mantıken ileri sürülebilir. Savaş Bakanı Stimson, bunun tarif ettiğim gibi bir durum olduğunu, bu bahsin oynanması gerektiğini düşünüyordu; başka seçenek yoktu. "Bizim konumumuzda olup da bizim sorumluluklarımızı taşıyan hiçbir insan, tüm o hayatları kurtarmak için böyle yetkin bir silahı kullanmaktan kaçamazdı."[32] Bu, hiçbir şekilde anlaşılamaz bir savdır, en azından görünüşte çok çirkin bir iddiadır. Fakat Britanya'nın 1940'taki durumu için ortaya koyduğum iddiayla aynı değildir. Şu şekilde formüle edilemez: şunu (şehirleri bombalamak) yapmazsak, bunu (savaşı kazanmak, tiranlık kurmak ve düşmanları katletmek) yapacaklar. Stimson'ın ileri sürdüğü şey çok farklıdır. ABD hükümetinin gerçek siyaseti düşünülürse, şuna denk gelir: şunu yapmazsak bunu *yapacağız*. James Byrnes, iki atom bombasının "birçok ölüme" sebep olduğunu kabul eder, şunu ekler: "hava kuvvetlerimiz Japon şehirlerine yangın bombaları atmaya devam etseydi, çok daha fazla ölüm olurdu."[33] O halde amacımız, başkasının değil bizim sebep olacağımız bir "kasaplığı" önlemekti, aslında bu kıyım zaten başlamıştı. Hangi büyük kötülük, hangi en üst derecede olağanüstü durum Japon şehirlerine yapılan yangın saldırılarını haklı çıkartıyordu ki?

Savaş konvansiyonuna tam bir uyum göstererek savaşıyor olsaydık bile savaşı sürdürmek bize dayatılan bir şey değildi. Bunun, savaş hedeflerimizle ilgisi vardı. Ölü sayısıyla ilgili askerî öngörüler sadece, Japonların son adama kadar savaşacakları inancına değil, aynı zamanda Amerikalıların kayıtsız şartsız teslimiyetten azına razı olmayacaklarına da dayanıyordu. ABD hükümetinin savaş hedefleri ya Amerikan ve Japon

31 *Triumph and Tragedy* (New York, 1962), s. 639.

32 "The Decision to Use the Bomb," s. 31.

33 *Speaking Frankly*, s. 264.

askerlerinin büyük kayıplar vereceği, Japon sivillerin çatışmaların ortasında sıkışacağı bir Japonya işgalini ya da atom bombasının kullanımını gerektiriyordu. Bu seçenekler ortadayken, kişi hedeflerini tekrar gözden geçirebilir. Japon militarizminin karakteri yüzünden kayıtsız şartsız teslimiyetin ahlaken istenebileceğini varsaysak bile sebep olacağı insan kaybı yüzünden yine de ahlaken istenmemelidir. Fakat bundan daha güçlü bir sav ortaya koyacağım. Japonların durumu Almanlarınkinden yeterince farklıydı, yani şartsız teslim olmaları talep edilmemeliydi. Japon önderler daha sıradan bir askerî yayılma çabası içindeydi. Ahlaken yapılması gereken tek şey, onları yenmekti, ülkeyi fethedip yönetimi yıkmak değil. Savaş güçlerine getirilen bazı kısıtlamalar haklı gösterilebilir, fakat içerideki yönetim biçimleri sadece Japon halkının ilgileneceği bir konudur. Her halükârda, fethetmek ve yönetimi düşürmek için milyonlarca (ya da binlerce) insanın öldürülmesi askerî bir gereklilikse, o zaman bu insanların ölmemesi için daha azına razı olmak da ahlaki bir gerekliliktir. Bu savı daha önce de ileri sürmüştüm (7. Bölüm'de); burada, fiilî uygulamasına yönelik başka bir örnek daha görüyoruz. İnsanlar savaşmaya mecbur edilmeme hakkına sahipse, o zaman savaşın muhtemelen adil bir şekilde bitirilebileceği noktaya ulaşıldıktan sonra savaşa devam etmeye mecbur edilmeme hakları da vardır. Bu noktanın ötesinde, olağanüstü durumlar meydana gelemez, askerî gereklilikle ilgili bir sav geçerli olamaz, insan hayatıyla bedel hesabı yapılamaz. Bundan sonra savaşı sürdürmek bir saldırganlık suçudur. 1945 Yazında muzaffer Amerikalılar, müzakerelere bir atom bombası denemesinden sonra girişebilirdi; bunu Japon halkı için yapmaları gerekirdi. Böyle bir denemeye teşebbüs bile etmeden atom bombası kullanmak ve sivilleri öldürüp terör estirmek çifte suçtu.[34]

O halde bunlar gereklilik dünyasının sınırlarıdır. Yenilgi kapımıza dayanmışsa, bu yenilgi de siyasi toplumumuza felaket

[34] Bomba askerî sebepler yerine siyasi sebepler yüzünden (yani Japonlardan ziyade Ruslar düşünülerek) kullanılsaydı durum çok daha kötü olurdu. Bu konuyla ilgili *bkz.* Martin J. Sherwin'in özenli çözümlemesi *A World Destroyed: The Atomic Bomb and the Grand Alliance* (New York, 1975).

getirecekse, ancak o zaman faydacı hesaplar bizi savaş kurallarını delmeye mecbur edebilir. Fakat tehlikede olan şey yalnızca savaşın hızı ve kapsamıysa, bu hesapların benzer bir etkisi yoktur. Bu kurallar sadece, kazanmak ile düzgün savaşmak arasındaki çatışmayla ilintilidir, çarpışmanın kendi iç sorunlarıyla değil. Bu çatışma yoksa, hesaplar, savaş kuralları ve bunların koruması gereken haklar tarafından iptal edilir. Bu haklarla karşı karşıya geldiğimizde, sonuçları veya göreli riskleri ya da olası ölümleri hesaplamamalı, sadece durup vazgeçmeliyiz.

17
NÜKLEER CAYDIRICILIK

Ahlakdışı Tehditler Sorunu

Truman, kendisine dehşeti sınırsız görünen bir savaşı bitirmek için atom bombası kullandı. Sonra, 1945 Ağustosunda birkaç dakika veya birkaç saat boyunca Hiroşima halkı, gerçekten sınırsız dehşet barındıran bir savaşa maruz kaldı. Stimson şöyle yazmıştı: "II. Dünya Savaşının bu nihai büyük olayında, savaşın ölüm olduğuna dair son kanıtı görmüş olduk."[1] *Son kanıt* aslında yanlış bir ifadedir, çünkü savaş daha önce asla bu şekle bürünmemişti. Hiroşima'da yeni bir savaş türü doğdu, bizim de gördüğümüz ne kadar ölümcül olabileceğiydi. Gerçi Tokyo'nun yangın bombalarıyla bombalanmasında daha fazla insan ölmüştü, ama Hiroşima'dakiler akıl almaz bir kolaylıkla öldüler. Tek uçak, tek bomba: Tokyo'ya saldıran 350 uçak böyle bir silaha sahip olsaydı, Japon adalarında insan hayatını bitirirlerdi. Atom savaşı aslında ölüm demekti; ayrım gütmeyen, toplu bir ölüm; Hiroşima'dan sonra tüm siyasi önderlerin başlıca görevi bu olayın tekrarlanmasını önlemekti.

Bunun için benimsenen yöntem ayniyle misilleme tehdididir. Ahlakdışı bir saldırı tehdidine karşı, ahlakdışı bir karşılık tehdidi ortaya koydular. Nükleer caydırıcılığın temel biçimi budur. Hem yerel hem de uluslararası toplumda caydırıcılık, acı çeken insanların dramatik görüntüsü üzerinden işler. Liberal suç ve ceza kuramcılarından Edward Burke şöyle yazmıştır:[2] "Akademilerinin korularında, her manzaranın ucunda, darağacından başka bir şey görmüyorsun." Bu, yerici bir tariftir, çünkü Burke, yerel toplumda barışın başka temellere dayan-

---

1 "The Decision to Use the Bomb," *The Atomic Bomb*, s. 21.

2 *Reflections on the Revolution in France* (Everyman's Library, Londra, 1910), s. 75.

ması gerektiğine inanıyordu. Fakat darağaçları için şu kadarı söylenebilir: en azından ilkesel olarak, sadece suçlular darağacının getireceği ölümden korkmalıdır. Bununla birlikte caydırıcılık kuramcıları hakkında şu söylenmelidir: "Akademilerinin korularında, her manzaranın ucunda, mantar bulutundan başka bir şey görmüyorsun." Bulut, ayrım gütmeden yapılan katliamın ve büyük miktarda masumun öldürülmesinin (Hiroşima'daki gibi) simgesidir. Gerçek olduğuna inanılırsa, böyle bir kıyım tehdidi, nükleer saldırıyı hiç istenmeyen bir siyaset haline getirir şüphesiz. Potansiyel düşmanın iki katına çıkardığı bu tehdit, bir "terör dengesi" (yılgı dengesi) kurar. İki taraf da o kadar korkmuştur ki daha fazla terörizme gerek kalmaz. Fakat bu tehdidin kendisi ahlaken caiz midir?

Zor bir sorudur bu. Nükleer caydırıcılık ile haklı savaş arasındaki ilişkinin incelenmesinde Hiroşima olayının önemli bir literatür konusu haline gelmesinden bu yana geçen yıllar içinde ortaya çıkmıştır.[3] Genelde teologlar ile felsefecilerin çalıştığı bir konudur, fakat bazı caydırıcılık stratejistleri de işe karışmıştır; bunlar yıldırma edimi konusunda, konvansiyonel askerlerin öldürme eylemi için endişelendikleri kadar endişelenir. Bu yazını burada gözden geçiremem, fakat ona istediğim gibi başvurabilirim. Caydırıcılık karşıtı sav yeterince tanıdıktır. Caydırıcılık kuramına göre, muharip ve muharip olmayan arasındaki ayrıma bağlılık gösteren herkes, kışkırtılan ya da kasten sebep olunan yıkımın görüntüsünden korku duymak zorundadır. John Bennett şunu sorar: "Bir ulus, kötülüğün kötülük getireceğini bilip başka bir ulusa mensup yirmi milyon çocuğu öldürmeye hazırlanıyorsa, bu vicdanla nasıl yaşayabilir?"[4] Yine de biz, bunu bildiğimiz halde, bu vicdanla onlarca yıl yaşadık. Bunu nasıl başardık? Çoğu kişi der ki öldürmeye hazırlanmak, hatta öldürmekle tehdit etmek, öl-

---

[3] Örneğin *bkz. Nuclear Weapons and Christian Conscience*, ed. Stein; *Nuclear Weapons and the Conflict of Conscience*, ed. John C. Bennett (New York, 1962); *The Moral Dilemma of Nuclear Weapons*, ed. William Clancy (New York, 1961), *Morality and Modern Warfare*, ed. William J. Nagle (Baltimore, 1960).

[4] "Moral Urgencies in the Nuclear Context," *Nuclear Weapons and the Conflict of Conscience*, s. 101.

dürmekle aynı şey olmadığı için caydırıcılık stratejisini kabullendik. Gerçekten de aynı şey değildir, fakat korkunç derecede yakındır, hele caydırıcılık "işe yaramazsa." Ahlaki sorunun olduğu yer de bu yakınlığın doğasıdır.

Bu sorun genelde yanlış anlatılır; ilk olarak Paul Ramsey tarafından ortaya konan, ondan sonra da sık sık tekrarlanan alttaki nükleer caydırıcılık benzetmesinin meseleyi hatalı bir şekilde betimlemesi gibi:[5]

> Bir Emekçi Bayramı hafta sonunda otobanlarda hiç kimsenin ölmediğini ya da yaralanmadığını hayal edin; sürücülerin dikkatsizliğindeki bu fevkalade azalma, ön çamurluklarına bebeklerin bağlanmış olduğunu birdenbire keşfetmeleri yüzündendir! Trafik bu sayede mükemmel bir düzene girmiş olsa bile bu yolla trafik düzenlenmez, çünkü böyle bir sistem masum insan hayatlarını saldırıların doğrudan hedefi haline getirir, sürücüleri kısıtlamanın aracı olarak kullanır.

Elbette hiç kimse trafiği bu usta işi yöntemle düzenlemeyi düşünmez, oysa caydırıcılık stratejisi hiç itiraz görmeden benimsenmişti. Bu zıtlık Ramsey'nin benzetmesindeki hatalı kısım için bize uyarı olmalıdır. Gerçi caydırıcılık Amerikalı ve Rus sivilleri, savaşı önleme araçlarına dönüştürmüştür, fakat bunu yaparken bizleri hiçbir şekilde kısıtlamamıştır. Ramsey, Fransa-Prusya Savaşı sırasında sabotajcıları caydırmak için askerî trenlere zorla sivilleri bindiren Alman subayların stratejisinin aynısını yapmıştı. Fakat bu sivillerin aksine bizler, normal hayatlarına devam eden rehineleriz. Tutsak alınmadan da tehdit edilebilmemiz bu yeni teknolojinin doğasında vardır. İlkece çok korkutucu olsa da, caydırıcılıkla birlikte yaşamanın kolay olmasının sebebi budur. Rehinelerine yaptığı hiçbir şey için suçlanamaz. Onları öldürmekten o kadar uzaktır ki onları yaralamaz veya hayatlarını kısıtlamaz bile; haklarını doğrudan ya da fiziksel olarak ihlal etmez. Caydırıcılığı eleştirip somut sonuçlar görmek isteyenler, ruhsal yaralanmaları ele almak zorundaydı. Bu yüzden Erich Fromm 1960 yılında şöyle yazmıştır: "Sürekli yıkım tehdidi altında ne kadar yaşanırsa yaşansın, çoğu in-

[5] *The Just War: Force and Political Responsibility* (New York, 1968), s. 171.

sanda belirli psikolojik etkiler ortaya çıkar; korku, düşmanlık, vurdumduymazlık ... ayrıca yücelttiğimiz tüm değerlere karşı bir kayıtsızlık. Bu şartlar bizi barbarlara dönüştürür."[6] Bu değerlendirmeyi veya öngörüyü destekleyecek herhangi bir bulgu bilmiyorum; günümüzde, 1945'te olduğumuzdan daha fazla barbar değiliz şüphesiz. Aslında çoğu insan için yıkım tehdidi sürekli olsa da, görünmez ve fark edilmez bir haldeydi. Bu tehditle teklifsiz bir şekilde yaşar olduk; Ramsey'nin, hayatları boyunca o travmanın etkisini çekecek bebekleri bunu yapamazdı, ayrıca konvansiyonel savaşların rehineleri de asla bu rahatlıkla yaşayamadılar.

Caydırıcılık daha acı verici olsaydı, nükleer savaştan kaçınmanın başka yollarını bulabilirdik ya da nükleer savaştan kaçamazdık. Terör dengesini sürdürmek için milyonlarca insanın hayatını kısıtlamak ya da güvenilirliğimiz konusunda rakiplerimizi ikna etmek adına milyonlarca kişiyi öldürmek (dönem dönem) zorunda olsaydık, caydırıcılık böyle uzun süre kabul görmezdi.[7] Bu strateji kolay olduğu için işe yaramıştır. Aslında iki anlamda kolaydır: hem başka insanlara zarar vermeyiz hem de zarar vermemizin hiçbir zaman gerekmeyeceğine inanırız. Nükleer caydırıcılığın sırrı, bir tür blöf olmasındadır. Belki sadece kendimizi kandırıyoruz; istikrarsız ve geçici dengelerin gerçek terörünü kabul etmeyi reddediyoruz. Fakat bunu tanımakta başarısız olan, bu deneyimimizle ilgili hiçbir açıklama doğru değildir, çünkü korkunç potansiyeline rağmen, caydırıcılık şimdiye kadar kansız bir strateji olmuştur.

O halde sonuçlar bağlamında, caydırıcılık ile toplu katliamlar birbirinden çok uzaktır. Yakınlıkları, ahlaki duruş ile niyet meselesidir. Ramsey'nin benzetmesi bu noktayı da ıskalar. Bahsettiği bebekler gerçekten "saldırının doğrudan hedefleri" değildi, çünkü o Emekçi Bayramı hafta sonunda ne olursa olsun, kimse onları kasten öldürmeye yeltenmeyecekti. Fakat caydırıcılık, tam da bunu yapmaya hazır olmakla ilgilidir. Bu, devle-

---

6 "Explorations into the Unilateral Disarmament Position," *Nuclear Weapons and the Conflict of Conscience*, s. 130.

7 Olası bir senaryo için şu romana *bkz*. Eugene Burdick ve Harvey Wheeler, *Fail-Safe* (New York, 1962).

tin cinayetleri, katillerin ailelerini ve arkadaşlarını öldürmekle tehdit ederek engellemeye çalışmasına benzer; "topyekün karşılık" siyasetinin yerel versiyonudur. Elbette bu siyaset iğrençtir. Bunu planlayan ya da bunu taahhüt eden polis memurlarını, gerçekten birisini öldürmeseler bile takdir etmezdik. Bu tür insanların illa barbarlaştığını söylemek istemiyorum; cinayetin korkunçluğuna karşı aşırı hassas olup bundan kaçınmaya çok istekli olabilirler; yapmayı taahhüt ettikleri işten nefret edebilirler, bir daha yapmak zorunda kalmamayı umut edebilirler. Fakat bu girişim ahlak dışıdır. Bu ahlak dışılık, tehdidin kendisinden kaynaklanır, o anki ya da olası sonuçlarından değil. Nükleer caydırıcılık da buna benzer: üzerinde endişelenmemiz gereken kendi niyetlerimiz ile bu niyetlerin potansiyel (çünkü daha gerçekleşmemiş) kurbanlarıdır. Burada Ramsey meseleyi çok güzel ortaya koyar: "Yapmanın yanlış olduğu şeyi, tehdit olarak kullanmak da yanlıştır, eğer tehdit etmek 'yapmayı kastetmek' anlamına geliyorsa... Halka karşı yürütülen savaş cinayetse, halka yöneltilen caydırıcı tehditler de cinaidir."[8] Milyonlarca masum insanı öldürmek, öldürmekle tehdit etmekten daha kötüdür şüphesiz. Kimsenin bu insanları öldürmek istemediği doğrudur, aynı zamanda kimsenin bunu yapmayı ummadığı da doğru olabilir. Bununla birlikte, belirli şartlar altında öldürmeye niyet ederiz. Hükümetimizin beyan ettiği siyaset budur; toplu yıkım yöntemleri üzerine eğitim almış, itaatkâr binlerce insan bunu yapmaya hazırdır. Ahlak bakımından, hazır olmak her şeydir. Bunu, yüksek olsun düşük olsun, tehlike derecesi bağlamında ifade edebilir, masum insanları içine soktuğumuz riskler için endişe edebiliriz, fakat bu riskler hazır olmaya bağlıdır. Hükümetimizde suçladığımız şey, yerel toplumdan yaptığım kıyaslamadaki polisi suçladığımız gibi, cinayet işleme taahhüdüdür.[9]

---

[8] Paul Ramsey, "A Political Ethics Context for Strategic Thinking," *Strategic Thinking and Its Moral Implications*, ed. Morton A. Kaplan, (Chigaco, 1973), s. 134-35.

[9] Bu taahhüt mekanik olarak sabitlense bir şey fark eder mi? Diyelim ki bir bilgisayar yaptık, düşman saldırısı durumunda otomatik olarak füzelerimizi göndererek tepki veriyor. Sonra da potansiyel düşmanlarımıza, eğer şehirlerimize saldırırlarsa, onların şehirlerine saldıracağımızı bildiriyoruz. Yani iki saldırıdan da onların sorumlu olacağını söyleye-

Fakat bu kıyaslama da sorgulanabilir. Bu tuhaf ve insanlık dışı yollarla ne trafiği ne de cinayetleri önlüyoruz. Ama nükleer güç konusunda rakiplerimizi bu yollarla caydırıyor veya caydırmaya çalışıyoruz. Belki caydırıcılık, hukukçuların kaçındıklarını söyledikleri tehlike yüzünden farklıdır. Trafik ölümleri ve ara sıra gerçekleşen cinayetler (bunlara ne kadar üzülsek de) ortak özgürlüğümüzü veya ortak yaşamımızı tehdit etmezler. Bize dendiğine göre caydırıcılık bizi iki tehlikeden korur: ilk olarak, atom bombası şantajı ve yabancı egemenliğinden; ikinci olarak da nükleer yıkımdan. Bunlar birbirlerinden ayrılmaz, çünkü şantajdan korkmuyor olsaydık, yıkımdan kaçmak adına tavizci bir siyaset izleyebilir veya teslim olabilirdik. Caydırıcılık kuramı, ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki soğuk savaşın doruğunda geliştirildi; bunu geliştirenler, her şey bir yana, şiddetin siyasi amaçlarla kullanılması konusunda endişeleniyordu; bu endişelerin trafik veya polis benzetmelerinde bir karşılığı yoktur. ABD doktrininin temelinde "*better dead than Red*" [Kızıl olacağıma ölürüm] sloganının bir versiyonu saklanıyor gibidir (Rusçadaki benzerini bilmiyorum). Gerçekten inandırıcı bir slogan değildir; nükleer kıyametin Sovyet gücünün yayılmasına tercih edildiğini hayal etmek zordur. Caydırıcılığı çekici kılan, ikisinden de uzak durmayı mümkün kılabiliyor gibi durmasıdır.

Bu iddianın değerini anlamak için, Sovyet yönetiminin doğasını didiklemeye gerek yok. Caydırıcılık kuramı, terör bombardımanlarının Nazizmin kötülüklerinin değerlendirilmesine dayandığını söyleyen savım gibi, Stalinciliğin büyük bir kötülük olduğu görüşüne dayanmaz (gerçi son derece makul bir görüştür). Bu kuramda sadece, ödün siyasetini ya da teslim olmayı, bağımsız bir ulus olarak var oluşumuzun merkezî değerlerinin kaybedilmesi gibi gördüğümüzün yer alması gerekir.

---

biliriz, çünkü iki saldırı arasında geçen zamanda hiçbir siyasi kararı ve hiçbir irade eylemini biz belirlemiş olmayız. Böyle bir düzenlemenin olası verimi (veya tehlikeleri) hakkında yorum yapmak istemiyorum. Fakat ahlaki sorunu çözmeyeceğini söylemekte yarar var. Bilgisayar programını tasarlayan insanlar veya bunu yapmalarını emreden siyasi önderler ikinci saldırıdan sorumlu olur, çünkü bu saldırıyı planlayıp örgütlemişler ve (belirli şartlar altında) olması gerektiğini düşünmüşlerdir.

Çünkü teknolojideki ilerlemelerin ulusumuzu ya da herhangi bir ulusu, dünyayı tehdit eden ya da üstü örtülü bir tehdidin gölgesinde yetkisini dışarıdakilere zorla kabul ettirmek isteyen büyük bir gücün merhametine bırakması hoş görülemez. Buradaki durum, genelde savaşlarda ortaya çıkan durumdan çok farklıdır. Savaş konvansiyonuna bağlılığımız, onların karşısında bizi dezavantajlı duruma düşürür veya düşürürdü. Bu tür dezavantajlar kısmi ve göreli olduğu için çeşitli önlemler ve telafi edici adımlar hep mevcuttur. Fakat nükleer tehdit durumunda, dezavantajlar mutlaktır. Bu bombayı gerçekten kullanmak isteyen bir düşmana karşı nefsi müdafaa yapmak imkânsızdır, tek telafi adımının da aynı şekilde karşılık verme tehdidi (ahlak dışıdır) olduğunu söylemek mantıklıdır. Böyle bir tehditte bulanabilecek hiçbir ülke, bu tehdidi yöneltmekten geri durmaz. Tahammül edilemez olana tahammül edilmeyecektir. Nükleer bir rakiple karşılaşan (rakiple olan ilişki veya rakibin ideolojisi fazla fark etmez) ve kendi bombasını yapabilecek herhangi bir devlet, terör dengesinde güvenli bir yer ararken bu bombayı yapmaya meyillidir.[10] Karşılıklı silahsızlanma tercih edilen bir seçenek olurdu, fakat sadece yakın işbirliği yapan ülkeler için bir seçenektir; oysa caydırıcılık, tek başına kalmış ülkelerin olası seçimidir. Diğer gücün saldırmaya hazırlandığı konusunda endişelenecekler, kendilerinin saldırıya direnmeye kararlı olduklarını varsayacaklar ve böyle bir çatışmada en büyük tehlikenin taraflardan birinin kaybetmesi değil iki tarafın da (muhtemelen onların dışındaki herkesle beraber) topyekün yıkımı olduğunu fark edeceklerdir. 1945'ten beri insanlığın yüzleştiği tehlike gerçekte budur. Nükleer caydırıcılık anlayışımız, bu tehlikenin kapsamı ile yakınlığı göze alınarak geliştirilmelidir. En üst derecede olağanüstü durum, kalıcılık kazanmıştır ve caydırıcılık bu durumla başa çıkmanın yoludur. Kötü bir yol olsa da, egemen ve şüpheci devletlerin

[10] Bu, nükleer gelişmenin gaddarca mantığıdır. Ahlaki sorun söz konusuysa, bu gelişme tarafından yaratılan her yeni terör dengesi ilki gibidir, aynı şekilde haklı bulunur (ya da bulunmaz). Fakat bölgesel dengelerin yaratılmasının, büyük güçler dengesine genel etkileri olabilir, böylece burada ele alamayacağım yeni ahlaki kaygılar ortaya çıkabilir.

dünyasında bundan daha pratik bir yol olmayabilir. Kötülük yapmamak için kötülük tehditleri savuruyoruz. Bu kötülüğü yapmak o kadar korkunç olurdu ki tehdit etmek ahlaken daha savunulabilir gibi durmaktadır.

Sınırlı Nükleer Savaş

Atom bombası bir kere bile kullanılsaydı, caydırıcılık başarısız olurdu. Topyekün karşılık stratejisinin bir özelliği şudur; tehdit etmekte akılcı bir amaç vardır ya da olabilir; oysa bunu yerine getirmenin hiçbir akılcı amacı olmayabilir. "Blöf"ümüz görülse ve şehir merkezlerimiz aniden saldırıya uğrasa, sonuçta ortaya çıkan savaş *kazanılamaz* (kelimenin hiçbir olağan anlamıyla). Sadece ardımızdan düşmanımızı da uçuruma sürükleriz. Caydırıcılık kabiliyetimizi kullanmak, saf bir yıkım eylemi olurdu. Bu sebeple topyekün karşılık stratejisi düşünülemez olmasa bile her zaman yapılamaz olarak görülmüştür. Askerî stratejistler için de hatırı sayılır bir endişe kaynağı budur. Onlar caydırıcılığın sadece her iki taraf da karşı tarafın gerçekten bu işe kalkışacağına inanırsa işe yarayacağını iddia eder. Fakat bu işe kalkışır mıydık? George Kennan, ahlaki tepkinin nasıl olması gerektiğini belirtir:[11]

> Diyelim ki bu ülkeye bir tür nükleer saldırı yapılacak, milyonlarca insan ölecek, yaralanacak. Yine diyelim ki bu saldırıyı yapan ülkeye karşılık verip şehir merkezlerini vurma becerimiz var. Bunu yapmak ister miydiniz? Ben istemezdim... Bir nükleer saldırıda göze göz isteyen kişiye kendimi yakın hissedemem.

İnsancıl bir görüş; terör dengesi gözetilecekse bu söylem yayımlanmamalı, sadece fısıldanmalıdır. Fakat ilk saldırı ya da buna verilen tepki, şehirleri, insanları hedef almazsa, bu iddia çok farklı görünebilir. Sınırlı bir nükleer savaş mümkün olsaydı, aynı zamanda yapılabilir olmaz mıydı? O zaman ahlak dışı veya cılız olmayan tehditler temelinde yeni bir terör dengesi kurulmaz mıydı?

---

[11] George Urban, "A Conservation with George F. Kennan," *47 Encounter* 3:37 (Eylül, 1976).

1950'lerin sonunda, 1960'ların başında kısa bir süre için bu sorular, stratejik iddialar ile savların sıra dışı bir şekilde ortaya dökülmesiyle yanıtlandı, bu yanıtlar da daha önce bahsettiğim maneviyatçı literatürle epeyce örtüşüyordu.[12] Çünkü stratejistler arasındaki tartışma nükleer savaşı, savaş konvansiyonunun yapısına sokmak teşebbüsüne odaklanmıştı (nadiren açık açık söylenmiştir). Sanki böyle bir çatışma diğer tür çatışmalara benzermiş gibi haklılık iddiasına başvurulmaya çalışılıyordu. Öncelikle bu teşebbüs, caydırıcılıkta taktik nükleer silahların kullanımının savunulmasını içeriyor ve bu başarısız olursa bile konvansiyonel veya küçük ölçekli nükleer saldırılar yapılmasında ısrar ediyordu; ikinci olarak, düşmanın askerî tesislerine ve ana ekonomik hedeflerine (fakat tüm şehirlerine değil) yönelmiş bir "karşı güç" stratejisinin geliştirilmesini içeriyordu. İkisinin de amacı benzerdi. Sınırlı nükleer savaş vaadinde bulunarak, böyle bir savaşı gerçekten hayal etmeyi, bu savaşı *kazanma* hayalini kurmayı mümkün kılıyorlardı; böylece caydırıcılık tehdidinin ardında yatan amacı güçlendirmiş oluyorlardı. "Blöf"ü makul bir seçeneğe dönüştürmüşlerdi.

1950'lerin sonuna kadar çoğu insanın eğilimi, atom bombası ve bunun termonükleer ardıllarına yasaklanmış silahlar olarak bakmaktı. Bunlara zehirli gazlara yapılan muamele yapılıyordu, gerçi kullanımlarına dair hukuki bir yasak asla getirilmemiştir. "Bombayı yasaklamak" herkesin siyasetiydi, caydırıcılık da bu yasağı yürürlüğe koymanın sadece fiilî bir yoluydu. Fakat stratejistler, savaş kuramı ile uygulaması arasındaki önemli ayrımın yasaklanmış silahlar ile izin verilen silahlar arasında değil, yasaklanmış hedefler ile izin verilen hedefler arasında olduğunu (haklı olarak) belirttiler. Topyekün karşılık stratejisi tasarlamak acı verici ve zordu, çünkü Hiroşima'yı model alması gerekiyordu; öldürmeyi planladığımız kişiler masumdu, askerî bir uğraşları yoktu, önderlerinin bizi tehdit ettiği silahlardan uzak ve bunlar hakkında bilgisizdiler, tıpkı bizim önderlerimizin onları tehdit ettiği silah-

[12] Bu literatürün bir derlemesi ve eleştirisi için *bkz*. Philip Green, *Deadly Logic: The Theory of Nuclear Deterrence* (Ohio State University Press, 1966).

lardan uzak ve bu konuda bilgisiz olmamız gibi. Sınırlı ve ahlaken kabul edilebilir bir yıkımla tehdit edip rakiplerimizi caydırabilseydik, bu itiraz da ortadan kaybolurdu. Aslında öylesine ortadan kalkardı ki şartlar ne zaman lehimize görünse, caydırıcılıktan vazgeçip yıkımı kendimiz başlatma eğiliminde olurduk. Birçok strateji savının eğilimi kesinlikle budur, birkaç yazar da sınırlı nükleer savaşın nispeten çekici bir tablosunu resmetmiştir. Henry Kissinger bunu denizde savaşmaya benzetmiştir ve denizde kimse yaşamadığı için bu, en iyi savaş türüdür: "Uygun benzetme ... geleneksel kara savaşı değil, donanma stratejisidir. Kendine yeten, yüksek ateş gücüne sahip (ve son derece hareketli) birimler, fiziksel olarak toprak işgal etmeden ya da bir cephe oluşturmadan düşman eşdeğerlerini yok ederek üstünlüğü yavaş yavaş ele alır."[13] Kissinger'ın düşündüğü tek zorluk, bunun gibi bir savaşı Avrupa'da yürütmektir.[14]

Taktik ve karşı-güç savaşı, *jus in bello*'nun resmî gereklerini karşılar ve belirli ahlak kuramcıları da buna hevesle sarılmıştır. Fakat ahlaken bir anlamı olduğunu göstermez bu. Yeni savaş teknolojisinin eski sınırlara sığmama, bu sınırlara sığdırılamama ihtimali her zaman vardır. Bu önerme iki yolla savunulabilir. İlkine göre, nükleer silahların "meşru" kullanımında bile sebep olunan tali hasar o kadar büyüktür ki savaş kuramının belirlediği iki orantılılık sınırı da ihlal edilir: Savaşta ölecek insan sayısı, savaşın hedefleri çerçevesinde teminat altına alınamaz; özellikle de savunulması için savaşılan birçok insan, belki de bunların çoğu öleceği için. Ayrıca bireysel eylemlerde ölen insan sayısı, doğrudan saldırılan askerî hedeflerin değeriyle orantısız olurdu (çifte etki doktrinine göre). Avrupa'da gerçekleşecek sınırlı bir nükleer savaş hakkında kafa yoran

---

[13] *Nuclear Weapons and Foreign Policy* (New York, 1957), s. 180.

[14] Daha sonra Kissinger bu görüşlerden uzaklaştı, ayrıca strateji tartışmalarında da bunlardan vazgeçildi. Fakat bu sınırlı nükleer savaş resmi, Joe Haldeman'ın *The Forever War* (New York, 1974) adlı romanında canlı ayrıntılarla ele alındı. Romanda savaş denizde değil, dış uzayda yapılır. 1950'lerin ve 1960'ların birçok strateji spekülasyonunun, sonunda bilimkurguya dönüşmesi, stratejicilerin hayal gücünün büyüklüğünü mü gösterir yoksa bilimkurgu yazarlarının dar hayal gücünü mü?

Raymond Aron şöyle yazıyordu: "Bu tür düşmanlıkların bedeli ile elde edilebilecek sonuçlar arasındaki orantısızlık devasa olacaktır."[15] Hedef gözetmenin resmî sınırlarına uyulsa bile bu orantısızlık devasa olur. Fakat sınırlı nükleer savaş karşıtı ikinci iddia, bu sınırların kesinlikle gözetilmeyeceğini söyler.

Elbette bu noktada, çarpışmaların olası şekli ile akışı sadece tahmin edilebilir; incelenecek bir tarihi yoktur bunların. Ne ahlak kuramcıları ne de stratejistler tarihî olaylardan örnek gösterebilir; bunun yerine senaryolar oluştururlar. Sahne boştur, ama çok farklı şekillerde doldurulabilir, ayrıca çarpışmalarda nükleer silahlar kullanıldıktan sonra bile sınırlar dahilinde kalınacağını hayal etmek imkânsız değildir. Sınırlar dahilinde kalınacağı ve savaşın uzayıp gideceği düşüncesi, böyle bir savaşın topraklarında yaşanması olasılığı bulunan ülkeler için öylesine korkutucudur ki, bu ülkeler yeni stratejilere genelde karşı çıkar, topyekün karşılık tehdidinde ısrarcı olurlar. Bu yüzden, André Beaufre'nin yazdığı gibi, "Avrupalılar, savaştan tamamıyla uzak durabilmek adına Avrupayı sınırlı savaş harekâtlarının sahnesi yapmak yerine genel savaş riskini tercih eder."[16] Aslında, ne sınır konursa konsun, böyle bir savaşın tırmandırılmasının riski büyüktür, çünkü söz konusu silahların yıkıcı gücü çok fazladır. Daha doğrusu iki olasılık vardır: Ya nükleer silahların seviyesi o kadar düşük tutulacaktır ki konvansiyonel patlayıcıların sağladığından çok daha büyük bir askerî fayda getirmeyeceklerdir, bu durumda da nükleer silah kullanmak için sebep kalmaz ya da kullanımları, hedefler arasındaki ayrımı yok edecektir. Askerî hedefe yönlendirilen bomba yan etki olarak bir şehri de yok ederse, caydırıcılık mantığı karşı tarafın bir şehri hedef almasını gerektirir (o tarafın ciddiyeti, güvenilirliği adına). İlla her savaş topyekün bir savaşa dönüşmez, fakat savaşın tırmandırılması öyle tehlikelidir ki nükleer silahların ilk olarak kullanılmasını önler; son kullanımını göze almış birileri dışında. "Acı bir şekilde sonlanmasında ısrarlı değilse, kim böyle bir husumet

[15] *On War*, çev. Terence Kilmartin (New York, 1968), s. 138.

[16] *Bkz.* "Warfare, Conduct of," *Encyclopaedia Britannica* (15. edisyon, Chigaco, 1975), *Macropedia*, 19. Cilt, s. 509.

başlatmak ister ki," diye sormuştur, Aron.[17] Fakat kendi halkının güvenliğinden sorumlu siyasi önderleri bir kenara bırakın, aklı başında herhangi bir insanda böyle bir kararlılık olduğu hayal edilemez; bu, ulusal intihardan başka bir şey değildir.

Bu iki etken, sınırlı kalsa bile yaşanacak yıkımın kapsamı ve savaşın tırmandırılma tehlikesini eşit kapsamı, büyük güçler arasındaki herhangi bir nükleer savaş ihtimalini devre dışı bırakır gibi durmaktadır. Muhtemelen bu etkenler büyük ölçekli konvansiyonel savaşa da engeldir, buna bilhassa 1950'li ve 1960'lı yılların stratejistlerinin en çok kafa patlattıkları konvansiyonel savaş, yani Rusların batı Avrupa'yı işgal etmesi de dâhildir:. "Büyük bir Sovyet ordusunun, kendisine karşı nükleer silah kullanılmayacağı *beklentisi* ve umudu içinde batı Avrupa'ya girmesi, böylece silah seçimini bize bırakarak kendisi ve bütün SSCB'yi riske sokması senaryosu pek de ciddiye alınamaz..."[18] Söz konusu engel, riskin bütünlüğüyle ilgilidir: saldırının kapsamına göre incelikle ayarlanan, stratejistlerin "esnek karşılık" dediği şeyin olasılığına değil, bu ayarlamalar başarısız olursa yaşanacak dehşetin yalın gerçekliğine bağlıdır. "Esnek karşılığın," nihai noktaya "kolay" aşamalarla ulaşmayı mümkün kılarak, halkı hedef alan caydırıcılık stratejisinin değerini artırmış olması gayet muhtemeldir, fakat daha önemlisi, varacağı nokta yüzünden savaşın aşamalı tırmandırılmasını başlatmadığımız ve başlatmaya asla yanaşmadığımız da doğrudur. Bu yüzden halkın hedef alındığı caydırıcılıkta ısrar edildi, 1960'ların ortasından itibaren tükenmeye başlayan stratejik tartışmaların da sonu geldi. Sanırım, bu noktada anlaşılmıştır ki nükleer silahların çok sayıda olduğu, nispeten zayıflıkları bulunmadığı ve büyük teknolojik buluşların önüne geçildiği düşünülürse, *hayal edilebilir herhangi bir strateji*, büyük güçler arasındaki "merkezî bir savaşı" engelleyebilir. Stratejistler bunu anlamamıza yardımcı oldu, fakat bu anlaşıldıktan sonra da ürettikleri stratejileri uygulamak gereksiz hale geldi ya da en azından belirli bir tanesini seçmek gereksizdi. O halde bu tartışmanın öncesinde var olan bir

[17] *On War* (New York, 1968), s. 138.

[18] Bernard Brodie, *War and Politics* (New york, 1973), s. 404.

paradoksla yaşamaya devam ediyoruz: nükleer silahlar siyasi ve askerî bakımdan kullanılamaz, çünkü ancak bu şekilde onları bir tehdit unsuru olarak kullanabiliriz. Bu tür tehditlerde bulunmak ise ahlak dışıdır.

Paul Ramsey'nin Tezi

Bu paradoksla yaşamaya karar vermeden (ya da reddetmeden) önce, protestan ilahiyatçı Paul Ramsey'nin çalışmasına ayrıntılı şekilde göz atmak istiyorum. Ramsey, haklı görülebilecek bir caydırıcılık stratejisi olduğunu yıllarca iddia etti. Ahlaki, stratejik tartışmaların başından itibaren Ramsey, şehirleri hedef alan caydırıcılığı savunanların dişli bir rakibi oldu, aynı zamanda bunun tek caydırıcılık türü olduğunu, bu yüzden de nükleer silahsızlanmayı seçmek gerektiğini söyleyenlerin de karşısındaydı. Bu iki grubu da düşüncelerinin ya hep ya da hiç özelliğinden ötürü kınadı: ya topyekün ve ahlak dışı bir yıkım ya da bir tür "savaş karşıtı" atalet. Bu ikiz bakış açılarının, savaşı tüm kaynakların seferber edildiği bir çatışma olarak gören geleneksel ABD görüşüne uyduğunu, bu yüzden de bunlardan uzak durulması gerektiğini ileri sürdü. Bana kalırsa Ramsey'nin kendisi farklı gelenekten gelen protestan bir askerdir: Amerikalıların kendilerini, kötülük güçlerine karşı uzun soluklu ve süreğen bir mücadeleye sokmasını tercih eder.[19]

Haklı görülebilecek bir caydırıcılık stratejisi varsa, haklı görülebilecek bir nükleer savaş stratejisi de olmalıdır. Ramsey, modern çağda "haklı savaşların mümkün olabileceğini" sadakatle savunmuştur. Stratejik tartışmalara canlı bir ilgi gösterir, bilgili bir kişidir; işgalci ordulara karşı taktik nükleer silahların, nükleer tesislere, konvansiyonel askeri üslere, yalıtılmış ekonomi hedeflerine karşı stratejik silahların kullanımını farklı zamanlarda savunmuştur. Bunlar bile sadece "belli koşullarda" hedef sayılabilir, çünkü her durum için oran-

[19] Ramsey'nin makaleleri, yazıları ve kitapçıkları *The Just War* adlı kitabında toplanmıştır; ayrıca *War and the Christian Conscience: How Shall Modern War Be Justly Conducted?* (Durham, 1961) adlı daha eski bir çalışmasına da bakabilirsiniz.

tılılık kuralının uygulanması gerekir, Ramsey de bu kuralın gereklerinin her zaman karşılanabileceğine inanmaz. Bu meseleler üzerine yazan herkes (veya neredeyse herkes) gibi, nükleer çarpışmaya hevesi yoktur; ilgisi caydırıcılığa yönelmiştir. Fakat ahlak dışı tehditlerin olmadığı bir caydırıcılık duruşu sergilemek istiyorsa, en azından meşru biçimlerde savaşma olasılığına gerek vardır. Esas amacı budur, bu amaca ulaşma çabasında da nükleer strateji sorunlarına haklı savaş kuramını çok sofistike bir şekilde uygulaması gerekir. Kelimenin en iyi anlamıyla Ramsey, kendi dünyasının gerçeklikleriyle meşguldür. Fakat bu meselenin gerçeklikleri çetindir, Ramsey'nin bunları çözme yolu da sonuçta ahlaki yargılarımıza makul bir açıklama sunamayacak kadar karmaşık ve dolambaçlıdır. Dünyanın hareketini betimleyen Ptolemaiosçu bir astronom gibi, çok fazla ince ayrımdan bahseder, sonuçta da G. E. M. Anscombe'nin "çifte etki üzerine çifte düşünce"[20] dediği şeye epey yaklaşır. Fakat yaptığı çalışma önemlidir; haklı bir savaşın sınırları hakkında fikir verir ve bu sınırları genişletmeye çalışmanın tehlikelerini gösterir.

Ramsey'nin ana iddiası, karşılık olarak şehirleri bombalamakla tehdit etmeden de nükleer saldırıyı önlemenin mümkün olacağıdır. "Karşı-güç savaşının en şiddetli halinin sivillere tali olarak vereceği zararın" potansiyel saldırganları uzak tutmak için yeterli olduğuna inanır.[21] Meşru askerî hedeflerin vurulması sırasında, siviller kazara öleceği için, karşı-güç savaşı ve tali etki olarak verilen zarar aynı zamanda şimdiki caydırıcılık biçimine göre ahlaken üstün olan bir caydırıcılık biçimidir. Bu insanlar, (belirli şartlar altında) katletmeye niyetlendiğimiz rehineler değildir. Ölmelerini de planlamıyoruz; sadece, potansiyel düşmanlarımıza adilce savaşmanın bile ne gibi kaçınılmaz sonuçlar doğuracağını gösteriyoruz. Dürüstçe söyleyebiliriz ki Ramsey'nin önerisine uyacak olsak, hazırlandığımız tek savaş türü bu olurdu. Tali hasar sadece, nükleer savaşın talihli bir özelliğidir; hiçbir askerî amaca hizmet etmez ve elimizden gelse bundan uzak dururduk; gerçi elimizden gelmemesi iyi bir şey-

[20] "War and Murder," s. 57.

[21] *The Just War*, s. 252; ayrıca *bkz.* s. 320.

dir, bu sonuçtan da kaçamayız. Ayrıca bu hasar ihtimal olarak haklı gösterilebildiğinden, şimdi ve burada, bu ihtimali hatırlatıp caydırıcılık yaratmak da haklı görülebilir.

Fakat bu savın iki sorunu var. İlk olarak, beklenen zarar savaş gayelerine ya da askerî hedeflerin değerine göre son derece orantısız değilse, tali hasar tehlikesi caydırıcılık adına yararlı olmaz. Bu yüzden Ramsey, "orantısız olan bir şeyle tehdit etmek, her zaman orantısız bir tehdit değildir," demek zorunda kalmıştır.[22] Bunun anlamı şudur: diyelim ki çarpışmadaki orantılılık, belirli bir füze üssünün değerine göre ölçülür, oysa caydırıcılıktaki orantılılık, dünya barışının değerine göre ölçülür. Yani verilen hasarın haklı gösterilmesi beklenmese bile (çifte etki doktrini uyarınca), yine de böyle bir hasarla tehdit etmek ahlaken uygun olabilir. Belki bu sav doğrudur, fakat sonuçta orantılılık kuralını hiçe saydığını vurgulamak gerekir. Yani ölümler "tali hasar" kapsamına girdiği, doğrudan hedeflenmediği sürece, öldürmekle tehdit edilebilecek insan sayısının bir sınırı yoktur. Daha önce gördük, orantılılık düşüncesi üzerinde bir parça bile uğraşılsa, bu düşünce sönmeye yüz tutar. O halde Ramsey'nin iddiasının bütün yükü hedeflenmemiş ölüm fikrinin sırtındadır. Aslında önemli bir fikirdir bu; konvansiyonel savaşın izin verdiği ya da yasakladığı şeylerin merkezinde bu vardır. Ramsey'nin güya kasıtlı olmayan ölümlere bu kadar dayanması, bu fikrin buradaki konumunu baltalar. Başka caydırıcılık kuramcıları gibi, nükleer saldırıları birçok masum sivili öldürmekle tehdit ederek engellemek ister, fakat başka caydırıcılık kuramcılarının aksine, bu insanları onları hedef almadan öldürmeyi umar. Bunun bir nebze ahlaki önemi olsa bile haklı caydırıcılık için bir kilometre taşı olacak kadar önemli görülmüyor. Karşı-güç savaşı tali hasar oluşturmazsa ya da kontrol altına alınabilecek küçük etkiler doğurursa, o zaman Ramsey'nin stratejisinde hiç yeri olmaz. Diyelim ki bu strateji beklenen etkileri yarattı, görevini yerine getirdi, o zaman da "tali" kelimesi anlamını kaybeder. Böyle bir strateji tasarlayan kişi, stratejisinin bu kadar bağımlı olduğu etkilerin ahlaki sorumluluğunu da kesinlikle üstlenmek zorundadır.

[22] *The Just War*, s. 303.

Fakat henüz Ramsey'nin tasarısının bütününü görmedik, çünkü en zorlu sorunlardan geri adım atmıyor. Haklı nükleer savaşın yaratacağı ek hasar, olası saldırganı caydıracak kadar büyük değilse ne olacak? Saldırgan taraf, şehirlere karşı-saldırı düzenlemekle tehdit ederse ne yapılmalı? Teslim olmak hoş görülemez, fakat tepki olarak toplu katliam tehdidinde bulunamıyoruz. Talihliyiz ki (yine) bunu yapmak zorunda değiliz. Bernard Brodie şöyle yazmıştır: "Saldırıya uğramamız durumunda [nükleer silah] kullanmakla tehdit etmemize gerek yok. Hiçbir tehdide gerek yok. Silahların var olması yeterlidir."[23] Ramsey'e göre şehir saldırıları için de durum budur: nükleer silahlara sahip olmak, kimsenin dile getirmek zorunda kalmadığı üstü örtülü bir tehdittir. Ahlaksızlık, tehdidi dillendirmekteyse, o zaman fiilen bundan uzak durulmuş olur; gerçi bu çözümün kolaylığı insanı şaşırtabilir. Ramsey, nükleer silahların kendisinde bir belirsizliğin olduğunu yazar: "Bu silahlar stratejik güçlere veya insanların yaşadığı yerlere karşı kullanılabilir," bu da şu anlama gelir: "*gerçek kullanım niyeti bir yana*, caydırıcılık kabiliyetleri çıkarılıp alınamaz... Hedefimizin, düşmanın askerî gücü olduğunu ne kadar ilan edersek edelim ve ne kadar samimi olursak olalım, düşman, savaşın o karmaşasında veya öfkesinde şehirlerinin yok edilmeyeceğinden asla *emin* olamaz."[24] Öyleyse konvansiyonel silahlara sahip olmak, Ramsey'nin belirttiği gibi hem masumcadır hem de belirsizlik yaratır. Elimde bir kılıç veya tüfek tutmam, bunu sivillere karşı kullanacağım anlamına gelmez, gerçi çok da etkili olurdu; Ramsey'nin nükleer silahlarda keşfettiği aynı "ikili kullanım" bunlar için de mümkündür. Fakat atom bombası farklıdır. Beaufre'nin dediği gibi, bir anlamda savaş için tasarlanmamıştır.[25] Bütün bir halkı öldürmek için tasarlanmıştır ve caydırıcılık değeri bu olguya dayanır (bu ölümler dolaylı veya dolaysız olsun fark etmez). Savaşı önleme amacına, barındırdığı üstü örtülü tehdit sayesinde hizmet eder, biz de bu silahı bu amaç adına elimizde bulundururuz. Bu tehditi or-

[23] *War and Politics*, s. 404.

[24] *The Just War*, s. 253; ayrıca *bkz.* s. 328.

[25] "Warfare," s. 568.

taya çıkaranlar, bu tehdidi yüksek sesle dile getirmeseler bile bu tehditten sorumludur.

Ramsey devam eder. Belki nükleer silahlara sadece sahip olmak, umursamaz bir saldırganı caydırmaya yetmez. O halde, "şehirlere karşılıklı saldırıyı gerçekten üstlenmek ile böyle bir görüntü vermek arasında" bir ayrım yapmamız gerektiğini ileri sürer; "bu durumda sadece görüntü üzerinde durulmalıdır."[26] Bunun tam olarak ne anlama geldiğini bilmiyorum, Ramsey de (ilk kez) söylemeye pek istekli görülmez, fakat muhtemelen, gerçekten planlamayıp niyetlenmeksizin topyekün karşılık verme olasılığını sezdirmekten bahseder. Böylece dört maddenin öne çıktığı ve gittikçe artan ahlaki bir tehlike grafiğiyle karşı karşıya kalırız: Tali hasar sonucu oluşmuş (ve orantısız) katmanlı bir sivil ölümleri ihtimali; üstü örtülü bir şehirleri vururuz tehdidi; şehirlere saldırılacağı görüntüsünün "verilmesi"; bu işi gerçekten yapmak. Bunların etrafında şekillenen siyasetler bağlamında, bunlar müstakil maddeler olabilir, ayrıca ilgili siyasetler de farklıdır. Fakat bu farkların bir fark yaratacağından şüpheliyim. Ahlaki sebep olarak sonuncu maddeyi devre dışı bırakmak, bu esnada ilk üçüne izin vermek, kişinin ahlaki sebepleriyle alay edilmesini sağlar sadece. Ramsey, savaşın ve fetihlerin önüne geçilmesi için gerekli olduğuna inandığı (bugünkü şartlarda bunlar muhtemelen gereklidir) siyasetleri yasaklamadan niyetimizi temize çıkarmayı hedefliyor. Fakat kaçamayacağımız gerçek şudur ki tüm bu siyasetler nihayetinde ahlak dışı tehditlere dayanır. Nükleer caydırıcılıktan vazgeçmediğimiz müddetçe, bu tür tehditlerden de vazgeçemeyiz. Yaptığımız şeyin bu olduğunu hiç kıvırmadan kabullenmek en doğrusudur.

Nükleer caydırıcılığın gerçek belirsizliği, bizler de dahil hiç kimsenin, savurduğumuz tehditleri gerçekleştirip gerçekleştireceğimizi bilmemesinde yatar. Bir anlamda tek yaptığımız "görüntü vermektir." Güvenilirlik kazanmaya çabalarız, fakat sözde planladığımız ve niyetlendiğimiz şey inanılmazdır. Daha önce belirtmiştim, bu özelliği, caydırıcılığı psikolojik olarak katlanılır kılar, ayrıca belki de caydırıcı duruşu ahlaki bakış açısından biraz daha iyi yapar. Fakat aynı zamanda, durak-

[26] *The Just War*, 254; ayrıca *bkz.* s. 333 vd.

samamızın, kendimizden şüphe duymamızın sebebi, siyasetimizin içerdiği canavarca ahlaksızlıktır. Bu ahlaksızlığın savaş adaleti anlayışımızla uyuşmasını asla bekleyemeyiz. Nükleer silahlar haklı savaş kuramını havaya uçurur. Bunlar insanlığın, bilindik ahlak dünyasında yönünü bulamayan ilk teknolojik yenilikleridir. Daha doğrusu, bilindik *jus in bello* anlayışımız, bunları kullanma tehdidini bile suç saymamızı gerektirir. Fakat bilindik olan, saldırganlıkla nefsi müdafaa hakkıyla ilgili başka anlayışlar da vardır. Bunlar da söz konusu tehdidi gerektirir. Yani tedirgin bir şekilde, adalet uğruna (ve barış uğruna) adaletin sınırları ötesine geçiyoruz.

Ramsey'e göre bu, tehlikeli bir manevradır. "Çünkü caydırıcılık meselesinde aslında kötü olmayan şeylere kötü gözüyle bakarsak, kötülükten kaçmanın yolu olmadığını düşünüp buna bir sınır getirmekten vazgeçeriz," diye yazmıştır.[27] Konvansiyonel savaş bakımından bu doğru bir savdır; "savaş cehennemdir" doktrini dediğim şeyin merkezî hatasını yakalar. Fakat nükleer savaş konusunda, ancak makul ve ahlaken önemli sınırlar tarif edilebilirse ikna edici bir sav olur; Ramsey bunu yapmamıştır. "Esnek karşılık" stratejistleri de bu sınırları belirlemeyi başaramamıştır. Bütün savları şehirlere yöneltilen karşı-saldırıların mutlak kötülüğüne dayanır. Öyle olmadığını bahane etmenin de kendi tehlikeleri vardır. Ahlaki içerikten geriye bunca az şey kalmışken, önemsiz çizgiler çekmek; çifte etki, tali hasar, muharip olmayanın dokunulmazlığı gibi formel kategorilerine sadık kalmak ve haklılık tezini bir bütün olarak kirletmek, askerî hayatın haklılık tezine uyan alanlarında bile bu tezin üzerinde şüpheler uyandırmak demektir. Bu alanlar da geniştir. Nükleer caydırıcılık dış sınırları belirler, asla savaşılamayacak olan savaşlar tasarlamaya mecbur eder bizi. Bu sınırlar içinde, yapılabilir, yapılacak, hatta yapılması gereken savaşlar da vardır; eski kurallar bu savaşlar için bütün güçleriyle geçerlidir. Nükleer kıyamet görüntüsü, konvansiyonel savaşlarda kötücül olmamızı gerektirmez. Muhtemelen burada da caydırıcı bir etkisi vardır; nükleer güçler arasında

[27] *The Just War*, s. 364. Ramsey, Anscombe'nin pasifizm eleştirisini özetliyor; *bkz.* "War and Murder," s. 56.

gerçekleşen bir savaşta Dresden ya da Tokyo olaylarının tekrarlanacağını düşünmek zordur. Çünkü bu ölçekte bir yıkım, nükleer silahlarla tepki verilmesine davetiye çıkarır ve mücadelenin gerilimini kabul edilmez şekilde tırmandırır.

Nükleer savaş ahlaken kabul edilemez, ileride de kabul edilmeyecektir. Açtığı yaraları sarmak mümkün değildir. Kabul edilemez olduğu için bunu engellemenin yollarını aramalı ve caydırıcılık kötü bir yol olduğu için başka yollar peşinde de koşmalıyız. Seçeneklerin neye benzeyebileceğini söylemek benim işim değil. Caydırıcılığın, suç niteliği yüzünden gereklilik standartlarının altında olmasıyla ya da şimdilik altında olmasıyla daha çok ilgileniyorum. Fakat terör bombardımanlarında olduğu gibi, terör tehditlerinde de şu geçerlidir: olağanüstü durum kalıcı bir hal değildir. Gereklilik dünyası, tarihsel değişimlere tabidir. Daha önemlisi, bundan kaçınma fırsatlarına sarılmakla yükümlüyüz, bu fırsatlar adına riske girmek gerekse bile. O halde barışa götüren başka seçenekler bulunur bulunmaz, cinayet işleme şevki, cinayet işlememe şevkiyle dengelenmelidir; cinayet işleme tehditleriyle değil.

Beşinci Kısım

SORUMLULUK MESELESİ

18
SALDIRGANLIK SUÇU: SİYASİ ÖNDERLER VE VATANDAŞLAR

Sorumluluğun kimde olduğu, savaşın haklılığı tezi için kritik bir sınamadır. Çünkü savaş, gerekliliğin himayesi altında değil de, çoğunlukla olduğu gibi belirli bir özgürlükle yürütülüyorsa, o zaman askerler ve devlet adamları seçimler yapmak zorunda kalır, bu seçimler de bazen ahlaki seçimlerdir. Bu durumda bu seçimleri yapan kişiler, övmek ya da suçlamak için bir kenara ayrılabilmelidir. Ortada savaş suçu olarak tanınacak eylemler varsa, suçluların da tanınması gerekir. Ortada bir saldırganlık eylemi varsa, saldırganlar da olmalıdır. Savaş zamanında gerçekleşen tüm insan hakları ihlalleri için suçlu birini ya da bir grubu belirleyemiyoruz. Savaş şartları ortaya sürüyle bahane çıkartıyor: korku, zor kullanma, cahillik, hatta delilik. Fakat savaşın haklılığı kuramı, kendilerinden açıklama beklememizin bir hak olduğu insanları bize göstermeli, ileri sürdükleri mazeretlerle (ya da onlar adına söylenen mazeretlerle) ilgili yargılarımızı şekillendirip kontrol etmelidir. Elbette bu kuram, insanlara gerçek adlarıyla işaret etmez, onlara görevlerine ve şartlara göre sorumluluk yükler. Ancak örnekleri ahlaki ve askerî eylemin ayrıntılarına dikkat ederek incelerken, (bazen) adları öğreniriz. Elden geldiğince doğru isimleri telaffuz edersek ya da en azından, görevlerimiz ve yargılarımız gerçek savaş deneyimiyle uyumlu ve savaşın tüm acılarına duyarlı olabildiği oranda, haklılık tezi güçlenir. Nihayetinde, sorumlu insanlar yoksa savaşta adalet yoktur.

Buradaki mesele, ahlaki sorumluluk meselesidir; bireylerin suçlanabilmesiyle ilgileniyoruz, hukuki olarak suçlu ya da masum olmalarıyla değil. Bununla birlikte, saldırganlık ve savaş suçları tartışmalarının büyük kısmı ikinci meseleye, yani

ahlaka değil hukuk nezdinde suçluluğa odaklanır. Bu iddiaları okur veya dinlerken, genelde şunun söylendiğini duyarız: Kişi belirli bir eylem veya ihmalden hukuki olarak sorumlu değilse ve bu eylem veya ihmalin sadece ahlaki bir yönü varsa, o kişinin suçu hakkında konuşmanın pek faydası olmaz. Çünkü yasal yükümlülük; kesin kurallar, bilindik usuller, bağlayıcı hükümler meselesidir, oysa ahlak, bitmek tükenmek bilmeyen konuşmalardan başka bir şey değildir; her konuşan da kendi fikirleri bakımdan sonsuz haklara sahiptir. Örneğin bir itirazın ışığında, "savaş suçu sorununun önemli noktalarının hoş görülebilir bir açıklık ve kısalıkla" ortaya konabileceğine inanan çağdaş bir hukuk profesörünün görüşünü ele alalım. Bahsettiği itiraz şudur: "neyin ahlak dışı olduğunu söylemeye teşebbüs etmemeliyim; ahlakın önemli olmadığını düşündüğümden değil, fakat görüşlerimin Jane Fonda'nın, Richard M. Nixon'ın veya sizin görüşlerinizden daha fazla ağırlığı olmaması sebebiyle."[1] Tüm görüşler eşit olursa, ahlak elbette önemsizleşir, çünkü o durumda belirli bir görüşün hiçbir gücü yoktur. Ahlaki yetke hukuki yetkeden şüphesiz farklıdır; farklı yollarla kazanılmıştır; fakat Profesör Bishop bunun var olmadığını düşünmekle yanılıyor. Bu, herkesçe kabul edilen ilkeleri inandırıcı bir şekilde harekete geçirme kabiliyetiyle, bunları özel olaylara uygulamayla ilgilidir. Böyle bir ses vermeyen ve belirli bir "ağırlığa" sahip iddialar ortaya koymayan hiç kimse, adalet ve savaştan bahsedemez. Ben de baştan beri bunu yapıyorum.

Ahlaki savlar özellikle savaş zamanlarında önemlidir, çünkü daha önce dediğim gibi savaş hukuku hiç yeterli değildir, ayrıca Bishop'ın bahsettiği "kısalık" da bunu açık seçik gösteriyor. Bağlayıcı hükümlere, yargılama işine nadiren başvurulur. Aslında onlara başvurmamanın çoğunlukla makul sebepleri vardır, çünkü iyi işlenmiş yargı kararları bile uluslararası toplumun tarihindeki belirli anlarda zalimlik ve intikam eylemleri olarak anlaşılabilir. II. Dünya Savaşı sonrası Nürnberg'de görülen davalar gibi yargılamalar, bana hem savunulabilir hem de gerekli geliyor; en derin ahlaki değerlerimiz vahşice saldırı-

[1] Joseph W. Bishop, Jr., "The Question of War Crimes," *54 Commentary* 6:85 (December, 1972).

ya uğradığında, hukuk müracaat edilecek bir merci olmalıdır. Fakat bu tür davalar hiçbir şekilde yargılamanın son noktası değildir. Bu meselelerde yapılacak başka şeyler de var; amacım savaş zamanı etkinliklerinin geniş yelpazesine dağılmış suçlular ile olası suçluları göstermektir; fakat konuya hafifçe bir dokunmak dışında, bu tür insanlara ne yapılması gerektiğinden bahsetmeyeceğim.[2] Önemli olan nokta, bu insanların açığa çıkarılabilmesidir; aramaya hazırsak, nerede aramamız gerektiği biliyoruz.

Devlet Görevlilerinin Dünyası

Savaş suçunun gerektirdiği görevler ile hükümlerden başlayacağım. Yani çarpışma yerine siyasetten, askerler yerine sivillerden başlamak anlamına gelir bu, çünkü saldırganlık öncelikle siyasi önderlerin işidir. Onları şık, eski moda bir şansölyelik masasının etrafında oturmuş ya da modern bir komuta odasının elektronik hızında gayri meşru saldırılar, işgaller, müdahaleler planlarken düşünmek zorundayız (naif bir yaklaşımdır). Her zaman böyle olmuyor şüphesiz, gerçi yakın tarih doğrudan, açık açık suç planlarının yapıldığı birçok örnek göstermiştir. "Devlet adamları" daha dolambaçlı hareket eder. 1879'de Bismarck'ın yaptığı gibi, savaşı sadece dolaylı olarak hedefler ve kendi çabalarına epey karmaşık bir görüntü verirler. O zaman belki de saldırganları belirlemek kolay olmaz, gerçi bunun her zaman mümkün olduğu varsayımıyla işe başlamamız gerektiğini düşünüyorum. İnsanlarını savaşa sokan şahıslar hem onlara hem de bize açıklama yapmak zorundadır. Çünkü ölen her kişi, yere düşen her damla kan,

> Hatası yüzünden kılıçların bilendiği kişiye karşı
> ... kederli bir haykırıştır.

Siyasi önderlerin mazeretlerini, yalanlarını ve aynı zamanda doğru açıklamalarını dinleyerek, savaşmanın ardındaki "haksızlıkları" ve bunun ahlaki sebebini ararız.

---

[2] *Bkz*. Sanford Levinson'ın önerisi: "Responsibility of Crimes of War," *2 Philosophy and Public Affairs* (1973), s. 270 vd.

Hukukçular, böyle bir araştırmayı her zaman cesaretlendirmemiştir. En azından kısa süre öncesine kadar, "devlet edimleri"nin bireylerin suçu olamayacağını söylüyorlardı. Bu inkârın yasal sebepleri, bir zamanlar anlaşıldığı şekliyle egemenlik kuramında bulunur. Tanım gereği egemen devletlerin hiçbir üst tanımadıkları, hiçbir dış hükmü kabul etmeyecekleri ileri sürülür: bu yüzden devlete hamledilen eylemlerin, yani kabul edilmiş yetkililerin resmî görevleri uyarınca yürüttüğü eylemlerin suç olduğunu kanıtlamanın yolu yoktur (yerel hukuk bu tür kanıtlamalara dair süreçler tanımlamadığı sürece).[3] Fakat bu iddianın ahlaki bir etkisi yoktur, çünkü bu bakış açısıyla devletler ahlaken değil sadece hukuki olarak egemendir. Hepimiz siyasi önderlerin kararlarını yargılamaya muktediriz, bunu da herkes yapar. Bunun ötesinde yasal egemenlik, dışarıdan gelen yargıçlara karşı koruma sağlayamaz. Burada Nürnberg, belirleyici bir emsaldir.

Fakat "devlet edimi" doktrininin daha az formel bir versiyonu vardır. Bu yaklaşım, siyasi toplumun egemenliğine değil, toplumun önderlerinin temsil gücüne atıfta bulunur. Devlet adamlarının eylemlerini suç saymamamız ya da suç saymakta acele etmememiz ileri sürülür, çünkü her şey bir yana bu insanlar söz konusu eylemleri bencillikten ya da kendileri için yapmazlar. Vietnam Savaşı sırasında Townsend Hoopes'ın Amerikalı önderler için yazdığı gibi bunlar "büyük ulusal çıkarların ışığında bu çıkarlara hizmet etmek için vicdanlarıyla mücadele eder."[4] Başka insanların uğruna ve onlar adına hareket etmektedirler. Aynı değerlendirme askerî görevliler için de yapılabilir, elbette duygularına yenilip veya bencilliğe kapılıp suç işlememişlerse. Davaları uğruna masum insanları öldüren (kişisel bir kinden ötürü değil) devrimci militanlar için de aynı değerlendirme yapılabilir, gerçi güttükleri davanın ulusal çıkarlarla resmî değil, farz edilen bir bağlantısı vardır. Bunlar da önderdir; "görevleri"ne, geleneksel devlet görevlilerinin

---

[3] Bu doktrinin, John Austin'in hukuk uzmanlığına dayanan bir açıklaması için bakınız: Stanley Paulson, "Classical Legal Positivism at Nuremberg," *4 Philosophy and Public Affairs* 132-58 (1975).

[4] Noam Chomsky, *At War with Asia*, s. 310.

ulaştığı yollardan çok da farklı olmayan bir yolla yükselmişlerdir, dahil oldukları hareketin veya devrimin edimlerinin, devlet edimleri kadar temsil edilebilir olduğunu da zaman zaman söyleyebilirler. Devlet adamları ve askerler için bu sav kabul ediliyorsa, devrimciler için de kabul edilmemesine bir sebep göremiyorum. Fakat bu, her durumda kötü bir savdır, çünkü temsiliyet nitelikli işlevlerin ahlaken risk içermediğini söylemek hatalıdır. Bu işlevler özellikle risklidir, çünkü devlet adamları, subaylar, devrimciler tam da başka insanlar için, geniş etkileri olacak biçimde hareket ederler. Bazen eylemleri, temsil ettikleri insanları tehlikeye atar, bazen de geri kalanımızı riske sokar; onları ahlaki bir yargılamadan geçirmemiz konusunda şikâyetçi olamazlar.

Siyasi güç, insanların peşinde olduğu bir şeydir. İnsanlar göreve talip olurlar, kontrol ve önderliği ele geçirme hesapları yaparlar, hem iyilik hem kötülük yapabilecekleri konumlar için yarışırlar. Yaptıkları iyilikler için övülmeyi umuyorlarsa, kötülük için suçlanmaktan da kaçamazlar. Hak edildiğini düşündüğümüz anlarda bile suçlamalara hep içerlenilir ve neden böyle olduğunu anlatmaya çalışmak da önemlidir. Ahlaki eleştirilerin kökleri derine gider; önderin inancının, şahsi dürüstlüğünün sorgulanmasını gerektirir. Siyasi önderler kendi çalışmaları hakkında nadiren alaycı oldukları, alaycı bir görüntü vermeyi asla istemedikleri için, bu tür eleştirileri ciddiye alır ve bunlardan hiç hoşlanmazlar. Fikir uyuşmamasını kabul edebilir (demokrat önderlerse), fakat suç ithamlarını kabul etmezler. Aslında tüm ahlaki eleştirilere, sanki siyasi ihtilaflar sırasında gündeme getirilen gayri meşru suçlamalar gibi muamele ederler. Ahlakın siyasette çoklukla bir maske olarak kullanıldığını söylemelerini haklı buluyorum. Hukukta da durum aynıdır. Yasal suçlama, güçlü bir siyasi saldırı biçimi olabilir, fakat çoğu zaman bu şekilde saldırı amaçlı kullanılsa ve kullanımı sırasında yozlaşsa bile siyasi liderlerin yasal hukuka bağlı olduğu, suç eylemleri için itham edilip cezalandırılabilecekleri doğrudur. Ahlaki yasa için de benzer bir durum söz konusudur: övücü, yerici ifadeler herkese açık olup çoğunlukla yersiz kullanılsa da, yasa yine de bağlayıcıdır, övgüler de yergiler de en azından bazen yerinde-

dir. Savaş zamanında hukukun, ahlakın yanlış kullanımı yaygın bir durumdur, o yüzden siyasi önderleri yürüttükleri savaş için cezalandırırken dikkatli olmakla kalmayıp, aynı zamanda kimi damgaladığımıza da özen göstermeliyiz. Fakat başka halkların haklarını ihlal ettiklerinde, onların askerlerini savaşmaya zorladıklarında, saldırgan damgasından kaçmak için *a priori* bir talepleri olamaz.

Devlet edimleri aynı zamanda belirli insanların eylemleridir. Bu eylemler saldırgan bir savaşa dönüşürse, belirli kişiler bu suçtan sorumlu olur. Bu kişilerin kim oldukları, kaç kişi oldukları her zaman açık değildir sadece. Fakat işe devlet başkanı ve onun etrafına kümelenip hükümeti gerçekten idare ederek kilit kararlar alan insanlarla başlamak mantıklıdır. Bunların hesabı rahatlıkla ortaya dökülebilir (tıpkı askerî harekâtta benimsedikleri stratejiler ve taktikler için komutanlara hesap sorulabilmesi gibi), çünkü bunlar üstten gelen emirleri alan kişiler değil, bu emirlerin kaynağıdır. Kendilerini savunurlarken, siyasi hiyerarşide üstlerine bakmazlar, çarpışma hattının karşısına bakarlar: kendilerini savaşmaya zorladıkları için rakiplerini suçlarlar. Savaş öncesi manevraların muğlak karmaşıklığına, rakiplerinin aşırı talepleri ve tacizkâr hareketlerine dikkat çekerler. Anlatacak uzun bir öyküleri vardır:[5]

> İlk kim saldırdı? Kim diğer yanağını çevirdi?
> Saldırganlık suçu işlenir işlenmez inkâr edildi
> Ve yaralarımıza tuz biber basıverdi,
> Bu meseleleri bilen kurnaz görevliler tarafından.
> Üzerime basmayın, tehlikeliyimdir,
> Meydan okuyorum size, geri basın ve elimi öpün.
> Öfke bıçakları bileyebilir ve bilemektedir;
> Bizler, kışkırtıcı devletlerde yaşıyoruz.

İddialar ve karşı iddialar arasında yolumuzu bulmak için, bu kitabın ikinci kısmında ileri sürmeye teşebbüs ettiğim kuram gibi bir kurama ihtiyacımız var. Kurnaz görevlilere rağmen, halihazırda bu kuram, yeterince sıklıkla uygulanmaktadır. Üzerinde hiçbir şüphemizin olmadığını düşündüğüm aşağıdaki olaylar

[5] Stanley Kunitz, "Foreign Affairs," *Selected Poems: 1928-1959* (Boston, 1958), s. 23.

ele alınmalı diye düşünüyorum: 1914'te Almanların Belçika'ya saldırması, İtalyanların Etiyopya işgali, Japonların Çin'e saldırması, Almanlar ile İtalyanların İspanya'daki müdahaleleri, Rusların Finlandiya'yı işgali, Nazilerin Çekoslovakya, Polonya, Danimarka, Belçika ve Hollanda'yı fethetmesi, Rusların Macaristan ve Çekoslovakya'yı işgal etmesi, 1967'de Mısır'ın İsrail'e meydan okuması vesaire; XX. yüzyıl, listemize bir sürü madde sunuyor. Amerika'nın Vietnam Savaşının aynı seriye ait olduğunu söylemiştim. Bazen gidişat daha bulanık olur şüphesiz; siyasi önderler her zaman kendi kışkırtmalarını kontrol edemez, kimse planlamadan ya da başkalarının haklarını ihlal etmek amaçlanmadığında da savaş çıkabilir. Fakat saldırganlıktan bahsedebileceğimiz sürece devletin başındakileri suçlamak pek zor olmamalıdır. Saldırganlığın sorumluluğunun, siyasi sistem içinde nasıl yayıldığını sorduğumuzda, zorlu, ilginç sorunlar ortaya çıkar.

Nürnberg'de, saldırganlık suçuna (barışa karşı işlenmiş suça) [saldırgan] savaşın planlanıp hazırlanması ve başlatılıp yürütülmesinin de dahil olduğu söylenmişti. Bu dört etkinlik, belirli askerî harekâtların planlanıp hazırlanmasından ve savaştaki gerçek çarpışmalardan ayrı tutulmuş, o dört etkinliğin dışında kalan bu hareketlerin (haklı olarak) suç olmadığı söylenmişti. "Planlama, hazırlama, başlatma, yürütme" oldukça fazla insanın işi gibi görünebilir. Fakat aslında mahkeme hesap sorulacak kişilerin yelpazesini dar tutmuştu, yalnızca "Hitler'in yakın danışmanları" kapsamına giren ya da siyaset oluşturmakta veya yürütmekte oynadıkları önemli rolden ötürü itirazlarının belirgin bir etkisi olabilirdi diye düşünülen görevlilere mahkûmiyet verilmiştir.[6] Toplam katkıları büyük olsa da, bürokratik hiyerarşide aşağıda olanlar bireysel olarak sorumlu tutulmamıştır. Fakat çizgiyi nereden çekmemiz gerektiği hiç de açık değildir; suçu kişilere, yasal sorumlulukları dağıttığımız şekilde yüklememiz gerektiği de açık değildir. Bu meseleleri ele almanın en iyi yolu, kritik bir davaya göz atmaktır.

---

[6] *Trials of War Criminals Before the Nuremberg Military Tribunals*, cilt 11, (1950), s. 488-89; Ayrıca *bkz.* Levinson, s. 253 vd ve Greenspan, *Modern Law of Land Warfare*, s. 449-50.

Nürnberg: "Bakanlıklar Davası"

Savaş suçlarının sorumluluğuyla ilgili önemli bir makalede Sanford Levinson, Nürnberg'deki jüri kararlarını çözümlemiş ve özellikle, 1938'den 1943'e kadar Alman Dışişleri Bakanlığında bakanlık yapıp dış siyaset hiyerarşisinde von Ribbentop'tan ("merkezî grup"dan biri) hemen sonra gelen Ernst von Weizsaecker'in davasına odaklanmıştı. Levinson'ın anlatısını takip etmek istiyorum, sonra da oradan bazı sonuçlar çıkaracağım. Weizsaecker barışa karşı suç işlemekle itham edilip başta mahkûm edilmişti, fakat temyize gidilince karar tersine çevrildi. Savunması iki hususu vurguluyordu: ilk olarak, siyaset planlamalarında hiç yer almamış, ikinci olarak da, dışişleri bakanlığında saldırganlığına karşı çıkmıştı; ayrıca Hitler yönetimine karşı yürütülen bir yeraltı direnişine kıyısından da olsa katılmıştı. Temyiz mahkemesi, bu tezin ikinci kısmını öne çıkararak Weizsaecker'in savunmasını kabul etti. Weizsaecker'in Alman savaş planlarına "yardım ve ortaklık eden" diplomatik etkinliği o kadar önemliydi ki bakanlığı içinde Hitler'in siyasetini eleştirmemiş, dışarıdaki daha faal rejim karşıtlarına bilgi aktarmamış olsa, bu diplomatik etkinliği aleyhinde kullanılabilirdi. Böylece suç sorumluluğu çizgisi, von Weizsaecker gibi görevlileri içine alacak şekilde çizilmiş oluyordu, oysa kendisi beraat etmişti, çünkü her ne kadar saldırgan bir savaşı "hazırlamakta" rol oynasa bile aynı zamanda bu savaşa "karşı çıkıp itiraz etmişti."

Savcılık bu itirazın yetersizliğini ileri sürdü: bu saldırganlık planlarını bildiği için, potansiyel kurbanlara bu planları ulaştırmak göreviydi dediler. Fakat mahkeme, böyle bir hareketin getirebileceği riskler yüzünden, aynı zamanda savaş meydanında Almanlara büyük kayıplar verdirebileceği için bu savı reddetti.[7]

> Kişi, planları ülkesini harap etmeye yönelik olan bir tiranla mücadele edebilir, uyguladığı şiddet ve sebep olduğu cinayetlere karşı çıkabilir. Fakat herhangi birinin, kendi halkının mahvolmasından ve gençlerinin ölmesinden memnuniyet

[7] *Trials of War Criminals*, cilt 14, s. 383; *bkz.* Levinson, s. 263.

> duyacağı zaman daha gelmemiştir. Başka bir davranış standardı uygulamak, kişinin karşısına şimdiye kadar uygun olduğu düşünülmeyen bir sınav çıkarmaktır, şurası kesin ki bizler, bunu akıl kârı ya da iyi bir şey olarak kabul etmeye hazır değiliz.

Bana kalırsa bu, fazlasıyla güçlü bir ifadedir, çünkü mesele açıkçası, kişinin kendi tarafının savaştaki kayıplarından "memnuniyet duyması" değildir. Kişi bu kayıplardan büyük üzüntü duyabilir, yine de kurban devletin masum halkını korumanın ahlaken doğru olduğunu düşünebilir. Hitler'in Alman karşıtlarından biri Danimarkalıları, Belçikalıları ya da Rusları saldırılar konusunda uyarsaydı bu işi kesinlikle hem akıl kârı hem de iyi bir şey olarak kabul eder, hatta kahramanca olduğunu düşünürdük. Fakat muhtemelen bu şekilde hareket edilmesi için hiçbir hukuki ya da ahlaki yükümlülük yoktur. Böyle bir zamanda sadece riskler değil, aynı zamanda kişinin içinde hissedebileceği acı da gerekli bulduğumuzdan fazladır. Öte yandan, von Weizsaecker'in alternatif eylemleri yargıçları tatmin etmiş olsa da, gerekli bulduğumuzdan daha az sonuç vermiş olabilirler. Çünkü siyasetini onaylamadığı bir yönetime hizmet etmeyi sürdürdü ve istifa etmedi.

İstifa meselesi, Weizsaecker'in suçlu bulunduğu savaş suçları ve Yahudilerin öldürülmesiyle ilintili insanlık suçları ithamlarıyla doğrudan bağlantılı bir şekilde gündeme gelmiştir. Bu noktada "en düşük seviyede kalmış katılımın, yapılanlara karşı olmasıyla sıfırlaması gerektiği" ileri sürüldü. Fakat bu sefer, bakanlık içindeki muhalefeti yeterli görülmedi. SS, Yahudi sorunuyla ilgili siyasette dışişleri bakanlığının fikrini belirtmesini resmen talep etmiş ve bu siyasetin aslında ne olduğunu bilen Ernst von Weizsaecker ise hiçbir itiraz dile getirmemişti. Doğrusu bu sessizliğinin, görevinin bedeli olduğunu düşünmüştü, bir yandan da görevine devam etmek istiyordu, böylece "barış görüşmelerini başlatacak veya bu görüşmelere yardım edecek konumda olabilir," ayrıca "Hitler'in yeraltındaki karşıtlarına bilgi aktarmayı sürdürebilirdi." Fakat mahkemenin fikri şuydu: "Nihayetinde toplumu baş katilden kurtarma umuduyla kişi, cinayet işlemek üzere görevlendirme faaliyetine girişemez.

Cinayetin planlanıp gerçekleştirilmesi fiili bir suçtur, diğeri ise uzak bir umuttan ibarettir." Mahkeme, istifa etmeme eyleminin suç kapsamına girdiğine inanmıyordu. "Bu tür barbarlıklar yapan bir yönetimde iyi bir insanın görevini sürdüremeyeceği" doğru olsa bile ahlaksızlık suç değildir. Fakat görevini bırakmayıp sessiz kalmak cezalandırılacak bir cürümdür. Ernst von Weizsaecker yedi yıl hapse mahkûm edilmişti.[8]

Yargılama ve cezalandırma sürecinde karar verirken, "belirgin katkı" ya da "belirgin itiraz" olasılığı ölçütleri bütünüyle uygun gibi durmaktadır. Fakat suç standartları çok daha katıdır: Ahlaksızlık hakkında daha çok konuşmalıyız. Madem von Weizsaecker'in protesto için istifa etmesi gerekliydi, o halde benzer bilgilere sahip hiyerarşinin alt basamaklarındaki görevlilerin neden aynı mecburiyeti yoktu. Vietnam yılları sırasında Amerika Birleşik Devletleri'nde, sadece çok az sayıda dış siyaset görevlisi istifa etti ve bunların çoğu alt seviyelerde çalışıyordu, fakat bu istifalar (en azından sebeplerini bilen bizler için) ahlakî açıdan cesaret vericidir ve devamının gelmesi gerekirdi.[9] 1930'ların sonunda ya da 1940'ların başında Almanya'da istifa etmek için gereken cesaret, otuz yıl sonra Amerika'da istifa etmek için gereken cesaretten çok daha fazlaydı, çünkü ABD'de savaş karşıtlığı halk arasında yaygındı ve bağıra çağıra yapılıyordu. Fakat Almanya'da bile istifa etmek ölüme meydan okumak değildi, sıradan insanların yapabileceği bir şeydi. İstifa etmemiş birçok görevli mazeretler ileri sürdü, yani hayal meyal da olsa istifa etme zorunluluğunu fark etmiş olmalılar. Bu mazeretler çoğunlukla von Weizsaecker'in bahanesine benziyordu, yani gelecekte ulaşılacak bir iyiliğe odaklanmışlardı. Fakat görevinde kalıp kendilerini tehlikeye atarak somut iyilikler ya da sabotajlar yapan insanlar da vardı. Bunlardan en sıra dışı olanı SS teğmeni Kurt Gerstein'dı. Saul Friedlander onun başından geçenleri özenli bir şekilde belgelemiştir.[10]

---

8 *Trials of War Criminals* cilt 14, s. 472; *bkz.* Levinson, s. 264.

9 Vietnam davalarıyla ilgili *bkz.* Edward Weisband ve Thomas M. Franck, *Resignation in Protest* (New York, 1976).

10 *Kurt Gerstein: The Ambiguity of Good*, çev. Charles Fullman (New York, 1969).

> Gerstein, inançları uyarınca Nazi yönetimini tanımayan, hatta içten içe nefret eden, fakat ona karşı içeriden savaşmak, kötülüklerini engellemek için onunla işbirliği yapan bir insan tipini temsil ediyordu.

Gerstein'ın öyküsünü burada anlatamam, SS'e dahil olup ahlaklı bir hayat sürmenin mümkün olduğunu gösterdiğini söylemek yeterlidir, gerçi bunun bedeli kişisel ıstırap çekmektir (Gerstein sonunda intihar etmiştir) ve bunu da pek fazla insandan bekleyemeyiz. İstifa etmek çok daha kolaydır, bana kalırsa bazen de ahlaklılığın asgari ifadesi olarak kabul edilmelidir.

Von Weizsaecker'ın davası, bizleri başka bir sorun üzerinde düşünmeye davet eder. Devlet bakanı, üstlerinden gelen talimatlar uyarınca yabancı ülkelerle görüşmeler yürüten bir diplomattır, fakat aynı zamanda üstlerine danışmanlık yapar ve onun görüşlerine sıklıkla başvurulur. Danışmanlar hem hukuki hem de ahlaki hükümler bakımından ilginç bir konumdadır. En önemli önerilerini sözle dile getirir ve yöneticinin kulağına fısıldarlar. Kâğıda dökülenler eksik olabilir, belki de bürokratik yazışmaların gereklerine göre kırpılmıştır. Tavsiyenin nüanslarını, vasıflarını, ufak şüphe belirtilerini, kişisel vurguları, duraksamaları kaçırırız. Belgelerin içeriği, sayısı yeterliyse, devam edip bir şekilde yargıya varabiliriz. Alınan kararlardan sadece "sahadaki" görevlileri sorumlu tutup "bürodaki" görevlileri asla sorumlu tutmamak söz konusu değildir. Fakat yöneticinin kulağına fısıldanıyor olması sorunludur; neyin söylenmiş olması gerektiğini düşünmek, bunun söylenmediğinden şüpheleniyorsak ne yapmamız gerektiğini düşünmekten daha kolaydır.

Von Weizsaecker'in söyledikleri muhtemelen yeterli değildi, çünkü kendi ifadesine göre Almanya'nın yenilgisi ihtimalinden başka bir şey öne sürmemiş ve Hitler'in yürüttüğü siyasete olan karşıtlığını daima uygun kelimelerle ifade etmişti.[11] Belki de o kelimeler, o zamanlar Almanya'da etkili olabilecek yegâne kelimelerdi. Bu, muhtemelen başka durumlar için de geçerlidir, hatta işgal etmeye bu kadar meraklı olmayan hü-

[11] *Trials of War Criminals*, cilt 14, s. 346.

kümetler için de. Fakat sırf işledikleri suçların kapsamını ve doğasını kendilerinden bile saklayan görevlilerin sessizliğinin ve üstü kapalı sözlerinin ötesine geçebilmek için ahlak diline sıklıkla başvurabilmek önemlidir. Bazen bir danışmanın hayır demesinin en iyi yolu, onaylaması istenen siyasete doğru adı koymaktır. Bu husus, Shakespeare'in *Kral John* adlı eserinde geçen bir konuşmada güzelce ortaya konur. John, Britanny Dükü olan yeğeni Arthur'un öldürülmesini ipuçları vererek ve dolaylı bir şekilde emreder. Daha sonra bu cinayetten pişman olur ve emrini yerine getiren Hubert de Burgh'a döner.[12]

> Karanlık niyetimi dillendirdiğim zaman.
> Başını sallamalıydın ya da duraklamalıydın.
> Ya da yüzüme karşı şüpheyle gözünü devirmeliydin,
> Dileğimi açık açık anlatmamı istemeliydin.
> Derin utancım dilimi bağladı, koptum dünyadan...
> Fakat sen, işaretlerimden anlamadın beni,
> Günah işlemek için pazarlıklar yaptın
> Evet, duraksamadan rıza verdi kalbin,
> Sonuçta kaba elin işini gördü
> İkimizin dili de işin adını koymayı rezillik saydı.

İkiyüzlü bir konuşmadır bu, fakat bürokratik boyun eğişin ortak niteliklerini yansıtır, ayrıca danışmanlarla görevlilerin, fırsat geldiğinde "açık kelimeler" ile konuşması ve hepimizin bildiği ahlak dilini kullanmaları gerektiğini güçlü bir şekilde belirtir. Gerçi bu şekilde konuşurlarsa, yeterince sert veya zeki olmadıkları düşünülebilir. Fakat sözle dile getirilemeyecek bir siyaseti yürütecek kadar "sert" olmak, ya çok korkakçadır ya da büyük bir kötülüktür.

Demokratik Sorumluluklar

Diyelim ki saldırgan bir savaşa girişmiş devletin vatandaşlarıyız; o zaman bize ne yapmak düşer? Toplu sorumluluk zorlu bir kavramdır, fakat altını çizmek gerekir ki toplu cezalandırmayla bu kadar sorun yaşamıyoruz. Saldırganlığa direniş göstermenin kendisi, saldırgan devlet için bir cezadır, çoğunlukla da o

[12] *Kral John* 4:2, II, 231-41.

bağlamda betimlenir. Daha önce belirttim, gerçek çarpışmalar söz konusu olduğunda, iki tarafın sivilleri de masumdur, hem de eşit derecede masumdurlar, asla meşru askerî hedef olarak kabul edilemezler. Bununla birlikte, savaş bittikten sonra, siyasi ve ekonomik hedef haline gelirler; yani askerî işgalin, yenilenen siyasi yapının, tazminat bedellerinin kurbanı olurlar. Bunlardan sonuncusunu, toplu cezalandırmanın en açık, en basit örneği olarak ele alabiliriz. Savaş tazminatları elbette saldırgan savaşın kurbanları için alınır, ancak sadece yenilgiye uğramış saldırgan devletin faal destekçileri olan fertlerden toplanmaları mümkün olmaz. Bunun yerine ödenecek bedel vergi sistemi aracılığıyla, ekonomik sistem aracılığıyla genelde tüm vatandaşlara paylaştırılır, çoğunlukla da tazminat süresi nesillere yayılır ki savaşla hiç ilgisi olmayan nesiller bile bu tazminatı öder.[13] Bu anlamda, vatandaşlık ortak bir kaderdir, ayrıca hiç kimse, karşıtları bile (siyasi mülteci olmadıkları takdirde; bunun da bedeli vardır), kötü bir yönetimin, hırslı ya da fanatik bir önderliğin, freni patlamış bir milliyetçiliğin etkilerinden yakasını kurtaramaz. Fakat insanlar bu kaderi kabullenmek zorundaysa, bunu bazen vicdanları rahat bir şekilde yapabilirler, çünkü kabullenmiş olmaları bireysel sorumlulukları hakkında hiçbir fikir vermez. Bedelin paylaşılması, suçun paylaşılması anlamına gelmez.

En azından bir yazar, siyasi kaderin şu tür bir suç olduğunu ileri sürmeye çalışmıştır: varoluşsal, kaçınılmaz ve korkutucu. Çünkü der, II. Dünya Savaşına dair felsefi hatıratında J. Glenn Gray, savaş halindeki devletin askeri veya vatandaşı "kaba, vahşi, pervasız, şiddet yanlısı" bir toplumun ferdidir ve "her türlü bedele rağmen kazanılması istenen" bir girişimin ister istemez katılımcısıdır. Bundan yakasını sıyıramaz.[14]

> Ulusunun ona başını sokacak bir yer, karnını doyuracak lokma verdiğini, benim dediği eğitimi ve mülkü ona sağladığını düşünmekle yükümlüdür. Nereye giderse gitsin, irsiyetini değiştirmek için ne kadar uğraşırsa uğraşsın, bir anlamda bu ulusun malıdır, hep de öyle olacaktır. Bu yüzden, ulusu-

[13] Güncel tazminat hukuku için *bkz.* Greenspan, s. 309-10, 592-93.

[14] *The Warriors*, 196-97.

> nun veya ulusunun birimlerinden birinin işlediği suçlara kayıtsız kalamaz. Ulusunun ordusunun cömert işleri ve değerli ürünleri sonucunda yaşanan tatmin duygusunu paylaştığı gibi, utanca da ortak olur. Bunları kasten istememiş olsa da, engelleyecek durumda olmasa da, toplu işlerin sorumluluğundan bütünüyle kaçamaz.

Belki de; fakat Gray'in neredeyse sevgiyle betimlediği "suçluluk sızısından" sorumluluk hakkında sert konuşmalara geçmek pek kolay değildir. Hükümetlerinin ya da ordularının (veya çarpışmadaki yoldaşlarının) korkunç şeyler yaptığını gören sadık vatandaşların sorumluluktan çok utanç duyması gerektiğini söylemek daha doğru olabilir; elbette burada kişinin, olaya bilhassa katılmaktan veya rıza göstermekten sorumlu olmadığı varsayılıyor. Utanç, Gray'in betimlediği türde bir irsiyete ödediğimiz haraçtır. "Hükümetinin yaptıklarından, Alman askerlerinin ve polisinin dehşet eylemlerinden yakıcı bir utanç duymak, savaşın sonunda vicdanlı Almanların bir belirtisiydi." Bu, kesinlikle doğrudur, fakat bizler de bu vicdanlı Alman'ı suçlayacak ya da bu işlerden sorumlu tutacak değiliz; ayrıca bu dehşete karşı yapması gereken veya yapabileceği bir şey yok idiyse kendisini suçlamasına gerek de yoktur.

Belki bu insanlar için daha fazlasını yapabilirlerdi denebilir. Vicdanlı insanlar kendileri için buna kesinlikle inanır; vicdanlı olmalarının belirtilerinden biri budur.[15]

> Sesini çıkarması gerekirken sessizliğini bozmadı. Kendi etki alanında ağırlığını hissettirmedi. Zamanında protesto edecek medeni cesareti kendinde bulsaydı, bazı adaletsizlikler hiç yaşanmayabilirdi.

Bu tür düşüncelerin sonu gelmez, bunlar insanın ruhunu sonu gelmez biçimde örseler; bunlar sayesinde Gray, toplu sorumluluğun ardında "metafizik suçluluk"un yattığını ileri sürer, bunun da "insanlar olarak içimizdeki iyiyle ve iyilik anlayışıyla uyumlu bir şekilde yaşamayı başaramamamızdan türediğini" ekler. Fakat bazılarımız ötekilerden kesinlikle daha berbat şekilde çuvallar; söz konusu hataları anlamak için gösterilmesi

[15] *The Warriors*, s. 198.

gereken bütün dikkat ve alçakgönüllülükle standartlar belirlenmesi gereklidir. Gray doğru standarttan bahseder, gerçi bunu kendimiz dışında kimseye uygulayamayacağımızı söylemekte acele eder. Fakat siyaset ile ahlakta böyle bir kendi hesabınalık mümkün değildir. Kendimiz hakkında yargılara varırken, illa başka insanları da yargılarız, sonuçta bunlarla ortak bir hayatımız var. Ayrıca ateşli yandaşlarını (kendi vatandaşlarımızı) işin içine katmadan kendi önderlerimizi eleştirmek veya suçlamak nasıl mümkün olabilir? Bazen bunu yapmak zorunda kalırız. Sorumluluk her zaman kişisel ve özel olsa da, ahlaki hayat daima kolektif bir karaktere sahiptir.

Alttaki Gray'in ilkesidir; ben bunu uyarlamak ve yorumlamak istiyorum: "*Kamusal alanda özgür eylemlerde bulunma olasılığı ne kadar büyükse, herkes adına gerçekleştirilen kötülüklerin suç derecesi o kadar büyüktür.*"[16] Bu ilke, dikkatimizi otoriter yönetimlerden ziyade demokratik yönetimlere çekmeye çalışıyor. Burada, otoriter yönetimlerde özgür eylemin imkânsız olmadığı ima ediliyor; en kötü otoriter yönetimlerde bile insanlar en azından istifa edebilir, çekilebilir ve kaçabilirler. Fakat demokrasilerde tepki gösterme fırsatları vardır; bizim adımıza kötülükler yapılırken, kendimize bu fırsatlardan ötürü bize ne gibi yükümlülükler düştüğünü sormalıyız.

Amerikan Halkı ve Vietnam Savaşı

Altıncı ve on birinci bölümlerdeki tez doğruysa, ABD'nin Vietnam Savaşı her şeyden önce haksız bir müdahaleydi, ikinci olarak da bu savaş o kadar zalimce yürütüldü ki başta savunulabilir hali olsaydı bile şu ya da bu bakımdan değil genel hatlarıyla yine de suç sayılırdı. O tasviri tekrar ortaya koymayacağım, fakat ne olduğunu hatırlayın, böylece demokratik vatandaşların sorumluluklarına, özellikle de belirli birtakım vatandaşların, yani kendi sorumluluklarımıza yakından bakabiliriz.[17]

---

[16] *The Warriors*, s. 199.

[17] Bu meseleler hakkında düşünürken, Joel Feinberg'in *Doing and Deserving* kitabından epeyce faydalandım.

Demokrasi, sorumluluğu insanlar arasında dağıtmanın bir yoludur (tıpkı monarşinin bu dağıtımı reddetmenin bir yolu olması gibi). Fakat bu, saldırgan savaşa yüklediğim suçu tüm yetişkin vatandaşların eşit şekilde paylaşması anlamına gelmez. Suçlamalarımızın dağılımı, demokratik düzenin gerçek doğasına, kişinin bu düzendeki konumuna ve siyasi etkinliklerinin şablonuna bağlı olan büyük bir çeşitlilik gösterecektir. Mükemmel bir demokraside bile her vatandaşın devletin her siyasetinde yetki sahibi olduğu söylenemez, gerçi her biri hesap vermeye çağrılabilir. Örneğin küçük bir toplum düşünelim. Tüm vatandaşlarına kamu işleri hakkında tam ve kesin bilgiler verilir. Hepsi bu işlere katılır, üzerinde tartışır ve kamu çıkarına dair meseleleri oylar, ayrıca hepsi sırayla kamu görevi yapar. Diyelim ki bu toplum komşularına karşı haksız bir savaş başlatıp yürütüyor; belki ekonomik bir avantaj sağlamak adına veya (takdire şayan) siyasi sistemini yayma hevesinden ötürü. Bir nefsi müdafaa durumu yoktur; kimse bu ülkeye saldırmamış veya saldırmayı planlamamıştır. Bu savaştan kim sorumlu sayılır? Tabii ki bu savaşa oy veren, planlanmasında, başlatılmasında ve yürütülmesinde işbirliği yapan herkes. Çarpışmalarda yer alan askerler, asker olarak sorumlu değildir; fakat çarpışma kararını paylaşacak yaşta olduklarını düşünürsek, vatandaş olarak sorumludurlar.[18] Bunların hepsi

[18] Neden asker olarak sorumlu değiller? Ahlaken savaş karşıtı oy vermeleri gerekiyorsa, neden savaşmayı reddetmeleri de gerekmez? Yanıt, kendileri için karar verip birey olarak oy verirken, siyasi toplumun üyeleri olarak savaşmalarıdır. Bu toplu karar daha önceden alınmıştır, 3. Bölümde bahsettiğim tüm manevi ve fiziksel baskılara tabidir. Savaşmayı reddederlerse iyi bir iş yapmış olurlar, ayrıca vatandaşlarına karşı çıkmış ve kendinden emin bu cesur insanları onurlandırmalıyız; bunların sayısı genelde az olur. Başka bir yerde demokrasilerin bu tür insanlara saygı duyması gerektiğini söylemiş, vicdani retleri de kesinlikle hoş görülmelidir demiştim. (*Bkz.* "Vicdani Ret," *Obligations.*) Fakat bu, ötekilerin suçlu sayılmasını gerektirmez. Vatanseverlik alçakların sığınabileceği son yerdir, fakat aynı zamanda sade insanların sıradan bir sığınağıdır, bu da farklı tür hoşgörü gerektirir. Fakat savaş karşıtlarından (çarpışmanın tehlikelerini vatandaşlarıyla paylaşmak isteseler bile) subay veya devlet görevlisi olmayı reddetmelerini beklemeliyiz.

saldırgan savaş suçundan suçludur, daha azından değil. Böyle bir durumda onları halk önünde suçlamakta duraksamayız. İtici güçlerinin ekonomik bencillik ya da siyasi heves olması fark etmez. İki durumda da, kurbanlarının kanı onlardan şikâyetçi olacaktır.

Savaşa karşı oy verenler veya yürütülmesinde işbirliği yapmayı reddedenler suçlanamaz. Fakat oylamaya katılmayan vatandaş grubu hakkında ne düşüneceğiz? Diyelim ki oylamaya katılsalardı, savaştan kaçınılabilirdi, fakat tembeldiler, umursamadılar veya hararetli tartışmalara sahne olan bir meselede taraf olmaya korktular. Önemli kararın verileceği gün onlar için bir tatil günü oldu; bahçelerinde vakit geçirdiler. Bunların suçlanabileceğini söyleme eğilimindeyim, gerçi saldırgan savaştan ötürü suçlu değillerdir. Toplantıya katılıp savaşa karşı çıkan vatandaşlar, bunları kayıtsızlıkları, ataletleri için şüphesiz suçlayabilir. Bu durum, Gray'in şu değerlendirmesine açık bir karşıt örnek gibi duruyor: "Özgür bir ülkenin hiçbir vatandaşının, komşusunu, savaşı engellemek veya devlet suçlarının önüne geçmek adına gerektiği kadar uğraşmamakla suçlaması haklı olmaz. Fakat herkes ... kendini suçlayabilir."[19] Mükemmel demokraside, birbirimizin görevleri hakkında çok şey bilirdik ve haklı suçlamalar da imkânsız olmazdı.

Diyelim ki oylamada kaybeden azınlık, sadece oylamayla yetinmeyip toplantı dışında bir araya gelerek yürüyüşler, gösteriler düzenleseler, ikinci bir oylama için örgütlenseler kazanabilirlerdi. Yine diyelim ki bu eylemlerden hiçbiri onlar için korkunç bir tehlike arz etmiyordu, fakat onlar bu önlemlere başvurmayı tercih etmediler, çünkü savaş karşıtlıkları o kadar da güçlü değildi; savaşın adil olmadığını düşündüler fakat olacaklardan dehşete de kapılmadılar; hızlı bir zafer kazanılmasını umdular vesaire. O zaman da bunları suçlamak gerekir, gerçi toplantıya bile katılmayan o uyuşuk vatandaşlar kadar suçlu olmazlar.

Son iki örnek yerel toplumdaki yardımsever kişilerin durumuna benziyor. Risk altına girmeden, büyük bedeller ödemeden iyilik yapmak mümkünse, o zaman kişi iyilik yapmalıdır

[19] *The Warriors*, s. 199.

deriz. Fakat mesele savaş olunca, bu yükümlülüğün gücü artar, çünkü konu iyilik yapmak değil, ciddi zararları önlemektir, bu zararlar da benim kendi siyasi toplumum adına verilecektir; bu yüzden bir şekilde benim adıma zarar verilmektedir. Toplumun mükemmel bir demokrasi olduğunu varsayarsak, o zaman vatandaş sanki, ancak ismini çekerse suçsuzdur. Bunun, kişinin devrimci veya sürgün olması, vatandaşlıktan veya sadakatinden vazgeçmesi gerektiği anlamına geldiğini düşünmüyorum. Fakat korkutucu risklere atılmadan, savaşı durdurmak veya önlemek için elinden gelen her şeyi yapmalıdır. İlla her toplumsal eylemden olmasa da, bu eylemden (savaş siyasetinden) adını çekmelidir, çünkü kendisinin, vatandaşlarının ulaştığı demokrasiye hâlâ değer veriyor olabilir, vermelidir de. O halde Gray'in özdeyişinin anlamı şudur: Kişi ne kadarını yapabiliyorsa, o kadarını yapmak zorundadır.

Şimdi mükemmellik efsanesini kenara bırakıp daha gerçekçi bir tablo çizelim. Savaşa giren devlet bizim ABD'miz gibi devasadır; güçlü ve çoğunlukla da kibirli yöneticiler tarafından, halktan uzak bir şekilde yönetilir. Bu görevliler ya da en azından önde gelenleri, demokratik seçimlerle başa gelir, fakat seçim zamanında programları ve bağlılıkları hakkında çok az şey bilinir. Siyasi katılım rastlantısal ve aralıklıdır, etkileri kısıtlıdır; siyasi katılıma kısmen halktan uzak o görevliler tarafından yönetilen, her halükârda çarpıtılmaya açık olan bir iletişim sistemi aracılık eder. Siyasi toplum belirli bir boyuta ulaştığında bu tür bir siyaset, umabileceğimizin en iyisi olabilir (gerçi buna inanmıyorum). Her neyse, sorumluluklar mükemmel demokrasilerde olduğu kadar kolay paylaştırılamaz. Bu mesafeli görevlileri kimse kral olarak düşünmek istemez, fakat gizlice hazırlanan veya aniden yürürlüğe konan kimi devlet eylemlerinden krallarınkine benzer biçimde sorumludurlar.

Böyle bir devlet kendisini bir saldırganlık harekâtına adadığında, vatandaşları (veya birçoğu), her şey bir yana savaşın haklı olabileceğini ileri sürerek devletin yanında yer alabilir. Amerikalılar Vietnam'da bunu yapmıştır. Ayrıca savaşın haklı olup olmadığını bilmelerinin mümkün olmadığını; en iyisini önderlerinin bileceğini, kendilerine makul açıklamalar yapıl-

dığını ve uğraşlarının hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini söylerler. Bunlar ahlak dışı iddialar değildir, ama içinden çıktıkları toplumun notunu düşürürler. Ayrıca bu iddialar, savaş hakkında kendi başlarına düşünseler çıkabilecek zorluklardan kaçmak isteyen vatandaşlar tarafından fazlasıyla çabuk ortaya konur. Bu insanlar suçludur ve suçlanabilirler, ama saldırgan savaş suçuyla değil, vatandaş olarak kötü inançlara sahip olmalarıyla. Fakat bu suçlamada bulunmak zordur, çünkü vatandaşlık günlük yaşamlarında çok küçük bir rol oynar. Böyle bir devletin vatandaşları için "kamusal alanda özgür eylemler" ancak ciddi hükümet kısıtlamaları, gerçek bir baskı yoksa mümkündür. Belki "kamusal alan"ın var olmadığı da söylenmelidir, çünkü bu alanı yaratan, ona anlamını veren, sorumlulukların günbegün üstlenilmesidir sadece. Bu tür insanlarda görülen vatansever heyecanlar, savaş ateşi, muhtemelen uzakta olma refleksiyle, çaresizce bir kimliğe sığınma çabasıyla, olanlar hakkında yanlış kanıya kapılıp aşka gelinmesiyle açıklanır. Bunlar hakkında, savaşan askerler üzerine söylenen şey söylenebilir, yani savaş için bunlar suçlanmaz, çünkü bu, onların savaşı değildir.[20]

Böyle bir devlette, tüm vatandaşlar için bunun gibi bir açıklama getirmek kesinlikle abartılıdır. Çünkü daha bilgili bir insan grubu vardır. Siyasetbilimcilerin dış politika seçkinleri dediği grubun üyeleridir bunlar. Ulusal önderliğe pek de uzak sayılmazlar; bu insanların içinden bazıları, temasta oldukları başkalarıyla birlikte, savaş karşıtı olabilir, hatta bir savaş karşıtlığı hareketi başlatabilirler. Devletin girdiği savaş saldırgansa, bunlar da muhalefete katılmamışlarsa, bu bilgili insanlar grubunun bütününü en azından potansiyel olarak suçlamak

[20] Bununla birlikte Anne Frank'ın *Hatıra Defteri*'ndeki nota bakalım: "Sadece hükümetlerle kapitalistlerin saldırganlık suçu işlediğine inanmıyorum. Hayır, küçük insanların da buna hevesi vardır, yoksa dünya halkları uzun zaman önce başkaldırırdı." Heves konusunda haklı olduğuna eminim, ben de buna bahaneler bulmak istemiyorum. Fakat sırf bundan ötürü küçük insanlara savaş suçlusu diyemeyiz. Neden diyemeyeceğimizi açıklamaya çalışıyorum. (*The Diary of a Young Girl*, çev. B. M. Mooyaart-Doubleday, New York, 1953, s. 201.)

mümkün görünür.[21] Bunu söylerken, bilgi sahibi oldukları ve siyasi fırsatları bulunduğu farzediliyor. Fakat 1960'ların sonundaki, 1970'lerin başındaki ABD gibi kusurlu demokrasi örneğine geri dönersek, bu varsayım haksız görülmez. Ülkenin seçkinleri, siyasi partilerin ulusal ve yerel önderleri, dinî kurumları, şirket hiyerarşisi, belki hepsinin de ötesinde entelektüel akıl hocaları ile sesini duyuran kişileri kesinlikle yeterli bilgiye ve fırsatlara sahipti. Noam Chomsky bu insanlara, çağdaş hükümetlerde oynadıkları role atfen, "yeni mandarinler" demiştir.* Bunların birçoğu, Vietnam'a yapılan saldırganlığa manevi yardakçılık yapmıştır şüphesiz. Bu insanlardan çoğunun kendileri için söylediğini ben de onlar için söyleyebilirim sanırım: savaşla ilgili hükümlerinde açıkça yanılmışlar, hiçbir şey anlamamışlar, yanlış şeylerin doğru olduğunu düşünmüşler ve gerçekleşmesini umdukları şey asla olmamıştı. Genelde manevi hayatta, yanlış inançlar, yanlış bilgilendirilmeler, art niyetle yapılmayan hatalar hoş görülür. Fakat öyle bir saldırganlık ve canavarlık anı gelir ki artık bunlar hoş görülemez. O anı burada belirtemem; birtakım insanları da parmağımla işaret etmekle ilgilenmiyorum, yoksa yapamayacağımdan değil. Kusurlu demokrasi şartlarında, ahlaken hesap sormanın zor, muğlak olduğu bir zamanda bile sorumlu insanlar bulunabileceği konusunda ısrar etmek istiyorum sadece.

Amerikan savaşının gerçek manevi yükü, bilgileri ve siyasi fırsatları olduğunu muhalefet eylemlerinden anladığımız insanların sırtına bindi. Kendilerini ve birbirlerini ayıplıyor, savaşı durdurmak için kendilerine yeterince uğraşıyor muyuz diye soruyor, yeterince zaman ve enerji harcayıp, yeterince sıkı çalışıp, ellerinden geldiğince etkin olmaya çaba gösteriyorlardı. Kayıtsız, kaygılı ve yabancılaşmış birçok yurttaşları için savaş sadece çirkin veya heyecanlı bir manzaradan ibaretti

---

[21] *Bkz.* Richard A. Falk, "The Circle of Responsibility," *Crimes of War*, ed. Falk, G. Kolko ve R. J. Lifton (New York, 1971), s. 230: "Sorumluluk çemberinin içine, savaşın gayrimeşru ve gayri ahlaki karakterini bilen veya bilmesi gereken herkes dahil edilmelidir."

* *American Power and the New Mandarins* (New York, 1969).
Mandarin: Çin'in imparatorluk döneminde sınav sistemiyle devşirilen, kültürel olarak seçkin bürokratlar –çn.

(katılmaya zorlanana kadar). Muhalifler için bir tür manevi işkence gibiydi; Gray'in belirttiği gibi, kendilerine işkence ediyorlardı, gerçi ne yapılması gerektiğiyle ilgili kırıcı tartışmalarla boş yere birbirlerine de işkence ediyorlardı. Kendilerine işkence yapmaları, öbürleri karşısında kendinden menkul bir doğruculuğu besledi, sol görüşe kaymalar gerçekleşti, gerçi bu, saldırgan savaş ve kitlesel aklanma şartlarında yeterince anlaşılabilir bir tepkidir. Bununla birlikte, kendinden menkul doğruculuk, öteki yurttaşları savaşın ciddiyeti üzerinde düşünmeye ya da muhalefete katılmaya davet etmek için faydalı bir yol değildir: bu durumda da faydalı olmamıştır. Bu amaca hangi eylemlerin hizmet edeceğini bilmek kolay değildir. Böyle bir zamanda siyaset yapmak zordur. Fakat entelektüel bir çaba sarfedilebilir, bu da daha kolaydır: elden geldiğince savaşın manevi gerçekliği canlı bir şekilde anlatılmalı, insanları savaşmaya zorlamanın ne anlama geldiği hakkında konuşulmalı, demokratik sorumlulukların doğası çözümlenmelidir. En azından bunlar yön gösterici görevlerdir, bunlar için eğitim almış kadınlarla erkeklerin bu görevi yerine getirmesi ahlaken zorunludur. Ayrıca uzak bir ülkede savaşan demokratik bir devlette bu işleri yapmak tehlikeli değildir. Böyle bir devletin vatandaşlarının bunları dinleyecek, başkalarına aksettirecek zamanı vardır. Savaş, bu insanların katlanması gerekenlerden çok daha ağır yükler dayatır; son olarak askerlerin manevi hayatını ele alırken bunu göreceğiz.

19
SAVAŞ SUÇLARI: ASKERLER VE SUBAYLARI

Bu bölümde savaşın genelde haklı olup olmamasıyla değil, icra edilişiyle ilgileniyoruz. Çünkü daha önce belirttiğim gibi, askerler içinde bulundukları savaşın haklı olup olmamasından sorumlu değildir; sorumlulukları kendi eylemleriyle, yetkileriyle sınırlıdır. Fakat bu sınırlar içerisinde, bu sorumluluklar yeterince gerçektir, sıklıkla da gündeme gelir. Altı Gün Savaşında çarpışmış İsrailli bir subay şöyle demiştir: "Belirli bir noktada seçim yapması ve ahlaki kararlar vermesi gerekmeyen tek bir asker bile yoktu ... [savaş] hızlı ve modern olsa bile askerler basit teknisyenlere dönüşmemişti. Gerçekten önem taşıyan kararlar vermek zorundaydılar."[1] Bu tür kararlarla yüzleşen askerlerin yükümlülükleri açıktır. Öldürmekle ya da yaralamakla tehdit ettikleri insanların temel haklarıyla karşılaşana kadar faydacılık ve orantılılık ölçütlerini uygulamakla yükümlüdürler, sonra da onları öldürmemek veya yaralamamakla yükümlüdürler. Fakat savaş alanındaki askerler için faydacılık veya orantılılık hakkında yargıya varmak çok zordur. Askerî etkinliklere karşı en etkin sınırları koyan, haklar doktrinidir, çünkü söz konusu hesapları ortadan kaldırır, uygulaması kolay ve somut kurallar ortaya koyar. Bu yüzden baştaki örneklerimde belirli hak ihlallerine, bu ihlaller için askerlerin genelde öne sürdüğü savunmalara odaklanacağım. Bu savunmalar temelde iki çeşittir. İlki savaşın sıcak atmosferine, yol açtığı tutkulu hale ya da taşkınlığa atıfta bulunur. İkincisi ordunun disiplin sistemine, itaat etme zorunluluğuna sığınır. Bunlar ciddi savunmalardır, savaşta insanın kendisi olmaktan çıktığını ima ederler, çoğu zaman çoğu askerin maruz kaldıkları çarpışmaları veya disiplini

[1] *The Seventh Day: Soldiers Talk About the Six Day War* (Londra, 1790), s. 126.

kendilerinin seçmediğini bize hatırlatırlar. O halde askerlerin özgürlükleri ve sorumlulukları nerededir?

Özgürlükler ile savaşın zorlamaları ve isterilerini ayırmaya çalışmadan önce, bununla ilintili başka bir meseleyi ele almam gerekiyor. Savaş konvansiyonu, askerlerin masum insanları öldürmektense kendilerini riske atmasını gerektirir. Bu şart, farklı çarpışma koşullarında farklı biçimlere bürünür, bunlardan da ayrıntılarıyla zaten bahsettim; şimdi ise söz konusu şartın kendisiyle ilgileniyorum. Kural mutlaktır: düşmana karşı kendini korumak, savaş kurallarını ihlal etmek için bir bahane değildir. Sivillerin yanında askerler, yolcuların yanındaki gemi mürettebatı gibidir. Ötekiler için kendi hayatlarını riske atmak zorundadırlar. Bunu söylemek şüphesiz daha kolay, yapmak ise daha zordur. Fakat kural mutlaksa da, riskler mutlak değildir; riskin derecesi önemlidir; askerler kendi güvenliklerini artırmak adına masum insanların hayatlarını tehlikeye atamaz.[2] Görevi askerlik olanlar için bu bir yükümlülük olabilir, fakat çoğu asker gibi bu göreve zorla getirilmiş insanlardan bu yü-

---

[2] Telford Taylor, bu kurala istisna oluşturabilecek muhtemel bir durumdan bahseder, resmî literatürde sık sık tartışılan kurmaca bir olayı örnek gösterir. Özel bir göreve çıkmış veya ana güçten kopmuş küçük bir birlik, tutsak alır, "fakat içinde bulunduğu şartlarda bu tutsakların başına adam dikemez...ayrıca onları götürmeleri görevin başarısını ya da birimin güvenliğini tehlikeye atar." Taylor, askerî gerekliliklere göre bu tutsakların öldürülebileceğini söyler. (*Nuremberg and Vietnam*, New York, 1970, s. 36.) Fakat sadece birimin güvenliği (görev çoktan başarılmış olabilir) söz konusuysa, bu ölümler için uygun savunma kendini korumak olmalıdır. Taylor'a rağmen gereklilik savı resmî yazarlar tarafından kabul edilmemiştir; kendini koruma savı daha yaygın bir destek kazanmıştır. Örneğin Francis Lieber'in Federasyon ordusu için yazdığı askerî yönetmelikte "tutsaklar askerin selametine engel oluyorsa, birliğin komutanı tutsaklara aman vermeyebilir" denir. (Taylor, s. 36.) Fakat kuşkusuz böyle bir durumda tutsakların silahları alınıp kendileri serbest bırakılmalıdır. Onları yanlarında götürmeleri "imkânsız" olsa da, serbest bırakmak imkânsız değildir. Bunu yapmanın bazı riskleri olabilir, fakat bunlar, askerlerin kabul etmek zorunda olduğu risklerdendir. Yaralıları arkada bırakmakla ilgili riskler de benzer türdendir, fakat onları öldürmek için yeterli bir sebep değildir bu. Bu meseleyle ilgili faydalı bir tartışma için *bkz.* Marshall Cohen, "Morality and the Laws of War," ed. Held, Morgenbesser ve Nagel, *Philosophy, Morality and International Affairs* (New York, 1974), s. 76-78.

kümlülük beklenebilir mi sorusu, zor bir sorudur. Kaçırılmış denizcilerin görev yaptığı bir yolcu gemisi hayal edelim; gemi batarken geminin mürettebatı kendi güvenliklerinden önce yolcuların güvenliğini düşünmek zorunda mıdır?

Bu soruyu nasıl cevaplamak gerektiğine emin değilim, fakat zorla görev yaptırılan gemi mürettebatı ile askere alınan kişilerin yaptığı iş arasında önemli bir fark bulunur: gemi mürettebatının işi gemi batırmak değildir, askerlerin işiyse budur. Askerler masum insanlar için risk oluşturur; askerler tehlikenin kaynağı ve etkin sebebidir. Bu yüzden söz konusu olan şey, başkalarını ölüme terk edip kendilerini kurtarmak değil, başka insanları öldürüp kendi yaşama şanslarını artırma meselesidir. Bunu yapamazlar, çünkü hiçbir insan bunu yapmaz. Uygulamada yükümlülüklerine askerlik makamı aracılık etmez. Bu yükümlülük, gönüllü katılsınlar ya da katılmasınlar, meşgul oldukları etkinlikten kendi kendine doğar; en azından askerlere ahlaki failler olarak baktığımız sürece böyledir, hatta zorla ahlaki failler yapıldıklarını kabul etsek bile.[3] Askerler sadece bir aygıt değildir; orduyla ilişkileri silahların ilişkisi gibi değildir. Bunun sebebi, (bazen) öldürmeyi veya öldürmemeyi, risk almayı veya risk oluşturmayı tercih etmeleridir. Bu tercihlerini belirli şekillerde yapmalarını bekleriz. Bu beklenti, çarpışmadaki haklarını, görevlerini bütünüyle şekillendirir. Bunların dışına çıktıklarında, bu beklentiyi genelde yadsımamaları da önemli bir meseledir. Bunun yerine, söz konusu beklentiyi yerine getirecek durumda olmadıklarını iddia ederler; "suç" işledikleri an ahlaki failler olmadıklarını söylerler.

Çarpışmanın Ateşiyle

Tutsak Öldürmeye Dair İki Öykü

Guy Chapman, I. Dünya Savaşına dair hatıratında şu öyküyü anlatır. Bir siper hattından ötekine ufak fakat kanlı bir ilerleyiş sonrasında, subay arkadaşlarından birine rastlar. Yüzünün "solgun ve posa gibi olduğunu görür ama yorgunluktan değildir." Chapman subaya, neyi olduğunu sorar.[4]

---

[3] Bu bakış açısını Dan Little'a borçluyum.

[4] Chapman, *A Passionate Prodigality* (New York, 1966), s. 99-100.

"Bilmem. Hiç ... En azından ... Bak, dün sabah o siperlerde birçok tutsak aldık. Tam hatlarına ulaştığımızda, bir subay siperinden çıktı. Elinin birisi başının üstündeydi, öbür elinde de dürbün taşıyordu. Dürbünü S____'ye uzattı ... 'işte çavuş, teslim oluyorum' dedi. "Teşekkür ederim efendim," dedi S____, sol eliyle dürbünü aldı. Aynı anda, tüfeğinin dipçiğini kolunun altına sıkıştırıp subayı doğrudan kafasından vurdu. Ne yapmam gerekirdi?"

Usulca cevap verdim: "Bir şey yapabileceğini sanmıyorum. Ne yapabilirsin? Üstelik S____'yi suçlamak da gereksiz. O sipere girdiğinde heyecandan yarı delirmiş olmalı. Herhalde ne yaptığını düşünmüyordu bile. Bir adam öldürmeye başladığında, onu makine gibi kapatamazsın. Her şey bir yana, iyi bir adamdır o. Muhtemelen aklı başında değildi."

"Sadece o değildi. Bir başkası da aynı şeyi yaptı."

"Her neyse, artık bir şeyler yapmak için çok geç. Sanırım ikisini de olay yerinde vurmalıydın. Ama şimdi yapılacak en iyi şey olanları unutmak."

Savaşta bu tür şeyler sıklıkla olur ve çoğu zaman mazur görülür. Chapman'ın iddiası bir parça mantıklıdır: fiilen bir geçici delilik savunmasıdır bu. Muharebe sırasında başlayıp cinayetle sonlanan bir öldürme çılgınlığından bahseder. Bu ikisi arasındaki çizgi, askerin zihninde kaybolmuştur. Ya da askerin ne zaman tehlikede olduğunu ayırt edemediği bir korku çılgınlığından bahseder. Aslında düğmesi kapatılan bir makine değildir asker, ayrıca düştüğü kötü duruma yakınlık duymadan bakmak insanca olmayan bir doğruculuktur. Teslim olmaya çalışan düşman askerlerinin öldürüldüğü doğru olsa bile bu "fazladan" öldürmeleri nispeten az sayıda askerin gerçekleştirdiği de doğrudur. Geri kalanlar, muharebe sırasında zihinlerinden ne geçiriyorsa geçirsin, mümkün olduğu anda durmaya çalışırlar. Bu olgu ahlaken belirleyicidir, çünkü merhamet görme hakkının yaygınlıkla kabul edildiğini gösterir. Aslında bu hakkın tanınabileceğini kanıtlar, çünkü muharebenin kaosunda bile sıklıkla tutsaklara bu hak tanınır. Kısa zaman önce bir felsefecinin yazdığının aksine, "savaşın tüm askerleri bazı açılardan psikopata

dönüştürdüğü"[5] hiç de doğru değildir. İddia bundan daha incelikli olmalıdır. "Çarpışmanın ateşi yüzünden" askerlerin yaptıklarını mazur görüyorsak, bu askerleri ötekilerden ya da içinde bulundukları şartları sıradan koşullardan ayırdığımız içindir. Belki karşılaştıkları düşman teslim oluyoruz numarası yapıp bunları öldürmeye çalıştı: o halde o birliklerin savaş hakları sorunlu hale gelir, çünkü öldürmelerin ne zaman "fazladan" olduğu anlaşılamaz. Ya da belki özel bir baskı altındalar, çok uzun süredir savaşıyorlar ve sinirleri dayanmayacak halde. Fakat mazur görmemizi gerektiren genel bir kural yok, en azından bazen askerler, çarpışma bittikten sonra gerçekleşen öldürmeler için kınanmalı veya cezalandırılmalıdır (gerçi anında idam en iyi cezalandırma yöntemi sayılmaz). Tutkulara atıfta bulunarak tüm sınırlamaların kaldırılmasının mazur görülebileceğine inanmaları için asla cesaret verilmemelidir.

Fakat tam da bu inancı körükleyen subaylar vardır; şefkat duydukları için değil işlerine geldiği için, çarpışmanın ateşi yüzünden değil, çarpışan askerlerin hararetini artırmak için bunu yaparlar. II. Dünya Savaşında tropik ormanlarda geçen çarpışmaları en iyi anlatan romanlardan biri olan *The Thin Red Line*'ın [İnce Kırmızı Hat] yazarı James Jones kitabında, bu "fazladan" öldürmelere dair başka bir olaydan bahseder. Savaşa yeni giren bir ordu birliğini tarif eder. Birliğin askerleri henüz kana bulanmamıştır ve dövüş kabiliyetlerine güven duymamaktadırlar. Ormanda zorlu bir yürüyüşten sonra bir Japon mevzisine arkadan ulaşırlar. Dövüş kısa fakat kanlı olur. Belirli bir noktada Japon askerleri teslim olmak ister, fakat bazı Amerikalılar öldürmeyi bırakamaz, bırakmayacaklardır.[6] Silahlı çarpışma kesinlikle sona erdikten sonra bile teslim olmayı başarmış Japonlara zalimce muamele edilir. Jones, bu askerlerin adeta sarhoş olduklarını ve tüm içsel sınırlarının aniden ortadan kalktığını söyler. Birliğin komutanı her şeyi izler ve hiçbir müdahalede bulunmaz. "Burada elde

[5] Richard Wasserstrom, "The Responsibility of the Individual for War Crimes," *Philosophy, Morality, and International Affairs*, s. 62.

[6] Modern bir çarpışmanın ortasında teslim olmayla ilgili zorluklar için *bkz*. John Keegan, *The Face of Battle*, s. 322.

edilen başarıdan sonra askerlere gelen bu ruh sertliğini tehlikeye atmak istemedi. Bu ruh, birkaç Japonun dövülmesinden veya öldürülmesinden daha önemliydi."[7]

Sanırım bu askerler, Platon'un gardiyanları gibi "şevk dolu adamlar" olmalı, fakat Jones'ın bahsettiği albay, askerlerin bu şevkli doğası hakkında yanılmıştı. Askerlerin disiplinli oldukları, kendilerini kontrol edip mesleklerinin gerektirdiği sınırlamalara riayet ettikleri zaman en iyi şekilde savaştıkları kesinlikle doğrudur. "Fazladan" öldürmeler sertlikten çok isteri belirtisidir ve isteri askerler için yanlış bir şevk çeşididir. Fakat albayın hesapları doğru bile olsaydı, yine de olayı durdurmakla yükümlüydü, çünkü askerlerini Japon tutsakları harcayarak eğitemez veya sertleştiremezdi. Bu ölümlerin ileride de olmaması için böyle davranmalıydı. "Komuta sorumluluğu" denen olgunun önemli bir yanıdır bu ve ayrıntılarına daha sonra gireceğim. Şimdilik büyük bir sorumluluk olduğunu belirtmek yeterli olacaktır; çünkü subayların gündelik eylemleriyle yarattığı iklimde ifade bulan ordunun genel siyaseti, gerçek dövüşün yoğunluğundan çok "fazladan" öldürme olaylarıyla ilgilidir. Fakat bu, askerlerin mazur görülmesini gerektirmez; aslında mesele savaş ateşi değil, cinayete yatkınlık meselesidir; bireyler, cinayete yatkınlıklarından her zaman kendileri sorumludur, askerî disiplin altındayken bile bu sorumluluğu bütünüyle taşırlar.

Suçun sorumluluğun bir özelliği de bölünmeden dağıtılabilmesidir. Yani belirli bir eylem için suçu bölüştürmeden birden fazla kişiyi suçlayabiliriz.[8] Teslim olmak isteyen askerler vuruluyorsa ve hafifletici sebepler yoksa bütün sorumluluk vurma işlemini gerçekleştiren askerlerdedir; aynı zamanda, gücü yettiği halde bu cinayetleri hoşgörüp körükleyen subay da tamamen sorumludur. Belki kayıtsızlığı yüzünden subayı daha çok suçlarız, fakat bu meselede, çarpışmaya katılan askerlerin de yüksek standartlara uyması beklenmelidir diye düşünüyorum (bu yüksek standartlara düşmanlarının da uymasını beklerler

---

7 *The Thin Red Line* (New York, 1964), s. 271-78.

8 Bu konuyla ilgili *bkz.* David Resnick, *Moral Responsibility and Democratic Theory*, yayımlanmamış doktora tezi (Harvard Universitesi, 1972).

kesinlikle). Fakat askerlere tutsak almamaları, aldıkları tutsakları öldürmeleri, silahlarını düşman sivillere doğrultmaları emredildiğinde durum değişir. Bu sefer söz konusu olan kendi cinayete yatkınlıkları değil subaylarınınkidir; sadece emirlere uymazlarsa ahlaklı davranmış olurlar. Böyle bir durumda, sorumluluğu hem bölmeli hem de dağıtmalıyız: emir altındaki askerlere, eylemleri kendilerine ait olmayan ve yaptıkları işteki yükümlülükleri azalmış adamlar olarak bakmalıyız.

Üstlerin Emirleri

My Lai Katliamı

Bu ünlü bir olaydır ve baştan anlatmaya pek gerek yok. Düşman askerleriyle karşılaşmayı bekleyerek bir Vietnam köyüne giren bir ABD bölüğü, orada sadece siviller, yaşlı adamlar, kadınlar ve çocuklar buldu. Öldürmeye başladılar. Bir kenara ayırıp veya gruplar halinde toplayarak vuruyorlardı. Köylülerin apaçık çaresizliklerini, merhamet çığlıklarını görmezden geliyorlardı. 400-500 insan katledene kadar durmadılar. Bu askerler namına söylenen şey, çarpışmanın ateşiyle (çarpışma falan yoktu) hareket etmedikleri, resmen açıklanmasa da aslında bütün Vietnam halkına karşı yürütülen, hem zalim hem de zalimleştiren bir savaşın şartlarında bu eylemi gerçekleştirdikleridir. Bu savın devamı da var; bu savaşta özenli bir sivil ayrımı yapmadan öldürmeleri için yüreklendiriliyorlardı, hem kendilerine bu iş için cesaret veren subayları tarafından hem de sivil halkın arasında saklanıp savaşan düşmanları tarafından.[9] Bu ifadeler doğrudur veya kısmen doğrudur; yine de katliam, gerilla savaşından, hatta hunharca yürütülen bir gerilla savaşından bütünüyle farklıdır, ayrıca My Lai'deki askerlerin bu farkı bildiğine dair kayda değer bulgular var. Çünkü bazıları, sanki kendilerini tehlikeye atmadan öldürmeye heves duyar gibi bu cinayetlere zorlanmadan iştirak etmiş olsa da, silahlarını ateşlemeyi reddetmiş bir azınlık, ateş etmeden önce kendilerine iki veya üç kere

[9] Seymour Hersh, *My Lai 4: A Report on the Massacre and its Aftermath* (New York, 1970); ayrıca *bkz.* David Cooper, "Responsibility and the 'System'," *Individual and Collective Responsibility: The Massacre at My Lai*, ed. Peter French (Cambridge, Mass., 1972), s. 83-100.

emredilmesi gerekmiş başkaları da vardı. Diğerleri açıkça kaçtı; bir asker bu sahneden kaçmak için kendini ayağından vurdu; düşük rütbeli bir subay kahramanca katliamı durdurmaya çalışarak Vietnamlı köylülerle Amerikalı askerlerin arasına dikildi. Biliyoruz ki arkadaşlarından çoğu sonraki günlerde hastalandılar, kendilerini suçlu hissettiler. Bu olay, çarpışmanın korkusu ya da çılgınlığıyla yapılmış değil, "özgür" sistemli bir kıyımdı, buna katılan askerlerin de savaşın pençesine düştükleri söylenemez. Fakat emirlere uyduklarını ve ABD Ordusunun pençesine düştüklerini söyleyebilirler.

Bölük komutanı Yüzbaşı Medina'nın emirleri aslında muğlaktı; en azından, bu emirleri duyan askerler, olaydan sonra My Lai sakinlerini "harcamalarının" söylendiği konusunda fikir birliğine varamadılar. Birliğine arkada canlı bırakmamaları ve tutsak almamaları emri verdiği söylenir: "Onların hepsi Vietkong, şimdi gidin ve icaplarına bakın." Fakat aynı zamanda sadece "düşmanların" öldürülmesini emrettiği ve "düşman kim?" diye sorulduğundaysa (askerlerden birinin kelimeleriyle) şu tarifi verdiği söylenir: "*Bizden kaçan, saklanan veya bize* düşman görünen herhangi bir kişi. Adamın biri kaçıyorsa vurun; hatta elinde tüfekle bir kadın kaçıyorsa, onu da vurun."[10] Çok kötü bir düşman tanımlamasıdır bu, fakat ahlaken akıldışı değildir; düşman "görüntüsü"nün gevşekçe yorumlanması engellense, My Lai'de öldürülen çoğu insan bu tanımın dışında kalırdı. Köye giren birimin komutanı Teğmen Calley ise çok daha net emirler vererek, askerlerine ne kaçan ne de silah taşıyan savunmasız sivillerin öldürmesini emretti. Askerleri tereddüt ettiğinde emri defalarca tekrarladı.[11] Ordunun yargı sistemi suçu ve cezayı onun üzerine yıktı; gerçi o da sadece

[10] Hersh, s. 42.

[11] Böyle bir zamanda verilmesi gereken emir türünden bahsetmek faydalı olabilir. Altın Gün Savaşında Nablus'a giren bir İsrail birliğiyle ilgili bir olay: "Müfreze komutanı telefondan birliğime seslendi: 'Sivillere dokunmayın ... size ateş açılmadan ateş etmeyin, sivillere dokunmayın. Bakın, uyarıldınız. Kanları elinize bulaşır." Sadece bu kelimeleri kullandı. Ama sonrasında bölükteki çocuklar bunun hakkında konuşmaya devam ettiler ... Kelimeleri tekrarladılar...'Kanları elinize bulaşır.'" *The Seventh Day: Soldiers Talk About the Sixth Day War*, s. 132.

Medina'nın emirlerine uyduğunu iddia etmişti. Calley'in emrettiklerini yapan askerler ise asla suçlanmadılar.

Emirlere uymak büyük rahatlık olsa gerek. J. Glenn Gray şöyle yazar: "asker olmak, kişinin kendi gölgesinden kaçması gibidir." Savaşlar dünyası korkutucudur; kararlar zordur; sorumluluğu üzerinden atıp sadece söyleneni yapmak rahatlatıcıdır. Gray, bu özel özgürlük türünde ısrarcı olan askerlerden bahseder: "sağ elimi kaldırıp ordu yeminini ettikten sonra, yaptıklarımın sonuçlarından kurtulmuş oldum. Bana ne söylenirse yapacağım, kimse de beni suçlayamayacak."[12] Askerî eğitim bu görüşü cesaretlendirir, gerçi askerlere "meşru olmayan" emirlere uymayı reddetmeleri gerektiği de söylenir. İtaat olmazsa hiçbir askerî güç etkili şekilde işleyemez, önem verilen de bu itaat etme alışkanlığıdır. Askerlere adi ve aptalca emirlere bile uymaları öğretilir. Öğretme süreci, sonu gelmeyen bir alıştırma gibidir; amaç, bireysel sertliklerini, dirençlerini, yabaniliklerini ve dikbaşlılıklarını kırmaktır. Fakat yok edilemeyecek nihai bir insaniyet vardır, bunun ortadan kaybolmasını da kabul edemeyiz. Brecht, *Önlem* adlı oyununda, komünist militanları "Devrimin üstlerine talimatlarını yazdığı boş sayfalar" olarak betimler.[13] Sanırım birçok eğitim çavuşu, bu tür bir boşluğun hayalini kurmaktadır. Fakat bu betimleme yanlıştır ve düş ürünü bir fantezidir. Mesele askerlerin ahlaken boşmuş gibi bazen emirlere uymaması değildir. Önemli olan, geri kalanımızın onları yaptıklarından sorumlu tutmasıdır. Yeminlerine rağmen "gayri meşru" veya ahlak dışı itaatkârlığa dayanan suçlardan ötürü onları itham ederiz.

Askerler asla sadece bir savaş aygıtına dönüştürülemez. Tetik askerin değil, tüfeğin parçasıdır. Düğmesi kapatılabilen bir makine olmadıkları gibi, öylesine açılan bir makine de değillerdir. "Duraksamadan" emirlere uymak için eğitilseler bile duraksama yeteneklerini kaybetmezler. My Lai katliamını anlatırken reddetme, geciktirme, şüphe etme ve ıstırap duymaya dair örnekler verdim. Bunlar, dışarıdan vardığımız yargıların içsel

[12] *The Warriors*, s. 181.

[13] *The Mesaures Taken, The Jewish Wife and Other Short Plays*, çev. Eric Bentley (New York, 1965), s. 82.

teyitleridir. Kendi tereddütlerimiz ve şüphelerimiz olmadan, savaşın sertliği ve ordunun disiplinine fazla dikkat etmeden, bu yargılara şüphesiz çok daha çabuk varabiliriz. Fakat askerleri, hiçbir karar vermeyen otomatonlarmış gibi ele almak yanlıştır. Bunun yerine, içinde bulundukları durumun hususi özelliklerine yakından bakmalı, *o* şartlarda ve *o* anda, askerî bir emri kabul etmek veya reddetmek ne demek anlamaya çalışmalıyız.

Üstten gelen emirlere dayalı savunma daha özel iki teze ayrılır: bilgisizlik tezi ve baskı tezi. Bu ikisi, alışıldık yasal ve ahlaki tezlerdir, yerel toplumda olduğu kadar savaşta da işe yaradıkları görülür.[14] O halde, çoğu zaman ileri sürüldüğü gibi mesele, askerler hakkında bir yargıya varırken askerî disiplinin gereklerini (itaatin hızlı ve sorgusuz sualsiz olması) insanlığın gerekleriyle (masum insanların korunması) dengelemekle ilgili değildir.[15] Disiplini daha çok savaş zamanı etkinliklerinin şartlarından biri olarak görürüz, bireylerin sorumluluğuna karar verirken de belirli özelliklerini hesaba katarız. Disiplin sistemini sürdürmek veya güçlendirmek için bireyleri mazur görmeyiz. Ordu, askerlerin işlediği suçların üstünü örtebilir veya bu amaçla (ya da bu amaçla hareket ediliyormuş gibi yaparak) yükümlülüklerini azaltmaya çalışabilir, fakat bu çabalar adalet kavramının incelikli bir çalışması sayılmaz. Her şeyden önce adaletin gerektirdiği şey, kendimizi hakların savunmasına adamamız ve ikinci olarak, hakları ihlal etmekle suçlanan askerlerin savunmalarıyla dikkatli bir şekilde ilgilenmemizdir.

Bilgisizlik sıradan askerin sıradan talihidir. Bu durum savunmayı kolaylaştırır, özellikle de faydacılık ve orantılılık hesapları gündeme geldiğinde. Asker, yer aldığı harekâtın zafer uğruna gerçekten gerekli olup olmadığını ya da kasıt içermeyen sivil ölümlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde kalacak şekilde tasarlanıp tasarlanmadığını bilmediğini ve bilemeyeceğini söyleyebilir. Bu dar ve içine kapalı konumdan insan haklarının doğrudan ihlalleri bile görülmeyebilir, hatta

---

[14] Günümüzdeki yasal statünün en iyi açıklaması için *bkz.* Yoram Dinstein, *The Defence of Obedience to Superior Orders in International Law* (Leiden, 1965).

[15] McDougal&Feliciano, *Law and Minimum World Public Order*, s. 690.

görülemeyebilir. Örneğin kuşatma harekâtlarında veya gerilla karşıtı stratejilerinde insan hakları ihlalleri es geçilebilir. Yine de askerin bu bilgiye ulaşma yükümlülüğü yoktur; çarpışmadaki askerin ahlak hayatı, bir araştırma görevi değildir. Harekâta karşı duruşunu, savaşa karşı duruşuna benzetebiliriz: bunların genel haklılığından sorumlu değildir. Uzaktan savaşıldığında, kendisinin öldürdüğü sivillerden bile sorumlu olmayabilir. Topçular ve pilotlara, ateş güçlerinin yöneldiği hedefler konusunda genelde bilgi verilmez. Soru sorarlarsa da "meşru askerî hedefler" oldukları söylenir. Belki de daima şüpheci olmalılar, fakat komutanlarının sözlerini kabul ettikleri için onları suçlayamayacağımızı düşünüyorum. Bunun yerine uzaktan bakıp ne olduğunu gören komutanları suçlarız. Fakat My Lai örneğinin gösterdiği gibi, sıradan askerin bilgisizliğinin bir sınırı vardır. O Vietnam köyüne giren askerlerin, orada öldürmelerinin emredildiği insanların masumluğu konusunda şüpheleri olmasa gerek. Böyle bir durumda emirlere itaat etmemelerini isteriz: Calley davasında yargıcın dediği gibi, "belirli şartlar altında, sağduyu ve anlayış sahibi bir insan, meşru olmadığını bildiği" emirler aldığında o emirlere uymamalıdır.[16]

Bu, sadece şartlarla değil aynı zamanda meşruiyetle ilgili bir anlayış da gerektirir; Nürnberg'de ve sonrasında, savaş hukukunun, emre itaat etmemeyi zorunlu kılmayacak denli muğlak, belirsiz ve tutarsız olduğu söylenmiştir.[17] Aslında pozitif hukukun bu konudaki durumu çok iyi değildir, özellikle de savaşın zorunluluklarıyla ilgisi olan yerlerde. Fakat katliamın yasaklanması yeterince yalındır, sıradan askerlerin de sadece masum insanların öldürüldüğünü bilmeleri durumunda suçlanıp mahkûm edilebileceklerini söylemek bence adildir: örneğin batan geminin suda debelenen kazazedeleri, savaş tutsakları ya da çaresiz siviller. Bu, sadece bir hukuk sorunu değildir, çünkü 1944 tarihli Britanya ordusu elkitabının ifade ettiği gibi, bu eylemler "savaşın sorgulanamaz kurallarını ihlal etmekle" kalmaz, aynı zamanda "insanlığın genel hislerine de

[16] Kurt Baier'in Calley davasıyla ilgili çözümlemesi: "Guilt and Responsibility," *Individual and Collective Responsibility*, s. 42.

[17] *Bkz.* Wasserstrom, "The Responsibility of the Individual."

tecavüzdür."[18] Sıradan *ahlak* duygusu ve anlayış, My Lai'deki gibi öldürmeleri yasadışı sayar. Oradaki askerlerden biri yaptıkları kıyımı "Nazi türü bir şey" olarak düşündüğünü hatırlıyor. Bu yargı kesinlikle doğrudur ve geleneksel ahlakımızda bu yargı üzerinde şüphe uyandıracak hiçbir şey yoktur.

Fakat vur emrinin ardında idam tehdidi bulunuyorsa, baskı mazereti bu tür bir durumda bile geçerli olabilir. Çarpışmada savaş kurallarını çiğneyen askerlerin, kendilerini korumaya dair bir savunma yapamayacağını söylemiştim. Çünkü düşman ateşi, içinde yer aldıkları etkinliğin tehlikelerinden biridir ve bu işle meşgul olmayan insanların zararına davranarak bu tehlikeleri azaltmaya hakları yoktur. Fakat genel olarak tüm askerlere değil de belirli bir askere yönelmiş ölüm tehdidi, hukukçuların da dediği gibi bu "yakın, gerçek ve kaçınılmaz" tehdit durumu değiştirir, olayı çarpışma ve savaş riski bağlamından çıkartır. Olay, kişinin birini ölümle tehdit ederek üçüncü bir kişiyi öldürmeye zorladığı yerel toplumdaki suçlara dönmüştür. Bu eylem kesinlikle cinayettir, fakat katilin ortadaki adam olmadığını düşünürüz. Katil olduğunu düşünsek bile baskı mazeretini kabul ederiz. Böyle bir anda öldürmeyi reddeden ve bunun yerine kendi ölen kişi sadece görevini yapıyor değildir, aslında kahramanca hareket ediyordur. Gray, örnek olabilecek bir olaydan bahseder:[19]

> Hollanda'da idam mangası üyesi olan bir Alman askerine masum rehineleri vurmasının emredildiği bir olayı anlatır Hollandalılar. Aniden sırasından ayrılıp idama katılmayı reddetmiştir. Ama olay yerinde görevli subay tarafından vatana ihanetle suçlanıp rehinelerin arasına konmuş, vakit geçirmeden yoldaşları tarafından idam edilmiştir.

Sıra dışı asaleti olan bir insandır bu, fakat (eski) yoldaşları hakkında ne söyleyebiliriz? Silahlarını ateşlediklerinde cinayet işlemişlerdir ve bu cinayetten onlar sorumlu değildir. Sorumluluk, görevli subay ile rehineleri öldürme siyaseti yürütmeye karar veren üstlerindedir. Sorumluluk idam mangasının

[18] Telford Taylor, *Nuremberg and Vietnam*, s. 49.
[19] *The Warriors*, s. 185-86.

başındadır; yeminleri veya aldıkları emirler yüzünden değil, onları böyle davranmaya zorlayan yakın tehdit yüzünden.

Savaş, baskıların, tehditlerin ve karşı tehditlerin yaşandığı bir dünyadır, o yüzden normalde suçlayacağımız davranışlar için baskının mazeret olup olmayacağı durumlar konusunu açıklığa kavuşturmalıyız. Askerler askere alınır ve zorla savaştırılır, fakat askere alınmak tek başına onları masumları öldürmeye itmez. Askerler saldırıya uğrar ve savaşmak zorunda kalır, fakat ne saldırganlık ne de düşmanın hücumu onları masum insanları öldürmeye zorlar. Askere alınmak ve saldırıya maruz kalmak onları ciddi risklerle karşı karşıya getirirken, zor tercihler yapmaları gerekir. Fakat durumları kısıtlanmış ve korkutucu olsa da yaptıkları şeyi özgürce seçtiklerini, bundan sorumlu olduklarını söyleriz. Sadece kafasına silah dayanmış kişi sorumlu değildir.

Fakat üstten gelen emirler insanı her zaman silahla zorlamaz. Gerçek şartlarda ordu disiplini, idam mangası örneğinin gösterdiğinden çok daha gelişigüzeldir. Gray şöyle yazar: "Emre itaatsizliğin daha muhtemel olması, ön hatların büyük bir nimetidir, çünkü ölümün kol gezdiği bir yerde tam denetim sağlamak zordur."[20] Ön hatlarda olduğu gibi geri hatlarda da emre uymamanın yolları vardır: Ertelemek, kaçınmak, kasten yanlış anlamak, gevşek davranmak, fazlasıyla kelimesi kelimesine uygulamak vesaire. Ahlakdışı bir emir duymazdan gelinebilir ya da emre sorular ve itirazlarla tepki verilebilir; bazen de açıkça reddetmek sadece azara, rütbe düşürülmesine veya tutuklanmaya davetiye çıkartır; bunlarda ölüm riski yoktur. Bu olasılıklar açık olduğu sürece, ahlaklı insanlar bunlara sarılır. Hukukun da benzer bir hevesi gerektirdiği görünüyor, çünkü baskının mazeret olarak gösterilmesi, ancak askerin sebep olduğu zarar, tehdit edildiği zararla orantısız değilse yasal bir ilkedir.[21] Rütbesinin düşürülmesiyle tehdit edilip masum insanları öldürürse, bu mazur görülemez.

Bununla birlikte, subayların, karşılaştıkları tehlikelerin ağırlığını tartma konusunda erlere kıyasla daha ehliyetli oldu-

[20] *The Warriors*, s. 189.

[21] McDougal ve Feliciano, s. 693-94 ve notlar.

ğunu söylemek gerekir. Telford Taylor, Amerikan İç Savaşında Konfederasyon Ordusunda subay olan Albay William Peters'ın başından geçenleri anlatır. Doğrudan verilen bir emre uymayı reddetmiş ve Pennsylvania'daki Chambersburg kasabasını yakmamıştı.[22] Peters görevinden azledilip tutuklandı, fakat asla askerî mahkeme önüne çıkarılmadı. Cesaretini takdir edebiliriz, fakat üstlerinin dava açmaktan kaçınacağını öngörmüşse (başka bir konfederasyon subayına göre kaçınmaları akıllılık olurdu), bu kararı vermesi kolay olmuştur. Yargısız infaza tabi olan ve üstlerinin ruh halini bilmeyen sıradan asker için karar vermek daha zordur. My Lai'de ateş etmeyi reddeden adamlar bunun cezasını asla çekmedi, açıkçası böyle bir ceza verilmesini de beklemiyorlardı; bu yüzden emre itaat edenleri suçlamak zorundayız. Daha muğlak olaylardaysa üstten gelen emrin baskısı, bu baskı "yakın, gerçek ve kaçınılmaz" olmadığı için savunma olarak kabul edilemese bile çoğunlukla hafifletici bir etken olarak görülür. Bu, doğru bir tavırmış gibi görünüyor, fakat bir daha söylemeliyim ki bu tavrı takındığımızda disiplin ihtiyacına bir ayrıcalık tanımış olmuyoruz, sadece sıradan askerin düştüğü kötü durumu tanımış oluyoruz.

Hukuk literatüründe bahsedilmeyen fakat emre itaatsizlikle ilgili açıklamalarda öne çıkan başka bir hafifletici etken daha vardır. Doğru olarak gösterdiğim yol ıssız bir yoldur. Cellat dostlarından ayrılarak safını terk edip onlar tarafından idam edilen Alman askerinin örneği burada da sıra dışıdır ve uç bir örnektir. Fakat bir askerin şüpheleri ve kaygıları geniş bir kesim tarafından paylaşılsa bile bunlar yine de özel tutulmalı, kamu önünde tartışılmamalıdır. Eyleme geçtiğinde tek başınadır ve yoldaşlarının kendisini destekleyeceğine hiç emin değildir. Sivil protesto ve itaatsizlik çoğunlukla ortak değerlere sahip bir topluluktan doğar. Fakat ordu bir kurumdur, topluluk değildir, sıradan askerlerin dayanışma içinde hareket etmesi de kurumun karakteri ve amaçları tarafından şekillendirilir, askerlerin kişisel bağlılıkları tarafından değil. Onlarınki, ortak bir düşmanla karşılaşan, ortak bir disiplin altında yaşayan adamların kaba yalnızlığıdır. Savaşın iki tarafında da,

[22] *Nuremberg and Vietnam*, s. 55n.

birlik refleksten doğar, iradeye bağlı veya önceden ayarlanmış bir tepki değildir. Emre itaat etmemek, bu saf uyumu bozmaktır, ahlaki bir ayrılık (ya da ahlaki üstünlük) ortaya koymaktır, kişinin arkadaşlarına meydan okumasıdır ve belki de yüz yüze oldukları tehlikeleri artırmaktır. Cezayir'e gidip orada savaşmayı reddeden bir Fransız askeri şöyle yazmıştır: "En zor olan şey budur; kardeşlikten atılmak, bir monologa tıkılmak, anlaşılmaz olmak."[23]

Belki de böyle bir zamanda ortak manevi değerlere itiraz eden bir adam için *anlaşılmaz* kelimesi fazla kuvvetli bir kelimedir. Fakat askerî kurum bağlamında, bu itiraz duyulmayacaktır, ayrıca içerdiği risk cezadan daha da büyük olabilir: maneviyatı zarar görecek kadar tek başına bırakılma, tecrit edilme riski. Birlikteliğin uğruna kişinin katliama katılması gerektiğini söylemiyorum. Fakat ahlaki hayat, askerî disiplinin engellediği ya da geçici olarak kestiği bir tür ilişkide kök salmıştır, yargılara varırken bu olguyu da hesaba katmalıyız. Özellikle de sıradan askerlerin söz konusu olduğu durumlarda hesaba katılmalı, çünkü subaylar ilişkilerinde daha serbesttir, ayrıca siyaset ile strateji tartışmalarına daha çok dahil olurlar. Yönettikleri kurumun biçimi, karakteri hakkında söyleyecek sözleri vardır. Bu yüzden komuta sorumluluğunun önemi kritiktir.

Komuta Sorumluluğu

Subay olmak sıradan asker olmak gibi değildir. Rütbe için insanlar yarışır, buna talip olur ve rütbeyle övünürler, yani subaylar en başta er olarak askere alınmış bile olsa, görevlerini zaten isteyerek yapacaklardır. Çünkü rütbeden uzak durulsa bile hizmetten kaçılamaz. Alt rütbeli subayların çarpışmada ölüm oranı yüksektir, yine de subay olmak isteyen askerler bulunur. Bu, komuta etmenin zevkiyle ilgili bir meseledir; sivil hayatta bu duyguyla kıyaslanabilecek bir şey yoktur (bana öyle söylendi). Bununla birlikte zevkin öteki tarafı sorumluluktur. Subayların üstlendiği sorumluluklar gibisi de sivil hayatta

[23] Jean Le Meur, "The Story of a Responsible Act," *Political Man and Social Man*, ed. Robert Paul Wolff (New York, 1964), s. 204.

yoktur, çünkü yıkım ile ölüme yol açan araçları kontrol ederler. Rütbeleri ne kadar yüksekse, o kadar çok kişiye komuta ederler ve sorumlulukları o nispette büyür. Harekâtları planlayıp düzenler, strateji ve taktiğe karar verir, çarpışma yerini belirler ve askerlere savaşma emri verirler. Daima zaferi hedeflemeli ve kendi askerlerinin ihtiyaçlarına özen göstermelidirler. Fakat aynı zamanda daha yüksek bir görevleri de vardır; General Yamaşita'nın ölüm emrini onaylayan Douglas MacArthur şöyle yazmıştır: "Düşmanı ya da dostu olsun, askerin görevi zayıfı ve silahsızı korumaktır. Kutsal güvenilirliğinin ... özü ve nedeni budur."[24] Asker, elinde silahıyla, emrini bekleyen topçusuyla, uçağıyla, zayıflara silahsızlara kendisi bir tehlike oluşturur, bu yüzden onları koruyacak adımlar atmalıdır. Kısıtlamalara uyarak savaşmalı, tehlikeleri kabullenmeli, masumların haklarını gözetmelidir.

Yani katliam emri veremez; bombardımanlarla sivilleri terörize edemez, "serbest atış" bölgeleri yaratmak için insanları yerinden edemez, misilleme için tutsakları kullanamaz ve rehineleri öldürmekle tehdit edemez. Askerî komutanların ahlaken önemli iki sorumluluğu daha vardır. İlk olarak, harekât planlarken hedeflenmeyen sivil ölümlerini dahi sınırlayacak olumlu adımlar atmalıdırlar (ayrıca ölen sivil sayısının beklenen askerî faydayla orantısız olmamasına dikkat etmeleri gerekir). Bu noktada savaş kurallarının fazla yardımı olmaz; gerçekten katletmediği sürece hiçbir subay çok fazla insan öldürmekten suçlu bulunmaz. Fakat ahlaki sorumluluk açıktır, komutanlık dışında kimseye de düşmez. Harekât sıradan muhariplere değil komutana aittir; eldeki tüm bilgilere ulaşma şansı vardır, ayrıca daha çok bilgi elde etme vasıtalarına da sahiptir; emirlerinin, beklentilerinin etkileri ile yol açtıkları hakkında bir görüşü vardır (olmalıdır). Çifte etki doktrininin belirlediği koşullar sağlanmazsa, yapılan yanlışlar için ondan hesap vermesini istemekte tereddüt etmeyiz. İkinci olarak, güçlerini örgütleyen komutanlar savaş konvansiyonunu uygulamak için olumlu adımlar atmalı ve emrindeki adamları buna uymaya mecbur etmelidir. Eğitimlerine bu bakış açısıyla yaklaşılmalı,

[24] A. J. Barker, *Yamashita* (New York, 1973), s. 157-58.

açık emirler verilmeli, denetleme mekanizması harekete geçirilmeli, masum insanları öldüren ya da yaralayan askerlerin, alt rütbeli subayların cezalandırılacağı anlatılmalıdır. Bu tür öldürmeler, yaralamalar büyük miktarda gerçekleşiyorsa, muhtemelen komutanlar sorumludur, çünkü engelleyecek güçlerinin olduğunu varsayarız. Savaşta gerçekten neler olduğu düşünülürse, çoğu olayın yanıtını komutanlarda aramalıyız.

General Bradley ve St. Lô Bombardımanı

1944 Temmuzunda, Normandiya'daki ABD güçlerinin komutanı Omar Bradley, bir ay önce kurulan işgal köprübaşlarından başlatılacak bir saldırı planlıyordu. Kod adı COBRA olan ve General Montgomery ile Eisenhower tarafından onaylanan planında, St. Lô kasabasının yanından geçen Périers yolu boyunca üç buçuk mil genişliğinde, bir buçuk mil derinliğinde bir alanda kaplama bombardımanı yapılması öngörülüyordu. "Hava bombardımanının bu bölgedeki düşmanı yok edeceğini ya da sersemleteceğini hesapladık," böylece hızlı bir ilerleme mümkün olacaktı. Fakat plan aynı zamanda ahlaki bir sorun da doğuruyordu. Bradley otobiyografisinde bundan bahseder.[25] 20 Temmuzda, yaklaşan saldırıyı bazı Amerikalı habercilere şöyle anlatır:

> Muhabirler sessizce planımızın ana hatlarını dinlediler, bombalanacak bölgeyi gösterdiğimde başlarını uzattılar ... göreve çıkacak hava gücünü hesapladılar. Bilgilendirme toplantısının sonuna doğru, habercilerden biri bölgede yaşayan Fransız köylüleri önceden uyarılacak mı diye sordu. Hayır deme zorunluluğundan kaçmak için başımı salladım. Elimizle Fransızlara işaret edersek, elimizi Almanlara da göstermiş oluruz ... COBRA harekâtının başarısı sürpriz etkenine bağlıdır; masumların katledilmesi anlamına gelse bile sürpriz yapmamız önemlidir.

Savaş hattı boyunca, birliklere destek amaçlı bu tür bombardımanlara uluslararası pozitif hukukta izin verilir. Gerçek çarpışma bölgesinde ayrım güdülmeden açılan ateşe de izin

[25] Omar N Bradley, *A Soldier's Story* (New York, 1964), s. 343-44.

vardır.[26] Sivillerin, çarpışmanın yaklaştığı yönünde uyarıldığı düşünülür. Fakat muhabirin sorusunun akla getirdiği gibi, bu durum ahlaki sorunu çözmüyor. "Masumların katledilmesinden" kaçınılması veya hasarın azaltılması yönünde ne tür etkin önlemler alınmış olabileceğini bilmek isteriz. Bu tür önlemlerin alınmasında ısrarcı olmak önemlidir, çünkü bu örneğin de açıkça gösterdiği gibi, orantılılık kuralının çoğunlukla hiçbir engelleyici etkisi yoktur. St. Lô yakınındaki bu beş mil karelik alanda çok sayıda sivil yaşıyor olsaydı, bunların da hepsinin ölmesi muhtemel olsaydı bile savaşın sonunu müjdeleyecebilecek bir saldırı için küçük bir bedel sayılırdı bu. Fakat bunu söylemek, oradaki sivillerin haklarını kaybettiğini söylemek değildir, çünkü saldırıdan hemen önce onları kurtarmanın yolları olabilir. Belki bütün savaş hattındaki siviller uyarılabilirdi (böylece belirli bir bölge için sürpriz etkisinden vazgeçilmemiş olur). Belki saldırı nüfusun daha az olduğu bir bölgeye yönlendirilebilirdi (saldıran askerler için daha büyük risk taşısa bile). Belki uçaklar alçaktan uçup belirli düşman hedeflerine nişan alabilir veya uçak yerine topçu kullanılabilirdi (çünkü top mermileri uçak bombalarından daha isabetli atılabilir) ya da ana saldırının öncesinde önemli mevkileri ele geçirmek için paraşütçüler veya öncü birlikler önden gönderilebilirdi. Bu eylemlerden hiçbirini tavsiye edecek konumda değilim, yine de askerî bakış açısıyla bile bunlardan biri tercih edilebilirdi. Çünkü bombalar hedeflenen bölgeden sapabilir, yüzlerce Amerikan askerini öldürebilir veya yaralayabilirdi. Kaç Fransız sivilinin öldüğünü veya yaralandığını Bradley söylemiyor.

Birçok sivil ölmüş olsa bile bu ölümlerin kasıtlı olduğu söylenemez. Öte yandan, Bradley'in sıraladığım türdeki olasılıkları göze almamışsa bile onları *öldürmemeyi amaçladığı* da söylenemez. Askerlerden neden bu tür bir olumsuz niyet beklenmesi gerektiğini zaten açıkladım; yerel toplumda hukukçuların "gerekli itina" dediği şeyin eşdeğeridir bu. Dar kapsamlı ve küçük ölçekli askerî eylemler bakımından (Frank Richards'ın anlattığı mahzenlerin bombalanması gibi), dikkat edilmesi gereken ki-

[26] İlgili yasa için *bkz.* Greenspan, *Modern Law of Land Warfare*, s. 332 vd.

şiler, sıradan askerler ile onların başındaki üstleridir. COBRA harekâtı gibi durumlarda, ilgili bireyler hiyerarşinin daha üst basamaklarındadır; dikkatimizi haklı olarak General Bradley ile üstlerine çeviririz. Bir kez daha söylemeliyim ki "gerekli itina"nın gereklerinin yerine getirildiği noktayı tam olarak belirtemem. Ne kadar özen göstermek gereklidir? Ne kadar risk kabul edilmelidir? Bu çizgi net değildir.[27] Fakat çoğu harekâtın bu çizginin çok altında planlanıp yürütüldüğü açıktır; azamî çabanın neler gerektirdiği bilinmese de, en küçük bir çaba bile harcamayan komutanlar suçlanmalıdır.

General Yamaşita Davası

Komutanların, astlarının eylemlerinden sorumlu olduğu düşünüldüğünde, standartları belirlemek sorunu bir kez daha su yüzüne çıkar. Söylediğim gibi, savaş konvansiyonunu yürürlüğe koymakla yükümlüdürler. Fakat en iyi yürütme sistemi bile bazı ihlallerin önüne geçemez. Bu da, en iyi sistemin bu ihlalleri yapanları yakalayıp sistemli bir şekilde cezalandırarak ötekileri caydırmak olduğunu gösterir. Disiplin sistemi çökmüşse, ancak bu sistemi yöneten görevlilerden hesap sorarız. 1945 Filipinler Harekâtının ardından, ABD askerî komisyonunun General Yamaşita'dan talebi de fiilen buydu. Silahsız sivilleri, savaş tutsaklarını hedef alan büyük çaplı şiddet ve öldürme eylemlerinden General Yamaşita'nın sorumlu olduğu söylenmişti. Aslında bu eylemleri Japon askerlerinin gerçekleştirdiğini kimse inkâr etmemişti. Öte yandan, bu şiddet ve cinayet eylemlerini Yamaşita'nın emrettiğini veya bunlardan haberi olduğunu gösteren hiçbir kanıt da yoktu. Sorumluluğu, "emri altındakilerin hareketlerini kontrol etmekteki başarısızlığında ve bunların gaddarlıklar yapmasına izin vermesinde," bulunuyordu. Yamaşita savunmasında birlikleri üzerindeki kontrolünü tamamen yitirdiğini iddia etti: ABD'nin başarılı saldırısı iletişim sistemini ve idare yapısını bozmuştu, sadece şahsen başında bulunup kuzey Luzon Dağları'na geri çektiği birlikleri fiilen kontrol edebiliyordu ve bu birlikler hiçbir zulüm yapmamıştı. Komisyon bu savunmayı reddetti ve Yamaşita'ya

[27] *Bkz.* Fried, *Anatomy of Values*, s. 194-99.

ölüm cezası verdi. Yamaşita'nın itirazı ABD temyiz mahkemesine götürüldü. Bu mahkeme, yargıçlar Murphy ve Rutledge'in unutulmaz muhalefetine rağmen davaya yeniden bakmayı reddetti. Yamaşita 22 Şubat 1946 tarihinde idam edildi.

Mahkeme çoğunluğunun Yamaşita'yı sorumlu tuttuğu standardı tarif etmenin iki yolu vardır. Savunma avukatları, bu standardın kesin yükümlülük kapsamına girdiğini ve suç mahkemeleri davalarına hiç uygun olmadığını ileri sürdüler. Bu, Yamaşita'nın gerçekleştirdiği eylemlere, hatta kaçınabileceği ihmallere bakılmadan suçlu bulunduğunu söylemektir. Bir görevi olduğu için, bu göreve dahil olduğu söylenen gerekler yüzünden suçlu bulundu, her ne kadar içine düştüğü şartlarda bu görevi yerine getiremeyecek durumda olsa bile. Yargıç Murphy daha da ileri gider: ABD ordusunun yarattığı şartlar yüzünden bu görev yerine getirilemez durumdaydı, der.[28]

> 9 Ekim 1944'ün ardından Filipinler'deki askerî olayların arka planını okursak, bu suçlamalar şuna tekabül eder: "bizler, muzaffer ABD ordusu, muhaberat hatlarınızı, personeliniz üzerindeki kontrolünüzü, savaşı idare ve sevk kabiliyetinizi kesip yok etmek adına mümkün olan her şeyi yaptık. Bu bakımdan başarılı olduk... Şimdi de, güçlerinizi kuşatıp yok ettiğimiz, fiilen komuta etmenizi engellediğimiz bu dönemde, birliklerinizi kontrol etmekte yetersiz kalmakla itham edip suçlu buluyoruz sizi."

Muhtemelen olayın doğru betimlemesi budur. Yamaşita, komutanların yapması gerekenleri yapacak durumda değildi, ayrıca bunu imkânsız kılan şartları hiçbir şekilde kendisi oluşturmamıştı. Bununla birlikte söylemem gerekir ki öteki yargıçlar kesin yükümlülük ilkesini yürürlüğe koyduklarına inanmıyor veya bunu kabul etmiyorlardı. Başyargıç Stone'a göre soru şuydu: "Savaş hukuku, ordu komutanlarına bu tür uygun önlemleri, emri altındaki birlikler kendi kontrolündeymiş gibi almayı dayatır mı?" Bu soruya olumlu bir yanıt vermek kolaydır, fakat çarpışmanın, düzensizliğin, yenilginin elverişsiz şartlarında hangi önlemlerin "uygun" olduğunu söylemek hiç kolay değildir.

---

[28] A. Frank Reel, *The Case of General Yamashita* (Chicago, 1949), s. 280: bu kitabın ekler bölümünde yüksek mahkemenin kararı da basılıdır.

Standartların çok yükseğe konması beklenir, kesin yükümlülük savının da faydacı bir yanı vardır: savaş kurallarının büyük çaplı bir şekilde ihlal edilmesinden otomatik olarak subayları sorumlu tutmak, bizi ne yapmaları gerektiğini belirtmek zorunda bırakmadan, onları bu tür ihlallerin önüne geçmek için her şeyi yapmaya zorlar.[29] Fakat burada iki sorun var. Öncelikle komutanların ellerinden gelen her şeyi yapmalarını istemeyiz, çünkü bu yükümlülük, kelime anlamıyla anlaşıldığında, başka bir şey yapmaları için onlara gerçekten zaman bırakmaz. Komutanların durumunda bu nokta, siyasi önderlerle yerel toplumdaki suçlar durumunda olmadığı kadar etkilidir: önderlerimizin soygunlarla cinayeti önlemek için her şeyi yapmalarını istemeyiz (sadece "uygun önlemler" almaları yeter), çünkü yapacak başka şeyleri de vardır. Fakat muhtemelen bu önderler soyguna bulaşan, cinayet işleyen insanları silahlandırıp eğitmemiştir, bu suçlular da doğrudan o önderlerin kontrolü altında değildir. Askerî komutanların durumu farklıdır: silahlı adamların disiplini ile kontrolüne çok zaman ayırmalarını, özen göstermelerini beklemek zorunda olduğumuz için dünyayla bağları gevşer. Fakat yine de bu işe, bütün zamanları ile dikkatlerini, ellerindeki kaynakların tamamını ayırmaları gerekmez.

Ceza davalarında kesin yükümlülük ilkesine karşı olan ikinci sav daha tanıdık bir savdır. "Her şeyi" yapmak, başarıyla yapmakla aynı değildir. Sadece çaba sarfedilmesini bekleyebiliriz; başarı isteyemeyiz, çünkü savaş şartları her zaman başarılı olmaya izin vermez. Başarının imkânsızlığı da illa başarısızlık için bir mazerettir, hele ciddi çaba harcanmışsa, tamamıyla tatminkâr bir mazerettir. Bu mazereti kabul etmeyi reddetmek, sanığa bir ahlaki fail olarak bakmayı reddetmektir: çünkü bazen en iyi çabalarının sonuç vermemesi ahlaki fail olmanın (insanoğlunun) doğası gereğidir. Bu reddediş, sanığın insanlığını görmezden gelmek, onu *pour encourager les autres* [ötekilere cesaret vermek adına] bir ibret örneğine çevirmektir; bunu da kimseye yapma hakkımız yoktur.

---

[29] Kesin yükümlülük üzerine *bkz.* Feinberg, *Doing and Deserving*, s. 223 vd.

Bu iki iddia da bana doğru geliyor. Bunlar General Yamaşita'yı temize çıkarır, fakat aynı zamanda elimizde net bir standart kalmasını da engellerler. Aslında, bu tür standartları belirleyecek felsefi veya kuramsal bir yol yoktur. Bu aynı zamanda, askerî harekâtların planlanması ile örgütlenmesi açısından da doğrudur. General Bradley'in davranışını tartacak kesin bir kural yoktur. 9. ve 10. bölümlerdeki çifte etki tartışması, bu tür meselelerde yargıya varırken manası olabilecek türde kaygılara işaret etmenin kaba bir yoludur. Olaylara eğilen uzun muhakemeler sonucunda, yani davaların yasal ya da ahlaki açıdan bir bir incelenmesiyle ancak uygun standartlara ulaşılabilir. 1945'teki askerî komisyon ile temyiz mahkemesinin, General Yamaşita için adaletin sağlanamaması bir yana, esas hatası bu sürece hiçbir katkı yapmamış olmasıdır. Yamaşita'nın alabileceği önlemlerden hiç bahsetmediler; hangi dereceye kadar düzensizliğin komuta sorumluluğunu sınırlandıracağını belirtmediler. Sadece bu tür tanımlamaların tekrar tekrar ortaya konması sayesinde savaş konvansiyonunun gerektirdiği çizgiyi çizebiliriz.

My Lai olayına kısaca geri dönersek, sanırım bundan daha fazlasını söyleyebiliriz. Teğmen Calley davasında öne sürülen bulgular ve katliam hakkında kendi araştırmalarını yürüten gazetecilerin topladığı malzeme, olaydan Calley ile Medina'nın üstlerinin sorumlu olduğunu açıkça gösteriyordu. Daha önce bahsettim, ABD'nin Vietnam'daki stratejisi sivilleri kabul edilemez riskler altına sokmaya meyilliydi ve sıradan askerler bu stratejinin içerimlerine pek kayıtsız kalamaz. My Lai serbest atış bölgesiydi, durmadan topçu ateşine maruz kalıyor ve havadan bombalanıyordu. Bir asker şöyle sormuştu: "Her gece oraya top ateşi açabiliyorsanız, oradaki insanlar nasıl bu kadar değerli olabilir?"[30] Askerlere sivil hayatlarının değeri olmadığı öğretilmişti, ayrıca savaş kurallarındaki resmî ve üstünkörü talimatlar dışında bu yaklaşıma karşı çıkma adına pek çaba sarf edilmemişti. Bu katliamın gerçek suçlularını arıyorsak, suçlamamız gereken sürüyle subay vardır. Burada bir liste veremem, ayrıca hepsinin hukuki yargılama sürecine

[30] Hersh, s. 11.

sokulabileceğine veya sokulması gerektiğine pek emin değilim, gerçi faydalı bir fırsat olabilir, Yamaşita emsali geliştirilebilirdi. Fakat birçok subayın ahlaken yükümlü olduğu kesindir; o insanları öldüren askerler kadar suçlanmayı hak ediyorlar. Aslında bunlar arasında bir fark vardır: sıradan askerler söz konusu olduğunda, olayı kanıtlamak bize düşer. Herhangi bir cinayet davasında olduğu gibi, akıllarının başlarında olduğunu ve olaya isteyerek katıldıklarını kanıtlamak zorundayız. Fakat subayların başta suçlu olduğunu varsayarız; masumiyetlerini göstermek istiyorlarsa, kanıtlamak onlara düşer. Onları bunu kanıtlamaya zorlamadığımız sürece "zayıflar ve silahsızların," yani savaşın masum kurbanlarının savunması adına elimizden geleni yapmış sayılmayız.

Gerekliliğin Doğası (4)

En zorlu soruyu sona bıraktım. Savaş kurallarını çiğneyip "en üst derecede olağanüstü durumlar"da masum insanları öldüren o askerî komutanlar (ya da siyasi önderler) hakkında ne demeliyiz? Böyle zamanlarda yapılması gerekeni, *gerekli* olan şeyi yapacak insanlar tarafından yönetilmek isteriz; çünkü sadece bu anda, savaş kuramında gerçek anlamıyla gereklilik gündeme gelir. Öte yandan, yaptıkları şeyin ne olduğunu görmezden gelemez ya da unutamayız. Masumları kasten öldürmek cinayettir. Bazen olağanüstü şartlarda (bunları tanımlayıp sınırlandırmaya çalıştım), komutanların cinayet işlemesi veya başkalarına cinayet işlemeleri için emir vermesi gerekir. İyi bir neden için bile olsa, onlar katildir. Yerel toplumda, özellikle de devrimci siyaset bağlamında bu insanların ellerinin kirli olduğunu söyleriz. Başka bir yerde, elleri kirli olan insanların, doğru davranmış ve görevlerini yerine getirmiş olsalar da, sorumluluk ve suç yükünü sırtlanmaları gerektiğini söylemiştim.[31] Diyelim ki adalet adına haksızca insanları öldürdüler, fakat adaletin kendisi bu tür haksızlıkların suçlanmasını gerektirir. Burada yasal bir cezadan bahsedilmiyor, fakat

[31] "Political Action: The Problem of Dirty Hands," *2 Philosophy and Public Affairs* (1973), s. 160-180.

başka bir şekilde suçlamak söz konusudur. Bununla birlikte, ne şekilde olduğu hiç de net değildir. Eldeki tüm yanıtlar bizi muhtemelen rahatsız edecektir. Yeniden II. Dünya Savaşında Britanyalıların şehirleri bombalaması örneğine dönersek, bu rahatsızlığın doğası iyice belirginleşecektir.

Arthur Harris'in Gözden Düşürülmesi

"Belki de insanlık önderleri arasında bir dev olarak tarihe geçecektir. Bombardıman Komutanlığı'na sıkıntılarını aşacak cesareti vermiştir..." Tarihçi Noble Frankland, 1942 Şubatından savaşın sonuna kadar Almanya'nın stratejik bombalanmasını yöneten Arthur Harris hakkında böyle yazar.[32] Gördüğümüz gibi Harris, şehirlerin bombalanmasını kararlılıkla savunmuş ve uçaklarının başka amaçlar için kullanılmasına direnç göstermişti. Şehir bombalamak bir suç eylemidir, ayrıca Hitler'in baştaki zaferlerinin yarattığı yakın tehlike geçtikten sonra savunulacak bir yanı kalmamıştı. Bu yüzden Harris olayı, kirli eller için gerçek bir örnek sayılmaz. Harris ile nihai noktada askerî siyasetten sorumlu olan Churchill, hiçbir ahlaki ikileme düşmediler: yapmaları gereken bombardıman harekâtını durdurmaktı. Yine de bu durumu bir örnek olarak gösterebiliriz, çünkü Britanyalı önderlerin, sonuçta Churchill'in bile zihninde açıkçası bu biçimi almıştır. Bu yüzden Harris mahkeme önüne çıkarılmasa bile savaştan sonra önderler arasında bir dev muamelesi görmemiştir.

Harris, bağlı olduğu hükümetin gerekli olduğunu düşündüğü şeyi yaptı ve fakat yaptığı çirkin bir işti. Bombardıman Komutanlığı'nın yiğitliklerini övmemek veya bu komutanlığın önderini şereflendirmemek bilinçli bir kararmış gibi görünüyor. Angus Calder şöyle yazar: "Churchill ve meslektaşları sonunda Harris'in yaptığı işten irkildiler. Nisan ortasında [1945] stratejik hava saldırıları resmen sona erdikten sonra, Bombardıman Komutanlığı küçümsendi ve hiçe sayıldı; diğer tanınmış komutanların aksine Harris'e lord ünvanı verilmedi." Bu tür durumlarda, şeref payesinin verilmemesi kişinin onuruyla oynamak anlamına gelir ve Harris hükümetin davranışı-

[32] Frankland, *Bomber Offensive*, s. 159.

nı (ihmalini) bu şekilde algıladı.[33] Bir süre ödülünün gelmesini bekledi, sonra da kızgın bir şekilde İngiltere'den ayrılıp ana vatanı Rodezya'ya döndü. Komuta ettiği adamlar da aynı muameleye maruz kaldı, gerçi hiçe sayılmaları bu kadar kişisel olmamıştı. Westminster Manastırında Avcı Uçakları Komutanlığının ölen pilotlarını onurlandıran bir plaket vardır, hepsinin ismi orada sıralanmıştır. Fakat bombardıman uçaklarının pilotları daha fazla kayıp verdikleri halde, onlar için bir plaket yoktur ve isimleri kaydedilmemiştir. Sanki Britanyalılar Rolf Hochhuth'un sorusunun kalbine dokunmuştur:[34]

> Aldığı emirle halkın yaşadığı yerleri
> Bombalayan bir pilota
> Yine de asker denir mi?

Bunların hepsi bir noktaya temas eder, gerçi çok dolaylı ve çok müphem bir şekilde bunu yaptığı için ahlaken acayip olduğunu fark edemeyiz. Harris ve adamlarının meşru bir şikâyeti vardı: Kendilerine söyleneni, önderlerinin doğru ve gerekli olduğunu düşündüğü şeyi yapmışlar, fakat bunu yaptıkları için şerefleriyle oynanmıştı; ayrıca gerekli ve doğru olan şeyin birdenbire yanlış olduğu fikri ortaya çıkmıştı (şerefleriyle oynanması başka ne anlama gelebilirdi ki?). Harris, günah keçisi yerine konduğunu düşünüyordu; bombardımanlar için bir suç dağılımı olacaksa Churchill'e tam hisse düşeceği doğrudur. Fakat Churchill'in kendisini şehir bombalama siyasetinden ayrı göstermesindeki başarısı çok önemli değildir; geriye dönük eleştirilerde bu durum her zaman düzeltilebilir. Önemli olan, kendisini ayrı göstermesinin ulusal tavrın bir parçası olmasıydı; bu kasıtlı siyasetin ahlaki bir değeri ve önemi vardır.

Yine de bu siyaset insafsızlık gibi görünür. Genel terimlerle söylersek şuna denk geliyor: Haklı bir savaş yürüten ulus, çaresiz kalıp kendi yaşamı tehlikeye girdiğinde, vicdansız ve ahlaken kayıtsız askerler kullanmak zorundadır; ama sonrasın-

---

[33] Calder, *The People's War*, s. 565; Irving, *Destruction of Dresden*, s. 250-57.

[34] *Soldiers: An Obituary for Geneva*, çev. Robert David MacDonald (New York, 1968), s. 192.

da, yani bu askerler daha fazla işe yaramadığında ulus onları kendinden saymaz. Tercihen başka bir şey söylerdim: Savaşta baskı altında kalmış iyi insanlar bazen korkunç şeyler yapmak zorunda kalır, ama sonra da ezip geçtikleri değerleri tekrar canlandırmak için kendilerine yollar aramalıdırlar. Fakat ilk ifade muhtemelen daha gerçekçidir. Çünkü Machiavelli'nin *Discorsi* [Söylevler] adlı eserinde de yazdığı gibi, ahlaken gerekli olsalar bile "kötü vasıtaları kullanmak isteyen iyi adamlar bulmak" kolay değildir.[35] Yani iyi olmayan adamları aramalı, onları kullanmalı ve gözden düşürmeliyiz. Belki bunu yapmanın, Churchill'in seçtiğinden daha iyi bir yolu vardır. Ulus olarak hayatta kalmalarının ahlaki bedelini vatandaşlarına anlatsa ve yaptıklarından gurur duymak mümkün olmasa da (bu imkânsızlığı birçoğu hissetmiş olmalıdır) Bombardıman Komutanlığı pilotlarının cesaretini ve dayanıklılığını övse çok daha doğru davranmış olabilirdi. Fakat Churchill bunu yapmadı; bombardımanların bir hata oluşturduğunu asla kabul etmedi. Böyle bir kabullenmenin yokluğunda, Harris'i şereflendirmeyi reddetmek en azından, savaş kurallarına ve bunların koruduğu haklara tekrar bağlılık göstermek için katedilmiş ufak bir mesafedir. Bana kalırsa bu da, sorumluluk gerektiren tüm görevlerin en derin anlamıdır.

Sonuç

Gereklilik dünyası, toplu hayatta kalma ile insan hakları arasındaki çatışmadan doğar. Bu dünyaya sandığımızdan, kesinlikle de söylediğimizden daha seyrek gireriz; fakat ne zaman orada bulunsak, savaşın nihai tiranlığını yaşarız; aynı zamanda savaş kuramının nihai tutarsızlıklarını yaşadığımız da ileri sürülebilir. "Savaş ve Katliam" başlıklı ve okuması zahmetli bir makalesinde Thomas Nagel, böyle bir zamandaki durumumuzu faydacı düşünce ile mutlakçı düşünce arasında yaşanan bir çatışma bağlamında betimlemiştir: Tüm bedeller göze alınarak kaçınılması gereken sonuçlar olduğunu biliriz, ayrıca asla karşılığı ödenemeyecek bedeller olduğunu da biliriz. Nagel, "bu iki ahlaki

[35] Machiavelli, *The Discourses*, I. Kitap, XVIII. Bölüm.

sezgi biçiminin tek, istikrarlı bir ahlak sistemi halinde birleştirilememe olasılığıyla, dünyanın bize içinde hiç onur ya da ahlak bulunmayan, kötülük işleme suçundan, sorumluluğundan kaçamayacağımız durumlar sunma ihtimaliyle" yüzleşmek zorunda olduğumuzu söyler.[36] Siyasi önderlerin bu ikilemin faydacı yanını seçmek dışında pek bir seçenekleri olmadığını söyleyerek, bu tanımın yalın belirsizliğinden kaçınmaya çalıştım. Önderler bunun için o konumdadır. Topluluğun yaşamasından yana olmaları, yaşamaya engel olarak beliren hakları çiğnemeleri gerekir. Fakat Nagel'in söylediğinden daha fazlasını söylemek, bunu yaptıklarında suçlanamayacaklarını belirtmek istemiyorum. Suç hiç söz konusu olmasaydı, verdikleri kararlar bu kadar ıstıraplı olmazdı. Sadece bu kararların sorumluluğunu kabul ederek, ıstırap içinde yaşayarak onurlarını kanıtlayabilirler. Hayatlarını daha kolaylaştıran ya da ikilemlerini bizden saklayan bir ahlak kuramı, daha tutarlı olabilirdi, fakat bu kuram savaşın gerçekliğini ıskalar ya da gözlerden saklardı.

Bazen bu ikilemin gizlenmesi, yani askerlerle devlet adamlarının işlemekten kaçamadığı suçların üzerine bir örtü çekmemiz (Churchill'in yapmaya çalıştığı buydu) gerektiği söylenir. Ya da masumiyetimiz ile ahlaki değerlerimiz adına gözlerimizi başka yöne çevirmeliyiz. Fakat bu, tehlikeli bir iştir; başka yöne bakarsak, ne zaman geriye bakmamız gerektiğini nasıl bileceğiz? Kısa zaman içinde, tıpkı Japon heykelindeki o hiçbir kötülüğü görmeyen maymun gibi, savaşta, çarpışmalarda olan her şeye gözümüzü kaparız, hiçbir şeyi suçlamayız. Yine de görecek çok şey vardır. Askerlerle devlet adamları, toplumun hayatta kalmasıyla ilgili nihai bunalımların hep bu tarafında yer alırlar; işledikleri suçların büyük kısmı ne savunulabilir ne de mazur görülebilir. Bunlar sadece suçtur. Birileri bunları net şekilde görmeye çalışmalı, bu suçları "açık kelimelerle" tarif etmelidir. Gerekli denilen cinayetler bile benzer şekilde betimlenmelidir; bunlara göz kapamak suçu ikiye katlar, çünkü o zaman gerekliliğin sınırlarını belirleyemeyiz ya da kurbanları hatırlayamayız ya da bizim adımıza öldüren insanlarla ilgili kendi (biçimsiz) yargılarımıza varamayız.

---

[36] *1 Philosophy and Public Affairs* (1972), s. 143.

Ahlak çoğu zaman sadece, askerî çatışmanın sıradan baskılarıyla sınanır. Kolay olmasa da, adaletin gerektirdikleriyle yaşamak çoğunlukla mümkündür. Askerler ile devlet adamları hakkında vardığımız yargılar genelde kesin çizgilere sahiptir; birtakım tereddütlerle evet ya da hayır, doğru ya da yanlış deriz. Fakat olağanüstü durumlarda vardığımız yargıların miktarı ikiye katlanır, savaş kuramının ikili karakterini ve ahlaki gerçekçiliğimizin derin karmaşıklığını yansıtır: hem evet hem de hayır, hem doğru hem de yanlış deriz. Bu ikilik bizi rahatsız eder; savaş dünyası bütünüyle anlaşılabilir değildir, ahlaken tatmin edici bir yer ise hiç değildir. Ulusların, halkların varlığının tehdit edilmediği evrensel bir düzen olmadıkça, savaştan kaçınılamaz. Böyle bir düzeni getirmek için her türlü sebebe sahibiz. İşin zorluğu bunun için bazen savaşmaktan başka seçenek olmamasıdır.

SONSÖZ
ŞİDDETE BAŞVURMAMAK VE SAVAŞ KURAMI

Tüm savaşlara son verecek bir savaşın rüyası, Armageddon (son savaş) efsanesi, kuzuyla yan yana uzanan aslan hayali ... tüm bunlar kesinlikle silahlı mücadelelerin, sistemli öldürmelerin olmadığı barış dolu ve bilinmeyen bir zamandaki uzak geleceğe işaret eder. Kötülüğün güçleri kesin yenilgiye uğratılmadıkça, insanoğlu fethedip hükmetme hevesinden kurtulmadıkça, böyle bir zamanın gelmeyeceği söylenmiştir bize. Efsanelerimiz ve hayallerimizde savaşın sonu aynı zamanda dünyevi tarihin de sonudur. Bu tarihin içine hapsolan bizler, sonunun geldiğini görmeyiz; bağlı olduğumuz değerleri savunmak adına, başka bir savunma mekanizması bulunana dek savaşmaktan başka seçeneğimiz yoktur. Tek seçenek şiddette başvurmayan, pasif savunmadır, yani bu görüşün savunucularının, rüyalarımızı gerçeklere uyarlamak isteyenlerin dediği şekliyle "silahsız savaş"tır. Toplum hayatı ve özgürlük değerlerini savaşmadan, öldürmeden de koruyabileceğimizi iddia ederler; bu iddia da savaş kuramıyla, savaşın haklılığı savıyla ilgili önemli sorular doğurur (dünyevi, pratik sorular). Bu sorulara hak ettikleri şekilde yaklaşmak için başka bir kitap yazmak gerekir, burada sadece kısa bir özet sunabilir, şiddete başvurmamanın öncelikle saldırganlık doktrini ve sonra da savaş kurallarıyla ilgili olmasının yollarının kısmi ve geçici bir çözümlemesi verilebilir.

Pasif savunma geleneksel stratejilerden, savunulan ülkenin yönetiminin düşmana teslim edilmesiyle ayrılır. Askeri ilerlemeyi durduracak veya işgali önleyecek hiçbir engel ortaya çıkarmaz. Gene Sharp şöyle yazar: "Yabancı birlikler ve görevlilerin hücumunu geciktirmek adına birtakım ufak tefek eylemler mümkün olsa bile sivillerin yapacağı savunma böyle bir girişi durdurmaya teşebbüs etmez, zaten bunu

başaramaz."[1] Bu, esaslı bir tavizdir ve hiçbir hükümetin bunu isteyerek yaptığını sanmam. Şiddette başvurmamak, (bir işgal karşısında) ancak şiddet veya şiddet tehdidi başarısız olduktan sonra gündeme gelir. Sonra bu işin elebaşları, sistemli sivil direnişi ve işbirliği yapmama siyasetleri aracılığıyla muzaffer ordunun zaferinin meyvelerini toplaması engellemeye çalışır: ülkesi fethedilen insanlara çağrı yapıp yönetimin işini zorlaştırmaları istenir. Altını çizmek isterim; son çare olarak görülen şey savaş değil halk direnişidir, çünkü savaş en azından, bu direnişi gerektiren, kışkırtan işgalden kaçınılması ihtimalini barındırır. Fakat bu sırayı tersine çevirip askerî hareketlerin işgali engellemesi gibi, direnişin, hem de daha az insanın hayatına malolarak işgali bitireceğine karar verebilir miydik. Bu önermenin doğru olduğuna dair hiçbir bulgu yok. "Sivillerin yaptığı savunmanın istilacıları geri çekilmeye mecbur bıraktığı bir olay bilinmiyor."[2] Fakat şiddete başvurmayan hiçbir mücadele, bu yöntemler için önceden eğitim görmüş ve bedellerini kabul etmeye hazır (savaştaki askerler gibi) insanlar tarafından yürütülmemiştir. O halde doğru olabilir; eğer doğruysa da saldırganlığa şimdi baktığımızdan çok daha farklı bir şekilde bakmamız gerekir.

Şiddete başvurmamak, saldırganla askerî önlemler kullanarak mücadeleyi reddetme yoluyla saldırgan savaşı yürürlükten kaldırır diyebiliriz. İstila, 4. Bölümde tarif ettiğim şekilde ahlaken zorlayıcı değildir; insanlar ülkelerini başka yollarla, ölmeden ve öldürmeden savunabileceklerine inanıyorlarsa, savaşmaya zorlanamazlar. En azından etkin olma potansiyeli bulunan başka bir yol gerçekten varsa, o zaman saldırgan taraf, onları savaşmaya mecbur etmekle suçlanmaz. Şiddette başvurmamak, çatışmaların şiddetini hafifletir, işlenen suçları azaltır. İtaat etmeme, işbirliği yapmama, boykot ve genel grev yöntemleri, işgal edilen ülkenin vatandaşlarının saldırgan savaşı siyasi bir mücadeleye dönüştürmesini sağlar. Saldırgana fiilen yerel bir tiran ya da gaspçı muamelesi yapar, askerlerini

---

1 *Exploring Nonviolent Alternatives* (Boston, 1971), s. 93; krş. Anders Boserup ve Andrew Mack, *War Without Weapons: Non-Violence in National Defense* (New York, 1975), s. 135.

2 Sharp, s. 52.

de polise çevirmiş olurlar. Saldırgan kendine biçilen bu rolü kabul edip de direnişe sokağa çıkma yasakları, para cezaları, hapse atmalar ve benzeri şeylerle karşılık verirse, uzun soluklu bir mücadele için kapı açılmış olur. Bu mücadele siviller için zor ya da acısız geçmez, fakat kısa süren bir savaştan bile daha az yıkıcıdır, ayrıca aynı siviller tarafından kazanılabilir (böyle varsayıyoruz). Müttefik devletlerin böyle bir mücadelede askerî müdahalede bulunması için hiçbir sebep yoktur; bu iyi bir şeydir, çünkü onlar da kendileri pasif savunmaya adamışsa, müdahale edecek araçlara sahip değillerdir. Fakat istilacılar üzerinde manevi ve belki ekonomik baskı kurabilirler.

O zaman istilacıların konumu şu şekilde olurdu: "Saldırdıkları" ülkeyi ellerinde tutabilir, istedikleri yere askerî üs kurabilir ve stratejik yararlarının tadını çıkarabilirlerdi (muhtemelen diğer devletler karşısında). Fakat ciddi lojistik sorunları baş gösterirdi, çünkü kendi personelini getirmedikleri sürece yerel taşıma ve iletişim sistemlerine güvenemezlerdi. Bütün bir işgücünü yanlarında getirmeleri de pek muhtemel olmadığı için, istila ettikleri ülkenin doğal kaynakları ve endüstriyel üretimini sömürmekte büyük zorluklar yaşarlardı. Bu yüzden işgalin ekonomik bedeli epey yükselirken siyasi bedel çok daha yüksek olabilirdi. Askerleri her yerde somurtkan, kızgın, içine kapanık ve işbirliğine yanaşmayan sivillerle karşılaşırdı. Gerçi bu siviller hiçbir zaman silaha sarılmayacak olsa bile bir araya gelip gösteri yapar ve greve gidebilirler; askerlerin de cebri önlemlere başvurup tiranlık yönetiminin nefret edilen aygıtları gibi hareket etmesi gerekirdi. Sivillerin düşmanlığının baskısı altında, asla ateş açamadıkları bir mücadele yüzünden asker ruhları yıpranabilir ve maneviyatları bozulabilirdi. Belki de sonunda istila savunulamaz bir hale gelir, istilacılar da bırakıp gidebilir ve "silah kullanılmayan bir savaşı" önce kazanıp sonra kaybetmiş olurlardı.

Bu resim cezbedicidir, son binyıldaki olaylara pek uymasa da. Son binyıla uymaması, ama bildiğimiz dünya için makul bir resim olması sayesinde cezbedicidir aslında. Fakat herkesin adalete uyduğunu düşünürsek makuldür; çünkü yukarıda betimlediğim başarı, istilacılar savaş konvansiyonuna bağlı kalırsa mümkün olur. Bunlar da her zaman savaş konvansiyonuna bağlı kalmaz. Şiddette başvurmamak kendi başına, saldır-

gan savaşın yerine siyasi mücadeleyi koysa bile mücadelenin araçlarını tek başına belirleyemez. İstilacı ordu yerel tiranların bildik yöntemlerini her zaman uygulayabilir, ki bunlar da sokağa çıkma yasakları, para cezaları ve hapse tıkmaların epey ötesine geçer; istilacı ordunun önderleri asker olsalar da, hızlı bir "zafer" kazanmak adına bu yollara sapabilirler. Elbette tiranlar kendi şehirlerini kuşatmaz veya bombalamaz; askerî karşılık görmeyen istilacılar da bunu yapmayacaktır.[3] Fakat kontrol edilen ülkenin halkını dehşete düşürmenin (terörize etmenin), direnişlerini kırmanın muhtemelen daha etkili başka yolları vardır. George Orwell, "Gandhi Üzerine Düşünceler" başlıklı makalesinde, şiddette başvurmayan bir kampanyada örnek önderlik ve tanıtımın önemine işaret ederken, böyle bir kampanya totaliter bir devlette mümkün müdür diye merak da eder. "Yönetim karşıtlarının gecenin bir yarısı ortadan kaybolduğu, onlardan bir daha haber alınamadığı bir ülkede Gandhi'nin yöntemlerinin nasıl hayat bulacağını anlamak zordur."[4] Sivil önderleri öldürmek için asker gönderen, şüphelileri tutuklayıp işkence eden, toplama kampları kuran, direnişin güçlü olduğu yerlerde çok sayıda insanı ülkenin uzak ve ıssız bölgelerine sürgün eden istilacılara karşı sivil direniş doğru düzgün işlemez. Pasif savunma, bu tür önlemlere başvurmaya hazır tiranlar veya istilacılara karşı bir savunma değildir. Gandhi bu gerçeği, Almanya Yahudilerine verdiği sapkın tavsiyeyle göstermiştir sanırım: Nazi tiranlığıyla savaşmak yerine intihar etmelilermiş.[5] Bu uç şartlarda, şiddete başvurmaması, kişinin katiller yerine kendine şiddet yöneltmesiyle sonuçlanıyor, gerçi neden bu yöne girmesi gerektiğini de anlamış değilim.

Naziler gibi düşmanlarla karşılaşılır ve silahlı direniş de mümkün olmazsa, işgal edilen ülkenin hayatta kalmaları için bir kenara ayrılan insanları, belki de ölmek için bir kenara ayrılanları bile yeni efendilerine boyun eğerek emirlerini yerine

---

3 Fakat düşman devlet istila etmek yerine bombalamakla tehdit edebilir; bu olasılık üzerine *bkz.* Adam Roberts, "Civilian Defense Strategy," *Civilian Resistance as a National Defense*, ed. Roberts, (Hammondsworth, 1969), s. 268-72.

4 Orwell, *Collected Essays, Journalism, and Letters*, 4. cilt, s. 469.

5 Louis Fischer, *Gandhi and Stalin*, alıntı: Orwell, "Reflections," s. 468.

getirir. Ülkeye sessizlik hakim olur. Direniş, bireysel kahramanlık veya küçük grupların kahramanlıkları meselesine dönüşür, fakat toplu bir mücadele verilmez.

Pasif direnişin başarısı için askerlerin (ya da subayların ve siyasi önderlerin) erken bir aşamada, sivillerin dayanma gücü tükenmeden, dehşet uyandırma siyasetini yürütmeyi veya desteklemeyi reddetmesi gerekir. Gerilla savaşındaki gibi, strateji, sivil ölümlerinin sorumluluğunu istilacı orduya yüklemek üzerine kurulmuştur. Fakat burada sivillerin işbirlikçisi olduğu silahlı bir mücadele mevcut olmadığından, söz konusu sorumluluk özellikle nettir (özellikle katlanılmaz bir haldedir). Siviller kesinlikle düşmanca davranmaktadır, fakat hiçbir asker bu sivillerin veya gizlice desteklediklerı partizanların ellerinde ölmez. Fakat bu direniş hızlı ve kesin bir şekilde kırılacaksa, askerlerin sivilleri öldürmeye hazır olması gerekir. Bunu yapmaya her zaman hazır olmadıkları için ya da subayları, gerekli olduğunda askerlerin bunu defalarca yapabileceğine emin olmadığı için, sivillerin yaptığı savunmanın kısıtlı da olsa belirli bir etkinliği vardır; istilacı ordu ülkeden defedilmese bile önderlerinin belirlediği kimi hedeflere ulaşmaları engellenebilir. Liddell Hart'ın ileri sürdüğü gibi, bu etkiler sadece şu durumda mümkün olur:[6]

> ahlak yasası [savunma yapan sivillerinkine] temelden benzerlik gösteren, bu yüzden de yapabilecekleri zulümler kısıtlı olan düşmana karşı. Pasif direnişin geçmişteki Tatar fatihlere ya da daha yakın zamanda Stalin'e karşı işe yarayacağı şüphelidir. Görünen o ki Hitler'de uyandırdığı tek izlenim, aşağılık bir zayıflık olarak gördüğü şeyi ayaklar altında çiğneme isteğini ateşlemek olmuştur; gerçi daha iyi yetiştirilmiş generallerinden birçoğunun da bu durumdan utanç duyduğuna dair bulgular mevcuttur.

"Daha iyi yetiştirilmiş" olmalarına güvenilebilir ve şiddete başvurmamaya yönelik irade sınavları başarıyla verilebilirse, yani askerî disipline karşı sivil dayanışması gösterilebilirse, sanırım savaşmak için hiçbir sebep kalmaz: zafer kazanılacağı kesin olmasa da, siyasi mücadele savaşmaktan daha iyidir. Çünkü sa-

[6] "Lessons from Resistance Movements-Guerilla and Non-violent," *Civilian Resistance*, s. 240.

vaşta da zafer kazanmak kesin değildir; ayrıca işgal edilen ülkenin vatandaşları kazanmayı hak ediyorsa kazanabilirler, oysa aynısı savaş için söylenemez. Tiranlığa karşı verilen yerel mücadeledeki gibi (mücadele yozlaşıp katliama dönmediği sürece), onları kendi başlarının çaresine bakmalarıyla, yani özgürlükleri savunmak adına gösterdikleri toplu kararlılıkla yargılarız.

Ahlak yasalarına güvenilemiyorsa, şiddette başvurmamak, ya teslim olmanın gizli bir biçimi ya da askerî yenilgiden sonra toplum değerlerine tutunmanın minimalist bir yoludur. Bu şıklardan ikincisini küçümsemek istemiyorum. Gerçi sivillerin yaptığı savunma, işgalci askerlerde herhangi bir ahlaki farkındalık yaratmasa bile bu savunmayı yapanlar için önemli olabilir. Hayatta kalmak için duyulan toplu isteği ifade eder; 1968 yılında Çekoslovakya'daki gibi bu ifade kısa sürse bile uzun süre hatırlanacaktır.[7] Sivillerin gösterdiği kahramanlıklar, askerlerin kahramanlıklarından daha yüreklendiricidir. Öte yandan, terör yöntemleri kullanan veya bu potansiyeli olan bir orduyla karşı karşıya kalan sivillerden, kısa düzensiz bir direnişten fazlası beklenmemelidir. "Şiddette başvurmayan eylemlerin, korkakların gideceği bir yol olmadığını, acı çekerek ne gibi bedeller ödenirse ödensin bu çarpışmayı sürdürecek beceri ve kararlılık gerektirdiğini"[8] söylemek kolaydır. Fakat böyle bir vaaz, askerlerine son adama kadar savaşmalarını söyleyen bir generalin nutkundan daha çekici değildir. Aslında generalin vaazını tercih ederim, çünkü en azından belirli bir sayıda insana hitap eder, bütün bir halka değil. Aynı durum gerilla savaşı için de geçerlidir; bunun sivillerin direnişine göre avantajı şudur: "savaşı sürdürmeleri"nin nispeten az sayıda kişiden istendiği askerî bir duruma benzer; gerçi, gördüğümüz gibi, karşılaştıkları ordu savaş konvansiyonu uyarınca mücadele etmezse, ötekiler de acı çekecektir.

Gerilla savaşıyla yaptığımız karşılaştırmayı biraz daha açmaya değer. Silahlı bir ayaklanmada, sivillerin düşman askerlerinden baskı görmesi, öldürülmesi, öteki sivilleri harekete geçirip silahlı ayaklanmaya katılmalarını sağlayabilir. Gerilla güçlerine katılımın ana kaynaklarından biri, savaştıkları tarafın ayrım gö-

---

7 Çek direnişinin kısa bir anlatısı için *bkz*. Boserup ve Mack, s. 102-106

8 Sharp, s. 66; fakat çekilen acıların derecesi ve ölçüsünün, normal savaşa göre "çok daha az" olacağına inanır (s. 65).

zetmeden şiddet uygulamasıdır. Öte yandan, pasif direniş ancak siviller halihazırda harekete geçmiş ve birlikte hareket ediyorlarsa mümkündür. Direniş bu hareketlenmenin doğrudan sokaklarda ya da dolaylı olarak iş yavaşlatmalar ve siyasi pasiflikte vücut bulmuş halidir. Siviller üzerinde baskı kurup onları öldürmek direnişteki bu dayanışmayı kırabilir, dehşet bütün ülkeye yayılır ve en sonunda donuk bir boyun eğme görülür. Aynı zamanda, kendilerine pis görünen (öyle görünüyorsa elbette) işleri yapmak zorunda kalan askerlerin maneviyatı bozulur, bu askerlerin arkadaşları ve akrabaları işgale destek vermeyi keserler. Gerilla savaşı da benzer bir maneviyat bozulmasına yol açabilir, fakat askerlerin, aralarında savaşmak (ve ölmek) zorunda oldukları insanlarla yüzleştiklerinde duydukları korku bu etkiyi şiddetlendirir. Pasif savunmada korku yoktur; sadece iğrenme ve utanç vardır. Bu savunmanın başarısı tamamen düşman askerlerinin ahlaki inançlarına ve duyarlılıklarına bağlıdır.

Pasif savunma, muharip olmayanın dokunulmazlığına dayanır. Bu sebeple, savaş kurallarını alaya almak ya da şiddetin daima, illa sınırsız olduğunda ısrar etmek (Tolstoy gibi) bu davaya hizmet etmez. "Silahsız bir savaş" yürütülüyorsa, silahları olanlara kısıtlama getirilmesine yönelik çağrılar yapılır. Bu adamların, yani askerî disiplinden geçmiş askerlerin şiddete başvurmamaya iman etmeleri pek olası değildir. Bu "savaşın" başarısı için buna iman etmeleri de gerekmez, sadece varsayılan kurallara uymaları yeterlidir. Onlara yapılan itiraz şu biçimi alır: "Bana ateş edemezsiniz, çünkü ben size ateş etmiyorum ve size ateş etmeyeceğim. Sizin düşmanınızım, ülkemi işgal ettiğiniz müddetçe de öyle kalacağım. Fakat muharip olmayan bir düşmanım ve yapabiliyorsanız şiddet kullanmaksızın üzerimde baskı kurup benimle savaşmalısınız." Bu itiraz, savaş konvansiyonunun temelini oluşturan, ona özünü veren sivil hakları ve askerlik görevleri hakkındaki savların bir ifadesidir. Bu da, savaşın siyasi bir mücadeleye dönüşmesinin ön koşulunun, savaşın askerî bir mücadele olarak kısıtlanması olduğunu söyler. Amacımız bu dönüşümü sağlamaksa, ki amacımız bu olmalıdır, başlangıç olarak savaş kurallarına uyulmasında ısrarcı olmalı ve askerleri bu kuralların belirlediği normlara göre hareket etmeye mecbur tutmalıyız. Savaş üzerindeki kısıtlamalar, barışın başlangıç noktasıdır.

DİZİN

1812 Savaşı 286

Abluka 83, 127, 131, 155, 238, 240, 241, 242, 243, 262, 281
Acheson, Dean 175, 176
Afrika 9, 59, 74, 214, 239, 321
Agincourt Savaşı 48
Alkibiades 38, 39, 40
Almanya 72, 75, 76, 92, 93, 96, 97, 107-112, 114, 137, 140, 147, 149, 166, 167, 168, 170, 171, 173, 176, 193, 199, 200, 201, 205, 210, 212, 214, 216, 221, 222, 223, 224, 231, 232, 234, 240, 241, 242, 244, 248, 253, 257, 261, 269, 281, 282, 283, 286, 288, 313, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 328, 330, 331, 332, 338, 339, 340, 342, 343, 344, 345, 346, 348, 358, 384, 385, 386, 387, 390, 409, 411, 421, 429
Alsace-Lorraine 96, 97, 109, 111, 191, 321
Altı Gün Savaşı 128, 129, 133, 398
Amerika Birleşik Devletleri 9, 17, 18, 21, 74, 102, 103, 133, 136, 141, 144-152, 154, 155, 156, 157, 166, 167, 168, 173, 174, 175, 177, 180, 189, 213, 218, 223, 233, 254, 258, 259, 260, 262, 263, 265, 274, 287, 305, 322, 345, 349, 350, 351, 352, 353, 358, 361, 368, 380, 383, 386, 391, 394, 396, 404, 405, 411, 414, 415, 416, 417, 419
Amerikan İç Savaşı 102, 103, 204, 239, 411
Amin, İdi 11
Anscombe, G.E.M. 207, 369
Appomattox Savaşı 71
Aquinalı Thomas 21
Aristoteles 270
Arnim, General von 74
Aron, Raymond 366, 367
Atina(lılar) 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 52, 111, 116, 170, 295, 296, 319, 320
Atlanta'nın yakılışı 67, 68, 69
Atlantik Okyanusu 326
Austin, Warren 174
Avcı Uçakları Komutanlığı (R. A. F) 422
Avrupa 24, 48, 59, 102, 108, 121-125, 132, 141, 142, 144, 145, 146, 167, 169, 286, 323, 327, 328, 336, 365, 367
Avusturya İmparatorluğu 126, 140, 141, 142, 144, 145, 202
Ayrılıkçılık 139, 140, 142, 157, 161
Aztekler 10

Bacon, Francis 122, 124, 125
Baldwin, Stanley 334, 337
Bangladeş 154, 157, 158, 159
Barbarlar 98, 249, 359
Barış 14, 15, 68, 85, 87, 91, 93, 97, 100, 101, 103, 108, 113, 121, 129, 145, 165, 166, 168, 171, 173, 174, 177, 178, 179, 180, 191, 192, 193, 203, 204, 206, 208, 231, 245, 246, 248, 262, 263, 281, 290, 292, 293, 294, 295, 298, 299, 317, 318, 319, 326, 328, 340, 348, 352, 370, 373, 374, 383, 384, 385, 426
Basra Körfezi Savaşı 9
Beatty, Amiral David 326
Beaufre, André 366, 371
Belçika 313, 320, 321, 322, 330, 383

Bennett, John 357
Bernard, Montague 147, 149
Bethmann Hollweg, Theobold von 320, 321, 330
Beyrut akını 292, 295, 296
Birleşmiş Milletler 12, 13, 19, 79, 104, 105, 130, 160, 161, 173, 174, 175, 180, 296, 297, 298
Bishop, Joseph W., Jr. 378
Bismarck, Otto von 106, 107, 108, 109, 110, 176, 379
Boer Savaşı 188, 239, 263
Bombardıman Komutanlığı (R.A.F.) 338, 342, 343, 421, 423
Bosna 15
Bradley, General Omar 414, 415, 416, 419
Brecht, Berthold 406
Brodie, Bernard 371
Burke, Edmund 121, 126, 356
Büyük Britanya 74, 75, 94, 108, 115, 116, 121, 125, 126, 140, 141, 144, 145, 147, 166, 179, 201, 207, 210, 211, 214, 218, 222, 240, 241, 242, 247, 265, 269, 271, 272, 287, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 338, 340, 341, 342, 353, 408, 421, 422
Byrnes, James 350, 353

Calley, Teğmen William 405, 406, 408, 419
Camus, Albert 271, 276
Castro, Raul 250
Casusluk 85, 245, 253
Cenevre Anlaşması (1954) 149
Cenevre Sözleşmeleri (1929 ve 1949) 20, 245, 283, 289
Cengiz Han 47, 350
Cezayir 278, 279, 282, 412
Chadwick, Amiral F. E. 156
Chapman, Guy 400, 401
Cherwell, Lord (F.A. Lindemann) 339, 341, 342
"Chindit"ler 251
Chomsky, Noam 396
Churchill, Winston 167, 171, 291, 322, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 333, 336, 338, 339, 340, 343, 345, 346, 353, 421, 422, 423, 424
Clausewitz, Karl von 55, 56, 57, 69, 93, 126, 164, 180
Compton, Arthur 350

Çeçenistan 11
Çekoslovakya 92, 93, 112, 114, 115, 383, 431
Çifte Etki 215, 216, 217, 218, 220, 223, 227, 228, 237, 238, 264, 285, 341, 365, 369, 370, 373, 413, 419
Çin 176, 249, 250, 303, 304, 352, 383

Daladier, Edouard 112, 324
Danimarka 383, 385
Davud ve Calut 81
Demokrasi 13, 14, 15, 63, 71, 125, 128, 131, 136, 144, 149, 155, 157, 165, 166, 170, 174, 175, 176, 179, 225, 246, 250, 304, 323, 381, 388, 391, 392, 393, 394, 396, 397
Devlet edimleri doktrini 380, 381, 382
Devrim 23, 67, 71, 107, 114, 117, 136, 137, 141, 170, 225, 245, 250, 269, 270, 271, 276, 280, 304, 312, 315, 380, 381, 394, 406, 420
Diodotus 39
Doenitz, Amiral Karl 210, 211, 212, 213, 214
Doğu Timor 11, 12, 15
Dresden'in bombalanışı 225, 346, 374
Dryden, John 50
Düello 127
Dünya Savaşı, I. 9, 59, 65, 72, 78, 166, 202, 210, 215, 240, 257, 318, 400
Dünya Savaşı, II. 9, 24, 74, 137, 164, 165, 166, 167, 169, 199,

201, 210, 221, 222, 231, 246, 251, 269, 270, 286, 291, 312, 335, 336, 338, 347, 356, 378, 389, 402, 421

Eban, Abba 92
Einstein, Albert 348
Eisenhower, General Dwight 56, 74, 75, 169, 414
Endonezya 11
En üst derecede olağanüstü durum 329, 330, 332, 333, 334, 344, 347, 353, 362, 420
Euripides 36

Falkenhurst, General 330
Fall, Bernard 266
Fanon, Franz 278
Feliciano, Florentino P. 286
FFI (Forces Françaises de l'Intérieur; Dahili Fransız Güçleri) 282, 283, 288
Filipinler 155, 416, 417
Filistin Halk Kurtuluş Cephesi 295
Filistinliler 81, 272, 293, 295
Finlandiya 99, 114, 115, 116, 117, 325, 326, 383
FLN (Front de Libération Nationale; Ulusal Özgürlük Cephesi) 278
Floransa 61
Forbes, Archibald 204
Frankfurt 179
Frankland, Noble 421
Franko-Prusya Savaşı 97, 107, 109, 233, 358
Fransa 48, 49, 50, 51, 72, 96, 97, 107, 108, 109, 111, 115, 116, 125, 141, 147, 166, 179, 192, 216, 221, 222, 223, 224, 244, 245, 246, 252, 253, 257, 265, 266, 269, 279, 281, 282, 283, 284, 288, 291, 312, 320, 321, 322, 324, 328, 332, 337, 342, 344, 345, 412, 414, 415
Friedlander, Saul 386
Fromm, Erich 358
Fuller, J.F.C. 45

Gandhi, Mahatma 429
Gerilla 150, 151, 159, 205, 236, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 274, 275, 293, 294, 304, 305, 306, 404, 430, 431, 432
Gerstein, Kurt 386, 387
Graves, Robert 200, 203
Gray, J. Glenn 389, 390, 391, 393, 394, 397, 406, 409, 410
Green, T.H. 63
Grenada 9
Grotius, Hugo 21, 235
Guevara, Che 267
Güç dengesi 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 131, 137, 179

Haçlı seferleri 23, 165, 169, 175, 181
Halikarnaslı Dionisius 35
Hamilton, Amiral L.H.K. 269
Harris, Hava Mareşali Arthur 342, 346, 421, 422, 423
Henry, V., İngiltere kralı 48, 50, 51, 76, 77, 92
Hindistan 157, 158, 159, 160
Hiroşima 51, 225, 338, 348, 349, 350, 352, 356, 357, 364
Hitler, Adolf 73, 74, 75, 112, 168, 170, 171, 173, 176, 234, 272, 323, 324, 330, 331, 332, 337, 341, 343, 348, 383, 384, 385, 387, 421, 430
Hobbes, Thomas 10, 32, 34, 36, 40, 41, 43, 47, 52, 57, 60, 98, 99, 106, 113, 123, 165
Hochhuth, Rolf 422
Holinshed, Raphael 48, 49, 51
Hood, General John 68
Hoopes, Townsend 380
Hsiang, Sung Dükü 303, 304, 305
Hume, David 49, 50, 51, 179
Hyde, Charles Chaney 233

Ironside, General Edmund 324, 325, 326
Irving, David 212

İbn Meymun 21, 235
İkiyüzlülük 23, 51, 52, 82, 175, 388
İlhak etmek 97, 103, 109, 111, 115, 191
İngiltere 142, 144, 145, 199, 422
İrlanda 145, 269, 277
İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) 271, 274
İspanya 10, 124, 125, 154, 155, 156, 157, 383
İspanya İç Savaşı 147, 200
İspanya Veraset Savaşı 124, 125, 126, 128, 239
İsrail 92, 129, 130, 131, 132, 277, 293, 294, 295, 296, 297, 383, 398
İsveç 116, 323, 325, 330
İşgal 14, 36, 38, 42, 92, 96, 99, 108, 131, 132, 140, 142, 148, 157, 159, 168, 171, 173, 175, 176, 177, 178, 221, 222, 223, 238, 244, 245, 246, 247, 252, 257, 265, 282, 286, 289, 299, 313, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 327, 332, 344, 350, 354, 365, 367, 368, 379, 383, 387, 389, 414, 426, 427, 428, 429, 431, 432
İtalya 60, 147, 192, 193, 202, 214, 383
İtalya-Etiyopya Savaşı 383
İyi niyetli tecrit 85, 86, 245, 255, 274, 283

Jaeger, Werner 36
Japonya 59, 137, 169, 234, 338, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 356, 383, 402, 403, 416, 424
Jarrell, Randall 163
Jones, James 402
Josephus 225, 226, 227, 231
jus ad bellum (savaşın haklılığı) 54, 55, 76, 181, 268, 292, 307, 309, 311, 319, 351
jus in bello (savaşta adalet) 54, 55, 76, 181, 190, 268, 292, 311, 319, 351, 365, 373

Kamboçya 11, 13
Kan davası 172
Kecskemeti, Paul 165, 167, 170, 171
Kelsen, Hans 298
Kendi kaderini belirlemek 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 147, 153, 159, 170, 171
Kendine yetmek 134, 135, 146, 151, 153, 159
Kennan, George 168, 363
Kennedy, John 152
Kesin yükümlülük ilkesi 417, 418
Kibye saldırısı 292, 294, 295, 296
Kissinger, Henry 365
Kitabı Mukaddes 81
Kitchener, General H. H. 188
Kleomedes (Atinalı general) 33, 35, 37
Kleon 39, 41, 42
Komando Emri 75
Kore Savaşı 9, 79, 105, 149, 151, 173, 174, 175, 176, 177, 180, 218, 219
Kosova 12, 13, 14
Kossuth, Lajos 141
Kudüs'ün kuşatılması 5, 225, 226, 228, 231
Kuşatmalar 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 242, 262, 408
Kuveyt 9
Küba 154, 155, 156, 157, 250, 263

Laconia Olayı 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215
Lahey 20, 245
Lawrence, T.E. 257
Leeb, Mareşal R. Von 233, 234, 235

Legalist paradigma 100, 103, 110, 111, 113, 117, 118, 119, 120, 123, 132, 133, 134, 139, 147, 148, 159, 161, 172, 176, 178
Leningrad Kuşatması 114, 115, 225, 231, 234, 237
Lenin, V.I. 102, 322
Leviathan 32, 40, 43, 98
Levinson, Sanford 384
Lex talionis (Kısas yasası) 285
Liddell Hart, B.H. 174, 241, 326, 332, 430
Lieber, Francis 204, 252
Locke, John 283, 299
Londra 141, 145, 281, 339, 340
Londra Donanma Protokolü (1936) 210
Louis, XIV., Fransa kralı 96, 124, 125
Lussu, Emilio 202, 203, 205
Lübnan 295, 296, 297

Macar Devrimi 140, 141, 146
Macaristan 140, 141, 142, 144, 145, 383
MacArthur, General Douglas 174, 175, 413
Macdonald, Dwight 348
Machiavelli, Nicolo 61, 230, 423
Malaya 263, 267
Manevi mutlakçılık 309, 423
Mannerheim, Mareşal K.G. 115
Mao Zedung 249, 251, 254, 262, 303, 304, 305, 306, 311
Marshall, S.L.A. 199
Marx, Karl 107, 108, 109, 110
McDougal, Myres, S. 286
McKinley, William 156
Medina, Yüzbaşı Ernest 405, 406, 419
Meksika 10
Melos 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 111, 116, 320
Melzer, Yehuda 176
Mendes-France, Pierre 222
Merrill'in Marauderleri 251
Meşruiyet 149, 150, 408
Metternich, K. von 64, 140, 145
Mısır 129, 130, 131, 132, 272, 383
Midilli 39, 40, 41, 42, 46
Milletler Cemiyeti 325, 327
Mill, John Stuart 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 153
Misilleme 21, 83, 191, 241, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 310, 314, 326, 339, 340, 356, 413
Moltke, General H.C.B. von 86, 87
Montgomery, General 9, 414
Mo Tzu 304
Moyne, Lord (W.E. Guinnes) 271, 274
Muharebe kuralları (Vietnam'da) 258, 259, 260, 262, 263, 264
Muharip hakları 141, 147
Murphy, Frank 417
Münih İlkesi 112, 114, 115, 117
My Lai katliamı 404, 405, 406, 408, 409, 411, 419

Nagasaki 225, 338
Nagel, Thomas 423, 424
Napoléon, Bonaparte 64, 93, 109, 110, 111, 196
Napoléon, III., Fransa kralı 108
Nasır, Cemal Abdül 130, 131, 132
Nazizm 75, 92, 114, 153, 163, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 178, 247, 326, 330, 335, 336, 337, 338, 342, 344, 345, 348, 361, 383, 387, 409, 429
Nefsi müdafaa 13, 31, 54, 79, 94, 100, 101, 104, 129, 139, 140, 185, 186, 197, 292, 307, 337, 362, 373, 392
Nikola, I., Rus Çarı 142
Nimitz, Amiral Chester 213
NLF (National Liberation Front; Ulusal Özgürlük Cephesi) 248, 274, 275
Norveç 222, 223, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 330- 332
Nükleer caydırıcılık 356, 357, 358, 359, 360, 362, 372, 373

Nürnberg Mahkemeleri 75, 92, 159, 211, 213, 231, 233, 237, 332, 378, 380, 383, 384, 408

Okinava Çarpışması 352
Oman, C.W.C. 48
Ophüls, Marcel 244
Oppenheim, L. 106
Orantılılık kuralı 176, 180, 187, 189, 192, 217, 220, 263, 285, 286, 287, 291, 292, 294, 295, 296, 308, 310, 365, 368, 370, 398, 407, 415
Orwell, George 200, 201, 429
Osmanlılar 234, 252
Otuz Yıl Savaşları 239, 350
Owen, Wilfred 59, 62, 199

Ödün vermek 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 361

Paardeberg çarpışması 188
Pakistan 154, 157, 158, 159
Palatina bölgesi 239
Palmerston, Henry John Temple 141, 144, 145, 146
Panama 9, 155
Paralı askerler 60-62, 74, 192, 193
Parma Manastırı 45
Pearl Harbor 349, 350
Peloponnes Savaşları 32, 238
Pers İmparatorluğu 33, 35, 39
Peters, Albay William 411
Platon 403
Platt Islahatı 156, 157
Plevne kuşatması 234
Plutarkhos 38
Polonya 92, 114, 325, 383
Prusya 86, 97, 107, 109, 110, 233, 358

Ramsey, Paul 358, 359, 360, 368, 369, 370, 371, 372, 373
Ravenstein, General von 74
Rawls, John 307, 308
Rehineler 235, 236, 249, 258, 260, 286, 289, 358, 359, 369, 409, 413
Richards, Frank 215, 216, 218, 415
Roberts, Mareşal Frederick Sleigh 188
Roma İmparatorluğu 96, 98, 225, 226, 238
Rommel, General Erwin 9, 74, 75, 76, 78
Rus-Finlandiya Savaşı 114, 116, 117, 325, 383
Ruskin, John 59, 61
Rus-Osmanlı Savaşı 234
Rusya 99, 114, 115, 116, 144, 146, 170, 232, 321, 325, 345, 350, 352, 367, 383, 385

Sabotaj 86, 253, 255, 264, 358, 386
Sackville, Thomas 65
Sartre, Jean-Paul 278, 279
Savaşın tiranlığı 64, 65, 66, 67, 68, 423
Savaş ihaneti 245, 246, 282
Savaş isyanı 245, 282
Savaş konvansiyonu 82, 83, 84, 85, 86, 87, 185, 186, 189, 190, 192, 194, 196, 197, 198, 203, 206, 213, 215, 237, 243, 247, 248, 249, 251, 258, 265, 267, 272, 273, 277, 280, 281, 283, 285, 286, 287, 291, 299, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 315, 316, 322, 333, 342, 344, 353, 362, 364, 399, 413, 416, 419, 428, 431, 432
Savaş kuralları 20, 50, 65, 70, 72, 73, 75, 76, 79, 84, 86, 186, 188, 190, 191, 192, 196, 197, 203, 247, 253, 267, 281, 286, 288, 291, 292, 297, 299, 306, 308, 309, 310, 311, 319, 338, 349, 351, 352, 355, 399, 409, 413, 418, 419, 420, 423, 426, 432
Savaş suçları 17, 36, 55, 83, 91, 196, 213, 233, 247, 288, 377, 378, 379, 384, 385, 393, 398
Savaş tutsakları 17, 85, 195, 209, 214, 246, 247, 248, 250, 255, 282, 283, 349, 408, 416

Savaş Üzerine (Karl von Clausewitz) 55
Savaş ve Barış 62
Schell, Jonathan 259, 261
Sedan Çarpışması 109
Sezar, Julyus 238
Shakespeare, William 49, 51, 76, 92, 388
Sharp, Gene 426
Sherman, General William Tecumseh 67, 68, 69, 74, 84, 239, 309, 350
Sicilya 36, 38
Sidgwick, Henry 97, 110, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 206, 217, 347
Simpson, Louis 70
Sina bölgesi 130, 131
Soljenitsin, Alexander 51
Somali 15
Somme Çarpışması 71, 242
Son çare 131, 288, 295, 427
Sömürgeleştirme 98
Spaight, J.M. 239
Sparta 33, 34, 39, 40
Spears, Edward 324
Srebrenitza katliamı 10
Stalin, Joseph 114, 115, 116, 361, 430
Stendhal (Marie-Henri Beyle) 45
Stern Çetesi 270, 271, 274
Stimson, Henry 350, 351, 353, 356
Stone, Harlan Fiske 417
St. Petersburg Bildirisi 86
Strateji dili 44, 45, 46, 47
Stratejik yıkım 238, 239, 240, 241, 243, 262
Suarez, Francisco 21
Sudan 12
Sudet Bölgesi 112
Suikast 253, 255, 264, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276
Süveyş Savaşı 130
Swift, Jonathan 125

Talmud: kuşatma hukuku 235
Tanzanya 11
Tarafsızlık 14, 17, 21, 33, 81, 105, 120, 147, 265, 290, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 328, 329, 330, 331, 332
Tausend, Yüzbaşı Helmut 244
Taylor, Telford 411
Terör bombardımanları 269, 334, 338, 340, 345, 346, 361, 374
Terör dengesi 357, 359, 362, 363
Terörizm 114, 150, 151, 249, 254, 259, 269, 270, 272, 273, 274, 276, 277, 278, 280, 293, 294, 295, 297, 341, 345, 346, 352, 357, 374, 413, 429, 431
Tesniye Kitabı 194, 238
Thukydides 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 57, 165
Tibet 11, 12
Tilset Çarpışması 110
Tisias (Atinalı general) 33, 35, 37
Titus, Roma İmparatoru 227, 228, 231
Tokyo (yangın bombardımanı) 225, 338, 352, 356, 374
Tolstoy, Lev 84, 432
Toplum sözleşmesi 94
Toprak bütünlüğü 91, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 104, 107, 108, 109, 132, 134, 169
Trevelyan, Raleigh 201
Troçki, Leon 64
Truman, Harry 51, 174, 338, 349, 350, 351, 352, 356
Tucker, Robert W. 298
Tuzak 44, 80, 205, 244, 245, 252

Uganda 11, 13
Uluslararası hukuk 10, 18, 66, 75, 76, 78, 83, 91, 120, 141, 173, 210, 211, 233, 234, 284, 287, 289, 313, 320, 324, 332
Uluslararası toplum 13, 19, 20, 91, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 112, 117, 118, 119, 138, 143, 146, 147, 168, 171, 172, 178, 196, 197, 283, 284, 318, 337, 356, 378

Üstlerin Emirleri 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412

Vann, Gerald 112, 113, 114
Vattel, Emmerich de 106, 124, 125, 126, 128
Vemork Akını 221, 222
Verdun 71
Vietnam 11, 17, 18, 21, 148, 149, 150, 151, 152, 239, 248, 254, 258, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 274, 380, 383, 386, 391, 394, 396, 404, 408, 419
Vitoria, Francisco de 21, 77, 105, 193

Waterloo Savaşı 45, 70, 71
Webster, Daniel 119, 120, 128
Weil, Simone 306
Weizsaecker, Ernst von 384, 385, 386, 387
Westlake, John 315
Weston, John 108
Weyler y Nicolau, General 154
Wilson, Edmund 102, 113
Wilson, Woodrow 166, 167, 180, 305, 317, 318, 329
Wordsworth, William 17

Yahudiler 129, 194, 226, 228, 231, 269, 385, 429
Yamaşita, General Tomoyuki 413, 416, 417, 419, 420
Yasal pozitivizm 19
Yugoslav Partizanları 251
Yunanistan 59, 238
Yunan isyanı 252

Zagonara Çarpışması 61
Zehirli gaz 291, 364
Zorunlu askerlik 60, 63, 64, 71, 206

3148 | ALFA | ARAŞTIRMA | 102

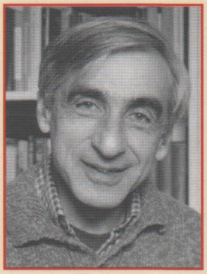
HAKLI SAVAŞ HAKSIZ SAVAŞ

MICHAEL WALZER

Amerika'nın önde gelen politik düşünürlerinden biridir; politik yükümlülük, haklı ve haksız savaş, milliyetçilik ve etnisite, ekonomik adalet ve refah devleti dahil olmak üzere politik teori ve ahlak felsefesi üzerine yazmıştır. Pratik, mesele-odaklı bir etiğin canlanmasında ve siyasi ve ahlaki hayata çoğulcu bir yaklaşım geliştirilmesinde kritik bir rol oynanmıştır. 2014'te emekli olan Walzer otuz yıldan uzun bir süredir *Dissent* gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü yürüttü. Halen uluslararası adalete ilişkin meseleler ve din ile siyaset bağlantısı üzerine çalışmaktadır; ayrıca Yahudi siyasal düşünce tarihine dair ortak bir çalışma yürütmektedir. *On Toleration* (1997) ve *Arguing About War* (2004) diğer kitaplarındandır.

MEHMET DOĞAN

1976 Bursa doğumlu. ODTÜ Biyoloji mezunu. NYU Biyolojide yüksek lisans yaptı. Serbest çevirmenlik yapıyor. Başlıca çevirileri: *Genom*, 2007 (Matt Ridley), *Gen Çeviktir*, 2009 (Matt Ridley). e-posta: memeddogan@gmail.com

MICHAEL WALZER

Haklı Savaş Haksız Savaş, 1977'de ilk yayımlandığından beri çatışma etiğine dair düşünmemizi değiştirdi. Walzer bu klasik eserinde savaştan önce, savaş sırasında ve sonrasında çıkan ahlaki meseleleri inceliyor. Atinalıların Melos saldırısından, Mai Lai katliamına, Afganistan ve ötesine dek katılanların, karar alıcıların ve kurbanların şahitliğinde savaşların dökümünü çıkarıyor. Asıl soru elbette savaş ne zaman haklı olur ve bunun bedelini ödemenin etik sınırı nedir?

HAKLI SAVAŞ

HAKSIZ SAVAŞ

"Alanında bir klasik."
–New York Times

"Adil savaş fikrine dair modern çalışmaların en önemlilerinden biri."
–The Nation

"Eski savaştan bağışık olma ilkesinin tutkulu bir savunusu. Walzer araştırması çok zor bir konunun hakkından gayet güzel gelmiş, çok ikna edici."
–Washington Post

"Muhteşem bir kitap, yazana büyük onur getirdiği kesin. Savaşın ahlaksallığı sorununun olası en uygar biçimde tartışılmasını sağlıyor."
–New York Review Books

ALFA
www.alfakitap.com /alfakitap /alfakitap /alfakitap

ALFA ARAŞTIRMA
ISBN 978-605-171-478-3